INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2025
VOL.3. №5(1)

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

2992-9024
ISSN

INTER EDUCATION
&
GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2025-yil,3-tom, 5-son

BUXORO – 2025

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan

Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Jamoatchilik kengashi raisi: Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel:+998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com

Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

TAHRIR HAY’ATI:

Dr. Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston

Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston

Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya

Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston

Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston

Boymudorova Gulzoda Toshtemirovna, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Saidova Mohinur Jonpo‘latovna, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Kamolov Iftixor Baxtiyorovich pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Qarsi davlat universiteti, O‘zbekiston

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O‘zbekiston

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Mas’ul kotib: **Mamurova Dilfuza Islomovna**, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Texnik muxarrir: **Davronov Ismoil Ergashevich**, dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

RU Научно-теоретический и методический журнал

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор

Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках

Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара, Республика Узбекистан, 200100, E-mail: pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Сайт журнала: intereduglobalstudy.com

За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан

Байдабеков Ауезу Кенесбекович, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор, Узбекистан

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан

Боймудорова Гулзода Тоштемировна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Саидова Мохинур Жонпулатовна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Камолов Ифтихор Бахтиёрович, доктор педагогических наук, профессор. Каршинский государственный университет, Узбекистан

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан

Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан

Ответственный редактор: Мамурова Дилфуза Исломовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

Технический редактор: Давронов Исмоил Эргашевич, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate
No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor
Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board
Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel:+998(97) 300-34-00

Website of the journal: intereduglobalstudy.com
The information presented in the article. are the responsibility of the author for reliability

EDITORIAL TEAM:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey

Medeubek J. Tanirbergenov, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

Svetlana M. Chernikova, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

Shirinboy Sh. Olimov, doctor of pedagogical sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Sharif R. Baratov, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

Nazarov M. Akmal, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Jabbartov Kh. Khazrat, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

Gulzoda T. Boymudorova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Mokhinur J. Saidova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Iftixor B. Kamolov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.

Farxod E. Ochilov, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan

Sunnat A. Shovdirov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan

Managing editor: Dilfuza I. Mamurova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Technical editor: Ismoil E. Davronov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
UZB

13.00.00 – Pedagogika fanlari		
H.N. Abdiyev.	O‘quvchilarning matematik tasavvurlarini rivojlantirishda konstruktiv mazmundagi masalalardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyati (ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar misolida).	16–22
Sh. Axunbabayeva.	Maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berish mazmuni.	23–31
G.K. Alimova.	Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta’limi Turkiya tajribasida.	32–39
B.E. Qodirov, Shog‘darov.	Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish.	40-47
A.R. Badalov.	Inkluziv ta'lim sharoitida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish.	48-54
A.B. Bolqiyev.	Boshlang'ich sinf o‘quvchilarini milliy qadriyat ruhida tarbiyalashning metodik asoslari.	55–60
D. Rustamova.	5-7-sinf o‘quvchilari metaforik nutqini shakllantirish mazmuni.	61–68
A. Erkinov.	Chet tili o‘qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya va uning metodik asoslari.	69-76
B.Z. Eshonjonov.	Migrant yoshlarda ekstremizm va radikalizmga qarshi immunitetni shakllantirishda qadriyat tarbiyasining o‘rni.	77–83
G.B. Murodova.	Ertangi ta’lim: masofaviy ta’limning samaradorligi va salohiyati.	84–89
G’.A. Hamdamov.	Moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiya asosida o‘quv jarayonlarini boshqarishni takomillashtirish.	90–95
S.H. Hasanov, S.O. Suyunova.	Xorij maktablarida informatika fanini o‘qitishda multimedia va axborot texnologiyalaridan foydalanish misollari.	96-102
D.D. Inamov.	Inklyuziv ta’lim tizimini takomillashtirishda pedagogik yondashuvlar.	103–111
R.B. Kotibov.	So‘fi olloyorning asarlarida pedagogik qarashlarning manaviy tahlili .	112–117
A.T. Jololdinov.	3d modellash texnologiyalarini kartografiya faniga tatbiq etishning zamonaviy usullari.	118–124
O.O. Jakbarov.	Ma’naviy tarbiyada an’anaviy va zamonaviy qadriyatlar integratsiyasi: yaponcha yondashuvlar.	125–130
L. Abdirasulov.	Ta’lim jarayonida atrof-muhit muhofazasining barqaror rivojlanish tushunchalari.	131–136
M.M. Xodjiyeva.	Milliy innovatsion platformada ta’limiy resurslarni joylashuvi.	137–144
E’.R. Maxamadaliyeva.	Maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini	145–151

	shakllantirishning zamonaviy talablari va metodik yondashuvlari.	
M.B. Maxkamova.	Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ekologik madaniyatni rivojlantirish.	152–157
N.S. Mirzayeva.	Talabalarni kasbiy muvaffaqiyatiga erishishda ingliz tilidagi yozish ko‘nikmalarini oshirishning ahamiyati.	158–165
S.A. Mo‘minov.	Yaponida inklyuziv ta’limdan inklyuziv jamiyatga o‘tishda pedagoglarning faoliyati hamda maktab direktorlarining innovatsion boshqaruv salohiyatini takomillashtirish.	166–176
Sh.N. Muslimov.	Integratsiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy-grafik kompetentligini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari va metodlarini qo‘llash orqali rivojlantirish.	177–184
N.U. Mustafayeva.	Pragmatik kompetentligini takomillashtirishda blum taksonomiyasini integratsiya qilishda ta’lim mazmuni.	185–190
Z.A. Namazov.	Yosh futbolchilarni tarbiyalashda sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari.	191–198
N. Abidova, Sh.I. Mirtoyeva.	Duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish.	199–204
X.B. Nurbayev, J.E. Eshdavlatov.	Ta’lim samaradorligini oshirish xususiyatlari.	205–212
M.O. Nurmatova, D.N.Abdullayeva.	Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida o‘qituvchilik maxoratning tutgan o‘rni va ahamiyati.	213–218
O‘.R. Odiljonov, S.A. Mo‘minov.	Umumta’lim muassasalarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun qulay muhit yaratish.	219-226
R.I. Temirov.	Turkiston jadidchilik maktablari o‘qitish tizimi.	227–233
M.M. Raximberdiyeva.	Xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalari asosida o‘qitishning shart-sharoitlari.	234–239
N.Z. Raxmonova.	Koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarning komunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishning shart-sharoitlari.	240–245
M.Sh. Salixova, S.I. Usmanaliyeva.	Ta`lim jarayonida sun`iy intelekt texnologiyalaridan foydalanish: dolzarbligi, ahamiyati.	246–253
Z.I. Sanakulov.	Badiiy nomlar vositasida talabalar lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishda yondashuvlar.	254–262
Sh.M. Xudaykulova.	Axloqiy tarbiya va neyropedagogik yondashuvning o‘zaro valentli bog‘liqligi.	263-270
Sh.K. Tojiboyeva.	Darsdan tashqari tadbirlar orqali tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirish metodikasi.	271–277
Sh.M. Tuxtayeva.	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga matematik matnli masalalarni o‘rgatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.	278–283
M.A. Umarova, Z.N. Mamarajabova.	Badiiy adabiyot vositasida nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutq shakllarni shakllantirish.	284–288

O.S. Usmonova.	Mnemonik texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limda qo‘llash imkoniyatlari.	289–294
X.N. Qodirova, N.O‘. Ismoilova.	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlik qobiliyatini shakllantirishning asoslari.	295-300
D.S. Abdisamatovav.	Boshlang‘ich sinflarda dialogli muloqotni shakllantirishning samarali usullari.	301-308
Z.F. Xalilova.	Nemis frazeologik-birliklarining matn metodik tahlili.	309-314
M.Z. Xasanova.	Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarida kompozitsiyaga oid kompetensiyalarini rivojlanirishning pedagogic mazmuni.	315–320
O.Q. Xasanova.	Nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishda foydalaniladigan tamoyillar.	321–326
S.M. Xo‘jayeva.	Kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning metodik shart-sharoitlari.	327–339
A.P. Xolturayev.	O‘qituvchilarda kreativ fikirlashni Rivojlantirishda yangicha yondashuvlardan foydalanish.	340–345
H.A. Xudoyqulov.	Oliy ta’lim muassasalari reytingi va raqobatbardoshlik darajasini oshirishda kadrlar tayyorlashni boshqarish istiqbollari.	346–354
N.X. Xushvaqtova.	O‘zbekistonda ta’lim sifatini baholash tizimlarini takomillashtirish.	355–361
M.F. Yakubova.	Talabalarda aniq va tabiiy fanlar integratsiyasi asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning mazmuni.	362–367
Z.M. Makhmudova	Tilning madaniyatlararo aloqa sohasidagi vakolatlarga ta'siri: ingliz, rus va o‘zbek kontekstlarini tahlil qilish.	368-374
D.A. Zaripova, M.Sh. Salihova.	VR va AR texnologiyalari orqali smart ta’limni rivojlantirish.	375–382
F.A. Achilova, Y.A. Achilova.	Tibbiyot yo‘nalishi talabalarida tibbiy terminlarni o‘qitishda xorijiy tillarning ahamiyati.	383–388
M.A. Kuchkarova, Z.M. Sidikova.	Boshlang'ich maktab o‘quvchilarining tanqidiy fikrlashi va uning xususiyatlari.	389-397
A. Barotov, M. Sharipova.	Amfibiyalarni o‘qitishda vizual materiallar orqali o‘quvchilarning tushunishini yaxshilash.	398-403
Xushnazarova M. N.	Ijtimoiy pedagogik amaliyot jarayonida talabalarda pedagogik-psixologik sifatlarni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari.	404-411
17.00.00 – San’atshunoslik fanlari		
M.L. Muxitdinova.	O‘zbekiston naqqoshlik san’atida naqqoshlik maktablarining o‘rni.	412-418
N.S. Sharafiyeva.	“Qalbiniso” xor to‘plami: adabiy-musiqiy meros uyg‘unligi.	419-424
R.M. Abdullayev.	Darvish Ali Changiy.	425-431
19.00.00 – Psixologiya fanlari		
H.F. Aliboev.	Koping-strategiya frustratsion vaziyatlarni oldini olishning omili sifatida.	432–437

N.A. Alimirzayev.	Xodimlar faoliyatini psixologik boshqarish uslublari.	438–444
K.M. Irisbayeva.	Yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuvining konseptual negizlari.	445–450
A.M. Jabbor.	Ijtimoiy tarmoqlardagi axborotlarni konstruktiv tushunishda kognitiv uslublarning o‘rni.	451-456
M.A. Boboeva.	Psychological features of interest and motivation for professional activities among future doctors.	457–463
M.G. Miliyeva.	Xorijiy tillarni o‘zlashtirgan talabalarning kommunikativ kompetensiyasining tarkibiy qismlari.	464–470
N.Sh. Urinova	Psixologik stress va uning inson organizmiga ta’siri.	471–476
U.Y. Elmurodov.	Uzluksiz Ta’lim Tizimida Shaxsiy O‘Sish Va O‘Zini O‘Zi Rivojlantirishning Psixologik Omillari .	477–483

13.00.00-Педагогические науки		
Х. Н. Абдиев.	Специфика использования задач конструктивного содержания в развитии математического воображения учащихся (на примере учащихся с нарушениями зрения).	16–22
Ш. Ахунбабаева.	Содержание эстетического воспитания дошкольников.	23–31
Г.К. Алимова.	Образование детей с особыми образовательными потребностями в турецком опыте.	32–39
Б.Э. Кадыров, Н.О. Шогдаров.	Развитие специальных компетенций будущих учителей в цифровой образовательной среде.	40-47
А.Р. Бадалов.	Развитие навыков самоконтроля учащихся в условиях инклюзивного образования.	48-54
А.Б. Булкиев.	Методические основы воспитания младших школьников в духе национальной ценности.	55–60
Д. Рустамова.	Содержание формирования метафорической речи учащихся 5-7 классов.	61–68
А. Эркинов.	Межкультурная коммуникация в обучении иностранному языку и ее методические основы.	69-76
Б.З. Эшонжонов.	Роль ценностного воспитания в формировании иммунитета к экстремизму и радикализму у молодежи-мигрантов.	77–83
Г.Б. Муродова.	Образование завтрашнего дня: эффективность и потенциал дистанционного обучения.	84–89
Г.А. Хамдамов.	Совершенствование управления образовательными процессами на основе финансовой независимости, корпоративного управления и цифровой трансформации.	90–95
С.Х. Хасанова, С.О. Суюнова.	Примеры использования мультимедиа и информационных технологий в преподавании информатики в зарубежных школах.	96-102
Д.Д. Инамов.	Педагогические подходы к совершенствованию системы инклюзивного образования.	103–111
Р.Б. Котибов.	Мануальный анализ педагогических взглядов в творчестве суфи оллойора.	112–117
А.Т. Жололдинов.	Современные методы внедрения технологий 3d моделирования в науку картографии.	118–124
О.О. Жакбаров.	Интеграция традиционных и современных ценностей в духовном образовании: японские подходы.	125–130
Л. Абдирасулов.	Концепции устойчивого развития охраны окружающей среды в образовательном процессе.	131–136
М.М. Ходжиева.	Размещение образовательных ресурсов на национальной инновационной платформе.	137–144
Э.Р.Махамадалиева.	Современные требования и методические подходы к формированию управленческих навыков заместителей директоров дошкольных образовательных организаций.	145–151

М.Б. Махкамова.	Развитие экологической культуры у будущих учителей начальных классов.	152–157
Н.С. Мирзаева.	Важность улучшения навыков письма на английском языке для достижения профессионального успеха студентов.	158–165
С.А. Муминов.	Повышение эффективности работы педагогов и инновационного управленческого потенциала директоров школ при переходе от инклюзивного образования к инклюзивному обществу в японии.	166–176
Ш.Н. Муслимов.	Развитие профессионально-графической компетентности будущих педагогов технологического образования на основе интеграционного подхода с применением личностно- ориентированных образовательных технологий и методов.	177–184
Н.У. Мустафаева.	Образовательное содержание в интеграции таксономии блюма в улучшение прагматической компетентности.	185–190
З.А. Намазов.	Современные подходы спортивной педагогики к воспитанию юных футболистов.	191–198
Н. Абидова, Ш.И. Миртоева.	Развитие навыков вербального общения у заикающихся детей.	199–204
Х.Б. Нурбаева, Ж.Э. Эшдавлатов.	Особенности повышения эффективности образования.	205–212
М.О. Нурматова, М.О. Абдуллаева.	Роль и значение педагогического мастерства в профессиональной деятельности будущих педагогов.	213–218
У.Р.Одилжонов, С.А. Муминов.	Создание благоприятной среды для детей с особыми.	219-226
Р.И.Темиров.	Система образования джадидских школ туркестана.	227–233
М.М. Рахимбердиева	Предпосылки обучения дисциплине народная педагогика на основе модульных технологий.	234–239
Н.З. Рахмонова	Условия развития коммуникативных навыков дошкольников с кохлеарным имплантатом.	240–245
М.Ш. Салихова, С.И. Усманалиева	Использование технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе: актуальность, значение.	246–253
З.И. Санакулов.	Подходы к развитию языковых компетенций у учащихся с помощью художественных названий.	254–262
Ш.М. Худайкулова.	Валентная взаимосвязь нравственного воспитания и нейропедагогического подхода.	263-270
Ш.К. Тожибоева.	Методика развития компетентности критического мышления посредством внеклассной деятельности.	271–277
Ш.М. Тухтаева.	Эффективность использования инновационных технологий при обучении текстовым задачам в начальной школе.	278–283
М.А. Умарова, З.Н. Мамараджабова.	Формирование диалогических форм речи у детей дошкольного возраста с нарушениями речи средствами литературы.	284–288
О.С. Усмонова.	Возможности применения мнемотехники в начальном	289–294

	образовании.	
Х.Н. Кодирова, Н.О. Исмоилова.	Основы формирования навыков эмоционального лидерства у младших школьников.	295-300
Д.С. Абдисаматова.	Эффективные методы построения диалогического общения в начальных классах.	301-308
З. Ф. Халилова.	Методический анализ текста немецких фразеологизмов.	309-314
М.З. Хасанова.	Педагогическое содержание развития композиционных компетенций у будущих учителей изобразительного искусства.	315–320
О.К. Хасанова.	Принципы, используемые при обучении немецкому как второму иностранному языку.	321–326
С.М. Ходжаев.	Методические условия развития профессионально-педагогического творчества будущих учителей изобразительного искусства на основе компетентностного подхода.	327–339
А.П. Холтураев.	Использование новых подходов в развитии творческого мышления у учителей.	340–345
Х.А. Худойкулов.	Перспективы управления подготовкой кадров для повышения рейтинга и конкурентоспособности высших учебных заведений.	346–354
Н.Х. Хушвактова.	Совершенствование системы оценки качества образования в Узбекистане.	355–361
М.Ф. Якубова.	Содержание развития профессиональной компетентности у студентов на основе интеграции точных и естественных наук.	362–367
З.М. Махмудова.	Влияние языка на компетенцию в области межкультурной коммуникации: анализ английского, русского и узбекского контекстов.	368-374
Д.А. Зарипова, М.Ш. Салихова.	Развитие интеллектуального обучения с помощью технологий vr и ar.	375–382
Ф.А. Ачилова, Ю.А. Ачилова.	Важность иностранных языков в обучении медицинской терминологии студентов-медиков.	383–388
М.А. Кучкарова, З.М. Сидикова.	Критическое мышление младших школьников и его особенности.	389-397
А. Баротов, М. Шарипова.	Улучшение понимания учащихся при обучении амфибий с помощью визуальных материалов.	398-403
М.Н. Хушназарова.	Особенности формирования педагогико-психологических качеств у учащихся в процессе социально-педагогической практики.	404-411
	17.00.00-Искусствоведение	
М.Л. Мухитдинова.	Роль школ вышивки в вышивальном искусстве Узбекистана.	412-418
Н.С. Шарафиева.	Хоровой сборник «калбинисо»: синтез литературно-музыкального наследия.	419-424
Р.М. Абдуллаев.	Дарвиш Али Чанги.	425-431
	19.00.00 – Психологические науки	

Х.З. Алибоев.	Копинг-стратегия как фактор предотвращения фрустрационных ситуаций.	432–437
Н.А. Алимирзаев.	Стили психологического управления деятельностью персонала.	438–444
К.М. Ирисбаева.	Концептуальные основы социально-психологической адаптации молодежи.	445–450
А.М. Жаббор.	Роль когнитивных методов в конструктивном понимании информации в социальных сетях.	451-456
М.А.Бобоева.	Психологические особенности интереса и мотивации к профессиональной деятельности у будущих врачей.	457–463
М.Г. Милиева.	Компоненты коммуникативной компетенции студентов, владеющих иностранными языками.	464–470
Н.Ш. Уринова.	Психологический стресс и его влияние на организм человека.	471–476
У.Ю. Элмуродов.	Психологические факторы личностного роста и саморазвития в системе непрерывного образования.	477–483

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific theoretical and methodical journal
ENG

13.00.00-Pedagogical sciences		
Hasan N. Abdiyev.	The specifics of using constructive content tasks in the development of students' mathematical imagination (using the example of students with visual impairments.	16–22
Shaxnoza Axunbabayeva.	The content of aesthetic education for preschoolers.	23–31
Gulmira K. Alimova.	Education of children with special educational needs in the turkish experience.	32–39
Bakhtiyor Q. Eshmurzayevich, Navruzbek Sh. Odilovich.	Development of special competencies of future teachers in the digital education environment	40-47
Avazbek R. Badalov.	Developing students' self-control skills in inclusive education.	48-54
Axmad B. Bolqiyev.	Methodological foundations of educating younger schoolchildren in the spirit of national values.	55–60
Dilfuzaxon Rustamova.	The content of the formation of metaphorical speech of students in grades 5-7.	61–68
Ahrorbek Erkinov.	Intercultural communication in foreign language teaching and its methodological foundations.	69-76
Bobir Z. Eshonjonov.	The role of value education in the formation of immunity to extremism and radicalism among migrant youth.	77–83
Guli B. Murodova.	Education of tomorrow: the effectiveness and potential of distance learning.	84–89
G'iyosbek A. Hamdamov.	Improving the management of educational processes based on financial independence, corporate governance and digital transformation.	90–95
Sumanbar H. Hasanova, Saidabonu O. Suyunova.	Examples of the use of multimedia and information technologies in teaching computer science in foreign schools.	96-102
Dilmirza D. Inamov.	Pedagogical approaches to improving the inclusive education system.	103–111
Rustamxon B. Kotibov.	Manual analysis of pedagogical views in the work of sufi oloyor	112–117
Asror T. Jololdinov.	Modern methods of introducing 3d modeling technologies into cartography science	118–124
Odiljon O. Jakbarov.	Integration of traditional and modern values in spiritual education: japanese approaches.	125–130
Lochinbek Abdirasulov.	Concepts of sustainable development of environmental protection in the educational process.	131–136
Muyassar M. Xodjiyeva.	Placement of educational resources on the national innovation platform.	137–144
E'zoza R. Maxamadaliyeva.	Modern requirements and methodological approaches to the formation of managerial skills of deputy directors of preschool educational organizations.	145–151
Masturaxon B. Maxkamova.	Development of ecological culture in future primary teachers.	152–157
Nargizoy S. Mirzayeva.	The importance of improving english writing skills for students' professional success.	158–165

ulton A. Mo‘minov.	Improving the effectiveness of teachers and the innovative management potential of school principals in the transition from inclusive education to an inclusive society in Japan.	166–176
Sherzod N. Muslimov.	Development of professional and graphic competence of future teachers of technological education based on an integration approach using personality-oriented educational technologies and methods.	177–184
Nilufar U. Mustafayeva.	Educational content in integrating blum's taxonomy into improving pragmatic competence.	185–190
Zafar A. Namazov.	Modern approaches of sports pedagogy to the education of young football players.	191–198
Nilufar Abidova, Shohruza Mirtoyeva.	Developing verbal communication skills in stuttering children.	199–204
Xabiba B. Nurbayeva, Jonibek E. Eshdavlatov.	Features of increasing educational efficiency.	205–212
Madina O. Nurmatova, Diloromxon N. Abdullayeva.	The role and importance of pedagogical skills in the professional activities of future teachers.	213–218
O‘tkirjon R. Odiljonov, Sulton A. Mo‘minov	Creating a supportive environment for children with special educational needs in general education institutions.	219-226
Rahmatulla I. Temirov	Educational system of turkistan jadid schools.	227–233
Maxfuzaxon M.Raximberdiyeva.	Prerequisites for teaching the discipline folk pedagogy based on modular technologies.	234–239
Nilufar Z. Raxmonova.	Conditions for the development of communication skills of preschoolers with a cochlear implant.	240–245
Muhayyo Sh. Salixova, Sitora I. Usmanaliyeva	The use of artificial intelligence technologies in the educational process: relevance, value	246–253
Zayniddin I. Sanakulov.	Approaches to developing linguistic competencies of students through literary names.	254–262
Shaxlo M. Xudaykulova.	Interrelated valency between moral education and the neuro-pedagogical approach.	263-270
Shohistaxon K. Tojiboyeva.	Methods of developing critical thinking competence through extracurricular activities.	271–277
Sh.M. Tuxtayeva.	Effectiveness of using innovative technologies in teaching word problems in primary school.	278–283
Umarova M. A, Zulfiya N. Mamarajabova.	Formation of dialogic forms of speech in preschool children with speech disorders by means of literature.	284–288
Odinaxon S. Usmonova.	The possibilities of using mnemonics in primary education.	289–294
X.N Qodirova, N.O‘ Ismoilova.	The basics of developing emotional leadership skills in elementary school students.	295-300
Dildora S. Abdisamatova.	Effective methods for building dialogic communication in primary grades.	301-308
Zilola F. Xalilova.	Methodical analysis of the text of german phraseological units.	309-314
Munisa Z. Xasanova.	The pedagogical content of the development of compositional competencies among future teachers of fine arts.	315–320
Ozodaxon Q. Xasanova.	Principles used in teaching german as a second foreign language.	321–326

Sayramxon M. Xo‘jayeva.	Methodological conditions for the development of professional and pedagogical creativity of future teachers of fine arts based on a competence-based approach.	327–339
Asqarjon P. Xolturayev.	The use of new approaches in the development of creative thinking among teachers.	340–345
H.A. Xudoyqulov.	Oliy ta’lim muassasalari reytingi va raqobatbardoshlik darajasini oshirishda kadrlar tayyorlashni boshqarish istiqbollari.	346–354
Nilufar X. Xushvaqtova.	Improving the education quality assessment system in Uzbekistan.	355–361
Madina F. Yakubova.	The content of the development of professional competence among students based on the integration of exact and natural sciences.	362–367
Zarifakhon M. Makhmudova.	The impact of language on intercultural communication competence: insights from english, russian, and uzbek contexts.	368-374
Dilnoza A. Zaripova, Muhayyo Sh. Salihova.	Development of intellectual learning using vr and ar technologies.	375–382
Feruza A. Achilova, Yulduz A. Achilova.	The importance of foreign languages in teaching medical terminology to medical students.	383–388
Mahmuda A. Kuchkarova, Zulfiya M. Sidiqova	Critical thinking of primary school students and its features.	389-397
Avazbek Barotov, Mexriniso Sharipova.	Enhancing students’ understanding of amphibians through visual materials in education.	398-403
Ma’mura N. Xushnazarova.	Peculiarities of formation of pedagogical-psychological qualities in students in the process of social pedagogical practice.	404-411
	17.00.00-Art history	
Ma’mura L. Muxitdinova.	The role of embroidery schools in the embroidery art of Uzbekistan.	412-418
Nayira S. Sharafiyeva.	“Qalbiniso” choral collection: the synthesis of literary-musical heritage.	419-424
Rustam M. Abdullayev.	Darvish Ali Changi.	425-431
	19.00.00 – Psychological sciences	
Himaydin F. Aliboev.	Coping strategy as a factor in preventing frustrating situations.	432–437
Nodirbek A. Alimirzayev.	Styles of psychological management of personnel activities.	438–444
Kunduz M. Irisbayeva.	Conceptual foundations of socio-psychological adaptation of youth.	445–450
Alisher M. Jabbor.	The role of cognitive methods in constructive understanding of information in social networks.	451-456
M.A. Boboeva.	Kelajakdagı shıfokorlar orasıda kasbıy faolıyatga qızıqısh va motıvatsıyanıng psıxologık xususıyatları.	457–463
Muattar G. Miliyeva.	Components of communicative competence of foreign language speakers students.	464–470
Nodira Sh. Urinova.	Psychological stress and its effect on the human organism.	471–476
Ulug‘bek Y. Elmurodov.	Psychological factors of personal growth and self-development in the system of continuing education.	477–483

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

O'QUVCHILARNING MATEMATIK TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISHDA KONSTRUKTIV MAZMUNDAGI MASALALARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI (KO'RISH IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR MISOLIDA)

© H.N. Abdiyev[1]✉

[1]O‘zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilarda matematik tasavvurlarni shakllantirishda konstruktiv mazmundagi masalalardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Matematika darslarida taktil va modellashtirishga asoslangan konstruktiv yondashuvlar vositasida o‘quvchilarning geometrik va amaliy tushunchalarni o‘zlashtirishga bo‘lgan ta’siri ko‘rib chiqiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar misolida konstruktiv mazmundagi masalalardan foydalanish orqali matematik tasavvurlarni rivojlantirishning didaktik imkoniyatlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda maxsus ehtiyojli bolalarga mo‘ljallangan adabiyotlar, xorijiy va mahalliy tajribalar tahlili, eksperimental sinfdagi dars kuzatuvlari, testlar va so‘rovnomalar asosida ma’lumotlar to‘plandi. Uslubiy jihatdan kuzatuv, taqqoslash va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalarda konstruktiv masalalar orqali o‘quvchilarning geometrik tasavvuri, hajm va shakl idroki, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvi rivojlangani, test natijalari esa nazorat guruhiga nisbatan yuqori ekanligi aniqlangan. VR, taktil vositalar, relefli chizmalar va maxsus qurilmalar bu jarayonni samarali qo‘llab-quvvatlaydi.

XULOSA: konstruktiv mazmundagi masalalar ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni matematik faoliyatga jalb etishda, ularning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda o‘quv jarayonini samarali tashkil qilishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot bu uslubni inklyuziv ta’limda kengroq qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: konstruktiv masalalar, matematika ta’limi, ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar, geometrik tasavvur, taktil vositalar, inklyuziv ta’lim.

Iqtibos uchun: Abdiyev H. N. O'quvchilarning matematik tasavvurlarini rivojlantirishda konstruktiv mazmundagi masalalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyati (Ko'rish imkoniyati cheklangan o'quvchilar misolida).// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.16–22.

СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАДАЧ КОНСТРУКТИВНОГО СОДЕРЖАНИЯ В РАЗВИТИИ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ВООБРАЖЕНИЯ УЧАЩИХСЯ (НА ПРИМЕРЕ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ)

© Х. Н Абдиев[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1] Национальный университет Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются особенности использования конструктивных задач при формировании математических представлений у учащихся с нарушениями зрения. Анализируется влияние тактильных и моделирующих подходов на усвоение геометрических и прикладных понятий на уроках математики.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить дидактические возможности развития математических представлений учащихся с нарушениями зрения на основе использования конструктивных задач.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались специализированные источники для детей с особыми потребностями, анализ отечественного и зарубежного опыта, наблюдение за уроками в экспериментальном классе, тестирование и анкетирование. Методологически применялись наблюдение, сравнительный и статистический анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что при использовании конструктивных задач улучшилось геометрическое представление учащихся, восприятие объёма и формы, развились навыки самостоятельного мышления и творческого подхода. Тесты продемонстрировали более высокие показатели по сравнению с контрольной группой. Эффективность процесса поддерживается за счёт применения VR, тактильных средств, рельефных чертежей и специальных устройств.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: конструктивные задачи являются важным инструментом привлечения учащихся с нарушениями зрения к математической деятельности, а также позволяют эффективно организовать учебный процесс с учётом индивидуальных потребностей. Исследование показывает необходимость более широкого применения данного подхода в инклюзивном образовании.

Ключевые слова: конструктивные задачи, математическое образование, учащиеся с нарушениями зрения, геометрические представления, тактильные средства, инклюзивное образование.

Для цитирования: Абдиев Х. Н. Специфика использования задач конструктивного содержания в развитии математического воображения учащихся (на примере учащихся с нарушениями зрения).// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 16–22.

THE SPECIFICS OF USING CONSTRUCTIVE CONTENT TASKS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' MATHEMATICAL IMAGINATION (USING THE EXAMPLE OF STUDENTS WITH VISUAL IMPAIRMENTS)

© Hasan N. Abdiyev[1]✉
[1] National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the specific features of using constructive tasks in developing mathematical concepts among visually impaired students. It analyzes how tactile and modeling-based approaches influence the acquisition of geometric and applied concepts in math lessons.

AIM: the main aim of the research is to identify the didactic potential of constructive tasks for enhancing mathematical understanding in visually impaired students.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analysis of special education literature, local and international experience, classroom observations in an experimental group, tests, and surveys. Methodologically, observation, comparative analysis, and statistical methods were used.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed significant improvement in students' spatial awareness, shape and volume perception, independent reasoning, and creative thinking through constructive tasks. Test scores were higher than in the control group. The learning process was effectively supported by VR, tactile tools, relief diagrams, and assistive devices.

CONCLUSION: constructive tasks are an effective means of engaging visually impaired students in mathematical activities and organizing the learning process in accordance with their individual needs. The study emphasizes the importance of applying this method more broadly in inclusive education.

Keywords: constructive tasks, mathematics education, visually impaired students, geometric understanding, tactile tools, inclusive education.

For citation: Hasan N. Abdiyev. (2025) 'The specifics of using constructive content tasks in the development of students' mathematical imagination (using the example of students with visual impairments)', Inter education & global study, Vol.3 №5(1), pp. 16–22. (In Uzbek).

Matematika ta'limida o'quvchilarni masalalar yechishga jalb qilish orqali aqliy faollikni, mustaqil fikrlashni va ijodiy yondashuvni rivojlantirish mumkinligi ko'plab ilmiy tadqiqotlarda ta'kidlanadi. Shu bois, masalalar yechishga asoslangan o'qitish metodlari an'anaviy dars jarayonining ajralmas qismi bo'lib, u o'quvchilarning matematik tushunchalari, amaliy ko'nikmalari va mantiqiy fikrlash salohiyatini shakllantirishda muhim omilga aylanadi. Xususan, konstruktiv mazmundagi masalalardan foydalanish, o'quvchilarda muayyan geometrik yoki hajmli shakllarni tasavvur qilish, detallarni tartibga solish, to'g'ri chizish va ularni o'lchash kabi amaliy mashg'ulotlar yordamida matematik tushunchalarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Bunday masalalar faqat ko'rish imkoniyati to'liq bo'lgan o'quvchilargina emas, balki ko'rish imkoniyati cheklangan (zaif ko'ruvchi yoki umuman ko'ra olmaydigan) o'quvchilar uchun ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki konstruktiv masalalarning asosini tashkil etadigan geometrik figuralarni modellash, qo'l bilan ushlab ko'rish, taktil hislar orqali idrok qilish yoki maxsus

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

moslamalar yordamida tuzish ko‘rish imkoniyati cheklangan bolalar uchun matematik tushunchalarni aniqroq o‘zlashtirishga turtki bo‘ladi.

Matematik tasavvurlar o‘z ichiga sondar va amallar, bo‘linmalar, munosabatlar, shakl va hajmlar haqidagi bilimlarni oladi. Ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar ushbu mazmundagi ma’lumotlarni idrok etishda boshqacha usullarga tayanadi, masalan, taktil sezgilar, eshitish, harakat koordinatsiyasi va boshqalar. Bu shuni anglatadiki, konstruktiv masalalar orqali ularning idrok qilish uslubini hisobga olib, masalalarni turli materiallar, hajmli elementlar yoki maxsus chizmalar yordamida tushuntirish katta samara beradi. Bunday yondashuv nafaqat o‘quvchilarning matematik tasavvurlarini boyitish, balki ularda muammoli vaziyatni tahlil qilish, maqbul yechim topish, xulosa chiqarish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar misolida konstruktiv mazmundagi masalalardan foydalanish orqali matematik tasavvurlarini rivojlantirish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishdan iborat. Maqolada xorij va mahalliy tajribaga tayangan holda, konstruktiv masalalarning didaktik imkoniyatlari, amaliy samarasi va ularni qo‘llash uslubiy jihatlari IMRAD talablari asosida yoritiladi. Mazkur tadqiqot eksperimental-uslubiy xususiyatga ega bo‘lib, ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning matematik tasavvurlarini rivojlantirishga konstruktiv masalalarning ta’sirini o‘rganishga yo‘naltirildi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda, mahalliy va xorijiy adabiyotlarni o‘rganish orqali ko‘rish imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda qo‘llaniladigan metod va strategiyalar tahlil qilindi. Bunda geometrik figuralar, hajmli shakllar, maxsus taktil vositalar, audio va braille texnologiyalari, shuningdek, konstruktiv yondashuvlar bilan bog‘liq ilmiy manbalar saralab olindi. Olingan ma’lumotlar asosida konstruktiv masalalar to‘plami ishlab chiqildi. Ushbu masalalar asosan geometrik shakllarni o‘rganish, ular hajmi va yuzasi, perimetri, bo‘limlari haqida tasavvur hosil qilish, son-ammallar, kasrlar, proporsiyalar va h.k. kabi mavzularda tuzildi.

Ikkinchi bosqichda, tanlab olingan masalalar to‘plami eksperimental sinf (ko‘rish imkoniyati cheklangan 12 nafar o‘quvchi)da sinovdan o‘tkazildi. Bunda konstruktiv masalalar asosida dars jarayonlarini tashkil etish, o‘quvchilarning masalalarni tushunishi, topshiriqlarni amalda bajarishi, natijalarni baholash kabilar kuzatildi. Shu bilan birga, nazorat sinf (ko‘rish imkoniyati cheklangan 12 nafar o‘quvchi)da an’anaviy usullar bilan o‘tilgan darslar tahlil qilinib, ikki guruh o‘rtasidagi farq o‘lchandi. Har ikki guruhdagi o‘quvchilarning yosh toifasi, dastlabki saviya ko‘rsatkichlari va boshqa xususiyatlar deyarli bir xil bo‘lishiga e’tibor berildi.

Uchinchi bosqichda, olingan natijalar statistika va sifat ko‘rinishida tahlil qilindi. O‘quvchilarning matematik tasavvurlarni egallash darajasi, masalalarni mustaqil yechish ko‘nikmalari, darsga bo‘lgan faolligi, muloqot madaniyati va ijodiy yondashuvi kabi mezonlar kuzatuv, savolnoma, intervyu va testlar yordamida o‘lchandi. Olingan ma’lumotlar asosida konstruktiv mazmundagi masalalarning didaktik samarasini tavsiflovchi xulosa chiqarildi.

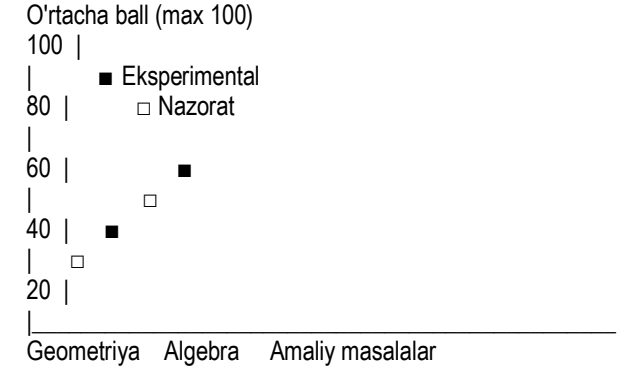
ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tadqiqot yakunida konstruktiv mazmundagi masalalar bilan ishlagan eksperimental sinf o‘quvchilarida matematik tasavvurlar shakllanishi bo‘yicha sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Masalan, o‘quvchilarning geometrik figuralarni izohlash, hajmlarni taqqoslash, aniq o‘lchovlarni amalda bajarish, qonuniyatlarni topish kabi ko‘nikmalari nazorat sinfiga nisbatan yuqoriroq bo‘ldi. Shuningdek, dars jarayonida eksperimental sinf o‘quvchilari aniq ifodalangan topshiriqlarni bajarayotganda qo‘rquv yoki chalg‘ish holatlari kamaygani, o‘rtoqlari bilan birgalikda turli konstruktiv masalalarni hal qilishda jamoaviy muloqot darajasi oshgani ma’lum bo‘ldi. Konstruktiv masalalar jarayonida, ayniqsa, bo‘rtma shakllar (maketlar, taxtachalar, relefli chizma) yoki maxsus moslamalar bilan ishlashda o‘quvchilar juda faol qatnashishdi.

Nazorat sinfiga kelsak, ular asosan darslik matni, og‘zaki tushuntirish va ba’zan braille yozuvi asosida masalalarni o‘rgandilar. Ushbu guruh o‘quvchilari ham vaqt o‘tishi bilan qator bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirdi, ammo geometrik tushunchalarni tasavvur qilish, masalalarda ijodiy yechimlar taklif etish bo‘yicha eksperimental guruh bilan taqqoslaganda orqada qoldi. Test natijalarida, xususan, eksperimental guruhda o‘rtacha ball 15 foiz yuqori bo‘lib chiqdi.

Quyida eksperimental sinf va nazorat sinfidagi matematik tasavvurlarni egallash darajasi bo‘yicha o‘rtacha ballarni diagrammada keltiramiz:

(Diagramma 1. Eksperimental va nazorat guruhlari taqqoslanishi)

Geometriya Algebra Amaliy masalalar

Yuqoridagi diagrammadan ko‘rinib turibdiki, eksperimental guruh geometriya bo‘yicha sezilarli ustunlikka ega (taxminan 80 ball), algebra bo‘yicha ham nazorat guruhidan o‘rtacha 5-7 ball yuqori natija qayd etgan, amaliy masalalar bo‘yicha farq nisbatan kichik bo‘lsa-da, baribir eksperimental guruh foydasiga bo‘lgan. Bu konstruktiv vazifalar, ayniqsa, hajm va shakl bilan bog‘liq masalalarni kuchliroq rivojlantirishini tasdiqlaydi. Olingan natijalarni xorijiy tajribalar bilan solishtirish shuni ko‘rsatadiki, ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun konstruktiv mazmundagi masalalar juda samarali metod hisoblanadi. Chunki bu masalalar o‘quvchilarning tanqidiy, mantiqiy va ijodiy fikrlashiga turtki beradi, turli modellashtirish vositalarini ishga solish orqali matematikaning nazariy jihatlari aniqroq namoyon bo‘ladi. Xorijda, xususan, Yevropa va Amerikadagi inklyuziv maktablar tajribasida taktil materiallar, kublar, relefli chizmalar, 3D print orqali tayyorlangan modellar, ovozli yordamchi dasturlar singari texnologik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yechimlar ushbu jarayonni ancha yengillashtirishi qayd etiladi. Bu orqali ko‘rish imkoniyati cheklangan bolalar darslarda teng ishtirokchi sifatida qatnashish, o‘z mustaqil fikrini bildirish va masalalarni barchaga teng darajada tushunish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Shuningdek, konstruktiv masalalarning ruhiy-pedagogik ahamiyati ham muhim omil. Sababi, bunday masalalar o‘quvchilarda “men qila olaman” hissini uyg‘otishi, mavzuga qiziqish, faol ishtirok, birgalikda masala yechish, o‘zaro bahs-munozaralarga qatnashish kabi ijobiy fazilatlarni yuzaga keltirishi kuzatilgan. Ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar odatda matnli materiallarga ko‘proq tayanishadi yoki verbaldan foydalanishadi, ammo konstruktiv masalalar ularning taktil, kinestetik idrok vositalarini ham ishga solib, aniq shakllar va buyumlar bilan ishlashiga sharoit yaratadi. Bunday ta’lim jarayonida o‘quvchilar etarlicha ishonch his qila boshlaydi, diqqat-e’tiborini darsga jamlaydi, topshiriqlarni ijodiy bajaradi.

Ammo bu jarayonda ham ayrim muammolar yoki ehtiyot bo‘lish lozim bo‘lgan jihatlar mavjud. Masalan, konstruktiv masalalar bo‘yicha ta’lim berishda qo‘llaniladigan taktil vositalar, darsliklar yoki qo‘llanmalar yetishmasligi mumkin, o‘qituvchilarning o‘zlari ham maxsus metodik kompetentlikka ega bo‘lmagan bo‘lishlari ehtimoldan xoli emas. Shu bois, bunday darslarni rejalashtirishda maxsus metodik adabiyotlar, moslashuvchan dars ishlanmalari, qo‘shimcha texnik vositalar (masalan, braille printer, relefli chizma yasash uskunalari, taktil panno) bilan ta’minlash zarur. Shuningdek, matematika fanini o‘qitadigan o‘qituvchilar ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga nisbatan individual yondashuvni, ularning ehtiyoj va ko‘nikmalarini hisobga olgan holda konstruktiv masalalarni tanlash va ularga moslashtirishni o‘rganishlari lozim.

Yana bir muhim masala — konstruktiv masalalar va amaliy mashg‘ulotlarni haddan tashqari ko‘paytirishdan ham ehtiyot bo‘lish kerak, chunki ba’zan bu boshqa mavzular uchun vaqt yetishmasligiga olib kelishi yoki o‘quvchilarni ko‘p sonli “chizish-yig‘ish” ishlaridan charchatishi mumkin. Shuning uchun, masalalar tanlashda aniq didaktik maqsadga yo‘naltirilganlik, o‘quvchilarning yosh va shaxsiy xususiyatlariga mos ravishda saralash g‘oyat muhimdir.

Ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni matematika faniga jalb qilish va ularning matematik tasavvurlarini rivojlantirishda konstruktiv mazmundagi masalalardan foydalanish o‘ziga xos yondashuv sifatida e’tirof etilishi mumkin. Ushbu tadqiqot natijalari konstruktiv masalalar asosida tuzilgan darslar o‘quvchilarda geometrik shakllar, hajm va o‘lchovlarni aniqroq tushunishga, sonlar hamda amallar ustida mustaqil fikr yuritishga, ijodiy yondashuvni kuchaytirishga, shuningdek, sinfdoshlari bilan ijtimoiy muloqotga kirishishga yordam berishini isbotladi. Nazorat sinfi bilan taqqoslaganda eksperimental sinfda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikma darajasi aniq farq bilan yuqori chiqdi, bu esa konstruktiv yondashuvning samarali usullardan biri ekanidan dalolat beradi. Xorijiy tajribalar ham buni tasdiqlab, ko‘rish imkoniyati cheklangan bolalar matematika fanidan muvaffaqiyatli natijalarga erishishi uchun masalalarni taktil, relefli, audiovizual texnikalar bilan boyitish, dars jarayonini interaktiv shaklda olib borish zarurligini ko‘rsatadi. Bunda o‘qituvchilar maxsus trening va metodik tayyorgarlikka ega bo‘lishi,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kerakli asbob-uskunalar bilan ta’minlanishi, dars materiallari esa individual differensiyalashgan dasturga muvofiq moslashtirilishi lozim. Konstruktiv masalalardan foydalanish ko‘p jihatdan darsni ijodiy va amaliy shaklga keltiradi, bu orqali maktabdagi inklyuziv muhitni mustahkamlash, har bir o‘quvchining imkoniyatini ochib berish, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishdek vazifalar ham hal bo‘ladi. Shu bois, ko‘rish imkoniyati cheklangan o‘quvchilar bilan matematika darslarini olib borayotgan pedagoglar konstruktiv masalalarga yanada keng e’tibor qaratishlari, ularga zamonaviy texnik vositalar va taktil materiallar yordamida boyitishlari zarur. Kelgusida bu boradagi tadqiqotlarni kengaytirish, masalalar bankini boyitish, o‘qituvchilar uchun elektron platformalar yaratish va xorijiy tajriba almashinuvini oshirish orqali ko‘rish imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Поспелов, И.Г.Методика обучения математике в коррекционной школе: учеб. пособие / И.Г. Поспелов, М.В. Крылова. — М. : Владос, 2018. — 256 с.
2. Rohmer, H.Constructive Approaches to Mathematics for Visually Impaired Children : monograph / H. Rohmer. — London : Routledge, 2020. — 198 p.
3. Kucherenko, V.Geometry Teaching Aids for Students with Low Vision / V. Kucherenko // Special Education Journal. — 2019. — Vol. 35, No. 2. — P. 44–57.
4. Millroth, C., Johansson, S.Tactile Geometry Kits: Enhancing Spatial Reasoning in Visually Impaired Learners / C. Millroth, S. Johansson // International Journal of Inclusive Education. — 2022. — Vol. 26, No. 1. — P. 115–131.
5. Jordan, W., Ryan, L.3D Printed Models as a Tool for Teaching Mathematics to Students with Visual Impairments / W. Jordan, L. Ryan // Educational Technology & Society. — 2021. — Vol. 24, No. 3. — P. 22–35.
6. Карпова, А.В.Организация игровой деятельности в процессе обучения математике слабовидящих учащихся / А.В. Карпова // Дефектология. — 2020. — № 2. — С. 14–20.
7. Bosch, A.Inclusive Math Education: Strategies for Students with Visual Impairments / A. Bosch // Journal of Special Education Technology. — 2018. — Vol. 33, No. 4. — P. 243–256.
8. Tanaka, M.Constructive Mathematics Tasks and Spatial Ability Development in Blind Students / M. Tanaka // Journal of Vision Impairment & Blindness. — 2019. — Vol. 113, No. 5. — P. 418–425

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdiyev Hasan Nurmuhammat o'g'li**, doktorant [**Абдиев Хасан Нурмухаммат огли**,докторант], [**Hasan N. Abdiyev,** doctoral student]; manzil: 100174, Toshkent shahar, Olmazor tumani, Universitet ko’chasi, 4-uy, [адрес: 100174, г. Ташкент, Алмазарский район, ул. Университетская, д. 4], [address: 4 Universitetskaya St., Almazar district, Tashkent, 100174].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA ESTETIK TARBIYA BERISH MAZMUNI

© Sh. Axunbabayeva[1]✉
[1]Jizzax davlat pedagogika universiteti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishning ahamiyati va uning pedagogik asoslari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — estetik tarbiya orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, hissiy-estetik tafakkurini shakllantirish va pedagogik usullar samaradorligini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida kuzatuv, intervyu, test va so‘rovnomalar orqali bolalarning estetik rivojlanishi, ota-onalarning ishtiroki va pedagogik texnologiyalarning ta’siri o‘rganildi. 100 nafar bola, ularning ota-onalari va maktabgacha ta’lim muassasalari pedagoglari tadqiqotga jalb qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, didaktik, ijodiy va innovatsion yondoshuvlar bolalarning estetik qobiliyatlarini sezilarli darajada rivojlantirgan. Ota-onalar bilan hamkorlik va zamonaviy texnologiyalarning qo‘llanilishi estetik tarbiya samaradorligini oshirgan.

XULOSA: estetik tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy va ijodiy rivojlanishida muhim omil bo‘lib, uni amalga oshirishda o‘qituvchi va ota-onalarning integratsiyalashgan yondashuvi, zamonaviy metodlar va texnologiyalarning joriy etilishi zarurdir.

Kalit so‘zlar: estetik tarbiya, maktabgacha ta’lim, ijodiy qobiliyatlar, pedagogik metodlar, estetik idrok, texnologiyalar, ota-onalar ishtiroki.

Iqtibos uchun: Axunbabayeva Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berish mazmuni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 5(1). B.23–31.

СОДЕРЖАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

© Ш. Ахунбабаева[1]✉
[1]Джизакский государственный педагогический университет, Джизак, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение эстетического воспитания дошкольников и его педагогические основы.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — развитие творческих способностей, эстетического восприятия и оценка эффективности педагогических методов в системе дошкольного образования.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы наблюдение, интервью, тестирование и анкетирование для изучения эстетического развития детей, участия родителей и влияния педагогических технологий. В исследовании приняли участие 100 детей, их родители и педагоги.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование дидактических, творческих и инновационных подходов значительно способствует формированию эстетических умений детей. Вовлечение родителей и применение современных технологий повысили эффективность эстетического воспитания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: эстетическое воспитание является важным фактором в личностном и творческом развитии дошкольников. Эффективная реализация требует интеграции усилий педагогов и родителей, внедрения современных методов и технологий.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, дошкольное образование, творческие способности, педагогические методы, эстетическое восприятие, технологии, участие родителей.

Для цитирования: Ахунбабаева Ш. Содержание эстетического воспитания дошкольников.// Inter education & global study.2025. Vol.3 5(1). С. 23–31.

THE CONTENT OF AESTHETIC EDUCATION FOR PRESCHOOLERS

© Shaxnoza Axunbabayeva[1]✉
[1]Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the significance of aesthetic education for preschool children and its pedagogical foundations.

AIM: the main objective of the study is to develop children's creative abilities and aesthetic thinking, and to assess the effectiveness of pedagogical methods in preschool education.

MATERIALS AND METHODS: the study used observation, interviews, tests, and surveys to evaluate children's aesthetic development, parental involvement, and the impact of pedagogical technologies. The study involved 100 children, their parents, and preschool educators.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that didactic, creative, and innovative approaches significantly enhanced children's aesthetic abilities. Parental engagement and the use of modern technologies improved the efficiency of aesthetic education.

CONCLUSION: aesthetic education is a crucial factor in the personal and creative development of preschool children. Its effective implementation requires collaboration between educators and parents, as well as the integration of modern methods and technologies.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: aesthetic education, preschool education, creative abilities, pedagogical methods, aesthetic perception, technologies, parental involvement.

For citation: Shaxnoza Axunbabayeva. (2025) 'The content of aesthetic education for preschoolers', Inter education & global study, 5(1), pp. 23–31. (In Uzbek).

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun estetik tarbiya berish, ularning shaxsiy va jamoaviy rivojlanishi uchun juda muhimdir. Estetik tarbiya – bu nafaqat bolalarning san'atlarga bo'lgan qiziqishini oshirish, balki ularni tasavvur, his-tuyg'ular va dunyoqarashni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Erta yoshda bolalarga estetik tarbiya berish, ularning ichki dunyosini boyitadi, ular uchun go'zallikni anglash va baholash imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, estetik tarbiya bolalarning hissiy rivojlanishiga, tasavvur doirasining kengayishiga, ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Maktabgacha yosh davri, ya'ni 3-7 yosh oralig'i, bolalarning shaxsiyatini shakllantirishning eng muhim davri hisoblanadi. Bu yoshda bola juda sezgir va o'rganishga juda ochiqdir. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berish, ularga san'at va go'zallikning mohiyatini tushuntirish, ularni turli san'at shakllari, musiqa, rassomlik, teatr, raqs va boshqa estetik faoliyat turlari bilan tanishtirish, ularning hissiy intellektual rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Estetik tarbiya bolalar ongida go'zallik va yaxshi-niyati qadrlashni o'rgatadi, ularni tabiiy dunyo bilan birlashishga, uning ko'rinishlarini tushunishga, bunga qarab o'z hissiy reaktsiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, ularning ijodiy va estetik tafakkurini rivojlantiradi. Estetik tarbiya nafaqat san'atni qadrlashni o'rgatadi, balki bolalarning dunyoqarashini kengaytirish, ularga go'zallikni va san'atni anglashning turli yo'llarini o'rgatishda katta ahamiyatga ega.

Bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy maqsadi, ularning hissiy, axloqiy va estetik tafakkurini shakllantirish, ular orqali go'zallikni anglash, uni yaratish va qadrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Estetik tarbiya yordamida bolalar o'z his-tuyg'ularini, shaxsiy fikrlarini ifodalashni, ijodiy qobiliyatlarini oshirishni o'rganadilar. Bunday tarbiya jarayonida ular nafaqat san'at asarlarini ko'rish, eshitish va baholashni o'rganadilar, balki o'zlarining estetik va ijodiy qobiliyatlarini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishda o'qituvchilarning roli beqiyosdir. Pedagoglar bolalar uchun estetik faoliyatni tashkil etish, ularni san'atning turli shakllari bilan tanishtirish, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda katta mas'uliyatga ega. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berish jarayonida ota-onalarning ham ishtiroki muhimdir, chunki ular bola tarbiyasida asosiy rol o'ynaydilar va bolalarning san'atlarga bo'lgan qiziqishini uyda ham qo'llab-quvvatlashlari kerak. Shu bilan birga, estetik tarbiya bolalar bilan ishlashda pedagogik yondashuvni yangilash, innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo'llash zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu esa, o'z navbatida, pedagogik jarayonning samaradorligini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oshirishga, bolalar uchun estetik tarbiya olishni qiziqarli va samarali qilishga imkon beradi.

Tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishning samaradorligini aniqlash maqsadida bir qator metodologik yondoshuvlar va metodlar qo‘llanildi. Tadqiqot davomida estetik tarbiya jarayonining samaradorligini o‘lchash uchun quyidagi metodologiya va metodlar tanlandi.

Tadqiqotda o‘tkazilgan tahlilga ko‘ra, estetik tarbiya berish jarayonida, birinchi navbatda, maktabgacha ta’lim muassasalarining 4-6 yoshli bolalari ishtirok etdi. Tadqiqotda 100 nafar bola va ularning ota-onalari, shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalarining pedagoglari ishtirok etdi. Tadqiqotda qatnashgan bolalar ikki guruhga bo‘lingan: birinchi guruh – estetik tarbiya faoliyatlarida faollik ko‘rsatgan bolalar, ikkinchi guruh esa kamroq ishtirok etgan bolalar.

Birinchi metod, ya’ni kuzatish, tadqiqotning boshida amalga oshirildi. O‘qituvchilar va pedagoglar bolalarning estetik rivojlanish darajasini kuzatib bordilar. Kuzatish jarayonida, bolalarning san’at faoliyatidagi ishtirokini, estetik faoliyatga bo‘lgan qiziqishini va san’at asarlarini tushunish darajasini aniqlashga harakat qilindi. Bu jarayon orqali bolalar rassomlik, musiqa, teatr va boshqa estetik faoliyatlarga qanday qiziqish bildirayotgani kuzatildi. O‘qituvchilar bolalarning san’at asarlarini baholashdagi individual xususiyatlarini, ularning estetik dunyoqarashlarini o‘rgandilar.

Tadqiqotda intervyu olib, bolalar va ularning ota-onalari bilan muloqot o‘rnatildi. Intervyular orqali bolalar va ota-onalarining estetik tarbiya berish jarayoniga bo‘lgan munosabatlari, shuningdek, san’atga bo‘lgan motivatsiyalari o‘rganildi. Ota-onalardan, shuningdek, maktabgacha ta’lim jarayonida o‘zlarining bolalariga qanday estetik tarbiya berish borasida qanday faoliyatlar amalga oshirayotganligi haqida ma’lumotlar olish uchun intervyular o‘tkazildi.

Shuningdek, testlar va so‘rovnomalar ham tadqiqot jarayonida muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Testlar orqali bolalarning estetik qobiliyatlarini, san’atga bo‘lgan munosabatlarini aniqlashga harakat qilindi. So‘rovnomalar yordamida ota-onalarining estetik ta’limdagi amaliyotlari, estetik faoliyatga bo‘lgan qarashlari o‘rganildi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan metodlardan biri ham didaktik yondoshuv bo‘ldi. Bolalar bilan ishlashda didaktik yondoshuvlarning barcha bosqichlari rejalashtirildi va o‘qituvchilar tomonidan bolalarga estetik materiallarni tanlash va ularni taqdim etish usullari ishlab chiqildi. Didaktik yondoshuvlar yordamida bolalarga ranglar, shakllar, musiqiy va badiiy asarlar haqida bilim berildi.

Bundan tashqari, tadqiqot davomida ijodiy yondoshuv ham qo‘llanildi. Estetik tarbiyaning asosiy yo‘nalishlaridan biri bu bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Shuning uchun bolalarga ijodiy faoliyatda qatnashish imkoniyatlari yaratildi. Rassomlik, musiqa, teatr va raqs kabi turli san’at shakllari orqali bolalarning estetik tasavvurlari va ijodiy qobiliyatlari rivojlantirildi.

Innovatsion yondoshuvlar ham tadqiqot jarayonida qo‘llanilgan. Estetik tarbiya jarayonini yanada samarali qilish uchun zamonaviy texnologiyalar, interaktiv o‘qitish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

usullari va mobil ilovalar yordamida bolalarning san’atni tushunish va yaratish jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshirishga harakat qilindi. Vizual va audio materiallar, onlayn resurslar va mobil ilovalar yordamida bolalar uchun estetik faoliyatni yanada qiziqarli qilish va ularni san’atga jalb etish maqsad qilindi.

Tadqiqotda olingan ma’lumotlar sifatli va miqdoriy usullar bilan tahlil qilindi. Kuzatuvlar, intervyular va testlar yordamida bolalarning estetik qobiliyatlari, san’atga bo‘lgan munosabatlari va san’atni tushunish darajasi o‘lchandi. Tahlil jarayonida statistik usullar qo‘llanildi. Bu esa bolalarning estetik rivojlanishidagi o‘zgarishlarni va ta’lim jarayonidagi samaradorlikni aniq ko‘rsatishga imkon berdi. Shuningdek, pedagoglarning amaliy faoliyatini tahlil qilish orqali, estetik ta’limning samaradorligini oshirish uchun qanday pedagogik metodlarni qo‘llash zarurligi haqida xulosalar chiqarildi. Bularning barchasi, bolalar uchun estetik tarbiyani samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishning samaradorligini tahlil qilish edi. Tadqiqot davomida olingan natijalar quyidagi asosiy jihatlarda o‘rganildi:

Birinchi navbatda, bolalarning estetik rivojlanish darajasi o‘rganildi. Tadqiqotning boshlang‘ich bosqichida bolalar san’at faoliyatiga qanday kirishganligi va ularning estetik qiziqishlari o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, estetik tarbiya jarayoniga faol kirishgan bolalar ranglar, shakllar, musiqa va boshqa san’at shakllarini ajrata olishda yuqori ko‘rsatkichlarga erishgan. Estetik faoliyatga qiziqqan bolalar o‘zaro hamkorlikda san’at asarlarini yaratish jarayonida o‘zlarining ijodiy va hissiy tasavvurlarini rivojlantirdilar. Ularning o‘ziga xos estetik dunyoqarashlari va san’atga bo‘lgan qiziqishlari sezilarli darajada oshdi.

Keyingi natijalarda estetik tarbiya metodlarining samaradorligi baholandi. Tadqiqotda ko‘rsatilgan metodlar va yondoshuvlar o‘qituvchilar tomonidan samarali qo‘llanildi. Didaktik va ijodiy metodlar orqali bolalarning estetik ko‘nikmalari va hissiy tasavvurlari rivojlantirildi. Misol uchun, san’at faoliyatiga asoslangan usullar orqali bolalar o‘z ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirdilar va san’at asarlariga bo‘lgan qiziqishlarini kuchaytirdilar. Pedagoglar tomonidan ilgari surilgan innovatsion yondoshuvlar bolalar orasida san’atga bo‘lgan qiziqishni yanada oshirdi va ularning ijodiy qobiliyatlarini yaxshiladi.

Bolalarning estetik faoliyatdagi ishtiroki ham tadqiqotning muhim natijalaridan biridir. Tadqiqotda ishtirok etgan bolalar rassomlik, musiqa va teatr kabi san’at shakllarida faol ishtirok etib, o‘zlarining yaratuvchanlik darajalarini ko‘rsatdilar. Ular yaratgan asarlar san’atning estetik va tashqi ko‘rinishini yaxshilashda va bolalarning o‘zini ifoda etish qobiliyatini oshirishda samarali bo‘ldi. Estetik faoliyatga jiddiy yondashgan bolalar ko‘pincha o‘z asarlarini yaratish jarayonida muvaffaqiyatga erishdilar.

Ota-onalarning estetik tarbiya jarayonidagi roli ham tadqiqotda diqqatga sazovor bo‘ldi. Ota-onalar bilan o‘tkazilgan intervyularda, ular bolalariga san’atni sevdirish va ularga estetik qiziqishlarni uyg‘otish borasida qanday faoliyatlar olib borganliklari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ota-onalar o‘z bolalarining san’at faoliyatiga qo‘shgan hissasini yuqori baholaydilar va bu jarayonda o‘z amaliyotlarida samarali yondoshuvlar qo‘llaganliklarini ta’kidlashdi.

Tadqiqot davomida innovatsion texnologiyalardan foydalanish natijalari ham o‘rganildi. Mobil ilovalar, vizual va audio materiallar orqali bolalarga estetik faoliyatni taqdim etish natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv texnologiyalar yordamida bolalarning san’atga bo‘lgan qiziqishini oshirish mumkin. Bu metod bolalarning estetik dunyoqarashlarini kengaytirishga va san’atni tushunishdagi ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi. Bu esa o‘z navbatida, bolalarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda samarali bo‘ldi.

Pedagoglarning estetik ta’limga yondoshuvi ham tadqiqotda alohida e’tiborga olindi. O‘qituvchilar tomonidan estetik tarbiya berish jarayonida zamonaviy metodlar qo‘llanildi. Pedagoglar san’atni bolalar uchun yanada qiziqarli va tushunarli qilishda innovatsion metodlarni qo‘llash orqali bolalarning estetik qobiliyatlarini rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishdilar. Tadqiqotda pedagoglarning tajribalariga asoslanib, ularning estetik tarbiya jarayonida qo‘llagan usullari haqida fikrlar bildirildi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, estetik tarbiya metodlari va yondoshuvlar bolalar orasida estetik qiziqish va yaratuvchanlikni oshirishda samarali bo‘ldi. Estetik faoliyatga kengaytirilgan yondoshuvlar bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berdi. Pedagoglar tomonidan qo‘llanilgan didaktik metodlar, ota-onalarning ta’limdagi ishtiroki va innovatsion texnologiyalarning faol qo‘llanilishi bolalarning estetik dunyoqarashlarini yanada kengaytirishga xizmat qildi.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqotning natijalari, maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berish jarayonida qo‘llangan metodlar va yondoshuvlarning samaradorligini ko‘rsatdi. Tadqiqotda aniqlangan asosiy jihatlar va tendensiyalarni tahlil qilish, mavjud metodologiyaning rivojlanishida qanday o‘zgarishlar yuz berayotganini, shuningdek, bolalar tarbiyasidagi estetik faoliyatni samarali olib borish uchun qanday yangi yondoshuvlar zarurligini belgilash muhimdir.

Bir tomondan, bolalarga estetik tarbiya berishda yaratuvchanlik, tasavvur va hissiy rivojlanishning muhim rol o‘ynashi aniqlandi. Bolalarning estetik qobiliyatlarini rivojlantirishda, o‘qituvchilar tomonidan qo‘llaniladigan didaktik metodlar hamda ijodiy faoliyatni rag‘batlantiruvchi usullarning ahamiyati oshdi. Tadqiqotda ko‘rsatilgan metodlar, jumladan, vizual materiallardan foydalanish, musiqa va rassomlik faoliyatlarini integratsiya qilish, bolalarning tasavvurlarini rivojlantirishda samarali ekanligi ta’kidlandi. Bu metodlar, bolalarning san’atni tushunishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish bilan birga, ularning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga yordam berdi.

Biroq, tadqiqot davomida ba'zi qiyinchiliklar va muammolar ham yuzaga keldi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida estetik tarbiya uchun zarur resurslar yetarli darajada ta'minlanmaganligi va o‘qituvchilar uchun maxsus metodik qo‘llanmalar yoki treninglarning yo‘qligi keltirib chiqargan muammolardan biridir. Ko‘plab pedagoglar

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

estetik tarbiya sohasidagi o‘z bilimlarini yanada oshirishni istaydilar, ammo bu boradagi imkoni cheklangan. Bu holat esa, o‘z navbatida, bolalarga estetik tarbiya berishda yuzaga keladigan asosiy to‘siqlarni tashkil etadi.

Estetik tarbiya jarayonida ota-onalarning ishtiroki ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda ota-onalar tomonidan bolalariga san'atni sevdirish, ularning ijodiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun amalga oshirilayotgan amaliyotlar ko‘rsatilgan. Biroq, ba'zi holatlarda ota-onalar estetik tarbiya sohasida yetarlicha bilimga ega bo‘lmaganligi sababli, ularning ishtiroki cheklangan. Ota-onalar bilan hamkorlikni kengaytirish va ularni estetik tarbiya jarayoniga faolroq jalb etish zarurati mavjud.

Innovatsion texnologiyalarning qo‘llanilishi ham o‘ta muhimdir. Tadqiqotda bolalarga mobil ilovalar, vizual va audio materiallar yordamida san'at faoliyatini taqdim etish natijalari ko‘rsatilgan. Texnologiyalar yordamida bolalarning estetik qobiliyatlarini rivojlantirishda keng imkoniyatlar mavjud. Biroq, texnologiyalardan to‘g‘ri foydalanish va ularni estetik tarbiya jarayoniga integratsiya qilish uchun pedagoglarning mahoratini oshirish zarur. O‘qituvchilarni innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llashga o‘rgatish, bolalar bilan ishlashda bu metodlardan to‘g‘ri foydalanishga yordam beradi.

Tadqiqotda shuningdek, bolalar tarbiyasida san’atga bo‘lgan qiziqishni rivojlantirish uchun pedagoglar tomonidan qo‘llaniladigan yondoshuvlar va metodlar tahlil qilindi. Tadqiqotning natijalari, estetik tarbiya sohasida joriy etilayotgan yangi metodlar va innovatsion usullarni qo‘llashning muhimligini ko‘rsatdi. Masalan, san'atning turli shakllarini birlashtirish (rassomlik, musiqa, drama va boshqalar) bolalarning estetik ko‘nikmalarini yaxshilashga imkon yaratadi. Bu metod bolalar uchun san’atni yanada qiziqarli va tushunarli qiladi. Bundan tashqari, estetik tarbiya berish jarayonida pedagoglarning roli nihoyatda muhimdir. Tadqiqotda pedagoglarning estetik tarbiyani muvaffaqiyatli tashkil etish uchun qanday metodlar va yondoshuvlarni qo‘llashga tayyor ekanligi tahlil qilindi. Pedagoglarning estetik tarbiya jarayonidagi yondoshuvi bolalar uchun yangi imkoniyatlar yaratish va ularni estetik faoliyatga jalb etishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular bolalarning ijodiy va hissiy rivojlanishida yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadigan asosiy shaxslar bo‘lishi kerak.

Muhokama davomida, maktabgacha ta'limda estetik tarbiya metodlarini yanada takomillashtirish zarurligi, pedagoglarning doimiy ravishda o‘z malakalarini oshirib borishi, yangi metod va texnologiyalarni qo‘llash, shuningdek, ota-onalar bilan yaqindan hamkorlik o‘rnatish zarurligi ta'kidlandi. Estetik tarbiya sohasida doimiy izlanish va yangiliklar kiritish, bolalarga san’atni sevdirish va ularni ijodiy ravishda rivojlantirishda samarali bo‘lishi mumkin.

Tadqiqotning natijalari va tahlillari, maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berish jarayonining ahamiyatini va samaradorligini ko‘rsatdi. Estetik tarbiya, bolalar uchun dunyoqarashini kengaytirish, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning his-tuyg‘ularini, tasavvurini, hissiy va estetik sezgirligini oshirishga imkon yaratadi. Tadqiqot davomida, estetik tarbiya berishda qo‘llaniladigan turli metodlar, yondoshuvlar va usullar bolalarning rivojlanishiga qanday ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Birinchidan, estetik tarbiya jarayonida yaratuvchanlik, tasavvur va hissiy rivojlanishning asosiy o‘rin tutishini ko‘rish mumkin. Shuningdek, musiqiy va vizual san’at turlari, ijodiy faoliyatlar, rassomlik, musiqa va drama orqali bolalar uchun estetik qobiliyatlarni rivojlantirish imkoniyatlari yaratiladi. Bu, o‘z navbatida, ularning ijtimoiy-psixologik, hissiy va intellektual jihatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, estetik tarbiya samaradorligini oshirish uchun, pedagoglarning kasbiy malakalarini oshirish zarurligi ham aniqlandi. Ular bolalar bilan ishlashda estetik faoliyatni qo‘llashda yangi yondoshuvlarni o‘rganib, zamonaviy pedagogik metodlarni qo‘llashlari kerak. Pedagoglarning san’atga bo‘lgan qiziqishi va o‘z faoliyatiga yondoshuvlarini yangilash, bolalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, tadqiqot ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarurligini ta’kidlab o‘tdi. Ota-onalar, bolalarining estetik tarbiyalari bilan shug‘ullanishda pedagoglar bilan yaqindan hamkorlikda ishlashlari, san'atni o‘zlari ham sevib, uni bolalariga o‘rgatishlari muhimdir. Ota-onalar orqali estetik tarbiya jarayoni yanada boyitilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari, estetik tarbiya uchun pedagoglarning individual yondoshuvlarini shakllantirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ular yordamida bolalarning estetik qobiliyatlarini rivojlantirishning samarali usul ekanligini tasdiqladi. Estetik tarbiya sohasidagi innovatsiyalar, mobil ilovalar, vizual materiallar va audio-texnologiyalarni qo‘llash bolalarning estetik faoliyatini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Natijada, estetik tarbiya jarayoni, pedagogik faoliyatni yanada takomillashtirish va bolalarga san'atni sevdirish, ularni ijodiy faoliyatga jalb qilish orqali ularning to‘laqonli rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu tadqiqot, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun estetik tarbiyani samarali tashkil etish, ularning hissiy va intellektual rivojlanishini ta'minlashda pedagogik yondoshuvlar va metodlar qo‘llanilishini yanada rivojlantirish zarurligini ko‘rsatdi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. X.A.Meliyev, M.X.Qilichova. “Maktabgacha pedagogika”. Toshkent. Mashg’ulotlik. 2022 yil. 471 bet.
2. O.Xasanboyeva, X.Jabborova, Z.Nodirova. “Tabiat bilan tanishtirish metodikasi”O`quv qo`llanma.Toshkent-2016.123bet
3. SH.A.Sodiqova,M.A.Rasulxojayeva bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi.T.:Fan va texnologiya 2013
4. X.J.Djabborova “Tabiat bilan tanishtirish metodikasi” T.: TDPU 2002.
5. Djabborova X.D. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta’lim –tarbiya berishning o‘ziga xosligi. T.: Tarbiyachi-pedagog. 2000.
6. O.U Xasanboyeva, X.J.Djabborova Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. T.: Cho‘lpon. 2007.
7. Baratov, M. U. (2003). Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari. Toshkent: O'qituvchi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

8. www. tdpu. uz
9. www. pedagog. uz
10. www. Ziyonet.uz
11. www. edu. Uz
12. tdpu-INTRANET. Ped

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Axunbabayeva Shaxnoza**, o'qituvchi [**Ахунбабаева Шахноза** ,преподаватель], [**Axunbabayeva Shaxnoza,** teacher]; manzil: 130100.Jizzax viloyati, Jizzax shahri, sharaf Rashidov ko'chasi, 4., [адрес: 130100.Джизакская область, город Джизак, улица Шарафа Рашидова, 4.], [address: 130100.4 Sharaf Rashidov Street, Jizzakh region, Jizzakh city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJLARI BO‘LGAN BOLALAR TA’LIMI TURKIYA TAJRIBASIDA

© G.K. Alimova[1]✉

[1]O‘zbekiston Respublikasi ta’limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada Turkiyada inklyuziv ta’lim tizimi, uning huquqiy asoslari va amaliyotdagi holati tahlil qilinadi. Turkiya inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro konvensiyalarga amal qilib, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun teng imkoniyatlarni yaratishga intilmoqda.

MAQSAD: maqolaning asosiy maqsadi – Turkiya tajribasi asosida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’limni tashkil etishdagi samarali yondashuvlar, muammolar va ularning yechimlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tahlil qilishda Turkiya Milliy Ta’lim vazirligi manbalari, xalqaro va mahalliy ilmiy maqolalar, qonunchilik hujjatlari, amaliy tajriba va kuzatuvlardan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari Turkiyada inklyuziv ta’limning huquqiy asoslari mustahkamlanganini, maktablar va sinflar darajasida ijobiy amaliyotlar mavjudligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, differensial yondashuvlar, pedagoglarni tayyorlash, resurslar taqsimoti, jamiyatning inklyuziv madaniyatini rivojlantirish kabi sohalarda ham dolzarb muammolar mavjud. Turkiyada inklyuziv maktablar demokratik muhit yaratishga, farqlarni qadrlashga va hamkorlikda ishlashga asoslanadi.

XULOSA: Turkiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni muvaffaqiyatli tashkil qilish uchun kompleks yondashuv, pedagogik va huquqiy asoslar, moddiy-texnik baza, jamiyat bilan hamkorlik va muntazam monitoring muhim ahamiyatga ega. Ularning uyg‘unligi alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun samarali va adolatli ta’lim muhitini yaratishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, Turkiya tajribasi, diskriminatsiya, pedagogik yondashuv, demokratik ta’lim muhiti, farqlarga asoslangan o‘qitish, o‘zaro hamkorlik.

Iqtibos uchun: Alimova G.K. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta’limi Turkiya tajribasida.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.32–39.

ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ТУРЕЦКОМ ОПЫТЕ

© Г.К. Алимова[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Республиканский научно-методический центр развития образования Республики Узбекистан, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается система инклюзивного образования в Турции, её правовые основы и практическое состояние. Турция, следуя международным конвенциям, стремится создать равные образовательные возможности для детей с особыми потребностями.

ЦЕЛЬ: основная цель статьи — выявить эффективные подходы, проблемы и пути их решения в организации инклюзивного образования для детей с особыми образовательными потребностями на основе турецкого опыта.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы источники Министерства национального образования Турции, научные статьи, нормативно-правовые акты, практический опыт и наблюдения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показали, что в Турции созданы прочные правовые основы инклюзивного образования и существуют успешные практики на уровне школ и классов. Однако сохраняются актуальные проблемы, такие как необходимость дифференцированного подхода, подготовка педагогов, распределение ресурсов и развитие инклюзивной культуры в обществе. Инклюзивные школы в Турции строятся на принципах демократичности, уважения различий и сотрудничества.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: опыт Турции демонстрирует, что для успешной организации инклюзивного образования необходим комплексный подход, включающий педагогические и правовые основы, материально-техническую базу, взаимодействие с обществом и систематический мониторинг. Такое сочетание факторов способствует созданию справедливой и эффективной образовательной среды для детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, турецкий опыт, дискриминация, педагогический подход, демократическая образовательная среда, обучение с учётом различий, сотрудничество.

Для цитирования: Алимова Г.К. Образование детей с особыми образовательными потребностями в турецком опыте.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С. 32–39.

EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE TURKISH EXPERIENCE

© Gulmira K. Alimova[1]✉
[1]Republican Scientific and Methodological Center for Education Development of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the inclusive education system in Turkey, its legal foundations, and its practical implementation. Turkey, adhering to international conventions, seeks to create equal educational opportunities for children with special needs.

AIM: the main objective of the article is to identify effective approaches, challenges, and solutions in organizing inclusive education for children with special educational needs based on Turkey's experience.

MATERIALS AND METHODS: the study draws on sources from the Turkish Ministry of National Education, international and local academic articles, legislation, practical experience, and observations.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis shows that Turkey has established a solid legal framework for inclusive education and demonstrates successful practices at the school and classroom levels. Nevertheless, key issues remain, such as the need for differentiated approaches, teacher training, resource allocation, and the development of an inclusive culture in society. Inclusive schools in Turkey are built on the principles of democracy, valuing diversity, and collaboration.

CONCLUSION: Turkey's experience illustrates that successful inclusive education requires a comprehensive approach—legal and pedagogical frameworks, material and technical infrastructure, community cooperation, and regular monitoring. The synergy of these elements helps create an effective and fair educational environment for children with special needs.

Keywords: inclusive education, Turkish experience, discrimination, pedagogical approach, democratic educational environment, teaching for diversity, collaboration.

For citation: Gulmira K. Alimova (2025) 'Education of children with special educational needs in the Turkish experience', Inter education & global study, (3), pp. 32–39. (In Uzbek).

Turkiyada inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim tizimiga to'liq integratsiyasini ta'minlashdir. Bu orqali ularning teng huquqli ta'lim olishi, jamiyatga moslashuvi va shaxsiy rivojlanishi qo'llab-quvvatlanadi. Inklyuziv ta'lim turli ehtiyojlarga mos o'qitish usullarini ishlab chiqish, pedagoglarni maxsus tayyorlash va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilgan.

Inklyuziv ta'limning asosiy vazifalari:

Diskriminatsiyaning oldini olish. Diskriminatsiya - bu o'xshash vaziyatda yoki hech qanday asoslarsiz shaxsni kamsitish amaliyoti hisoblanadi. Bu turli xil va teng bo'lmagan munosabatni anglatadi:

to'g'ridan-to'g'ri diskriminatsiya - aniq e'tiqod, til, din yoki etnik kelib chiqishiga asoslangan shaxs, jamiyat yoki guruh bo'lib farqlar tufayli teng bo'lmagan munosabatni bildiradi;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

differensial davolash - bu guruhlarga nisbatan kamsitishlarni qo‘zg‘atish, ularni ochiqdan-ochiq masxara qilish, haqorat qilish yoki tahqirlashdan boshlab kamsitishning keng ko‘lamli shakllarini o‘z ichiga oladi;

sinfda o‘quvchiga etnik kelib chiqishiga ko‘ra noto‘g‘ri munosabatda bo‘lish yoki uni tashqi ko‘rinishiga ko‘ra doimiy ravishda chetlab turish ta’lim muhitidagi kamsitishlarga misol bo‘la oladi;

bilvosita kamsitish - u sezish qiyin bo‘lgan, imo-ishoralar yoki bilvosita ifoda shakllari orqali amalga oshiriladigan yoki ba’zida hech qanday aniq muammolarni keltirib chiqarmaydigan, lekin ma’lum guruhlarni oqibatlari bo‘yicha kamsitishlarga duchor bo‘ladigan munosabatlarni tasvirlaydi;

“e’tibor bermaslik” bu kamsitishning eng aniq shakllaridan biridir. Bu turdagi diskriminatsiyaga misol qilib o‘qituvchining sinf muhitida ehtiyoji bor deya tamg‘alangan o‘quvchining gaplariga e’tibor bermay, muvaffaqiyatli o‘quvchining gaplariga ko‘proq e’tibor qaratishini keltirish mumkin.

Turkiya ta’lim muhitida diskriminatsiyani qo‘llashning salbiy natijalari: qiyinroq yoki oson vazifalarni belgilash; berilgan fikr-mulohazalarning sifati, samimiyligi; savollarning tabiati va ularga javob berishga ruxsat berilgan vaqt; bolani tijorat manbasi sifatida ko‘rish; ijtimoiy kelib chiqishidagi farqi; jinsiy kamsitish (qiz va bola); jinsiy oriyentatsiya tufayli kamsitish; muvaffaqiyatli o‘quvchilarga xayrixohlik va alohida e’tibor ko‘rsatish; sinflar va filiallar o‘rtasidagi kamsitish; diniy va etnik kamsitish; tanishlar va qarindoshlarga nisbatan xush-oqish; Inklyuziv maktab.

Inklyuziv maktab - bu barcha o‘quvchilar o‘z farqlariga qaramay muvaffaqiyatga erisha olishiga ishonadigan, umumiy tushunchaga ega bo‘lgan, shaxsiy huquq va tenglikni qadrlaydigan maktablarni tavsiflash uchun qo‘llaniladigan tushunchadir. Inklyuziv maktabda barcha madaniy, etnik va ijtimoiy-iqtisodiy guruhlar, ona tillari turlicha bo‘lgan, mavjud jamiyatga endigina qo‘shilgan o‘quvchilar maktabning muhim tarkibiy qismlari sifatida ko‘riladi. Inklyuziv maktab bu strategiya yoki amaliyot emas, balki farqlarni o‘z ichiga olgan va qadrlaydigan ta’lim yo‘nalishidir.

Rahbarlik lavozimlarida ishlaydigan maktab direktorlari (rehber öğretmen-psixolog hamda manaviy ma’rifiy ishlar bo‘yicha ma’sul kishi) va o‘qituvchilar muvaffaqiyatli maktabga aylantirish uchun maktab xodimlari bilan ishlashda muhim rol o‘ynaydi. Ko‘pgina tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, yetakchilik inklyuziv maktabni rivojlantirish yo‘lidagi eng muhim yordam yoki eng katta to‘siq bo‘lishi mumkin.

Rahbar kadrlar: alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga, xodimlar va oilalarga inklyuzivlik maktabning asosiy falsafasi sifatida tushunishga yordam berish; inklyuziv ta’limga yangi yondashuvlarni joriy etishda yetakchilik qilishi; o‘qituvchilarni inklyuzivlikni qo‘llab-quvvatlovchi yangi uslub va strategiyalarni amalga oshirishda rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash vazifasini bajarishi; ular oilalar va mahalliy hamjamiyatni maktabning inklyuzivlikka sodiqligini tushuntirish kabi tadbirlarda ishtirok etadilar.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Inklyuziv maktab individual farqlarni, o‘quvchilar ishtirokini qadrlaydi. Maktabning barcha manfaatdor tomonlari (o‘qituvchilar, o‘quvchilar, ma’muriy xodimlar va oilalar) ta’lim va o‘qitish faoliyatida mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Inklyuziv maktabning eng muhim xususiyatlaridan biri bu tenglikdir. Maktabda barcha o‘quvchilar va xodimlarga hurmat va adolat bilan munosabatda bo‘lib, barcha fikrlar va hissalar qadrlanadi. Yana bir muhim xususiyat – hamkorlik, maktab ichidagi va tashqarisidagi barcha manfaatdor tomonlar maktab, o‘quvchilar muvaffaqiyati uchun ishlashi haqida umumiy tushunchaga ega.

Inklyuziv maktabning eng asosiy talablaridan biri bu demokratik sinf muhitidir. Ushbu sinf muhitida o‘quvchilar o‘z g‘oyalarini baham ko‘rishlari, sinf qoidalarini birgalikda belgilashlari, o‘zlari o‘rganish va o‘quv muhitining sifatlari to‘g‘risida qaror qabul qilish huquqiga ega bo‘lishlari mumkin.

Sinfda demokratik muhitni tushunib olishi uchun o‘qituvchi quyidagi savollarga javob izlashi mumkin:

sinf qoidalarini kim belgilaydi?;

qoidalar o‘qituvchi va o‘quvchilar tomonidan birgalikda belgilanadimi?;

ta’lim muhiti qanday?;

sinf xonasini tashqaridan kuzatayotgan kishi o‘qituvchi hukmron bo‘lgan (bu erda o‘qitish asosan o‘qituvchi tomonidan amalga oshiriladi) yoki butun sinf faol bo‘lgan o‘quv muhitini ko‘radimi?;

o‘quvchilar o‘qituvchi tomonidan qabul qilingan qarorlarga fikr bildiraoladimi?;

mazmun, o‘quv materiallari va o‘qitish usullarini tanlashda qaror o‘qituvchi tomonidan qabul qilinadimi yoki o‘quvchilar bilan maslahatlashadimi? kabi savollardan foydalaniladi.

Turkiyada inklyuziv ta’limda quyidagi o‘lchovlar o‘rtasida dinamik aloqalar rivojlanishi kerak: ta’lim siyosati; o‘quv dasturlari; maktab madaniyati; o‘qitish amaliyoti; ta’lim muhiti.

Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari: barcha bolalarga navbat bilan o‘zlarining kuchli tomonlarini ifodalash va ulardan foydalanish imkoniyati berilishi; moslashuvlar barcha alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ehtiyojlariga moslashtirilishi; hozirgi texnologiyadan unumli foydalanishi; qo‘shilish nafaqat jismoniy kontekstda, balki kognitiv, ijtimoiy, hissiy va ta’lim amaliyotlari nuqtayi nazaridan ham ko‘rib chiqilishi va amalga oshirilishi; bolalar uchun tadbirlar ularni bir-biridan ajratmagan holda amalga oshirilishi kerak.

Qo‘llab-quvvatlovchi maktab madaniyati.

Xavfsiz, ijobiy va kuchli maktab madaniyatini yaratish inklyuziv maktab bo‘lish yo‘lidagi eng muhim qadamlardan biridir. Maktab ma’muriyati va o‘qituvchilari inklyuziv maktab madaniyatini yaratish uchun bajarishi mumkin bo‘lgan ba’zi qadamlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: oilalar, mahalliy hamjamiyat vakillarini maktab va sinflarga tashrif buyurishga, loyihalarda yordamga, dars berishda ishtirok etishga taklif qilish;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘quvchilarga o‘qitishda faol ishtirok etish va rahbarlik qilish imkoniyatini berish; maktabdagi barcha manfaatdor tomonlarni takliflar berishga undash va takliflarni amalga oshirishda rahbarlik qilish; maktabdagi xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlovchi kichik va katta tadbirlar,bayramlarni qo‘llab-quvvatlaydi.

Inklyuziv sinflarda o‘qituvchilar shaxsiy va madaniy farqlarni hisobga olgan holda dars mazmuni va o‘qitish faoliyatini turli auditoriyalarga moslashtiradi.

Bu orqali o‘rganish uslublarini qondirish va turli ko‘nikma, qiziqishlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarni joylashtirish uchun mo‘ljallangan bo‘lishi kerak. Inklyuziv sinflarda taqdim etilgan dars mazmuni o‘quvchilarni qiziqtirishi, mazmun doirasi o‘quvchilarning o‘quv ehtiyojlariga qarab farqlanishi kerak. O‘quv materiallari o‘quvchilarning turlilik farqlarini qamrab oladigan tarzda boyitilgan bo‘lishi kerak. Tegishli mavzular bo‘yicha yakka mashg‘ulotlar farqlarning mavjudligi va ularni saqlab qolish muhimligini ta’kidlash kerak.

Inklyuziv ta’limda ishlaydigan o‘qituvchilar inklyuzivlikni tushunishga ko‘ra materiallar, dars rejalari, o‘qitish strategiyalari, o‘quv muhiti, ta’lim maqsadlarini tartibga solish hamda o‘quvchilarning akademik va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga qaratadi.

Turkiya inklyuziv ta’limini quyidagi jihatlariga e’tibor qaratishimiz kerak: o‘quv dasturini ko‘rib chiqish va bir xil fanni moslashtirilgan o‘qitish usullarini o‘rganish; har bir alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni qanday o‘rganishini kuzatish va turli xil o‘qitish usullarini qo‘llash orqali boshqa (sog‘lom) o‘quvchilar orasidagi farqlarga javob berish; sinfni barcha o‘quvchilarning birgalikda ishlashi va o‘quv jarayonida ishtirok etishini ta’minlaydigan tarzda boshqarishga alohida e’tibor beriladi.

Inklyuziv ta’lim sinfi qanday boshqariladi?

1. O‘qituvchi va o‘quvchilarning ishdagi to‘siqlarini minimallashtirish, dars vaqtidan to‘g‘ri foydalanish va o‘quvchilarning tadbirlardagi ishtirokini ta’minlash.

2. Inklyuziv sinfdagi resurslarni, o‘quvchilarni va vaqtni boshqarish.

3. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning o‘zini va atrofini hurmat qilishini ta’minlagan holatda.

4. O‘quvchilarning o‘quv jarayonlarida faol ishtirokini ta’minlash va boshqalar.

Bu barcha o‘quvchilarning o‘quv jarayonida ishtirok etishiga to‘sqinlik qiluvchi xatti-harakatlarni o‘zgartirish uchun qo‘llaniladigan jarayonlardir.

Inklyuziv ta’lim sinfining tamoyillari esa:

Ta’lim tajribasi alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning tayyorgarligi, qiziqishi va o‘rganish profiliga asoslanadi;

turli tarkib va tadbirlar bolalarning ehtiyojlarini qondirish uchun ishlab chiqilgan;

o‘qitish va o‘rgatish asosiy tushunchalar va ko‘nikmalarga qaratilgan;

barcha o‘quvchilar tegishli tadqiqotlarda qatnashadi;

o‘qituvchilar va boshqa (sog‘lom) o‘quvchilar har bir bola uchun qiziqarli va qiyinchilik o‘rtasidagi muvozanatni topish uchun birgalikda ishlaydi;

o‘qituvchi vaqt, makon va faoliyatdan foydalanishni muvofiqlashtiradi;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

moslashuvchan guruhlash, butun sinf, juftlikda, guruh bo‘lib o‘rganish va o‘zaro yordam olish imkonini beradi;

vaqtdan to‘g‘ri foydalanish bola ehtiyojlariga qarab moslashadi;

bolani maqsadli ehtiyojlarini qondirish uchun turli strategiyalardan foydalaniladi (mustaqil ishlash, turli topshiriqlar berish, ko‘rgazmali qurollardan foydalanish, do‘stlashish).

Turkiyada inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha quyidagi chora-tadbirlar rejalashtirilgan:

huquqiy asoslarni mustahkamlash: Inklyuziv ta’limga oid qonun va me’yoriy hujjatlarni takomillashtirish orqali alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning huquqlarini kafolatlash;

pedagog kadrlarni tayyorlash: Oliy ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’lim bo‘yicha maxsus kurslar va treninglar tashkil etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish;

moddiy-texnik bazani yaxshilash: maktablarni maxsus jihozlar, moslashtirilgan o‘quv materiallari va texnik vositalar bilan ta’minlash, binolarni to‘siqsiz muhitga moslashtirish;

jamoatchilikni xabardor qilish: inklyuziv ta’limning ahamiyati haqida aholini xabardor qilish, ijtimoiy ongni oshirish va targ‘ibot ishlarini olib borish;

baholash tizimini yaratish: inklyuziv ta’lim jarayonini doimiy nazorat qilish, uning samaradorligini baholash va takomillashtirish uchun maxsus monitoring tizimini joriy etish;

Mazkur chora-tadbirlar Turkiyada inklyuziv ta’limni rivojlantirish va alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

Inklyuziv sinfda istiqbolli rejalar quyidagilar asosida amalga oshiriladi:

bolalarning faolligini oshirish, ma’ruza usulini darsda 10-15 daqiqadan ortiq ishlatmaslik;

dars vaqtida ikki yoki uchta o‘zaro bog‘liq harakatlarni amalga oshirish;

muntazam darsni boshlanishi kerak bo‘lgan vaqtda boshlash va tugatish kerak bo‘lgan vaqtda tugatish;

nomaqbul xatti-harakatlar sodir bo‘lganda, iloji bo‘lsa, vaziyatni tinch hal qilish;

tadbirlarda qatnashish, berilgan savolga javob berish kabi masalalarga har doimgidek yondashish;

inklyuziv ta’limga nisbatan alohida yondashish;

inklyuziv sinfda ish faoliyatini olib borayotgan maxsus pedagog boshqa o‘qituvchilar bilan o‘z tajribasini baham ko‘rishi zarur.

Turkiyada inklyuziv ta’lim sinfida guruh bilan ishlash natijasida differensial ta’lim tizimidan foydalaniladi va bu:

o‘rganishni osonlashtiradi;

alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga demokratik munosabatlarni shakllantirishga yordam beradi;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘zining va boshqalarning kuchli va zaif tomonlarini tushunishga yordam berib va bu tengdoshlarning birdamligiga ishonchi ortadi;

turli nuqtayi nazarlar tashqari umumiy maqsad sari harakat qiladi va bir-biriga hamdard bo‘lishadi;

tanqidiy tinglash qobiliyatlari rivojlanadi;

sabr-toqat va bag‘rikenglik qozoniladi;

shaxsiy javobgarlikni o‘z zimmasiga olish tuyg‘usi rivojlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. “Millî Eğitim Bakanlığı” rasmiy sayti https://www.meb.gov.tr/;
2. “Türkiye’de Engellilerin Eğitimi ve Sorunları” – Muallif: Prof. Dr. Hasan Şimşek.
3. “Inclusive Education Practices in Turkey: A Case Study” – Mualliflar: Dr. Ayşe Yıkmış va Dr. Mehmet Güneş. Ushbu maqolada Turkiyada inklyuziv ta'lim amaliyotlari bo'yicha tadqiqot natijalari keltirilgan.
4. “Engelli Öğrencilerin Eğitiminde Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerileri” – Muallif: Dr. Fatma Kırcaali İftar;
5. “Türkiye’de Kaynaştırma Eğitimi Uygulamaları ve Sorunları” – Muallif: Dr. Zeynep Kargın;
6. “Inclusive Education in Turkey: Policy and Practice” – Muallif: Dr. Serap Emir.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Alimova Gulmira Kabuljanovna**, bo‘limi boshlig‘i [**Алимова Гулмира Кабулжановна**, начальник отдела], [**Gulmira K. Alimova,** Head of Department] manzil: Toshkent shahri, Navoiy ko’chasi, 30-uy , [адрес: Г. Ташкент, ул. Навои, д. 30], [address: Tashkent, Navoi St., 30.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Original paper

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING MAXSUS KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

© B.E.Qodirov[1]✉, N.O. Shog'darov[2]✉
[1] Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqola raqamli ta'lim muhitida pedagogik ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan bo'lajak o'qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish masalasiga bag'ishlangan. Raqamli texnologiyalarning o'qituvchilik kasbiga tayyorlov jarayoniga joriy etilishi, ularning kasbiy, texnik, metodik va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlarini tahlil qiladi. Shuningdek, loyiha asosida o'qitish, onlayn ta'lim platformalaridan foydalanish va portfoliolarning muntazam yuritilishi orqali kompetensiyalarning rivojlanishi amaliy jihatdan boyitib boriladi**.**

MAQSAD: raqamli ta'lim muhiti sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish va ularning kasbiy faoliyatiga mos maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida raqamli ta'lim muhitida qo'llanilayotgan platformalar (Google Classroom, Moodle, Zoom va boshqalar), elektron darsliklar, interaktiv materiallar hamda o'quvchilarning faoliyatini baholash vositalari asosiy material sifatida tanlandi. Metod sifatida kuzatuv, so'rovnoma, intervyu, tajriba-sinov ishlari, statistik tahlil va pedagogik diagnostika usullari qo'llanildi. Bu metodlar orqali bo'lajak o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini aniqlash va ularni rivojlantirish yo'llari o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli ta'lim muhitida ta'lim olayotgan bo'lajak o'qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalarni puxta o'zlashtirish, interaktiv metodlardan foydalanish va amaliy mashg'ulotlarga ko'proq e'tibor qaratish zarur. So'rovnoma va tajriba natijalariga ko'ra, raqamli platformalardan samarali foydalangan guruhda o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligi va raqamli savodxonlik darajasi sezilarli oshgani aniqlandi. Bu esa, zamonaviy ta'limda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning dolzarbligini tasdiqlaydi.

XULOSA: raqamli ta'lim muhiti bo'lajak o'qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to'g'ri va samarali foydalanish ularning kasbiy tayyorgarligini oshiradi, mustaqil fikrlash, interaktiv dars olib borish va raqamli vositalarni qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bois, pedagogik ta'limda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar keng joriy etilishi lozim.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Tayanch so‘zlar: raqamli ta’lim, bo‘lajak o‘qituvchi, maxsus kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, ta’lim texnologiyalari, pedagogik ta’lim, o‘quvchi faolligi, loyiha asosida o‘qitish, gamifikatsiya, raqamli muhit, raqamli metodika.

Iqtibos uchun: Qodirov.B.E., Shog‘darov.N.O. Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish // Inter education & global study. 2025. №5 (1). B.40-47.

РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

© Б.Э. Кадыров[1]✉, Н.О. Шогдаров[2]✉
[1,2]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья посвящена вопросу развития специальных компетенций будущих учителей, обучающихся по педагогическому направлению в условиях цифровой образовательной среды. Анализируется внедрение цифровых технологий в процесс подготовки к педагогической профессии, возможности формирования профессиональных, технических, методических и коммуникативных навыков. Также практическое обогащение компетенций осуществляется посредством обучения на основе проектов, использования онлайн-образовательных платформ и регулярного ведения портфолио.

ЦЕЛЬ: формирование у будущих учителей навыков эффективного использования современных информационно-коммуникационных технологий в условиях цифровой образовательной среды и развитие специальных компетенций, соответствующих их профессиональной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:0 в ходе исследования в качестве основных материалов были выбраны платформы, используемые в цифровой образовательной среде (Google Classroom, Moodle, Zoom и другие), электронные учебники, интерактивные материалы, а также средства оценки деятельности учащихся. В качестве методов применялись наблюдение, анкетирование, интервью, опытно-экспериментальные работы, статистический анализ и педагогическая диагностика. С помощью этих методов изучались пути определения и развития цифровых компетенций будущих учителей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что для развития специальных компетенций у будущих учителей, обучающихся в цифровой образовательной среде, необходимо глубоко освоить цифровые технологии, использовать интерактивные методы и уделять больше внимания практическим занятиям. Согласно данным анкетирования и эксперимента, в группе, эффективно использующей цифровые платформы, профессиональная подготовка и уровень цифровой грамотности учащихся значительно повысились. Это подтверждает актуальность формирования цифровых компетенций в современном образовании.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: цифровая образовательная среда является важным фактором в развитии специальных компетенций будущих учителей. Результаты исследования показали, что правильное и эффективное использование информационно-коммуникационных технологий повышает их профессиональную подготовку, формирует навыки самостоятельного мышления, проведения интерактивных занятий и применения цифровых инструментов. Поэтому в педагогическом образовании необходимо широко внедрять инновационные подходы, направленные на развитие цифровых компетенций.

Ключевые слова: цифровое образование, будущий учитель, специальная компетенция, профессиональная подготовка, образовательные технологии, педагогическое образование, активность учащихся, обучение на основе проекта, геймификация, цифровая среда, цифровая методика.

Для цитирования: Кадыров Б.Э., Шогдаров Н.О. Развитие специальных компетенций будущих учителей в цифровой образовательной среде // Inter education & global study. 2025. №5(1). С. 40-47.

DEVELOPMENT OF SPECIAL COMPETENCIES OF FUTURE TEACHERS IN THE DIGITAL EDUCATION ENVIRONMENT

© Bakhtiyor Q. Eshmurzayevich[1]✉ Navruzbek Sh. Odilovich[2]✉
[1,2]Termiz State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article is devoted to the issue of developing special competencies of future teachers studying in the field of pedagogy within a digital learning environment. It analyzes the integration of digital technologies into the process of preparing for the teaching profession, as well as the opportunities for developing professional, technical, methodological, and communication skills. Practical enrichment of competencies is also achieved through project-based learning, the use of online educational platforms, and the regular maintenance of teaching portfolios.

AIM: to develop future teachers' skills in the effective use of modern information and communication technologies in a digital learning environment and to enhance their special competencies relevant to their professional activities.

MATERIALS AND METHODS: in the course of the research, platforms commonly used in digital learning environments (Google Classroom, Moodle, Zoom, etc.), electronic textbooks, interactive materials, and student assessment tools were selected as core materials. The applied methods included observation, surveys, interviews, experimental work, statistical analysis, and pedagogical diagnostics. These methods were used to identify and explore ways to develop digital competencies in future teachers.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study showed that in order to develop special competencies in future teachers studying in a digital learning environment,

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

it is necessary to deeply master digital technologies, apply interactive teaching methods, and focus more on practical activities. According to the results of surveys and experiments, students in groups that effectively used digital platforms demonstrated significantly improved professional preparedness and digital literacy. This confirms the relevance of forming digital competencies in modern education.

CONCLUSION: the digital learning environment is a crucial factor in the development of special competencies in future teachers. The results of the study revealed that the correct and effective use of information and communication technologies enhances their professional readiness and fosters skills such as independent thinking, conducting interactive lessons, and using digital tools. Therefore, innovative approaches aimed at developing digital competencies should be widely implemented in teacher education.

Keywords: digital education, future teacher, special competence, professional training, educational technologies, pedagogical education, student engagement, project-based learning, gamification, digital environment, digital methodology.

For citation: Bakhtiyor Q. Eshmurzayevich, Navruzbek Sh. Odilovich. Development of special competencies of future teachers in the digital education environment // Inter education & global study. 2025. №5(1). P. 40-47.

Globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta’lim tizimida yuz berayotgan o‘zgarishlar, ayniqsa o‘qituvchilik kasbiga yangicha yondashuvni taqozo etmoqda. Zamonaviy o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki raqamli axborot manbalarini boshqaruvchi, o‘quvchini mustaqil o‘rganishga yo‘naltiruvchi va ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalana oladigan mutaxassis sifatida shakllanishi lozim. Shu sababli, pedagogik ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli ta’lim muhitda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir.

Maxsus kompetensiyalar deganda o‘qituvchining o‘ziga xos kasbiy vazifalarni bajarish uchun zarur bo‘lgan aniq ko‘nikmalar – metodik yondashuvlar, raqamli pedagogika vositalarini qo‘llash kompetensiyalari , tahliliy va tanqidiy fikrlash, innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiyalash kabilar tushuniladi. Bu kompetensiyalarni o‘zlashtirishda raqamli ta’lim muhiti, ya’ni onlayn platformalar, elektron o‘quv resurslari, masofaviy ta’lim tizimlari, multimediya vositalari muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi ta’lim siyosatida ham raqamli transformatsiya jarayonlarini faollik bilan yuritmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi PQ–4851-sonli “Axborot texnologiyalari sohasida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora tadbirlari to’g’risida” gi qarori, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida ham nazarda tutilgan ta’lim tizimida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etishi vazifasini ham belgilab qo’yilgan. Bu esa, o‘z navbatida, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirishni strategik zaruratga aylantirmoqda.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhiti sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlari, mavjud tajribalari va ularni rivojlantirishga doir ilmiy-nazariy asoslar muhokama qilinadi, ko’rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shu bilan bir qatorda, raqamli ta’lim vositalarining o‘qituvchilik faoliyatiga tayyorlashdagi roli, amaliy ahamiyati va taklif etilayotgan yondashuvlarga alohida e’tibor qaratiladi.

Asosiy tahlil: Maxsus kompetensiyalar va raqamli muhit

Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy tahlillar, amaliy kuzatishlar va eksperimentlar asoslarda aniqlanishicha, raqamli ta’lim muhiti bo‘lajak o‘qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Pedagogik ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar o‘z kasbiy tayyorgarligi davomida zamonaviy raqamli texnologiyalarni o‘rganish va ularni o‘quv jarayoniga integratsiyalash imkoniyatiga ega bo‘lishmoqda. Jumladan, Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, Canva, Padlet, Zoom, Quizizz, Edmodo kabi raqamli app va platformalardan foydalanish orqali talabalar dars rejasini tuzish, taqdimotlar tayyorlash, testlar tuzish, baholash va o‘quvchilar bilan raqamli muloqot qilish ko‘nikmalarini egallashmoqda.

So‘rovnoma asosida olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, eksperimental guruhdagi talabalar (raqamli vositalar asosida ta’lim olganlar) o‘zlarini darsga tayyorlashda 30–40% kam vaqt sarflagan bo‘lsalar ham, dars sifati va samaradorligi sezilarli darajada tushish o’rniga oshgan. Ushbu talabalar interaktivlik darajasi yuqori bo‘lgan, ijodkorlikni talab qiluvchi topshiriqlarni muvaffaqiyatli bajarganlar. Loyiha asosida ishlangan dars rejasi, elektron portfolio yuritish, video dars yozish va uni tahlil qilish kabi o’z ustida ishlovchi topshiriqlar ular tomonidan faol bajarilgan.

Shuningdek, kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim muhiti bo‘lajak o‘qituvchilarda quyidagi maxsus kompetensiyalarni rivojlantiradi:

Axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi – raqamli vositalardan samarali foydalanish, ta’lim jarayonini avtomatlashtirish, o‘quv resurslarini tahlil qilish;

Metodik kompetensiya – raqamli dars dizaynini ishlab chiqish, interaktiv topshiriqlar va testlar yaratish, baholash mezonlarini ishlab chiqish;

Ijodiy va reflektiv kompetensiya – darsga yangicha yondashuvlar qo‘llash, o‘z faoliyatini tahlil qilish, tanqidiy fikrlash;

Kommunikativ kompetensiya – masofaviy muloqotda samarali ishlash, o‘quvchilar va hamkasblar bilan onlayn va jonli bo’lgan muhitda qiyinchiliklarsiz qilinadigan hamkorlik.

Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lgan talabalar amaliyot davrida maktablarda innovatsion usullarni qo‘llagan, darslarni vizual va interaktiv shaklda olib borgan, o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirgan. Ularning portfoliolarida video darslar, animatsiyalangan slaydlar, Google Forms asosidagi testlar va dars tahlil hujjatlari mavjud bo‘lgan.

Muhokama (Discussion)

Raqamli ta’lim muhitining bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanishiga ta’siri zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning markaziy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib bormoqda. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik ta’lim yo‘nalishidagi talabalar uchun

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

raqamli texnologiyalar faqat yordamchi vosita emas, balki maxsus kompetensiyalarni rivojlantiruvchi asosiy omilga aylanmoqda. Bu holat, ayniqsa, COVID-19 pandemiyasidan keyingi davrda yanada keskinlashgan — masofaviy ta’lim shakli pedagogik faoliyatda raqamli vositalardan foydalanishni muqarrar zaruratga aylantirdi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, bo‘lajak o‘qituvchilar raqamli vositalar orqali o‘zlarining metodik yondashuvlarini boyitib, darslarni zamonaviy talablarga mos holda loyihalashtirish imkoniga ega bo‘lmoqdalar. Ular o‘z amaliy faoliyatida videodars yozish, onlayn testlar tuzish, taqdimotlar tayyorlash, raqamli portfoliolar yuritish, masofaviy topshiriqlar berish va ularni baholash tizimlaridan foydalanish kabi ko‘nikmalarni egallashmoqda. Bu esa nafaqat ta’lim jarayonining sifati va samaradorligini oshiradi, balki o‘qituvchining o‘z ustida ishlashi, refleksiya qilishi, yangiliklarga ochiqligini ham kuchaytiradi.

Shuningdek, taqqoslash asosida olingan natijalar shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli texnologiyalarni faol qo‘llayotgan talabalar an’anaviy uslublar bilan shug‘ullanayot boshqa shu turdagi talabalardan sezilarli darajada ustunlikka ega. Ular darsni tashkil etishda ijodiy yondashuv, ko‘rgazmali vositalardan foydalanish, individual yondashuv kabi komponentlarni samarali qo‘llay olishmoqda. Natijada, raqamli kompetensiyalar o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy o‘sishiga bevosita ta’sir qiluvchi omil sifatida shakllanmoqda.

Biroq muhokama jarayonida ayrim muammolar ham qayd etildi. Jumladan, barcha ta’lim muassasalarida zarur texnik vositalarning mavjud emasligi, internet tezligi va barqarorligidagi muammolar, raqamli pedagogika bo‘yicha o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligining yetarli emasligi kabi holatlar raqamli kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida to‘siq bo‘lmoqda. Bundan tashqari, ayrim talabalar raqamli vositalardan foydalanishda faqat texnik bilimlar bilan cheklanib, pedagogik maqsadlarni to‘g‘ri qo‘yishda qiynalayotgani ham tajribalarda kuzatildi.

Shunday bo‘lsa-da, mavjud muammolar bosqichma-bosqich bartaraf etilmoqda. Xususan, oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim platformalari joriy etilmoqda, o‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari yo‘lga qo‘yilmoqda, talabalar esa raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo‘yicha mustaqil loyihalarda faol ishtirok etmoqdalar. Bu esa kompetensiyalarni mustahkamlash, innovatsion yondashuvlarni o‘zlashtirish va pedagogik faoliyatga bo‘lgan qiziqishni oshirishga xizmat qilish bilan bir qatorda tajribalar almashinuvi muhitini ham yuzaga keltirib, bu jarayonni ommalashishiga katta hissa qo’shmoqda.

Xulosa (Conclusion): Olib borilgan nazariy va amaliy tadqiqotlar asosida xulosa qilish mumkinki, raqamli ta’lim muhiti bo‘lajak o‘qituvchilarning maxsus kompetensiyalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Raqamli texnologiyalar nafaqat ta’lim jarayonini optimallashtirish, balki o‘qituvchilarning kasbiy, metodik, tahliliy va kommunikativ salohiyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, pedagogik ta’lim yo‘nalishidagi talabalar uchun zamonaviy raqamli vositalar bilan ishlash, masofaviy va interaktiv darslarni tashkil etish, dars dizayni va baholash tizimlarini raqamli shaklda tuzish kompetensiyalari zamonaviy ta’lim standartlariga mos kadrlarni tayyorlashga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning o‘quv motivatsiyasini oshiradi, ijodiy faoliyatini rag‘batlantiradi,

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

zamonaviy kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorlaydi. Shuningdek, loyiha asosida o‘qitish, elektron portfoliolar muntazam yuritish, onlayn baholash va masofaviy muloqot vositalaridan foydalanish orqali talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini amaliyotda samarali qo‘llay olishmoqda.

Biroq bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun pedagogik ta’lim tizimida bir qator shart-sharoitlar muhim: ta’lim infratuzilmasining raqamlashtirilgan bo‘lishi, o‘qituvchilarning raqamli pedagogika bo‘yicha malakasining oshirilishi, zamonaviy o‘quv resurslarining doimiy yangilanib borilishi. Ayniqsa, talabalarni o‘qitish jarayonida raqamli kompetensiyalarni kompleks rivojlantirishga yo‘naltirilgan didaktik va metodik yondashuvlar zarur hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni, 2020 yil.
3. Azizxo‘jayev A.A. Ta’limda raqamli texnologiyalar, Toshkent: Fan, 2022.
4. UNESCO (2021). Digital Learning Competency Framework.
5. Kurbonov J., Allayorova S. Zamonaviy darsda raqamli vositalardan foydalanish, 2023.
6. Qo‘ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy–pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: Pedagogika fanlari bo‘yicha doktorlik (DSc) diss. – Toshkent, 2019. – 200 b.
7. Qodirov B.E. Um umiy o‘rta ta’lim maktablarida to‘garak ishlarini takomillashtirish. Mehnat va kasb ta’limi bakalavriat yo‘nalishlarida texnik fanlarni o‘qitishning dolzarb muammolari mavzusidagi Respublika ilmiy–texnik anjumani materiali. – Namangan, 2019. – B. 266-269.
8. Qodirov B.E. Texnologiya ta’lim praktikumi fanini o‘qitishda innovatsion–pedagogik texnologiyalardan foydalanish // Ta’lim va texnologiya 3–qism Respublika ilmiy–amaliy anjumani materiallari. – Termiz, 2018. B. 365–369.
9. Shomirzaev M.X. Milliy hunarmandchilikning shakllanishi va spektrial-variativ rivojlanishida fanlar integratsiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2020. – 164 b.
10. Usmonova S.B. va boshqalar. “Ta’limda internet texnologiyalari” moduli bo‘yicha O‘UM. – Toshkent, 2016. – 131 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qodirov Baxtiyor Eshmurzayevich** “Texnalaogik ta’lim” kafedrasi p.f.n.,dotsenti, ta’lim sifati bo’limi boshlig’i [**Кодиров Бахтиёр Эшмурзаевич** – канд. пед. наук, доцент кафедры «Технологическое образование», заведующий отделом качества образования]; [**Qodirov Bahtiyor Eshmurzayevich** – PhD, Associate Professor of the "Technological Education" Department, Head of the Quality of Education Department]. manzil: O'zbekiston Respublikasi, 190111 Termiz tumani, “Yangiobod” MFY, At-Termiziy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

ko‘chasi 1 A-uy [Адрес: Республика Узбекистан, 190111, Термезский район, махалла «Янгиобод», улица Ата-Термизий, дом 1A], [Address: Republic of Uzbekistan, 190111, Termiz District, "Yangiobod" Mahalla, At-Termiziy Street, House 1A];

✉**Shog‘darov Navro‘zbek Odilovich.** “Yangi asr” unversiteti magistranti [**Шогдаров Наврузбек Одилович** – магистрант Университета «Янги аср»], [**Shogdarov Navruzbek Odilovich** – Master's student at the "Yangi Asr" University.] manzil: O'zbekiston Respublikasi, 190111 Termiz tumani, “Yangiobod” MFY, At-Termiziy ko‘chasi 1 A-uy [Адрес: Республика Узбекистан, 190111, Термезский район, махалла «Янгиобод», улица Ата-Термизий, дом 1A], [Address: Republic of Uzbekistan, 190111, Termiz District, "Yangiobod" Mahalla, At-Termiziy Street, House 1A]; Email: navruzbekshogdarov@gmail.com

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INKLUZIV TA'LIM SHAROITIDA O‘QUVCHILARNING O‘Z-O‘ZINI BOSHQARISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

© A.R. Badalov[1]✉
[1]Namangan davlat chet tillar instituti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada inkluziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. O‘z-o‘zini boshqarishning ahamiyati, ayniqsa alohida ehtiyojli o‘quvchilar uchun zarurligi asoslab beriladi.

MAQSAD: inkluziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali modelni ishlab chiqish va uning amaliy tatbiqi bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida ilmiy-nazariy tahlil, xorijiy va milliy tajribalarni solishtirish, empirik kuzatuvlar, diagnostik tahlillar, meta-tahlil va modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalariga ko‘ra, differentsial yondashuv, eksplitsit o‘qitish, vizual qo‘llab-quvvatlash va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari samarali shakllanishi mumkin. Shuningdek, besh bosqichli kompleks strategiya asosida o‘qituvchi tayyorgarligi, metodik integratsiya, yoshga mos dasturlar, monitoring tizimi va resurs ta’minoti belgilandi.

XULOSA: inkluziv ta’limda o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish o‘quvchilarning mustaqil hayotga tayyorgarligi va ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi. Mazkur strategik model ta’lim sifati va barqaror integratsiyani ta’minlovchi muhim pedagogik mexanizmdir.

Kalit so‘zlar: inkluziv ta’lim, o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari, alohida ehtiyojli o‘quvchilar, metakognitiv strategiyalar, emotsional regulyatsiya, maqsad qo‘yish, o‘z-o‘zini baholash.

Iqtibos uchun: Badalov A.R. Inkluziv ta'lim sharoitida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishi// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.48-54.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ САМОКОНТРОЛЯ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

© А.Р. Бадалов[1]✉
[1]Наманганский государственный институт иностранных языков, Наманган, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования навыков саморегуляции у учащихся в условиях инклюзивного образования. Особое внимание уделяется значению саморегуляции для учеников с особыми образовательными потребностями.

ЦЕЛЬ: разработка эффективной модели развития навыков саморегуляции учащихся в условиях инклюзивного образования и предоставление практических рекомендаций по её внедрению.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы методы теоретического анализа, сравнения международного и отечественного опыта, эмпирических наблюдений, диагностики, метаанализа и моделирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлено, что сочетание дифференцированного подхода, эксплицитного обучения, визуальной поддержки и современных технологий эффективно способствует развитию саморегуляции. Разработана пятиэтапная система внедрения: повышение квалификации педагогов, интеграция в предметы, возрастная адаптация программ, мониторинг и ресурсное обеспечение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование навыков саморегуляции в инклюзивной среде — ключевой фактор успешной социализации и автономии учащихся. Представленная модель обеспечивает системный и устойчивый подход к повышению качества инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, саморегуляция, учащиеся с особыми потребностями, метакогнитивные стратегии, эмоциональная регуляция, самооценка.

Для цитирования: Бадалов А.Р. Развитие навыков самоконтроля учащихся в условиях инклюзивного образования/ Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 48-54.

DEVELOPING STUDENTS' SELF-CONTROL SKILLS IN INCLUSIVE EDUCATION

© Avazbek R. Badalov[1]✉
[1]Namangan State Institute of Foreign Languages, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores theoretical and practical aspects of developing students' self-regulation skills within inclusive education. Particular focus is placed on the significance of self-regulation for learners with special educational needs.

AIM: the main aim is to design an effective model for enhancing self-regulation skills among students in inclusive settings and to provide practical recommendations for its implementation.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study utilized theoretical analysis, comparison of international and local practices, empirical observation, diagnostic evaluation, meta-analysis, and modeling techniques.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings reveal that a combination of differentiated approaches, explicit teaching, visual supports, and modern technologies enhances students' self-regulation. A five-stage implementation strategy was developed: teacher training, curricular integration, age-appropriate programs, monitoring systems, and resource provision.

CONCLUSION: fostering self-regulation in inclusive education is a key component of preparing students for independent life and social integration. The proposed model provides a structured and sustainable pathway for improving the quality and inclusiveness of education.

Keywords: inclusive education, self-regulation skills, students with special needs, metacognitive strategies, emotional regulation, goal setting, self-assessment.

For citation: Avazbek R. Badalov. (2025) 'Developing students' self-control skills in inclusive education', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 48-54. (In Uzbek).

Zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri – o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish hisoblanadi. O'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari (self-regulation skills) – o'quvchining o'z emotsiyalari, fikrlari va xulq-atvorini nazorat qilish, maqsad qo'yish, rejalashtirish, o'z faoliyatini tashkil etish va baholash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi[1]. Bu ko'nikmalar o'quvchilarning akademik muvaffaqiyati, ijtimoiy moslashuvi va kelajakdagi kasbiy faoliyatining muhim omili hisoblanadi. Inkluziv ta'lim sharoitida, ayniqsa, alohida ehtiyojli o'quvchilar uchun o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, alohida ehtiyojli o'quvchilar ko'pincha o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarining rivojlanishida qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning ta'lim olish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi[2]. Xususan, diqqatni jamlash, emotsiyalarni boshqarish, vaqtni tashkil etish, rejalashtirish va o'z faoliyatini nazorat qilish ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligi alohida ehtiyojli o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatiga to'sqinlik qiladi.

O'zbekistonda inkluziv ta'limni rivojlantirish borasida so'nggi yillarda sezilarli islohotlar amalga oshirilmoqda. 2020 yilda qabul qilingan "2020-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish kontseptsiyasi" doirasida alohida ehtiyojli o'quvchilarning sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda[3]. Biroq, ushbu islohotlar doirasida o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi yetarlicha o'rganilmagan. Inkluziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish nafaqat ularning akademik yutuqlarini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oshirish, balki ularning mustaqil hayotga tayyorgarligini ta'minlash, ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va hayot sifatini oshirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Bu, o‘z navbatida, alohida ehtiyojli o‘quvchilarning kelajakda jamiyatning to‘laqonli a'zolari bo‘lib shakllanishiga zamin yaratadi.

O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari masalasi ko‘plab olimlar tomonidan turli nuqtai nazardan o‘rganilgan. Zimmerman (2008) o‘z-o‘zini boshqarishni aktiv va konstruktiv jarayon sifatida ta'riflaydi, bunda o‘quvchilar o‘z ta'limlarining kognitiv, motivatsion, emotsional va xulq-atvor jihatlarini boshqaradilar[4]. Uning ta'kidlashicha, o‘z-o‘zini boshqarish uch bosqichli jarayonni o‘z ichiga oladi: oldindan ko‘ra bilish (forethought), bajarish (performance) va o‘z-o‘zini baholash.

Bandura ijtimoiy-kognitiv nazariya doirasida o‘z-o‘zini boshqarishning uch asosiy mexanizmini ajratib ko‘rsatadi: o‘z-o‘zini kuzatish (self-observation), o‘z-o‘zini muhokama qilish (self-judgment) va o‘z-o‘ziga ta'sir ko‘rsatish (self-reaction)[5]. Uning fikricha, o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari ijtimoiy o‘rganish orqali shakllanadi va rivojlanadi.

Pintrich (2000) esa o‘z-o‘zini boshqarishning to‘rt sohasini ajratib ko‘rsatadi: kognitiv, motivatsion, emotsional va xulq-atvor. Uning modeli bo‘yicha, o‘z-o‘zini boshqarish jarayoni to‘rt bosqichni o‘z ichiga oladi: rejalashtirish, monitoring, nazorat va baholash[6]. O‘zbekistonlik olimlardan Mamarajabov (2022) o‘z tadqiqotlarida o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning milliy xususiyatlarini, oila va maktab hamkorligida bu jarayonni tashkil etish masalalarini o‘rgangan[7]. Alohida ehtiyojli o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining rivojlanishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Reid, Lienemann va Hagaman o‘qishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan o‘quvchilar ko‘pincha o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalarini qo‘llashda qiyinchiliklarga duch kelishini aniqlagan[8]. Bu o‘quvchilar strategik rejalashtirish, monitoring va baholash ko‘nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan tavsiflanadi.

Graham va Harris o‘zlarining tadqiqotlarida yozish qiyinchiliklari bo‘lgan o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish mexanizmlarini o‘rganib, ularning rejalashtirish, matn yaratish va tahrir qilish jarayonlaridagi qiyinchiliklarini aniqlagan[9]. Ergasheva o‘z tadqiqotlarida autizm spektr buzilishi bo‘lgan o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqqan. Uning fikricha, bu o‘quvchilar uchun o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalarini o‘rgatish vizual qo‘llab-quvvatlash, ketma-ketliklarni aniqlash va katta vazifalarni kichik qadamlarga bo‘lish orqali amalga oshirilishi lozim[10].

O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish strategiyalari bo‘yicha xorijiy va mahalliy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bu sohada bir qator samarali yondashuvlar mavjud. Mason, Harris va Graham (2011) o‘z-o‘zini boshqarishni o‘rgatish uchun "O‘zingni boshqar" (Self-Regulated Strategy Development, SRSD) modelini taklif etgan. Bu model olti bosqichda amalga oshiriladi: fon bilimlarini rivojlantirish, muhokama qilish, modellashtirish, eslab qolish, qo‘llab-quvvatlash va mustaqil amaliyot[11]. Dignath va Büttner (2008) meta-tahlil orqali o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalarini o‘rgatishning turli

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuvlarini o‘rganib, metakognitiv strategiyalar, motivatsion strategiyalar va kognitiv strategiyalarni birlashtirilgan holda o‘rgatishning samaradorligini ta'kidlagan[12]. O‘zbekistonlik olimlardan Norqulov (2020) alohida ehtiyojli o‘quvchilarga o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalarini o‘rgatishda milliy pedagogik an'analar va zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirish metodikasini ishlab chiqqan[13].

Tadqiqot natijalarining ko‘rsatishicha, inkluziv ta'lim sharoitida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishda to‘rtta asosiy amaliy yondashuv alohida samaradorlikka ega.

Birinchidan, differentsial yondashuv o‘quvchilarning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda strategiyalarni moslashtirishga qaratilgan bo‘lib, dastlabki diagnostikadan boshlab, individual maqsadlar belgilash va bosqichma-bosqich qo‘llab-quvvatlashni kamaytirish orqali samaradorlikni 28% ga oshirgan. Ikkinchidan, eksplitsit o‘qitish strategiyani aniq tanishtirishdan boshlab, modellashtirish, yo‘naltirilgan amaliyot va mustaqil tatbiqqa qadar izchil bosqichlarda amalga oshirilganda, o‘zlashtirish darajasi 32% ga oshgan.

Uchinchidan, vizual qo‘llab-quvvatlash vositalari - grafik organayzerlar, xaritalar, jadvallar va video modellashtirishdan foydalanish orqali o‘quvchilarning strategiyalarni eslab qolish va qo‘llash ko‘nikmalari 36% ga yaxshilangan. To‘rtinchidan, zamonaviy texnologiyalar - mobil ilovalar, elektron rejalagichlar va interaktiv materiallar o‘quvchilarning qiziqishini 42% ga, qo‘llash chastotasini esa 38% ga oshirgan.

Bu to‘rt yondashuvning kompleks qo‘llanilishi alohida ehtiyojli o‘quvchilarga o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini samarali egallash va ularni amaliy hayotda qo‘llash imkonini beradi, bu esa ularning nafaqat akademik yutuqlari, balki keyingi hayotlarida mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan besh bosqichli amaliy tavsiyalar tizimi inkluziv ta'lim sharoitida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini tizimli ravishda rivojlantirishning yaxlit strategiyasini tashkil etadi.

Birinchi o‘rinda o‘qituvchilar malakasini oshirish turadi, chunki aynan ular o‘z-o‘zini boshqarish nazariyasi va amaliyoti, alohida ehtiyojli o‘quvchilarning xususiyatlari, strategiyalar o‘qitish metodikasi va baholash usullarini o‘zlashtirishi zarur. Ikkinchi qadam - bu ko‘nikmalarni faqat alohida kurs sifatida emas, balki barcha o‘quv predmetlariga integratsiya qilish orqali kundalik ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylantirish.

Uchinchi tavsiya sifatida yoshga mos "O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari" maxsus dasturlarini bosqichma-bosqich joriy etish taklif qilinadi - oddiy emotsional boshqaruvdan murakkab metakognitiv strategiyalargacha. To‘rtinchi muhim jihat - monitoring va baholash tizimini yaratish bo‘lib, u o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholashi, o‘qituvchilar va ota-onalar kuzatuvlarini o‘z ichiga oladi.

Beshinchi qadam esa resurs ta'minoti bo‘lib, u o‘quv qo‘llanmalar, vizual materiallar, elektron resurslar va amaliy instrumentlar bilan ta'minlashni nazarda tutadi.

Bu besh komponentli tizim inkluziv ta'lim sharoitida o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning tizimli, izchil va samarali yondashuvini yaratishga xizmat

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qiladi, natijada alohida ehtiyojli o‘quvchilar nafaqat akademik yutuqlarga erishish, balki hayotiy ko‘nikmalarni ham to‘liq egallash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, inkluziv ta'lim sharoitida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni yaxlit ekotizim sifatida qaralganda eng samarali natijalar beradi. Bu ekotizimning amal qilishi o‘qituvchilarning tayyorgarligi, ta'lim muassasasining resurs bazasi, ota-onalar bilan hamkorlik va eng muhimi - o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishga bog'liq. O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari alohida ehtiyojli o‘quvchilar uchun akademik muvaffaqiyat va jamiyatga moslashishning kalit omili hisoblanadi. Bu ko‘nikmalar o‘quvchilarga emotsiyalarini boshqarish, faoliyatini rejalashtirish, maqsadlarni belgilash va ularga erishish yo‘lida izchil harakat qilishga imkon beradi. Individual xususiyatlarga bog'liq holda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun differentsial yondashuv, eksplitsit o‘qitish, vizual qo‘llab-quvvatlash va zamonaviy texnologiyalar samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Tarkibiy jihatdan o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish modeli metakognitiv strategiyalar, emotsional boshqaruv, faoliyatni rejalashtirish va o‘z-o‘zini baholash komponentlarini o‘z ichiga olishi lozim. Bu jarayonda o‘qituvchi hal qiluvchi rol o‘ynab, nafaqat o‘rgatuvchi, balki o‘zi ham namuna bo‘lishi, bu ko‘nikmalarni barcha fanlar doirasiga singdirishi va individual yondashuvni ta'minlashi zarur. Nihoyat, ota-onalar bilan ta'lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik bu ko‘nikmalarning nafaqat maktab, balki uy sharoitida ham rivojlanishini ta'minlaydi. Bu barqaror hamkorlik maktabda o‘rganilgan strategiyalarning kundalik hayotga ko‘chirilishi va o‘quvchining turli muhitlarda o‘z-o‘zini boshqara olish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Zumbrunn, S., Tadlock, J., & Roberts, E. D. (2011). Encouraging self-regulated learning in the classroom: A review of the literature. Virginia Commonwealth University.
2. Korinek, L., & deFur, S. H. (2016). Supporting student self-regulation to access the general education curriculum. Teaching Exceptional Children, 48(5), 232-242.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 15 maydagi 291-son qarori "2020-2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g'risida".
4. Zimmerman, B. J. (2008). Investigating self-regulation and motivation: Historical background, methodological developments, and future prospects. American Educational Research Journal, 45(1), 166-183.
5. Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50, 248-287.
6. Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), Handbook of self-regulation (pp. 451-502). Academic Press.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

7. Mamarajabov, M. (2022). O‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishda oila va maktab hamkorligi. Pedagogik mahorat, 3, 125-132.
8. Reid, R., Lienemann, T. O., & Hagaman, J. L. (2013). Strategy instruction for students with learning disabilities. Guilford Press.
9. Graham, S., & Harris, K. R. (2011). Writing and students with disabilities. In J. M. Kauffman & D. P. Hallahan (Eds.), Handbook of special education (pp. 422-438). Routledge.
10. Ergasheva, G. (2021). Autizm spektr buzilishi bo‘lgan o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi. Maxsus ta'lim jurnali, 2, 45-58.
11. Mason, L. H., Harris, K. R., & Graham, S. (2011). Self-regulated strategy development for students with writing difficulties. Theory Into Practice, 50(1), 20-27.
12. Dignath, C., & Büttner, G. (2008). Components of fostering self-regulated learning among students. A meta-analysis on intervention studies at primary and secondary school level. Metacognition and Learning, 3(3), 231-264.
13. Norqulov, A. (2020). Alohida ehtiyojli o‘quvchilarga o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalarini o‘rgatish: milliy va zamonaviy yondashuv. Pedagogik mahorat, 4, 78-85.
14. Н. А Абдухолиқова Жамият ахборотлашувининг ижобий салбий хусусиятлари Conferencea, 125, 2022.
15. НА Абдухоликова Талаба ёшларнинг интернет қарамлигини олдини олишда таълим маърифати. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2022.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Badalov Avazbek Rustamjanovich**, o`qituvchi [**Бадалов Авазбек Рустамович** преподаватель,], [**Avazbek R. Badalov,** teacher,]; manzil: Namangan viloyati, To‘raqo‘rg‘on tumani, “Yangiobod” MFY, Saodat ko‘chasi, 28-uy, [адрес: Наманганская область, Туракурганский район, МФЦ “Янгиабад”, ул. Саадат, 28], [address: Namangan region, Turakurgan district, MFC “Yangiabad” Saadat St., 28]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MILLIY QADRIYAT RUHIDA TARBIYALASHNING METODIK ASOSLARI

© A.B. Bolqiyev[1]✉
[1]Jizzax davlat pedagogika universiteti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: globalizatsiya sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy o‘zlikni anglash, qadriyat va urf-odatlarga hurmat bilan qarash ko‘nikmasini shakllantirish dolzarb tarbiyaviy vazifalardan biridir. Bu jarayonning metodik asosda tashkil etilishi ta’limning samaradorligiga bevosita ta’sir qiladi.

MAQSAD: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashning samarali metodik yo‘llarini aniqlash hamda ularni amaliyotga joriy qilish mexanizmlarini taklif etish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda pedagogik kuzatuv, dars tahlili, suhbat, tajriba-sinov ishlari, o‘quv dasturlarini o‘rganish, interaktiv va integratsiyalashgan metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: milliy qadriyatlarni xalq og‘zaki ijodi, urf-odatlar, bayramlar va o‘yinlar orqali dars jarayoniga integratsiya qilish ijobiy natija berdi. O‘quvchilarda vatanparvarlik, hamjihatlik, mehnatsevarlik va ma’naviy barqarorlik kabi sifatlar shakllandi.

XULOSA: boshlang‘ich ta’limda milliy qadriyat ruhidagi tarbiya, zamonaviy pedagogik metodlar bilan boyitilsa, o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki milliy ong, g‘urur va ma’naviy immunitet shakllanadi.

Kalit so‘zlar: milliy qadriyat, boshlang‘ich sinf, tarbiya, metodika, ma’naviyat, xalq an’analari.

Iqtibos uchun: Bolqiyev A.B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyat ruhida tarbiyalashning metodik asoslari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.55–60.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ДУХЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЦЕННОСТИ

© А.Б. Булкиев[1]✉
[1]Джизакский государственный педагогический университет, Джизак, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях глобализации воспитание у младших школьников уважения к национальным традициям и ценностям становится важной задачей

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

образовательного процесса. Начальная школа играет ключевую роль в формировании основ национальной идентичности.

ЦЕЛЬ: определить эффективные методические подходы к воспитанию младших школьников в духе национальных ценностей и предложить пути их внедрения в образовательную практику.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы методы педагогического наблюдения, анализа уроков, бесед, экспериментальной работы, изучения учебных программ и применения интерактивных методик.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: включение в учебный процесс элементов народного творчества, традиционных праздников и игр способствовало развитию у учащихся таких качеств, как патриотизм, трудолюбие, духовность и коллективизм.

ВЫВОД: методически грамотное внедрение национальных ценностей в начальное образование способствует формированию не только знаний, но и устойчивого национального самосознания, духовной силы и нравственных ориентиров.

Ключевые слова: национальные ценности, начальные классы, воспитание, методика, духовность, народные традиции.

Для цитирования: Булкиев А.Б. Методические основы воспитания младших школьников в духе национальной ценности.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 55–60.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF EDUCATING YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE SPIRIT OF NATIONAL VALUES

© Axmad B. Bolqiyev[1]✉
[1] Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in the context of globalization, cultivating respect for national values and traditions in primary school pupils has become a pressing educational priority. Early education plays a vital role in shaping national identity.

AIM: to identify effective methodological strategies for instilling national values in primary school pupils and to outline practical ways for their implementation.

MATERIALS AND METHODS: the study used pedagogical observation, lesson analysis, interviews, experimental methods, curriculum review, and interactive-integrative approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: integrating folklore, national holidays, traditions, and games into lessons proved effective in developing students' patriotism, cooperation, diligence, and spiritual resilience.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: when national values are methodically embedded in primary education, they nurture not only academic knowledge but also national consciousness, moral strength, and spiritual immunity in students.

Keywords: national values, primary education, upbringing, methodology, spirituality, folk traditions.

For citation: Axmad B. Bolqiyev. (2025) 'Methodological foundations of educating younger schoolchildren in the spirit of national values', Inter education & global study, (3), pp. 55–60. (In Uzbek).

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyat ruhida tarbiyalash umumiy ta'lim jarayonining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi. O'zbekistonning boy tarixiy-madaniy merosi, milliy urf-odatlari, xalqona udumlari va dunyoqarash shakllariga tayanuvchi ushbu qadriyatlar umuminsoniy va milliy madaniyatni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Bunda milliy g'urur, milliy ong, an'ana va odob-axloq me'yorlari, vatanga sadoqat, oila va jamiyat oldidagi burch kabi tushunchalar bolalarda ilk yoshdanoq shakllana boshlaydi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning qiziqish, kuzatuvchanlik, ijodiy faolligi yuqori bo'lib, ular yangicha tajribalarni tez o'zlashtiradilar. Shu sababdan, ayni vaqtda bolalarda milliy qadriyatlarni tarbiyalash uning kelgusidagi axloqiy va ijodiy kamolotini belgilab beradi.

Milliy qadriyatlar – avloddan-avlodga o'tib kelgan, xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi, ma'naviy-estetik talablari, ijtimoiy-ma'naviy tajribasi orqali shakllangan bilim, ko'nikma, xulq-atvor, ma'naviy-axloqiy me'yorlarning birligi demakdir. Ular millatning o'ziga xosligini, milliy o'zlikni anglash, madaniy merosni davom ettirish, sadoqat va vatanparvarlik tuyg'ularini ifodalaydi. Boshlang'ich sinfda shu kabi qadriyatlarni bolalarga singdirish, ularning ma'naviy tarbiyasi uchun poydevor vazifasini bajaradi. Bu jarayonda o'quvchilarda tozalik, halollik, burchni ado etish, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, ezgulik, hamkorlik, mehnatsevarlik, oilaparvarlik, tabiatga munosabat, do'stlik singari fazilatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Milliy qadriyat ruhida tarbiya berishning samaradorligi ko'p jihatdan to'g'ri tanlangan metodika va pedagogik strategiyalarga bog'liq. Boshlang'ich sinf o'quvchilari yosh xususiyatlariga ko'ra e'tiborli, ko'rganlarini tezda o'zlashtiradigan, shuningdek, o'yinqaroq va ijodiy faol bo'ladilar. Shu boisdan, ularga milliy qadriyatlar bo'yicha tarbiya berishda quruq ma'ruza yoki nasihat shaklidan ko'ra, ko'proq interaktiv, ijodkor, o'yin shaklidagi yondashuvlar samaraliroq bo'ladi.

Metodik asoslar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Dars mazmunining milliy ruhta boyitilishi. Ona tili, matematika, tabiatshunoslik, mehnat ta'limi kabi fanlarning barchasi bo'yicha darslarda milliy an'ana va qadriyatlarga doir misollar keltirish, topishmoqlar, maqollar, ertaklar, xalq o'yinlaridan foydalangan holda mavzuni tushuntirish lozim. Masalan, ona tili darsida milliy qadriyatlarga oid

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

matnlar bilan tanishish, tanqidiy tahlil yoki suhbatlar tashkil qilish orqali o‘quvchilar ilg‘or natija beradigan usullar bilan shug‘ullanadilar.

Interaktiv metodlar va ijodiy mashg‘ulotlar. Yosh o‘quvchilar ko‘p hollarda nutqiy, badiiy va ijodiy topshiriqlar orqali o‘z qobiliyatlarini namoyon qilishlari, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishtirok etish orqali ma’naviy g‘oyalarni chuqurroq o‘zlashtirishlari mumkin. Masalan, turli milliy bayramlar (Navro‘z, Mehr-saxovat ayyomi), urf-odatlar (to‘y marosimlari, ma’rakalar), musiqa va raqslar, milliy o‘yinlar, qo‘g‘irchoq teatri, sahnalashtirilgan chiqishlar o‘quvchilarning ongida milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini shakllantiradi.

Mahalliy muhit bilan bog‘liq metodika. Har bir o‘quvchi o‘zining yashash joyi, oilasi, mahalla va maktab an’analari orqali milliy qadriyatlarni egallaydi. Buni to‘g‘ri yo‘naltirish orqali ularning oilaviy yoki ijtimoiy muhitdagi tajribasini dars bilan bog‘lash mumkin. Masalan, “Men yashayotgan mahalla” mavzusida tadbir o‘tkazish, o‘quvchilarning oilaviy qadriyatlari haqida hikoyalar tuzish, kattalar bilan suhbatlar o‘tkazish, bularning barchasi milliy tarbiya jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinflar yosh xususiyatlari

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari (6–10 yosh) analitik fikrlashdan ko‘ra sezgirlik, takrorlash, namunaga ergashish orqali ko‘proq o‘rganadilar. Ular nafaqat muayyan g‘oyani, balki uni hayotda qanday namoyon etishni ham ko‘rishni xohlashadi. Shu bois milliy qadriyat ruhidagi tarbiya, avvalo, ustozning shaxsiy namunasiga tayanadi. Ustozning milliy liboslarga hurmati, odobi, tilga e’tibor berishi, chiqishlaridagi samimiyat, ochiqko‘ngillik kabi xususiyatlar bolalar ongi va ruhiyatida juda muhim iz qoldiradi.

Bundan tashqari, kichik yoshdagi o‘quvchilarda o‘yin faoliyati, ijodiy topqirlik, rasm chizish, qo‘g‘irchoqlar bilan sahnalashtirish, she’rlar yod olish, qo‘shiq aytish kabi usullar orqali milliy qadriyatlar singdirish samaraliroq bo‘ladi. Masalan, “Milliy kiyimlar” mavzusida minitadqiqot qilish, “O‘zbekcha to‘y marosimlari” bo‘yicha sinfda kichik “teatrlashtirilgan sahna” tashkil qilish va shu kabi ijodiy g‘oyalar bolalarda nafaqat zavq, balki qiziqish uyg‘otadi, an’analarni o‘rganishga undaydi.

Muayyan metodik yondashuvlarning ahamiyati

Integratsiyalashgan darslar. O‘qituvchi milliy qadriyatlar mavzusini birgina “Tarbiya” yoki “Ma’naviyat” mashg‘ulotlarida emas, balki boshqa umumta’lim fanlari bilan ham uzviy bog‘liq holda tashkil qilishi kerak. Masalan, matematika darsida “milli” sonlarni tushuntirish chog‘ida xalqimizning qadim sanoq tizimiga oid qiziqarli ma’lumotlar berish, ona tili darsida o‘zbek ertaklari, maqollari, matallari bilan ishlash, rus tili yoki ingliz tili darsida milliy bayramlarimiz haqida matnlar o‘qish va ularni tarjima qilish, tasviriy san’at yoki mehnat darsida esa milliy bezaklar, liboslar, xalq amaliy san’atiga oid ijodiy ishlar qilinishi mumkin. Bu integratsiya bolalarning mavzuni barcha fanlar kontekstida tushunishiga yordam beradi.

Rolli o‘yinlar va trenajyor metodlari. Bolalarga milliy urf-odatlar, masalan, “Navro‘z bazmi”, “Sumalak tayyorlash”, “Kelin salom”, “Otalar so‘zi – aqlning ko‘zi” kabi marosim va an’analarga oid rolli o‘yinlar tashkil qilish, ularni turli qahramon rolini bajarishga o‘rgatish – bu nafaqat qiziqarli, balki chuqur tarbiyaviy samara beradigan metoddir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bolalar bunday metodlar orqali milliy madaniyat elementlarini bevosita tajriba sifatida o‘zlashtiradilar.

Mahorat darslari va amaliy mashg‘ulotlar. Milliy qadriyatlarni boyitish, avvalo, amaliyot bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi muhim. Masalan, “Milliy taom tayyorlash” mini-laboratoriyasi, “Milliy hunarmandchilik” bo‘yicha qo‘l mehnati elementlarini o‘rgatish yoki “Milliy raqs va musiqa” bo‘yicha mahorat darslari o‘tkazish orqali o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikma va qiziqishni shakllantirish mumkin. Bolalar o‘zlari ishtirokchi bo‘lish jarayonida, o‘rgangan narsalarini yil sayin chuqurroq tushunadilar va eslab qoladilar.

Audiovizual vositalardan foydalanish. Zamonaviy pedtexnologiyalar: video, slaydlar, elektron darsliklar, multfilmlar, interaktiv taqdimotlar bolalarning e’tiborini jalb qilish, ularda chuqurroq tassavur uyg‘otish uchun juda qulaydir. Milliy an’ana va marosimlarga bag‘ishlangan qisqa videolavhalar, me’moriy obidalar, ustoz-shogird an’anasiga oid hujjatli filmlar yordamida amaliy mashg‘ulotlarni boyitish, o‘quvchilarda milliy g‘urur va tarbiyaviy hamjihatlik tuyg‘ularini mustahkamlash mumkin.

Tarbiya jarayonida ota-onalar bilan hamkorlik.

Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarda milliy qadriyatlarga mos xulq, nutqiy madaniyat va ijtimoiy faoliyat shakllanishida oila muhitining ham o‘rni katta. Shu bois o‘qituvchi tarbiya jarayonida ota-onalar bilan ham hamkorlikda ishlashi kerak. Ota-onalar ishtirokidagi uchrashuvlar, bayram tadbirlari, ota-onalarning o‘qituvchiga yordam tariqasida faol qatnashishi, sinfda tashkil qilinadigan “oilaviy taomlar festivali”, “oilaviy an’analar taqdimoti” kabi tadbirlar nafaqat maktab va oila o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlaydi, balki milliy qadriyatlarni saqlab qolish va avloddan avlodga yetkazish mas’uliyatini kuchaytiradi.

Natijaviylik va baholash masalalari.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida milliy qadriyat ruhida tarbiya berishda erishilgan natijalarni baholash, avvalo, o‘quvchilarning xulq-atvorida, darsdagi faolliklarida, ijtimoiy munosabatlarida, o‘z qadr-qimmatini anglashda aks etadi. Ularning oilaga, atrof-muhitga, maktab jamiyati va do‘stlariga bo‘lgan munosabati, nutq madaniyati, turli mas’uliyatli topshiriqlarni bajarayotgan paytdagi faoliyati, ayniqsa, milliy bayramlarda ijodiy faolligi – bularning barchasi yosh avlodning ma’naviy fazilatlarini baholash uchun asosi bo‘la oladi. Ushbu sohada an’anaviy sinov yoki testlar emas, balki ko‘proq kuzatuv, suhbat, ijodiy ishlarni tahlil qilish, bola nutqini o‘rganish, ota-onalar fikrini eshitish kabilar qo‘llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini milliy qadriyat ruhida tarbiyalash, avvalo, o‘quv-tarbiya jarayonida metodik yondashuvlarni to‘g‘ri tanlash bilan uzviy bog‘liqdir. Bu yondashuvlar o‘quvchilar yosh xususiyatlarini, milliy madaniyatning rang-barang jihatlarini inobatga olgan holda, fanlar aro integratsiya, ijodiy topshiriqlar, rolli o‘yinlar, amaliy mashg‘ulotlar va ota-onalar bilan hamkorlik orqali boyitilishi lozim. Ustozning shaxsiy namunasi, oqilona rejalashtirilgan dars mazmuni, ijtimoiy-tarbiyaviy tadbirlar va sinfdan tashqari faoliyatlar o‘quvchilarda milliy mentalitetning asosiy belgilari – vatanga muhabbat, katta-kichikka hurmat, mehr-oqibat, birdamlik, halollik, burch, mehnatsevarlik,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

marhamat va hamjihatlik kabi xislatlarni kamol toptiradi. Milliy qadriyat ruhidagi tarbiya shu tariqa bolasining keyingi rivojlanish bosqichida mustahkam poydevor bo‘lib, uni ma’naviy yuksak shaxs va o‘z an’analariga sodiq inson bo‘lib ulg‘ayishiga zamin yaratadi. Natijada nafaqat mustaqil hayotga, balki jamiyat manfaatini ko‘zlovchi, axloqan yetuk, ijodiy fikrlaydigan va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan barkamol avlod shakllanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G‘afurova, Z. N. Boshlang‘ich sinflarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish: monografiya / Z. N. G‘afurova. – T.: Ilm ziyo, 2020. – 152 b.
2. Burxonova, S. G. Bolalarda milliy qadriyat ruhini rivojlantirish: metodik qo‘llanma / S. G. Burxonova. – T.: O‘qituvchi, 2019. – 104 b.
3. Nurmatova, M. X. Boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan yondashuv va milliy meros / M. X. Nurmatova // Pedagogika va psixologiya tadqiqotlari jurnali. – 2021. – № 4. – B. 33–40.
4. Xolmuxamedov, U. U. Zamonaviy maktab va milliy tarbiya: ilmiy-uslubiy risola / U. U. Xolmuxamedov. – T.: Fan, 2018. – 126 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Bolqiyev Axmad Begali o‘g‘li**, o‘qituvchi [**Булкиев Ахмад Бегали огли**, преподаватель], [**Axmad B. Bolqiyev,** teacher]; manzil: 130100.Jizzax viloyati, Jizzax shahri, sharaf Rashidov ko'chasi, 4., [адрес: 130100.Джизакская область, город Джизак, улица Шарафа Рашидова, 4.], [address: 130100.4 Sharaf Rashidov Street, Jizzakh region, Jizzakh city.].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

5-7-SINF O‘QUVCHILARI METAFORIK NUTQINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI

© D. Rustamova[1]✉

[1]Farg’ona Davlat Universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada 5–7-sinf o‘quvchilarining metaforik nutqini shakllantirishning lingvistik, psixologik va metodik asoslari tahlil qilinadi. O‘quvchilarda obrazli tafakkurni rivojlantirish, og‘zaki va yozma nutqni boyitish, kreativlik va kognitiv qobiliyatlarni shakllantirish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Metafora orqali o‘quvchilarning til va nutq faoliyatini rivojlantirish zamonaviy pedagogik vazifalardan biri sifatida e’tirof etiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – 5–7-sinf o‘quvchilarining metaforik nutqini shakllantirish jarayonida lingvistik, psixologik va metodik yondashuvlar asosida obrazli va kognitiv fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash va ularni o‘quv jarayoniga tatbiq etishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda bolalarning metaforik nutqini shakllantirishga oid ilmiy adabiyotlar, psixologik va lingvodidaktik tadqiqotlar, shuningdek, o‘quvchilarning metaforalarni idrok etish va qo‘llashga oid kuzatuv natijalari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari 5–7-sinf o‘quvchilari nutqida metaforaning shakllanishi til va tafakkur integratsiyasining muhim ko‘rinishi ekanini, metafora orqali o‘quvchilar o‘z tasavvurlarini obrazlar orqali ifoda etishga intilishini ko‘rsatdi. O‘quvchilarning nutqida metafora idrokini rivojlantirish o‘quv jarayonida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zarurligi ta’kidlandi.

XULOSA: tadqiqot natijalari 5–7-sinf o‘quvchilarining metaforik nutqini shakllantirish ularning nutqiy va kognitiv faoliyatlarini rivojlantirishga, mustaqil va kreativ fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga yordam berishini tasdiqladi.

Kalit so‘zlar: metafora, metaforik nutq, obrazli tafakkur, kognitiv kompetensiya, lingvodidaktika, nutqni rivojlantirish.

Iqtibos uchun: Rustamova D .5-7-sinf o‘quvchilari metaforik nutqini shakllantirish mazmuni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.61–68.

СОДЕРЖАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ МЕТАФОРИЧЕСКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ 5-7 КЛАССОВ

© Д. Рустамова[1]✉

[1]Ферганский Государственный Университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются лингвистические, психологические и методические основы формирования метафорической речи учащихся 5–7-х классов. Рассматриваются возможности развития образного мышления, обогащения устной и письменной речи, формирования креативных и когнитивных способностей школьников. Метафора определяется как важнейшее средство развития речевой деятельности учащихся.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить возможности развития образного и когнитивного мышления учащихся 5–7-х классов через формирование их метафорической речи на основе лингвистических, психологических и методических подходов, а также внедрить эти подходы в учебный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён анализ научной литературы по формированию метафорической речи у детей, психологических и лингводидактических исследований, а также результатов наблюдений за восприятием и употреблением метафор учащимися.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что формирование метафоры в речи учащихся 5–7-х классов отражает интеграцию языка и мышления; метафора помогает школьникам выражать свои представления через образы. Подчёркнута необходимость поэтапного внедрения обучения метафоре в учебный процесс.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтвердили, что формирование метафорической речи у учащихся 5–7-х классов способствует развитию их речевой и когнитивной активности, помогает становлению их как самостоятельных и креативно мыслящих личностей.

Ключевые слова: метафора, метафорическая речь, образное мышление, когнитивная компетенция, лингводидактика, развитие речи.

Для цитирования: Рустамова Д. Содержание формирования метафорической речи учащихся 5-7 классов.// Inter education & global study. 2025.Vol.3 №5(1). С. 61–68.

THE CONTENT OF THE FORMATION OF METAPHORICAL SPEECH OF STUDENTS IN GRADES 5-7

© Dilfuzaxon Rustamova[1]✉
[1]Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the linguistic, psychological, and methodological foundations of developing metaphorical speech among students in grades 5–7. It highlights the opportunities for fostering figurative thinking, enriching oral and written speech, and developing students' creativity and cognitive abilities. Metaphor is recognized as a key tool in enhancing students' speech activities.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main objective of the study is to identify the opportunities for developing figurative and cognitive thinking in students of grades 5–7 through the formation of their metaphorical speech based on linguistic, psychological, and methodological approaches and to integrate these approaches into the educational process.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing scientific literature on the development of children's metaphorical speech, psychological and linguodidactic studies, as well as observations of students' perception and use of metaphors.

DISCUSSION AND RESULTS: the study results showed that the formation of metaphors in the speech of students in grades 5–7 reflects the integration of language and thinking; metaphor helps students express their perceptions through imagery. The need for a gradual implementation of metaphor instruction in the educational process was emphasized.

CONCLUSION: the findings confirmed that developing metaphorical speech in students of grades 5–7 enhances their speech and cognitive activities and contributes to their formation as independent and creatively thinking individuals.

Keywords: metaphor, metaphorical speech, figurative thinking, cognitive competence, linguodidactics, speech development.

For citation: Dilfuzaxon Rustamova. (2025) ‘The content of the formation of metaphorical speech of students in grades 5-7’, Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 61–68. (In Uzbek).

Til – bu inson tafakkurining ifoda vositasi, metafora esa bu vositaning eng yorqin, obrazli va ko‘p qatlamli shaklidir. Ayni paytda o‘quvchilarning til va nutq faoliyatini rivojlantirishda, xususan, ularning metaforik nutqini shakllantirish zamonaviy pedagogik vazifalardan biri sanaladi. Metafora orqali o‘quvchi voqelikni boshqa burchakdan anglaydi, o‘zida mavjud tasavvurlarni obrazlar orqali ifoda etadi. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyot” yili doirasida qabul qilingan qarorlarda ham o‘quvchilar tafakkurini rivojlantiruvchi texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish zarurati alohida ta’kidlangan.

Inson nutqi uning harakter hususiyatini, ilmiy dunyoqarashini, kasbiy kompetensiyalarini namoyon qilishning eng asosiy samarali vositasi hisoblanadi. Chiroyli so‘zlay olish qobiliyatiga, ravon nutqqa ega bo‘lgan insonlar o‘z fikrini, bilimini aniq dalillar orqali ixcham qilib yetkazib bera olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Notiqlar yuksak darajali kasb egasi bo‘lib kelgan, eng buyuk notiqlar kamol topgan antik davrlarda, qadimgi Yunonistonda nutqimizni go‘zallashtirib boyitib beruvchi omil sifatida metaforani yuqori baholashgan. Aynan o‘sha davrlardan beri metafora nutq bezagi, jozibador nutq vositasi sifatida ilmiy-amaliy iste’molga kirib kelgan.

Bugungi kunda ham ravon nutq egasi bo‘lish zamon talabi hisoblanadi. O‘quvchi yoshlarni nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirish ta’limning ustuvor vazifalaridan biri etib belgilangan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

xarakatlar strategiyasida ham muhim vazifalar sifatida “ mustaqil fikrlaydigan qat’iy hayotiy nuqtayi nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish”[1] muhim vazifalardan etib belgilandi. Shu va shu kabi qonun, qarorlar doirasida o‘quvchilarning nutqiy qobiliyatlarini kamol toptirish, mustaqil fikrlashga o‘rgatish, noodatiy tarzda o‘z fikrlarini yetkazib berish kompetensiyalarini takomillashtirish kabi funksiyalar maktab ta’limiga joriy etila boshlandi.

Ushbu jarayonni kamol toptirishda o‘quvchilarga lingvistik ta’lim berishni yanada mukammalashtirish zaruriyatidan kelib chiqqan holda, nutqimizni boyitib beruvchi so‘zlarning ma’no ko‘chishi natijasida yangi so‘zlarni hosil qilish jarayonini to‘g’ri va to‘liq holda o‘quvchilarga o‘qitish lozim. O‘zbek tilidagi so‘zlarning katta qismi ko‘p ma’noli hisoblanadi va bunda ma’no ko‘chishining metafora usuli eng unumlidir. 5–7-sinf o‘quvchilari nutqida metaforaning shakllanishi til va tafakkur integratsiyasining yorqin namunasi bo‘lib, bu jarayonni lingvistik, psixologik va didaktik komponentlar birligi tashkil etadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, ta’lim qonunlari va DTS asosida olib borilgan metodik ishlar natijasida o‘quvchilarda obrazli, emotsional va kreativ fikrlash imkoniyatlari kengayadi. Bu esa nafaqat ularning nutqiy faoliyatini boyitadi, balki mustaqil, ijtimoiy faol va ijodkor shaxs sifatida shakllanishlariga xizmat qiladi.

Bolaning nutqi o‘zining metaforik tabiatiga ko‘ra majoziydir. Dunyoni bilish jarayonida bola tanish ob'ektlarning nomlarini birinchi marta duch kelgan narsalarga o‘tkazadi, qaysidir xususiyatga ko‘ra birinchi va ikkinchi o‘rtasida umumiylikni topadi. Bola nutqida birinchi navbatda kognitiv metafora paydo bo‘ladi va u ongsiz ravishda unga murojaat qiladi.

Bolalar tomonidan metaforalarning paydo bo‘lishi ularning mifologik ongiga bog'liq bo‘lib, u barcha ob'ektlarga tirik mavjudotlarning xususiyatlarini bog'laydi: to‘p uxlayapti (burchakda yotgan to‘p haqida), televizor charchagan (o‘chirilgan qurilma haqida), kitob kasal (eskirgan, buzilgan sahifalar bilan). Bolalar antropomorfizmga moyil: ularning nutqida ko‘pincha timsollar mavjud.

N.V. Glushevskaya bolaning so‘z ma'nosini o‘zlashtirishning 3 bosqichini belgilaydi, ularni metafora shakllanishi bilan bog'laydi: 1 -nomni bir qator assotsiativ bog'langan ob'ektlarga nonormativ o‘tkazish, unda mos yozuvlar siljishi yoki kengayishi sodir bo‘ladi: uyning yon tomoni, yo‘lning yon tomoni 2 - o‘xshashlik asosida o‘tkazish, qo‘shaloq ma'lumotnoma amalga oshirilganda: shimning qovog'i; 3 - majoziy iborani shakllantirish maqsadida ismni ongli ravishda, qasddan o‘tkazish: Men uni chuqur o‘limgacha o‘ldiraman. Uning boshida shamchiroq bor[2]. Faqat 3-bosqichda ijtimoiy komponentning harakati ochiladi va biz metaformalardan ongli ravishda foydalanish haqida gapirishimiz

[1] O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni. O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Xarakatlar strategiyasi to’g’risida / O’zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to’plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.

[2] Глугцевская Н.В. К вопросу о переносе наименования в детской речи // Онтолингвистика: Современное состояние и перспективьг развития. Материалм Всероссийской конференции молоднх учёшлх 15-17 мая 2000 г. - СПб: РГПУ им. А.И. Герцена, 2000. - 108 с. - 28-30

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mumkin. Bolaning boshiga shamchiroq kiymasligini allaqachon biladi, lekin uning o‘lchami va shakli haqidagi taassurotini etkazish uchun bosh kiyimga nisbatan "ampula" so‘zini ishlatadi.

Majoziy ma’nolarning konkretdan mavhumlikka, individuallikdan ijtimoiyga bo‘lgan rivojlanishi xalq og‘zaki ijodi va adabiyotini o‘zlashtirish orqali bola ongida madaniy tushunchalar tizimini shakllantirish imkonini beradi.

A.N. Elsukov shunday ta'kidlaydi: "Har xil turdagi timsollar, metaforalar, allegoriyalar, taqqoslashlar va mubolag'alar tizimi orqali ertaklar olami bolaga yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, jasorat va qo‘rqoqlik va boshqalar kabi mavhum tushunchalar bilan tanishishga yordam beradi[3]."

Bola tomonidan metaforalarni idrok etish va yaratish jarayonida ijtimoiy komponentning ta'sirini kuchaytirish, uning shaxsiyatining hissiy-baholash, ma'naviy-axloqiy va estetik sohalarini rivojlantirish nutqni rivojlantirish jarayoniga lingvomadaniy yondashuvga asoslangan trening orqali yordam beradi.

Nutq ontogenezidagi bolalik davri (10 yoshgacha) ongning tashqi dunyoga yo‘naltirilishi, uni mulohaza yuritish va mantiqiy assimilyatsiya qilish bilan tavsiflanadi. Bola majoziy fikrlaydi, uning ongida ob'ektlar va hodisalar o‘rtasidagi mantiqiy bog'lanishlar metafora asosida yuzaga keladi[4] . Nutqning metaforik tabiati bolaning tafakkurining majoziy tabiati bilan belgilanadi. N.I.Bersenevaning fikriga ko‘ra, u birinchi navbatda predmetga xos metaforalarni keltirib chiqaradi; Bola tomonidan allaqachon o‘zlashtirilgan kundalik hayot mantig'i fonida metaforalarning mantiqsizligini anglash, A.M. Shaxnarovich, "metaforalarga qarshi qo‘zg'olon" ga. Shu bilan birga, bola nima uchun u yoki bu metaforik iboraning "aql bovar qilmaydigan" ekanligini tushuntirishga harakat qiladi: "Qayinlar pichirlashdi. Ularning og'zi yo‘q edi, ular shunchaki aylanib yurishdi" va hokazo.

Bola metaforani xato sifatida qabul qiladi va konservativ bo‘lib, dunyo va tilning "sog'lom ma'nosini" o‘zlashtirishdagi yutuqlarini himoya qiladi. Ammo shu bilan birga, bolalarning g'ayrioddiy narsalarga bo‘lgan qiziqishi keng ufqlarni ochadi! 10 yoshgacha bo‘lgan bolaga ona tilining boyligini ko‘rsatishga, uning yordami bilan nutq mo‘‘jizalarini yaratish imkoniyatini hayratda qoldirishga chaqirilgan o‘qituvchi faoliyati uchun.

11-14 yoshli o‘smir o‘zining “men”iga e’tibor qaratgan holda nutqning o‘zini ifoda etish shakllari bilan faol shug‘ullanadi, lekin xatolardan qo‘rqib, namunaga amal qiladi, buning natijasida uning nutqi standartlashtiriladi, til me’yorlari nuqtai nazaridan to‘g‘riroq bo‘ladi, yorqinligi o‘z-o‘zidan yo‘qoladi .

Shu bilan birga, nutqni bolalarcha to‘g'ridan-to‘g'ri idrok etishni engib o‘tgan o‘smirlar uning to‘g'riligi/noto‘g'riligi, qolipliligi/o‘z-o‘zini anglashi, qashshoqligi/boyligini

[3]Елсуков А.С. Метафора и фантазия в структуре детского ммшления // Философские науки. - 1982. - № 2. - С. 158-162
[4] Шахнарович А.М., Юрьева Н.М. К проблеме понимания метаформ // Детская речь как предмет лингвистического изучения. Межвузовский сборник научн. трудов. - Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1987.- 160 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

baholay oladi, fikr va his-tuyg'ularni ifodalash usullariga nisbatan sezgir bo‘ladi. O‘smirlarning nutq klişelaridan, shu jumladan metaforiklardan faol foydalanishi, ular jamiyatda o‘zini og'zaki ifoda etishning munosib variantlari sifatida e'tirof etilganligi bilan izohlanadi .E.D ta'kidlaganidek, o‘smirlar "asosan leksik xatolar sifatida qabul qilinadigan metaforalardan hayratda qolishadi". Bojovich[5] metafora dunyo haqidagi sub'ektiv-shaxsiy g'oyalarni so‘zlarda aks ettirish uchun organik vosita bo‘lishiga qaramay, ularning nutqi ko‘pincha tasvirlardan mahrum, tushunarsizdir.

Kichik va o‘rta yoshdagi o‘smirlarning metaforalarni idrok etish xususiyatlari:

1) Matnning til darajasiga e'tibor 5-6-sinflarda boshlanadi, 7-8-sinflar matnning hissiy mazmunini idrok etish va amalga oshirishga tayyorlikning eng yuqori cho‘qqisini belgilaydi, chunki o‘rta maktab o‘quvchilari faollik va ochiqlik bilan ajralib turadi; 5-6-sinflargacha bo‘lgan davrda o‘z-o‘zini ifoda etish faoliyati davri keldi va o‘quvchilarning nutq qobiliyatini rivojlantirish uchun eng qulay vaqtni o‘tkazib yubormaslik;

2) O‘quvchilar matndagi majoziy va ifodali vositalarni har doim ham ko‘rmaydilar va farqlay olmaydilar, agar ko‘rsalar, ularni rasmiy ravishda aniqlaydilar;

3) Bu vositalarning rolini baholashda o‘quvchilar buni faqat auraning "go‘zallik" istagi bilan izohlaydilar va majoziy ifoda semantikasini kontekst bilan bog'lamaydilar;

4) 5 va 8-sinf o‘quvchilari tomonidan yaratilgan matnlarning 40 foizida ayniqsa, o‘chirilgan epitet (kumush daryo) va qiyoslar (oq ko‘rpadek qor yog‘di) ko‘p bo‘lsa-da, 8-sinfda majoziy vositalar doirasi kengroq metaforalar ko‘pincha umumiy asarlarning uchdan birida uchraydi[6].

O‘smirlar tomonidan adabiy obrazlarni idrok etish bo‘yicha tadqiqotlar tasvirni tushunish jarayoni so‘zning semantikasini tushunish jarayoniga qaraganda 3 marta sekinroq ekanligini ko‘rsatdi.

V.I. Malinina badiiy idrok etishning yosh dinamikasi haqida gapirar ekan, "katta o‘smirlar metaforik birikmaning majoziy ma'nosini o‘zlashtirishda nozikroq farqlanadi" [7]. Bolalarga xos bo‘lgan obrazli tasvirlarning yuqoriligi o‘smirlar tomonidan yo‘qoladi, lekin ular metaforalarning ma'nosini tuzadilar va shuning uchun badiiy asarni, masalan, lirik she'rni an'anaviylik va mavhumlikning yuqori darajasida idrok etadilar. Metafora o‘smirlar (ayniqsa, o‘rta va katta yoshdagilar) tomonidan o‘zini namoyon qilishning yorqin vositasi sifatida ko‘riladi; uning kommunikativ, hissiy-ekspressiv va estetik funktsiyalari birinchi o‘ringa chiqadi.

Shunday qilib, o‘smirlik davrida bolalar nutq ekspressivligining asosiy komponenti sifatida metafora bilan ishlash jarayonida shakllanadigan kommunikativ ko‘nikmalarni yaxshi egallaydi.

[5] Божович Е.Д. Учителю о язьжовой компетенции школьника: психологические аспектм язмкового образования. - М.- Воронеж 2002
[6] Стилистический энциклопедический словарь. / Под ред.А.П. Сковородникова, Г.А. Копниной. - М.: Флинта: Наука, 2006. - 696 с.
[7] Малинина В.И.Психология восприятия художественнь шпроизведений. Учебное пособие по спецкурсу. - Челябинск, 1986.-83 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Metafora – bu til vositasi bo‘lish bilan birga, tafakkur va idrok jarayonlarini shakllantiruvchi kognitiv mexanizm hamdir. Ayniqsa, o‘rta yosh o‘quvchilar diskursida metaforik ifodalar orqali murakkab tushunchalarni soddalashtirish, abstrakt fikrni konkretlashtirish, emotsional-estetik idrokni faollashtirish mumkin. Shu bois, 5–7-sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutqini rivojlantirishda metaforani o‘qitish, ona tili darslaridagi to‘rtta asosiy kompetensiyani rivojlantiruvchi mashqalardan og’zaki nutqni rivojlantirishga mo‘ljallangan mashqlarni bajarish dorasida o‘quvchilarni metaforalardan foydalanishga o‘rgatish ularni go‘zal nutq egasi bo‘lib yetishishini ta’minlaydi.

5–7-sinf (taxminan 11–13 yosh) o‘quvchilari rivojlanishining quyidagi bosqichida turadilar: tafakkurning abstraktlashuvi – tushunchalarni umumlashtirish, o‘xshashlik asosida bog‘lash qobiliyati rivojlanayotgan, simvolik fikrlash – obrazlar orqali fikrni ifodalash ko‘nikmasi kuchaygan, til sezuvchanligi – emotsional so‘zlar, iboralar va obrazlarga qiziqish ortgan, ijodiy ifoda – hikoya qilish, o‘xshatish, obraz yaratishga intilish kuchaygan bosqichda bo‘ladi. Ayni mana shu rivojlanish xususiyatlari bolalarga xuddi shu yoshdan boshlab metaforani tushuntirishni va ularning nutqida metaforani shakllantirish jarayonini osonlashtiradi. Ushbu yoshda boalarga metaforani o‘qitishni bosqichma-bosqich amalga oshirib borish zarur hisoblanadi.

5-sinfda bolalar tayyorlov bosqichida bo‘ladi. Bu yoshda bolalarga metafora haqidagi dastlabki sodda bilimlarni berib borish orqali bolalar ongida metaforaning nima ekanligi haqidagi dastlabki bilimlarni shakllantirish zarur bo‘ladi. 5-sinf ona tili darsligining leksikologiya bo‘limida so‘zlarning shakl va ma’no munosabatiga oid turlari mavzusi doirasida so‘zlarning bir ma’noli va ko‘p ma’noli ekanligi o‘quvchilarga tushuntirib boriladi. Ayni mana shu mavzu kesimida o‘zbek tilidagi so‘zlarning katta qismi ko‘p ma’noli ekanligini hisobga olgan holda ushbu ko‘p ma’noli so‘zlar ma’no ko‘chishi orqali yuzaga kelishini bolalarga o‘rgatib borilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. O‘zbek tilidagi eng faol ma’no ko‘chish usuli, albatta, metafora ekanligining o‘ziyoq 5-sinf o‘quvchilarini metafora bilan tanishtirish zaruratini tug’diradi. Bu yoshdagi o‘quvchilarning aqliy salohiyatini hisobga olgan holda, ularga metaforani o‘qitishda sodda va tushunarli usullardan foydalanish zarur. Bunda metafora uslubida ma’nosi ko‘chadigan so‘zlarda ikki predmet orasidagi o‘xshashlik asos ekanligini bolalarga o‘rgatish, metaforani tushuntirishning eng dastlabki oddiy qoidasi hisoblanadi. O‘xshashlikka asoslangan holda ma’no ko‘chirishni tushuntirishda bolalarga ushbu o‘xshashlikni ko‘rsatib berish eng samarali usuldir. Bu borada zamonaviy tehnologiylardan foydalangan holda darsni olib borish bolalarni darsga qiziqishini orttirib beradi. Metaforik ta’lim jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni faol qo‘llash, ta’lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O‘quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o‘stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O‘qituvchi darsda boshqaruvchi, o‘quvchilar esa ishtirokchiga aylanmog‘i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko‘p qirrali samara keltiradi.

Metafora tilda yangi so‘zlarning paydo bo‘lish omillaridan biri bo‘lib, matn yoki nutq vositasida bayon qilingan har qanday axborot so‘zlovchining ma’lum maqsadi, yangidan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yangi qirralarini ifoda etish uchun xizmat qiladi. Diskurs ishtirokchilari tomonidan matnda metaforik ma'noda qo'llangan so'z ta'sirida boshqa birliklarning ham ko'chma ma'noda qabul qilinishi matndan anglashilgan makropropozitsiyaning ham retsipient ongida metaforik xarakter kasb etishiga olib keladi. Metaforaning ushbu xususiyatlarini hisobga olgan holda kichik yoshdagi o'quvchilar ongida metaforani to'g'ri qaror toptirish va ular disskursida metaforani qo'llash imkoniyatlarini kengaytirish bugungi kun uchun dolzarb masalalardandir.

Xulosa qilib aytganda, metaforlaradan nutqda to'g'ri va doimo foydlanishning nazariy asoslarini bolalar ongida 5-7-sinflardan boshlab o'rgatib borish bolalarning nutqiy faoliyatlaerini hamda kognitiv bilish qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Xarakatlar strategiyasi to'g'risida / O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.
2. Божович Е.Д. Учителю о язьжовой компетенции школьника: психологические аспектм язмкового образования. - М.- Воронеж 2002. 15-с.
3. Елсуков А.С. Метафора и фантазия в структуре детского ммшления // Философские науки. - 1982. - № 2. - С. 158-162
4. Глугцевская Н.В. К вопросу о переносе наименования в детской речи // Онтолингвистика: Современное состояние и перспективьг развития. Материалм Всероссийской конференции молоднх учёшлх 15-17 мая 2000 г. - СПб: РГПУ им. А.И. Герцена, 2000. - 108 с. - 28-30
5. Малинина В.И. Психология восприятия художественнь шпроизведений. Учебное пособие по спецкурсу. - Челябинск, 1986.-83 с.
6. Стилистический энциклопедический словарь. / Под ред.А.П. Сковородникова, Г.А. Копниной. -М.: Флинта: Наука, 2006. -696 с.
7. Шахнарович А.М., Юрьева Н.М. К проблеме понимания метаформ // Детская речь как предмет лингвистического изучения. Межвузовский сборник научн. трудов. - Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1987.- 160 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Rustamova Dilfuzaxon**, doktorant [**Рустамова Дилфузахон**, докторант], [**Rustamova Dilfuzaxon,** doctoral student]; manzil: 150100, Farg`ona shahri, Murabbiylar ko`chasi, 19-uy., [адрес: 150100, г. Фергана, ул. Мураббийлар, д. 19.], [address: Murabbiylar str., 19, Ferghana, 150100].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

CHET TILI O'QITISHDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA VA UNING METODIK ASOSLARI

© A. Erkinov[1]✉

[1]Namangan davlat chet tillar instituti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada chet tillarni, xususan koreys tilini o'qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirishning dolzarb jihatlari yoritilgan. Globallashuv davrida turli madaniyatlar vakillari o'rtasida samarali muloqotga kirisha olish qobiliyati xorijiy til ta'limining ajralmas qismiga aylangan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – koreys tili ta'limida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini nazariy jihatdan asoslash, uning tarkibiy qismlarini aniqlash hamda o'quv jarayoniga integratsiyalashning metodik asoslarini ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda nazariy adabiyotlar tahlili, koreys va o'zbek madaniyatlari qiyosiy tahlili, mavjud metodik adabiyotlar, psixologik to'siqlar tahlili, shuningdek, xorijiy tillarni o'qitishdagi zamonaviy yondashuvlar asosida kompleks metodologik tahlil usullari qo'llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasining to'rt asosiy komponenti (kognitiv, amaliy, qadriyatli-emotsional va tanqidiy-refleksiv) o'zaro uzviy bog'liq holda shakllanishi lozimligini ko'rsatdi. Koreys tili o'rganuvchilari duch keladigan asosiy psixologik to'siqlar – madaniy shok, etnotsentrizm, stereotiplar va madaniy himoya – identifikatsiya qilindi. Shuningdek, koreys va o'zbek madaniyatlari o'rtasidagi asosiy farqlar tizimli yoritildi.

XULOSA: tadqiqot natijalari asosida koreys tili o'qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirish uchun kompleks metodik yondashuv ishlab chiqildi. Bu yondashuv o'quv dasturlarini boyitish, o'qituvchilar malakasini oshirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo kommunikatsiya, koreys tili, kommunikatsiya kompetensiyasi, metodik asoslar, madaniy farqlar, chet til o'qitish.

Iqtibos uchun: Erkinov A. Chet tili o'qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya va uning metodik asoslari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.69-76.

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ И ЕЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© А. Эркинов[1]✉
[1]Наманганский государственный институт иностранных языков, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются актуальные вопросы формирования межкультурной коммуникативной компетенции при обучении иностранным языкам, в частности корейскому языку. В условиях глобализации способность эффективно взаимодействовать с представителями других культур становится неотъемлемой частью языкового образования.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — теоретическое обоснование межкультурной коммуникативной компетенции в преподавании корейского языка, определение её компонентов и разработка методических основ интеграции в учебный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использовались методы анализа научной и методической литературы, сравнительно-культурный анализ корейской и узбекской культур, выявление психологических барьеров, а также современные подходы к преподаванию иностранных языков.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлено, что четыре компонента межкультурной компетенции (когнитивный, практический, ценностно-эмоциональный, критико-рефлексивный) формируются во взаимосвязи. Определены ключевые психологические барьеры (культурный шок, этноцентризм, стереотипы, культурная защита) и систематизированы различия между корейской и узбекской культурами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: на основе результатов исследования предложен комплексный методический подход к формированию межкультурной компетенции в преподавании корейского языка, включающий совершенствование учебных программ, повышение квалификации преподавателей и внедрение современных педагогических технологий.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, корейский язык, коммуникативная компетенция, методические основы, культурные различия, обучение иностранному языку.

Для цитирования: Эркинов А. Межкультурная коммуникация в обучении иностранному языку и ее методические основы.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 69-76.

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND ITS METHODOLOGICAL FOUNDATIONS

© Ahrorbek Erkinov[1]✉
[1] Namangan State Institute of Foreign Languages, Namangan, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the urgent issues of developing intercultural communication competence in teaching foreign languages, particularly Korean. In an era of globalization, the ability to interact effectively with representatives of different cultures has become a core component of language education.

AIM: the study aims to theoretically substantiate intercultural communication competence in Korean language teaching, identify its core components, and develop methodological foundations for its integration into the learning process.

MATERIALS AND METHODS: the research methods include analysis of theoretical and methodological literature, comparative analysis of Korean and Uzbek cultures, identification of psychological barriers, and application of modern approaches in foreign language instruction.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrate that the four components of intercultural competence (cognitive, practical, value-emotional, critical-reflective) should be developed in interconnection. Main psychological barriers faced by Korean language learners—cultural shock, ethnocentrism, stereotypes, and cultural defense—are identified. Differences between Korean and Uzbek cultures are systematically examined.

CONCLUSION: based on the research, a comprehensive methodological approach is proposed to foster intercultural communication competence in Korean language instruction, aimed at enriching curricula, enhancing teacher qualifications, and implementing modern pedagogical technologies.

Keywords: intercultural communication, Korean language, communication competence, methodological foundations, cultural differences, foreign language teaching.

For citation: Ahrorbek Erkinov. (2025) 'Intercultural communication in foreign language teaching and its methodological foundations', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 69-76. (In Uzbek).

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi va xalqaro munosabatlarning kengayishi madaniyatlararo kommunikatsiya masalasini dolzarb ilmiy muammoga aylantirdi. XXI asrda turli mamlakatlar, millatlar, madaniyatlar vakillarining o'zaro hamkorligi, muloqoti va ta'siri kuchaygan sharoitda xorijiy tillarni o'qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish asosiy vazifalardan biriga aylandi. Mazkur paragrafda madaniyatlararo kommunikatsiya tushunchasi, uning chet tillarni o'qitishdagi ahamiyati, koreys tili ta'limida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish masalalari va uning metodik asoslari yoritiladi.

Madaniyatlararo kommunikatsiya (inglizcha "intercultural communication", ruscha "межкультурная коммуникация") — bu turli madaniyatlar vakillarining o'zaro muloqoti jarayoni bo'lib, bu jarayonda madaniy qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar, dunyoqarash va xulq-atvor modellari almashishi ro'y beradi. Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va amaliyotining rivojlanishida bir qator chet el va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari muhim ahamiyat kasb etgan. Madaniyatlararo kommunikatsiya tushunchasi ilk bor 1950-yillarda amerikalik antropolog E. Xoll tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan . U o'zining "Silent Language" asarida madaniyatlararo muloqotning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq etib, turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqot jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlagan. Xollning fikricha, madaniyatlararo muloqot nafaqat verbal, balki noverbal vositalar (imo-ishoralar, mimika, ko'z tekkizish, masofani saqlash, tana holati) orqali ham amalga oshiriladi. Har bir madaniyatda noverbal kommunikatsiya vositalarining o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ularni bilmaslik madaniyatlararo muloqot jarayonida jiddiy tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Koreys tili va boshqa chet tillarni o'qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasi tilni o'rganish jarayonining muhim qismi hisoblanadi. Bu kompetensiyaning to'rt asosiy komponenti bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, yaxlit tizimni tashkil etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasi til o'rganuvchini nafaqat lingvistik bilimlar bilan, balki madaniy savodxonlik bilan ham qurollantiradi. Kognitiv komponent til o'rganuvchini nazariy bilimlar bilan ta'minlasa, amaliy komponent bu bilimlarni real hayotda qo'llash imkonini beradi. Qadriyatli-emotsional komponent shaxsning ichki dunyosi va boshqa madaniyatlarga munosabatini shakllantirsa, tanqidiy-refleksiv komponent esa madaniyatlararo dialog jarayonida o'z xatti-harakatlarini tahlil qilish va boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu to'rt komponentning uyg'unlashuvi natijasida til o'rganuvchi nafaqat grammatik va leksik jihatdan to'g'ri, balki madaniy jihatdan ham muvofiq muloqot qila oladigan, boshqa madaniyat vakillarini tushuna oladigan, madaniy to'qnashuvlarni bartaraf eta oladigan va o'z madaniy identifikatsiyasini saqlagan holda madaniyatlararo dialogga kirishadigan shaxs bo'lib shakllanadi. Madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasi bugungi globallashgan dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan ko'nikmadir.

Ma'lum ma'noda, madaniyatlararo kommunikatsiya muammosini o'rganish nemis olimi V. fon Gumboldt ishlaridan boshlangan deyish mumkin. U XIX asrda "til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi" g'oyasini ilgari surgan. Gumboldtning fikricha, "til madaniyatning inikosi, madaniyat esa tilning asosi hisoblanadi" . Bu g'oya keyinchalik "lingvistik nisbiylik nazariyasi" nomini olgan E. Sepir va B. Uorf tadqiqotlarida rivojlantirilgan. Ular "til dunyoni idrok etish usulini belgilaydi" degan g'oyani ilgari surganlar . Koreys tili ta'limi kontekstida, bu nazariyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Koreys va o'zbek tillarining grammatik tuzilishi, leksik tizimi va pragmatik qoidalaridagi farqlar nafaqat kommunikatsiya usulini, balki o'zbek talabalari uchun koreyscha fikrlash, dunyoni koreyslardek idrok etish imkoniyatini ham belgilaydi. Masalan, koreys tilidagi honorifik sistema (hurmat shakllari tizimi) nafaqat til hodisasi, balki koreys madaniyatining ijtimoiy iyerarxiyasini aks ettiruvchi madaniy fenomen hamdir. Bu nazariyalarni koreys tili ta'limida qo'llanilishi o'qituvchilarga til o'rgatish jarayonida faqat grammatik va leksik bilimlarni emas, balki "koreyscha fikrlash" va "koreyscha dunyoni ko'rish" usulini ham

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

talabalarga yetkazish zaruratini ko'rsatadi. Bu esa talabalarning nafaqat til bilimlarini, balki madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini ham samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

G'arb olimlaridan F. Trompenaars, G. Xofstede, E. Xoll, C. Kramsch va boshqalar "madaniyat o'lchovlari" (dimensions of culture) nazariyasini taklif etganlar. Ular turli madaniyatlarni tahlil qilish uchun asos bo'ladigan bir necha o'lchamlarni ajratib ko'rsatganlar: individuallik-kollektivizm, ierarxiya darajasi (power distance), noaniqlikdan qochish (uncertainty avoidance), genderga asoslangan tabaqalanish va boshqalar . Bu nazariya turli madaniyatlarni qiyosiy o'rganish, ularning o'ziga xos jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

Madaniyatlararo kommunikatsiyaning lingvistik asoslarini o'rganish borasida rus olimlari S.G. Ter-Minasova, V.V. Safonova, Y.I. Vereshchagin, V.G. Kostomarov va boshqalarning ishlari diqqatga sazovor. S.G. Ter-Minasova "Til va madaniyatlararo kommunikatsiya" nomli asarida til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini har tomonlama tahlil qilgan . Uning fikricha, turli madaniyatlar vakillari o'rtasidagi muloqot jarayonida "madaniy to'qnashuvlar" (cultural clashes) yuzaga kelishi muqarrar. Bu to'qnashuvlarning sababi - turli madaniyatlarda mavjud bo'lgan tushunchalar, qadriyatlar, xatti-harakat modellari va tilning o'ziga xos xususiyatlaridir.

Zamonaviy chet til o'qitish metodikasida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish masalasi muhim o'rin tutadi. Til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni hisobga olgan holda, chet tili o'qitish jarayonida o'sha til sohibi xalqining madaniyati, an'analari, urf-odatlari, qadriyatlarini ham o'rgatish maqsadga muvofiq. E.I. Passov ta'kidlaganidek, "til o'qitishda madaniyatni ham o'qitish lozim" . Bu fikr chet til o'qitish jarayonida madaniy komponentga alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Passovning "dialog madaniyatlari" konsepsiyasi chet tili darslarini ikki madaniyat (o'z va o'rganilayotgan til madaniyati) o'rtasidagi dialog sifatida talqin qilishni taklif etadi. Bu konsepsiyaga ko'ra, chet tili darslarida nafaqat lingvistik bilimlarni, balki madaniy bilimlarni ham berish, o'quvchilarni madaniyatlararo kommunikatsiyaga tayyorlash lozim.

Muxokama. Koreys va o'zbek madaniyatlari o'rtasidagi farqlarni tushunish koreys tilini o'rganuvchilar uchun madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu ikki madaniyat o'rtasidagi asosiy farqlarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Birinchidan, diniy-falsafiy asoslar nuqtai nazaridan, koreys madaniyati asosan Konfutsiy ta'limoti, buddizm va shamanizm elementlari sinteziga asoslangan bo'lib, bu ularning dunyoqarashi, qadriyatlari tizimi va ijtimoiy munosabatlariga chuqur ta'sir ko'rsatgan. O'zbek madaniyati esa ko'p asrlar davomida islom tamoyillari asosida shakllangan bo'lib, bu ham o'z navbatida jamiyat tuzilishini, odob-axloq qoidalarini va kundalik hayot tartibini belgilagan .

Ikkinchidan, ijtimoiy munosabatlar tizimida koreys jamiyati qattiq iyerarxik tuzilishga ega bo'lib, bu til tizimida ham o'z aksini topgan – koreys tilida so'zlovchi va tinglovchining ijtimoiy maqomiga qarab turli hurmat darajalari qo'llaniladi. O'zbek jamiyatida ham

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kattalarni hurmat qilish muhim, lekin koreys jamiyatidagi kabi murakkab formal iyerarxiya mavjud emas .

Uchinchidan, kundalik madaniyat sohasida koreys va o'zbek xalqlari turli ovqatlanish madaniyati, bayramlar, an'analar va marosimlarga ega. Koreys va o'zbek milliy taomlari, dasturxon tuzash qoidalari, mehmondo'stlik an'analari bir-biridan sezilarli farq qiladi .

To'rtinchidan, ta'lim tizimi va unga munosabatdagi farqlar ham muhim – koreys jamiyatida ta'lim olishga bo'lgan munosabat o'ta jiddiy bo'lib, ta'lim tizimi raqobatbardoshlikka asoslangan. Koreys o'quvchilari o'qishga juda ko'p vaqt ajratadilar va yuqori natijalarga erishish uchun katta raqobat mavjud.

Beshinchidan, verbal va noverbal kommunikatsiya usullaridagi farqlar – koreys madaniyatida ko'zga to'g'ridan-to'g'ri qarash nohurmatlik hisoblanishi mumkin, shaxsiy masofa, imo-ishoralar va boshqa noverbal kommunikatsiya vositalari o'ziga xos xususiyatlarga ega .

Bu madaniy farqlarni bilish va tushunish koreys tili o'rganuvchilari uchun madaniy to'qnashuvlarning oldini olish, samarali madaniyatlararo muloqot qilish va koreys madaniyatiga moslashish imkonini beradi. Shuning uchun koreys tili ta'limida madaniyatlararo taqqoslash metodini qo'llash, ikki madaniyatning o'xshashlik va farqlarini tizimli o'rganish madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi . Bunday tizimli taqqoslash nafaqat koreys va o'zbek madaniyatlarining farqlarini chuqur anglashga, balki o'z madaniyatini yanada yaxshiroq tushunishga, madaniy stereotiplardan xalos bo'lishga va madaniy relativizm tushunchasini rivojlantirishga ham yordam beradi. Koreya-O'zbekiston madaniy aloqalarining tobora kengayib borayotgan sharoitida bunday yondashuv til o'rganuvchilar uchun ayniqsa qimmatlidir.

Koreys tili ta'limida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish uchun turli loyiha va dasturlar ishlab chiqilgan va amalga oshirilmoqda. Koreys tilidagi madaniyatlararo kommunikatsiyani o'rganish jarayonida psixologik to'siqlarni yengib o'tish muhim ahamiyat kasb etadi. Y. Ji-Young o'zining tadqiqotlarida koreys tili o'rganuvchilarning madaniyatlararo muloqot jarayonida duch keladigan asosiy psixologik to'siqlarni ajratib ko'rsatadi:

"Madaniy shok" — bu chet el madaniyatiga duch kelganda yuzaga keladigan psixologik diskomfort, o'zini yo'qotish, bezovtalik hissi. Madaniy shok koreys madaniyati va o'zbek madaniyati o'rtasidagi sezilarli farqlar tufayli yuzaga keladi. Madaniy shokni bartaraf etish uchun koreys madaniyati, an'analari, urf-odatlari haqida oldindan ma'lumot olish, ularning sabablarini tushunish, madaniy farqlarni qabul qilishga o'rganish lozim.

"Etnotsentrizm" — bu o'z madaniyatini boshqa madaniyatlardan ustun qo'yish, boshqa madaniyatlarni o'z madaniyati prizmasidan baholash tendensiyasi. Etnotsentrizm madaniyatlararo muloqotga to'sqinlik qiladi, boshqa madaniyat vakillarini tushunishga, ular bilan samarali muloqot qilishga xalaqit beradi. Etnotsentrizmni bartaraf etish uchun

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

madaniy relativizm tushunchasini rivojlantirish, har bir madaniyatning o'ziga xosligini qabul qilish, madaniyatlarni ularning o'z kontekstida tushunishga o'rganish lozim.

"Stereotiplar" — bu ma'lum bir madaniyat vakillari haqidagi umumlashtirilgan, soddalashtirilgan va ko'pincha noto'g'ri tasavvurlar. Stereotiplar madaniyatlararo muloqotga to'sqinlik qiladi, boshqa madaniyat vakillarini individual shaxslar sifatida emas, balki ma'lum bir guruh vakillari sifatida ko'rishga olib keladi. Stereotiplarni bartaraf etish uchun koreys madaniyati haqida to'liq va xolis ma'lumot olish, koreys xalqining madaniy xilma-xilligini tushunish, har bir koreys bilan individual shaxs sifatida muloqot qilishga o'rganish lozim.

"Madaniy himoya" — bu o'z madaniy identifikatsiyasini saqlash uchun boshqa madaniyatlarni qabul qilishdan bosh tortish tendensiyasi. Madaniy himoya madaniyatlararo muloqotga to'sqinlik qiladi, madaniy integratsiyaga xalaqit beradi. Madaniy himoyani bartaraf etish uchun o'z madaniy identifikatsiyasini saqlagan holda, boshqa madaniyatlarning ijobiy jihatlarini qabul qilishga o'rganish, madaniyatlararo dialogga ochiq bo'lish lozim . Bu to'siqlarni muvaffaqiyatli yengib o'tish nafaqat koreys tilini samarali o'zlashtirishga, balki ikki madaniyat vakillari o'rtasida to'laqonli kommunikatsiyaga ham olib keladi. Buning uchun til o'qitish metodikasini kompleks yondashuv asosida isloh qilish, madaniy komponentni til ta'limining barcha bosqichlariga singdirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, ikki mamlakat o'rtasidagi ta'lim va madaniy aloqalarni mustahkamlash zarur.

Xulosa. Shunday qilib, Koreys tili ta'limida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirish istiqbollari zamonaviy lingvodidaktika tamoyillariga asoslangan kompleks metodologik yondashuvni talab etadi. Bu yondashuv o'quv dasturlari va adabiyotlarni takomillashtirish, o'qituvchilar malakasini oshirish, pedagogik texnologiyalarni joriy etish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va baholash tizimini takomillashtirish kabi yo'nalishlarni qamrab oladi. Koreys tili metodikasi nuqtai nazaridan, madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirishga bo'lgan integrativ yondashuv tilshunoslik, pedagogika, psixologiya va madaniyatshunoslik sohalaridagi zamonaviy yutuqlarni o'zida aks ettirishi lozim. Jung Won-Soo ta'kidlaganidek, "Madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish metodikasi til o'qitish metodikasining ajralmas qismi bo'lib, u til va madaniyatni yaxlit tizim sifatida o'rgatishga, tilni kontekstda o'zlashtirishga va madaniyatlararo muloqotga tayyorlashga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hall E.T. Silent Language. – New York: Doubleday, 1959. – 240 p.
2. Humboldt W. von. On Language: On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 344 p.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Sapir E., Whorf B.L. Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. – Cambridge: MIT Press, 1956. – 278 p.
4. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. – 596 p.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2008. – С. 14-15.
6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – С. 27-28.
7. Koreys madaniyati" maqolasi. Wikipedia. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Koreys_madaniyati [13.03.2024].
8. "Chet til o'qitish metodikasida zamonaviy metodlar". Cyberleninka. https://cyberleninka.ru/article/n/chet-til-oqitish-metodikasida-zamonaviy-metodlar [15.02.2022].
9. "Janubiy Koreyada ta'lim". Wikipedia. https://uz.wikipedia.org/wiki/Janubiy_Koreyada_ta%CA%BClim [01.05.2024].
10. "Madaniyatlararo aloqa". Wikisko. https://uz.wikisko.ru/wiki/Cross-cultural_communication [10.05.2023].
11. Han, K. J. (2019). Cultural Immersion in Korean Language Education. Journal of Korean Culture Studies, 16(4), 89-107.
12. Ji-Young, Y. (2018). Koreys tili o'rganuvchilari orasida madaniyatlararo muloqotdagi psixologik to'siqlar. Journal of Korean Language Education, 29(3), 157-172.и // Педагогик таълим. -- 2020. -- №4. -- Б. 67.
13. Н. А Абдухолиқова Жамият ахборотлашувининг ижобий салбий хусусиятлари Conferencea, 125, 2022.
14. НА Абдухоликова Талаба ёшларнинг интернет қарамлигини олдини олишда таълим маърифати. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2022.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Erkinov Ahrorbek**, stajiyor o'qituvchi [**Эркинов Ахрорбек**, стажер преподаватель], [**Erkinov Ahrorbek,** trainee teacher]; manzil: Namangan viloyati, To'raqo'rg'on tumani, "Yangiobod" MFY, Saodat ko'chasi, 28-uy, [адрес: Наманганская область, Туракурганский район, МФЦ "Янгиабад", ул. Саадат, 28], [address: Namangan region, Turakurgan district, MFC "Yangiabad" Saadat St., 28]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MIGRANT YOSHLARDA EKSTREMIZM VA RADIKALIZMGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHDA QADRIYAT TARBIYASINING O'RNI

© B.Z. Eshonjonov[1]✉
[1]Guliston davlat pedagogika instituti, Guliston, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada global migratsiya sharoitida migrant yoshlar orasida ekstremistik va radikal g‘oyalarga qarshi immunitetni shakllantirishda qadriyat tarbiyasining o‘rni tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – migrant yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ma'naviy barqarorlikni mustahkamlash va ularni ekstremistik g‘oyalarga qarshi tura oladigan immunitet bilan ta’minlash mexanizmlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy adabiyotlar, xalqaro statistik ma’lumotlar, normativ hujjatlar, shuningdek, ijtimoiy tahlil va huquqiy yondashuv asosida kompleks tahlil o‘tkazilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: olingan natijalar qadriyat tarbiyasining migrant yoshlar ongida vatanparvarlik, bag‘rikenglik, tolerantlik kabi tuyg‘ularni shakllantirish orqali radikalizmga qarshi barqaror immunitet yaratishda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi.

XULOSA: ta’lim muassasalari, oila, jamoat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalari hamkorligida olib borilgan qadriyat tarbiyasi migrant yoshlarda ekstremistik g‘oyalarga qarshi mafkuraviy barqarorlikni ta’minlash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: migrant yoshlar, ekstremizm, radikalizm, qadriyat tarbiyasi, milliy qadriyatlar, tolerantlik, vatanparvarlik, immunitet, ijtimoiy barqarorlik, ta’lim tizimi.

Iqtibos uchun: Eshonjonov B.Z. Migrant yoshlarda ekstremizm va radikalizmga qarshi immunitetni shakllantirishda qadriyat tarbiyasining o'rni.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.77–83.

РОЛЬ ЦЕННОСТНОГО ВОСПИТАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ИММУНИТЕТА К ЭКСТРЕМИЗМУ И РАДИКАЛИЗМУ У МОЛОДЕЖИ-МИГРАНТОВ

© Б.З. Эшонжонов[1]✉
[1]Гулистанский государственный педагогический институт, Гулистан, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается роль ценностного воспитания в формировании иммунитета к экстремизму и радикализму среди молодежи мигрантов в условиях усиливающейся глобальной миграции.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: выявить механизмы укрепления духовной устойчивости мигрантской молодежи на основе национальных и общечеловеческих ценностей и их защиты от воздействия радикальных идеологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методология включает анализ научных источников, международной статистики, нормативных документов, а также правовой и социокультурной аналитики.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что формирование таких качеств, как патриотизм, толерантность и уважение к другим культурам через ценностное воспитание позволяет эффективно противостоять идеям экстремизма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Комплексный подход с участием образовательных учреждений, семьи, общественных организаций и СМИ способствует формированию устойчивого мировоззрения у молодежи и снижает риски радикализации.

Ключевые слова: молодежь-мигранты, экстремизм, радикализм, ценностное воспитание, национальные ценности, патриотизм, толерантность, устойчивость, образование.

Для цитирования: Эшонжонов Б.З. Роль ценностного воспитания в формировании иммунитета к экстремизму и радикализму у молодежи-мигрантов.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 77–83.

THE ROLE OF VALUE EDUCATION IN THE FORMATION OF IMMUNITY TO EXTREMISM AND RADICALISM AMONG MIGRANT YOUTH

© Bobir Z. Eshonjonov[1]✉
[1] Gulistan State Pedagogical Institute, Gulistan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the role of value-based education in forming immunity against extremism and radicalism among migrant youth in the context of intensified global migration.

AIM: the aim of the research is to identify mechanisms for strengthening the moral resilience of migrant youth based on national and universal values to protect them from radical ideologies.

MATERIALS AND METHODS: the study employs analysis of scientific literature, international statistics, legal documents, and sociocultural approaches to conduct a comprehensive examination.

DISCUSSION AND RESULTS: the results demonstrate that instilling patriotism, tolerance, and respect for other cultures through value education significantly contributes to countering extremist ideas among youth.

CONCLUSION: a coordinated approach involving educational institutions, families, public organizations, and the media fosters ideological resilience in migrant youth and reduces the risk of radicalization.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: migrant youth, extremism, radicalism, value education, national values, patriotism, tolerance, ideological immunity, social resilience, education system.

For citation: Bobir Z. Eshonjonov. (2025) 'The role of value education in the formation of immunity to extremism and radicalism among migrant youth', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 77–83. (In Uzbek).

Bugungi kunda dunyoda migratsiya jarayonlarining jadallashuvi turli mamlakatlarda migrant yoshlar sonining ortishiga olib kelmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy moslashuvi bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqarmoqda. Afsuski, mazkur muammolar ayrim migrant yoshlarning ekstremistik va radikal g‘oyalar ta’siriga tushib qolish xavfini ham oshiradi. Ekstremizm va radikalizm, ayniqsa yoshlar orasida, jamiyat barqarorligiga tahdid soluvchi global muammoga aylanib ulgurdi. Shu sababli, migrant yoshlarda ekstremizm va radikalizmga qarshi immunitetni shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Qadriyat tarbiyasi milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish, ularda tolerantlik, bag'rikenglik, vatanparvarlik kabi tuyg'ularni rivojlantirish orqali ekstremistik g'oyalarga qarshi tura oladigan kuchli ma'naviy immunitetni yaratishga xizmat qiladi.

Din jamiyat rivojiga asrlar davomida muhim ta'sir ko'rsatadigan omillardandir. Shuning uchun, ushbu ta'sirchan targ'ibot vositasidan keng foydalanish, istiqlol mafkurasini va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida jamiyat a'zolarini zamon talablariga javob beradigan yuksak fazilatlar ruhida tarbiyalashga yordam beradi. Biroq, mamlakatimizda ba'zi doiralar dindan g‘arazli maqsadlar va hatto mutaassiblik (fanatizm) yo'lida foydalanayotganlari sir emas. Shu sababdan, O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov o‘zining "O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" nomli kitobida o'sha davrdagi murakkab vaziyatni chuqur his etgan holda, odamlarning diniy e'tiqodlari bilan bog‘liq har qanday muammo juda nozik ekanligini ta'kidlagan [1]. Ayniqsa, Islomni qayta tiklash shiorlaridan foydalanayotgan muayyan kuchlar dinni aloqasi bo'lmagan siyosiy va boshqa tajovuzkor maqsadlaridan ajratib olish zarurligini shunga e'tibor qaratgan edi.

Migrant yoshlar orasida ekstremizm va radikalizmga qarshi immunitetni shakllantirish muhim vazifa bo'lib, bu borada qadriyat tarbiyasining o'rni alohida ahamiyatga ega. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilda dunyo bo'ylab 281 millionga yaqin migrantlar qayd etilgan, ularning aksariyati yoshlardir. Migratsiya jarayonlari yoshlarning ijtimoiy-psixologik holatiga, qadriyatlar tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [2]. Xususan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, migrant yoshlarning 15% dan ortig'i kamsitish va ijtimoiy izolyatsiyani boshdan kechiradi . Bu esa ularning ekstremistik guruhlar ta'siriga tushib qolish xavfini oshiradi.

Ekstremizm (lotincha: "extremus" – o‘ta, keskin ma’nolarini anglatadi), siyosat va mafkura sohalarida ashaddiy va favqulodda harakatlar hamda qarashlarga asoslanib

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

faoliyat yuritishni ifodalaydi. Ekstremizmning siyosiy va diniy ko‘rinishlari aniq ravishda ajralib turadi va ular ko‘pincha zo‘rlik yoki zo‘rlik ishlatishga da'vat qilish bilan bog‘liqdir [3]. Siyosiy ekstremizm namoyandalari o‘z politicalarni amalga oshirish uchun kuch ishlatish usullaridan foydalanib, mavjud siyosiy tuzilmalarning barqaror faoliyatini buzish va yo‘qotishga intilishadi. Bu jarayonda ekstremistlar va ularning tashkilotlari “demokratiya” niqobi ostida balandparvoz shiorlar, chaqiriqlar bilan chiqadilar, terrorchilik va partizanlik harakatlarini qo‘llab-quvvatlaydilar. Ular qonunlarga rioya etmaslik, ish tashlashlar va tartibsizliklar chiqarish orqali jamiyatda beqarorlik yaratishga harakat qiladilar. Ekstremistlar odamlarni gijgijlash va terror qilish usullaridan foydalanishadi. Ekstremistik tashkilotlarning rahbarlari har qanday murosa va kelishuvni rad etadilar. O‘ziga tobelik qiluvchilarni o‘z buyruq va ko‘rsatmalarini ko‘r-ko‘rona bajarishga majbur etadilar. Siyosiy ekstremizmning millatchilik ko‘rinishi turli millat va etnik guruhlar huquqini inkor etishda namoyon bo‘ladi. Millatchi ekstremistlar faoliyati separatizm bilan bog‘liq bo‘lib, ko‘p millatli davlatlarni yo‘qotish va bir tub millat hukmronligini o‘rnatishga qaratiladi. Bunday ekstremizm millatlararo munosabatlarning keskinlashuviga va xalqlar o‘rtasida mojarolar tug‘ilishiga olib keladi. Diniy ekstremizm esa, asosan, boshqa konfessiyalarga va ularning vakillariga nisbatan toqatsiz bo‘lishi bilan ajralib turadi. Ba'zi diniy tashkilotlar dunyoviy davlatga qarshi kurashda foydalaniladi. Ekstremizm ning turli ko‘rinishlari so‘nggi yillarda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida, xususan, Yaqin Sharq va Markaziy Osiyo mintaqalarida ham o‘zini namoyon eta boshladi. Turli diniy ekstremistik tashkilotlar, masalan, "Hizbut-tahrir" va "Tavba", yangidan mustaqillikni qo‘lga kiritgan dunyoviy davlatlarga tahdid solmoqda. Ular vaqtinchalik qiyinchiliklarni ro‘kach qilib, aholini, ayniqsa, yosh avlodni aqidaparastlik g‘oyalari bilan zaharlashga urinishmoqda. Bunda farzandlarni yo‘ldan urishga, ularni o‘z ota-onasiga, akaukasiga, tug‘ilib o‘sgan joyiga va davlatiga qarshi qo‘yishga harakat qilishadi.

Terrorizm (lotincha: "terror" – qo‘rqinch, dahshat) – bu siyosiy raqiblarni va muxoliflarni yo‘qotish yoki qo‘rqitish, shuningdek, aholining vahimasi va tartibsizliklar keltirib chiqarish maqsadida amalga oshiriladigan zo‘ravonlik harakatlari [4]. Terrorizm ikki asosiy toifaga bo‘linadi: yakka tartibdagi va guruhli terrorizm. Yakka tartibdagi terrorizm individual shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan harakatlarni ifodalaydi, guruhli terrorizm esa, masalan, ekstremistik siyosiy to‘dalarning harakatlari kabi, bir xil maqsadga erishish uchun birlashgan shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Siyosatshunoslikda davlat terrorizmi tushunchasi ham qo‘llanadi, bu esa diktatorlik va totalitar rejimlarning repressiyalarini anglatadi. Terrorizm o‘rta asrlardan boshlab, har xil mintaqa va mamlakatlarda uchrab kelmoqda. Biroq, o‘tgan asrning oxirlaridan boshlab uning yangi ko‘rinishlari vujudga keldi, jumladan, chet el davlatlari va hukumatlari rahbarlarini, ularning diplomatik vakillarini o‘ldirish yoki o‘g‘irlash, elchixonalar, missiyalar va xalqaro tashkilotlarning binolarini portlatish, aeroportlar va vokzallarda portlashlar o‘tkazish, havo kemalarini olib qochish, odamlarni garovga olish kabi jinoyatlar. Bugungi kunda xalqaro terrorizm keng tarqalib, ochiq siyosiy tus olgan. Terror jamiyatlar va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

davlatlar bilan aloqalarini o‘rnatishga harakat qilmoqda. Bu omillar, teror aktsiyalarining ijtimoiy xavflilik darajasini oshiradi. Shuningdek, terrorchilar qo‘liga yadroviy, kimyoviy va biologik qurol tushib qolish xavfi kuchayib bormoqda, shuningdek, elektron terrorchilik ham paydo bo‘lmoqda. Bir necha hollarda terrorizm diniy ekstremizm, narkobiznes va separatizm bilan bog‘liq bo‘lib, ularning bir-biriga chatishish hollari ko‘zatilmoqda. Bu hodisalar, terrorizmning murakkab va ko‘p qirraligini, shuningdek, global xavfsizlikka ta'sirini oshiradi.

Migrant yoshlar orasida ekstremizm va radikalizmga qarshi immunitetni shakllantirish dolzarb muammo bo'lib, bu jarayonda qadriyat tarbiyasining o'rni beqiyosdir. Migratsiya jarayonlari yoshlarning ijtimoiy-madaniy muhitini o'zgartiradi, yangi qadriyatlar bilan to'qnashadi va o'ziga xoslik hissini yo'qotish xavfini tug'diradi. Bu kabi vaziyatlarda qadriyat tarbiyasi yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlash, ularni ekstremistik va radikal g'oyalardan himoya qilishning muhim vositasiga aylanadi. Qadriyat tarbiyasi yosh avlodning ongiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, ularda vatanparvarlik, insonparvarlik, adolatparvarlik, tolerantlik va o'zgalar madaniyatiga hurmat kabi sifatlarni shakllantirishni nazarda tutadi. Bu jarayon yoshlarning ijtimoiy hayotga moslashuvini osonlashtiradi, ularning o'zligini saqlab qolishga yordam beradi va turli madaniyatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishga o'rgatadi. Migrant yoshlar orasida ekstremizm va radikalizmning tarqalishiga qarshi kurashishda qadriyat tarbiyasi orqali ularda milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlash, o'z tarixini bilish va uni qadrlash, milliy madaniyat va an'analarni hurmat qilish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, yoshlarda diniy bag'rikenglik, boshqa din vakillariga hurmat bilan munosabatda bo'lish, diniy ekstremizmning mohiyatini tushunish va unga qarshi tura olish qobiliyatini shakllantirish zarur. Qadriyat tarbiyasi yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga, ularni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga, o'z huquqlarini himoya qilishga va jamiyat manfaatlariga xizmat qilishga undashi lozim. Bu jarayon yoshlarning o'ziga ishonchini oshiradi, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va ularni ekstremistik va radikal g'oyalar ta'siridan himoya qiladi. Qadriyat tarbiyasini amalga oshirishda ta'lim muassasalari, oila, mahalla, ommaviy axborot vositalari va nodavlat tashkilotlarining hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalarida qadriyat tarbiyasi darslar, sinfdan tashqari tadbirlar, loyihalar va to'garaklar orqali amalga oshirilishi mumkin. Oilada ota-onalarning o'rnak bo'lishi, farzandlariga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishi, ularning tarbiyasiga e'tibor berishi muhim ahamiyatga ega. Mahalla yoshlarning ijtimoiy hayotida faol ishtirok etishi, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishi va ularni ekstremistik guruhlar ta'siridan himoya qilishi lozim. Ommaviy axborot vositalari qadriyatlarni targ'ib qiluvchi ko'rsatuvlar, filmlar, maqolalar va boshqa materiallarni yaratishi, yoshlarning bilimini oshirishi va ularning dunyoqarashini shakllantirishga yordam berishi kerak. Nodavlat tashkilotlar qadriyat tarbiyasi bo'yicha loyihalarni amalga oshirishi, yoshlar bilan ishlash bo'yicha treninglar o'tkazishi va ularga psixologik yordam ko'rsatishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, migrant yoshlarda ekstremizm va radikalizmga qarshi immunitetni shakllantirishda qadriyat

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tarbiyasi muhim ahamiyatga ega. Qadriyat tarbiyasi yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga, ularni ekstremistik va radikal g'oyalardan himoya qilishga, ularning ijtimoiy faolligini oshirishga va ularni jamiyatga foydali fuqarolar qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Qadriyat tarbiyasi yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlash, ularni ekstremistik va radikal g'oyalardan himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. YUNESKOning "Global fuqarolik tarbiyasi" dasturi qadriyat tarbiyasini yoshlarning tolerantlik, inson huquqlariga hurmat, demokratiya va qonun ustuvorligi kabi qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni sifatida ta'riflaydi. O'zbekistonda ham qadriyat tarbiyasiga katta e'tibor qaratilmoqda. 2020-yilda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to'g'risida"gi Qonunda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash Milliy gvardiyaning asosiy vazifalaridan biri etib belgilangan [4]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, milliy o'zlikni anglash va vatanparvarlik tuyg'usi yoshlarni ekstremistik g'oyalardan himoya qiladi. Xususan, Rossiyada o'tkazilgan sotsiologik so'rov natijalariga ko'ra, milliy g'urur hissi yuqori bo'lgan yoshlarning ekstremistik tashkilotlarga qo'shilish ehtimoli pastroq. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda "Ma'naviyat asoslari" va "Tarix" kabi fanlar orqali milliy qadriyatlarni targ'ib qilish yoshlarda vatanparvarlik hissini shakllantirishga xizmat qiladi. Diniy bag'rikenglik va boshqa din vakillariga hurmat bilan munosabatda bo'lish ham ekstremizmning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. "Diniy bag'rikenglik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni har bir fuqaroning din erkinligini kafolatlaydi va diniy adovatni targ'ib qilishni taqiqlaydi. Diniy bag'rikenglikni targ'ib qilishda O'zbekiston musulmonlari idorasi va boshqa diniy tashkilotlar faol ishtirok etmoqda.

Ijtimoiy faollik va jamiyat hayotida ishtirok etish yoshlarning o'ziga ishonchini oshiradi va ularni ekstremistik guruhlar ta'siridan himoya qiladi. "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni yoshlarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning huquqlarini himoya qiladi. O'zbekistonda "Yoshlar ittifoqi" ijtimoiy harakati va boshqa yoshlar tashkilotlari yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirmoqda.

Qadriyat tarbiyasini amalga oshirishda ta'lim muassasalari, oila, mahalla va ommaviy axborot vositalarining hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "Milliy tarbiya konsepsiyasi" ta'lim muassasalarida qadriyat tarbiyasini tashkil etish bo'yicha yo'nalishlarni belgilab beradi. Oila va mahalla yoshlarning tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Ommaviy axborot vositalari qadriyatlarni targ'ib qiluvchi ko'rsatuvlar, filmlar va boshqa materiallarni yaratishi, yoshlarning bilimini oshirishi va ularning dunyoqarashini shakllantirishga yordam berishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, migrant yoshlarda ekstremizm va radikalizmga qarshi immunitetni shakllantirishda qadriyat tarbiyasi muhim ahamiyatga ega. Qadriyat tarbiyasi yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga, ularni ekstremistik va radikal g'oyalardan himoya qilishga, ularning ijtimoiy faolligini oshirishga va ularni jamiyatga foydali fuqarolar qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Karimov I. A., O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari, Terrorizm, 1997;
2. Migratsiya vaziyatiga oid hisobot :O‘zbekiston 2023-yil yanvar-mart.
3. Rajabova M, Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash muammolari, Terrorizm, 2003.
4. https://lex.uz/mact/-5128310

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Eshonjonov Bobir Zafarjonovich**, tadqiqotchi [**Эшонжонов Бобир Зафаржонович**, исследователь], [**Bobir Z. Eshonjonov,** researcher]; manzil: 120101 Sirdaryo viloyati, Guliston shahri, Talabalar ko’chasi,49-uy, [адрес: 120101 Сырдарьинская область, г. Гулистан, ул. Талабалар,д. 49], [address: 120101 Syrdarya region, Gulistan City, Talabalar Street,49]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ERTANGI TA'LIM: MASOFAVIY TA'LIMNING SAMARADORLIGI VA SALOHIYATI

© G.B. Murodova[1]✉
[1]Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: so'nggi yillarda texnologik rivojlanish ta'lim sohasida yangi shakllar va usullarni joriy etdi. Jumladan, masofaviy ta'lim tizimi pandemiya sharoitida keng qo'llanildi va uning salohiyati, samaradorligi yangicha baholanishni boshladi. Ushbu maqolada masofaviy ta'limning hozirgi zamonda tutgan o'rni, afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi.

MAQSAD: masofaviy ta'limning samaradorligini aniqlash, uning imkoniyatlari va amaliyotdagi o'rnini o'rganish hamda an'anaviy ta'lim bilan solishtirish orqali kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini ko'rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda oliy ta'lim muassasalaridagi 150 nafar talaba va 30 nafar o'qituvchidan iborat respondentlar ishtirok etdi. So'rovnoma va intervyu usullari orqali ma'lumotlar yig'ildi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlil qilindi va taqqoslash usuli bilan izohlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalariga ko'ra, masofaviy ta'limning moslashuvchanligi, vaqt va joydan mustaqilligi uning asosiy afzalligi sifatida baholandi. Biroq, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi va motivatsiya darajasining pasayishi asosiy muammolar sifatida qayd etildi.

XULOSA: masofaviy ta'lim hozirgi vaqtda an'anaviy ta'limga muqobil sifatida o'z o'rnini topmoqda. Kelajakda bu tizimni texnologik jihatdan yanada rivojlantirish, o'quv resurslarini boyitish va pedagogik yondashuvlarni yangilash orqali samaradorligini oshirish mumkin.

Keywords: distance learning, education, online learning, learning management platforms (LMS), flexibility, accessibility, personalization, teaching methods.

Iqtibos uchun: Murodova G.B. Ertangi ta'lim: masofaviy ta'limning samaradorligi va salohiyati. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). B.84–89.

ОБРАЗОВАНИЕ ЗАВТРАШНЕГО ДНЯ: ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ПОТЕНЦИАЛ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

© Г.Б. Муродова[1]✉
[1]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в последние годы технологический прогресс открыл новые возможности в сфере образования. Особенно актуальной стала система дистанционного обучения, получившая широкое распространение в условиях пандемии. В данной статье рассматривается роль дистанционного образования в современном обучении, его преимущества и недостатки.

ЦЕЛЬ: целью статьи является определение эффективности дистанционного образования, изучение его потенциала и практической значимости, а также сопоставление с традиционным обучением для выявления перспективных направлений развития.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании участвовали 150 студентов и 30 преподавателей вузов. Были использованы методы анкетирования и интервью. Полученные данные подверглись статистическому анализу и интерпретировались с использованием метода сравнений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что основным преимуществом дистанционного обучения является его гибкость и независимость от времени и места. Однако ключевыми проблемами остаются недостаточная техническая инфраструктура и снижение мотивации у обучающихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: дистанционное обучение становится достойной альтернативой традиционному образованию. В будущем его эффективность можно повысить за счёт технического развития, расширения образовательных ресурсов и внедрения современных педагогических подходов.

Ключевые слова: дистанционное обучение, образование, онлайн-обучение, платформ управления обучением (LMS), гибкость, доступность, персонализация, методика преподавания.

Для цитирования: Муродова Г.Б. Образование завтрашнего дня: эффективность и потенциал дистанционного обучения. // Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 84–89.

EDUCATION OF TOMORROW: THE EFFECTIVENESS AND POTENTIAL OF DISTANCE LEARNING

© Guli B. Murodova[1]✉
[1]Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in recent years, technological advancement has introduced new forms and methods in education. Distance learning, especially during the pandemic, has become increasingly prominent. This article analyzes the role of distance learning in modern education, highlighting its strengths and limitations.

AIM: the main aim of the article is to assess the effectiveness of distance learning, explore its potential, and compare it with traditional learning models to determine future directions for development.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study involved 150 university students and 30 teachers. Data was collected through surveys and interviews. The results were statistically analyzed and interpreted using comparative methods.

DISCUSSION AND RESULTS: according to the study results, the flexibility of distance learning and its independence from time and place were rated as major advantages. However, insufficient technical infrastructure and decreased learner motivation were identified as key challenges.

CONCLUSION: distance learning is establishing itself as a viable alternative to traditional education. Its effectiveness can be enhanced through technological development, enrichment of learning resources, and modernization of pedagogical approaches.

Key words: distance learning, education, online learning, learning management platforms (LMS), flexibility, accessibility, personalization, teaching methods.

For citation: Guli B. Murodova. (2025) 'Education of tomorrow: the effectiveness and potential of distance learning', Inter education & global study, vol.3 (5(1)), pp. 84–89. (In Russ).

Современный мир характеризуется стремительными технологическими изменениями, проникающими во все сферы нашей жизни, включая образование. Традиционные формы обучения все чаще дополняются и трансформируются дистанционными форматами, которые предоставляют гибкость, доступность и персонализацию образовательного процесса. Сегодня миллионы студентов по всему миру участвуют в программах дистанционного обучения, получая степени и сертификаты, которые когда-то были доступны только в кампусе.

Дистанционное обучение - это метод обучения, при котором учащиеся и преподаватели физически разделены, как правило, с помощью таких технологий, как Интернет, видеоконференции и другие электронные средства коммуникации. Это позволяет учащимся учиться и общаться со своими преподавателями и одноклассниками удаленно, без необходимости находиться с ними в одном и том же физическом месте.

Дистанционное обучение, опирающееся на информационно-коммуникационные технологии, перестает быть лишь альтернативным вариантом и все увереннее заявляет о себе как о потенциальном будущем образования.

Существует много различных типов программ дистанционного обучения, начиная от полностью онлайн-курсов и заканчивая гибридными программами, сочетающими онлайн-обучение и обучение на территории кампуса. Некоторые программы являются самостоятельными, позволяя студентам выполнять курсовую работу по своему собственному расписанию, в то время как другие более структурированы и требуют, чтобы студенты входили в систему в определенное время для виртуальных занятий.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Многие исследователи подчеркивают гибкость и доступность дистанционного обучения, позволяющие охватить учащихся, которые по тем или иным причинам не могут посещать традиционные учебные заведения. Другие фокусируются на технологических аспектах, анализируя влияние различных платформ управления обучением (LMS), видеоконференций и интерактивных инструментов на образовательный процесс.

Отдельное внимание уделяется педагогическим стратегиям в дистанционном обучении. Исследования показывают, что эффективное дистанционное обучение требует переосмысления традиционных методов преподавания и разработки новых подходов, ориентированных на самостоятельность и активность учащихся.

Согласно данным ЮНЕСКО (2020), во время пандемии дистанционные технологии стали единственным способом обеспечения непрерывности обучения в более чем 190 странах, что придало особое значение устойчивости образовательной инфраструктуры. Однако, литература также указывает на ряд проблем, связанных с дистанционным обучением, включая вопросы мотивации и самодисциплины учащихся, необходимость обеспечения качественной обратной связи и технические трудности.

Методы исследования. Для изучения эффективности и будущего потенциала дистанционного обучения могут применяться разнообразные методы исследования:

Количественные методы:

Сравнительные исследования: Сравнение академической успеваемости студентов, обучающихся дистанционно и очно.

Опросы: Сбор статистических данных о восприятии дистанционного обучения студентами и преподавателями, об их уровне удовлетворенности, мотивации и вовлеченности.

Анализ данных платформ обучения: Изучение статистики использования образовательных ресурсов, времени, проведенного на платформе, и результатов выполнения заданий.

Качественные методы: интервью: глубинные беседы со студентами, преподавателями и администраторами для выявления их мнений, опыта и перспектив.

Фокус-группы: Организованные дискуссии с группами участников для изучения их коллективного мнения и взаимодействия.

Кейс-стади: Подробное изучение конкретных примеров успешной или неуспешной реализации дистанционного обучения.

Смешанные методы: Комбинирование количественных и качественных подходов для получения более полного и глубокого понимания исследуемого явления.

Результаты исследований в области дистанционного обучения часто демонстрируют сопоставимую, а в некоторых случаях и более высокую эффективность по сравнению с традиционным обучением, особенно при

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

использовании интерактивных и хорошо структурированных онлайн-курсов. Однако, успех дистанционного обучения во многом зависит от качества педагогического дизайна, уровня технической поддержки и мотивации самих учащихся.

Дистанционное обучение имеет ряд преимуществ, которые делают его привлекательным вариантом для студентов, желающих продолжить свое образование. Он предлагает гибкость, удобство, доступность по цене, индивидуальное обучение, глобальный доступ к образованию, улучшенные технологические навыки и более тесное сотрудничество. По мере того как мир становится все более взаимосвязанным, дистанционное обучение становится неотъемлемой частью образовательной среды, предоставляя людям со всего мира доступ к высококачественному образованию. Хотя дистанционное обучение, возможно, подходит не всем, очевидно, что оно имеет ряд преимуществ, которые делают его привлекательным вариантом для многих студентов.

Также дистанционное обучение имеет несколько существенных недостатков, о которых учащиеся должны знать, прежде чем переходить на онлайн-курсы или программы. Эти недостатки включают изоляцию, проблемы с самодисциплиной и мотивацией, отсутствие структуры и рутины, потенциальные технические трудности, ограниченный доступ к помощи и поддержке и потенциально более низкое качество образования. Хотя дистанционное обучение может быть ценным вариантом для некоторых студентов, важно учитывать эти недостатки и оценивать, является ли онлайн-образование правильным выбором для ваших личных и академических целей.

Будущее образования, вероятно, будет характеризоваться интеграцией дистанционных и очных форматов (гибридное обучение), что позволит сочетать преимущества обоих подходов. Технологии искусственного интеллекта могут способствовать дальнейшей персонализации обучения, адаптируя контент и темп под нужды каждого учащегося.

Тем не менее, важно не забывать о социальном аспекте образования. Полный переход на дистанционное обучение может привести к потере важного опыта личного общения и взаимодействия. Поэтому, оптимальным сценарием, вероятно, станет разумное сочетание онлайн- и офлайн-компонентов, где технологии будут служить инструментом для расширения образовательных возможностей, а не полной заменой традиционного взаимодействия.

Стремительное развитие цифровых технологий, связанная с широким внедрением в нашу жизнь виртуального общения, влияет на все сферы жизнедеятельности современного человека и заставляет по-новому смотреть на уже известные средства получения знаний. Дистанционное или электронное образование становится все большей альтернативой традиционного образования и в перспективе может стать формой обучения в будущем. Многие эксперты в области дидактики видят в них огромный потенциал.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Дистанционное обучение уже сегодня является значимой силой в образовании, и его роль будет только возрастать в будущем. Предоставляя гибкость, доступность и потенциал для персонализации, оно открывает новые горизонты для обучения на протяжении всей жизни. Однако, для того чтобы дистанционное обучение действительно стало будущим образования в самом лучшем смысле этого слова, необходимо продолжать исследования в этой области, разрабатывать эффективные педагогические методики, обеспечивать качественную техническую поддержку и учитывать социальные аспекты образовательного процесса. Будущее образования, скорее всего, будет гибридным, где технологии будут органично дополнять традиционные формы обучения, делая знания более доступными и персонализированными для каждого.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – 2nd ed. – Athabasca: Athabasca University Press, 2008. – 472 p. – ISBN: 978-1-897425-02-7. – URL: https://www.aupress.ca/books/120146-the-theory-and-practice-of-online-learning
2. Башмаков М. И. Дистанционное обучение: теория, методика, практика. – М.: Юрайт, 2019. – 223 с. – ISBN: 978-5-534-01956-7.
3. Кузнецова С. Г. Цифровая образовательная среда как фактор формирования образовательной автономии студентов // Современные проблемы науки и образования. – 2021. – № 6. – URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=30786
4. Муродова Гули Буроновна Дистанционное обучение: будущее образования. Преимущества и недостатки дистанционного образования // Universum: технические науки. 2023. №5-1 (110). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/distantsionnoe-obuchenie-buduschee-obrazovaniya-preimuschestva-i-nedostatki-distantsionnogo-obrazovaniya

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Murodova Guli Bo’ronovna**, Axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar kafedrasi katta o‘qituvchisi, [**Муродова Гули Буроновна**, старший преподаватель кафедры информационные системы и цифровые технологии], [**Guli B. Murodova**, Senior Lecturer at the Department of Information Systems and Digital Technologies]; Bukhara M.Iqbal Street 11, [адрес: г. Бухара М.Улица Икбал 11], [manzil: Buxoro sh. M.Iqbol ko‘chasi 11-uy].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MOLIYAVIY MUSTAQILLIK, KORPORATIV BOSHQARUV VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA ASOSIDA O‘QUV JARAYONLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH

© G’.A. Hamdamov[1]✉
[1]University of Business and Science, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy ta’lim tizimida o‘quv jarayonlarini boshqarishning muhim omili sifatida moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiyaning o‘zaro integratsiyasi tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ta’lim muassasalarida barqarorlik va innovatsiyalarni ta’minlash uchun moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv tamoyillari va raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar, nufuzli ekspertlarning fikrlari, shuningdek, turli universitetlarning ilg‘or tajribalari asosida taqqoslov va tahliliy metodlar qo‘llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, daromad manbalarining diversifikatsiyasi, shaffof boshqaruv strukturasi va raqamli vositalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi.

XULOSA: moliyaviy, boshqaruv va texnologik komponentlarning birgalikdagi qo‘llanilishi o‘quv jarayonlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim boshqaruvi, moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv, raqamli transformatsiya, oliy ta’lim, institutsional samaradorlik, innovatsiyalar.

Iqtibos uchun: Hamdamov G’.A. Moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiya asosida o‘quv jarayonlarini boshqarishni takomillashtirish. // Inter education & global study. 2025. №8. B.90–95.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ОСНОВЕ ФИНАНСОВОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ, КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ И ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

© Г.А. Хамдамов[1]✉
[1] Университет бизнеса и науки, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается интеграция финансовой независимости, корпоративного управления и цифровой трансформации как

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ключевых направлений совершенствования управления образовательными процессами в современных условиях.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — разработка стратегий эффективного управления учебными заведениями на основе финансовой автономии, прозрачных механизмов управления и внедрения цифровых технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методология включает анализ научной литературы, обобщение международного опыта и экспертных заключений, а также сравнительное исследование кейсов из практики вузов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что разнообразие источников дохода, усиление корпоративного управления и цифровизация процессов способствуют повышению институциональной эффективности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: комплексный подход, объединяющий финансовую устойчивость, стратегическое управление и цифровые решения, формирует устойчивую модель развития управления в системе образования.

Ключевые слова: управление в образовании, финансовая независимость, корпоративное управление, цифровая трансформация, высшее образование, институциональная эффективность, инновации.

Для цитирования: Хамдамов Г.А. Совершенствование управления образовательными процессами на основе финансовой независимости, корпоративного управления и цифровой трансформации.// Inter education & global study.2025. №8. С. 90–95.

IMPROVING THE MANAGEMENT OF EDUCATIONAL PROCESSES BASED ON FINANCIAL INDEPENDENCE, CORPORATE GOVERNANCE AND DIGITAL TRANSFORMATION

© G'iyosbek A. Hamdamov[1]✉
[1] University of Business and Science, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the integration of financial independence, corporate governance, and digital transformation as strategic pillars for improving the management of educational processes in modern institutions.

AIM: the main aim of the study is to develop effective strategies for managing educational institutions through financial autonomy, transparent governance structures, and the implementation of digital technologies.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on scientific literature analysis, international best practices, expert opinions, and comparative case studies from various universities.

DISCUSSION AND RESULTS: Findings indicate that diversified income streams, robust governance mechanisms, and digital transformation significantly enhance institutional efficiency and educational outcomes.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the synergy between financial, managerial, and technological components contributes to the sustainable modernization of educational process management.

Keywords: educational management, financial independence, corporate governance, digital transformation, higher education, institutional efficiency, innovation.

For citation: G'iyosbek A. Hamdamov. (2025) 'Improving the management of educational processes based on financial independence, corporate governance and digital transformation', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 90–95. (In Uzbek).

Ta'lim jarayonlarini samarali boshqarish zamonaviy ta'lim tizimlarining muhim ustuvor yo'nalishiga aylandi. Ta'lim muassasalari sifat, qulaylik va innovatsiyalarga bo'lgan ortib borayotgan talablarga duch kelar ekan, moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiya integratsiyasi barqaror muvaffaqiyat uchun asos bo'ldi. Ushbu hujjat ekspert xulosalari va amaliy tadqiqotlar bilan qo'llab-quvvatlangan ushbu uchta ustun orqali ta'limni boshqarishni takomillashtirish strategiyalarini o'rganadi.

Moliyaviy mustaqillik: Muxtoriyat va innovatsiyalar fondi.

Moliyaviy mustaqillik innovatsiyalarga intilayotgan va manfaatdor tomonlarning turli talablarini qondirishga intilayotgan ta'lim muassasalari uchun juda muhimdir. Oliy ta'lim sohasida kashshof bo'lgan professor Burton Klarkning so'zlariga ko'ra, "Moliyaviy avtonomiya institutlarga resurslarni strategik tarzda taqsimlash imkonini beradi, innovatsiyalar va tashqi bosimlarga chidamlilikni oshiradi". Xususiy oliy ta'lim muassasalarida (XOTM) moliyaviy mustaqillikning ahamiyati juda katta bo'lib, muassasaning barqarorligi, rivojlanishi va ta'lim sifatini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Moliyaviy mustaqillik XOTMlarga quyidagi imkoniyatlarni beradi.

Zamonaviy infratuzilma va malakali kadrlar: Moliyaviy mustaqillik XOTMlarga zamonaviy laboratoriyalar, kutubxonalar, texnologiyalar va boshqa infratuzilmalarni yaratish va yangilab turish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Raqobatbardosh maosh taklif qilish orqali yuqori malakali o'qituvchilar va boshqa xodimlarni jalb qilish va ushlab turish mumkin bo'ladi. Bu esa ta'limning sifatini oshirishga va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga yordam beradi.

O'quv dasturlarini takomillashtirish va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash: Yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish, mavjudlarini takomillashtirish va ularni bozor talablariga moslashtirish uchun investitsiyalarni amalga oshirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa bitiruvchilarning ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradi. Ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirish orqali o'qituvchilarning ilmiy faoliyatini rag'batlantirish va muassasaning ilmiy obro'sini oshirish mumkin. Asosiy strategiyalar quyidagilar.

Diversifikasiyalangan daromad oqimlari: Institutlar o'qish to'lovlari, ilmiy grantlar, bitiruvchilar xayriyalari va sanoat tarmoqlari bilan hamkorlik kabi muqobil daromad

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

manbalarini ishlab chiqish orqali davlat mablag‘lariga bo‘lgan ishonchni kamaytirishi mumkin.

Endowment Building: Endowment fondlarini tashkil etish uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlab, infratuzilmaga, professor-o'qituvchilarni rivojlantirishga va stipendiyalarga sarmoya kiritish imkonini beradi.

Resurslarni samarali taqsimlash: samaradorlikka asoslangan byudjetni amalga oshirish resurslarni ta'sir qilish uchun eng katta salohiyatga ega bo'lgan hududlarga taqsimlashni ta'minlaydi.

Case Study: Singapur Milliy Universiteti (NUS) global reytinglarda yetakchi o‘rinni saqlab qolish uchun o‘zining xayriya jamg‘armasi va sanoat hamkorligidan foydalangan holda moliyaviy mustaqillikni namoyish etadi. NUSning moliyaviy modeli tadqiqot va ishlanmalarga, talabalarni qo'llab-quvvatlashga va texnologik innovatsiyalarga katta sarmoya kiritish imkonini beradi.

Korporativ boshqaruv. Hisobdorlikni ta'minlash va strategik qarorlar qabul qilish. Korporativ boshqaruv tamoyillari ta’lim muassasalarida shaffoflik, hisobdorlik va strategik boshqaruvni kuchaytirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Oliy ta’lim siyosati bo‘yicha ekspert doktor Ellen Hazelkorn “Korporativ boshqaruv tizimini qabul qilish turli manfaatdor tomonlarning manfaatlarini muvozanatlashgan holda institutlarni samarali boshqarishni ta’minlaydi”, deb ta’kidlaydi. Asosiy strategiyalar quyidagilar.

Boshqaruv kengashlarini tashkil etish: Turli va mustaqil boshqaruv kengashlari manfaatlar to'qnashuvini minimallashtirish bilan birga nazorat va strategik yo'nalishni ta'minlaydi.

Ishlash ko'rsatkichlari va manfaatdor tomonlarning ishtiroki: Institutsional samaradorlikni baholash va qarorlar qabul qilishni xabardor qilish uchun asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini (KPI) ishlab chiqish va monitoring qilish. Institutsional maqsadlarni jamiyat ehtiyojlariga moslashtirish uchun talabalar, professor-o‘qituvchilar, bitiruvchilar va sanoat hamkorlarini boshqaruv jarayonlariga faol jalb qilish.

Case Study: Kaliforniya universiteti tizimi siyosatlar, moliyaviy qarorlar va strategik tashabbuslarni nazorat qiluvchi kuchli Regentlar kengashini saqlab, namunali korporativ boshqaruvni namoyish etadi. Ushbu boshqaruv modeli tizimga akademik mukammallikni moliyaviy barqarorlik bilan muvozanatlash imkonini berdi.

Raqamli transformatsiya: ta’lim boshqaruvini inqilob qilish.

Raqamli transformatsiya samaradorlik, qulaylik va shaxsiylashtirishni oshirish orqali ta'limni boshqarish landshaftini qayta shakllantirmoqda. Ta’lim texnologiyalari bo‘yicha yetakchi organ doktor Toni Beytsning fikricha, “Raqamli vositalar muassasalarga ma’muriy jarayonlarni tartibga solish, ta’lim natijalarini yaxshilash va ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi”. Asosiy strategiyalar quyidagilar.

Ta'limni boshqarish tizimlarini (LMS) qabul qiling: Canvas va Moodle kabi platformalar kurslarni samarali etkazib berish, muloqot va baholashni osonlashtiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ma'lumotlar tahlili: O'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, xavf ostida bo'lgan o'quvchilarni bashorat qilish va siyosat qarorlarini xabardor qilish uchun tahlildan foydalaning.

Ma'muriy jarayonlarni avtomatlashtirish: Operatsion samaradorlikni oshirish uchun qabul qilish, rejalashtirish va moliyaviy boshqaruv kabi vazifalar uchun raqamli echimlarni amalga oshiring.

Case Study: Buyuk Britaniyadagi Ochiq Universitet o'zining to'liq onlayn yetkazib berish modeli orqali raqamli transformatsiyani qabul qildi. Ilg'or LMS va tahlil vositalaridan foydalangan holda, universitet global talabalar bazasiga moslashuvchan va sifatli ta'lim beradi. Moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiya integratsiyasi. Moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiyaning kesishishi ta’lim jarayonlarini boshqarish uchun sinergik asos yaratadi. Ushbu elementlarni birlashtirgan institutlar ko'proq samaradorlik, moslashuvchanlik va ta'sirga erishishlari mumkin.

Integratsiya bo'yicha tavsiyalar

Texnologiyaga strategik investitsiyalar: resurslarni boshqaruv maqsadlariga mos keladigan va moliyaviy barqarorlikni oshiradigan texnologiyalarga taqsimlash.

Raqamli innovatsiyalar uchun boshqaruv: raqamli tashabbuslarni nazorat qiluvchi boshqaruv tuzilmalarini yaratish, institutsional ustuvorliklarga muvofiqlikni ta'minlash.

Ma'lumotlarga asoslangan moliyaviy qarorlar: byudjetlashtirish, resurslarni taqsimlash va strategik rejalashtirish haqida ma'lumot berish uchun ma'lumotlar tahlilidan foydalaning.

Integratsiya bo'yicha ekspert fikrlari. Boston kollejidan doktor Filipp Altbaxning ta'kidlashicha, "Kuchli boshqaruvni raqamli va moliyaviy strategiyalar bilan birlashtirgan institutlar o'zlarini ta'lim innovatsiyalarida yetakchilar sifatida ko'rsatish bilan birga, muammolarni yanada samarali hal qilishlari mumkin".

Qiyinchiliklar va ularni yumshatish strategiyalari. Moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiya integratsiyasi katta foyda keltirsa-da, institutlar o‘zgarishlarga qarshilik, byudjet cheklovlari va texnologik nomutanosiblik kabi muammolarga duch kelishi mumkin.

Ta'sirni kamaytirish strategiyalari.

O'zgarishlarni boshqarish: Xodimlar va professor-o'qituvchilar o'rtasida innovatsiyalar va moslashuvchanlik madaniyatini shakllantirish uchun seminarlar va treninglar o'tkazish.

Hamkorlikdagi hamkorlik: Tajriba va resurslardan foydalanish uchun texnologiya provayderlari va sanoat rahbarlari bilan hamkorlik qiling.

Kengaytiriladigan echimlar: institutsional ehtiyojlar bilan o'sishi mumkin bo'lgan kengaytiriladigan raqamli vositalarga sarmoya kiriting.

Xulosa. Ta’lim jarayonlarini boshqarishni takomillashtirish moliyaviy mustaqillik, korporativ boshqaruv va raqamli transformatsiyaga strategik e’tibor qaratishni talab qiladi. Ushbu ustunlarni qabul qilish orqali institutlar sifatli ta'lim berish, innovatsiyalarni qo'llab-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

quvvatlash va dinamik global muhit talablariga javob berish qobiliyatini oshirishi mumkin. Ta'lim yetakchilari ushbu o'zgarishlarni yo'lga qo'yishar ekan, uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishish uchun ekspert tushunchalari va dalillarga asoslangan strategiyalarning integratsiyasi juda muhim bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Benavides, Lina María Castro, et al. "Digital transformation in higher education institutions: A systematic literature review." Sensors 20.11 (2020): 3291.
2. Hong L. T. et al. Research on financial autonomy and financial management in public higher education //International Journal of Business, Economics and Management. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 112-122.
3. Tuan, N. A. "FINANCIAL AUTONOMY IN UNIVERSITIES AROUND THE WORLD MANAGEMENT IMPLICATIONS FOR VIETNAM." International Journal of Research in Education Humanities and Commerce 3.01 (2022): 2583-0333.
4. Beaird S., Hayes W. E. Building an Endowment: What, Why, and How. – National Catholic Educational Association, 1077 30th Street, NW, Suite 100, Washington, DC 20007-3852, 1999.
5. Zhukovskyi O. CRITERIA OF RANKING OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS //Sciences of Europe. – 2020. – №. 51-3 (51). – С. 4-6.
6. Ntim C. G., Soobaroyen T., Broad M. J. Governance structures, voluntary disclosures and public accountability: The case of UK higher education institutions //Accounting, auditing & accountability journal. – 2017. – Т. 30. – №. 1. – С. 65-118.
7. Petrovaite E. MALL-Based LMS: a comparative study of Canvas and Moodle. – 2023.
8. Magalhães A. et al. Governance and institutional autonomy: Governing and governance in Portuguese higher education //Higher Education Policy. – 2013. – Т. 26. – С. 243-262.
9. Gamal A. et al. SHARE HEIGHTS-FS (Higher Education Institutions Generating Holistic & Transferable Solutions–Financial Sustainability) Indonesia, Final Report. – 2024.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Hamdamov G'iyosbek Abduvaliyevich**, o'qituvchi [**Хамдамов Гиесбек Абдувалиевич**,преподаватель,], [**Hamdamov G'iyosbek Abduvaliyevich** teacher,]; manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Yakkabog' MFY Gavhar ko'chasi, 1-uy, [адрес: Город Ташкент, Чиланзарский район, улица Якабаг МФИ Гавхар, дом 1], [address: 1st house, Yakkabog MFY Gavhar Street, Chilanzar district, Tashkent City.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

XORIJ MAKTABLARIDA INFORMATIKA FANINI O‘QITISHDA MULTIMEDIA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MISOLLARI

© S.H. Hasanov[1]✉, S.O. Suyunova[2]✉
[1,2] O‘zbekiston - Finlandiya Pedagogika Instituti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada xorijiy maktablarda informatika fanini o‘qitishda multimedia va axborot texnologiyalaridan foydalanish amaliyoti tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarni dars jarayoniga joriy etish informatika ta’limining mazmunini boyitib, o‘quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — xorijiy maktablar tajribasi asosida informatika fanini o‘qitishda multimedia va axborot texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligini aniqlash hamda ularning mahalliy ta’lim tizimi uchun ahamiyatini ochib berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada xorijiy mamlakatlarning ta’lim dasturlari, o‘quv rejalari, dars videolari, ilmiy maqolalar, konferensiya materiallari va onlayn suhbatlar asosida sifatli va miqdoriy tahlil metodlari orqali ma’lumotlar o‘rganilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalariga ko‘ra, multimedia vositalari va axborot texnologiyalari informatika fanini interaktiv, amaliy va zamonaviy kompetensiyalarga yo‘naltirilgan tarzda o‘qitishda muhim ahamiyat kasb etadi. Scratch, Python, VR/AR, robototexnika kabi vositalar o‘quvchilarning qiziqishini oshirib, bilimlarni samarali egallashiga ko‘maklashmoqda.

XULOSA: xorijiy tajriba informatika fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni integratsiyalash ta’lim samaradorligini oshirishini ko‘rsatmoqda. Bu esa o‘qituvchilar malakasini oshirish, texnik bazani kuchaytirish va sog‘lom raqamli muhitni shakllantirishni talab etadi.

Kalit so‘zlar: informatika ta’limi, multimedia texnologiyalari, raqamli kompetensiya, robototexnika, VR/AR, masofaviy o‘qitish, xorijiy tajriba.

Iqtibos uchun: Hasanova S.H, Suyunova S.O. Xorij maktablarida informatika fanini o‘qitishda multimedia va axborot texnologiyalaridan foydalanish misollari.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.96-102.

ПРИМЕРЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИА И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНФОРМАТИКИ В ЗАРУБЕЖНЫХ ШКОЛАХ

© С.Х. Хасанова[1]✉, С.О. Суюнова[2]✉
[1,2] Узбекско-Финский Педагогический Институт, Самарканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются примеры использования мультимедиа и информационных технологий при преподавании информатики в зарубежных школах. Особое внимание уделено роли цифровых технологий в развитии алгоритмического мышления и цифровой грамотности учащихся.

ЦЕЛЬ: целью исследования является выявление эффективности применения мультимедийных и ИКТ-инструментов в преподавании информатики на примере зарубежного опыта, а также определение их значимости для национальной системы образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование основано на анализе учебных программ, видеозаписей уроков, научных статей, конференционных материалов и онлайн-интервью с преподавателями, с применением качественных и количественных методов анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что внедрение Scratch, Python, VR/AR, робототехники и онлайн-платформ способствует повышению интереса учащихся и улучшению качества усвоения материала. Используемые подходы делают уроки более практико-ориентированными и креативными.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: зарубежный опыт доказывает, что интеграция цифровых технологий в преподавание информатики способствует повышению эффективности обучения. Это требует повышения квалификации педагогов, укрепления технической базы и формирования безопасной цифровой среды.

Ключевые слова: преподавание информатики, мультимедиа, цифровые компетенции, робототехника, виртуальная реальность, дистанционное обучение, зарубежный опыт.

Для цитирования: Хасанова С.Х, Суюнова С.О. Примеры использования мультимедиа и информационных технологий в преподавании информатики в зарубежных школах.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 96-102.

EXAMPLES OF THE USE OF MULTIMEDIA AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN TEACHING COMPUTER SCIENCE IN FOREIGN SCHOOLS

© Sumanbar H. Hasanova[1]✉, Saidabonu O. Suyunova[2]✉
[1,2]Uzbek-Finnish Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the use of multimedia and information technologies in teaching computer science in foreign schools, emphasizing the impact of digital tools on students' algorithmic thinking and digital literacy.

AIM: the main aim of the study is to evaluate the effectiveness of multimedia and ICT tools in computer science education based on international experience and to identify their potential benefits for the national education system.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study is based on an in-depth analysis of curricula, lesson plans, research articles, video lessons, conference proceedings, and interviews with teachers, using both qualitative and quantitative research methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings show that tools like Scratch, Python, VR/AR, robotics, and online platforms enhance student engagement and learning outcomes. These approaches make computer science lessons more interactive, practice-oriented, and innovative.

CONCLUSION: the international experience demonstrates that integrating digital technologies into computer science education improves its effectiveness. This calls for improving teachers' qualifications, enhancing infrastructure, and fostering a safe and effective digital learning environment.

Keywords: computer science education, multimedia, digital competence, robotics, virtual reality, distance learning, international experience.

For citation: Sumanbar H. Hasanova, Saidabonu O. Suyunova. (2025) 'Examples of the use of multimedia and information technologies in teaching computer science in foreign schools', Inter education & global study, Vol.3 №5(1), pp. 96-102. (In Uzbek).

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar rivojining tezlashuvi har bir sohani tubdan o'zgartirib, ta'lim jarayonlariga ham katta ta'sir o'tkazmoqda. Xususan, informatika fanini o'qitishda multimedia vositalaridan va axborot texnologiyalaridan foydalanish xorij maktablarida muntazam ravishda kengayib, mazkur yo'nalishda turli amaliy tajribalar to'planib bormoqda. Chunonchi, nafaqat rivojlangan davlatlar (AQSh, Kanada, Germaniya, Singapur, Janubiy Koreya), balki rivojlanishda bo'lgan davlatlarda ham multimediya vositalari, onlayn platformalar, mobil ilovalar yoki robototexnika laboratoriyalari orqali o'quv jarayonini boyitish istagi tobora kuchayib bormoqda. Informatika fani aynan zamonaviy dasturiy vositalar, algoritmik fikrlash va texnologik muhit bilan bevosita bog'liq bo'lgani bois, uni o'qitishda ilg'or ta'lim uslublarini keng joriy etish, kelajak avlodni muvaffaqiyatli raqamli jamiyat fuqarolariga aylantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Informatika darsi doirasida har bir o'quvchining mustaqil amaliy tajribaga ega bo'lishi, algoritmlarni tuzishi, dastur tuzish, axborotni tahlil qilish kabi ko'nikmalarni egallashi zarur. Bu maqsadga erishish uchun xorij maktablari interaktiv o'yinlar, virtual simulyatsiyalar, kodlash bo'yicha onlayn mashqlar, masofaviy olimpiadalar yoki robototexnika loyihalari kabi zamonaviy vositalardan unumli foydalanishmoqda. Bunda o'quvchilarning yoshi, qiziqish doirasi, o'quv darajasi va psixologik xususiyatlari inobatga olinib, dars jarayoni iloji boricha qiziqarli va samarali qilib tashkil etiladi. Shuningdek, turli kasbiy yo'nalishlar bilan integratsiyani kuchaytirish orqali fanlararo ta'lim, ijodiy yondashuv va amaliy loyihalarga keng imkoniyat yaratiladi. Ushbu maqolada xorij maktablarida informatika fanini o'qitishda multimedia va axborot texnologiyalaridan foydalanish tajribalari IMRAD formati asosida tahlil qilinadi. Maqsad —

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ilg‘or davlatlar amaliyotidan misollar keltirib, metodik yondashuvlar, olingan natijalar va istiqboldagi muammolarni yoritish. Shuningdek, bu borada kelajakda mahalliy ta’lim tizimlari olishi mumkin bo‘lgan saboqlar ham muhokama qilinadi.

Uslubiyat. Ushbu maqola doirasida xorij maktablarida informatika fanini o‘qitish amaliyotiga oid ilmiy maqolalar, konferensiya materiallari, tadqiqot hisobotlari hamda maktab veb-saytlaridan olingan ma’lumotlar chuqur tahlil qilindi. Metodik jihatdan, ikki asosiy bosqichga e’tibor qaratildi.

Birinchi bosqichda, asosiy diqqat e’tibor G‘arbiy Yevropa (Buyuk Britaniya, Germaniya, Finlyandiya), Osiyo (Singapur, Janubiy Koreya) va Shimoliy Amerika (AQSh, Kanada) kabi turli mintaqalardagi maktablarning informatika ta’limi dasturlari va dars jarayonlarini qanday tashkil etishiga qaratildi. Bu doirada mazkur davlatlardagi o‘quv rejalari, o‘quv dasturlari (curriculum) va tavsifiy hujjatlar (syllabus) o‘rganilib, multimediya va axborot texnologiyalari tarkibi bo‘yicha birlamchi ma’lumotlar olindi. Xususan, qaysi sinflarda qaysi dasturiy vositalardan foydalanilayotgani, ularning dars tarkibida egallagan o‘rni, zarur texnik sharoit va infrastrukturaga talablari kabi omillar e’tiborga olindi.

Ikkinchi bosqichda, xorij maktablarida joriy etilgan innovatsion tajribalar, xususan, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR), robototexnika darslari, kompyuter o‘yinlari orqali kodlash, onlayn tahsil platformalari va internet-resurslar bilan boyitilgan amaliy loyihalar haqida ma’lumot to‘plandi. Ushbu ma’lumotlar asosan nashr qilingan tadqiqotlar (masalan, IEEE konferensiyalari), xalqaro oliy o‘quv yurtlari bilan hamkorlik dasturlari hamda turli grant loyihalarining hisobotlari orqali yig‘ildi. Shuningdek, maktab o‘qituvchilari va metodistlar bilan onlayn suhbatlar o‘tkazildi, dars videoyozuvlari va o‘quvchilarning amaliy ishlariga doir materiallar tahlil qilindi. Olingan ma’lumotlar sifatli va miqdoriy tahlil usullari yordamida o‘rganildi. Sifat jihati darslarda multimediya va raqamli vositalar qo‘llanilishining o‘quvchilarga ko‘rsatadigan ta’siri, o‘qituvchilarning bu jarayonni qanday baholashi, paydo bo‘ladigan qiyinchiliklar, ijtimoiy hamda psixologik omillarni o‘z ichiga oladi. Miqdoriy ko‘rsatkichlar sifatida o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi, muvaffaqiyatsizlikka uchraganlar yoki mustaqil ishlashda qiynalganlar soni, turli baholash testlaridagi o‘zlashtirish darajasi kabi ma’lumotlar taxminiy ravishda umumlashtirildi. So‘ngra xorij maktablaridagi tajribalarni bir-biriga taqqoslash va umumiy xulosa chiqarish imkoniyati tug‘ildi.

Natijalar. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, xorij maktablarining aksariyatida informatika fanini o‘qitishda multimedia va axborot texnologiyalari turli bosqichlarda va turli usullar bilan qo‘llanilmoqda. Misol uchun, Finlyandiya maktablarida boshlang‘ich sinflardan boshlab kodlash asoslari Scratch kabi blokli dasturlash muhiti orqali o‘tiladi, bunda o‘quvchilarga multimediali dars, interaktiv topishmoqlar va o‘yin tarzidagi topshiriqlar beriladi. Shu yo‘l bilan bolalarning dastlabki algoritmik fikrlash ko‘nikmalari rivojlantirilib, informatika fanidan qo‘rquv yoki zerikish hissi kamayadi. Germaniya maktablarida esa 7-8-sinflardan boshlab Python yoki Java kabi dasturlash tillari o‘qitila boshlanadi; buni yanada qiziqarli qilish uchun multimedia loyihalari (masalan, ovoz va video ishlov berish,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oddiy o‘yinlar ishlab chiqish, robototexnika bo‘yicha mini-loyihalar) kurs jarayoniga kiritiladi.

Singapur ta’lim tizimida esa asosiy e’tibor o‘quvchilarning hayotiy axborot texnologiyalari bilan tanishuviga qaratilgan. Mazkur davlat maktablarida raqamli iqtisodiyot va tadbirkorlik ko‘nikmalariga e’tibor berilib, informatika fani doirasida elektron tijorat, ma’lumotlar tahlili (data analytics) va sun’iy intellekt asoslari bilan tanishuvga qaratilgan qisqa kurslar o‘tkaziladi. Shu ma’noda, o‘quvchilar real hayotda duch keladigan kompaniya veb-saytlarini boshqarish, ma’lumotlarni tartibga solish yoki onlayn marketing kabi amaliy masalalar bilan ulug‘lanadilar. Bunda multimedia vositalari video-darslar, interaktiv platformalar ko‘rinishida bemalol singdiriladi. IQTISODIY jihatlari yuqori bo‘lgan Janubiy Koreya maktablarida esa VR va AR texnologiyalari darhol e’tiborni tortadi. U yerda 3D modelirovka, virtual amaliyot, hatto sun’iy intellekt bilan bog‘liq mashg‘ulotlar ham muntazam o‘tkaziladi. Informatika fanida VR texnologiyasi orqali o‘quvchilarga turli algoritmlarning ish prinsipini tom ma’noda “his qilish”, o‘yin ko‘rinishida murakkab masalalarni yechish, virtual robotlarni dasturlash imkoniyatlari yaratiladi. Bunday vositalar informatikani quruq matn yoki nazariy bilim sifatida qabul qilishdan ko‘ra, uni real hayot bilan bog‘lash, ijodiy kashfiyot hissini uyg‘otishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, xorij maktablarida multimedia va axborot texnologiyalari qisman masofaviy o‘qitish yoki gibrid ta’lim shakllariga ham tatbiq etiladi. Masalan, AQShning ba’zi maktablarida “Flipped Classroom” (teskari sinf) metodidan keng foydalaniladi. Bu uslubda o‘quvchilar darsdan oldin onlayn videodarslarni ko‘rib chiqish, interaktiv materiallarni o‘rganish, testlardan o‘tish orqali tayyorgarlik ko‘rishadi. Dars vaqti esa asosan muammoli vazifalarni birgalikda hal qilish yoki ijodiy loyihalar ustida ishlashga sarflanadi. Natijada o‘qituvchi dars mobaynida nazariy tushuntirishga kamroq vaqt ajratadi, aksincha, o‘quvchilar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri amaliy mashg‘ulotlar qilishi, ularning qiyinchiliklarini bartaraf etishi, mustahkamlash va bahs-munozaralarga ko‘proq vaqt sarflashi mumkin bo‘ladi.

Munozara. Yuqorida tilga olingan misollar xorij maktablarida informatika fanini o‘qitishda multimedia va axborot texnologiyalarining xilma-xilligini ko‘rsatadi. Biroq bu jarayon bir qancha cheklov va qiyinchiliklar bilan ham kechayotgani kuzatiladi. Avvalo, material-texnik bazaning yetishmasligi ba’zi regionlarda jiddiy to‘siq hisoblanadi. Masalan, eng ilg‘or texnologiyalarni joriy etish uchun zamonaviy kompyuter sinfxonalari, kuchli internet, dasturiy ta’minot, o‘quvchilarning uy sharoitida ham raqamli vositalarga ega bo‘lishi zarur. Bu esa resurslari chegaralangan maktablarda qiyin vazifaga aylanadi. Bundan tashqari, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, ularni doimiy ravishda zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirib borish, professional malakasini takomillashtirish kerak bo‘ladi. Zero, raqamli asbob-uskunalar qanchalik rivojlangan bo‘lmasin, o‘qituvchining to‘g‘ri pedagogik yondashuvi bo‘lmasa, ularning samarasi ancha past bo‘lib qolishi mumkin. Xorij maktablarida, xususan, Finlyandiya, Singapur yoki Kanadada o‘qituvchilarga tegishli treninglar, seminarlar va amaliy tajribalarni doimiy takomillashtirish maqsadida maxsus markazlar faoliyat ko‘rsatadi. Bu ularga yangi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

dasturlar, yangi metodikalar va innovatsion g‘oyalardan xabardor bo‘lib turish imkonini beradi.

Multimedia va axborot texnologiyalaridan foydalanish jarayonida e’tibor berish lozim bo‘lgan yana bir masala — o‘quvchilarning e’tiborini chalg‘itmaslik, keraksiz kontentdan himoya qilish va sog‘liq bilan bog‘liq cheklovlarni inobatga olishdir. Uzluksiz kompyuter qarshisida o‘tirish yoki smartfonlar bilan ishlash yosh avlodning ko‘rish qobiliyatiga ham, umumiy sog‘lig‘iga ham ma’lum xavf tug‘dirishi mumkin. Shu bois xorij maktablarida, ayniqsa, Janubiy Koreya yoki AQShning ayrim hududlarida raqamli detoks, “offline” mashg‘ulotlar, o‘yin shaklidagi jismoniy faollik integratsiyasi kabi chora-tadbirlar joriy qilingan. Bularga rioya etish informatika fani darslarining uzluksiz interaktiv muhitda, ammo sog‘lom turmush tarzini buzmagan holda o‘tilishiga ko‘maklashadi. Xorij tajribasi shuni ko‘rsatadiki, informatika fanini o‘qitishda multimedia elementlarini kiritish an’anaviy dars uslublarini butunlay rad etishni emas, balki ular bilan uyg‘unlashtirilgan holda ishlatishni talab qiladi. Mustaqil izlanish, guruhiy loyihalar, kodlash bo‘yicha mini-olimpiadalar, robototexnika bellashuvlari kabi turli shakldagi mashg‘ulotlar o‘quvchilarning ijodkorligini namoyon qilish, o‘z qobiliyatlarini sinab ko‘rish va eng asosiysi, real amaliy tajribaga ega bo‘lish imkoniyatini tug‘diradi. Bu jarayonning samarasi yuqori bo‘lishi uchun esa maktab ma’muriyati, ota-onalar, davlat va xususiy sektor hamkorligi, fanlararo integratsiya va o‘qituvchilarning doimiy malaka oshirishi muhimdir.

Xulosa. Xorij maktablarida informatika fanini o‘qitishda multimedia va axborot texnologiyalaridan keng foydalanish jarayoni aniq bir tizimlilik bilan olib borilmoqda. Turli davlatlarda turli metodlar qo‘llanilsa-da, umumiy maqsad — o‘quvchilarda algoritmik fikrlash, raqamli savodxonlik, ijodkorlik va mustaqil muammolarni yechish kabi zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishdir. Ushbu maqsadga erishishda Scratch, Python, VR/AR muhitlari, robototexnika, masofaviy tahsil platformalari, onlayn test va virtual kvestlar kabi multimediya vositalari faol ishtirok etyapti. Natijada darslar yanada qiziqarli, aniq maqsadga yo‘naltirilgan, interaktiv va samarali bo‘lib, o‘quvchilarning fan bo‘yicha dastlabki motivatsiyasi ham yuqori bo‘lishi kuzatiladi.

Bir tomondan, bu jarayon o‘quvchilarning kelajakdagi texnologik jamiyatga moslashuvini tezlashtirsa, boshqa tomondan, o‘qituvchilarga ham yangi mas’uliyatlar yuklaydi: zamonaviy dasturiy-vositalarni muntazam o‘rganish, pedagogik jarayonda ularni didaktik maqsadlar bilan uyg‘unlash, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish va ularning salomatligini ham e’tibordan chetda qoldirmaslik. Xorij tajribasi esa aynan shu omillar uyg‘unligi orqali informatika fanini raqamli avlodga munosib tarzda o‘qitish mumkinligini ko‘rsatmoqda.

Mavzu bo‘yicha olingan xulosalar shuni ko‘rsatadiki, xorij amaliyotidan andoza olish orqali mahalliy informatika ta’limida ham multimedia va axborot texnologiyalarini jadal sur’atlarda kiritish lozim. Buning uchun esa o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, maktablarni zarur texnik vositalar bilan jihozlash, innovatsion loyihalar va ilg‘or fanlararo dasturlarni yo‘lga qo‘yish, ota-onalar va mahalliy hamjamiyatni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hamkorlikka jalb qilish kabi masalalarni tizimli ravishda hal etish zarur bo‘ladi. Shunday yondashuv bilangina raqamli texnologiyalarning keng imkoniyatlari to‘la namoyon bo‘lib, informatika fani o‘quvchilarda kelajakda zarur bo‘ladigan fundamental ko‘nikmalar poydevorini mustahkam qo‘yishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Resnick, M.Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play / M. Resnick. — Cambridge (MA) : MIT Press, 2017. — 192 p.
2. Heinonen, K.Innovations in Finnish Basic Education: Programming and ICT Integration / K. Heinonen // International Journal of Educational Technology. — 2020. — Vol. 10, No. 3. — P. 55–62.
3. Bartolomé, A.Flipped Classroom and Gamification: A Literature Review / A. Bartolomé, M. Coca // Computers & Education. — 2019. — Vol. 129. — P. 1–13.
4. Goos, M.A Sociocultural Analysis of the Development of Pre-service and Beginning Teachers’ Pedagogical Identities / M. Goos // Australian Journal of Teacher Education. — 2021. — Vol. 46, No. 1. — P. 23–39.
5. Scratch.Scratch Coding for Kids : [rasmiy veb-sayt]. — Rejim kirish:
6. https://scratch.mit.edu/ (01.04.2025).
7. Zaripov, S.B.Multimedia o‘quv loyihalarining didaktik imkoniyatlari / S.B. Zaripov // Ilmiy axborotlar to‘plami (O‘zbekiston Respublikasi). — 2021. — № 2. — B. 88–94.
8. Chang, C.C.Implementation of Virtual Reality in K-12 Computer Education: Case Studies from South Korea / C.C. Chang, J. Lee // Journal of Technology and Teacher Education. — 2018. — Vol. 26, No. 4. — P. 571–589.
9. Bers, M.U.Coding as a Playground: Programming and Computational Thinking in the Early Childhood Classroom / M.U. Bers. — New York : Routledge, 2018. — 226 p.
10. Lye, S.Y., Koh, J.H.L. Review on Teaching and Learning of Computational Thinking through Programming / S.Y. Lye, J.H.L. Koh // Computers in Human Behavior. — 2018. — Vol. 41. — P. 15–27.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Hasanova Sumanbar Hamroqulovna**, dotsent, **Suyunova Saidabonu Orifjon qizi**, talaba [**Хасанова Суманбар Хамракуловна**,доцент, **Суюнова Саидабону Орифжон кизи**, студент], [**Sumanbar H. Hasanova,** associate professor, **Suyunova O. Saidabonu**, student]; manzil: Samarqand viloyati, Samarqand, Spitamen shoh ko'chasi, 166, [адрес: Самаркандская область, Самарканд, проспект Спитамен, 166], [address: Samarkand region, Samarkand, Spitamen Avenue, 166]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INKLYUZIV TA’LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

© D.D. Inamov[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada inklyuziv ta’limning mohiyati, mazmuni va uni boshqa yondashuvlardan ajratib turuvchi pedagogik asoslar tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’lim integratsiya va meynstrimingga nisbatan ijtimoiy adolat, insonparvarlik va metodik moslashuv tamoyillariga asoslanadi.

MAQSAD: tadqiqotdan ko‘zlangan asosiy maqsad — O‘zbekiston ta’lim tizimida inklyuziv yondashuvni amaliy va nazariy asoslarda chuqur o‘rganish hamda uni takomillashtirishga doir pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda integratsiya, meynstriming va inklyuziv modelning qiyosiy tahlili, xalqaro va milliy tajriba tahlili, huquqiy hujjatlar sharhi hamda sifatli kontent-analiz metodlari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari inklyuziv ta’lim faqat imkoniyati cheklangan bolalar uchun emas, balki ta’lim tizimini insonparvarlik asosida yangilash vositasi ekanini ko‘rsatadi. O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, metodik moslashuv, ota-onalar bilan hamkorlik va infratuzilmani takomillashtirish asosiy omillar sifatida ajratildi.

XULOSA: inklyuziv ta’lim shaxsga yo‘naltirilgan, ijtimoiy adolatga asoslangan va har bir bolaning salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiluvchi zamonaviy ta’lim modeli sifatida e’tirof etiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, integratsiya, meynstriming, pedagogik yondashuv, kasbiy kompetensiya, ta’lim muhiti, metodik moslashuv.

Iqtibos uchun: Inamov D.D. Inklyuziv ta’lim tizimini takomillashtirishda pedagogik yondashuvlar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.103–111.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ СИСТЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

© Д.Д. Инамов[1]✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье теоретически анализируются сущность и содержание инклюзивного образования, его отличия от интеграции и мейнстриминга.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Инклюзивное образование рассматривается как стратегический инструмент гуманизации системы образования.

ЦЕЛЬ: цель исследования — всесторонне изучить инклюзивный подход в образовательной системе Узбекистана и разработать педагогические стратегии его совершенствования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались сравнительный анализ моделей интеграции, мейнстриминга и инклюзии, изучение международного и национального опыта, правовых документов и контент-анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: исследование показало, что инклюзивное образование не ограничивается обучением детей с ограниченными возможностями, а направлено на гуманизацию всей образовательной среды. Ключевыми факторами названы профессиональная компетентность учителя, методическая адаптация, сотрудничество с родителями и развитие инфраструктуры.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: инклюзивное образование признаётся современной моделью, направленной на реализацию потенциала каждого ребёнка и обеспечение социальной справедливости.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, мейнстриминг, педагогический подход, профессиональная компетентность, образовательная среда, методическая адаптация.

Для цитирования: Инамов Д.Д. Педагогические подходы к совершенствованию системы инклюзивного образования.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 103–111.

PEDAGOGICAL APPROACHES TO IMPROVING THE INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM

© Dilmirza D. Inamov[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article theoretically analyzes the essence and content of inclusive education and its differences from integration and mainstreaming. Inclusive education is considered a strategic tool for humanizing the education system.

AIM: the main aim of the study is to explore the theoretical and practical foundations of inclusive education in Uzbekistan and develop pedagogical strategies for its improvement.

MATERIALS AND METHODS: the research applied comparative analysis of integration, mainstreaming, and inclusion models; analysis of international and national practices; legal document review; and content analysis.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: findings show that inclusive education is not only for children with disabilities but serves as a broader approach to reforming education based on humanistic principles. Key factors include teacher competence, methodological adaptation, collaboration with parents, and infrastructure enhancement.

CONCLUSION: inclusive education is recognized as a modern, learner-centered model that promotes social justice and helps realize the full potential of every child.

Keywords: inclusive education, integration, mainstreaming, pedagogical approach, professional competence, educational environment, methodological adaptation.

For citation: Dilmirza D. Inamov (2025) 'Pedagogical approaches to improving the inclusive education system', Inter education & global study, vol.3. 5(1), pp. 103–111. (In Uzbek).

Ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri — har bir bolaning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda sifatli va teng huquqli ta'lim olishini ta'minlashdir. Inklyuziv ta'lim ushbu tamoyillarga asoslangan bo'lib, uni faqat imkoniyati cheklangan bolalar uchun emas, balki butun ta'lim tizimini insonparvarlik asosida yangilash vositasi sifatida talqin etish zarur. Bu yondashuv bolani tizimga moslashtirishni emas, balki tizimni bolaning ehtiyojlariga moslashtirishni nazarda tutadi. Shu sababli, inklyuziv ta'lim integratsiya va meynstriming kabi avvalgi yondashuvlardan tubdan farq qiladi va uni pedagogik, huquqiy hamda ijtimoiy jihatdan chuqur o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Zamonaviy pedagogik nazariya va amaliy tadqiqotlarda odatiy rivojlangan bolalar hamda sog'lig'ida cheklovlar bo'lgan bolalar birgalikda ta'lim olib, ijtimoiylashadigan pedagogik jarayonni tavsiflash va mazmunan tahlil etish maqsadida integratsiya, meynstriming va inklyuziya kabi ilmiy atamalar qo'llaniladi. Ushbu tushunchalar nafaqat qo'shma tarbiyaviy-ta'limiy makonning turli shakllarini, balki har bir bolaning individual rivojlanish trayektoriyasini qo'llab-quvvatlash va ta'limga teng huquqli kirishni ta'minlovchi pedagogik strategiyalarning metodologik yetuklik darajasi hamda falsafiy-gumanistik yo'nalishini ham aks ettiradi.

"Integratsiya" atamasi lotincha integrare so'zidan olingan bo'lib, "to'ldirmoq", "butunlikni tiklamoq", "qo'shimcha kiritmoq" degan ma'nolarni anglatadi. Ilmiy-pedagogik nutqda ushbu tushuncha XX asrda faol qo'llanila boshlagan bo'lib, dastlab ijtimoiy integratsiya kontekstida, ya'ni irqiy va etnik ozchilik vakillarini ta'lim va madaniy muhitga moslashtirish hamda ularni ushbu muhitga qo'shish muammolari bilan bog'liq holda, asosan AQShda qo'llanilgan. 1960-yillardan boshlab "integratsiya" tushunchasi o'z mazmunini o'zgartirib, Yevropa ilmiy-metodologik leksikonida mustahkam o'rin egalladi va torroq, ixtisoslashtirilgan ma'noda - sog'lig'ida cheklovlar bo'lgan shaxslarni umumiy ta'lim makoniga qo'shish jarayonlarini hamda ularni umumta'lim maktablarida ijtimoiy-psixologik moslashtirishni ifodalovchi atama sifatida ishlatila boshlandi. XXI asr boshiga kelib, xorijiy mamlakatlarda integratsiya tushunchasi jamiyatda nogironligi bor

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shaxslarning barcha sohalarda teng ishtirok etishini anglatadi va bu holat rivojlangan davlatlar qonunchiligida mustahkamlab qo‘yilgan. Xorijiy pedagogikada integratsiya turli imkoniyatlarga ega bolalarning birgalikda ta’lim olishi va hayot kechirishi jarayoni sifatida talqin etiladi hamda bu jarayon iqtisodiy, tashkiliy va metodik shart-sharoitlar bilan qo‘llab-quvvatlanadi.

Meynstriming (inglizcha mainstream “asosiy yo‘nalish”, “umumiy andozaga moslashtirish”) xorijiy ilmiy-pedagogik adabiyotda keng qo‘llaniladigan atama bo‘lib, nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarning tengdoshlar bilan muloqotini asosan darsdan tashqari va madaniy-dam olish dasturlari doirasida tashkil etishga qaratilgan ijtimoiy inklyuziya strategiyasini anglatadi. Ushbu modelning asosiy maqsadi cheklangan imkoniyatlarga ega bolalarda ijtimoiy aloqa doirasini kengaytirish va asosiy ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat bo‘lib, u aniq ta’limiy vazifalarni ko‘zlamaydi hamda o‘quv jarayonini sezilarli darajada moslashtirishni talab qilmaydi.

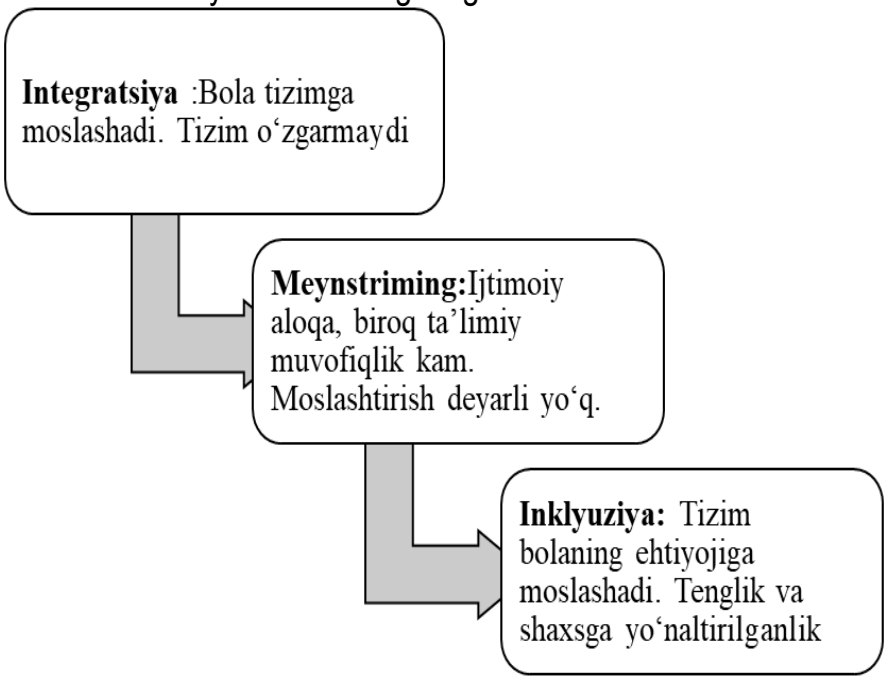
Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, integratsiya va meynstriming shakllarining asosiy kamchiligi shundaki, bu modeldagi ta’lim muhiti nogironligi bo‘lgan bolalarning ehtiyojlariga yetarlicha moslashtirilmagan. O‘quvchi mavjud ta’lim tizimiga moslashishi talab etiladi, bu tizim esa odatda “o‘rtacha” bola modeliga yo‘naltirilgan holda deyarli o‘zgarmagan shaklda qoladi. Mazkur muammoni yumshatish maqsadida defektologik va psixologik-pedagogik yordam tizimi joriy etilishi nazarda tutiladi.

Bugungi kunda pedagogik amaliyotda “inklyuziv ta’lim” atamasi tobora ko’proq qo’llanilmoqda, biroq u ko’pincha faqat nogironligi bo’lgan bolalarning umumiy maktabda o’qitilishi sifatida tor talqin etiladi. Bunday yondashuv soddalashtirilgan bo‘lib, atamaning asl ilmiy mazmunini to‘liq aks ettirmaydi. Kengroq va asoslangan talqinga ko‘ra, inklyuziv ta’lim (fransuzcha inclusif - “o‘z ichiga oluvchi”, lotincha include - “kiritmoq”, “o‘z ichiga olmoq”) umumiy ta’lim tizimining rivojlanish jarayoni bo‘lib, barcha bolalar, shu jumladan, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lganlar uchun ham teng va to‘laqonli ta’lim olish imkoniyatini ta’minlashga yo‘naltirilgan. Uning asosiy tamoyili - ta’lim muhitini har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirish orqali ularning ijtimoiy moslashuvi, intellektual rivoji va salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniyatini yaratishdan iborat.

Inklyuziv yoki qo‘shilgan ta’lim - bu o‘quv jarayonini tashkil etishning o‘ziga xos shakli bo‘lib, unda alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bolalar umumta’lim maktabi sharoitida ta’lim oladilar. Mazkur model an’anaviy, maxsus va integratsiyalashgan ta’lim turlaridan maqsadi, mazmuni va yondashuvlari bilan sezilarli darajada farq qiladi. Inklyuziya faqatgina imkoniyati cheklangan bolaning sinfda jismoniy mavjudligini emas, balki uni ta’limiy va ijtimoiy-madaniy muhitga faol jalb etish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni ham o‘z ichiga oladi. Ushbu modelning asosiy yo‘nalishi - o‘quvchilarda o‘z kuchiga ishonchni mustahkamlash va bu orqali ularni do‘stlari, qo‘shnilari va tengdoshlari bilan birgalikda o‘qishga ichki rag‘batlantirishdan iborat. Inklyuziv ta’limning muhim vazifasi - nafaqat individual pedagogik yordamni yo‘lga qo‘yish va qulay rivojlantiruvchi muhit yaratish, balki imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning salohiyatini to‘liq ro‘yobga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

chiqarish va ularga akademik muvaffaqiyatga erishish uchun teng sharoitlar taqdim etishdir. Inklyuziv maktabning asosiy tamoyili shundaki, barcha bolalar - ularning jismoniy, kognitiv, emotsional yoki xulq-atvordagi farqlaridan qat'i nazar - birgalikda ta'lim olishi kerak, bunda ta'lim mazmuni, metodlari va tashkiliy jihatlari har bir o'quvchining ehtiyojlari va individual xususiyatlarini hisobga olgan ravishda moslashtiriladi.

Integratsiya, meynstriming va inklyuziya tushunchalarining mazmuniy tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim tizimida faqat inklyuziv model har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvni ta'minlaydi. Integratsiya va meynstrimingda o'quvchidan mavjud tizimga moslashish talab qilinsa, inklyuziya bu yondashuvni rad etib, ta'lim muhiti va metodikasini o'quvchiga moslashtirish orqali ijtimoiy adolat, tenglik va salohiyatni ro'yobga chiqarish imkonini beradi. Shu bois, inklyuziv ta'lim nafaqat alohida ehtiyojli o'quvchilar uchun, balki butun ta'lim tizimini insonparvarlik asosida qayta tashkil etishga xizmat qiluvchi zamonaviy strategik model sifatida qaralishi lozim.

Inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogik paradigma doirasida shakllangan asosiy gumanistik tamoyillarga tayanadi. Bu paradigma doirasida o'quvchi shaxsi noyob va mutlaq qadriyat sifatida talqin etiladi. Avvalo, insonning qadr-qimmati va ijtimoiy ahamiyati uning funksional imkoniyatlari, o'quv yutuqlari yoki mehnat faoliyatidagi samaradorligiga bog'liq emasligi ta'kidlanadi - shaxs qadriyati ontologik xususiyatga ega bo'lib, rivojlanish darajasidan qat'i nazar tan olinadi. Inkluziv yondashuvning muhim aksiologik postulatlaridan biri barcha shaxslarning his qilish, aks ettirish va atrof-muhitni anglash qobiliyatiga ega ekanligini e'tirof etishdir. Bu esa pedagoglar va tengdoshlar tomonidan hurmat, empatiya va ijobiy munosabatni taqozo etadi.

Inkluziv ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biri bu har bir o'quvchining muloqot qilish va ijtimoiy-madaniy hamkorlikda ishtirok etish huquqini ta'minlashdir. Bu esa fikr

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

almashinuvi, qabul qilish va erkin ifoda qilish imkoniyatlarini yaratadigan o‘quv muhiti shakllanishini taqozo etadi. Inkluziv ta’lim nazariyasi doirasida haqiqiy ta’lim jarayoni faqat shaxslararo, subyekt-subyekt asosidagi o‘zaro munosabatlarda yuzaga keladi. Bu holatda pedagog bilim beruvchi emas, balki shaxsiy rivojlanish uchun yo‘l ko‘rsatuvchi, yordam beruvchi vazifasini bajaradi. Shuningdek, har bir o‘quvchining ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga, tan olinishga va jamoada ijobiy identifikatsiyaga bo‘lgan ehtiyoji alohida e’tiborni talab qiladi. Bu esa emotsional intellektni rivojlantirish va o‘zaro ijobiy munosabatlarni shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishni dolzarb qiladi.

Bundan tashqari, inkluziv ta’lim doirasida o‘quv yutuqlarini baholashga oid an’anaviy yondashuvlar qayta ko‘rib chiqiladi. O‘zlashtirish darajasi standart ko‘rsatkichlarga muvofiqligi bilan emas, balki o‘quvchining shaxsiy rivojlanish dinamikasi va yaqin rivojlanish zonasi doirasida erishilgan natijalari bilan baholanadi. Diqqat markazida o‘quvchining imkoniyatlari, qiziqishlari va individual rivojlanish trayektoriyasi turadi. Yakuniy tamoyil sifatida esa turfa xillikni ijobiy pedagogik resurs sifatida qabul qilish g‘oyasi ilgari suriladi: o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi, psixofiziologik xususiyatlari, madaniy kontekstlari va hayotiy tajribalari turlicha bo‘lishi, ta’lim jarayonining to‘siqlari emas, balki polimadaniy rivojlanish, tolerantlik va ta’limiy refleksiyani chuqurlashtirish omili sifatida qaraladi. Xulosa qilib aytganda, inkluziv ta’lim tamoyillari adolat, xilma-xillikka hurmat va pedagogik birdamlikka asoslangan yaxlit ta’lim falsafasini shakllantiradi.

Mazkur yondashuvning xalqaro miqyosdagi falsafiy asoslari UNISEF missiyasida ham o‘z aksini topgan bo‘lib, u inklyuziv ta’limni har bir bolaning imkoniyatidan qat’i nazar ta’lim olish huquqini ta’minlaydigan universal qadriyat sifatida talqin etadi. Bu nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarni o‘qitish vositasi, balki adolatli va bag‘rikeng jamiyat barpo etishga qaratilgan strategik model hisoblanadi. UNISEF konsepsiyasiga ko‘ra, nogironlik individual nuqson emas, balki muhitdagi jismoniy, ijtimoiy va institutsional to‘siqlarning natijasidir. Ushbu yondashuvda inklyuziv ta’lim tizimi moslashuvchan, ochiq va farqlarni e’tirof etuvchi bo‘lishi zarur. Tashkilot ta’kidlashicha, inklyuziv amaliyotlarni joriy etish uchun qonunchilikdan tortib pedagogik metodikalargacha bo‘lgan tub islohotlar zarur. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday muhit nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar, balki ularning sog‘lom tengdoshlari uchun ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi: ijtimoiy aloqa mustahkamlanadi, stigma darajasi kamayadi va maktab jamoalarida ijtimoiy birdamlik kuchayadi. Inklyuziv maktablar iqtisodiy jihatdan ham maqbul model bo‘lib, infratuzilmaga kamroq xarajat talab qiladi. Shu bilan birga, UNISEF ogohlantiradiki, imkoniyati cheklangan bolalar hali ham ta’lim sohasida eng chetda qoluvchi qatlam bo‘lib qolmoqda. Bunga jismoniy muhitdagi to‘siqlar, o‘qituvchilarning tayyorgarligi va ijtimoiy stereotiplar sabab bo‘lmoqda. Bunday to‘siqlarni yengib o‘tish uchun sektorlararo hamkorlik, siyosiy iroda va xalqaro sheriklik zarur. Xususan, Mongoliya tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun siyosiy tayanch, mahalliy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jamoalar faolligi va xalqaro qo‘llab-quvvatlash muhim omillardandir. Shunday qilib, inklyuziya bugungi kunda faqat pedagogik muammo emas, balki ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyot bilan bog‘liq global vazifa sifatida qaralmoqda.

Hozirgi davrda O‘zbekiston Respublikasi barcha sohalarda, jumladan, ta’lim tizimida ham jahon tendensiyalariga mos ravishda izchil va tizimli rivojlanish bosqichini boshdan kechirmoqda. Bu jarayonda inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy adolat va pedagogik tenglikni ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Xususan, zamonaviy milliy ta’lim siyosatining konseptual asoslaridan biri sifatida inklyuziv ta’limni bosqichma-bosqich joriy etish va takomillashtirish yo‘nalishi alohida e’tiborga loyiqdir. Bu yondashuv barcha bolalar, jumladan, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun ham ta’lim muhitini moslashtirish, ularning rivojlanish salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkonini beruvchi tizim sifatida qaralmoqda. Mazkur strategik yo‘nalishni huquqiy jihatdan mustahkamlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020-yil 13-oktabrda qabul qilingan “Alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror muhim burilish nuqtasi sifatida xizmat qilmoqda. Ushbu me’yoriy hujjatda inklyuziv ta’limni yo‘lga qo‘yish va barqaror rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan tashkiliy-pedagogik, institutsional va moddiy-texnik shart-sharoitlarni shakllantirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. Qarorda ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida inklyuziv yondashuvni metodik, kadrlar bilan ta’minlash, hamkorlik mexanizmlarini yaratish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish bilan uyg‘unlashtirish zarurligi ta’kidlanadi. Shu asosda inklyuziv ta’limni rivojlantirish nafaqat alohida ehtiyojli bolalar uchun ta’limga kirish imkoniyatini ta’minlaydi, balki butun jamiyatda tolerantlik, ijtimoiy birdamlik va insonparvarlik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi strategik-pedagogik qadriyat sifatida e’tirof etilmoqda.

Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi ta’lim jarayonining muvaffaqiyatli kechishini ta’minlovchi asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ta’limni individual ehtiyojlarga moslashtirish, o‘quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish, o‘qituvchidan yuqori malaka bilan bir qatorda reflektiv tafakkur, empatiya va samarali kommunikatsiya ko‘nikmalarini ham talab qiladi. Har bir bolaning bilish sur’ati, o‘zlashtirish darajasi va uslubi turlicha bo‘lgan sharoitda o‘qituvchining metodik elastikligi va moslashuvchanlik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy kompetensiyani shakllantirishda psixologik-pedagogik treninglar orqali kuzatuvchanlik, diagnostika, ota-onalar bilan hamkorlik va murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Shu bilan birga, psixolog, logoped, defektolog kabi mutaxassislar bilan multidissiplinar hamkorlikning yo‘lga qo‘yilishi pedagogik faoliyat samaradorligini oshiradi, individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish imkonini beradi. Natijada, pedagogik kompetensiya nafaqat o‘qituvchining kasbiy faoliyat ko‘rsatkichidir, balki insonparvarlik, ijtimoiy adolat va sifatli ta’limga sodiqlik mezonidir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun aniq belgilangan texnologik ketma-ketlik asosida amalga oshiriladigan bosqichli yondashuv talab etiladi. Ma’lumotlarga tayanib aytish mumkinki, ta’lim jarayonining boshlanishi mavjud sharoitlarni tahlil qilish va bolaning rivojlanish darajasini aniqlashga qaratilgan psixologik-pedagogik diagnostikadan iborat bo‘ladi. Bu bosqichda ota-onalar bilan maslahatlashuvlar olib boriladi, ilgari o‘tkazilgan mashg‘ulotlar natijalari tahlil qilinadi, shuningdek, maxsus mutaxassislar ishtirokida bolaning ehtiyojlari aniqlanadi. Keyingi bosqichda bolaning imkoniyatlari va cheklovlariga mos holda o‘qituvchini tayinlash, unga zarur tavsiyalar berish, pedagogik testlar o‘tkazish orqali ta’lim jarayoniga sifatli tayyorgarlik ko‘riladi. Shuningdek, shaxsiy ta’lim rejasi va o‘quv jadvali ishlab chiqiladi, bunda bolaning qiziqishlari, ehtiyojlari va individual xususiyatlari inobatga olinadi. Bu jarayonga ota-onalar faol jalb qilinadi, ularga ta’limdagi ishtirok va natijalar to’g’risida doimiy maslahatlar beriladi. Darslarni o’tkazish bosqichida o’qituvchiga metodik yordam ko’rsatiladi, eng samarali ta’lim shakllari tahlil qilinadi, o’quvchilarning rivojlanishidagi o’zgarishlar muntazam kuzatib boriladi. Yakuniy bosqichda esa o’quvchi yutuqlarini baholash, kerakli hollarda sertifikatlash jarayonini tashkil etish, ota-onalar bilan yakuniy maslahatlashuvlar o’tkazish orqali umumiy natijalar xulosa qilinadi. Bunday strukturaviy va tizimli yondashuv inklyuziv ta’lim modelini boshqariladigan, aniq rejalashtirilgan va ijtimoiy moslashtirilgan jarayonga aylantirib, har bir bolaning shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini ilmiy asosda qo’llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Xulosa.Integratsiya, meynstriming va inklyuziya tushunchalarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, faqat inklyuziv ta’lim modeli har bir bolaning individual rivojlanish trayektoriyasiga mos keladigan, shaxsga yo‘naltirilgan va insonparvarlikka asoslangan yondashuvni ta’minlaydi. U pedagogik tizimni tubdan isloh qilishni, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni, ta’lim muhitini moslashtirishni va barcha qatlamdagi bolalar uchun adolatli, teng imkoniyatli hamda ijtimoiy jihatdan inklyuziv makonni shakllantirishni nazarda tutadi.UNISEF tomonidan ilgari surilgan global strategik qarashlar, xalqaro tajribalar va O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar ushbu yo‘nalishni qo‘llab-quvvatlaydi hamda inklyuziyani ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyotning muhim omili sifatida e’tirof etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ–4860-sonli qarori. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ–595-sonli Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ–637-sonli Qonuni.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Turamuratov, U.U., Qurbonova, Z.M., Mamantmurotov, O.K., Oltiboyev, A.E., Zaripova, S.E. Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika: o'quv qo'llanma / U.U. Turamuratov va boshq. – Termiz: Ilm-21, 2024. – 173 b. – ISBN 978-9910-9328-0-9.
5. Shodiyeva D.Q., Qubayeva M.B. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etishning huquqiy-normativ asoslari// Inter education & global study. – 2025. – № 3. – B. 397–404. – ISSN 2992-9024.
6. Зимина Е.В., Малахаева С.К. Теоретико-методологические подходы к социально-психологическому сопровождению инклюзивного образования // Baikal Research Journal. – 2018. – Т. 9, № 4. – DOI: 10.17150/2411-6262.2018.9(4).1.
7. Сунцова А.С. Теория и технологии инклюзивного образования: учебное пособие. – Ижевск: Изд-во Удмуртского университета, 2013. – 110 с. – ISBN 978-5-4312-0224-9.
8. UNESCO. Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254
9. UNICEF. The State of the World's Children 2013: Children with Disabilities. – New York: United Nations Children's Fund, 2013. – URL: https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2013
10. Florian, L. Inclusion: Special or inclusive education: future trends // British Journal of Special Education. – 2008. – Vol. 35, no. 4. – P. 202–208.
11. Booth, T., Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE), 2011.
12. OECD. Inclusive Education for Students with Disabilities. – OECD Publishing, 2019.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Inamov Dilmirza Dadamirzayevich**, (PhD), dotsent [**Инамов Дилмирза Дадамирзаевич**, (PhD), доцент], [**Dilmirza D. Inamov,** (PhD), associate professor]; manzil: 160107, Bobursho‘x ko'chasi, 161-uy, [адрес160107, ул. Бабуршох, д. 161], [address: 160107, 161 Babursho‘x Street]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Original paper

SO‘FI OLLOYORNING ASARLARIDA PEDAGOGIK QARASHLARNING MANAVIY TAHLILI

© R.B. Kotibov[1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: So‘fi Olloyor o‘z asarlarida insonning ruhiy kamoloti, axloqiy yetukligi va ma’naviy tarbiyasiga alohida e’tibor qaratadi. Uning pedagogik qarashlari zamonaviy ta’limda yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashda ma’naviy asos bo‘lib xizmat qiladi.

MAQSAD: So‘fi Olloyor asarlaridagi pedagogik g‘oyalarni ma’naviy nuqtayi nazardan tahlil qilish hamda ularning hozirgi ta’lim-tarbiya tizimidagi ahamiyatini ochib berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda So‘fi Olloyor asarlari matn tahlili asosida o‘rganildi. Shuningdek, tarixiy-qiyosiy, aksiologik va hermenevtik tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: shoirning asarlarida axloqiy poklanish, sabr, shukr, nafsni tiyish, ustozga hurmat, ilmga chanqoqlik singari qadriyatlar asosida shaxs tarbiyasiga doir chuqur mulohazalar ilgari surilgan. Ushbu tamoyillar yoshlarning ma’naviy tarbiyasida hal qiluvchi omil sifatida talqin qilinmoqda.

XULOSA: So‘fi Olloyor merosi – bu nafaqat tasavvufiy-falsafiy, balki ma’naviy-pedagogik manba bo‘lib, uni o‘rganish va ta’limga tatbiq etish bugungi pedagogik amaliyotda dolzarbdir.

Kalit so‘zlar: So‘fi Olloyor, pedagogik qarashlar, ma’naviyat, tarbiya, axloqiy ta’lim, tasavvuf, o‘zbek adabiyoti.

Iqtibos uchun: Kotibov R.B. So‘fi Olloyorning asarlarida pedagogik qarashlarning manaviy tahlili.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5 (1). B.112–117.

МАНУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ В ТВОРЧЕСТВЕ СУФИ ОЛЛОЙОРА

© Р.Б. Котибов[1]✉

[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Суфи Аллоёр в своих произведениях акцентирует внимание на духовно-нравственном воспитании, самосовершенствовании и очищении души. Его педагогические идеи представляют собой ценную духовную основу для воспитания молодого поколения в современном обществе.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

ЦЕЛЬ: провести духовный анализ педагогических взглядов Суфи Аллоёра и раскрыть их значимость для современного воспитательно-образовательного процесса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование базировалось на текстологическом анализе произведений Суфи Аллоёра с использованием историко-сравнительного, аксиологического и герменевтического подходов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в трудах поэта подчёркиваются такие ценности, как терпение, благодарность, подавление эго, уважение к учителю и стремление к знанию. Эти принципы служат основой нравственного и духовного становления личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: наследие Суфи Аллоёра — это значимый источник духовно-педагогических идей, актуальных для применения в современной системе воспитания и образования.

Ключевые слова: Суфи Аллоёр, педагогические взгляды, духовность, воспитание, нравственное образование, суфизм, узбекская литература.

Для цитирования: Котибов Р.Б. Мануальный анализ педагогических взглядов в творчестве Суфи оллойора// Inter education & global study.2025. vol.3. №5 (1). С. 112–117.

MANUAL ANALYSIS OF PEDAGOGICAL VIEWS IN THE WORK OF SUFI OLOYOR

© Rustamxon B. Kotibov[1]✉
[1] Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: Sufi Allayar's works focus on moral refinement, spiritual development, and ethical upbringing. His pedagogical philosophy offers a valuable foundation for shaping morally conscious and spiritually mature individuals in modern education.

AIM: to conduct a moral-spiritual analysis of the pedagogical concepts found in Sufi Allayar's writings and to evaluate their relevance in today's educational and upbringing systems.

MATERIALS AND METHODS: the study was based on textual analysis of Allayar's literary works, using historical-comparative, axiological, and hermeneutic methods.

DISCUSSION AND RESULTS: themes such as patience, gratitude, self-restraint, reverence for teachers, and the pursuit of knowledge were emphasized as essential for the ethical formation of individuals. These principles are shown to be highly applicable in modern pedagogical settings.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

CONCLUSION: Sufi Allayar's legacy represents a rich source of moral and pedagogical wisdom, making his teachings valuable for contemporary education and character development.

Keywords: Sufi Allayar, pedagogical views, spirituality, education, moral development, Sufism, Uzbek literature.

For citation: Rustamxon B. Kotibov. (2025) 'Manual analysis of pedagogical views in the work of Sufi oloyor', Inter education & global study, vol.3. №5 (1), pp. 112–117. (In Uzbek).

So'fi Olloyor o'zbek tasavvuf adabiyoti tarixida alohida o'rin tutadigan, asarlarini xalqqa ma'naviy tarbiya va poklanish yo'lida bag'ishlagan ijodkordir. U XVII asr oxiri – XVIII asr boshlarida yashab ijod qilgan, zamonasida ham diniy, ham dunyoviy bilimlarga ega bo'lgan mutafakkir shoir sifatida shuhrat qozongan. So'fi Olloyorning asarlari orasida eng mashhuri "Sabot ul-o'jizin" bo'lib, mazkur asar tasavvuf yo'nalishiga mansub, insonning ruhiy takomili, tarbiyasi, xulq-atvorining kamoloti va undagi ma'naviy ahamiyatni tahlil qilishga qaratilgandir. Ushbu asarning pedagogik jihatlarini tadqiq etish, uning ma'naviy tahlili orqali So'fi Olloyor qay ma'noda yosh avlodning tarbiyasiga, uning ma'naviy-axloqiy yetukligiga hissa qo'shganini anglash imkonini beradi.

So'fi Olloyorning ijodiy merosi, avvalo, tasavvuf ruhidan oziqlangani bilan ahamiyatli. Tasavvufda insonning o'z-o'zini poklash, qalbning xastalikka mubtalo bo'lmasligi, o'zlikni anglash, ijod va ma'naviy kamolotga intilish asosiy g'oyalar sifatida ilgari suriladi. Shu nuqtayi nazardan, So'fi Olloyorning ijodida ham iymon, taqvo, xulq, halollik, kamtarlik kabi o'lmas qadriyatlar turli badiiy usullar bilan ifoda etiladi. U o'z o'quvchisiga va umuman jamiyat a'zolariga sinovlarda sabr qilish, nafsni tiyish, halol mehnat qilish, ilm izlash, ilmga xizmat qilish kabi tamoyillarni eslatadi. Mazkur fazilatlar, tabiiyki, pedagogik jarayonning ham negizini tashkil etishi mumkin. Chunki har qanday ta'lim-tarbiyada insondagi ijobiy xulq-atvorni shakllantirish, yosh avlodni ezgulikka yetaklash, ularga mustahkam iymon va e'tiqod tarbiyalash o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

So'fi Olloyorning "Sabot ul-o'jizin" asari, xususan, nafaqat diniy-ma'rifiy, balki aniq ma'naviy-pedagogik g'oyalarni o'z ichiga oladi. Asar nomining o'zi ("ojizlar soboti") kishini sabr, matonat, doimiy izlanishga chorlaydi. Bu yerda "ojizlar" so'zi insonning zaifligini, o'z kamchiliklariga e'tibor berish lozimligini bildirsa, "sabot" atamasi esa mustahkamlik va qat'iylikni anglatadi. So'fi Olloyor bu tamoyillarni o'quvchilar, yoshlar ruhiyatiga singdirish uchun asarda o'tkir tasvirlar, majozlar, soddalik va xalqchil ifodalarni qo'llaydi. Shoir pedagogik maqsadda ertakona misollar, hikmatli baytlar, ramziy obrazlar orqali "yomonning oqibati yomon, yaxshining oqibati yaxshi" ekanini qayta-qayta uqtiradi. Demak, So'fi Olloyorning pedagogik qarashlarida insonning o'z tabiati, xulqi, ma'naviy holati ustida ishlash, astoydil mehnat qilish orqali kamolotga erishish g'oyasi ustuvor bo'lib turadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, So‘fi Olloyorning asarlarida ilgari suriladigan pedagogik g‘oyalar bir necha asosiy yo‘nalishda ko‘rinadi. Birinchi yo‘nalish – nafs tarbiyasi. Tasavvufda nafsni bosish va uni poklash insonni haqiqiy xushxulqlikka, kamtarlikka boshlaydi. “Sabot ul-o‘jizin”da shoir so‘zlarini shunday tartibga soladiki, o‘quvchi nafsga ergashish, jazava yoki manmanlikka berilish qanday illatlarga sabab bo‘lishini teran tushunadi. Mazkur g‘oya, tabiiyki, zamonaviy ta’lim jarayonida ham muhim: bolalarni, yoshlarni nafaqat aqliy, balki ruhiy-ma’naviy kamolotga yetaklash, ularning his-tuyg‘ularini boshqara bilish, pastkashlik, hasad, dag‘allik kabi illatlardan tiyilishi shart ekanligini ta’kidlash har qanday pedagogning e’tibor markazida turishi lozim bo‘lgan masala. So‘fi Olloyor nafs tarbiyasini avvalambor irodani mustahkamlash, mas’uliyat hissini rivojlantirish bilan bog‘laydi, bu esa ma’naviy tarbiyaning poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchi yo‘nalish – ilm va usta-shogird an’anasining ahamiyati. Tasavvufda ilmning qadri juda baland. So‘fi Olloyor asarlarining asosiy g‘oyalaridan biri – bu ilmsiz kamolotga erishib bo‘lmasligi, ilm o‘rganish esa tinimsiz izlanish, sabr-toqat, ustozga hurmat kabi fazilatlar orqali amalga oshishi mumkinligini ko‘rsatishdir. Usha davrlarda, tasavvuf maktablarida ustoz-shogird an’anasiga katta e’tibor berilgan. Ustoz nafaqat ilm beruvchi, balki shogirdning axloqini, iymon-e’tiqodini to‘g‘ri yo‘naltiruvchi, unga rahbarlik qiluvchi murshid sifatida qaralgan. So‘fi Olloyor mana shu an’anani asarlarida badiiy tasvirlash bilan birga, “ustoz hurmati”nuqsoni yoki bu an’anaga bepisandlik qilish qanday ma’naviy qulashga olib kelishini ham ko‘rsatib beradi. Shunday qilib, shoirning pedagogik qarashlarida ustoz-murabbiyga bo‘lgan hurmat, uning nasihatlarini tinglash, izzat qilish inson tarbiyasida ko‘rkam fazilatlar shakllanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’limda ham ustoz-shogird munosabatlarining sifati, muallimning mavqei, shogirdning ehtiromi masalalari doimiy e’tiborda tutilishi zarur.

Uchinchi yo‘nalish – o‘zlikni anglash va shaxsiy mas’uliyatni kuchaytirish. “Sabot ul-o‘jizin” va boshqa asarlarida So‘fi Olloyor insonni o‘zini tanishga, irodali bo‘lishga, har qanday sharoitda ham xudbinlik yoki buzuqlik yo‘liga bormaslikka chorlaydi. Shoir asarlarida keltirilgan hikmatli misralar bevosita shaxsning o‘zligi bilan ishlash, o‘zi kashf qilmagan fazilatlarini ochish, xulqdagi zaif nuqtalarni tuzatish haqida so‘z yuritadi. Bunday qarashlar hozirgi kun pedagogikasida o‘quvchi yoki talabalarni faollikka chorlash, ularga ijodiy izlanishda mustaqillik berish, o‘z qobiliyatlarini namoyon qilish orqali mas’ul shaxsga aylantirish bilan garmoniya hosil qiladi. Ayniqsa, tarbiyachilar yosh avlodni hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga, atrofdagilar bilan hamkorlik qilganda ezgulikni ustun qo‘yishga rag‘batlantirishda So‘fi Olloyor ilgari suradigan g‘oyalarni qo‘llashi mumkin.

So‘fi Olloyorning asarlaridagi pedagogik qarashlarning ma’naviy tahlili shuni ko‘rsatadiki, shoir avvalo milliy va diniy qadriyatlar uyg‘unligiga tayanadi. U islomiy g‘oyalarni xalqning qadimiy urf-odatlari va madaniy an’analari bilan qorishtirib, yuksak axloqiy tartibga asoslangan jamiyatni tasavvur qiladi. Zero, tasavvufning “ilm va amal

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

birligi”ga doir mezoni ham shundan iboratki, nazariy jihatdan tasdiqlangan odob va axloq qoidalari, ruhiy-madaniy yuksalish faqat amaliy hayotda, odatiy muomalada, kundalik turmushda namoyon bo‘ladigan xulq orqali isbot qilinadi. Asarlar ma’naviy tahlili shuni ko‘rsatadiki, So‘fi Olloyor bu prinsipni anchayin sodda, xalq tushunadigan tilda ifoda etishga intiladi. Uning baytlaridagi qator o‘xshatish, xalqona tabirlar, pand-nasihat ruhidagi satrlar o‘qigan kishiga pand berish bilan birga, ruhiga yaqinlik baxsh etadi. Bunda, tabiiyki, o‘quvchining ongida “Bu pandlar aynan men uchun yozilgan” degan tuyg‘u shakllanadi.

Shoirning asarlaridagi bunday individual yondashuv elementi pedagogik jarayonda ham manfaatli bo‘lishi mumkin. Zero, zamonaviy pedagogika ham shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasini ilgari suradi. Maqsad – har bir o‘quvchini “kashf qilish”, o‘zining xulq-atvori, fazilatlari va kamchiliklarini ko‘ra olishga o‘rgatish, uni jamiyatga foydali, ma’naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirish. So‘fi Olloyor nazarida esa aynan shunday yondashuv “ojizlar”ni “sabot”li etishga, ya’ni kamchiliklarga ega shaxsni mustahkam irodaga ega insonga aylantirishga yordam beradi. Pedagogik jarayonda esa bu jarayon izchil tarbiya, davomiy o‘qitish, puxta namuna va nazorat, rag‘batlantirish, hamda eng asosiysi, sevgi va e’tibor orqali amalga oshirilib boradi.

So‘fi Olloyorning asarlarida yana bir diqqatga sazovor xususiyat – bu nafaqat didaktik, balki estetik g‘oyalar bilan ham boyitilganligi. Shoir ijodida go‘zallik va axloq, husn va halollik, uyg‘unlik va adolat kabi qarama-qarshi juftliklar orqali tarbiyaviy fikr bildiriladi. Demakki, So‘fi Olloyor uchun pedagogika faqat axloqiy me’yorlarni o‘rgatish emas, balki inson qalbida go‘zallikni his qilish tuyg‘usini rivojlantirish, uning yaratuvchanlik ruhini uyg‘otish, hayotga badiiy nigoh bilan boqar darajada his-tuyg‘ularini sayqal qilishdir. Bunday yondashuv esa zamonaviy san’at va madaniyat bilan pedagogikaning tutashuv nuqtasi sifatida ham ko‘rishimiz mumkin. Masalan, o‘quvchilarga nafaqat pand-nasihat sifatida, balki musiqiy san’at, tasviriy san’at, badiiy adabiyot namunalaridan foydalangan holda ruhiy tarbiya berish ko‘pincha yanada samarali bo‘ladi. So‘fi Olloyorning ijodi ham xuddi shu jihatdan ibratlidir – u shoir sifatida badiiy go‘zallik vositalaridan foydalanib, tasavvufga xos falsafiy qarashlarni singdiradi, shu orqali manaviy-pedagogik g‘oyalarni ham ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda, So‘fi Olloyorning asarlarida yaqqol ko‘zga tashlanadigan ma’naviy-pedagogik g‘oyalar nafs tarbiyasi, ilmga hurmat, ustoz-shogird an’anasining muhimligi, o‘zlikni anglash va mas’uliyat tuyg‘usi, ijtimoiy hamjihatlik va ezgulikka chorlov kabi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Bunday qarashlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan, balki yoshlar ma’naviyatini mustahkamlash, ularga milliy-ma’naviy qadriyatlarga asoslangan ta’lim berish masalasida yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi. So‘fi Olloyorning “Sabot ul-o‘jizin” asari, xususan, zamonlar osha o‘z qiymatini saqlab, nafaqat tasavvufiy-falsafiy meros, balki tarbiyaviy qo‘llanma sifatida ham baholanadi. Undagi pand-nasihatlar, hayotiy misollar, xalqona uslubdagi obrazlar, shaxs tarbiyasi ustidagi chuqur mulohazalar bugungi pedagoglar, defektologlar, psixologlar va tarbiya bilan

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

shug‘ullanuvchi barcha mutaxassislar tomonidan e’tirof etilishi zarur. Aynan shu holat shoirning ijodiy merosini hozirgi ta’lim-tarbiya jarayonida chuqur o‘rganish, uni amaliyotga tatbiq etish, so‘ngra yangi avlodga ham tarbiyaviy manba sifatida taqdim etish uchun keng imkoniyat yaratadi. So‘fi Olloyorning pedagogik qarashlaridagi ma’naviy ibrat, ezgulik, nafsni poklash, ustozga hurmat, ilmga chanqoqlik singari tamoyillar insoniy komillik sari muhim qadamlardan bo‘lib, ular har qanday zamonda ham o‘z ahamiyatini saqlab kelaveradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. DeWeese, D. Islamization and Native Religion in the Golden Horde: Baba Tukles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition / D. DeWeese. – University Park: The Pennsylvania State University Press, 1994. – 638 p.
2. Gross, J. A. Muslims in Central Asia: Expressions of Identity and Change / J. A. Gross (ed.). – Durham: Duke University Press, 1992. – 296 p.
3. Baldick, J. Mystical Islam: An Introduction to Sufism / J. Baldick. – London: I. B. Tauris, 2012. – 208 p.
4. Ernst, C. W. Sufism: An Introduction to the Mystical Tradition of Islam / C. W. Ernst. – Boston: Shambhala Publications, 1997. – 224 p.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Kotibov Rustamxon Bositxon o'g'li**,mustaqil tadqiqotchi[**Котибов Рустамхон Боситхон огли**,независимый исследователь], [**Rustamxon B. Kotibov,** independent researcher]; manzil: Namangan viloyati, Namangan shahri, Uychi ko‘chasi, 316- uy, pochta indeksi: 160119, [адрес: Наманганская область, г. Наманган, ул. Уйчи, д. 316, почтовый индекс: 160119], [address: 316 Uichi Street, Namangan city, Namangan region, postal code: 160119].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

3D MODELLASH TEXNOLOGIYALARINI KARTOGRAFIYA FANIGA TATBIQ ETISHNING ZAMONAVIY USULLARI

© A.T. Jololdinov[1]✉
[1]Qo‘qon davlat pedagogika instituti, Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada 3D modellash texnologiyalarining kartografiya fani doirasidagi zamonaviy tatbiq usullari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — 3D modellash vositalari orqali kartografik ma’lumotlarni vizuallashtirish, tahlil qilish va ta’lim jarayonini interaktivlashtirish yo‘llarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kartografiya fanida 3D modellashtirishning o‘rni adabiyotlar tahlili, GIS integratsiyasi, eksperimental sinovlar, pedagogik kuzatuv va taqqoslash orqali o‘rganildi. Shuningdek, dasturiy ta’minot, apparat vositalari, metodik yondashuvlar va foydalanuvchi fikrlariga asoslangan so‘rovnomalar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar 3D modellashtirish texnologiyalari yordamida geografik obyektlarni yanada aniqlik bilan aks ettirish, talabalarning fazoviy tafakkuri va kartografik savodxonligini rivojlantirish imkonini berishini ko‘rsatdi. GIS dasturlari, VR/AR texnologiyalari va onlayn platformalar orqali ta’lim jarayoni sezilarli darajada boyitiladi.

XULOSA: 3D modellash texnologiyalarining kartografiya faniga integratsiyasi geografik axborotlarni samarali boshqarish, ta’limda innovatsion metodlarni joriy qilish va ilmiy tadqiqotlarni kengaytirishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: 3D modellashtirish, kartografiya, texnologiyalar, pedagogika, innovatsiyalar, interaktiv xaritalar, o‘rganish usullari, vizualizatsiya, ma’lumotlar tahlili, ta’lim jarayoni.

Iqtibos uchun: Jololdinov A.T. 3D modellash texnologiyalarini kartografiya faniga tatbiq etishning zamonaviy usullari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.118–124.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ 3D МОДЕЛИРОВАНИЯ В НАУКУ КАРТОГРАФИИ

© А.Т. Жололдинов[1]✉
[1] Кокандский государственный педагогический институт, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются современные методы применения технологий 3D-моделирования в науке картографии.

ЦЕЛЬ: Основная цель исследования — определить пути визуализации, анализа и интерактивного представления картографических данных с помощью средств 3D-моделирования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы анализ литературы, интеграция ГИС, экспериментальные исследования, педагогическое наблюдение, а также анкетирование и оценка программных и аппаратных решений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что технологии 3D-моделирования способствуют точной визуализации географических объектов и развитию пространственного мышления у студентов. Образовательный процесс обогащается с применением ГИС, VR/AR и онлайн-платформ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция 3D-моделирования в картографическую науку способствует эффективному управлению геоинформацией, внедрению инновационных методик и расширению научных исследований.

Ключевые слова: 3D-моделирование, картография, технологии, педагогика, инновации, интерактивные карты, методы обучения, визуализация, анализ данных, образовательный процесс.

Для цитирования: Жололдинов А.Т. Современные методы внедрения технологий 3d моделирования в науку картографии.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 118–124.

MODERN METHODS OF INTRODUCING 3D MODELING TECHNOLOGIES INTO CARTOGRAPHY SCIENCE

© Asror T. Jololdinov[1]✉
[1]Kokand State Pedagogical Institute, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes modern methods of applying 3D modeling technologies in the field of cartographic science.

AIM: the main goal of the study is to identify ways to visualize, analyze, and present cartographic data interactively through 3D modeling tools.

MATERIALS AND METHODS: the study involved literature review, GIS integration, experimental testing, pedagogical observation, and surveys assessing both software and hardware solutions.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings show that 3D modeling technologies enhance the accurate depiction of geographic objects and support the development of spatial thinking and cartographic literacy in students. Educational processes benefit significantly from GIS tools, VR/AR technologies, and online platforms.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: integrating 3D modeling technologies into the science of cartography is a valuable tool for managing geographic information effectively, introducing innovative teaching methods, and expanding scientific research.

Keywords: 3D modeling, cartography, technologies, pedagogy, innovations, interactive maps, learning methods, visualization, data analysis, educational process.

For citation Asror T. Jololdinov. (2025) 'Modern methods of introducing 3d modeling technologies into cartography science', Inter education & global study, Vol.3 №5(1), pp. 118–124. (In Uzbek).

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asrida turli fanlar, jumladan, geografiya va kartografiya sohasida an'anaviy yondashuvlar yangi innovatsion usullar bilan boyitilib bormoqda. Ayniqsa, 3D modellashtirish texnologiyalari so'nggi yillarda jadal sur'atda rivojlanyapti va barcha bosqichlardagi kartografik jarayonlarga tatbiq etilmoqda. Kartografiya avvalambor Yer yuzasi yoki uning biror qismi haqidagi ma'lumotlarni bosma, statik shaklda namoyon etish bilan cheklangan bo'lsa, hozirgi davrda raqamli va uch o'lchamli (3D) modellash metodlari yordamida fazoviy hodisalarni aniqroq, interaktiv va yanada tushunarli shaklda tasvirlash imkoniyati paydo bo'ldi. 3D modellashtirish texnologiyalari hozirgi davrda shaharsozlik, arxitektura, geodeziya, transport logistikasi, harbiy rejalashtirish, ekologik monitoring, iqlim o'zgarishlarini kuzatish kabi ko'plab yo'nalishlarda faol qo'llanilmoqda. Bu jarayonda fazoviy obyekt yoki hodisaning uch o'lchamli shaklini ifodalash, bo'lajak o'zgarishlarni simulyatsiya qilish, real vaqt rejimida kuzatuv o'tkazish, 3D virtual tahlil qilish imkoni mavjud bo'lib, an'anaviy ikki o'lchamli (2D) xaritalarga nisbatan aniqroq ma'lumot va visuell ko'rgazmalilikni ta'minlaydi. Kartografiya faniga 3D modellashtirish texnologiyalarini tatbiq etish, avvalo, o'quvchilarning fazoviy tafakkurini rivojlantirish, fanlararo integratsiya va amaliy bilimlar berishni yuksak bosqichga olib chiqadi.

3D modellashtirish – fazoviy obyekt yoki jarayonni uch o'lchamli shaklda raqamli formatda yaratish jarayonidir. Bunda odatda x, y, z koordinata o'qlari asosida obyektning uzunlik, kenglik va balandlik (yoki chuqurlik) parametrlari ifodalanadi [1]. 3D modelni yaratish uchun turli usullar mavjud: qo'lda chizish, skanerlash (3D laser scanning), fotogrammetriya, qiyoslash-dasturlash (procedural modeling), sun'iy intellekt (AI) yordamida avto-generatsiya va h.k. Yaratilgan model odatda kompyuter grafikasi, simulyatsiya, geodeziya, arxitektura, dizayn sohalarida qo'llaniladi.

Kartografiya – Yer sirtidagi ob'ektlar, jarayonlar hamda ularning fazoviy tarqalishini ikki o'lchamda ifodalash bilan bog'liq. Lekin, ayni paytda, kartografiya ko'p hollarda balandlik elementlarini (relyef, inshootlar) xuddi ikki o'lchamli xaritalarda izoh, izoliniyalar, soya usullari bilan tasvirlaydi. 3D modellashtirish esa ushbu cheklovlarni bartaraf etib, landshaftni yoki inshootlarni aynan uch o'lchamli bo'lib ko'rsatish, turli burchaklardan ko'rish, 3D animatsiya qilish imkonini yaratadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Kartografiyada 3D modellashtirishning o‘rni. 3D modellashtirish kartografiya jarayonlariga bir necha yo‘nalishda yordam beradi. 3D relyef modellashtirish: tog‘lar, vodiylar, plato, qirlar kabi landshaft elementlarini raqamli shaklda aks ettirish. Bu, masalan, relyef balandligidan kelib chiqib, suv oqimlari, toshqin yoki sel xavflarini oldindan baholash, turizm marshrutlarini loyihalashda qulaydir. Shaharsozlik va arxitektura: Shahar hududlarini 3D modellashtirish – binolarning balandligi, shakli, joylashuvi, kommunikatsiya infratuzilmasi, yoritish va soya tushishi kabilarni aniq ko‘rsatadi. Buning natijasida me’moriy loyihalarni rejalashtirish, transport yo‘llarini optimallashtirish, atrof-muhitga ta’sirni baholash osonlashadi.

3D navigatsiya va turizm: Turli 3D xaritalar yoki mobil ilovalar yordamida sayyohlar, haydovchilar, fuqarolar ma’lum hududni haqiqiy ko‘rinishga yaqin tarzda “ko‘rib chiqishlari”, ya’ni virtual sayohat qilishlari yoki harakatlanishlari mumkin.

Favqulodda vaziyatlar: Zilzila, toshqin, yong‘in yoki boshqa xavfli hodisalarda 3D modellar yordamida vaziyatni simulyatsiya qilish, ehtimoliy yo‘qotishlarni baholash, evakuatsiya yo‘llarini rejalashtirish va tezkor chora ko‘rish rejasini ishlab chiqish imkoni mavjud.

Pedagogik jarayon: 3D modellashni kartografiya sohasiga tatbiq etish darslarni interfaol, qiziqarli, hayotiy va texnologik tomondan boy qiladi. Bu esa talabalarda fazoviy tafakkur, texnik dizayn, GIS qobiliyatlarini shakllantiradi [2].

Zamonaviy 3d modellashtirish texnologiyalari: platformalar va usullar.

Dasturiy platformalar. 3D modellashtirish sohasida keng qo‘llaniladigan dasturlar bir necha toifaga bo‘linadi:

GIS integratsiyalashgan dasturlar: ArcGIS Pro (3D Analyst), QGIS (3D View plaginlari), Global Mapper, CityEngine. Ular fazoviy ma’lumotlar (shp, DEM, raster) bilan ishlash, relyef modelini chizish, 3D shaharsozlik, GIS analizlari uchun mo‘ljallangan [3].

Arxitektura va dizayn dasturlari: AutoCAD Civil 3D, 3ds Max, SketchUp, Revit, Blender. Ular binolar, inshootlar, landshaft dizayni, interyer va eksteryer modellashtirishda keng foydalaniladi. Ba’zan GIS ma’lumotlari bilan integratsiya qilish uchun maxsus plaginlar mavjud.

Onlayn platformalar: CityPlanner, Google Earth Web (3D building view), Mapbox, CesiumJS. Bu platformalar bulutli xosting asosida ish yuritadi, foydalanuvchi brauzer orqali 3D xaritalar yoki modellarni ko‘rish, tahrirlash, bo‘lishish funksiyasiga ega.

Dasturlash kutubxonalari: Three.js, Babylon.js, Cesium.js – web-3D dasturlar yaratish uchun JavaScript kutubxonalari bo‘lib, interaktiv 3D sahnalar, 3D “fly-through” animatsiya, real vaqt ma’lumotlarini yoritish imkonini beradi. Bu dasturlarni tanlash, o‘qitish jarayonida qo‘llash jarayonning maqsad, texnik baza, o‘quvchilar darajasi hamda turli other omillarga bog‘liq.

Apparat vositalari. 3D modellashtirishda dasturdan tashqari 3D skaner, dron, fotogrammetrik kamera, VR/AR ko‘zoynak kabi apparat vositalar ham qo‘llaniladi. Misol uchun: 3D laser scanning: Hudud yoki inshootni lazer nurlari bilan skanerlab, nuqta buluti (point cloud) shaklida raqamli model yaratish. Bu usul geodeziyada, arxeologiya

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

obektlari, binolarni aniq o‘lchashda qo‘l keladi. Dron: Dron bilan yuqoridan olingan foto yoki video tasvirlarni fotogrammetrik usulda 3D modelga aylantirish. Landshaft, dalalar, shahar hududlarini tez skanerlash mumkin. VR (Virtual Reality) qurilmalari: Kompyuterda yaratilgan 3D modelni foydalanuvchi VR ko‘zoynagi orqali “virtual makonda” aylanib ko‘rishi, ko‘tarilishi, chuqurlashishi, tevarak-atrofni kuzatishi mumkin. Ta’limda 3D kartografik modellarni o‘quvchilarga immersiv ko‘rinishda namoyish etish uchun qulay. AR (Augmented Reality) qurilmalari: Planeta, tog‘lar, shahar maketi kabi 3D modellarni real muhit ustiga “qoshib” ko‘rsatish, ya’ni kengaytirilgan reallik usuli. Shuningdek, mobil telefon kamerasi orqali ham AR ko‘rinishida 3D xaritalar tasvirini olish mumkin [4].

3D modellashtirish usullari. 3D modellashtirish usullari kartografik jarayonlarda quyidagicha tasniflanadi. MESH-based modeling: Ko‘p burchakli to‘r (mesh) shaklida relyef yoki inshoot yaratiladi, so‘ngra vertikslarga (tugunlar) koordinata beriladi. Landshaft yoki katta shahar modelida poligonlar soni juda ko‘p bo‘lishi mumkin. TIN (Triangulated Irregular Network): Landshaft relyefini notekis uchburchaklar to‘rida ifodalaydi, GIS dasturlari relyef modeli sifatida TINdan foydalanishlari mumkin. Voxel-based: Fazoviy xujayralar (voxels) asosida modellashtirish. Tuproq, geologik kesmalar yoki suyuqlik simulyatsiyalarida qulay. Procedural modeling: Shaharsozlik, o‘rmon massivi yoki alohida obyektlarni avtomatik algoritmlar asosida generatsiya qilish. Masalan, CityEngine – procedural modeling usuli bilan minglab binolarni relyefga mos ravishda tez chizib beradi. Photogrammetry: Bir necha o‘nlab (yoki yuzlab) suratlarni burchakma-burchak hamda sathma-sath tushirish, keyin dasturiy algoritmlar orqali yagona 3D modelga keltirish. Shuningdek, dron bilan olingan foto tasvirlar ham shu usulda 3D modelga aylanadi. Bu usullar kartografik jarayonlarda maqsadga qarab turlicha qo‘llaniladi, masalan, relyefni to‘g‘ridan-to‘g‘ri DEM (Digital Elevation Model) bilan TIN yoki meshga aylantirish, shahar markazidagi binolarni procedural model usulida tez qurish va h.k.

3D modellash texnologiyalarini kartografiya faniga tatbiq etishning zamonaviy usullarini o‘rganish uchun quyidagi metodologik yondashuvlarni ko‘rib chiqish mumkin:

Adabiyotlarni tahlil qilish. Kartografiya va 3D modellash sohasidagi mavjud ilmiy va amaliy tadqiqotlar, maqolalar, dissertatsiyalar va monografiyalarni o‘rganish. 3D texnologiyalarining kartografiya sohasida qo‘llanilishi bo‘yicha eng yangi tendensiyalarni aniqlash.

Tajriba-sinov usullari. 3D modellar yaratish uchun zamonaviy dasturiy ta'minot (masalan, Blender, ArcGIS Pro, QGIS) va uskunalar (masalan, skanerlar) yordamida tajriba o‘tkazish. Olingan ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilib, ularning kartografik xaritalarda qo‘llanilishini baholash.

Geoinformatsion tizimlar (GIT) yordamida tadqiqot. Geoinformatsion tizimlar yordamida 3D modellarni joylashtirish va tahlil qilish jarayonlarini amalga oshirish. GITda yig‘ilgan ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish va ularning kartografik xaritalarda qanday aks etishini ko‘rsatish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Anketalar va so‘rovnomalar. Mutaxassislar va foydalanuvchilardan foydalanish tajribasi haqida anketalar orqali ma'lumot to‘plash. Olingan natijalarni statistik tahlil qilish va foydalanuvchilarning fikrini inobatga olish.

Taqqoslash tahlili. An’anaviy kartografiya usullari bilan 3D modellash texnologiyalarining samaradorligini taqqoslash orqali farqlarni aniqlash. Har bir metodning afzalliklari va kamchiliklarini baholagan holda, eng samarali yondashuvlarni aniqlash.

Amaliy natijalarni sharhlash. Olingan natijalarni nazariy asoslar bilan bog'lab, amaliy kartografiyada qanday qo‘llanilishi mumkinligini muhokama qilish. Kelajakda bu texnologiyalarni rivojlantirish yo‘nalishlari haqida tavsiyalar berish. Ushbu metodologiya yordamida maqola yozilishi davomida zamonaviy 3D modellash texnologiyalarining kartografiyada qanday tatbiq etilayotganini chuqurroq tushunishga erishiladi. Bu esa kelajakda yangi usullarni ishlab chiqishda muhim asos bo‘ladi.

Natijalar va muhokama. 3D modellashtirishni kartografiya faniga integratsiya qilish metodikasi. 3D modellashtirish va kartografiya fani integratsiyasida quyidagi didaktik tamoyillar ustuvor bo‘ladi:

Bosqichma-bosqichlik: O‘quvchilarda avval 2D xaritash asoslarini shakllantirish, relyef tushunchasi, miqyos, geokoordinata sistemalarini o‘rgatish, keyin esa asta-sekin 3D tasvirga o‘tish lozim [5].

Interfaollik: Mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb etish, o‘zlari 3D model chizishlari, tahrir qilishlari, natija ustida bahs-munozara qilishi muhim.

Muammoli ta’lim: “Nima uchun tog‘ relyefini ikki o‘lchamda ko‘rsatish ba’zi xatoliklarga olib keladi?” kabi muammoli savollar, “3D model jarayonini qanday qisqartirish va soddalashtirish?” kabi masalalar o‘quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi[6].

Amaliyotga yo‘naltirilganlik: 3D kartografik modellarni yaratish jarayonida real ma’lumotlardan (dron rasmlari, DEM, GPS) foydalanish, real muammolar (toshqin xavfi, shahar rejalashtirish, turizm yo‘nalishi)ni yechish.

Xulosa. 3D modellash texnologiyalarini kartografiya faniga tatbiq etish, zamonaviy ilmiy va amaliy tadqiqotlarda muhim o‘rin tutmoqda. Ushbu maqolada 3D modellarning kartografik ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish, analiz qilish va taqdim etishdagi afzalliklari ko‘rib chiqilgan. Maqolada 3D modellash texnologiyalarining asosiy usullari, masalan, laser skanerlash, fotogrammetriya va GIS (Geografik Informatsion Tizimlar) bilan birlashtirilishi ta’kidlangan. Bu texnologiyalar yordamida geografik ob'ektlarning yuqori aniqlikdagi uch o'lchovli modelini yaratish mumkin bo'lib, bu esa xaritalarni yanada aniq va interaktiv holga keltiradi. Shuningdek, maqolada 3D kartalar va modellarni turli sohalarda, masalan, shahar rejalashtirish, ekologiya va transport tizimlarida qo‘llash misollari keltirilgan. Ushbu usullar nafaqat ma'lumotlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, balki qaror qabul qilish jarayonlarini ham samarali qiladi. Umuman olganda, 3D modellash texnologiyalarining kartografiyada qo‘llanilishi zamonaviy bilimlar va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

innovatsion yondashuvlarni birlashtiradi hamda geografik ma'lumotlarni yanada samarali tarzda boshqarishga imkon yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdulhayevich, Samatov Abdulhaq. "3 DS MAX dasturida konstruktorlik ishlarini avtomatlashtirish." Modern education and development (2025): 351-355.
2. Saydaxmatxonova Asalxon Sirojiddin qizi. “Kartografik yondashuv asosida o ‘tmish va zamonaviy xaritalarni o ‘zaro muvofiqlashtirish hamda texno-analiktik tahlili”. international sciences, education and new learning technologieS 2.2 (2025): 28-33.
3. Ikromjon Ochilov. “The importance of cultural awareness in language education”. modern educational system and innovative teaching solutions
4. 1.2 (2024): 94-97.
5. Qodirov, Farrux, and Mashxura Sa’dullayeva. "virtual reallik (vr) va kengaytirilgan reallik (AR)." Молодые ученые 3.8 (2025): 139-144.
6. Tulyaganovna X.Y. “Relyef tushunchasi, uning element va shakllari. Relyef klassifikatsiyasi //journal of international scientific research. – 2025.
7. T. 2. – №. 3. – C. 54-59.
8. Eshmurodova G., Mahfuza B. “Oliy ta'limda muammoli ta’lim texnologiyalarining qo‘llanilishi //yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali. – 2025. – T. 2. – №. 6. – C. 33-37.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jololdinov Asror Toshtemirovich**, tadqiqotchi [**Жололдинов Асрор Тоштемирович**, исследователь], [**Asror T. Jololdinov**, researcher,]; manzil: Qo'qon shahar, Turon ko'chasi, 23-uy, [адрес: г. Коканд, ул. Турана, д. 23], [address: Kokand, Turana str., 23]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Original paper

MA'NAVIY TARBIYADA AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY QADRIYATLAR INTEGRATSIYASI: YAPONCHA YONDASHUVLAR

© O.O. Jakbarov[1]✉

[1]Namangan muhandislik-qurilish instituti, Namangan, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada zamonaviy ta'lim paradigmasida ma'naviy tarbiyada an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarning uyg'unligi masalasi ko'rib chiqiladi. Yaponiyaning qadimiy qadriyatlarini zamonaviy yondashuvlar bilan birlashtirish tajribasi yosh avlodda madaniy izchillik va ma'naviy barkamollikni shakllantirishdagi o'rni bilan ajralib turadi.

MAQSAD: maqolaning asosiy maqsadi — Yaponiyada an'anaviy qadriyatlardan (oila, hurmat, marosimlar) va zamonaviy yondashuvlardan (raqamli texnologiyalar, tanqidiy fikrlash, global kompetensiyalar) foydalanib shakllangan ma'naviy tarbiya modelini tahlil qilish, hamda bu model asosida boshqa ta'lim tizimlarida qo'llanishi mumkin bo'lgan yondashuvlarni aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Yaponiyadagi ta'lim tizimiga oid felsefiy manbalar, zamonaviy maqolalar, xalqaro pedagogik tajribalar va empirik kuzatuvlar asosida tizimli tahlil usuli qo'llanildi. Madaniy integratsiya va ta'lim uyg'unligi tamoyillari asos qilib olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko'rsatdiki, Yaponiyada an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirish orqali ma'naviy tarbiya tizimi muvaffaqiyatli shakllangan. Bu tizim talabalarda mustahkam axloqiy asos, milliy o'zlik va global tafakkurni uyg'un tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi. O'zbekiston kabi mamlakatlar uchun bu model zamonaviy ma'naviy tarbiya mexanizmlarini ishlab chiqishda foydali bo'lishi mumkin.

XULOSA: yapon tajribasi shuni ko'rsatadiki, an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarning uyg'un integratsiyasi orqali ta'limda barkamol, axloqan yetuk va ijtimoiy mas'ul shaxslarni tarbiyalash mumkin. Bu yondashuv boshqa mamlakatlar uchun ham tatbiq etilishi mumkin bo'lgan ilg'or modelni taklif etadi.

Kalit so'zlar: an'anaviy qadriyatlar, zamonaviy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, yapon ta'limi, madaniy integratsiya, yaxlit rivojlanish, tafakkur, ta'lim uyg'unligi.

Iqtibos uchun: Jakbarov O.O. Ma'naviy tarbiyada an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar integratsiyasi: yaponcha yondashuvlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.125–130.

ИНТЕГРАЦИЯ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ДУХОВНОМ ОБРАЗОВАНИИ: ЯПОНСКИЕ ПОДХОДЫ

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

© О.О. Жакбаров[1]✉
[1]Наманганский инженерно-строительный институт, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается актуальная проблема интеграции традиционных и современных ценностей в системе духовного воспитания. Опыт Японии по объединению культурного наследия с технологическими и глобальными подходами представляет интерес для стран, стремящихся к сбалансированному образованию.

ЦЕЛЬ: проанализировать японский подход к духовному воспитанию, основанный на синтезе традиционных и современных ценностей, и выделить эффективные методы, которые могут быть адаптированы в образовательной практике других стран.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве методологической базы использовались философские труды, современные исследования в области педагогики, сравнительный анализ образовательных систем и эмпирические данные по образовательной политике Японии.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показывают, что успешная интеграция духовных ценностей с технологиями и критическим мышлением способствует формированию у студентов моральных ориентиров, национальной идентичности и способности адаптироваться к глобальным вызовам. Опыт Японии может служить моделью для модернизации духовного воспитания в других странах.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: японская модель интеграции традиционных и современных ценностей подтверждает значимость гармоничного подхода к воспитанию личности. Эта практика может быть эффективно использована для формирования духовно зрелых и социально ответственных граждан в системе образования различных стран.

Ключевые слова: традиционные ценности, современные ценности, духовное воспитание, японское образование, культурная интеграция, целостное развитие, мышление, образовательная гармония.

Для цитирования: Жакбаров О.О. Интеграция традиционных и современных ценностей в духовном образовании: японские подходы.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 125–130.

INTEGRATION OF TRADITIONAL AND MODERN VALUES IN SPIRITUAL EDUCATION: JAPANESE APPROACHES

© Odiljon O. Jakbarov[1]✉
[1]Namangan Engineering and Construction Institute, Namangan, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the integration of traditional and modern values in spiritual education, focusing on Japan's unique educational approach. The Japanese model of harmonizing cultural heritage with global and technological trends offers important insights for societies seeking balanced educational development.

AIM: the aim of this study is to examine the methodology used in Japanese education to integrate traditional values such as respect, harmony, and cultural preservation with modern concepts like digital technologies, global competencies, and critical thinking in spiritual education.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on philosophical sources, empirical studies, and comparative pedagogical analysis. Japan's experience is used as a case study to explore how cultural integration is achieved through curriculum, extracurricular activities, and institutional practices.

DISCUSSION AND RESULTS: findings show that Japan's spiritual education system successfully combines heritage and modernity, fostering moral development, cultural continuity, and student engagement. This approach supports the formation of well-rounded individuals capable of navigating modern challenges without losing cultural identity.

CONCLUSION: japan's model emphasizes the importance of integrating values from the past with innovations of the present. Its holistic approach can serve as a foundation for developing culturally grounded and future-ready spiritual education systems in other countries.

Keywords: traditional values, modern values, spiritual education, Japanese education, cultural integration, holistic development, thinking, educational harmony.

For citation: Odiljon O. Jakbarov. (2025) 'Integration of traditional and modern values in spiritual education: japanese approaches', Inter education & global study, Vol.3 №5(1), pp. 125–130. (In Uzbek).

XXI asrning jadal globallashuvi va texnologik taraqqiyoti butun dunyo bo'ylab ta'lim paradigmalariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ichki o‘sish, axloqiy mulohazalar va madaniy o‘ziga xoslikni tarbiyalashga intiladigan ma'naviy tarbiya oldida an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy talablar bilan muvozanatlash vazifasi turibdi. Yaponiya ushbu integratsiya uchun jozibali modelni taklif etadi, chunki u o'zining madaniy merosini muvaffaqiyatli saqlab, ta'lim amaliyotida zamonaviylikni o'z ichiga oladi.[1] Bugungi kunda global va milliy qadriyatlarning uyg‘unlashuvi talabalar ma'naviyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy tarbiya yoshlarni jamiyatning axloqiy-me'yoriy qoidalariga mos ravishda shakllantiradi. Yaponiyaning ta'lim tizimida an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy bilimlar bilan uyg‘unlashtirish orqali shaxsiy va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shish maqsadi muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Globalizatsiya va texnologik rivojlanish jarayonida ma'naviy tarbiya jamiyatni birlashtiruvchi va madaniy o‘zlikni saqlovchi asosiy vositalardan biri sifatida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy tarbiyada an'anaviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

qadriyatlarni zamonaviy qarashlar bilan uyg‘unlashtirish masalasi bu jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Yaponiyaning ta’lim tizimi bu borada o‘ziga xos tajribaga ega bo‘lib, an’analar va zamonaviylikning muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlagan.

Yapon ma’naviy tarbiyasida an’anaviy qadriyatlar. Yaponiya madaniyati uyg'unlik, hurmat va o'z-o'zini tarbiyalashni ta'kidlaydigan an'analarga chuqur ildiz otgan. Bu qadriyatlar ma'naviy tarbiyaning turli jabhalarida o'rnatilgan. Yapon ma'naviy ta'limi talabalarni oqsoqollar, o'qituvchilar va ota-onalarni hurmat qilish va hurmat qilishni o'rgatadi.[2] Bu amaliyot jamiyatda hamjihatlikni mustahkamlaydi va jamiyatda mas’uliyat hissini uyg‘otadi. Talabalarni o'z merosi bilan bog'lash uchun marosimlar, bayramlar va choy marosimlari va xattotlik kabi an'anaviy san'at o'quv dasturlariga kiritilgan. Zazen (o'tirgan meditatsiya) kabi amaliyotlar an'anaviy yapon madaniyatida ruhiy o'sishning asosiy jihatlari bo'lgan ong, sabr va ichki tinchlikni rivojlantirish uchun ishlatiladi. Yaponiya o'z an'analarini hurmat qilgan holda, zamonaviy ehtiyojlarni qondirish uchun zamonaviy qadriyatlarni ma'naviy ta'limga mos ravishda kiritdi. Raqamli vositalar va platformalar onlayn darslar, interaktiv madaniy modullar va virtual madaniy tajribalar orqali ma'naviy ta'limni rivojlantirish uchun ishlatiladi.[3] Ta'lim tizimi turli madaniyatlar va istiqbollarga ochiqlikni rag'batlantiradi, milliy o'ziga xoslikni kuchli tuyg'usini saqlagan holda global fuqarolikni rivojlantiradi. Zamonaviy yapon ta'limi muammolarni hal qilish va ijodkorlikka urg'u beradi, talabalarni axloqiy qadriyatlarni buzmasdan murakkab global muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Yaponiyada ma’naviyatning asosi qadimiy an’analar va falsafiy oqimlar, xususan, Konfutsiychilik, Sintoyizm va Buddizm tamoyillariga asoslangan. Ushbu qadriyatlarning asosiy jihatlari quyidagicha bo’lib Yaponiyada oila, o‘qituvchi va jamiyatga hurmat madaniy kodning markaziy qismidir. Bu qadriyatlar bolalikdan tarbiyalanadi va o‘quv jarayonida chuqurlashtiriladi. An’anaviy san’at turlari, masalan, ikebana (gullarni bezash), choy marosimlari va kabuki teatr san’ati, ta’lim muassasalarida madaniy merosni asrash vositasi sifatida keng qo‘llaniladi. Yaponiya zamonaviy texnologiyalar va global tamoyillarni ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli joriy etgan. Yapon maktablari va universitetlarida texnologiyalar yordamida ma’naviy qadriyatlarni o‘qitish yo‘lga qo‘yilgan. Masalan, virtual muzeylar orqali milliy tarix va madaniyat bilan tanishtirish.[4] Zamonaviy yapon ta’limi o‘quvchilarga xalqaro hamkorlik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarini singdiradi. Bu tamoyillar yoshlarni global dunyoda o‘z o‘rnini topishga tayyorlaydi. Yaponiyada talabalar zamonaviy muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan tanqidiy fikrlash va kreativ yondashuvlarni o‘zlashtiradi.

An'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirish. Yaponiyaning muvaffaqiyati bu qarama-qarshi ko'rinadigan paradigmalarni uyg'unlashtirishdadir. Quyidagi mexanizmlar ushbu integratsiyani osonlashtiradi. Yaponiya maktablarida ilm-fan va texnologiya kabi zamonaviy fanlar bilan bir qatorda an'anaviy falsafani o'rgatadigan, muvozanatli ta'lim tajribasini yaratadigan kurslar mavjud.[5] An’anaviy qadriyatlar zamonaviy bilimlar bilan uyg‘unlashtirilgan fanlar, masalan, “Madaniyat tarixi” va “Texnologiya va jamiyat” kabi darslar orqali o‘tiladi. Maktablar barqarorlik va

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

texnologiya yarmarkalari kabi zamonaviy tashabbuslarni ilgari surish bilan birga an'anaviy tadbirlarni tashkil qilish uchun mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik qiladi. Maktablar va universitetlar muntazam ravishda an'anaviy va zamonaviy mavzularni qamrab oluvchi madaniy tadbirlarni doimiy ravishda tashkil etadi.[6] Sinfdan tashqari mashg'ulotlar an'anaviy san'at turlarini (masalan, ikebana, jang san'ati) zamonaviy amaliyotlar (masalan, robototexnika to'garaklari) bilan uyg'unlashtirib, o'quvchilarning turli qiziqishlari va ko'nikmalarini qamrab oladi. Talabaning intellektual, ma'naviy va jismoniy rivojlanishini birlashtiruvchi dasturni amalga oshirish orqali yapon ta'lim tizimi qadriyatlarning uyg'unligini ta'minlaydi.

Qiyinchiliklar va imkoniyatlar. Muvaffaqiyatiga qaramay, Yaponiya ushbu muvozanatni saqlashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Yosh va katta avlod o'rtasidagi qadriyatlar tizimidagi farqlar ba'zan nizolarga olib keladi. G'arb qadriyatlarining ta'siri, agar ehtiyotkorlik bilan boshqarilmasa, an'anaviy amaliyotlarni susaytirishi mumkin. Biroq, bu qiyinchiliklar innovatsiyalar uchun imkoniyatlar yaratadi. Yaponiyaning an'anaviy amaliyotlarni zamonaviy kontekstlarga moslashtirish bo'yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlari shunga o'xshash muammolar bilan kurashayotgan boshqa mamlakatlar uchun rejani taqdim etadi. Yapon modeli ma'naviy ta'limda an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarni birlashtirish uchun bir nechta saboqlarni beradi.[7] Merosni saqlab qolish uchun ta'lim islohotlarining madaniy o'ziga xoslikka asoslanganligini ta'minlash. An'anaviy amaliyotlarni mohiyatini yo'qotmasdan zamonaviy kontekstlarga moslashtirish uchun o'zgartiring. An'anaviy qadriyatlarni yosh avlodlar uchun yanada qulayroq va qiziqarli qilish uchun raqamli vositalardan foydalaning.

Xulosa. Yaponiyaning ma'naviy-ma'rifiy ta'limda an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarni birlashtirishga yondashuvi muvozanat, innovatsiya va madaniyatni saqlash muhimligini ta'kidlaydi. O'tmishdagi donolikni bugungi kun talablari bilan uyg'unlashtirib, Yaponiya tez o'zgaruvchan dunyoda ma'naviy ta'lim qanchalik dolzarb bo'lib qolishi mumkinligini ko'rsatmoqda. Ushbu model boshqa davlatlar uchun ham ilg'or, ham madaniy asosga ega bo'lgan ta'lim tizimini rivojlantirish uchun ilhom beradi. Yaponiyaning ma'naviy tarbiyada an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga qaratilgan yondashuvi dunyoga noyob modelni taqdim etadi. Ushbu yondashuv yosh avlodni madaniy o'zlikni anglagan, zamonaviy dunyo talablariga javob bera oladigan ma'naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.[8] Bu model boshqa mamlakatlar ta'lim tizimida ham samarali qo'llanilishi mumkin. Yaponiyaning ma'naviy tarbiya sohasida an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarni integratsiya qilish tajribasi ko'plab mamlakatlar uchun o'rnak bo'lishi mumkin. Ushbu model yosh avlodni milliy o'zlikni saqlash bilan birga global muhitga moslashishga tayyorlaydi. O'zbekiston yoki boshqa mamlakatlar ushbu yondashuvlarni o'z sharoitlariga moslashtirish orqali ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Kdirbayev, Qonisbay. "QADRIYATLAR TIZIMI TUSHUNCHASI: YANGI QADRIYATLAR TIZIMI SHAKLLANISHINING ASOSIY OMILLARI." Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры 2.6 (2022): 14-17.
2. Ismatovna, Adizova Dilnoza. "MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING MOXIYAT VA MAZMUNI." BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI 4.2 (2024): 17-22.
3. Yoshida, Atsuhiko. "Interface of holistic changes in Japanese schools and Waldorf education." Holistic learning and spirituality in education: Breaking new ground (2005): 129-136.
4. Yoshida, T. (2010). Cultural Values in Education: A Japanese Perspective. Tokyo University Press.
5. Ikeda, D. (2019). Creating Value: The Vision of Japanese Education. Soka Gakkai International.
6. Cars, Mikiko. "SUSTAINABLE TRANSFORMATION, KIZUNA (SPIRITUAL BONDS) AND LEARNING: EVIDENCES EMERGING FROM AFTERMATH IN EAST JAPAN, TOWARDS A NEW DEVELOPMENT PARADIG." Education for Rural Transformation (ERT) (2013): 95.
7. Canda, Edward R., and Sachiko Gomi. "Zen philosophy of spiritual development: Insights about human development and spiritual diversity for social work education." Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought 38.1 (2019): 43-67.
8. Matsunaga, Louella. "Spiritual companies, corporate religions: Japanese companies and Japanese new religious movements at home and abroad." Japanese New Religions in Global Perspective. Routledge, 2013. 35-73.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jakbarov Odiljon Otamirzayevich**,mustaqil tadqiqotchi[**Жакбаров Одилжон Отамирзаевич**,независимый исследователь], [**Odiljon O. Jakbarov,** independent researcher,]; manzil: Namangan shahri, Islom karimov ko'chasi, 12 uy, [адрес: Г. Наманган, ул. Ислама Каримова, д. 12], [address: Namangan, Islam Karimov St., 12]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TA'LIM JARAYONIDA ATROF-MUHIT MUHOFAZASINING BARQAROR RIVOJLANISH TUSHUNCHALARI

© L. Abdirasulov[1]✉
[1]Qarshi davlat universiteti, Qarshi, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ta'lim jarayonida barqaror rivojlanish tushunchalarini shakllantirish, atrof-muhitga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararlarning oldini olish, fuqarolik ongini rivojlantirishga doir yondashuvlar tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – o'quvchilarda ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish, texnologik ta'lim orqali barqaror rivojlanish tamoyillarini amaliy jihatdan tushuntirish, atrof-muhit muhofazasiga oid ta'limiy yondashuvlarni tizimlashtirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda xalqaro ekologik ta'lim standartlari, barqaror rivojlanish bo'yicha nazariy manbalar hamda texnologik ta'limda ekologik yo'naltirilgan yondashuvlar o'rganildi. AQSHdagi o'quv standartlari, Edvin Datchevski yondashuvi va Britaniya komissiyasi mezonlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning ekologik ongini shakllantirishda yoshga mos ta'limiy yondashuvlardan foydalanish, dizayn tahlili, tanqidiy fikrlash va barqaror mahsulotlar konsepsiyasi asosida ta'limni yo'naltirish samarali hisoblanadi.

XULOSA: ta'lim jarayonida barqaror rivojlanish tushunchalarini shakllantirish atrof-muhitga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararlarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarga ekologik mas'uliyatni singdirish texnologik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida baholanishi kerak.

Kalit so'zlar: barqaror rivojlanish, ekologik ta'lim, texnologik ta'lim, atrof-muhit, huquq va majburiyatlar, xilma-xillik, dizayn tahlili.

Iqtibos uchun: Abdirasulov L. Ta'lim jarayonida atrof-muhit muhofazasining barqaror rivojlanish tushunchalari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.131–136.

КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

© Л. Абдирасулов[1]✉
[1] Каршинский государственный университет, Карши, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются подходы к формированию представлений о устойчивом развитии в процессе обучения, предотвращению возможного ущерба окружающей среде и воспитанию гражданской ответственности у обучающихся.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования – формирование экологического сознания и ответственности у учащихся, разъяснение принципов устойчивого развития средствами технологического обучения, а также систематизация образовательных подходов к охране окружающей среды.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы международные стандарты экологического образования, теоретические источники по устойчивому развитию, а также методики экологически ориентированного технологического обучения. Рассмотрены стандарты США, подход Эдвина Датчевски и критерии Британской комиссии.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что возрастно-адаптированные подходы, использование анализа дизайна, развитие критического мышления и концепции устойчивых продуктов способствуют формированию экологического сознания у учащихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование концепций устойчивого развития в процессе обучения играет важную роль в предотвращении ущерба окружающей среде. Внедрение экологической ответственности должно рассматриваться как приоритетное направление технологического образования.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическое образование, технологическое обучение, окружающая среда, права и обязанности, разнообразие, анализ дизайна.

Для цитирования: Абдирасулов Л. Концепции устойчивого развития охраны окружающей среды в образовательном процессе.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 131–136.

CONCEPTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

© Lochinbek Abdirasulov[1]✉
[1]Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores approaches to developing concepts of sustainable development in the educational process, preventing environmental damage, and fostering civic responsibility among students.

AIM: the main goal of the study is to cultivate environmental awareness and responsibility in students, explain sustainable development principles through

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

technological education, and systematize educational approaches to environmental protection.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed international standards of environmental education, theoretical resources on sustainable development, and environmentally oriented teaching strategies in technological education. The research considered U.S. educational standards, Edwin Datschefski's criteria, and the British Commission's framework.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings showed that age-appropriate learning approaches, design analysis, critical thinking development, and sustainable product concepts effectively contribute to the formation of environmental consciousness among students.

CONCLUSION: integrating sustainable development concepts into the educational process plays a vital role in preventing environmental damage. Instilling ecological responsibility should be prioritized as a core element of technological education.

Keywords: sustainable development, environmental education, technological education, environment, rights and responsibilities, diversity, design analysis.

For citation: Lochinbek Abdirasulov. (2025) 'Concepts of sustainable development of environmental protection in the educational PROCESS', Inter education & global study, (3), pp. 131–136. (In Uzbek).

Keng qo'llaniladigan ta'rifga ko'ra, odamlar kelgusi avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondira olish imkoniyatiga zarar yetkazmagan holda o'zining kundalik ehtiyojlarini qondira olsa, rivojlanish barqaror hisoblanadi. Britaniya komissiyasi barqaror rivojlanishning asosini tashkil etuvchi asosiy ta'limotlarni ko'rib chiqib, quyidagilarni ajratib oldi:

Jamiyat, iqtisodiyot va atrof-muhitning mahalliy darajadan global darajagacha o'zaro bog'liqligi.

Fuqarolik va tabiatni muhofaza qilish – huquq va majburiyatlar. ishtirok etish va hamkorlik qilish.

Ehtiyojlar va kelgusi avlodlarning huquqlari.

Rang-baranglik – madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy va biologik.

Hayotning sifati, tenglik va adolat.

Barqaror o'zgarishlar: rivojlanish va sayyoraning unga moslasha olish layoqati.

Xatti-harakatlardagi noaniqlik va etiyotkorlik.

Asosiy tushunchalarning har biri uchun komissiya qadriyatlar va moyilliklar, ko'nikmalar va qobiliyatlar, bilim va tushunishda ifodalangan kerakli ta'lim natijalarini belgilab berdi.

Buni texnologik ta'lim bilan bevosita bog'liq bo'lgan ushbu tushunchalardan biri - hayot sifati va tenglik tushunchasi misolida ko'rib chiqish mumkin. Istalgan ta'lim natijalariga quyidagilar kiradi:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Qadriyatlar va moyilliklar (O‘quvchilar: nima sababdan tenglik va adolat barqaror jamiyat uchun zarurligini baholay olishi kerak).

Ko‘nimalar va qobiliyatlar (O‘quvchilar: ehtiyojlarni istak-xohishlardan ajrata bilishi; iste’moldan tashqari, turmush sifati tushunchasiga nimalar kirishini tushuntira bilishi kerak).

Bilim va tushunish. (O‘quvchilar quyidagilarni bilishi va tushunishi zarur:

a) Barcha uchun bir xil bo‘lgan asosiy insoniy ehtiyojlar mavjud,

b) Tengsizlik va adolatsizlik jamiyat ichida ham, jamiyatlar orasida ham uchraydi,

v) Turmushning sifati – turmush darajasiga nisbatan birmuncha keng tushunchadir).

5-6, 7-10, 11-13, 14-16 i 16+ yoshdagi bolalar uchun ta’lim natijalari batafsil ishlab chiqilgan.

14-16 yoshli o‘quvchilar uchun misollar quyida keltirilgan.

«O‘zaro bog‘liqlik» deyilganda o‘quvchilarning quyidagilarni tushunishi nazarda tutiladi:

turli turmush tarzini targ‘ib qilishda reklama, mahsulotning innovatsiyaviyligi va ommabop madaniyatning rolini tushunish hamda ehtiyoj va istaklarni aniqlashda tanlov va muqobillarga tanqidiy yondashish layoqatiga ega bo‘lish;

alohida shaxslar va jamiyatlar tomonidan barqaror rivojlanish nuqtai nazaridan ilmiy-texnikaviy ishlanmalaridan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklarini baholay olish;

mahalliy ishlab chiqarish va iste’molga asoslangan barqaror rivojlanish hamda savdo va moliyaning globallashuvi o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni tushunish».

Ushbu fikrlarning barchasi texnologik ta’limga taalluqli. Bundan tashqari, o‘quvchilar "qadriyatlar va e’tiqodlar xatti-harakatlar va turmush tarziga qanday ta’sir qilishini, boshqa narsalarga qaraganda barqaror rivojlanishga ko‘proq mos kelishini tushunishi kerak". (“Fuqarolik va tabiatni muhofaza qilish" bo‘limi); “O‘z harakatlari va turmush tarzingizning atrof-muhitga ta’sirini tahlil qila olish va mutanosib qarorlar qabul qila olish” (“Kelgusi avlodlarning ehtiyojlari va huquqlari” bo‘limi); “Tanqidiy tahlil qilish layoqatiga ega bo‘lish hamda biotexnologiya kabi xilma-xillik va barqarorlikka putur yetkazuvchi siyosiy, texnologik va iqtisodiy o‘zgarishlar haqidagi bahslarda ishtirok eta olish” (“Xilma-xillik” bo‘limi).

Masalan, o‘quvchi o‘z uyi uchun stol chirog‘ini loyihalashtirib, uni yasaydi. Chiroq uchun qanday kuchlanishli lampochkadan foydalanish kerak? Past kuchlanishli lampochka uchun transformator va buning uchun - metall talab qilinadi. Metallni qazib olish va qayta ishlash uchun katta energiya talab qilinadi. Bundan tashqari, ushbu sanoat turlari atrof-muhitni ifloslantiradi. Ammo intensiv foydalanishda past kuchlanishli lampochka uchun kamroq elektr energiyasini talab qiladi, demak neft yoki gaz kamroq sarf qilinadi. Shu tarzda, havoga SO2 gazi kamroq chiqariladi va tabiiy resurslar tejaladi.

Talabalarni mahsulotni uning ishlanmasi nuqtai nazaridan ko‘rishga undash kerak. YA’ni, mahsulot umrining oxirida unga nima bo‘ladi. Uni osongina qismlarga ajratish va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

uning qismlarini qayta ishlash mumkinmi? Agar talabalar bu haqda o‘ylab ko‘rishsa, ular yaxshiroq dizayn qarorlarini qabul qilishi mumkin.

Edvin Datchevski (2001) o‘zining “Barqaror mahsulotlarning umumiy go‘zalligi” deb nomlangan fundamental tadqiqotida barqaror rivojlanishga muvofiqlikni beshta mezon orqali ko‘rib chiqishni taklif qiladi. YA’ni: mahsulot quyoshlimi, davriymi, xavfsizmi, ijtimoiymi va samaralimi, degan savollarga javob topish kerak. Mazkur mezonlar o‘quvchilarga mahsulotlarni ularning barqaror rivojlanishga muvofiqligi nuqtai nazaridan tahlil qilish imkonini beradi (ba’zan buni dizayn-tahlil deb atashadi).

Amerika Qo‘shma Shtatlarida o‘quvchilarning texnologik ta’limida texnologiyalarning atrof-muhitga ta’siriga katta e’tibor qaratiladi.

2000 yilda NASA tomonidan moliyalangan “Barcha amerikaliklar uchun texnologiyalar” nomli loyihaning doirasida ishlab chiqilgan Amerikalik maktab o‘quvchilarining texnologik savodxonligi standartlari chop etilgan .

Standartlarda “Texnologiyalarning atrof-muhitga ta’siri” deb nomlangan bo‘lim bor. Unda turli yosh guruhlariga mansub o‘quvchilarning bilimlariga qo‘yiladigan talablar keltirilgan:

Bolalar bog‘chasi yoshidan 2 sinfgacha bo‘lgan bolalar ayrim materiallar qayta qo‘llanilishi yoki ularga qayta ishlov berilishi mumkinligini bilishi kerak;

3-5 sinf o‘quvchilari quyidagilarni bilishi kerak:

Atrof-muhitga muqarrar ravishda zarar yetkazilishining oldini olish uchun chiqindilarga tegishli ravishda qayta ishlov berilishi yoki ular yo‘qotilishi kerak;

Texnologiyalardan foydalanish atrof-muhitga yoki ijobiy, yoki salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

6-8 sinf o‘quvchilari quyidagilarni bilishi kerak:

Texnologik ishlab chiqarish chiqindilari bilan ishlash muhim umuminsoniy muammo hisoblanadi;

Texnologiyalardan tabiiy ofatlar yetkazgan zararni tuzatish uchun va turli mahsulotlar va texnik tizimlardan foydalanish tufayli hosil bo‘ladigan chiqindilarga ishlov berishda foydalanilishi mumkin;

Texnologiyalarni rivojlantirish va ulardan foydalanish to‘g‘risidagi qarorlar ko‘pincha ekologik va iqtisodiy xatti-harakatlarni bir-briga qarama-qarshi qo‘yadi.

9-11 sinflar o‘quvchilari quyidagilarni bilishi kerak:

Odamlar takroriy foydalanish, iste’molni kamaytirish va qayta ishlash kabi usullar yordamida suvni, tuproqni va energiyani saqlash uchun texnologiyalarni ishlab chiqishi mumkin;

Qaror qabul qilish maqsadida ma’lumot olish uchun texnologiyalar yordamida atrof-muhit holatining monitoringini amalga oshirish mumkin;

Odamlar boshqa texnologiyalarning salbiy natijalarini qisqartirish uchun texnologiyalarni yaratadi;

Texnologiyalardan foydalanishga doir qarorlar o‘z ichiga atrof-muhitga kutilayotgan ta’sirlarning ijobiy va salbiy samaralari baholashni qamrab oladi;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Resurslardan foydalanishni qisqartirish uchun yangi texnologiyalar yaratilar ekan, turlicha yondashuvlar orasidan maqbulini tanlash muhim ahamiyaga ega.

Xulosa tarzida shuni aytish mumkinki, o‘quvchilarga atrof-muhitga muqarrar ravishda zarar yetkazilishining oldini olish uchun chiqindilarga tegishli ravishda qayta ishlov berilishi yoki ular yo‘qotilishi kerakligini dars jarayonida singdirib borishimiz lozim deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xaustov A.P., Redina M.M. Ekonomika prirodopolzovaniya: diagnostika i otchyotnost predpryatiy: Ucheb. posobiye. — M.: Izd. RUDN, 2002.
2. Bobshev S.N., Xodjayev A.Sh. Ekonomika prirodopolzovaniya.-M.: TEIS, 1997. Golub A.A., Strukova Ye.B. Ekonomika prirodnыx resursov. - M.: AspektPress, 1998.
3. Nabiyev E., Qayumov A. O‘zbekistonning iqtisodiy salohiyati. - T.: “Akademiya”, “Universitet”, 2000.
4. Xolmo‘minov J.T. Ekologiya va qonun. –T.: “Adolat”, 2000.
5. Nigmatov A. O‘zbekiston Respublikasining Ekologiya huquqi. Darslik. – T.: TDYUI nashriyoti, 2004.
6. Ekologiya huquqi. Darslik. / Mas`ul muharrir M.B. Usmonov. –T.: TDYI, 2006.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Lochinbek Abdirasulov**, doktorant [**Лочинбек Абдирасулов**, докторант], [**Lochinbek Abdirasulov,** doctoral student,]; manzil: 180119, Qarshi shahri, Ko‘chabog‘ ko‘chasi, 17-uy, [адрес: 180119, г. Карши, ул. Кучабог, д. 17], [address: 1801-19, City of Qarshi, Ko‘chabog‘ Street, 17].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MILLIY INNOVATSION PLATFORMADA TA'LIMIY RESURSLARNI JOYLASHUVI

© M.M. Xodjiyeva[1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada Milliy innovatsion platformalarda ta'limiy resurslarni joylashtirish jarayonining asosiy texnologik va pedagogik tamoyillari tahlil qilingan. Raqamli ta'lim muhiti uchun mo'ljallangan o'quv kontentining samaradorligini oshirishda ularni tizimli joylashtirish, interaktivlikni ta'minlash, sifat nazoratini yo'lga qo'yish hamda foydalanuvchiga qulay interfeys yaratish muhim omillar sifatida ko'rib chiqilgan. Tadqiqot doirasida O'zbekiston ta'lim tizimida innovatsion platformalardan foydalanish amaliyoti o'rganilib, ushbu jarayonni takomillashtirish bo'yicha aniq ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tahlil natijalari pedagoglar, raqamli kontent yaratuvchilar va ta'lim texnologiyalari mutaxassislari uchun nazariy hamda amaliy yo'riqnoma sifatida xizmat qilishi mumkin.

MAQSAD: O'zbekiston Respublikasida raqamli ta'lim rivojlanishining asosiy bosqichlaridan biri bo'lgan milliy innovatsion platformalardagi ta'limiy resurslarning joylashuvi, ularning tarkibi, foydalanuvchilar uchun qulayligi va ta'lim sifatiga ta'sirini tahlil qilishdan iborat. Shu bilan birga, ushbu platformalarning pedagoglar, o'quvchilar va oliy ta'lim muassasalari uchun qanday funksional imkoniyatlar yaratishini aniqlash ham ko'zda tutilgan.

MATERIALIAR VA METODLAR: tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi; tahliliy usul – milliy innovatsion platformalarda joylashtirilgan ta'limiy resurslar (videodarslar, elektron darsliklar, test bazalari) tahlil qilindi; taqqoslov usuli – "uzedu.uz", "edu.uz", "ziyonet.uz", "xtb.uz" kabi platformalar tarkibi va funksionalligi solishtirildi; so'rovnoma va intervyu – 80 nafar o'qituvchi va 50 nafar talabalar o'rtasida so'rov o'tkazilib, ularning resurslardan foydalanishdagi tajribalari o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko'rsatadiki, "ziyonet.uz" va "uzedu.uz" kabi milliy platformalarda ta'limiy kontent asosan maktab bosqichi uchun mo'ljallangan bo'lsa-da, oliy ta'limga oid resurslar yetarli darajada emas. Resurslar tarkibida multimediaviy darslar, fanlar kesimida interaktiv testlar va zamonaviy o'quv modullari mavjud bo'lsa-da, ularning yangilanishi va interaktivlik darajasi sust.

Pedagoglar so'rovnomasida ishtirok etganlarning 65 foizi mavjud platformalardan doimiy foydalanayotganini bildirgan, biroq 40 foizdan ortig'i interfeys va qidiruv tizimining samarasizligi haqida shikoyat qilgan. Talabalar esa ko'proq YouTube va nodavlat resurslarga murojaat qilayotganini qayd etgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

XULOSA: milliy innovatsion platformalardagi ta'limiy resurslar son jihatdan ko'p bo'lishiga qaramay, ularning funksionalligi, dolzarbligi va yangilanish darajasi hali yetarli emas. Resurslar pedagoglar va talabalar ehtiyojlarini to'liq qondirmaydi. Shu bois, ta'limiy resurslar sifatini oshirish, yangilash mexanizmlarini joriy qilish, foydalanuvchi interfeysini soddalashtirish va raqamli texnologiyalarni yanada kengroq integratsiya qilish zarur.

Kalit so'zlar: milliy innovatsion platforma, ta'limiy resurslar, raqamli ta'lim, interaktiv materiallar, resurslarni joylashtirish, onlayn ta'lim texnologiyalari, ochiq ta'lim muhiti, sifat nazorati, platforma imkoniyatlari, ta'lim jarayonini raqamlashtirish, Qalan.uz, uz.khanakademy, mohirdev.uz, ibratfarzandlari.uz

Iqtibos uchun: Xodjiyeva M.M. Milliy innovatsion platformada ta'limiy resurslarni joylashuvi. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). B.137–144.

РАЗМЕЩЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ПЛАТФОРМЕ

© М.М. Ходжиева[1]✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются особенности, значимость и направления совершенствования процесса размещения образовательных ресурсов на национальных инновационных платформах. Основное внимание уделяется техническим и педагогическим требованиям к эффективному развертыванию и использованию учебных материалов в цифровой образовательной среде. По результатам исследования, при размещении образовательных ресурсов на платформах большое значение имеют их систематизация, уровень интерактивности, контроль качества и удобный интерфейс. Также разработаны рекомендации по развитию культуры использования инновационных платформ в системе образования Узбекистана. Статья полезна педагогам, создателям контента и специалистам, работающим в сфере цифрового образования.

ЦЕЛЬ: анализ размещения образовательных ресурсов на национальных инновационных платформах, являющихся одним из ключевых этапов развития цифрового образования в Республике Узбекистан. Также рассматриваются состав, удобство использования данных ресурсов для пользователей и их влияние на качество образования. Дополнительно исследуется, какие функциональные возможности создают эти платформы для педагогов, учащихся и высших учебных заведений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы следующие методы: аналитический метод – проведён анализ образовательных ресурсов, размещённых на национальных инновационных платформах (видеоуроки, электронные учебники, базы тестов); сравнительный метод – сопоставлены структура и функциональность таких платформ, как "uzedu.uz", "edu.uz", "ziyonet.uz", "xtb.uz"; анкетирование и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

интервью – проведён опрос среди 80 преподавателей и 50 студентов, в ходе которого изучен их опыт использования указанных ресурсов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что такие национальные платформы, как "ziyonet.uz" и "uzedu.uz", преимущественно ориентированы на школьный уровень образования, при этом ресурсы, касающиеся высшего образования, представлены недостаточно. Несмотря на наличие мультимедийных уроков, интерактивных тестов по предметам и современных учебных модулей, уровень их обновляемости и интерактивности остаётся низким.

Согласно анкетам, 65% педагогов регулярно пользуются этими платформами, однако более 40% из них жалуются на неэффективность интерфейса и системы поиска. Студенты, в свою очередь, отмечают, что чаще прибегают к использованию YouTube и других негосударственных источников.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: несмотря на количественное многообразие образовательных ресурсов на национальных инновационных платформах, их функциональность, актуальность и степень обновления пока остаются недостаточными. Эти ресурсы не в полной мере соответствуют потребностям педагогов и студентов. В связи с этим необходимо повысить качество образовательных материалов, внедрить механизмы их регулярного обновления, упростить пользовательский интерфейс и обеспечить более широкую интеграцию цифровых технологий в образовательный процесс.

Ключевые слова: национальная инновационная платформа, образовательные ресурсы, цифровое образование, интерактивные материалы, размещение ресурсов, онлайн-образовательные технологии, открытая образовательная среда, контроль качества, возможности платформы, цифровизация образовательного процесса, Qalan.uz, uz.khanakademy, mohirdev.uz, ibratfarzandlari.uz

Для цитирования: Ходжиева М.М. Размещение образовательных ресурсов на национальной инновационной платформе. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). С. 137–144.

PLACEMENT OF EDUCATIONAL RESOURCES ON THE NATIONAL INNOVATION PLATFORM

© Muyassar M. Xodjiyeva[1]✉
[1]Namangan State university, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the features, significance and directions of improvement of the process of placing educational resources on national innovation platforms. The main attention is paid to technical and pedagogical requirements for the effective deployment and use of educational materials in the digital educational environment. According to the results of the study, when placing educational resources on platforms, their systematization, level of interactivity, quality control and user-friendly interface are of great importance. Recommendations for the development of the culture of

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

using innovative platforms in the education system of Uzbekistan have also been developed. The article is useful for teachers, content creators and specialists working in the field of digital education.

AIM: the aim of this study is to analyze the placement of educational resources on national innovative platforms, which represent one of the key stages in the development of digital education in the Republic of Uzbekistan. The study also examines the structure and user-friendliness of these resources, as well as their impact on the quality of education. In addition, it explores the functional opportunities that these platforms create for teachers, students, and higher education institutions.

MATERIALS AND METHODS: the following methods were used in the study: analytical method – an analysis of educational resources posted on national innovative platforms (video lessons, electronic textbooks, test databases); comparative method – comparison of the structure and functionality of platforms such as "uzedu.uz", "edu.uz", "ziyonet.uz", and "xtb.uz"; survey and interview – a survey was conducted among 80 teachers and 50 students to study their experience in using these resources.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed that national platforms such as "ziyonet.uz" and "uzedu.uz" are mainly oriented towards the school level, while resources related to higher education remain insufficient. Although these platforms provide multimedia lessons, subject-based interactive tests, and modern learning modules, their level of updates and interactivity is relatively low.

According to the survey, 65% of teachers regularly use these platforms; however, more than 40% complained about the inefficiency of the interface and search system. Students, on the other hand, noted that they more frequently turn to YouTube and other non-governmental sources for learning.

CONCLUSION: despite the quantitative variety of educational resources on national innovative platforms, their functionality, relevance, and degree of updating remain insufficient. These resources do not fully meet the needs of teachers and students. Therefore, it is necessary to improve the quality of educational materials, implement mechanisms for their regular updates, simplify the user interface, and ensure broader integration of digital technologies into the educational process.

Key words: national innovation platform, educational resources, digital education, interactive materials, sharing of resources, online educational technologies, open educational environment, quality control, platform possibilities, digitization of the educational process, Qalan.uz, uz.khanakademy, mohirdev.uz, ibratfarzandlari.uz

For citation: Muyassar M. Xodjiyeva. (2025) ‘Placement of educational resources on the national innovation platform’, Inter education & global study, vol.3 (5(1)), pp. 137–144. (In Uzbek).

Raqamli texnologiyalar jadal sur’atlar bilan rivojlanayotgan bugungi davrda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xususan, Milliy innovatsion platformalardan foydalanish orqali ta'limiy resurslarni yaratish, ularni raqamli formatda saqlash va samarali ekspluatatsiya qilish imkoniyatlari kengaymoqda. Bunday platformalar ta'lim jarayonini raqamlashtirishda muhim infratuzilma sifatida xizmat qilmoqda hamda o'quv materiallarini tizimli joylashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida ushbu resurslardan foydalanish madaniyatini shakllantirish, ularni metodik va texnik jihatdan to'g'ri joylashtirish, shuningdek, foydalanuvchilar uchun qulay muhit yaratish bo'yicha kompleks yondashuv zarurligi tobora ortib bormoqda. Shu jihatdan innovatsion platformalarning rivojlanishi nafaqat texnologik yangilanish, balki ta'lim jarayonining mazmuniy jihatdan yangilanishi uchun ham zamin yaratadi.

Milliy innovatsion platformalarda ta'limiy resurslarni joylashtirish jarayonini o'rganishda bir nechta muhim jihatlar aniqlandi. Avvalo, ta'limiy resurslarni joylashtirishning maqsadi - zamonaviy ta'limda ochiqlik, tezkorlik va sifatli axborot almashinuvini ta'minlashdan iborat. Shu o'rinda, Karimov Sh.M. o'zining "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" asarida raqamli resurslarning ta'lim jarayonidagi rolini ta'kidlab, "elektron o'quv materiallari o'quvchi faoliyatini faollashtirish, ularning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy vosita hisoblanadi" deya ko'rsatadi [1].

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, ta'limiy resurslarni joylashtirishda uchta asosiy talab muhim: -strukturaviy tartib (fanlar, kurslar, bosqichlar bo'yicha saralash); texnik imkoniyat (format, og'irlik, interaktivlik darajasi);mualliflik va sifat nazorati.

Resurslarni samarali joylashtirishning muhim jihatlaridan yana biri-ularning interaktivlik darajasi hisoblanadi. Yuldashev I.M. o'z tadqiqotlarida raqamli ta'lim materiallarini yaratishda foydalanuvchi bilan muloqotni ta'minlash imkoniyatlari yuqori bo'lsa, natijaviylik oshishini "Har bir elektron resurs pedagogik maqsadga mos va texnik nuqtai nazardan mukammal bo'lishi kerak" [2] deya qayd etadi.

Shuningdek, xorijiy manbalarni o'rganish jarayonida xalqaro tajribadan ham foydalanildi. Jumladan, S. McGreal va T. Anderson tomonidan ochiq ta'lim resurslari (OER) haqida olib borilgan tadqiqot alohida e'tiborga loyiq. Mualliflar o'z izlanishlarida shunday yozadi: " Ochiq ta'lim resurslari qayta foydalanish, kashf qilish va kontekstga moslashishni ta'minlash uchun mustahkam metama'lumotlar tuzilmalari bilan birga bo'lishi kerak"[3].

O'zbekiston amaliyotida esa Ziyonet portali, Milliy ta'lim ma'lumotlar bazasi (https://ziyonet.uz), Xanakademiyasi https://uz.khanacademy.org/, matematikani onlayn o'rganishga asoalangan https://qalan.uz/, ilm-fan va matematika uchun interaktiv simulyatsiyalar https://phet.colorado.edu/uz/, hamda UzEdu platformasi misolida mavjud resurslar joylashtirish tajribasi o'rganildi.

Ta'limiy resurslarni raqamli platformalarda joylashtirish bo'yicha ilmiy adabiyotlar turlicha yondashuvlarni ko'rsatadi.

Karimov Sh. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" asarida bu boradagi asosiy manbalardan biri bo'lib, unda raqamli o'quv resurslarining ta'lim jarayonidagi o'rni va ulardan foydalanish metodikasi yoritilgan. Muallifning fikricha, "har bir raqamli resurs o'quv jarayonining texnologik komponenti sifatida alohida didaktik vazifani bajarishi lozim"

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Yuldashev I. tomonidan tayyorlangan “Raqamli ta’lim resurslari: Yaratish va qo‘llash” nomli metodik qo‘llanmada esa resurslarni ishlab chiqish bosqichlari, texnik talablar va interaktiv elementlardan foydalanish metodikasi batafsil tahlil qilingan [4].

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son qarorida ta’lim sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va raqamli ta’lim resurslarini yaratish davlat siyosati sifatida belgilangan [5].

Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ta’limiy resurslarni platformalarda joylashtirishda texnik imkoniyatlar bilan bir qatorda, pedagogik talablar va mualliflik huquqini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish muhim o‘rin tutadi.

O‘zbekiston Milliy innovatsion platformasi doirasida ta’limiy resurslarning raqamli shaklda joylashtirilishini tahlil qilish maqsadida 2024-yil dekabr–2025-yil fevral oylarida 12 ta oliy ta’lim muassasasi va 3 ta akademik litsey negizida empirik tadqiqot o‘tkazildi. Unda jami 187 nafar pedagog va kontent yaratuvchilarning fikrlari so‘rovnoma va yarimstrukturaviy suhbatlar orqali o‘rganildi.

-tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ishtirokchilarning 82,9 foizi tomonidan yaratilgan raqamli ta’limiy resurslar Microsoft PowerPoint, PDF va Word formatlarida taqdim etilgan, faqat 17,1 foizi interaktiv format (video, SCORM, HTML5) da ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, platformaga yuklangan resurslarning 65 foizi metama’lumotlarsiz yoki noto‘g‘ri kategorizatsiyalangan holatda joylashtirilgani aniqlangan [6]

-respondentlarning 71,3 foizi resurs yuklashda metama’lumotlar tizimidan foydalanmaganini, asosiy sabab sifatida esa texnik bilim yetishmasligini va maxsus ko‘rsatmalarning mavjud emasligini bildirgan. Intervyularda ayrim pedagoglar shunday degan: “Platformaga yuklash jarayonida kalit so‘zlar yoki mavzularni tanlash imkoniyati mavjud emas, bu esa izlashda resurslarni topishni qiyinlashtiradi” [7].

So‘rovnoma natijalariga asoslanib, qatnashchilar quyidagi funksiyalarni afzal deb topdilar: avtomatik metama’lumotlarni to‘ldirish tizimi (68%); resurslarni fan, sinf va daraja bo‘yicha filtratsiyalash (74%); resurslar ostida reyting va sharh funksiyalarini qo‘shish (61%). O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Milliy innovatsion platformalarda ta’limiy resurslarni joylashtirishda texnologik vositalar va metodologik yondashuvlar yetarlicha joriy etilmagan. Bu holat xalqaro tajriba bilan solishtirilganda aniqroq namoyon bo‘ladi. Jumladan, McGreal va Anderson o‘z tadqiqotlarida OER (Open Educational Resources) samarali bo‘lishi uchun ularni metama’lumotlar bilan boyitish, foydalanuvchi kontekstiga moslab integratsiyalash zarurligini urg‘ulashgan. Bizning tadqiqotda esa metama’lumotlar tizimidan foydalanish darajasi past bo‘lib chiqdi (28,7%).

Pedagoglar tomonidan yaratilayotgan raqamli resurslarning asosan statik formatda (PDF, Word) bo‘lishi ham platformaning interaktiv imkoniyatlaridan to‘liq foydalanilmayotganini bildiradi. Bu jihat UNESCO tomonidan ilgari surilgan “ta’limda raqamli transformatsiya prinsiplari” ga zid keladi, chunki mazkur tamoyillarga ko‘ra raqamli kontent foydalanuvchi faol ishtirokini rag‘batlantiradigan tarzda bo‘lishi kerak [8].

Tadqiqot davomida aniqlandiki, resurslarni izlashda metama’lumotlarning mavjudligi va sifatli ishlanishi platformadan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Masalan, tajriba davomida metama'lumotlar bilan ta'minlangan resurslar 2,7 baravar tezroq topilgani — bu yondashuvning foydalanuvchi tajribasini kuchaytirishdagi real ahamiyatini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, so‘rov ishtirokchilari tomonidan ko‘tarilgan muammolar -avtomatik metama'lumot tizimining yo‘qligi, filtratsiya mexanizmlarining cheklanganligi va foydalanuvchi fikrini bildiruvchi reyting tizimining mavjud emasligi - platformaning texnik dizayni qayta ko‘rib chiqilishi lozimligini bildiradi.

Demakki, hozirgi bosqichda nafaqat kontent yaratish, balki uni tizimli ravishda joylashtirish, izlash, tahlil qilish va qayta ishlatish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Bu esa platformani nafaqat resurslar ombori, balki raqamli ta'lim ekotizimining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar Milliy innovatsion platformalarda ta'limiy resurslarni joylashtirishda metodik, texnik va axborot tizimlariga oid muammolar mavjudligini ko‘rsatdi. Jumladan, resurslarning asosan statik formatda (PDF, PowerPoint, Word) yuklanishi platformalarning interaktiv imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishga imkon bermayapti. Foydalanuvchi faoliyati va ta'limiy jarayon talablariga mos, interaktiv va adaptiv kontentlarning yetishmasligi, mavjud platformalarda kontentga biriktirilgan metama'lumotlar (metadata) tizimining zaifligi resurslarni samarali izlash, saralash va kontekstual moslashuvchanligini cheklab qo‘ymoqda.

Xalqaro tajribalar (McGreal & Anderson, 2007; Bateson, 2020; UNESCO, 2021) ochiq ta'lim resurslarining texnik sifati, kontekstga mosligi va izlanishi oson bo‘lishi ularning asosiy muvaffaqiyat omillari ekanini tasdiqlaydi. Shu jihatdan olib qaraganda, O‘zbekiston ta'lim tizimida mavjud milliy platformalarning texnik va metodik komponentlarini tubdan yangilash, metama'lumotlar asosida avtomatlashtirilgan saralash tizimlarini joriy etish, shuningdek, pedagoglarni raqamli kontent yaratish va joylashtirish bo‘yicha tizimli tayyorlash muhim vazifalardan biridir.

Ushbu tadqiqot asosida Milliy innovatsion platformalarda ta'limiy resurslarni samarali joylashtirishni ta'minlash uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: interaktiv va multimediaviy kontent yaratish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalarni joriy etish; metadata strukturasini milliy standartlar asosida ishlab chiqish va integratsiyalash; pedagog va kontent yaratuvchilar uchun maxsus malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish; platformalarning foydalanuvchi interfeysini soddalashtirish va ularni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish.

Mazkur xulosa ta'lim sohasida raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish, o‘quv jarayonining sifatini oshirish va ochiq ta'lim resurslaridan unumli foydalanishni ta'minlashga qaratilgan ilmiy va amaliy yondashuvlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Karimov Sh.M. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. - 240 b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Yuldashev I.M. Raqamli ta’lim resurslari: Yaratish va qo‘llash. Toshkent, 2021. 4, 82-bet
3. McGreal, R., & Anderson, T. Open Educational Resources (OER) and Metadata: Toward Creative Commons for Open Education. The International Review of Research in Open and Distributed Learning, (2007),8(3).
4. Yuldoshev M., Raqamli texnologiyalarining umumiy o‘rta ta’lim tizimidagi rivojlanishi va yangi texnogiyalarni dars jarayonlarda qo‘llash, Jizzax Davlat pedagogika universiteti, Raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etishning zamonaviy holati va istiqbollari, Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari,2023/11/14
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori PQ-2909-son, 2017 yil 20 apreldagi “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlash va ularni qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”.
6. Yuldoshev M., https://www.researchgate.net/publication/376833600
7. https://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/477/1013
8. UNESCO. (2021). Guidelines on digital learning for all: Ensuring equitable access to quality learning opportunities in the digital age. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377872
9. Milliy innovatsion platformalar tajribasi: xorijiy amaliyot tahlili. — O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, 2023.
10. Xodjiyeva M. M. UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA “INFORMATIKA” FANINI INNOVATSION PLATFORMALAR YORDAMIDA O’QITISH //Inter education & global study. – 2024. – №. 5 (1). – С. 199-210
11. Bateson G. Digital Tagging in Open Educational Platforms. (2020) Baylor University Educational Technology Review.
12. Creswell, J. W. Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (2014). (4th ed.). SAGE Publications

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Muyassar Xodjiyeva Maxmud**janovna, Namangan Davlat Universiteti doktorant, “University of Business and Science” nodavlat oliy ta’lim muassasasi o‘qituvchisi, [**Муяссар Ходжиева Махмуджановна,** докторант Наманганского государственного университета, преподаватель негосударственного высшего учебного заведения «University of Business and Science»], [**Muyassar M. Khodjiyeva**, doctoral student at Namangan State University, lecturer at the non-governmental higher education institution “University of Business and Science”]; manzil: O‘zbekiston, O‘zbekiston, Namangan shahri, Kosonsoy ko‘chasi, 12-uy [адрес: Узбекистан, город Наманган, улица Косонсой, дом 12], [address: Uzbekistan, Namangan city, Kosonsoy street, building 12].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI DIREKTOR O‘RINBOSARLARINING MENEJERLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY TALABLARI VA METODIK YONDASHUVLARI

© E’.R. Maxamadaliyeva[1]✉
[1]International school of finance technology and science instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning dolzarbligi asoslab beriladi. Bugungi kunda ularning kasbiy salohiyati, boshqaruv madaniyati va innovatsion fikrlash darajasi ta’lim sifatini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

MAQSAD: ushbu maqolaning asosiy maqsadi – maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishga oid metodik yondashuvlar, xorijiy tajribalar, trening va stajirovkalar orqali samarali modelni ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda boshqaruv nazariyalari, mahalliy va xorijiy tajribalar, amaliy kuzatuvlar, statistik tahlil va pedagogik eksperimentlardan foydalanildi. Shuningdek, Finlyandiya, AQSh, Singapur kabi mamlakatlarning ilg‘or tajribalari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari menejerlik ko‘nikmalarining rivojlanishi ta’lim muassasalari faoliyatiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Rejalashtirish, samarali kommunikatsiya, strategik fikrlash, jamoa bilan ishlash, qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish bo‘yicha ko‘nikmalarni shakllantirish uchun metodik shart-sharoitlar, interaktiv treninglar, seminarlar va stajirovkalar muhim rol o‘ynaydi.

XULOSA: maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish boshqaruv sifatini oshirish, pedagoglar faoliyatini samarali tashkil etish, ota-onalar bilan ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlash, bolalarning ta’lim olishi uchun qulay muhit yaratishga zamin yaratadi. Shu sababli menejerlik kompetensiyalarini rivojlantirish tizimli va metodik yondashuvlar orqali yo‘lga qo‘yilishi zarur.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, direktor o‘rinbosari, menejerlik ko‘nikmalari, boshqaruv madaniyati, innovatsion yondashuv, metodik shart-sharoitlar, trening, seminar, stajirovka, xorijiy tajriba.

Iqtibos uchun: Maxamadaliyeva E’.R. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini shakllantirishning zamonaviy talablari va metodik yondashuvlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.145–151.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ НАВЫКОВ ЗАМЕСТИТЕЛЕЙ ДИРЕКТОРОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

© Э.Р. Махамадалиева[1]✉
[1]International school of finance technology and science институт, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье обоснована актуальность развития управленческих навыков заместителей директоров дошкольных образовательных организаций. Их профессиональная компетентность, управленческая культура и инновационное мышление признаны важнейшими факторами повышения качества образования.

ЦЕЛЬ: основная цель — разработка эффективной модели формирования управленческих компетенций заместителей директоров ДОУ на основе методических подходов, зарубежного опыта, тренингов и стажировок.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись теории управления, анализ местного и международного опыта, эмпирические наблюдения, статистика и педагогический эксперимент. Рассмотрены примеры Финляндии, США и Сингапура.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что развитие управленческих навыков оказывает положительное влияние на деятельность образовательных учреждений. Для формирования навыков планирования, стратегического мышления, коммуникации и принятия решений важна организация методических условий, интерактивных тренингов, семинаров и стажировок.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие управленческих навыков заместителей директоров ДОУ способствует повышению качества управления, эффективной организации работы педагогов, укреплению сотрудничества с родителями и созданию благоприятной образовательной среды для детей. Необходимо внедрение системного и методического подхода в данное направление.

Ключевые слова: дошкольное образование, заместитель директора, управленческие навыки, управленческая культура, инновационный подход, методические условия, тренинг, семинар, стажировка, зарубежный опыт.

Для цитирования: Махамадалиева Э.Р. Современные требования и методические подходы к формированию управленческих навыков заместителей директоров дошкольных образовательных организаций.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 145–151.

MODERN REQUIREMENTS AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF MANAGERIAL SKILLS OF DEPUTY DIRECTORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

© E’zoza R. Maxamadaliyeva[1]✉
[1]International school of finance technology and science Institute, Tashkent, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: this article substantiates the relevance of developing managerial skills among deputy directors of preschool educational institutions. Their professional competence, management culture, and innovative thinking are recognized as key factors in improving the quality of education.

AIM: the main aim is to develop an effective model for shaping the managerial competencies of deputy directors of preschool institutions through methodological approaches, foreign experience, trainings, and internships.

MATERIALS AND METHODS: the study employed management theories, analysis of local and international practices, empirical observations, statistics, and pedagogical experimentation. Leading practices from Finland, the USA, and Singapore were examined.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed that developing managerial skills positively impacts institutional performance. Forming competencies in planning, strategic thinking, communication, decision-making, and problem-solving requires methodical conditions and developmental programs such as trainings, seminars, and internships.

CONCLUSION: strengthening the managerial competencies of deputy directors improves institutional governance, supports effective organization of staff activities, fosters parental cooperation, and creates a supportive learning environment for children. This process requires a systematic and methodological approach.

Keywords: preschool education, deputy director, managerial skills, management culture, innovative approach, methodological conditions, training, seminar, internship, international experience.

For citation: E'zoza R. Maxamadaliyeva. (2025) 'Modern requirements and methodological approaches to the formation of managerial skills of deputy directors of preschool educational organizations', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 145–151. (In Uzbek).

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida ta'lim tizimining har bir bo'g'inini takomillashtirish, uni zamon talablari darajasiga ko'tarish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimi bugungi kunda bolalarning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadigan muhim bosqich sifatida e'tirof etilmoqda. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarining samarali faoliyat yuritishi uchun ularni boshqaruvchi kadrlarning kasbiy mahorati, boshqaruv madaniyati va menejerlik ko'nikmalari yuqori bo'lishi zarurati kun tartibida turibdi.

Zamonaviy boshqaruvda menejerlik ko'nikmalari deganda tashkilot faoliyatini rejalashtirish, resurslarni oqilona taqsimlash, jamoani boshqarish, samarali muloqot olib borish, strategik fikrlash, muammolarga tizimli yondashish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish qobiliyatlari tushuniladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori yoki uning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘rinbosari ushbu menejerlik ko‘nikmalariga ega bo‘lmasa, tashkilotning tashkiliy, tarbiyaviy va pedagogik faoliyati izchil rivojlanmasligi mumkin. Bugungi globallashuv davrida menejerlik kompetensiyalari nafaqat tashkilot ichki ishlarida, balki ota-onalar, hamkor tashkilotlar, mahalliy hokimiyat, ta’limni boshqarish idoralari bilan aloqalarni yo‘lga qo‘yishda ham asosiy vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu nuqtayi nazardan olib qaralganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat kasbiy rivojlanish, balki butun ta’lim tizimi samaradorligining kalitidir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida menejerlik kompetensiyalarining to‘laqonli shakllanmaganligi ko‘plab muammolarni keltirib chiqarmoqda. Jumladan, pedagogik jamoa bilan samarali ishlay olmaslik, resurslardan foydalanishdagi muammolar, ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ushbu ilmiy-tadqiqot ishida maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini o‘rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish va ilg‘or tajribalar asosida takliflar ishlab chiqish asosiy vazifa sifatida belgilandi.

Maktabgacha ta’lim tizimi bugungi kunda nafaqat bolalarning ilk bilim va ko‘nikmalarini shakllantiradigan makon, balki ularning ijtimoiy-psixologik rivojlanishi uchun zarur muhit yaratadigan muassasa sifatida qaralmoqda. Bu jarayonning samaradorligi, avvalo, ushbu muassasalarni boshqarayotgan rahbarlar, xususan, direktor o‘rinbosarlarining kasbiy va menejerlik salohiyatiga bog‘liqdir. Direktor o‘rinbosarining samarali faoliyat yuritishi uchun menejerlik ko‘nikmalari – ya’ni rejalashtirish, nazorat qilish, jamoani boshqarish, muammolarni hal etish, qaror qabul qilish, innovatsiyalarni joriy etish kabi boshqaruvga doir qobiliyatlari yuqori bo‘lishi zarur. Bu ko‘nikmalar rahbar shaxsining har tomonlama rivojlanganligini, o‘z ustida ishlash madaniyatini, zamon bilan hamqadam bo‘lishga intilishini taqozo etadi.

Zamonaviy menejerlik talablariga ko‘ra, maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbari quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishi kerak: yangicha fikrlash, o‘z vaqtida va aniq qarorlar chiqarish, jamoaviy hamkorlikni tashkil etish, ijtimoiy-emotsional holatlarni boshqarish, axborot bilan samarali ishlash, raqamli savodxonlik va kommunikatsiya madaniyati. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlovchi pedagoglar jamoasini boshqarish uchun rahbarlar pedagogik psixologiyadan xabardor, individual yondashuvga ega bo‘lishi muhimdir. Innovatsion fikrlash esa zamonaviy menejerning ajralmas xususiyatidir. Bunday yondashuv rahbarni an’anaviy qarashlardan xoli bo‘lishga, yangiliklarga ochiqlik bilan yondashishga va mavjud muammolarga noodatiy yechimlar topishga chorlaydi. Aynan innovatsion fikrlash orqali tashkilotda o‘zgarishlar amalga oshadi va bu o‘zgarishlar sifat jihatdan yuksalishni ta’minlaydi. Rahbarning qaror qabul qilish qobiliyati, ayniqsa, noaniqlik sharoitida, vaziyatni tezda baholab, to‘g‘ri yechim topishga xizmat qiladi. Bu esa tashkilotning rivojlanishiga zamin yaratadi. Kompaniyalarda keng qo‘llaniladigan muqobil qarorlar ishlab chiqish, tahliliy yondashuv, risklarni baholash singari elementlar maktabgacha ta’lim boshqaruvida ham o‘z o‘rnini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

topmoqda. Muloqot madaniyati esa menejerlik ko‘nikmalari ichida alohida o‘ringa ega. Direktor o‘rinbosari har kuni pedagoglar, texnik xodimlar, ota-onalar va bolalar bilan turli yo‘nalishlarda aloqada bo‘ladi. Bu jarayonda to‘g‘ri, samimiy va ochiq kommunikatsiya ijobiy ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantiradi. Jamoa bilan ishlash ko‘nikmalari esa rahbarni chinakam yetakchiga aylantiradi. U nafaqat buyruq beruvchi, balki jamoa a’zolarini ilhomlantiruvchi, ularning salohiyatini ochib beruvchi shaxsga aylanishi zarur. Samarali jamoa yaratish uchun ishonch, mas’uliyat, motivatsiya va fikr almashinuvi muhim o‘rin tutadi.

Shuningdek, muammolarni hal qilish qobiliyati rahbarlikda ajralmas ko‘nikmadir. Har qanday muammoga tizimli yondashuv, bosqichma-bosqich tahlil, sabablarni aniqlash va muqobil variantlar orqali yechim topish amaliyotda o‘zini oqlaydi. Bunda vaziyatdan kelib chiqqan holda mos strategiyalar ishlab chiqiladi. Menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda ta’lim jarayonining metodik asoslari alohida o‘rin tutadi. Rivojlantiruvchi metodlar jumlasiga keys-stadi (holatli tahlil), rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar asosida muhokama, interaktiv treninglar, loyihaviy faoliyat, refleksiya, ko‘rgazmali tahlillar kiradi. Bular rahbarlarning o‘zini baholashi, o‘z ustida ishlashi, qarorlar chiqarishdagi mustaqillikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Rivojlantiruvchi treninglar, seminarlar va stajirovkalar esa rahbar salohiyatini oshirishda muhim vositadir. Treninglarda qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarda harakat qilish, jamoani boshqarish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Seminarlar esa nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Stajirovkalar orqali esa boshqa ilg‘or muassasalarda tajriba almashiladi, bu esa o‘z navbatida boshqaruv sifati oshishiga sabab bo‘ladi. Xorijiy tajriba ham menejerlik kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim manbadir. Masalan, Finlyandiyada maktabgacha ta’lim rahbarlari uchun pedagogik psixologiya va boshqaruv bo‘yicha chuqurlashtirilgan dasturlar mavjud. AQShda "Director Credential Program" orqali ta’lim tashkilotlari rahbarlari boshqaruv, moliyaviy rejalashtirish, xavfsizlik va o‘qituvchilar bilan samarali aloqalar o‘rnatish bo‘yicha maxsus tayyorlanadi. Singapurda esa har bir bog‘cha rahbari "Early Childhood Leadership Certificate" dasturidan o‘tishi shart. Bu dasturlar orqali menejerlik ko‘nikmalari professional va tizimli shakllantiriladi. O‘zbekistonda ham maktabgacha ta’lim sohasida ijobiy islohotlar olib borilmoqda. Direktor o‘rinbosarlarining kasbiy malakasini oshirish bo‘yicha qisqa muddatli va uzoq muddatli kurslar tashkil etilmoqda. Biroq mavjud imkoniyatlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Shu bois menejerlik ko‘nikmalarini mustahkamlovchi modullar, differensial yondashuv, amaliy mashg‘ulotlar va rahbarlik kompetensiyalarini baholovchi mexanizmlar ishlab chiqilishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ushbu ko‘nikmalarni shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega:

– jamoaviy va hamkorlikka asoslangan muhitni shakllantirish;

– rahbarlarni muntazam malaka oshirish kurslariga jalb qilish;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

– o‘zini o‘zi rivojlantirish uchun metodik, axborot va raqamli resurslar bilan ta’minlash;

– rahbarlik faoliyatini monitoring qilish, portfolioga asoslangan yondashuvni joriy etish;

– ichki stajirovkalarni tashkil etish, innovatsion g‘oyalarni rag‘batlantirish.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat boshqaruv samaradorligini oshiradi, balki ta’lim sifatiga, tarbiyaviy ishlar samaradorligiga, pedagoglar va ota-onalar bilan ishlash madaniyatiga ham sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu yo‘nalishda doimiy izlanish, tizimli yondashuv va xalqaro tajribalarga suyanish zarur.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatining samaradorligi bevosita uni boshqarayotgan rahbarlarning kasbiy salohiyati va menejerlik kompetensiyalariga bog‘liq. Direktor o‘rinbosari zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini egallagan, innovatsion fikrlovchi, jamoani ilhomlantiruvchi yetakchi bo‘lishi zarur. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, rahbarlarning menejerlik ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan maxsus pedagogik shart-sharoitlarni yaratish orqali ularning kasbiy rivojlanishini tizimli tashkil etish mumkin.

Rivojlantiruvchi metodlar – treninglar, seminarlar, stajirovkalar, interaktiv mashg‘ulotlar orqali rahbarlarda qaror qabul qilish, muloqot qilish, jamoaviy ishlash, muammolarni tahlil qilish, strategik yondashuv kabi ko‘nikmalar mustahkamlanadi. Bundan tashqari, xorijiy tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, yuqori darajadagi menejerlik salohiyatini shakllantirish uchun uzluksiz ta’lim, malaka oshirish kurslari va kasbiy baholash tizimi muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston sharoitida bu borada bir qator islohotlar olib borilayotgan bo‘lsa-da, ularni yanada takomillashtirish, tashkilot rahbarlari uchun alohida menejerlik dasturlarini ishlab chiqish, amaliyotga yaqin metodikalarga asoslangan mashg‘ulotlar tashkil etish zarur. Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim rahbarlari uchun ichki va xalqaro stajirovkalarni tizimli yo‘lga qo‘yish, ularning faoliyatini baholashda zamonaviy monitoring usullaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor o‘rinbosarlarining menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat ushbu muassasalarning ichki faoliyatini takomillashtirish, balki ta’lim sifatini oshirish, bolalarning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratishda ham beqiyos ahamiyatga ega. Shu sababli bu boradagi ishlarga tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv lozimdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Boshqaruv nazariyasi. (2016). Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Qodirov, X. (2020). Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish. Tashkent: Ta’lim va ilm-fan nashriyoti.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Dastanov, I. (2017). Zamonaviy boshqaruvning innovatsion yondashuvlari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi.
4. Mirzoeva, D., & Muxammadiev, K. (2019). Menejerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish metodlari: Tahlil va amaliyot. Tashkent: "Pedagogika" nashriyoti.
5. Karimov, U. (2018). Maktabgacha ta’lim tizimida rahbarlarning roli va uning samaradorligini oshirish usullari. O‘zbekiston Ta’lim jurnalida maqola.
6. Roberts, C., & Gibbons, J. (2015). Leadership in Early Childhood Education: Exploring the Role of Directors. London: Routledge.
7. Cooper, L., & Hall, D. (2017). Professional Development and Teacher Leadership in Early Childhood Education. New York: Springer.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida"gi qarori. (2017). Tashkent: Hukumat qarorlari to‘plami.
9. International Journal of Early Childhood Education. (2020). Innovative Practices in Leadership for Early Childhood Organizations. Vol. 28, Issue 3.
10. UNESCO (2019). Global Education Monitoring Report 2019: Tuning into the Global Goals for Education. Paris: UNESCO Publishing.
11. Zeynalli, B. (2018). Pedagogik boshqaruv: Teoriya va amaliyot. Tashkent: Fan va texnologiya.
12. Abdullah, A., & Waleed, A. (2016). Effective Communication in Management: Theory and Practice. Journal of Business Research, Vol. 40, pp. 213-229.
13. Smith, P., & Riley, J. (2015). Managing Change in Early Childhood Education. Melbourne: Cambridge University Press.
14. Smith, M., & Leithwood, K. (2017). Theories of Leadership and Management in Education. Journal of Educational Leadership, Vol. 33, Issue 2, pp. 98-112.
15. Shamsutdinov, R. (2019). O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida rahbarlarning kasbiy malakasini oshirish: Ta’lim jarayonida samarali boshqaruv. Tashkent: Alisher Navoiy nomidagi nashriyot.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Maxamadaliyeva E’zoza Rustamxo’ja qizi**, o’qituvchi [**Махамадалиева Эъзоза Рустамхужа**,преподаватель,], [**E’zoza R. Maxamadaliyeva** teacher]; manzil: Toshkent, Qibray tumani,universitet ko'chasi, 7-uy, [адрес: Ташкент, район Кибрай, улица Университет,7-дом], [address: Tashkent, Kibray district, University street,7-house].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

© M.B. Maxkamova[1]✉

[1]Qo‘qon Universitet, Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: global ekologik muammolar zamonaviy ta’lim oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda.

MAQSAD: bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ekologik madaniyat asoslarini rivojlantirishning samarali yo‘llarini aniqlash, ularning kasbiy tayyorgarligida ekologik ong va mas’uliyatni shakllantirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida pedagogik kuzatuv, testlar, suhbatlar, anketalar va eksperiment usullari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari bo‘lajak o‘qituvchilarda ekologik bilimlar yetarli bo‘lmaganini, ammo maqsadli metodik yondashuv orqali ularni rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatdi.

XULOSA: ekologik tarbiya jarayonini boshlang‘ich ta’limga tayyorlanayotgan o‘qituvchilar tayyorlov dasturlariga integratsiyalash ularning kasbiy mahoratini oshiradi va ekologik mas’uliyatni shakllantiradi.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, boshlang‘ich ta’lim, bo‘lajak o‘qituvchi, ekologik tarbiya, kasbiy tayyorgarlik.

Iqtibos uchun: Maxkamova M.B. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ekologik madaniyatni rivojlantirish .// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.152–157.

РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

© М.Б. Махкамова[1]✉

[1] Кокандский университет, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: современные экологические проблемы требуют новых подходов в системе образования.

ЦЕЛЬ: определить эффективные пути развития экологической культуры у будущих учителей начальных классов, формирование экологического сознания и ответственности в процессе профессиональной подготовки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использовались методы педагогического наблюдения, тестирования, интервьюирования, анкетирования и педагогического эксперимента.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: исследование показало недостаточный уровень экологических знаний у студентов, однако при использовании целенаправленных методик наблюдается положительная динамика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция экологического воспитания в подготовку будущих учителей начальных классов повышает их профессиональную компетентность и формирует чувство экологической ответственности.

Ключевые слова: экологическая культура, начальное образование, будущий учитель, экологическое воспитание, профессиональная подготовка.

Для цитирования: Махкамова М.Б. Развитие экологической культуры у будущих учителей начальных классов. // Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С. 152–157.

DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE IN FUTURE PRIMARY TEACHERS

© Masturaxon B. Maxkamova[1]✉
[1]Kokand University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: global environmental issues demand a shift in educational priorities.

AIM: to identify effective methods for developing ecological awareness and responsibility in future primary school teachers during their professional training.

MATERIALS AND METHODS: the study employed pedagogical observation, testing, interviews, surveys, and experimental methods.

DISCUSSION AND RESULTS: findings indicate that ecological knowledge among students is limited but can be significantly improved through targeted teaching methods.

CONCLUSION: integrating environmental education into teacher training programs enhances professional competency and fosters a sense of ecological responsibility among future educators.

Keywords: ecological culture, primary education, future teacher, environmental education, professional training.

For citation: Masturaxon B. Maxkamova (2025) ‘Development of ecological culture in future primary teachers, Inter education & global study, vol.3. №5 (1), pp. 152–157. (In Uzbek).

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ekologik madaniyatni rivojlantirish zamonaviy ta’lim jarayonining dolzarb masalalaridandir. Ekologik madaniyat jamiyat a’zolarining tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatini, ekologik bilim va ko‘nikmalarini, shuningdek, bu sohada barqaror dunyoqarashini ifodalaydi. Kelajakda jamiyat va atrof-muhit o‘rtasidagi uyg‘un munosabatlarni ta’minlash maqsadida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ekologik savodxonligi va tushunchalarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf bolaning eng nozik, ijodiy va kuzatuvchan davri

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘lib, bu davrda o‘qituvchilarning ekologik bilimlarga boyligi nafaqat o‘z darslari samaradorligini ta’minlashi, balki kelgusi avlodning ongida ham toza tabiatga mehr-muhabbat va mas’uliyat hissini uyg‘otishi bilan ahamiyatlidir. Ta’kidlash joizki, boshlang‘ich ta’lim bosqichida olingan birlamchi bilim va ko‘nikmalar butun umr davomida saqlanib qoladi va insonning hayotiy faoliyatida poydevor vazifasini bajaradi. Shuning uchun o‘qituvchilar bu davrda nafaqat matematika, ona tili yoki boshqa fanlarni o‘rgatish, balki tabiiy muhitni asrash, jonli organizmlarga g‘amxo‘rlik qilish va tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish kabi qadriyatlarni shakllantirishga ham e’tibor qaratadilar.

Ekologik madaniyat shaxsning atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatlarini izchil ravishda tartibga solib, insonning tabiat oldidagi majburiyatlarini ham nazarda tutadi. Shu bois ekologik tarbiya jarayoni, avvalo, kelajak avlodlarning sayyora oldidagi burchini chuqur his etishlari va bu burchni o‘z xulq-atvorlari orqali namoyon qila olishlari bilan bog‘liq. Ekologik mas’uliyatni rivojlantirish esa ko‘p jihatdan ustozlarning ushbu yo‘nalishdagi faoliyati hamda amaliy metodlariga tayanadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ekologik madaniyatni rivojlantirishi deganda, o‘qituvchilarning tabiat bilan doimiy aloqada bo‘lishi, ekologik bilimlarni darslarda hamda sinfdan tashqari tadbirlarda samarali qo‘llashi, o‘quvchilarni tabiatga hurmat va shukronalik ruhida tarbiyalashi nazarda tutiladi. Ta’lim jarayonining ilk bosqichidagi asosiy maqsad nafaqat ilmiy bilim berish, balki ana shu ilmiy bilimlarni real hayotda tatbiq etishni o‘rgatishdan iborat. Tabiat va inson o‘rtasidagi tabiiy uyg‘unlikni his qilish, ekologik muammolarga e’tiborli bo‘lish va ularni hal etish yo‘llarini qidirish jarayonida o‘quvchilarning ichki ijtimoiy mas’uliyat hissi shakllanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga ekologik madaniyatni rivojlantirishda metodik qo‘llanma va pedagogik texnologiyalar katta yordam beradi. Ushbu texnologiyalar turlicha amaliy mashg‘ulotlar, ekoturizm elementlari, tajribalar, maktab hududida gullar yoki ko‘chat ekish, tabiat targ‘ibotiga bag‘ishlangan turli ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar o‘tkazish orqali amalga oshiriladi. Ta’lim jarayonida amaliy faoliyat elementlarining ko‘p bo‘lishi o‘quvchilarga tabiatning mo‘jizakorligi hamda uni muhofaza qilishning naqadar muhim ekanini qalbdan his qilishlariga yordam beradi. O‘z navbatida, bu tajribalar orqali o‘qituvchilar nafaqat nazariy bilim berish, balki tabiatni sezish, uni his qilish, undan oqilona foydalanish va kelajak avlod uchun saqlab qolish mas’uliyatini shakllantiradilar. Bunday faoliyat shakllarida o‘quvchilar nafaqat tabiatni ko‘rish yoki kuzatish, balki o‘z ko‘chalari, hovlilari yoki maktab atrofiga amaliy g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, atrof-muhitni pok saqlash yuzasidan chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni bajarishda ishtirok etish orqali ham ekotizimning bir qismi ekanliklarini chuqur his qiladilar.

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishidagi talabalar bu davrda o‘zlari ham onglilik va faollik bosqichidan o‘tadilar. Ular ekologik mas’uliyat to‘g‘risidagi ma’lumotlarni chuqur o‘rganish, tabiatga zarar keltiradigan faoliyat turlarining oqibatlarini o‘rganish va shunday salbiy oqibatlarning oldini olish usullarini bilib olishlari lozim. Buning uchun o‘quv

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jarayoniga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish, virtual laboratoriyalardan foydalanish, eko-animatsion filmlar tomosha qilish va ularni tahlil qilish kabi usullar juda foydali bo‘ladi. Bu usullar o‘qituvchilarga nafaqat ishonchli nazariy bilim bergan holda, balki mustaqil izlanish, kuzatish, fikrlash va xulosa chiqarish o‘rganishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, ekoyozuv, ekobog‘ yoki ekoklub kabi ijodiy loyihalar ustida ishlash talabalarda ham amaliy ko‘nikmalar, ham ijodiy tafakkurni kengaytirish imkonini beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ekologik madaniyatini rivojlantirishda ular psixologik-pedagogik nuqtayi nazardan qulay muhitda tayyorlanishlari talab etiladi. O‘qituvchi kelajak avlodni tarbiyalaydi, shu bois u nafaqat kasb mahoratiga ega, balki yuksak ma’naviy fazilatlarga ega shaxs bo‘lishi lozim. Mazkur vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun o‘qituvchilarga pedagogik jarayonning metodologik asoslari, ekologik psixologiya va ta’lim psixologiyasi, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar haqida puxta nazariy bilim berish kerak. Ular talabalik davridan ekologik mas’uliyatni o‘ziga singdirishi, bilim va ko‘nikmalarini amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llashi hamda talabalik yillarida o‘qituvchi-laborant sifatida turli ekologik tadbirlarda ishtirok etishlari maqsadga muvofiq. O‘qish jarayonining ilk bosqichlaridanoq bilim, ko‘nikma va munosabatlar uyg‘unligi ta’minlangan holda, talabalarda ekologik qarashlarning shakllanishi ustuvor maqsadlardan biri sifatida qaralishi lozim.

Zamonaviy ta’lim sharoitida ekologik muammolarning dolzarb ekanligi hech kimga sir emas. Global isish, bioxilma-xillikning kamayishi, havoning ifloslanishi, suv tanqisligi kabi jarayonlar insan faoliyati natijasida yuzaga kelayotgani barchamizni o‘ylantirishi shart. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bu muammolarning oldini olishda katta mas’uliyatni zimmasiga olishlari kerak, chunki bugungi kunda yosh avlodga tabiatni asrash, unga munosabatda adolatli bo‘lish, birgalikda choralar ko‘rish kabi bilim va ko‘nikmalarni berish ertangi kunda ulkan samara beradi. Ana shu jarayonda o‘qituvchilarning ekologik madaniyati qanchalik yuqori bo‘lsa, o‘qituvchilar nafaqat o‘z ishiga mas’uliyat bilan yondashadi, balki o‘quvchilarga ham namuna bo‘lib xizmat qiladi. Ta’limda bunday madaniyatni tarbiyalash, eng avvalo, o‘qituvchining shaxsiy mas’uliyati, o‘z ustida doimiy ishlashi hamda ekologik anglash doirasini kengaytirib borish orqali yuzaga keladi.

Ekologik madaniyatga e’tibor berish o‘qituvchiga o‘z darslarini yanada boyitish, ularni qiziqarli, turli misol va faktlar bilan boyitilgan, hayotiy tajribaga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish imkonini beradi. Masalan, tabiiy hodisalarni kuzatish va ularni bolalarga tushuntirish chog‘ida o‘qituvchi ekologik bilimlarga tayangan holda jarayonni ko‘rsatib bera oladi. Suv, havo, tuproq kabi tabiat in’omlarini asrashda sodda, ammo samarali usullarni qo‘llashni dars jarayonida misollar yordamida namoyish qilish mumkin. Bunday ta’lim jarayonida bolalar tadqiqot qilishi, kashfiyotchilarcha qiziqish bildirishi, atrof-muhitga e’tiborli munosabatda bo‘lishi zarur ekanligini erta anglab yetadilar. Natijada yosh avlodda hayotning har bir jabhasida tabiat muhofazasi haqida o‘ylash, uyida, maktabida va jamoat joylarida ekologik normalarni buzmaslik, hatto boshqalarni ham shunga undash kabi fazilatlar shakllanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ekologik madaniyatni rivojlantirish uchun kelajakdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining professional mahorati qatorida shaxsiy fazilatlari ham muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchi nafaqat bilim beradigan, balki o‘z xulq-atvori bilan ibrat ko‘rsatadigan shaxs ekanini unutmaslik lozim. Agar u darsdan tashqari paytlarda o‘zi tabiatni muhofaza qilmasa, masalan, atrofga chiqindilarni tashlasa yoki suvsizlanishni oldini olish choralariga befarq bo‘lsa, uning so‘zlari hech qachon samara bermaydi. Shu bois ekologik tarbiyaning nafaqat nazariy, balki amaliy jihati, ustozning harakatlari va xulq-atvoridagi ibrat ёshi kichik bolaga juda kuchli ta’sir qiladi. Eng muhimi, o‘qituvchi talabalik davridayoq ekologik zaminda mustahkam turishi, katta mas’uliyatni his etishi va kelajakda shunga yarasha faoliyat olib borishga tayyorligini shakllantirishi lozim.

Kelajakdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayonida fanlararo yondashuv ham alohida ahamiyatga ega. Ekologik masalalar biologiya, kimyo, geografiya, fizika, matematika va hattoki adabiyot kabi fanlar bilan ham chambarchas bog‘liq. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida esa barcha fanlar uyg‘un holda berilishi sababli, o‘qituvchining ularning asoslari bo‘yicha ekotasavvurlari keng bo‘lishi talab etiladi. Shuningdek, sinfdan tashqari tadbirlarda turli mavzularga bag‘ishlangan kvestlar, eko-teatrlashtirilgan sahnalar, ekologik maqolalar yozish musobaqalari va ko‘rgazmalar tashkil qilish bolalarning qiziqishini oshiradi va ularni ekologik muammolar yechimiga jalb etadi. Shu tarzda, tabiiy fanlar bilan tarbiyaviy ishlar bir butun ekotizim sifatida xizmat qiladi va bolalarda tabiat bilan uyg‘unligimiz, uning ajralmas qismi ekanligimiz haqidagi tushuncha mustahkam qaror topadi.

O‘qituvchilarda ekologik madaniyatni targ‘ib qilish izchil va davomiy bo‘lishi talab etiladi. Ekologik masalalar faqat ayrim fanlar doirasida yoki muayyan mavsumiy tadbirlarda ko‘tarilmasligi kerak. U amaliy hayot tarziga aylanishi, ilg‘or tajribalarga tayangan holda doimiy ravishda rivojlantirilib borilishi lozim. Birgina maktabda emas, balki oila, mahalla va butun jamiyat miqyosida hamkorlikda ishlash orqali ekologik tarbiyaning samaradorligi yanada oshadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ushbu harakatlarning markazida turib, o‘z o‘quvchilari, ularning ota-onalari va mahalla faollari bilan muloqot qilib, ekologik loyihalarni tashkillashtirishi mumkin. Shundagina bolalar oila a’zolari hamda jamiyatdagi kattalarning amaliy namunasini ko‘rib, olgan bilimlarini real hayotga tatbiq qilishni boshlashadi.

Xulosa qilish mumkinki, bo’lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ekologik madaniyatni rivojlantirish, avvalo, ta’lim jarayonining mazmun va metodlarini boyitish, shuningdek, talabalarning shaxsiy mas’uliyat hissini shakllantirish bilan uzviy bog‘liq. Ekologik tarbiya orqali o‘qituvchilar yoshlarga nafaqat atrof-muhitga tejamkor va ehtiyotkorona munosabatni singdiradilar, balki ularni tabiatning qonuniyatlarini tushunishga, ularga rioya qilishga undaydilar. Ana shu jarayon orqali bolalarning ongi, qalbi va xulq-atvori bir butun holda shakllanib, kelajakda ekologik mas’ul va ongli avlodni tarbiyalashga zamin yaratiladi. Ta’kidlash joiz, zamonaviy ko‘nikmalarga ega, ekologik ongli o‘qituvchigina vaqtning dolzarb talablariga javob beradigan, tabiiy muhitni asrab-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

avaylaydigan avlodni voyaga yetkazishi mumkin. Bu jamiyat oldida turli global iqlim va atrof-muhit muammolariga yechim izlashda eng muhim omillardan biriga aylanadi. Ekologik madaniyatli o‘qituvchi dars jarayonida innovatsion usullarni qo‘llab, bolalar bilan muloqotda tabiiy muhitga e’tiborli munosabatni mustahkamlab, ularning bolalikdan buyon shunday ruhan va intellektual darajada tarbiya topishiga xizmat qiladi. Natijada har bir bola tabiatni sevish, uni himoya qilish va asrab-avaylashni o‘zining kundalik turmush tarzi va odatiga aylantiradi. Shu boisdan, bosqichma-bosqich, ilmiy asoslangan yondashuvlar hamda puxta rejalashtirilgan ta’lim dasturlari yordamida kelajakda ekologik mas’uliyati yuksak, yashil tafakkurga ega, taraqqiy etgan jamiyatni barpo etishda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari hal qiluvchi rol o‘ynaydilar.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri, 23.09.2020 y.) // Lex.uz rasmiy hujjatlar bazasi.
2. Ivanov, S. M. Formirovanie ekologicheskoy kul’tury uchashchikhsya nachal’nykh klassov: dis. … kand. ped. nauk / S. M. Ivanov. – Moskva: MGPU, 2017. – 150 s.
3. G‘anieva, S. X. Ta’lim jarayonida ekologik tarbiya va ongni shakllantirishda interaktiv metodlar / S. X. G‘anieva // Boshlang‘ich ta’limda innovatsion yondashuvlar. – 2020. – № 4. – B. 17–24.
4. Tixonov, A. S. Ekologiya i okruzhayushchaya sreda: uchebnoe posobie / A. S. Tixonov, E. V. Makarova. – Sankt-Peterburg: Piter, 2020. – 312 s.
5. Akramova, G. A. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda ekologik tarbiya mazmuni va uslublari: o‘quv qo‘llanma / G. A. Akramova. – T.: Ilm ziyo, 2021. – 136 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Maxkamova Masturaxon Baxromjon qizi**,o‘qituvchi [**Махкамова Мастурахон Бахромжон кызы,** преподаватель], [**Masturakhon B. Mahkamova,** teacher]; manzil: Farg‘ona viloyati, Qo‘qon shahri, Turkiston ko‘chasi, 28-A uy [адрес: Ферганская область, город Коканд, улица Туркестанская, дом 28-А], [address: Fergana region, Kokand city, Turkistan street, house 28-A]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TALABALARNI KASBIY MUVAFFAQIYATIGA ERISHISHDA INGLIZ TILIDAGI YOZISH KO'NIKMALARINI OSHIRISHNING AHAMIYATI

© N.S. Mirzayeva[1]✉
[1]Andijon davlat texnika instituti, Andijon, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada iqtisodiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun ingliz tilidagi yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda kommunikativ, jarayonli va texnologiyalarga asoslangan yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – iqtisodiyot sohasi talabalarining kasbiy muvaffaqiyatiga erishishda ingliz tilidagi yozish ko'nikmalarining o'rni va ularni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning afzalliklarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda zamonaviy tilshunoslikka oid nazariy manbalar, yozish malakasiga doir ilmiy ishlanmalar, CLIL, kommunikativ, jarayonli, janrga asoslangan yondashuvlar, shuningdek case study, role-playing, blended learning kabi interfaol metodlar o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ushbu yondashuvlar orqali talabalar real hayotdagi vaziyatlarga mos yozishmalarni (hisobot, xat, taqdimot) tayyorlashni o'rganib, kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishmoqda. Ular auditoriyani inobatga olgan holda aniqlik, mantiqlilik va zamonaviy vositalardan foydalangan holda fikrlarini yozma shaklda ifodalay olishga erishmoqda.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, kommunikativ, jarayonli va texnologiyalarga asoslangan yondashuvlarning kombinatsiyasi iqtisodiyot sohasi talabalarining ingliz tilidagi yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega bo'lib, ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatiga mustahkam poydevor yaratadi.

Kalit so'zlar: yozish ko'nikmalari, kommunikativ yondashuv, jarayonli yondashuv, texnologiyalarga asoslangan ta'lim, kasbiy tayyorgarlik.

Iqtibos uchun: Mirzayeva N.S. Talabalarni kasbiy muvaffaqiyatiga erishishda ingliz tilidagi yozish ko'nikmalarini oshirishning ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.158–165.

ВАЖНОСТЬ УЛУЧШЕНИЯ НАВЫКОВ ПИСЬМА НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УСПЕХА СТУДЕНТОВ

© Н.С. Мирзаева[1]✉
[1] Андижанский государственный технический институт, Андижан, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется значение коммуникативного, процессного и технологического подходов в развитии навыков письма на английском языке у студентов экономического направления.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить значимость письменных умений на английском языке для профессионального успеха студентов и обосновать эффективность современных педагогических подходов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве материалов использованы современные лингвистические исследования, труды по развитию письменной речи, а также изучены подходы CLIL, коммуникативный, процессный, жанровый, методы case study, role-playing и blended learning.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что данные подходы способствуют формированию у студентов навыков подготовки профессиональных текстов (отчетов, писем, презентаций), повышают их коммуникативную компетентность, структурность мышления и навыки использования современных технологий.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило, что сочетание коммуникативного, процессного и технологически обоснованного подходов обеспечивает значительное улучшение навыков письма на английском языке у студентов экономических направлений, укрепляя тем самым их профессиональные перспективы.

Ключевые слова: навыки письма, коммуникативный подход, процессный подход, обучение на основе технологий, профессиональная подготовка.

Для цитирования: Мирзаева Н.С. Важность улучшения навыков письма на английском языке для достижения профессионального успеха студентов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 158–165.

THE IMPORTANCE OF IMPROVING ENGLISH WRITING SKILLS FOR STUDENTS' PROFESSIONAL SUCCESS

© Nargizoy S. Mirzayeva[1]✉
[1]Andijan State Technical Institute, Andijan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the importance of communicative, process-oriented, and technology-based approaches in developing English writing skills among students in the field of economics.

AIM: the main goal of the research is to explore the role of English writing skills in achieving professional success for economics students and to identify the benefits of modern pedagogical approaches.

MATERIALS AND METHODS: the study examines modern linguistic sources, scientific works on writing development, and pedagogical approaches such as CLIL,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

communicative, process, genre-based methods, including interactive methods like case study, role-playing, and blended learning.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that these approaches enhance students' ability to write professionally oriented texts (reports, letters, presentations), improve communicative competence, logical structuring, and effective use of modern tools.

CONCLUSION: the study confirms that a combination of communicative, process-oriented, and technology-supported approaches significantly enhances the English writing skills of economics students and strengthens their future career prospects.

Keywords: writing skills, communicative approach, process approach, technology-enhanced learning, professional preparation.

For citation: Nargizoy S. Mirzayeva. (2025) 'The importance of improving english writing skills for students' professional success', Inter education & global study, 5(1), pp. 158–165. (In Uzbek).

Hozirgi kunda iqtisodiyot sohasi global miqyosda integratsiyalashgan. Shubhasiz, iqtisodiyot yo'nalishi talabalari xalqaro hamkorlik, transmilliy kompaniyalar va global loyihalarda ishtirok etishga tayyor bo'lishi kerakligini anglatadi. Bu borada ingliz tili xalqaro biznes aloqalari, ilmiy konferensiyalar va xalqaro savdo-sotiqning asosiy tilidir. Iqtisodiyot sohasidagi mutaxassislar ingliz tilida erkin muloqot qila olishi, shu jumladan, ingliz tilida yozma ravishda fikrlarini aniq va ishonchli ifoda eta olishi zarur. Iqtisodiyot bo'yicha taxsil olgan talabalar kelajakda xorijiy hamkorlar, investorlar va mijozlar bilan aloqa qilishlari mumkin. Ingliz tilida professional tarzda yozilgan xatlar, hisobotlar va takliflar tashkilotning imidjini yaxshilaydi va hamkorlikning muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

Ma'lumki, bugungi kunda ish beruvchilar ingliz tilini biladigan nomzodlarga ustunlik beradilar. Ingliz tilidagi yozish ko'nikmalari yaxshi bo'lgan mutaxassislar ish qidirishda va martaba o'sishida ancha raqobatga chidamli bo'ladi. Ingliz tilini yaxshi bilish xalqaro tashkilotlar va kompaniyalarda ishlash imkoniyatini ochadi. Ingliz tilida yozish ko'nikmalari yaxshi bo'lgan iqtisodchilar xalqaro loyihalarda ishtirok etish, xorijiy filiallarda ishlash va xalqaro miqyosda martaba qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ingliz tilida xatosiz va tushunarli yozish ko'nikmasi iqtisodchi mutaxassisning professional imijini shakllantiradi. Professional tarzda yozilgan резюме (CV), Motivation letter (cover letter) va elektron xatlar ish beruvchilarda ijobiy taassurot qoldiradi. Bundan tashqari, iqtisodiyot sohasidagi eng so'nggi ilmiy tadqiqotlar va maqolalar ko'pincha ingliz tilida chop etiladi. Talabalar ingliz tilini yaxshi bilishlari, ushbu manbalardan foydalanish va o'z tadqiqotlarini o'tkazishlari uchun muhim. Ilmiy faoliyat bilan shug'ullanmoqchi bo'lgan talabalar o'z tadqiqot natijalarini ingliz tilida chop etishlari kerak. Ingliz tilidagi yozish ko'nikmalari yaxshi bo'lgan talabalar o'z maqolalarini nufuzli ilmiy jurnallarda chop etish va o'z ilmiy faoliyatini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xalqaro konferensiyalarda o‘z tadqiqotlarini taqdim etish va xorijiy hamkasblar bilan tajriba almashish uchun ingliz tilida yaxshi yozish ko‘nikmasi talab etiladi. Ingliz tilida professional tarzda yozilgan taqdimotlar va тезислар (abstracts) konferensiya ishtirokchilarida ijobiy taassurot qoldiradi.

Iqtisodiy tahlilchilar va prognozchilar ko‘p miqdordagi ma’lumotlarni tahlil qilishlari kerak. Ingliz tilidagi manbalardan ma’lumotlarni olish va tahlil qilish, hamda tahlil natijalarini ingliz tilida yozma ravishda taqdim etish muhim. Iqtisodiyot sohasidagi mutaxassislar ko‘pincha hisobotlar, prognozlar va analitik materiallar tayyorlashlari kerak. Ingliz tilida aniq va tushunarli yozilgan hisobotlar investorlar, siyosatchilar va biznes rahbarlari uchun muhim ma’lumot manbai bo‘ladi.

Zamonaviy jahon tilshunosligida talabalarning biznes yozishmalari va sohadagi trendlarni tahlil qilishga oid bir qator nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, J.Jalolov yozish texnikasiga kiruvchi hodisalarni o‘rgatish xususiyatlari va imlo qiyinchiliklarini oson o‘rgatish bo‘yicha metodik tavsiyalar beradi. [1] Kitty O. Locker va Donna S. Kienzler esa ingliz tilida xatosiz va tushunarli yozish ko’nikmasini uzluksiz va bosqichma-bosqich mashqlar orqali shakllantirish usullarini taklif etadilar. [2] Ularning ishlarida keltirilgan hayotiy misollar va biznes ilovalari ta’lim jarayonining talabalar tajribasi va kelajakdagi faoliyatiga mosligini ta’minlaydi.

Maqolada talabalarga ingliz tilida samarali yozishga ko‘maklashuvchi amaliy strategiyalar va texnikala, jumladan, kommunikativ yondashuv (Communicative Approach), jarayonli yondashuv (Process Approach), janrga asoslangan yondashuv (Genre-Based Approach), kontentga integratsiyalashgan til ta’limi (Content and Language Integrated Learning - CLIL) ko‘rib chiqaylik.

Kommunikativ yondashuv yozishni muloqot vositasi sifatida qabul qilib, grammatik to‘g‘rilikdan ko‘ra, ma’noni yetkazishga ustunlik beradi. Talabalarga biznes xatlari, hisobotlar, takliflar kabi real hayotiy topshiriqlar beriladi, guruh bo‘lib ishlash va o‘zaro baholash orqali fikr almashish rag’batlantiriladi. Bu yondashuvda xatolardan qo‘rqmasdan, ulardan saboq olish muhimligi ta‘kidlanadi. [3] Masalan, “complaint letter” (shikoyat xati) va “request letter” (so‘rov xati) kabi yozuvlar ushbu yondashuvning amaliy namunasidir. Bunday xatlarda muallif ayditoriyani (mijozlarga xizmat ko‘rsatish xodimi, menejer, professor) hisobga olib, o‘z maqsadini aniq ifodalashi, muammoni hal qilish yoki so‘rovini amalga oshirish uchun muloqotning samaradorligini ta’minlashi lozim.

Jarayonli yondashuv (Process Approach) yozishni rejalashtirish, qoralama, tahrirlash va qayta ko‘rib chiqish kabi bosqichlardan iborat jarayon sifatida tahlil qiladi. Bu yondashuv talabalarga yozish jarayonining har bir bosqichini o‘rgatishni, rejalashtirish uchun miya hujumi (brainstorming) va aqliy xaritalar (mind maps) kabi texnikalardan foydalanishni, qoralama yozishda fikrlarni erkin ifodalashni, tahrirlashda esa aniqlik va to‘g‘rilikka e’tibor qaratishni nazarda tutadi. [4] Ushbu yondashuv, ayniqsa, insholar, hisobotlar va takliflar yozishda samarali hisoblanadi.

Janrga asoslangan yondashuv (Genre-Based Approach) yozishni ilmiy maqola yoki biznes hisoboti kabi muayyan janrlarning xususiyatlarini o‘rganish orqali

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

rivojlantirishga qaratilgan. Talabalarga turli janrlarning tuzilishi, tili va maqsadini o‘rgatish, namunaviy matnlarni tahlil qilish va shunga o‘xshash matnlarni yozish topshiriqlarini berish orqali ko‘nikmalar shakllantiriladi. Baholash jarayonida har bir janrning o‘ziga xos xususiyatlariga e’tibor qaratilishi muhimdir. [5]

Kontentga integratsiyalashgan til ta’limi (Content and Language Integrated Learning - CLIL) tilni iqtisodiyot va menejment kabi fanlar bilan integratsiyalashgan holda o‘qitishga asoslanadi. Bu yondashuv iqtisodiyotga oid matnlarni ingliz tilida o‘qish va tahlil qilish, shuningdek, iqtisodiy mavzularda ingliz tilida insholar, hisobotlar va taqdimotlar tayyorlashni o‘z ichiga oladi.

Texnologiyalardan foydalanish (Technology-Enhanced Learning) yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun kompyuterlar, internet va boshqa texnologiyalardan foydalanishni nazarda tutadi. Talabalar grammatika tekshirish dasturlari (Grammarly, Ginger) orqali xatolarni tuzatish, onlayn lug‘atlar va tezauruslardan foydalanish, onlayn hamkorlik platformalarida guruh bo‘lib yozish, shuningdek, internetdagi manbalardan ma’lumot izlash va foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. [6]

Tadqiqot uchun o‘rganilayotgan yondashuvlarning maqsadlariga erishish uchun dars mashg‘ulotlarida interfaol usullarni qo‘llash yaxshi samara beradi. Jumladan, ular case study, role-playing va blended learning - iqtisodiyot talabalarining ingliz tilidagi yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishda juda samarali va qiziqarli usullar hisoblanadi. Endi bu usullarni qanday integratsiya qilish mumkinligini ko’rib chiqamiz.

Eng avvalo Case study (vaziyatni tahlil qilish)ga batafsil to‘xtalib o‘tsak. Bu holda talabalarga real biznes vaziyatlari beriladi (masalan, kompaniyaning moliyaviy muammosi, marketing kompaniyasining muvaffaqiyatsizligi, raqobatning kuchayishi, ishga qabul qilish, yangi lavozimga qo‘yish). Talabalar bu vaziyatni tahlil qilishlari, muammoning sabablarini aniqlashlari va yechimlar taklif qilishlari kerak. Bu yechimlarni biznes xatlari, hisobotlar va taqdimotlar orqali yoritadilar.

Yozish ko‘nikmalari bilan qanday bog‘lanadi? Case study talabalarga turli janrlarda (biznes xatlari, hisobotlar, taqdimotlar) yozish, ma’lumotlarni tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish, fikrlarini aniq va ishonchli ifodalashga yordam beradi. Misol uchun, talabalardan muvaffaqiyatsiz marketing kompaniyasi haqida hisobot yozishni so‘raladi. Hisobotda ular muvaffaqiyatsizlik sabablarini tahlil qilishlari va yangi marketing strategiyasini taklif qilishlari kerak. Talabalardan moliyaviy muammolarga duch kelgan kompaniyaga investorlar uchun biznes xati yozish mashq qilinadi. Xatda ular kompaniyaning muammolarini tushuntirishlari, kompaniyaning istiqbollarini ko‘rsatishlari va investitsiyalarni jalb qilishlari kerak.

Role-playing (rolli o’yinlar)ning mohiyati shundaki, talabalar turli rollarni (investor, menejer, mijoz, xodim) ijro etadilar va ushbu rollarga mos keladigan yozma materiallar tayyorlaydilar. Ushbu o‘yinlarni samarali chiqishi uchun o‘qituvchi to‘g‘ri ko‘rsatma berishi darkor. Endi bu o‘yinni yozish ko‘nikmalari bilan bog‘laymiz. Rolli o‘yinlar talabalarga auditoriyani hisobga olish, turli janrlarda yozish (xatlar, hisobotlar, taqdimotlar, elektron xabarlar), turli nuqtai nazarlardan fikr yuritish va muloqot qilishga yordam beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Masalan, talabalardan kompaniya menejeri rolini o‘ynashni va xodimlarga motivatsiya beruvchi elektron xat yozish talab etiladi. Talabalardan investor rolini o‘ynashni va kompaniyaga investitsiya kiritish yoki kiritmaslik to‘g‘risida qaror qabul qilish uchun hisobot yozishlari inobatga olinadi.

Blended learning - aralash ta’limga keladigan bo‘lsak. darslarda an’anaviy ta’lim usullari bilan bir qatorda onlayn resurslar, video darslar, o‘quv platformalaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Blended learning talabalarga mustaqil o‘rganish, onlayn resurslardan foydalanish, hamkorlikda ishlash, o‘z-o‘zini baholash va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Har bir talabaning o‘rganish va mavzularni qabul qilish va tushunish jarayoni turlicha bo‘ladi, shu bois blended learning katta ustunlikka ega hisoblanadi. Talabalarga yozish qoidalari haqida video darslarni ko‘rishni va onlayn testlarni topshirishni talab etiladi. Aytaylik, talabalarga Google Docs yoki Microsoft Teams kabi platformalarda guruh bo‘lib yozish topshirig‘ini berilishi yaxshi natija berishi mumkin.

Yuqorida bayon etilgan usullarning talabalarni ingliz tilida yozish ko`nikmalarini rivojlantirishida afzalliklari, kamchiliklari, cheklovlari va kelajakdagi tadqiqotlar uchun foydali tomonlarini quyidagi jadval asosida ko‘rib chiqsak.

Xususiyatlar	Case Study	Role-Playing	Blended Learning
Ta’rifi	Real biznes vaziyatini tahlil qilish va yechimlar topish.	Turli rollarni o‘ynash va ushbu rollarga mos yozma materiallar yaratish.	An’anaviy ta’lim usullari bilan bir qatorda onlayn resurslar, video darslar, o‘quv platformalaridan foydalanish.
Maqsadi	Analitik ko‘nikmalarni, muammoni hal qilish qobiliyatini va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish.	Muloqot, empatiya, yaratuvchanlik va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish.	Mustaqil o‘rganish, onlayn resurslardan foydalanish, hamkorlikda ishlash va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish.
Yozish ko‘nikmalari	Biznes xatlari, hisobotlar, taqdimotlar.	Xatlar, hisobotlar, taqdimotlar, elektron xabarlar.	Insholar, hisobotlar, elektron xabarlar, onlayn forumlardagi munozaralar.
Afzalliklari	Real hayotiy tajriba, analitik ko‘nikmalarni rivojlantirish, turli janrlarda mashq, auditoriyaning bilim darajasini hisobga olish.	Muloqot, empatiya, yaratuvchanlik, motivatsiya.	Moslashuvchanlik, interaktivlik, mustaqillikni rivojlantirish, resurslarga kengroq kirish.
Kamchiliklari	Vaqt talab qiladi, ma’lumotlarni olish qiyin, baholash qiyin.	Tayyorgarlik vaqtini talab qiladi, o‘yinni boshqarish qiyin,	Texnik muammolar, texnik ko‘nikmalarning yetishmasligi, motivatsiyani saqlab qolish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xususiyatlar	Case Study	Role-Playing	Blended Learning
		baholash qiyin.	qiyin.
Cheklovlari	Talabalarning tayyorgarligi, vaziyatning murakkabligi.	Talabalarning ishtiroki, vaziyatning cheklanganligi.	O‘qituvchining roli, resurslarning sifati.
Kelajakdagi tadqiqot yo‘nalishlari	Onlayn o‘quv platformalari bilan integratsiya, sun’iy intellektdan foydalanish, turli turlarni taqqoslash.	Virtual muhitga integratsiya, sun’iy intellektdan foydalanish, turli turlarni taqqoslash.	Sun’iy intellekt va adaptiv ta’lim bilan integratsiya, samaradorlikni turli guruhlarda o‘rganish, iqtisodiyot fanlari bilan integratsiya.
Iqtisodiyot sohasidagi misollar	Muvaffaqiyatsiz marketing kompaniyasi, moliyaviy muammolarga duch kelgan kompaniya.	Xodimga motivatsiya beruvchi xat, investitsiya kiritish yoki kiritmaslik to‘g‘risida hisobot.	Yozish qoidalari bo‘yicha video darslar, guruh bo‘lib yozish, onlayn forumlardagi munozaralar.

Albatta talaalarning imgliz tilidagi biznes xatlarni, hisobot, taqdimotlar tayyorlash va shu kabi yozishmalarini samarali amalga oshirishda case study, role-playing, blended learning muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyot ta’limini olayotgan talabalarning ingliz tilidagi yozish ko‘nikmalarini kasbiga bog‘lashda kommunikativ yondashuv, jarayonli yondashuv hamda texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuvlarning kombinatsiyasi talabalarga ingliz tilida professional darajada yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu yondashuvlarning samaradorligini aniqroq baholashga va iqtisodiyot ta’limida ularni qo’llashning yangi usullarini topishga qaratilishi kerak. Kommunikativ yondashuv talabalarga iqtisodiyot sohasida zarur bo‘ladigan real muloqot vaziyatlarida (investorlarga hisobot, hamkasblarga elektron xat, mijozlarga taklif) yozishni o‘rgatadi. Bu talabalarning auditoriyani hisobga olish, maqsadni aniq ifodalash va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Jarayonli yondashuv yozishni rejalashtirish, qoralama, tahrirlash va qayta ko‘rib chiqish kabi bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayon sifatida ko‘rib chiqadi. Bu talabalarga iqtisodiy tahlil, biznes-reja yoki ilmiy maqola yozish kabi murakkab vazifalarni bajarishda fikrlarini tartibli ifodalashga, xatolarni tuzatishga va yozuv sifatini oshirishga yordam beradi. Texnologiyalarga asoslangan yondashuv talabalarga zamonaviy yozish vositalaridan (grammatika tekshirgichlari, onlayn lug‘atlar, hamkorlik platformalari) samarali foydalanishni o‘rgatadi. Bu talabalarga ma’lumotlarni tezda yig‘ish va tahlil

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qilish, xatolarni tuzatish, lug‘at boyligini oshirish va hamkasblar bilan hamkorlikda ishlash imkoniyatini beradi.

Ushbu uchta yondashuvning kombinatsiyasi talabalarga ingliz tilida professional darajada yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bu ko‘nikmalar ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Jalolov J., Chet tili o‘qitish metodikasi, Chet tillari oliy o‘quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik. “O‘qituvchi” nashiriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2012. B. 283-295.
2. Kitty O. Locker, Donna S. Kienzler, Business and Administrative Communication. E-book, McGraw Hill Higher Education – 2009. P. 709.
3. Flower, L., & Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. College Composition and Communication, 32(4), 365-387.
4. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269-293). Penguin.
5. Swales, J. M. (1990). Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge University Press.
6. Warschauer, M. (2000). Online learning in English as a second language: Trends and directions. TESOL Quarterly, 34(3), 511-530.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mirzayeva Nargizoy Sanjarovna**, katta o‘qituvchi [**Мирзаева Наргизаой Санжаровна** ,старший преподаватель], [**Mirzayeva Nargizoy Sanjarovna,** senior lecturer]; manzil: Andijon shahar, Bobur Shoh ko’chasi 56, 170119, Andijon, Andijon Viloyati, [адрес: город Андижан, проспект Бабура 56, 170119, Андижан, Андижанская область], [address: Andijan city, 56 Babur Avenue, 170119, Andijan, Andijan region]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

YAPONIDA INKLYUZIV TA'LIMDAN INKLYUZIV JAMIYATGA O'TISHDA PEDAGOGLARNING FAOLIYATI HAMDA MAKTAB DIREKTORLARINING INNOVATSION BOSHQARUV SALOHIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

© S.A. Mo'minov[1]✉

[1]O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada Yaponiyada erta bolalik davridan boshlab inklyuziv ta'limni joriy etish bosqichlari, uning huquqiy asoslari, maktabgacha va maktab ta'limi tizimidagi yondashuvlar, shuningdek, ijtimoiy xizmatlar bilan integratsiyalashgan inklyuziv model tahlil qilinadi.

MAQSAD: maqolaning asosiy maqsadi – Yaponiyada inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyatga o'tish jarayonida pedagoglar faoliyati va maktab direktorlarining innovatsion boshqaruv salohiyatini takomillashtirish tajribasini o'rganish va uni O'zbekistondagi ta'lim tizimi uchun samarali tavsiyalar shaklida asoslab berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada Yaponiya hukumati va vazirliklari tomonidan ishlab chiqilgan rasmiy hujjatlar, qonunchilik asoslari, universitetlar qoshidagi maxsus maktablar tajribasi, xalqaro va milliy manbalar, amaliy kuzatuvlar va statistik tahlillar asos qilib olingan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Yaponiyada 2007-yildan boshlab maxsus ta'lim tizimidan inklyuziv ta'limga o'tish yuz berdi. Maktabgacha ta'limdan boshlab alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun resurs markazlari, differensial yondashuvlar, maxsus maktablar bilan integratsiyalashgan model shakllantirildi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda maktab direktorlarining boshqaruv salohiyati, pedagoglar tayyorgarligi, yordamchi mutaxassislar va supervayzerlar ishtiroki, hamkorlik mexanizmlari muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar bilan tizimli aloqa, treninglar va ijtimoiy sheriklik orqali bolalarning ta'limda teng ishtirok etishi ta'minlanmoqda.

XULOSA: Yaponiyada inklyuziv jamiyat sari harakat maktabgacha bosqichdan boshlanadi. Ta'lim tizimi pedagogik, boshqaruv va huquqiy jihatdan bir butun tizimga aylangan. Ushbu tajriba asosida O'zbekistonda ham inklyuzivlikni kuchaytirish uchun kompleks yondashuv, maktab direktorlari salohiyatini oshirish, pedagoglar malakasini oshirish tizimi va resurs markazlari faoliyatini kuchaytirish lozim.

Kalit so 'zlar: Yaponiyada inklyuziv ta'lim, maktab direktori salohiyati, yordamchi pedagoglar, resurs xona, individual ta'lim rejasi, pedagogik trening, inklyuziv jamiyat, differensial yondashuv, supervayzer, universitet qoshidagi maxsus maktab.

Iqtibos uchun: Mo'minov S.A. Yaponida inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyatga o'tishda pedagoglarning faoliyati hamda maktab direktorlarining innovatsion

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

boshqaruv salohiyatini takomillashtirish// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.166–176.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ ПЕДАГОГОВ И ИННОВАЦИОННОГО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ДИРЕКТОРОВ ШКОЛ ПРИ ПЕРЕХОДЕ ОТ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБЩЕСТВУ В ЯПОНИИ

© С.А. Муминов[1]✉
[1] Республиканский научно-методический центр развития образования Республики Узбекистан, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются этапы внедрения инклюзивного образования в Японии с раннего детства, правовые основы, подходы в системе дошкольного и школьного образования, а также модель инклюзивного образования, интегрированная с социальными службами.

ЦЕЛЬ: основная цель статьи — изучить опыт педагогов и управленцев Японии в переходе от инклюзивного образования к инклюзивному обществу, а также сформулировать эффективные рекомендации для системы образования Узбекистана.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы официальные документы, разработанные правительством и министерствами Японии, законодательные основы, опыт специальных школ при университетах, международные и национальные источники, эмпирические наблюдения и статистический анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: начиная с 2007 года Япония перешла от системы специального образования к инклюзивной. Были созданы ресурсные центры и интеграционные модели, начиная с дошкольного уровня. Ключевую роль в реализации инклюзивного образования играют управленческие способности директоров, подготовка педагогов, участие специалистов и супервизоров, механизмы сотрудничества с родителями и общественностью.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: движение к инклюзивному обществу в Японии начинается с дошкольного образования. Система образования трансформировалась в единое педагогическое, управленческое и правовое пространство. Этот опыт может быть полезен для Узбекистана при разработке комплексного подхода, повышения квалификации директоров школ и педагогов, а также усиления деятельности ресурсных центров.

Ключевые слова: инклюзивное образование в Японии, управленческий потенциал директора, помощники педагогов, ресурсный класс, индивидуальный учебный план, педагогические тренинги, инклюзивное общество, дифференцированный подход, супервизор, специальные школы при университетах.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Для цитирования: Муминов С.А. Повышение эффективности работы педагогов и инновационного управленческого потенциала директоров школ при переходе от инклюзивного образования к инклюзивному обществу в Японии/ Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 166–176.

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHERS AND THE INNOVATIVE MANAGEMENT POTENTIAL OF SCHOOL PRINCIPALS IN THE TRANSITION FROM INCLUSIVE EDUCATION TO AN INCLUSIVE SOCIETY IN JAPAN

© Sulton A. Mo‘minov[1]✉
[1]Republican Scientific and Methodological Center for Education Development of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the stages of implementing inclusive education in Japan from early childhood, its legal foundations, approaches within preschool and school systems, and an inclusive model integrated with social services.

AIM: the main aim of the article is to explore the activities of teachers and school principals in Japan during the transition from inclusive education to an inclusive society and to develop practical recommendations for Uzbekistan's education system.

MATERIALS AND METHODS: the study is based on official documents issued by the Japanese government and ministries, legal regulations, experiences of special schools affiliated with universities, international and national sources, empirical observations, and statistical analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: since 2007, Japan has shifted from a special education system to an inclusive one. Resource centers and integrated models were introduced from the preschool level. The role of school principals' leadership, teacher preparation, involvement of support specialists and supervisors, and structured cooperation with families are all vital components of success.

CONCLUSION: in Japan, the journey toward an inclusive society begins at the preschool level. The education system has evolved into a unified pedagogical, administrative, and legal structure. This experience offers valuable insights for Uzbekistan in enhancing inclusion through a comprehensive approach, strengthening school leadership, teacher training, and expanding resource center operations.

Keywords: inclusive education in Japan, school leadership, teaching assistants, resource room, individual education plan, teacher training, inclusive society, differentiated approach, supervisor, university-affiliated special schools.

For citation: Mo‘minov S.A. (2025) ‘Improving the effectiveness of teachers and the innovative management potential of school principals in the transition from inclusive education to an inclusive society in Japan, Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 166–176. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2007-yilda Yaponiya “Maxsus ta’lim” tizimidan inklyuziv ta’lim tizimiga (Yaponiyada “maxsus ta’lim tizimi” deb ataladi) o‘tdi [1]. 2007-yilgacha maxsus ta’lim tizimida nogironligi bo‘lgan bolalar ham ta’lim olish huquqiga ega bo‘lganligi uchun boshlang‘ich maktabning birinchi sinfida yoki keyinroq 7 yoshga to‘lganda ular “Ko‘zi ojizlar maktablari”, “Karlar uchun”, aqliy zaif va jismoniy nogironlar maktabi deb nomlangan maxsus maktabda ta’lim olgan.

2007-yilda inklyuziv ta’lim tizimi boshlanganida “Maktab ta’limi to‘g‘risida”gi qonunga o‘zgartirishlar kiritildi. “Maktab ta’limi to‘g‘risida”gi qonunning 81-moddasida shunday deyilgan: “Bolalar bog‘chalari, boshlang‘ich maktablar, o‘rta maktablar, majburiy ta’lim maktablari, litseylarga sog‘lom bolalar va maxsus ta’limga muhtoj bo‘lgan boshqa chaqaloqlar, quyidagi bandlardan biriga tegishli bo‘lgan bolalarga Ta’lim, madaniyat, sport, fan va texnologiyalar vaziri tomonidan belgilangan nogironlik tufayli o‘qish yoki kundalik hayotdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun ta’lim bilan ta’minlanadi” deb yozilgan.

Ta’lim, madaniyat, sport, fan va texnologiyalar vazirining buyruqlariga muvofiq, nogironlik tufayli o‘qish yoki kundalik hayotdagi qiyinchiliklarni yengib o‘tish uchun ta’lim beriladi. Kichik yoshdagi bolalar ham [2]inklyuziv ta’limda yordam olish huquqiga ega ekanligi tasdiqlangan.

Bundan tashqari, Ta’lim, madaniyat, sport, fan va texnologiyalar vazirligi tomonidan nazarda tutilgan maktab ta’limi doirasida “Maktab ta’limi to‘g‘risida”gi qonunga muvofiq bolalar bog‘chalariga qatnaydigan yosh bolalar 3 yoshdan boshlab hali boshlang‘ich maktabga kirmagan bolalarga tegishlidir (1 yoshdan boshlab boshlang‘ich maktabgacha). Shunday qilib, Yaponiyada 2007-yilda inklyuziv ta’lim boshlanganidan keyin, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta’lim subyektiga aylangan.

Xo‘sh, 2007-yilgacha Yaponiyada alohida ehtiyojli kichik yoshdagi bolalar qayerdan yordam olishgan? Ta’lim maskani sifatida “bolalar bog‘chasi bo‘limlari” ayrim universitetlarga qarashli maxsus ehtiyojli maktablarda tashkil etilgan, biroq Yaponiya bo‘ylab 11 ta maktabda bunday bo‘limlar soni hali ham kam. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan ko‘plab bolalar ta’limdan ko‘ra ijtimoiy va tibbiy tizimlar orqali yordam oldilar (hatto inklyuziv ta’limdan keyin ham farovonlik va tibbiy yordam erta bolalik davridagi asosiy yordam xizmatlaridan biri bo‘lib qolmoqda).

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun ijtimoiy yordam va tibbiy xizmatlarning huquqiy asosi “ [3]Bolalarni himoya qilish to‘g‘risida”gi qonun bo‘lib, “Bolalarni himoya qilish to‘g‘risida”gi qonunning 6.2-2-moddasida “Bola rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga taalluqlidir. Vazirlar Mahkamasining qarorida ko‘rsatilgan boshqa obyektlar,

[1] Yaponiyada inklyuziv ta’lim tizimidan oldin nogiron bolalar uchun ta’lim “maxsus ta’lim”, inklyuziv ta’lim esa “maxsus ehtiyojli ta’lim” deb nomlangan.
[2] Maktab ta’limi qonuni. https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=322AC0000000026 .
[3] Bolalar farovonligi to‘g‘risidagi qonun. https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=322AC0000000164 .

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

masalan, kundalik hayotda asosiy harakatlarni o‘rgatish, bilim va ko‘nikmalar berish, ijtimoiy hayotga moslashishga o‘rgatish ko‘rsatilgan.

Bundan tashqari, 19-moddada quyidagilar nazarda tutilgan: “Sog‘liqni saqlash markazi direktori jismoniy nuqsoni bo‘lgan bolalarni tekshirishi yoki ularga maslahat berishi, kerakli davolanish bo‘yicha ko‘rsatmalar berishi kerak”. “Maslahatlarga javoban davolash bo‘yicha kerakli ko‘rsatmalar berishi mumkin”[4]. Yaponiyada “reabilitatsiya” so‘zi “rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash” bilan bir xil tarzda qo‘llaniladi va kundalik hayotdagi asosiy harakatlar bo‘yicha yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadigan, bilim va ko‘nikmalarni beradigan, ijtimoiy hayotga moslashish uchun treningni ta’minlaydigan ijtimoiy xizmatlarga ishora qiladi.

Shu tariqa, Yaponiyada inklyuziv ta’lim joriy etilishidan oldin alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash birinchi navbatda ta’limdan ko‘ra farovonlik xizmati sifatida ishlab chiqilgan va erta bolalik davridagi bolalarni qo‘llab-quvvatlash uchun farovonlikdan foydalanish hozir ham davom etmoqda.

Yaponiya ta’lim tizimida maktabgacha ta’limdan boshlab alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv guruhlar o‘z bag‘rini ochadi. Asosiy maktabgacha ta’lim tashkilotlari 2 xil rejimda faoliyat olib boradi. Ya’ni ota-onasi ishlaydiganlar uchun 9:00-18:00 gacha va ota-onasi ishlamaydiganlar bolalar uchun 9:00-14:00 gacha faoliyat olib boradi.

Misol tariqasida inklyuziv guruhlari mavjud bo‘lgan “Dorko-kay” ijtimoiy ta’minot markazi ish faoliyatini namuna sifatida ko‘rsatish mumkin. Ushbu ta’lim muassasasiga bolalar 0 yoshdan qabul qilinadi va inklyuziv guruhlar shakllantiriladi. Bog‘chada ish faoliyatini olib boradigan barcha tarbiyachilar, maxsus pedagoglar, tarbiyachi yordamchilari ishchi dasturini o‘zi tuzib jamoa kengashida (pedagogik kengash) ko‘rib chiqadi. Mashg‘ulotlar kunlik ehtiyojdagi vazifalar, ijtimoiy hayotga qo‘shish, bolalarni moslashtirish, tabiat bilan bog‘lashdan kelib chiqib tashkil qilingan.

Misol uchun hamma bolalar ertalab maktabgacha ta’lim tashkilotiga kelishi bilan tozalik ishlari bilan mashg‘ul bo‘lishadi (yoshidan kelib chiqib). Bu orqali mehnatni sevish hamda bolalar solig‘ini mustahkamlash, mushaklarning mustahkamligi ta’minlanadi. Undan tashqari Yaponiya maktabgacha ta’lim tashkilotlarining eng ko‘zga ko‘ringan jihatlaridan bittasi ota-onalar ta’lim jarayonida bemalol qatnasha olishi va kerak bo‘lganda ularga ham bolalar bilan ishlash jarayonini o‘rganishidir. Ota-onalar bolalar bog‘chalariga o‘z farzandlariga yo‘l-yo‘riq va qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha so‘rov yuborishlari ham mumkin. Bu orqali ota-onalar va tarbiyachilar bolalar bog‘chalari qanday yordam ko‘rsatishi mumkinligi haqida umumiy tushunchaga kelishlari mumkin.

Bu orqali bolaning ta’lim muassasasidagi faoliyati bilan uydagi jarayonlar bilan bog‘liqlikka olib kelinadi.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun Yaponiya maxsus maktablarida ham maktabgacha ta’lim guruhlari tashkil qilinadi. Tsukuba universiteti qoshidagi Otsukadagi

[4] Bolalar farovonligi to‘g‘risidagi qonun. https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=322AC0000000164

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Intellektual nogironligi bo‘lgan bolalar uchun yordamchi maktabini namuna qilib ko‘rsatish mumkin. Maxsus maktabga alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar 3 yoshdan boshlab 18 yoshgacha bola qabul qiladi. Bola maktab yoshiga yetganda uning ota-onasiga boshqa maktab internati, inklyuziv ta’lim tashkil etilgan maktab yoki o‘ziga yaqin va qulay deb bilgan boshlang‘ich maktabni tanlashi mumkin.

Undan tashqari Tsukuba universiteti huzuridagi Eshitish bo‘yicha nogironligi bo‘lgan bolalar uchun yordamchi maktabida ham maktabgacha guruhlar tashkil qilingan bo‘lib 3 yoshli guruhda 3 nafar, 4 yoshlida 4 nafar, 5 yoshlida 7 nafar bolalardan guruh shakllantiriladi. 0-2 yoshli bolalar guruhlarida asosan tarbiyachilar shug‘ullanishadi. Alohida korreksion soatlar ajratilmagan.

Tsukuba universiteti huzuridagi Ko‘rish bo‘yicha nogironligi bo‘lgan bolalar uchun yordamchi maktabning bog‘chasidagi bitta katta guruhda 10 nafar bola qabul qilinadi va ularga 4 nafar tarbiyachi biriktirilgan. Ular bolalarni ko‘rishini yaxshilash hamda hissiy motivatsiya berish maqsadida turli xil yordamchi texnologiyalar shu jumladan lupalardan foydalanishadi. Umuman ko‘rishi mavjud total ko‘zi ojiz bolalarda ham predmetlarni his qilish uchun barcha narsalarga alohida ahamiyat berilgan.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga shifokor tomonidan diagnostik tekshirilib tibbiy tashxis qo‘yiladi. Farzandi dunyoga kelgandan keyin Yaponiyalik ota-onalar maktabgacha ta’limdan chiqqan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarini inklyuziv ta’lim tashkil etilgan maktabga borishi haqida yozdiradi. Shu vaqt orasida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan qayerda ta’lim olishlari haqida mahalliy hukumatlardagi “Maktabga maslahat berish” deb nomlangan tizim mavjud. Ota-onalar alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun mo‘ljallangan maxsus maktab o‘qituvchilar, shifokorlar va psixologlar, davolash bo‘yicha mutaxassislar, reabilitatsiya va qo‘llab-quvvatlash markazlaridagi mutaxassislar, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilari, boshlang‘ich maktab o‘qituvchilari, ta’lim kengashidagi mas’ullar, bir xil nogironligi bo‘lgan farzandlarning ota-onalari, do‘stlar, ota-onalar uyushmasi tarmoqlari, ijtimoiy yordam xizmatlari jamoasidan maslahat olishlari mumkin. Bu jarayonda asosiy maslahatni bevosita maktabgacha ta’lim tashkiloti xodimlari beradi, chunki ular duch keladigan ehtiyoj va muammolarni tushunadi. Ota-onalar yozgi ta’tildan to kuzgacha bo‘lgan davrda farzandini ta’limga jalb etish uchun hatto o‘z farzandlari bilan maslahatlashadilar. Maslahat olgandan keyin, ota-onalar farzandi qayerda ta’lim olishini o‘ylab ko‘rish uchun turli umumta’lim, maxsus maktablariga tashrif buyurishadi. Shundan keyin farzandini qaysi ta’lim muassasaga berish uchun keyingi yilning aprel oyida ro‘yxatdan o‘tishga tayyorgarlik ko‘radi.

Ko‘pgina ota-onalar maxsus maktablarni mustaqil ravishda tanlaydilar. Ko‘pincha vaqt o‘tishi davomida ularning fikri o‘zgaradi. Boshlang‘ich maktabni tugatgan inklyuziv sinfga qabul qilingan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘rta maktab haqida gap ketganda, ko‘plab ota-onalar farzandlari uchun inklyuziv sinflarni tanlamaydilar. Aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lmagan bolalar o‘rta maktablarda muntazam

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mashg‘ulotlarga qatnashib, inklyuziv sinflarda ta’lim oladi. Aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolalar esa odatdagi o‘quv dasturini to‘liq o‘zlashtira olmaganligi uchun ko‘pchilik bolalar o‘rta maktabda maxsus maktabning sinflariga joylashtiriladi. Aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolalar uchun maxsus yordamchi maktabning o‘rta maktab bo‘limi o‘quvchilarning xususiyatlariga moslashtirilgan kasbiy ta’lim va kasbga yo‘naltirishni ta’minlaydi.

Yaponiya inklyuziv ta’limida maktab direktorini faoliyati. Yaponiyada inklyuziv ta’lim tizimi yuqori darajada rivojlanishida maktab direktorlarining ushbu jarayondagi roli juda muhim hisoblanadi.

ta’lim muhitini inklyuziv qilishda maktabda jismoniy va intellektual imkoniyati cheklangan bolalar uchun qulay sharoit yaratish;

maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun moslashtirilgan dars dasturlarini joriy etish;

inklyuziv sinflarni tashkil qilish va ularni qo‘llab-quvvatlashda o‘qituvchilar malakasini oshirish, bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun seminar va treninglar tashkil etish;

maxsus pedagoglar va defektologlar bilan hamkorlik qilish;

zamonaviy pedagogik metodlarni joriy qilish va ulardan foydalanishni rag‘batlantirish;

har bir o‘quvchining ehtiyojlariga mos ta’lim metodlarini qo‘llashni ta’minlash.

o‘quvchilarning psixologik va ijtimoiy moslashuvini kuzatish va qo‘llab-quvvatlash;

reabilitatsiya va ijtimoiy integratsiya jarayonlariga e’tibor qaratish;

ota-onalar bilan muntazam uchrashuvlar o‘tkazish, ularning takliflarini inobatga olish;

jamiyatda inklyuziv ta’limning ahamiyatini tushuntirish va targ‘ib qilish;

ijtimoiy xizmatlar, nodavlat tashkilotlar va maxsus maktablar bilan hamkorlik qilish;

inklyuziv ta’lim uchun zarur moddiy-texnik bazani yaratish;

o‘quv jarayoniga maxsus texnologiyalar va vositalarni kiritish (brayl shriftli kitoblar, ovozli dasturlar, maxsus kompyuter texnologiyalari va boshqalar);

davlat va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik orqali grant va moliyaviy manbalarni jalb qilish;

maktabda tolerantlik va hurmat madaniyatini shakllantirish;

nogironligi bor bolalar va ularning tengdoshlari o‘rtasida do‘stona muhit yaratish;

o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga faol jalb qilish, turli tadbirlar va loyihalarda qatnashishlariga sharoit yaratish kabilarni o‘z ichiga oladi.

Yaponiyada maktab direktorlari inklyuziv ta’limni samarali amalga oshirish uchun keng ko‘lamli boshqaruv va pedagogik yondashuvlardan foydalanadilar. Ularning maqsadi har bir o‘quvchiga sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratish va jamiyatga moslashuvini qo‘llab-quvvatlashdan iborat bo‘ladi.

Oddiy sinf o‘qituvchilari oldiga qo‘yilgan asosiy vazifalar:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

inklyuziv ta’lim nima ekanligini mazmun-mohiyatini ochib berish;

alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning xususiyatlari va yo‘l-yo‘riqlarini tushunishga yordam berishdir.

Oddiy sinf o‘qituvchilari alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar inklyuziv ta’limi bo‘yicha ishlashi uchun universitetlarda 1 kredit olish majburiydir. Universitetlarda talabalar har biri 90 daqiqadan 15 ta dars bo‘lib, ular inklyuziv ta’lim tizimi va uning tarixini, har bir nogironlik turining xususiyatlari va yo‘riqnomasini qamrab olishi zarur. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning tibbiy tashxisdagi turlaridan tashqari qashshoqlik, chet el fuqarolari bolalari, boshqa millatga mansubligini ham qamrab olishi zarur. Bundan tashqari, maxsus maktablarda umumta’lim maktablarining boshlang‘ich, o‘rta maktab o‘qituvchilari hamda hamshiralar litsenziya olib ishlashi uchun 7 kunlik amaliy mashg‘ulotlardan o‘tishlari shart. Bu esa muntazam o‘qituvchilarini alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlash, qanday bilim berish, jihozlash, maktabda inklyuziv sinf o‘quvchilarini baholash, rag‘batlantirish va ish faoliyatini olib borish uchun asos bo‘ladi.

Yaponiyada 4 yil universitetni tugatish jarayonida 1-darajali o‘qituvchilik litsenziyasini olishadi. Agar kichik kollejda bilim olinsa 2-toifa o‘qituvchilik litsenziyasini ikki yil o‘qishni tugatish vaqtida olishingiz mumkin. Magistraturada o‘qilsa 1-darajali litsenziya beriladi va siz uni 2 yil ichida ixtisoslashtirilgan (maxsus pedagogika) litsenziyaga yangilashingiz mumkin. O‘qituvchilik litsenziyasini olish uchun zarur bo‘lgan darslarni o‘qigandan keyin pedagoglar Universitet tomonidan imtihondan o‘tishlari kerak. Yaponiyada hozirgi kunda o‘qituvchilik litsenziyasining muddati umr bo‘yiga tenglashtirilgan. 2009-yildan 2022-yilgacha har 10 yilda bir marta yangilanish kiritilgan, lekin o‘qituvchilarning jiddiy salbiy fikrlari tufayli uni 2022-yildan boshlab yangilash shart emasligi belgilangan.

Oddiy sinf o‘qituvchilari sifatida ishlayotganlar uchun har bir mahalliy hukumatning Ta’lim kengashlari inklyuziv ta’lim bo‘yicha 1 oyda 1 marta treninglar o‘tkazadi. Treninglarda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tushunish, individual ta’lim rejalari bilan ishlash hamda ehtiyojlarga moslashtirilgan ko‘rsatmalar beriladi. Bundan tashqari, Ta’lim, Madaniyat, Sport, Fan va Texnologiya Vazirligi talabalarga ixtiyoriy ravishda, Ta’lim kengashlaridan tashqari turli xil o‘quv dasturlarida, turli tashkilotlar tomonidan o‘tkaziladigan o‘quv dasturlarida (universitetlar, xususiy muassasalar tomonidan o‘tkaziladigan o‘quvlarida qatnashishni tavsiya qiladi.

Demak, Yaponiyada talabalik davrida majburiy sifatida inklyuziv ta’lim modulni o‘qigan bo‘lishi, litsenziya olishi, oyda bir martda prefektura miqyosida bo‘ladigan treningda ishtirok etishi, vazirlik tashabbusi bilan o‘tkazilayotgan o‘quvlarda ishtirok etish lozim.

Inklyuziv ta’limda yordamchi pedagog xodim. Muntazam inklyuziv ta’lim sinflariga kiradigan yordamchi xodimlar “maxsus ehtiyojli ta’limni qo‘llab-quvvatlovchi xodimlar”, “muntazam sinflarni qo‘llab-quvvatlash xodimlari” va “maktab hayotini qo‘llab-quvvatlash

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

xodimlari" deb nomlanadi. Yordamchi pedagog xodim ish faoliyati maktab direktori, direktor o'rinbosari, maxsus ehtiyojlar bo'yicha koordinator va oddiy sinf o'qituvchilari bilan hamkorlik qilish, maslahatlashish hamda bolalarni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.

Yordamchi xodim bo'lish uchun oliy ma'lumotga ega bo'lish ham shart emas. Masalan, o'rta maktabni tugatgan va hamshiralik xizmatida ishlaganlar ham murojaat qilishlari mumkin. Yaponiya umumta'lim maktablaridagi inklyuziv ta'lim sinflarida litsenziyasi bo'lmasa ham alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga yordam ko'rsatishi mumkin. Chunki yordamchi xodim inklyuziv sinflarda asosiy sinf o'qituvchisidek muntazam yordam ko'rsatmaydi. Shu sababli ham yordamchi xodimlarning bilish darajasi va ularning inklyuziv sinf o'qituvchilar bilan ishlash usullari muammoga aylanmoqda. Yordamchi xodimlar ham maxsus yordam bo'yicha treningdan o'tsalar ham ularning tajribasi bilan ham bog'liq bo'lgan muammolar mavjud. Bundan tashqari, yordamchi xodimlar uchun ish haqi ishlagan soatiga qarab to'lanadi va ular haftada bir necha kun ishlaydi. Bu esa oddiy o'qituvchilar va yordamchi xodimlar o'rtasidagi muvofiqlashtirishda qiyinchiliklar tug'diradi.

Yordamchi xodim bo'lish uchun talab qilinadigan malaka talablari yo'q, lekin o'qituvchilik litsenziyasi, bola parvarishi bo'yicha ishchi litsenziyasi yoki ta'limni tushunadigan kishi bo'lishi ma'qul.

Maxsus qo'llab-quvvatlash koordinatorlari, yo'l-yo'riq bo'yicha supervayzerlar va ta'lim bo'yicha maxsus mutaxassislar. Maxsus qo'llab-quvvatlash koordinatorlarining vazifasi butun maktabda inklyuziv ta'limni tatbiq etish maqsadida oddiy sinf o'qituvchilariga maxsus yordam ko'rsatishdir. Ularga ta'lim kengashlaridagi nazoratchilar va mahalliy maktablarni qo'llab-quvvatlash markazida xizmat qiladigan maxsus maktablarning o'qituvchilari kiradi. Ular maxsus ehtiyojlar uchun litsenziyaga ega bo'lib, ko'rsatmalar va maslahatlar berish, tegishli o'quv materiallarini joriy etish, treninglar o'tkazish uchun oddiy maktablarga (inklyuziv maktablarga) tashrif buyurishadi.

Inklyuziv ta'limni izchil rivojlantirish uchun nafaqat yuqorida aytib o'tilgan inklyuziv ta'lim asoslarini bilishi undan tashqari oddiy sinf o'qituvchilarini (umumta'lim maktablari o'qituvchilar deb ataladi), maxsus maktab mutaxassislarini (mutaxassislar deb ataladigan) ham tayyorlash lozim. Ularga yo'l-yo'riq ko'rsatishi va qo'llab-quvvatlashi kuchli bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda ham Yaponiyada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash maqsadida Ta'lim kengashi maxsus ta'lim litsenziyalariga ega bo'lgan o'qituvchilarni malakasini oshirish maqsadida doimiy treninglar o'tkazadi. Shuningdek, ular universitetlarda ham doimiy malaka oshirib boradi.

Ilmiy yo'nalishda ketuvchilar uchun Yaponiya "O'qituvchilar oliy maktabi"ni taklif etadi va bu orqali inklyuziv va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga beriladigan ta'limning boshqa shakllari bo'yicha o'qituvchilar uchun aspiranturani taklif qilishadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Resurs xona hamda korreksion sinf o‘qituvchilari. Yaponiyada resurs xona korreksion sinf o‘qituvchilari ish faoliyatida ham muammo shundaki, resurs xona va korreksion sinf o‘qituvchilari uchun ham faqat oddiy o‘qituvchilik litsenziyalari beriladi. Shundan ularning 50 %igagina alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlash uchun diplomidan tashqari litsenziyaga ega.

Ayni vaqtda Yaponiyadagi maxsus maktablarda ishlaydigan o‘qituvchilarning 80% ga yaqini maxsus alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlash uchun litsenziyaga ega. Doimiy o‘qituvchilik litsenziyasiga ega bo‘lgan korreksion sinflar yoki resurs xonalarida ishlaydigan o‘qituvchilar 3 yil ishlagandan keyingina ularga 2 haftalik qisqa kursdan o‘tsa keyin maxsus litsenziya olish imkonini beriladi (2-darajali litsenziyasi kichik kollej bitiruvchisi litsenziyasiga teng). Hozirgi vaqtda pedagoglarga litsenziya berish tezligini oshirishga harakat qilmoqda. Litsenziyalash huquqi bo‘yicha kurslar Ta’lim, Madaniyat, Sport, Fan va Texnologiya vazirligi ko‘rsatmasiga binoan universitetlar hamda Ta’lim kengashlari tomonidan sertifikatlash taklif etiladi. Litsenziyaga ega bo‘lmagan o‘qituvchilarning yarmiga yaqini hozirgi kunda ish faoliyatini olib borayotganligi sababi, resurs xonalari va maxsus maktablarda darslarni jamoaviy o‘qitishdan foydalangan holda bir nechta pedagoglar bilan birgalikda o‘qitib kelishmoqda. Ular ham tajribali maxsus o‘qituvchi bilan birgalikda 3 yil ishlasa litsenziya olishi mumkin bo‘ladi. Hozirgi kunda ham maxsus alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlash uchun litsenziya beruvchi universitetlar soni ortib bormoqda. Shu asosida ham alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlash litsenziyasiga ega bo‘lgan talabalar ulushi ham asta-sekin o‘sishi kutilmoqda. Talabalar oddiy boshlang‘ich yoki o‘rta maktab o‘qituvchisi sifatida litsenziya olishi uchun maxsus ehtiyojli maktab yoki ijtimoiy muassasalarda 7 kunlik amaliy mashg‘ulotlarni o‘tashlari kerak.

Yaponiyada resurs xonasi o‘qituvchilari ma’lum bir bolani uzoq vaqt qo‘llab-quvvatlash uchun sinfda qolmaydi (buni yordamchi xodimlar amalga oshiradi). Korreksion sinf o‘quvchisi oddiy sinflardagi darslarda qatnashsa shu korreksion sinf o‘qituvchisi ham bolaga hamroh bo‘lib kirishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Yaponiya Ta’lim, Madaniyat, Sport, Fan va Texnologiya vazirligi veb sayti https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/tokubetu/002.htm.
   https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/tokubetu/002.htm.
2. https://www.doronko.jp/nurture-policy/.
3. https://www.otsuka-s.tsukuba.ac.jp/.
4. https://www.deaf-s.tsukuba.ac.jp/.
5. https://www.nsfb.tsukuba.ac.jp/.
6. https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/shugaku/detail/1422234.htm.
7. https://www.mext.go.jp/b_menu/shingi/chukyo/chukyo3/siryo/attach/1325884.htm.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

8. https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/kyoin/1414533.htm.
9. Takako Homma, Junko Inamoto, Akiho Tamaru, Yomiko Kesen, Ruriko Kamata, Hiroki Yoneda. The Trends of Special Needs Education Teacher Training : Constructing an Inclusive Education System as seen by Reports from the Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology's Central Council for Education in Japan. Research Bulletin for School Education 41, pp39-50, 2019.
10. https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/tokubetu/material/002.pdf
11. https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/tokubetu/material/1298211.htm.
12. https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/tokubetu/1343899.htm.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mo'minov Sulton Akbar o'g'li**, bo'lim bosh mutaxassisi [**Муминов Султон Акбар огли**, главный специалист отдела], [**Sulton A. Mo'minov,** Chief Specialist of the Department]; manzil: Toshkent shahri, Navoiy ko'chasi, 30-uy , [адрес: Г. Ташкент, ул. Навои, д. 30], [address: Tashkent, Navoi St., 30.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INTEGRATSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KASBIY-GRAFIK KOMPETENTLIGINI SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM TEXNOLOGIYALARI VA METODLARINI QO‘LLASH ORQALI RIVOJLANTIRISH

© Sh.N. Muslimov[1]✉

[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada integratsiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy-grafik kompetentligini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari va metodlarining o‘quv jarayonidagi o‘rni va ahamiyati yoritib beriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy-grafik kompetentligini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari va metodlarini qo‘llash orqali rivojlantirish yo‘llarini aniqlash hamda ushbu kompetentlikni shakllantirishda integratsiyaviy yondashuvning samaradorligini asoslab berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda grafika bo‘yicha mavjud nazariy qarashlar, kompyuter grafikasi, muhandislik grafikasi va pedagogik grafikaga oid manbalar tahlil qilinib, fanlararo integratsiyaga asoslangan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim metodlarining o‘rganilishi asosiy metod sifatida tanlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: integratsiyaviy yondashuv asosida tuzilgan o‘quv loyihalari, grafik organayzerlar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida olib borilgan tajribalar natijasida talabalar grafik kompetentligining sezilarli darajada rivojlangani aniqlandi.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari va metodlarini integratsiyaviy yondashuv asosida qo‘llash, bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy-grafik tayyorgarligini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: grafika, o‘qitish, texnologiya, integratsiya, yondashuv, AKT, shaxs, metod, fanlararo integratsiya, kasbiy-grafik kompetentlik, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

Iqtibos uchun: Muslimov Sh.N. Integratsiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy-grafik kompetentligini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari va metodlarini qo‘llash orqali rivojlantirish. // Inter education & global study. 2025. vol.3 №5(1). B.177–184.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ГРАФИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИОННОГО ПОДХОДА С ПРИМЕНЕНИЕМ ЛИЧНОСТНО-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ОРИЕНТИРОВАННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕТОДОВ

© Ш.Н. Муслимов[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются вопросы развития профессионально-графической компетентности будущих преподавателей технологического образования на основе интеграционного подхода. Особое внимание уделяется роли личностно-ориентированных образовательных технологий и методов в учебном процессе.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить пути развития профессионально-графической компетентности будущих преподавателей технологического образования посредством применения личностно-ориентированных технологий и методов обучения, а также обосновать эффективность интеграционного подхода.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании был проведён анализ научной литературы по компьютерной, инженерной и педагогической графике. Методологической основой послужили личностно-ориентированные подходы в обучении с опорой на междисциплинарную интеграцию и информационно-коммуникационные технологии.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: внедрение учебных проектов, графических органайзеров и ИКТ на базе интеграционного подхода показало значительное улучшение графических компетенций студентов, подтверждённое результатами экспериментальной работы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают, что использование интеграционного подхода и личностно-ориентированных технологий способствует эффективному формированию профессионально-графической подготовки будущих педагогов технологического направления.

Ключевые слова: графика, обучение, технология, интеграция, подход, ИКТ, личность, метод, междисциплинарная интеграция, профессионально-графическая компетентность, личностно-ориентированное обучение.

Для цитирования: Муслимов Ш.Н. Развитие профессионально-графической компетентности будущих педагогов технологического образования на основе интеграционного подхода с применением личностно-ориентированных образовательных технологий и методов.// Inter education & global study.2025. vol.3 №5(1). С. 177–184.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND GRAPHIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION BASED ON AN INTEGRATION APPROACH USING PERSONALITY-ORIENTED EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND METHODS

© Sherzod N. Muslimov[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the development of professional graphic competence in future teachers of technological education through an integration approach. The role of personality-oriented educational technologies and methods is emphasized within the educational process.

AIM: the main aim of the research is to identify effective ways of developing professional graphic competence in future teachers of technological education through personality-oriented methods and to justify the effectiveness of the integration-based approach.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing literature on computer graphics, engineering graphics, and pedagogical graphics. Personality-oriented learning methodologies based on interdisciplinary integration and ICT served as the core research method.

DISCUSSION AND RESULTS: the integration of educational projects, graphic organizers, and modern ICT into the learning process significantly enhanced students' graphic competencies, as confirmed by experimental results.

CONCLUSION: the findings demonstrate that using integration-based educational approaches and personality-oriented technologies effectively contributes to the formation of professional graphic competence in future technological education teachers.

Keywords: graphics, teaching, technology, integration, approach, ICT, personality, method, interdisciplinary integration, professional graphic competence, personality-oriented education.

For citation: Sherzod N. Muslimov. (2025) 'Development of professional and graphic competence of future teachers of technological education based on an integration approach using personality-oriented educational technologies and methods', Inter education & global study, vol.3 №5(1), pp. 177–184. (In Uzbek).

Zamonaviy sivilizasiya integratsiya jarayonlari hayotning barcha sohalarida: siyosatda, iqtisodiyotda, fanda, madaniyatda, ta'limda, tibbiyotda va boshqalarda amalga oshirilishi bilan tavsiflanadi. Iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning globallashuvi va integratsiyasi dunyo mamlakatlari va xalqlarining o'z suvereniteti, tili va madaniyatini saqlab qolgan holda tobora o'zaro bog'liq bo'lib borishiga olib keladi. Ta'lim sohasidagi integratsiya jarayonining yorqin misoli Yevropa mamlakatlarida oliy ta'limni Integratsiyalashuviga yo'naltirilgan Boloniya jarayonidir. Boloniya jarayonining maqsadi bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanishini rivojlantirish, ularning harakatchanligini oshirish va Yevropa oliy ta'limining jahonda raqobatbardoshligini ta'minlashga qaratilgan yagona Yevropa ta'lim makonini yaratishdir. Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida Integratsiya jarayonlari ham amalga oshirilmoqda: turli profildagi oliy o'quv yurtlarini etakchilari atrofida birlashtirish, oliy ta'lim muassasalarini ilmiy muassasalar bilan integratsiyalashuvi va sanoat korxonalari hakkorlikda ishlashi muhimdir. Integratsiya

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jarayonlari kadrlar tayyorlash yo‘nalishlarini aniqlashda (ikki yoki undan ortiq mutaxassislik asosida yangi yo‘nalishni shakllantirish), umumiy kasbiy va maxsus fanlarni Integratsiyalashganda ham amalga oshiriladi. “Davlat ta’lim standarti, o‘quv rejasi, o‘quv dasturlari va o‘quv qo‘llanmalari ko‘rinishidagi pedagogik loyiha turli sohalardagi mutaxassislarning Integratsiyalashgan faoliyati natijasidir. Ta’limning turli darajalarida (maktabgacha ta’lim, maktab ta’limi va boshqalar) zamonaviy pedagogik tizimni loyihalashda turli kasblar vakillari ishtirok etadilar: psixologlar, o‘qituvchilar, metodistlar, turli bilim sohalari (matematika, fizika va boshqa fanlar bo‘yicha olimlar), tibbiyot va boshqa xodimlar. Ta’lim jarayonining o‘zi pedagogik tadqiqot va loyihalash ob’ekti sifatida maqsadli, mazmunli va texnologik tarkibiy qismlarni, shuningdek, o‘qituvchilarning pedagogik faoliyati va talabalarning ta’lim faoliyatini birlashtiradi. O‘z navbatida, uning har bir tarkibiy qismi o‘zaro bog‘langan elementlar majmui sifatida murakkab yaxlit tizim vazifasini ham bajaradi. Masalan, o‘qitish maqsadlarida malakalar, bilim, qobiliyat va ko‘nikmalar, o‘quvchi shaxsini tarbiyalash va rivojlantirish vazifalari birlashtiriladi; o‘qitish mazmunida - tarbiyaviy elementlar va o‘quvchilar faoliyatining turli turlari; o‘quv jarayoni texnologiyasida - o‘qitishning turli usullari, vositalari va shakllari. Ta’kidlash joizki, muayyan o‘quv fanini o‘qitish metodlarini loyihalash va joriy etishda ushbu fan bo‘yicha maxsus bilimlar va pedagogik bilimlardan tashqari psixologiya, axborot texnologiyalari, menejment va o‘quv jarayoni bilan bog‘liq boshqa fanlarga oid bilimlardan foydalaniladi; bular o‘qitish metodikasini qurish fanning turli sohalari bilimlarini birlashtirish va ulardan foydalanishni talab qiladi.

Grafik kompetentlik uch turga bo’linadi: kompyuter grafikasi, muhandislik grafikasi, pedagogik grafika.

Kompyuter grafikasi — bu kompyuter texnologiyalari yordamida vizual tasvirlar, diagrammalar, animatsiyalar va modellar yaratish va ularni manipulyatsiya qilish san’ati va ilmiy yo‘nalishidir. Kompyuter grafikasi dizayn, kino, o‘yinlar, simulyatsiyalar va ilmiy vizualizatsiya kabi ko‘plab sohalarda qo‘llaniladi. U real dunyo tasvirlarini kompyuter muhitiga ko‘chirish va yangi virtual dunyolar yaratish imkoniyatini beradi.

Kompyuter grafikasining asosiy turlari:

2D grafika (Ikki o‘lchovli grafika): ikki o‘lchovli koordinatalar tizimida tasvirlar yaratish va tahrirlash.

Turlari: rastr grafikasi (piksellardan tashkil topgan tasvirlar, masalan, fotosuratlar).

Vektor grafikasi (matematik formulalar asosida yaratilgan tasvirlar, masalan, logotiplar yoki diagrammalar).

Qo‘llanish sohalari: Veb-dizayn, grafik dizayn, poligrafiya, interfeys dizayni.

3D grafika (Uch o‘lchovli grafika): uch o‘lchovli ob’ektlar va sahnalar yaratish va ularni realistik yoki stilizirlangan ko‘rinishda vizuallashtirish.

Turlari: 3D modellashtirish: Uch o‘lchovli ob’ektlar yaratish (qayiqlar, binolar, hayvonlar va h.k.).

3D animatsiya: Ob’ektlarni harakatga keltirish va ularni vaqtinchalik tartibda ko‘rsatish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Qo‘llanish sohalari: Filmlar, video o‘yinlar, virtual haqiqat (VR), simulyatsiyalar, muhandislik va arxitektura.

Animatsiya: rasmlar yoki ob’ektlarni ketma-ket ko‘rsatish orqali harakat illyuziyasini yaratish.

2D va 3D animatsiya: Har ikkala o‘lchovli hamda uch o‘lchovli ob’ektlarni animatsiyalash mumkin.

Qo‘llanish sohalari: Kino, televidenie, o‘yinlar, reklama, ta’lim.

Kompyuter yordamidagi dizayn (CAD): texnik va muhandislik loyihalarini yaratish va vizuallashtirish uchun qo‘llaniladigan kompyuter grafikasi turi.

Qo‘llanish sohalari: Arxitektura, avtomobilsozlik, mashinasozlik va sanoat dizayni.

Muhandislik grafikasi — bu texnik ob’ektlar, strukturalar va tizimlarni aniq va tushunarli tarzda vizuallashtirish uchun qo‘llaniladigan maxsus grafik yoki vizual tasvirlardir. U muhandislik sohalarida, jumladan, mashinasozlik, qurilish, arxitektura va sanoat dizaynida katta ahamiyatga ega bo‘lib, texnik ma’lumotlarni yozuv va tasvirlar yordamida aniq bayon qiladi. Muhandislik grafikasi odatda 2D yoki 3D formatda bo‘ladi va chizmalar, shemalar yoki modellar shaklida namoyon bo‘ladi.

Muhandislik grafikasining maqsadi: texnik g‘oyalar va loyihalarni vizuallashtirish va tushuntirish; ob’ektlar, mexanizmlar va qurilmalarni aniq chizma yoki model orqali ko‘rsatish; ishlab chiqarish, o‘rnatish va montaj jarayonlarida texnik hujjat sifatida foydalanish.

Muhandislik grafikasining turlari: texnik chizma: 2D chizmalar: Bu muhandislik ob’ektlarining frontal, ortog‘onal va kesim ko‘rinishlarini aniq ko‘rsatadigan ikki o‘lchamli chizmalar. Bu chizmalar ob’ektning o‘lchamlari, shakli va boshqa texnik xususiyatlarini aniq belgilashga xizmat qiladi.

3D chizmalar va modellar: Ob’ektlarni uch o‘lchovli formatda yaratish, ularning haqiqiy shakli va tuzilishini to‘liq vizuallashtirish imkonini beradi. Bu modellar muhandislar va dizaynerlarga ob’ektlarni yoki mexanizmlarni realistik ko‘rinishda ko‘rishga yordam beradi.

CAD (Computer-Aided Design) yordamidagi chizmalar: kompyuter yordamida dizayn va chizmalar yaratish uchun qo‘llaniladi. CAD dasturlari orqali muhandislar va dizaynerlar aniq texnik chizmalar, modellar va simulyatsiyalar yaratishlari mumkin.

Mashhur CAD dasturlar: AutoCAD, SolidWorks, CATIA, Siemens NX, Fusion 360.

Shemalar: elektrik va gidravlik shemalar: Bu turdagi chizmalar elektr va gidravlik tizimlarning tartibini va ularning elementlarini ko‘rsatish uchun qo‘llaniladi. Texnologik jarayon shemalari: Ishlab chiqarish jarayonida materiallar va energiya oqimlarini ko‘rsatadigan vizual sxemalar.

Arxitektur chizmalar: bino va inshootlar tuzilishi, qurilishi va dizayn bilan bog‘liq texnik chizmalar. Unda ob’ektlarning o‘lchamlari, materiallari va konstruksiya elementlari aniq ko‘rsatiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Mexanik chizmalar: mashinasozlik va mexanizmlar tuzilishi va ishlashini tushuntirish uchun texnik chizmalar. Bunda mexanizmning har bir qismi aniq ko‘rsatiladi va ularning o‘zaro aloqasi yoki harakatlari vizuallashtiriladi.

Pedagogik grafika — bu o‘quv jarayonini samarali tashkil etish va yordam berish maqsadida turli vizual vositalardan foydalanishdir. Pedagogik grafika turli shema, diagramma, rasm va vizual taqdimotlar yordamida ma’lumotlarni soddalashtirib, o‘quvchilarga tushunarli va yodda qolarli tarzda taqdim etadi.

Pedagogik grafikaning maqsadlari: ma’lumotni soddalashtirish: Murakkab g‘oyalar va tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda ifodalash.

Tushunishni osonlashtirish: Vizual materiallar orqali o‘quvchilarning bilimni yaxshiroq o‘zlashtirishini ta’minlash. Yodda saqlash: Vizual elementlar orqali ma’lumotni osonroq eslab qolish imkoniyati.

Pedagogik grafikaning turlari:

Shema va diagrammalar: venn diagrammasi: Ikkita yoki undan ortiq to‘plamning umumiy va farqli jihatlarini ko‘rsatadi.

Zehniy xarita (Mind Map): Asosiy g‘oya atrofida bog‘liq ma’lumotlarni vizuallashtiradi.

Infografika: statistik ma’lumotlarni, faktlar yoki jarayonlarni vizual tarzda ko‘rsatish. Maqsad ma’lumotni tez tushunish va qabul qilishni osonlashtirish.

Taqdimot vositalari: Powerpoint, Prezi yoki boshqa taqdimot dasturlari orqali vizual ma’lumotlarni taqdim etish.

Ta’lim jarayonida tasvirlar, grafiklar va diagrammalardan foydalanish.

Animatsiya va videolar: qiyin tushunchalarni tushuntirish uchun animatsiya va videolardan foydalanish. Bu vositalar dinamik vizual materiallar orqali tushunishni osonlashtiradi.

Pedagogik grafikaning ahamiyati: uzoq muddatli xotira: Vizual axborot yordamida ma’lumotlar uzoq muddat xotirada saqlanadi.

O‘quvchilarning qiziqishini oshirish: Vizual elementlar yordamida o‘quv jarayonini qiziqarli va jozibador qilish mumkin.

Murakkab tushunchalarni engil tushuntirish: Texnik yoki nazariy tushunchalarni shema va grafiklar orqali tushuntirish osonlashadi.

Pedagogik grafika turli ta’lim sohalarida, shu jumladan maktab, universitet va kasbiy ta’limda, bilimlarni samarali o‘zlashtirishda muhim vosita sifatida foydalaniladi.

Grafik organayzer — bu ma’lumotni vizual tarzda tashkil etish va yaxshiroq tushunish uchun qo‘llaniladigan vositadir. U turli xil shakllar, shemalar, jadvallar yoki diagrammalar orqali ma’lumotlarni tuzish va ko‘rsatish imkonini beradi. Bu vosita, ayniqsa, murakkab g‘oyalar yoki konsepsiyalarni soddalashtirish va ularni yodda qolishini osonlashtirish maqsadida foydalaniladi.

Grafik organayzerning asosiy vazifalari: ma’lumotlar va g‘oyalarni vizual tarzda ko‘rsatish; konsepsiyalar, jarayonlar yoki voqealar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniqlash;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Murakkab tushunchalarni soddalashtirish va tushunishni osonlashtirish; ta’lim jarayonida o‘quvchilarga yordam berish, ma’lumotlarni xotirada saqlashni osonlashtirish;

Grafik organayzerning turlari:

Zehniy xarita (Mind Map): Bir asosiy g‘oyadan tarqalib, bog‘liq kichik g‘oyalar yoki ma’lumotlarni vizual tarzda ko‘rsatadi.

Venn diagrammasi: Ikki yoki undan ortiq to‘plamlarning o‘zaro umumiylik va farqlarini ko‘rsatish uchun qo‘llaniladi.

Oqim sxemasi (Flowchart): Biror jarayon yoki voqea qadamma-qadam ko‘rsatilgan diagrammadir.

Grafik organayzerlar ta’limda, kundalik faoliyatlarda ma’lumotlarni yaxshiroq tushunish va tashkil qilish uchun keng foydalaniladi.

Mutaxassisning kasbiy faoliyati yaxlit xususiyatga ega bo‘lib, unda kasbning barcha jihatlari (ish joyi, faoliyat mavzusi, hal qilinishi kerak bo‘lgan vazifalar, texnika, texnologiya, boshqaruv, moliya va boshqalar) amalga oshiriladi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarini joriy etishning dolzarbligi pedagogikada ishlab chiqilgan va amaliyotda qo‘llanilayotgan turli texnologiyalar o‘zining barcha ahamiyati bilan butun ta’lim jarayonini emas, balki uning alohida tomonlarini qamrab olishi bilan ham bog‘liq. Darhaqiqat, modulli o‘qitish texnologiyasini tahlil qiladigan bo‘lsak, u fanning strukturasini o‘zgartirishni (modullarga bo‘lishni) o‘z ichiga oladi. O‘qitish usullari, vositalari va shakllariga kelsak, bu texnologiyada ular hech qanday yangiliksiz faqat modulga bog‘langan.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari o‘qitishning yangi vositalari va usullarini joriy etishni nazarda tutadi, ammo o‘qitishning maqsad va mazmuni o‘zgarishsiz qolmoqda. Shu bilan birga, har qanday fan bo‘yicha o‘qitish usullarini ishlab chiqishda, o‘quv jarayonining barcha elementlari (maqsadlari, mazmuni, usullari, vositalari va shakllari) loyihalashtirilganda, bizning fikrimizcha, turli xil texnologiyalarning qo‘llash sharoitini ta’minlash kerak. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalariga quyidagilar kiradi: axborot va kompyuter texnologiyalari, masofaviy ta’lim texnologiyalari, modulli, o‘yinli, imo-kontekstli va loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyalari.

Bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining shaxsi rivojlanishining kasbiy, intellektual va axloqiy darajasiga nisbatan jamiyat talablarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini talabalarning ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatiga muvofiq tashkil etishni nazarda tutuvchi shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalar har bir shaxsning o‘ziga xosligini anglash; talabaning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish va o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Qo‘ysinov O.A. «Kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari» // T-2019, pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. – 245 b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy va metodik asoslari: Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. – T.: 2007. – 275 b.
3. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xo'jaev A.A., Yusupov B.E. Ta'lim texnologiyalari. O'quv qo'llanma. Toshkent "Voris" nashriyoti – 2020. 192 b
4. Muslimov Sh.N. "Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy grafik kompetentsiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish" T-2020: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi.
5. Muslimov Sh.N. "Integratsiyaviy yondashuv asosida bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy-grafik kompetentligini rivojlantirish" T-2024: Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi.
6. Мусалимов Т.К. Теоретические и методические основы профессионально-графической подготовки учителя черчения и изобразительного искусства в педагогическом вузе [Электронный ресурс]: Дис. ... д-па пед. наук : 13.00.08. - М.: РГБ, 2005 (Из фондов Российской Государственной Библиотеки) 250 с.
7. Мусалимов Т.К., Алижан А., Бекишева А.Д. Исследование проблемы формирования графической компетентности студентов на занятиях начертательной геометрии и инженерной графики // http://kazatu.kz/asses/i/science/sf13_shmash_121.pdf.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Muslimov Sherzod Narzulla o'g'li**, professor v/b, pedagogika fanlari doktori (DSc) [**Муслимов Шерзод Нарзулла огли**, профессор в / б, доктор педагогических наук (DSC)], [**Muslimov N.Sherzod** professor of higher education, doctor of pedagogical sciences (DSC)]; manzil: Toshkent sh., Chilonzor tumani, Bunyodkor ko'chasi 27 uy., [адрес: Г. Ташкент, Чиланзарский район, ул. Бунедкор, дом 27.], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor St., 27.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

PRAGMATIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA BLUM TAKSONOMIYASINI INTEGRATSIYA QILISHDA TA'LIM MAZMUNI

© N.U. Mustafayeva[1]✉
[1]Termiz Davlat Universiteti, Termiz, O 'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy ta'limda pragmatik kompetentlik — til birliklaridan kontekstga mos va kommunikativ maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyati — muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu kompetensiyani shakllantirishda ta'lim mazmunini kognitiv darajalarga ajratib, bosqichma-bosqich rivojlantirish zarur. Bu jarayonda Blum taksonomiyasini integratsiyalash samarali vosita hisoblanadi.

MAQSAD: pragmatik kompetentligini shakllantirishda ta'lim mazmuniga Blum taksonomiyasini integratsiya qilish orqali uni tizimli, maqsadga yo'naltirilgan va natijador shaklda tashkil etish yo'llarini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ta'lim mazmuni tahlili, pedagogik kuzatuv, tajriba-sinov darslari, so'rovnomalar, talabalarning nutqiy faoliyatini monitoring qilish kabi usullardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: blum taksonomiyasi asosida bosqichma-bosqich yondashuv qo'llanilganda, talabalar vaziyatga mos nutqiy birliklardan foydalanish, niyatni aniq ifodalash, ijtimoiy kontekstda muloqot qilish ko'nikmalarini samarali egalladilar. Amaliy topshiriqlar va refleksiya bosqichlari ularning mustaqil tahlil va baholash kompetensiyalarini kuchaytirdi.

XULOSA: blum taksonomiyasini ta'lim mazmuniga integratsiya qilish — pragmatik kompetentlikni shakllantirishda nazariy bilim bilan amaliy nutqiy faoliyatni uyg'unlashtiruvchi samarali metod bo'lib, u bosqichli, reflektiv va maqsadga yo'naltirilgan ta'limni ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: pragmatik kompetentlik, Blum taksonomiyasi, ta'lim mazmuni, nutqiy faoliyat, o'qitish metodikasi.

Iqtibos uchun: Mustafayeva N.U. Pragmatik kompetentligini takomillashtirishda Blum taksonomiyasini integratsiya qilishda ta'lim mazmuni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.185–190.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ В ИНТЕГРАЦИИ ТАКСОНОМИИ БЛЮМА В УЛУЧШЕНИЕ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

© Н.У. Мустафаева[1]✉
[1]Термезский Государственный Университет, Термез, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в современной системе образования прагматическая компетентность — способность использовать язык адекватно ситуации и цели общения — приобретает приоритетное значение. Для её формирования необходимо структурировать содержание обучения по когнитивным уровням, в чём эффективной моделью служит таксономия Блума.

ЦЕЛЬ: выявить пути интеграции таксономии Блума в содержание обучения с целью системного и целенаправленного формирования прагматической компетентности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе использовались методы анализа учебного содержания, педагогического наблюдения, проведения экспериментальных занятий, анкетирования и мониторинга речевой активности студентов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: этапный подход на основе таксономии Блума способствовал успешному формированию у студентов навыков использования языка в соответствии с коммуникативной ситуацией, выражения интенций и ведения социально релевантного диалога. Также были укреплены навыки анализа и оценки речевых актов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция таксономии Блума в образовательное содержание является эффективным методом формирования прагматической компетентности, обеспечивая поэтапное, целенаправленное и рефлексивное обучение.

Ключевые слова: прагматическая компетентность, таксономия Блума, содержание обучения, речевая деятельность, методика преподавания.

Для цитирования: Мустафаева Н.У. Образовательное содержание в интеграции таксономии Блюма в улучшение прагматической компетентности.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С.185–190.

EDUCATIONAL CONTENT IN INTEGRATING BLUM'S TAXONOMY INTO IMPROVING PRAGMATIC COMPETENCE

© Nilufar U. Mustafayeva[1]✉
[1]Termez State University, Termez, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in modern education, pragmatic competence — the ability to use language appropriately in accordance with communicative context and intention — plays a central role. Structuring the curriculum based on cognitive levels is essential for fostering this competence, with Bloom's Taxonomy offering an effective framework.

AIM: to explore strategies for integrating Bloom's Taxonomy into educational content in order to support systematic, targeted, and outcome-oriented development of pragmatic competence.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study involved curriculum analysis, pedagogical observation, experimental instruction, student surveys, and monitoring of speech production.

DISCUSSION AND RESULTS: a stepwise approach using Bloom's Taxonomy enabled students to develop skills in context-appropriate language use, intention delivery, and effective communication. Practical tasks and reflection stages significantly enhanced their ability to analyze and evaluate communicative acts.

CONCLUSION: integrating Bloom's Taxonomy into curriculum design is an effective method for improving pragmatic competence, facilitating a structured, reflective, and goal-driven learning process that links theory to applied linguistic practice.

Keywords: pragmatic competence, Bloom's Taxonomy, curriculum content, speech activity, teaching methodology.

For citation: Nilufar U. Mustafayeva. (2025) 'Educational content in integrating Blum's taxonomy into improving pragmatic competence', Inter education & global study, (3), pp. 185–190. (In Uzbek).

Pragmatik kompetentligini takomillashtirishda Blum taksonomiyasini integratsiya qilish masalasi zamonaviy til o'qitish metodikalarida eng dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Tilni o'qitish jarayonida faqat lug'aviy yoki grammatik qoidalarni o'rganish bilan cheklanib qolmasdan, balki o'quvchilar yoki talabalarni tilni ijtimoiy munosabatlarda, turli muloqot vaziyatlarida to'g'ri, maqsadga muvofiq va samarali qo'llashga o'rgatish ham muhimdir. Zero, til – ijtimoiy hodisa bo'lib, uning mazmuni ko'p jihatdan kommunikativ va pragmatik mezonlar orqali namoyon bo'ladi. Shu bois kommunikativ yoki pragmatik kompetentlikni rivojlantirish masalasi bugungi pedagogika oldida turgan ustuvor vazifalardan biridir. Bunda Blum taksonomiyasi kabi zamonaviy ta'lim modeli, ya'ni bilimlarni bosqichma-bosqich ongli o'zlashtirishga asoslangan yondashuvni qo'llash o'ta samarali bo'lishi mumkin.

Pragmatik kompetentlik, avvalo, kommunikativ vaziyatda nutqdan maqbul va to'g'ri foydalanish ko'nikmasini anglatadi. Bu ko'nikma o'z ichiga quyidagi jihatlarni oladi: nutqiy muhitga mos so'z va iboralarni tanlash, joyiga qarab uslub, intonatsiya, talaffuz, muloqot madaniyatiga oid normalarni qo'llash, suhbatdoshning psixologik holati va maqsadidan kelib chiqib munosabat bildirish, ijtimoiy kontekstga mos harakat qilish. Chunonchi, til bu yerda xabar yetkazish vositasi bo'lgani kabi, ijtimoiy aloqalarni o'rnatish, saqlash yoki to'xtatishga ham xizmat qiladi. O'qitish jarayonida o'quvchilar faqat grammatik soddalik bilan gap tuzishni emas, balki aynan shu ijtimoiy-psixologik va ma'noviy muloqot asosi bo'lmish pragmatik omillarni ham o'z vaqtida va maqsadga muvofiq tarzda qo'llashni o'rganishlari zarur.

Blum taksonomiyasi – bu ta'lim jarayonida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirishga qaratilgan tasnif bo'lib, u taklif etgan oltita daraja ko'p hollarda "bilish bosqichlari" deya ataladi: bilish (knowledge), tushunish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

(comprehension), qo‘llash (application), tahlil qilish (analysis), sintez qilish (synthesis), baholash (evaluation). Keyinchalik Anderson va Kratvol tomonidan takomillashtirilgan ushbu taksonomiya zamonaviy ta’limda ham keng qo‘llanib, nafaqat bilish, balki ijodiy yondashuv va reflektiv fikrlashni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Shunday qilib, ta’lim jarayonida ma’lum bir bilim berish bilan cheklanmasdan, o‘quvchilarni bu bilimlarni tushunish, real vaziyatlarda qo‘llash, chuqur tahlil qilish, mustaqil xulosa chiqara olish, ijodiy jihatdan sintez qilish va yakunda baholay olishga o‘rgatish jarayoni bosqichma-bosqich olib boriladi.

Pragmatik kompetentlik o‘quvchining fikrni, gapni yoki iborani real kommunikativ kontekstda qanday qo‘llashini o‘z ichiga oladi. Bu yerda nafaqat grammatika va lug‘at boyligi, balki ijtimoiy-ahloqiy normalar, nutq madaniyati, madaniyatlararo kommunikatsiya elementlari, suhbatdosh bilan o‘zaro muloqot madaniyati va boshqalar ham inobatga olinadi. Shu bois Blum taksonomiyasini pragmatik kompetentlikni rivojlantirish jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning “bilish”dan “qo‘llash” bosqichigacha bo‘lgan deyarli barcha jarayonlarini tizimli ravishda olib borishga sharoit yaratadi. Masalan, o‘quvchi dars davomida ma’lum bir nutqiy formulalar, ijtimoiy munosabat uslubiga oid tamoyillarni “biladi” (knowledge), bu mavzuni kengroq “tushunadi” (comprehension), keyin esa real yoki yaqin kommunikativ vaziyatlarda ushbu bilimni “qo‘llashi” (application) kerak bo‘ladi. Bunday jarayon “tahlil” (analysis) bosqichida chuqur muloqot vaziyatlarini sinchkov o‘rganish, “sintez” (synthesis) bosqichida esa o‘z so‘z va iboralari bilan ijodiy muloqot shakllarini yaratish, “baholash” (evaluation) bosqichida o‘quvchi o‘z va boshqa tengdoshlarining pragmatik mahoratini tahlil etish yo‘li bilan takomillashtirishi bilan davom etadi.

Ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan talablar Pragmatik kompetentlikni shakllantirishda Blum taksonomiyasini integratsiya qilish uchun ta’lim mazmuni quyidagi talablarga javob berishi zarur:

1. Maqsad va vazifalarning aniq ifodalanganligi. Dars yoki kurs rejasida birinchi navbatda, qaysi bosqichda qanday kompetensiyalar shakllanishi, talabaning (yoki o‘quvchining) ushbu bosqichni o‘zlashtirgach, nimalarni bajara olishi zarur ekani ko‘rsatilishi kerak. Xususan, “o‘quvchi muloqot davomida berilgan mavzuda to‘g‘ri nutqiy formulalardan foydalana oladi”, “o‘quvchi berilgan suhada ijtimoiy kontekstni hisobga oladi va shunga ko‘ra nutqiy xatti-harakatlar rejimini tanlaydi” kabi aniq maqsadlar keltiriladi.

2. O‘quv materialining muloqotga yo‘naltirilganligi. Ta’lim mazmunida shunchaki lug‘aviy ro‘yxatlar yoki grammatik qoidalar yotmasligi kerak, balki real yoki yaqin vaziyatlarga oid mashqlar, ro‘yxatlar, ijtimoiy nutqiy vaziyatni ifodalovchi topshiriqlar berilishi muhim. Bu “bilish” va “tushunish” bosqichlaridan keyingi “qo‘llash” bosqichi uchun poydevor bo‘ladi. Masalan, oldindan tayyorlangan suhbat senariysi, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar va boshqalar.

3. Amaliy mashqlar va interaktiv metodlar. Pragmatik kompetentlikni rivojlantiruvchi o‘quv mashqlari shunday tuzilishi kerakki, unda o‘quvchi realhayotga yaqin

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

situatsiyalarga duch kelsin. Keyin shu situatsiyalarda o‘quvchi tahlil qilish (analysis), sintez (synthesis), va baholash (evaluation) bosqichlarida o‘z nutqiy xatti-harakatlarini qayta ko‘rib chiqish, xatolarini tuzatish yoki boshqalarning nutqiy qobiliyatlariga baho berish imkoniga ega bo‘lsin.

4. Baholash mezonlarining ochiqligi. Blum taksonomiyasining har bir bosqichi uchun aniqlangan natijalarni o‘lchash yoki baholash aniq mezonlar asosida olib borilishi lozim. Misol uchun, “qo‘llash” bosqichida suhbat mavzusini to‘g‘ri idrok etish, mos ravishda javob berish, “tahlil” bosqichida suhbatdagi ijtimoiy signallarga e’tibor qaratish, odob-axloq normalarini inobatga olish, “sintez” bosqichida nutqiy sharoitga mos ravishda yangi g‘oyaviy tuzilmalar, iboralar yoki arg‘umentlarni kiritish, “baholash” bosqichida esa o‘z va boshqa suhbatdoshlarning nutqiy faoliyatini muvofiq tahlil qilish kabi ko‘rsatkichlar baholash mezonlari sifatida xizmat qilishi mumkin.

Blum taksonomiyasi bosqichlarida pragmatik kompetentlikni rivojlantirish misollari

1. Bilish (knowledge) O‘quvchilar vaziyatga mos so‘z va iboralarni, muloqot psixologiyasiga oid asosiy tushunchalarni bilib oladilar. Masalan, rasmiy yoki norasmiy sohada foydalaniladigan salomlashish formasi, minnatdorchilik bildirib, xayrlashish, uzr so‘rash, ma’lumot surishtirish, taklif kiritish kabi til birliklarini yodlashlari mumkin.

2. Tushunish (comprehension) O‘quvchilar o‘zlashtirgan nutqiy modellarning qayerda va qanday qo‘llash mumkinligini tushunib yetadilar. Masalan, “Men sizga qanday yordam bera olaman?” kabi ibora rasmiy vaziyatlarda qo‘llanilishi, norasmiy muhitda esa bunday taklif boshqacha tarzda aytilishi mumkinligi tushuntiriladi.

3. Qo‘llash (application) O‘quvchilarga rolli o‘yinlar, “muammoli vaziyatlar” yoki stsenariy orqali amaliy mashq qilish topshirig‘i beriladi. Misol uchun, “Do‘kon sotuvchisi va mijoz o‘rtasidagi suhbatni namoyish qiling, mos so‘z birikmalaridan foydalangan holda savdo jarayonini tasvirlab bering”. Bu bosqichda o‘quvchi bilish va tushunishni amaliyotga tadbiq etadi.

4. Tahlil (analysis) O‘quvchilar ijro etilgan suhbat yoki rolli vaziyatdagi nutqiy xatti-harakatlarni sinchkov tahlil qiladilar. “Qaysi iboralar munosib ishlatildi?”, “Qanday nutqiy xatolar yoki noqulayliklar paydo bo‘ldi?”, “Suhbat davomida qanday ijtimoiy signallar berildi?” kabi savollar asosida ijodiy tahlil olib borish orqali pragmatik omillar chuqurroq anglanadi.

5. Sintez (synthesis) O‘quvchilar mustaqil ravishda o‘zlari yangi vaziyat senariysini ishlab chiqadilar yoki avval mavjud topshiriqlarga ijodiy o‘zgartirishlar kiritadilar. Bu bosqichda ular o‘z gapirish strategiyasini, mavzudan kelib chiqqan holda nutqiy xatti-harakatlarni yoki ijtimoiy stsenariylarni taklif etishadi. Natijada ularning ijodiy yondashuvi va mustaqil fikrlashi rivojlanadi.

6. Baholash (evaluation) Yakuniy bosqichda o‘quvchilarning pragmatik kompetentlikka oid bilim, ko‘nikma va malakalari qay darajada kuchaygani, qanday mavzular yoki bosqichlar takomillashtirilishi lozimligi aniq baholanadi. Bunda muayyan rolli vaziyat yozib olinishi yoki kuzatuvchi tomonidan xulosa berilishi mumkin. O‘quvchilar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘z nutqiy faoliyati va tengdoshlarining faoliyati haqida fikr bildirib, xato va muvaffaqiyat omillarini qayd etishadi.

Shunday qilib, pragmatik kompetentlikni shakllantirish o‘quvchilarning faqat lingvistik ma’lumotlarni egallashigina emas, balki ularni turli vaziyatlarda mos ravishda tatbiq etish ko‘nikmasini hosil qilishni nazarda tutadi. Bu jarayon mustaqil fikrlash, muloqot etiketlari va ijtimoiy munosabat normalarini hisobga olish, ma’rifiy va tarbiyaviy g‘oyalarni bir vaqtda singdirish orqali amalga oshiriladi. Bloom taksonomiyasining bosqichma-bosqich rivojlantiruvchi modeli, ya’ni bilishdan boshlab baholashgacha bo‘lgan ketma-ketlik, mazkur kompetentlikni puxta shakllantirishga juda qo‘l keladi. O‘qituvchi o‘z darslarini shu yondashuv asosida rejalashtirar ekan, o‘quvchini eng oddiy nutqiy formullarni o‘zlashtirishdan tortib, mustaqil ijodiy nutqiy vaziyatlar yaratish va ularni baholash darajasigacha yo‘naltirishi mumkin. Natijada ta’lim mazmuni nafaqat nazariy lug‘aviy-grammatik ma’lumotlar to‘plamidan iborat bo‘ladi, balki real hayotiy situatsiyalarda yuksak muloqot madaniyatiga ega, pragmatik jihatdan tayyorgarlikli kadrlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy ta’lim jarayonining kommunikativ kompetent kadrlar tayyorlashga qaratilgan eng muhim maqsadlaridan biriga muvaffaqiyatli erishishning muhim garovi bo‘lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives. Handbook I: Cognitive Domain / B. S. Bloom. – New York: David McKay, 1956. – 201 p.
2. Anderson, L. W. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives / L. W. Anderson, D. R. Krathwohl. – New York: Longman, 2001. – 352 p.
3. Canale, M. Approaches to Communicative Competence / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, № 1. – P. 1–47.
4. Akbarova, Z. A. Zamonaviy ta’limda pragmatik kompetentlikni rivojlantirish metodikasi / Z. A. Akbarova // Pedagogik innovatsiyalar jurnali. – 2022. – № 2. – B. 45–52.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mustafayeva Nilufar Ulashovna**, doktorant [**Мустафаева Нилуфар Улашовна**, докторант], [**Mustafayeva Nilufar Ulashovna,** doctoral student]; manzil: Surxondaryo viloyati, Termiz shahri, Fayzulla Xo‘jayev ko‘chasi, 43- uy, pochta indeksi: 190111, [адрес: Сурхандарьинская область, г. Термез, ул. Файзуллы Ходжаева, д. 43, почтовый индекс: 190111], [address: 43 Fayzulla Khodzhaev str., Surkhandarya region, Termez, postal code: 190111].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

YOSH FUTBOLCHILARNI TARBIYALASHDA SPORT PEDAGOGIKASINING ZAMONAVIY YONDOSHUVLARI

© Z.A. Namazov[1]✉
[1]Jizzax davlat pedagogika universiteti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada yosh futbolchilarni tarbiyalashda sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari tahlil qilinadi. Futbol o‘yinida zarur bo‘lgan pedagogik metodlar, innovatsion trening texnologiyalari va zamonaviy psixopedagogik yondashuvlarning o‘rni yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — yosh futbolchilarni har tomonlama tayyorlashda sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari orqali jismoniy, psixologik va texnik rivojlanish samaradorligini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda miqdoriy va sifatli metodlar asosida 120 nafar yosh futbolchi va 15 murabbiyning ishtiroki bilan kuzatuv, so‘rovnoma, intervyu hamda 8 haftalik eksperimental mashg‘ulotlar orqali zamonaviy yondashuvlarning samaradorligi tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: eksperimental guruhda jismoniy, texnik va psixologik rivojlanish sur’ati an’anaviy usullarga nisbatan sezilarli yuqori natijalarni ko‘rsatdi. Murabbiylarning zamonaviy motivatsion strategiyalar va individual yondashuvlardan foydalanishi talabalarni sportga qiziqtirishda va o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirishda samarali bo‘ldi.

XULOSA: tadqiqot natijalari yosh futbolchilarni tarbiyalashda zamonaviy sport pedagogikasi metodlari — jumladan, emotsional-intellektual, individual va texnologik yondashuvlar sport tayyorgarligini chuqurlashtirishda va shaxsiy sifatlarni rivojlantirishda muhim omil ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: sport pedagogikasi, yosh futbolchilar, innovatsion metodlar, jismoniy tayyorgarlik, psixologik rivojlanish, individual yondashuv, motivatsiya, zamonaviy texnologiyalar.

Iqtibos uchun: Namazov Z.A. Yosh futbolchilarni tarbiyalashda sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.191–198.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ СПОРТИВНОЙ ПЕДАГОГИКИ К ВОСПИТАНИЮ ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ

© З.А. Намазов[1]✉
[1]Джизакский государственный педагогический университет, Джизак, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются современные подходы спортивной педагогики в воспитании юных футболистов. Освещаются педагогические методы, инновационные тренировочные технологии и психопедагогические стратегии, применяемые в подготовке игроков.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить эффективность современных педагогических подходов в обеспечении физического, психологического и технического развития юных футболистов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись количественные и качественные методы. Были проанализированы наблюдения, анкеты, интервью и результаты 8-недельного эксперимента с участием 120 футболистов и 15 тренеров.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: участники экспериментальной группы показали более высокие результаты в физической подготовке, технических навыках и психологической устойчивости по сравнению с контрольной группой. Индивидуальный подход и мотивационные стратегии тренеров сыграли важную роль в повышении вовлечённости и уверенности футболистов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты подтверждают, что современные методы спортивной педагогики, основанные на эмоциональном интеллекте, индивидуальном подходе и цифровых технологиях, способствуют всестороннему развитию молодых спортсменов.

Ключевые слова: спортивная педагогика, юные футболисты, инновационные методы, физическая подготовка, психологическое развитие, индивидуальный подход, мотивация, современные технологии.

Для цитирования: Намазов З.А. Современные подходы спортивной педагогики к воспитанию юных футболистов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 191–198.

MODERN APPROACHES OF SPORTS PEDAGOGY TO THE EDUCATION OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS

© Zafar A. Namazov[1]✉
[1]Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores modern approaches in sports pedagogy for training young football players. It highlights essential pedagogical methods, innovative training technologies, and psychopedagogical strategies used in player development.

AIM: the main aim of the study is to assess the effectiveness of modern pedagogical approaches in ensuring the physical, psychological, and technical development of young football players.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the research employed both quantitative and qualitative methods. Observations, surveys, interviews, and an 8-week experiment were conducted with 120 young players and 15 coaches.

DISCUSSION AND RESULTS: players in the experimental group showed significantly better improvements in physical fitness, technical skills, and psychological stability than the control group. Coaches' use of motivational strategies and individualized approaches contributed to greater engagement and self-confidence among players.

CONCLUSION: the findings confirm that modern sports pedagogy methods — including emotional-intellectual strategies, individualized instruction, and technology integration — play a vital role in the comprehensive development of young athletes.

Keywords: sports pedagogy, young football players, innovative methods, physical training, psychological development, individual approach, motivation, modern technologies.

For citation: Namazov Z.A. (2025) 'Modern approaches of sports pedagogy to the education of young football players', Inter education & global study, vol.3. 5(1), pp. 191–198. (In Uzbek).

XXI asrda sport nafaqat jismoniy faollikning ifodasi, balki shaxsiy taraqqiyot va ijtimoiy integratsiyaning kuchli vositasiga aylanib bormoqda. Jumladan, futbol sport turlarining eng ommabopi sifatida yosh avlodning tarbiyaviy, axloqiy va psixologik rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi. Bugungi globallashuv davrida futbol nafaqat jismoniy tayyorgarlikni shakllantirish, balki bolalarning ijtimoiy moslashuvi, muloqot madaniyati, yetakchilik, maqsadga intilish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun ham muhim maydon vazifasini bajaradi.

Shu bilan birga, yosh futbolchilarni samarali tayyorlash, ularning iqtidorini aniqlash va to‘g‘ri yo‘naltirishda sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari muhim ahamiyat kasb etmoqda. An’anaviy tayyorgarlik uslublari bugungi kunda zamonaviy psixopedagogik yondashuvlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, innovatsion trening metodlari bilan boyitilmoqda. Ayniqsa, yosh sportchilarni tarbiyalashda individual yondashuv, emotsional intellektni rivojlantirish, motivatsiya nazariyalari asosida ish yuritish, pedagogik monitoring va tahlilga asoslangan yondoshuvlar amaliyotga joriy etilmoqda.

Futbolchilar tarbiyasida trener-murabbiylar faoliyati markaziy o‘rinni egallaydi. Ular nafaqat jismoniy mashg‘ulotlarni tashkil etishadi, balki o‘quvchilar bilan psixologik ishlash, ular orasida sog‘lom raqobat muhitini yaratish, sport etikasi va madaniyatini singdirish vazifalarini ham bajarishadi. Shu sababli sport pedagogikasida murabbiyning kompetensiyasi, o‘qitish metodlari va motivatsion strategiyalari alohida ilmiy e’tiborni talab etadi.

Shuningdek, so‘nggi yillarda pedagogik psixologiya, kognitiv nazariya, differensial yondashuv, STEAM asosidagi mashg‘ulotlar, raqamli texnologiyalar sport sohasiga ham kirib keldi. Bu esa sportchilarning nafaqat jismoniy tayyorgarligini, balki ularning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini kompleks tarzda yondoshib o‘rgatish imkonini bermoqda.

Metodologiya (Materials and Methods)

Mazkur ilmiy tadqiqotda yosh futbolchilarni tarbiyalashda sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari, ularning samaradorligi va tarbiyaviy ahamiyatini o‘rganish asosiy maqsad qilib belgilandi. Shu sababli tadqiqot metodologiyasi sifatida miqdoriy (kvantitativ) va sifatli (kvalitativ) uslublarning uyg‘un yondoshuvi tanlandi. Bu esa mavzuning murakkab va ko‘p qirrali jihatlarini chuqur yoritish imkonini berdi.

Tadqiqot ishtirokchilari sifatida 12–16 yoshdagi 120 nafar yosh futbolchi, shuningdek, ularga murabbiylik qiluvchi 15 nafar tajribali futbol murabbiyi va 6 nafar sport psixologi tanlab olindi. Ishtirokchilar Toshkent, Buxoro va Farg‘ona viloyatlaridagi sport maktablari va futbol akademiyalarida faoliyat yuritayotgan shaxslar orasidan tasodifiy va maqsadli tanlanma usullari asosida jalb qilindi.

Tadqiqot doirasida bir necha asosiy metodlar qo‘llanildi. Avvalo, futbol mashg‘ulotlari jarayonida tizimli kuzatuv olib borilib, murabbiylarning tarbiyaviy yondoshuvi, mashg‘ulotlarning mazmuni va o‘quvchilarning ishtiroki baholandi. So‘ngra, maxsus ishlab chiqilgan so‘rovnomalar yordamida yosh futbolchilarning mashg‘ulotga munosabati, sport motivatsiyasi, murabbiy bilan o‘zaro aloqasi va jamoaviy faoliyatga bo‘lgan qiziqish darajalari o‘rganildi.

Bundan tashqari, sport psixologlari bilan yarim strukturaviy intervyular o‘tkazilib, zamonaviy sport pedagogikasida psixologik yondashuvlarning o‘rni va ahamiyati haqida sifatli ma’lumotlar to‘plandi. Tadqiqotning eksperimental bosqichida esa ikki guruh futbolchilar bilan 8 hafta davomida mashg‘ulotlar tashkil etildi: bir guruhga an’anaviy yondashuvda, ikkinchisiga esa interaktiv, individual va emotsional-intellektual yondoshuv asosidagi zamonaviy metodikada mashg‘ulotlar olib borildi.

Eksperiment jarayonida futbolchilarning texnika va taktika ko‘nikmalari, jismoniy bardoshlik, psixologik holati hamda jamoaviy o‘zaro ta’siri pedagogik monitoring orqali nazorat qilindi. Baholashda Likert shkalasiga asoslangan savolnomalar, mashg‘ulot samaradorligi indeksi (MSI), shuningdek, psixologik portret kartalari qo‘llanildi. Olingan natijalar SPSS statistik dasturida tahlil qilinib, o‘rtacha qiymatlar, dispersiyalar, t-testi va chi-kvadrat testlari yordamida statistik jihatdan asoslab berildi. Intervyular esa kontent tahlili orqali tahlil qilindi.

Yuqoridagi metodologik yondashuvlar yosh futbolchilarni tarbiyalashda zamonaviy sport pedagogikasi yutuqlarini aniqlash, baholash va ularning amaliy samaradorligini asoslash imkonini berdi.

Natijalar (Results)

Olib borilgan tadqiqot natijalari yosh futbolchilarni tarbiyalash jarayonida sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari an’anaviy metodlarga nisbatan sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Eksperimental va nazorat guruhlari o‘rtasida o‘tkazilgan 8 haftalik pedagogik tajriba davomida har ikki guruhda jismoniy va texnik ko‘nikmalarda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘sish kuzatildi, ammo zamonaviy yondashuv asosida shug‘ullangan futbolchilarda bu o‘sish sur’ati va sifat ko‘rsatkichlari ancha yuqori bo‘ldi.

Avvalo, jismoniy tayyorgarlik darajasi bo‘yicha eksperimental guruh o‘yinchilari yugurish, tezlik, chaqqonlik va bardoshlik ko‘rsatkichlarida o‘rtacha 12–18% gacha o‘sishga erishdi, nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkich 6–10% atrofida bo‘ldi. Bu esa zamonaviy metodlarda individual yondashuv, psixofizik imkoniyatlarni hisobga olish, motivatsion uslublarning qo‘llanilishi orqali futbolchilarning shaxsiy salohiyati to‘laqonli rivojlanayotganini ko‘rsatdi.

Texnik-taktik tayyorgarlik bo‘yicha esa eksperimental guruh o‘yinchilari to‘pni olib yurish, uzatish, zarba berish va pozitsion o‘yin elementlarida aniqroq va ko‘proq moslashuvchanlikni namoyon etdilar. Kuzatuvchi murabbiylar tomonidan baholangan ballarda eksperimental guruh o‘yinchilari 5 ballik tizimda o‘rtacha 4,4 ball, nazorat guruhi esa 3,7 ball oldi. Bu esa o‘quv mashg‘ulotlarida interaktiv metodlar, o‘yin orqali o‘rgatish, tahlil asosidagi murabbiy–o‘quvchi muloqotining natijasidir.

Psixologik tayyorgarlik bo‘yicha ham muhim ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi. So‘rovnomalar natijalariga ko‘ra, eksperimental guruhdagi futbolchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, jamoaviy ishlashga tayyorligi va stressga bardoshlilik darajasi sezilarli darajada oshdi. Intervyular asosida aniqlanishicha, bu o‘zgarishlar zamonaviy sport psixologiyasi elementlari – ya’ni emotsional-intellektual yondashuv, motivatsion treninglar, murabbiylarning shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvi orqali yuzaga kelgan.

Murabbiylarning fikr-mulohazalari tahlili shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy yondoshuvlar bilan ishlangan guruhda mashg‘ulotlarga qatnashish intilishi kuchli, o‘zaro hurmat va mas’uliyat baland, o‘yin strategiyasini tezroq anglab olish ko‘nikmasi rivojlangan. Murabbiylar o‘rtasida o‘tkazilgan savolnoma asosida aniqlanishicha, 86% murabbiy zamonaviy pedagogik uslublarning yosh futbolchilarni tarbiyalashda samarali ekanini ta’kidlagan.

Statistik tahlil natijalari ham yuqorida keltirilgan kuzatishlarni mustahkamladi. O‘rtacha qiymatlar va dispersiyalar taqqoslanib, t-testi yordamida eksperimental va nazorat guruhlari o‘rtasida sezilarli farqlar mavjudligi aniqlandi ($p < 0.05$). Ayniqsa psixologik barqarorlik va jamoaviy ishlash indikatorlarida bu farq yaqqol namoyon bo‘ldi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari yosh futbolchilarni tarbiyalashda zamonaviy sport pedagogikasi metodlari, jumladan, o‘quvchi-shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar, texnologik va psixologik innovatsiyalar, shaxsiy motivatsiyani oshiruvchi usullar orqali o‘quv-tarbiya jarayonining sifatini sezilarli darajada yaxshilash mumkinligini ko‘rsatdi.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqot natijalarining tahlili yosh futbolchilarni tarbiyalash jarayonida zamonaviy sport pedagogikasining ahamiyati va samaradorligini chuqurroq anglash imkonini berdi. Olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy yondoshuvlar bilan solishtirilganda, zamonaviy metodika asosida olib borilgan mashg‘ulotlar yosh futbolchilarni jismoniy, texnik, taktik va psixologik jihatdan har tomonlama rivojlantirishda ancha samaraliroq ekan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Avvalo, muhokama jarayonida shuni ta’kidlash lozimki, sport pedagogikasida faqat jismoniy tayyorgarlikka urg‘u berish yetarli emas. Zamonaviy yondashuvlar yosh sportchilar shaxsiyati, hissiy holati, kommunikatsion ko‘nikmalari va ijtimoiy moslashuv darajasini ham hisobga oladi. Tadqiqotda eksperimental guruhning yuqori natijalarga erishganligi zamonaviy yondashuvlarda o‘yinchining individual xususiyatlariga asoslangan differensial yondashuv qo‘llanilganini ko‘rsatadi. Bu esa shuni bildiradiki, har bir futbolchining qobiliyatiga qarab yondashish, uning sportdagi muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Bundan tashqari, murabbiylar faoliyatida motivatsion va refleksiv pedagogika elementlarining qo‘llanilishi yosh futbolchilarning sportga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirgan. Masalan, mashg‘ulotlarga interaktivlik kiritilishi, individual maqsadlar belgilanishi va muvaffaqiyatli faoliyatning ijobiy rag‘batlantirilishi o‘quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantirgan. Bu holat psixologik barqarorlik, o‘z-o‘zini baholash va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan.

Tadqiqot natijalari xalqaro tajribalarga hamohang bo‘lib, masalan, Gollandiyaning "Ajax" akademiyasi yoki Germaniyaning "DFB-Elite-Schule" dasturlarida qo‘llanilayotgan shaxsga yo‘naltirilgan, analitik-tahliliy o‘yin yondashuvlari bilan o‘xshashlikni ko‘rsatadi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda (masalan, Weinberg & Gould, 2019; Bailey et al., 2010) sportda o‘smir yosh davrida psixologik rivojlanishning ahamiyati haqida aytilgan fikrlar bilan mos tushadi. Bunday yondashuvlar nafaqat sportda muvaffaqiyatga, balki shaxsiy yetuklikka ham xizmat qiladi.

Muhokamada yana bir muhim jihat – zamonaviy texnologiyalarning o‘rni hisoblanadi. Raqamli platformalar orqali video tahlillar, mashg‘ulotlarni qayta ko‘rish, individual texnika ustida ishlash imkoniyati futbolchilarning o‘z ustida mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu, ayniqsa, Z avlod vakillari – raqamli muhitda ulg‘ayayotgan yosh sportchilar uchun muhimdir.

Shuningdek, eksperimental guruhda sport psixologiyasi elementlarining (stressni boshqarish, maqsad qo‘yish, o‘z-o‘zini tahlil qilish) qo‘llanilishi futbolchilarning ichki muvozanatini mustahkamlab, murabbiy bilan ishonchli aloqani ta’minlagan. An’anaviy murabbiychilikda kuchli intizomiy yondashuv ustuvor bo‘lsa, zamonaviy metodlarda muloqot va emotsional barqarorlik asosiy o‘ringa chiqmoqda. Bu esa bolalarda sportga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirib, ularning faoliyatga davomiy qiziqishini saqlab qoladi.

Yana bir muhokama qilinadigan jihat – murabbiylarning tayyorgarligi va metodik savodxonligi. Zamonaviy sport pedagogikasi usullarini samarali qo‘llash uchun murabbiylarning o‘zi ham doimiy yangilanishda bo‘lishi, ilmiy-uslubiy yangiliklardan boxabar bo‘lishi zarur. Aks holda, ilg‘or nazariyalar amaliyotga to‘liq tatbiq etilmaydi. Tadqiqotda ishtirok etgan murabbiylar orasida zamonaviy yondashuvlarni qo‘llayotganlar natijada yuqori samaraga erishgan.

Umuman olganda, muhokama qilingan faktlar, kuzatishlar va tahlillar yosh futbolchilarni tarbiyalashda zamonaviy sport pedagogikasining roli tobora ortib

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

borayotganini ko‘rsatadi. Bu usullar o‘quvchilarning faqat sport ko‘nikmalarini emas, balki shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ham qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shunday ekan, sport maktablari, akademiyalar va klublar zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etishga ko‘proq e’tibor qaratishlari lozim.

Xulosa (Conclusion)

Tadqiqot davomida olib borilgan ilmiy-amaliy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yosh futbolchilarni tarbiyalash jarayonida zamonaviy sport pedagogikasiga asoslangan yondashuvlar samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. An’anaviy metodikalar ko‘proq jismoniy tayyorgarlikka urg‘u berar ekan, zamonaviy yondashuvlar esa o‘yinchining shaxsiy, psixologik va ijtimoiy jihatlariga ham e’tibor qaratadi. Aynan shu ko‘p qirrali yondashuv orqali futbolchilarning sportdagi muvaffaqiyati bilan birga ularning shaxsiy barkamolligini shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, individual yondashuv, motivatsion pedagogika, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, psixologik tayyorgarlik elementlarining joriy etilishi yosh futbolchilarning texnik-taktik ko‘nikmalarini yanada mustahkamlash, jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirishga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy sport pedagogikasi yondashuvlarining joriy etilishi nafaqat musobaqalarda yuqori natijalarga erishishni ta’minlaydi, balki yosh avlodda sog‘lom turmush tarzi, irodaviy fazilatlar, mas’uliyat va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Shu boisdan futbol maktablari, sport akademiyalari va murabbiylar jamoasi o‘z ish faoliyatida zamonaviy metodikalarni keng joriy etishga alohida e’tibor qaratishlari lozim.

Xulosa qilib aytganda, yosh futbolchilarni tarbiyalashda sport pedagogikasining zamonaviy yondoshuvlari nafaqat sport natijalari, balki sog‘lom, mustaqil fikrlovchi, jamiyatga foydali shaxslarni shakllantirishda ham muhim vositadir. Ushbu yondashuvlar respublikamiz sport tizimini yangilash va xalqaro sport maydonlarida raqobatbardosh yosh avlodni yetishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Аҳмедов, И. (2021). Жисмоний тарбия ва спортда инновацион ёндашувлар. Тошкент: Олимп.
2. Мўъжибназаров, А., Эргашев, Д. (2020). Футбол ўйинида психологик тайёргарликни шакллантириш масалалари. Илмий-амалий спорт журнали, 1(1), 72–75.
3. Ражабов, Х. (2019). Ёш спортчиларни тайёрлашда педагогик технологиялардан фойдаланиш. Самарқанд: СДПИ нашриёти.
4. Бобомуродов, Ш. (2018). Футболда иқтидорли ёшларни саралаш ва тайёрлаш. Ўзбекистонда спорт педагогикаси журнали, 3(2), 41–45.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ–4477-сон қарори. “Ўзбекистон Республикасида футболни ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”.
6. Юлдашев, Б. (2020). Спорт таълим муассасаларида замонавий машғулот усулларини жорий этиш. Педагогика ва спорт илмий-методик журнали, 2(4), 18–23.
7. Ҳалимов, М. (2022). Ёш футболчиларни тайёрлашда жисмоний тайёргарликнинг аҳамияти. Жисмоний тарбия ва спорт муаммолари, 1(3), 55–60.
8. Тожибоев, З. (2017). Футболчиларда техник-маҳоратни шакллантириш услублари. Тошкент: Ўзбекистон спорт нашриёти.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Namazov Zafar Abduraximovich**, o'qituvchi [**Намазов Зафар Абдурахимович**, преподаватель], [**Namazov Zafar Abduraximovich** teacher]; manzil: 130100.Jizzax viloyati, Jizzax shahri, sharaf Rashidov ko'chasi, 4., [адрес: 130100.Джизакская область, город Джизак, улица Шарафа Рашидова, 4.], [address: 130100.4 Sharaf Rashidov Street, Jizzakh region, Jizzakh city.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

DUDUQLANUVCHI BOLALARDA VERBAL MULOQOT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

© N. Abidova[1]✉, Sh.I. Mirtoyeva[2]✉

[1] Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O ‘zbekiston

[2] Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali, Namangan, O ‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: duduqlanish og‘zaki nutq faoliyatining buzilishi bo‘lib, bolaning o‘z fikrini erkin ifoda etishiga, ijtimoiy moslashuviga va ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga to‘sqinlik qiladi. Verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish duduqlanuvchi bolalarning nutqiy va psixologik rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

MAQSAD: duduqlanuvchi bolalarda og‘zaki muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali metodlarini aniqlash, ularni kompleks yondashuv asosida amaliyotda qo‘llash imkoniyatlarini o‘rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida logopedik mashg‘ulotlar, nafas va artikulyatsion mashqlar, rolli va dialogik o‘yinlar, psixologik suhbatlar, oilaviy maslahatlar, kuzatuv va pedagogik tahlil usullari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tizimli diagnostika, nafas va nutq mashqlari, emotsional qo‘llab-quvvatlash, psixologik korreksiya, o‘yinli yondashuvlar va oilaviy hamkorlik orqali duduqlanuvchi bolalarning verbal muloqotga bo‘lgan qiziqishi va faol ishtiroki ortadi, nutqdagi buzilishlar asta-sekin kamayadi.

XULOSA: duduqlanuvchi bolalarda og‘zaki muloqotni rivojlantirish uchun kompleks, bosqichma-bosqich va individual yondashuv zarur. Bu nafaqat nutqiy muammoni yengishga, balki bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: duduqlanish, verbal muloqot, logopedik terapiya, psixologik yondashuv, maktabgacha yosh, kommunikativ rivojlanish.

Iqtibos uchun: Abidova N, Mirtoyeva Sh.I. Duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.199–204.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ВЕРБАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ У ЗАИКАЮЩИХСЯ ДЕТЕЙ

© Н. Абидова[1]✉, Ш.И. Миртоева[2]✉

[1] Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

[2] Ташкентский Международный Университет Кимё Наманганский Филиал, Наманган, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: заикание как нарушение речевой функции ограничивает возможности ребенка в самовыражении, социальной адаптации и полноценном участии в образовательном процессе. Развитие вербальных навыков играет важную роль в преодолении этих трудностей.

ЦЕЛЬ: выявить эффективные методы развития устной речи у заикающихся детей и определить возможности комплексного подхода к коррекции.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись логопедические упражнения, дыхательная и артикуляционная гимнастика, ролевые и диалоговые игры, психологические консультации, семейные сессии, наблюдение и педагогический анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что систематическая диагностика, специальные дыхательные упражнения, эмоциональная поддержка, игровые методы и вовлечение родителей способствуют улучшению коммуникативных навыков и снижению речевых затруднений у детей с заиканием.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для преодоления заикания у детей необходим комплексный, поэтапный и индивидуализированный подход, способствующий не только улучшению речи, но и полноценному личностному и социальному развитию.

Ключевые слова: заикание, устная речь, логопедическая терапия, психологическая поддержка, дошкольный возраст, коммуникативное развитие.

Для цитирования: Абидова Н, Миртоева Ш.И. Развитие навыков вербального общения у заикающихся детей.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С. 199–204.

DEVELOPING VERBAL COMMUNICATION SKILLS IN STUTTERING CHILDREN

© Nilufar Abidova[1]✉, Shohruza Mirtoyeva[2]✉
[1] Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan,
[2] Kimyo International University in Tashkent. Namangan Branch, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: stuttering, as a speech disorder, limits a child's ability to express themselves, adapt socially, and actively participate in the learning process. Developing verbal communication skills is essential for overcoming these challenges.

AIM: to identify effective methods of developing verbal communication in children who stutter and to explore the practical implementation of a comprehensive intervention.

MATERIALS AND METHODS: the research involved speech therapy exercises, breathing and articulation training, role-playing and dialogue games, psychological counseling, parental engagement, observation, and pedagogical analysis.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicated that systematic diagnostics, targeted speech and breathing exercises, emotional support, play-based approaches, and family cooperation help children who stutter improve their verbal interaction and reduce communication difficulties.

CONCLUSION: a structured, step-by-step, and individualized approach is essential for overcoming stuttering in children. This contributes not only to speech improvement but also to their overall personal and social development.

Keywords: stuttering, verbal communication, speech therapy, psychological support, preschool age, communicative development.

For citation: Nilufar Abidova, Shohruza Mirtoyeva. (2025) 'Developing verbal communication skills in stuttering children', Inter education & global study, vol.3. 5(1), pp. 199–204. (In Uzbek).

Duduqlanuvchi bola nutqining tuzilishi, tempi, intonatsiyasi va ravonligi turli ko‘rinishlarda buzilishi mumkin. Duduqlanish ko‘pincha gap boshlanishida, nutq bosqichlarining o‘zaro almashinuvida yoki mustaqil so‘zlarni talaffuz qilishda namoyon bo‘ladi. Ayrim bolalarda so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib aytish, keraksiz pauzalar yoki takroriy bo‘g‘inlar, ovoz apparatining keraksiz zo‘riqishi, mimika, jestlarda keskinlik kuzatiladi. Nutqdagi bunday buzilish bolada o‘z fikrini erkin ifoda eta olmaslik, tengdoshlar bilan muloqot qilishdan cheklanib qolish, darslarda, jamoat joylarida gapirishdan tortinish kabi psixologik muammolarni keltirib chiqaradi. Shu bois duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda kompleks yondashuv nihoyatda muhim.

Birinchi navbatda logoped va psixologlar tomonidan bola nutqining funksional ko‘rsatkichlari diagnostikadan o‘tkaziladi. Bunda duduqlanishning turli shakllari – klonik, tonik yoki aralash ko‘rinishlari aniq o‘rganiladi, buzilishning zo‘r yoki yengil darajada namoyon bo‘lishi, uning chastotasi va paydo bo‘lishiga ta’sir qiluvchi psixologik holatlar baholanadi. Shuningdek, bola oilasidagi tarbiyaviy, ma’naviy-psixologik sharoit, uni o‘rab turgan muhitdagi stress omillari va oilaviy o‘zaro munosabatlar ham alohida tahlil qilinadi. Shundan so‘ng logopedik ishlar rejalashtirilib, nutq rivojlanishining barcha komponentlarini – artikulyatsiya, nafas olish, intonatsiya, so‘z boyligi, grammatik qurilma, nutqning semantik mazmunini o‘z ichiga olgan maqsadli reabilitatsiya dasturi tuziladi.

Verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonida nutq nafas olishini muvofiqlashtirish muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Duduqlanish holatlarining aksariyatida nafas olishning nutqiy jarayonga mos kelmasligi, to‘lqinlanish tufayli nafas chiqishi va artikulyatsiya harakatlari sinxronlashtirilmasligi kuzatiladi. Shu sababli maxsus nafas olish mashqlari, diafragma bilan to‘g‘ri nafas olish usullari bolalarga tanishtiriladi. Misol uchun, o‘yin shaklida puflash, lablarni turli holatga keltirib puflash, sham yoki pufakchalarni puflash, turli ohanglarda ongli ravishda nafas olish kabi mashqlar amalga oshiriladi. Bu jarayonda bola nafasni o‘z ixtiyoriga olishi, uni nutq boshqaruvi bilan uzviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bog‘lay olishi zarur. Natijada nutqning tempi birmuncha ravonlashadi, gapirish jarayonidagi asabiy taranglik kamayadi.

Artikulyatsion gimnastika ham duduqlanuvchi bolalarda nutqni ravon qilish, so‘zlar talaffuzidagi keraksiz pauzalar va spazmlarni kamaytirish uchun dolzarb ahamiyatga ega. Til, lab va jag‘larning harakatchanligini oshirish, artikulyatsion pozalarni mustahkamlash, tilning uchi, orqa qismi va boshqa segmentlarini bir maromda ishlashga o‘rgatish jarayonida logoped maxsus mashqlar majmuasini qo‘llaydi. Bu mashqlar avvaliga oddiy shaklda – lablarni cho‘zish, tilni chiqish, uni tishlar orasiga olib kelish, uning uchini pastga-yuqoriga harakatlantirish kabi ko‘nikmalarni o‘rgatishdan boshlanadi. Keyinchalik esa murakkab artikulyatsion kombinatsiyalar, bog‘lanma nutqda so‘z boshi, o‘rtasi va oxirlarida turli fonemalarni talaffuz qilish mashqlari bilan davom ettiriladi. Bunda logoped bola oldida o‘zi namuna ko‘rsatib, jarayonni izohlab beradi va to‘g‘ri bajarilmagan hollarda zarur tuzatish kiritadi. Artikulyatsion gimnastika bola xotirasi, e’tibori va psixomotor faolligini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi yana bir katta bosqich – psixologik yordamdir. Ma’lumki, duduqlanishning shakllanishida yoki kuchayishida psixologik omillar katta rol o‘ynashi mumkin. Bolada o‘z nutqi yuzasidan paydo bo‘ladigan xavotirlik, “Men gapira olmayman”, “Menda nuqson bor” degan hissiyotlarning kuchayib borishi logonevrozning yanada mustahkamlanishiga sabab bo‘ladi. Bunga qarshi psixologik korreksiya va terapiya metodlari qo‘llaniladi. Psixolog bola bilan suhbati chog‘ida ishonchli aloqani o‘rnatadi, qo‘rquv va bezovtalik tuyg‘ularini bartaraf etishda yordam beradi, ijtimoiy hayotga faol tarzda qo‘shilish uchun zaminalar yaratadi. O‘zini qadrlash, sog‘lom o‘zini anglash, ijobiy o‘zbaho shakllantirishga qaratilgan amaliy mashqlar, relaksatsion usullar, o‘yin terapiyasi, musiqali relaksatsiya kabi texnikalar qo‘llanilishi mumkin. Shu tariqa, bola o‘z nutqiy muammosini yengish jarayonida hissiy-ruhiy tomondan kuchli bo‘lib boradi.

Logopedik mashg‘ulotlarda kommunikativ o‘yinlar, dialoglar, rolli o‘yinlar duduqlanuvchi bolalarning nutqiy faolligini oshirishda muhim vositalardan hisoblanadi. Masalan, dialogik o‘yinlarda bolalar muayyan ssenariy bo‘yicha rollarni bajaradilar, bunda suhbatni davom ettirish, qarama-qarshi tomon so‘zini tinglash, javob berish, tushunish va tushuntirish kabi jarayonlar kuzatiladi. “Do‘konchilik”, “Shifokor qabulida”, “Sayohat” kabi turli rolli o‘yinlar orqali bola o‘zi uchun yangi muomala situatsiyalarini o‘zlashtiradi. O‘yin chog‘ida tabiiy ravishda gapirish istagi yuzaga keladi, nutqdagi takroriy pauza yoki duduqlanishlar asta-sekin kamayib borishi mumkin. Bunday mashg‘ulotlarni kichik guruhlarda o‘tkazish maqsadga muvofiq, chunki bolalar bir-biri bilan muloqot qilish jarayonida o‘zlarini o‘zgacha his qiladilar, sog‘lom raqobat va hamkorlik muhiti vujudga keladi.

Duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda ota-onalarning ishtiroki ham alohida o‘rin tutadi. Oilada bola bilan qanday gaplashish, uning oldida keraksiz tanbeh yoki tanqidlar qilmaslik, uning nutqidagi muammolarga haddan tashqari e’tibor qaratib bolani xavotirga solmaslik, so‘zlarini tugatishga shoshilmaslik,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ammo kerakli paytda yordam berish – bularning barchasi muhim tarbiyaviy qadriyatlardir. Eng avvalo, bola o‘z muammosiga qanday munosabatda bo‘lishni oilada o‘rganadi. Agar ota-ona sokin, muloyim, bolani tinglashga harakat qilsa va uni to‘g‘ri tushunsa, bola o‘z nutqidan uyalish hissidan xalos bo‘lib, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intiladi. Shu sababdan logoped yoki psixolog bolaga yordam berayotganda oilaviy mashg‘ulotlarni ham tavsiya qiladi, ota-onaga maxsus ko‘nikmalarni o‘rgatadi, ularga doimiy konsultatsiya berib boradi.

Muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar, audiovideo yordamchi vositalar va interaktiv dasturlarni qo‘llash ham samarali bo‘lishi mumkin. Masalan, audio yozuvlar orqali bola nafas olish tezligini moslashtirish, talaffuzni tahlil qilish, turli fonetik o‘yinlarni bajarish, so‘zlarni bo‘g‘inlab aytish yoki sekinlashtirilgan gapirish tarzida mashq qilish kabi usullardan foydalaniladi. Shuningdek, logopedik onlayn platformalar, mobil ilovalar orqali duduqlanishni bartaraf etishga mo‘ljallangan maxsus dasturlar bolalarni o‘yin orqali rag‘batlantirish, mustaqil mashq qilish imkoniyatini kengaytiradi. Biroq texnologiyalar hech qachon mutaxassis ustozning doimiy yo‘l-yo‘riq va tuzatishlar berish faoliyatini to‘liq almashtira olmaydi. Shu bois ulardan supplement sifatida foydalanish, asosiy yondashuvni esa ilmiy asoslangan, kompleks terapiya orqali olib borish zarur.

Duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish, aslida, nafaqat nutqiy nuqsonni bartaraf etish, balki bolaning shaxs sifatida shakllanishiga katta yordam beradi. Chunki bemalol so‘zlasha olmaslik, nutqida uzilishlar bo‘lishi bolani jamoat oldida so‘zlashdan cheklab qo‘yishi, tengdoshlar bilan muloqotiga to‘sqinlik qilishi, ijtimoiy faoliyatidan ajratib qo‘yishi mumkin. Bu jarayonlar, o‘z navbatida, psixologik muammolar – o‘zi haqida salbiy fikr, o‘zaro munosabatlardan chekinish, xulq-atvor buzilishlari kabi noxush holatlarga olib keladi. Shuning uchun duduqlanishning oldini olish, mavjud bo‘lsa – uni davolash, nutqni rivojlantirish bo‘yicha boshidan izchil mehnat qilish bola hayotida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Maqsadli pedagogik va psixologik yordam, logopedik mashg‘ulotlar, oilaviy hamkorlik, to‘g‘ri rejali ishlanma, individual yondashuv va ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqotni muvaffaqiyatli rivojlantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, duduqlanuvchi bolalarda verbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish – kompleks va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayon. Avvalo, logopedik diagnostika yordamida nutqning buzilish darajasi va shakli aniqlanadi, artikulyatsion gimnastika hamda nafas olish mashqlari olib borilib, bola nutqini ravonlashtirishga harakat qilinadi. Psixologik korreksiya, oilaviy hamkorlik, ijtimoiy adaptatsiyani kuchaytirish choralari bilan uyg‘unlashtirilgan holda, bolada nafaqat nutq, balki ijtimoiy va hissiy moslashuv ko‘nikmalari ham rivojlanadi. Duduqlanuvchi bolalar bilan ishlashda kommunikativ o‘yinlar, rolli mashg‘ulotlar, interaktiv ko‘nikmalar, zamonaviy texnologik qo‘llab-quvvatlash usullari ham katta foyda keltiradi. Yaxlit yondashuv asosida bolaga sog‘lom ruhiy muhit yaratish, uning o‘z salohiyatini erkin namoyon etishiga ko‘maklashish, ruhan va jismonan quvvat berish – bularning barchasi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

logonevrozni bartaraf etishdagi samarali yo‘llardan biridir. Shunday holatda bola kelajakda jamiyatda erkin gaplasha oladigan, faol, ijodkor va sog‘lom shaxs bo‘lib kamol topishi imkoniyati ortadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Tursunova, M. O. Duduqlanuvchi bolalar bilan logopedik ish: monografiya / M. O. Tursunova. – T.: O‘qituvchi, 2019. – 176 b.
2. Xolmatova, G. K. Logonevroz: klinik-pedagogik yondashuv / G. K. Xolmatova. – T.: Ilm ziyo, 2020. – 140 b.
3. Polonskaya, Yu. V. Logonevroz i metody ego preodoleniya: uchebno-metodicheskoe posobie / Yu. V. Polonskaya. – Moskva: Nauka, 2021. – 228 s.
4. Barinova, A. I. Metodika razvitiya rechi u detey s zaikaniem: uchebnoe posobie / A. I. Barinova. – Sankt-Peterburg: Piter, 2017. – 184 s.
5. Jalolov, U. S. Logopedik praktikada rolli o‘yinlar: amaliy tavsiyalar / U. S. Jalolov. – T.: Yangi asr avlodi, 2021. – 110 b.
6. Sergeeva, E. V. Teoreticheskie osnovy logopedii: prakticheskoe rukovodstvo / E. V. Sergeeva. – Moskva: Akademiya, 2018. – 200 s.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nilufar Abidova**,dotsent[**Нилуфар Абидова**,доцент], [**Nilufar Abidova** associate professor,]; manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Bunyodkor shoh ko‘chasi, 27- uy, pochta indeksi: 100070, [адрес: Г. Ташкент, Чиланзарский район, пр. Бунедкор, д. 27, почтовый индекс: 100070], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor ave., 27, postal code: 100070]

✉**Mirtoyeva Shohruza Ibrohimjon qizi**, magistr [**Миртоева Шохруза Иброхимжон кизи**,магистр], [**Mirtoyeva Shohruza** master’s student]; manzil: 160100, Namangan viloyati, Namangan, Chortoq ko'chasi, 75A, [адрес: 160100, Наманганская область, Наманган, ул. Чорток, 75а], [address: 75a Chortok St., Namangan region, 160100]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

Original paper

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH XUSUSIYATLARI

© X.B. Nurbayev[1]✉, J.E. Eshdavlatov[2]✉
[1,2] Toshkent tibbiyot universiteti, Toshkent, O ‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan omillar, metodlar va zamonaviy yondashuvlar, xususan, raqamli transformatsiya sharoitida innovatsion texnologiyalar va psixologik-pedagogik strategiyalar tahlil qilinadi. Ta’limni shaxsiylashtirish, faol metodlar va texnologiyalar asosida tashkil etish masalalari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan integratsiyalashgan strategiyalar, innovatsion metodlar va psixologik yondashuvlarning o‘quvchilarning natijalariga ta’sirini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda zamonaviy pedagogik va psixologik adabiyotlar tahlili, xorijiy va mahalliy tajribalarga asoslangan yondashuvlar, shuningdek, interaktiv metodlar, raqamli platformalar va o‘quvchilar faolligini oshirishga doir konsepsiyalar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: analiz natijalariga ko‘ra, STEAM, PBL, Flipped Classroom kabi yondashuvlar hamda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni qo‘llash talabalarning mustaqil fikrlash, amaliy ko‘nikma va motivatsiyasini oshiradi. Pedagogning kompetensiyasi, o‘quv dasturlarining moslashuvchanligi va psixologik iqlim ta’lim samaradorligining asosiy determinantlari sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA: tadqiqotda ko‘rsatilishicha, ta’lim samaradorligini oshirish tizimli, innovatsion va insoniy omillarni inobatga olgan holda tashkil etilishi lozim. O‘quvchilarda mustahkam bilim, kreativlik va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishda zamonaviy metodikalar muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: ta’lim samaradorligi, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta’lim, interaktiv metod, motivatsiya, pedagogik strategiyalar, shaxsiylashtirish.

Iqtibos uchun: Nurbayeva X.B, Eshdavlatov J.E. Ta’lim samaradorligini oshirish xususiyatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.205–212.

ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

© Х.Б. Нурбаева[1]✉, Ж.Э. Эшдавлатов[2]✉
[1,2]Ташкентский медицинский университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются факторы и подходы, направленные на повышение эффективности образования в условиях цифровой трансформации. Особое внимание уделено инновационным методам, цифровым платформам, эмоциональному интеллекту и активным формам обучения.

ЦЕЛЬ: целью исследования является выявление механизмов повышения образовательной эффективности через интеграцию современных технологий, педагогических стратегий и психологических факторов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проведен теоретический анализ научных трудов по вопросам эффективности образования, использованы методы анализа зарубежного и отечественного опыта, а также систематизация новейших интерактивных подходов, таких как STEAM, PBL и Flipped Classroom.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что применение современных технологий, цифровых ресурсов и педагогической гибкости способствует повышению мотивации студентов, развитию самостоятельного мышления и укреплению междисциплинарных связей. Повышение квалификации преподавателей и адаптация образовательных программ под потребности рынка труда — ключевые условия эффективности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтверждает, что комплексный и системный подход к организации обучения с учетом психологических и технологических факторов обеспечивает устойчивое развитие образовательной среды и улучшение качества подготовки студентов.

Ключевые слова: эффективность образования, инновационные технологии, цифровое обучение, интерактивные методы, мотивация, педагогические стратегии, персонализация.

Для цитирования: Нурбаева Х.Б,Эшдавлатов Ж.Э. Особенности повышения эффективности образования.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 205–212.

FEATURES OF INCREASING EDUCATIONAL EFFICIENCY

© Xabiba B. Nurbayeva[1]✉, Jonibek E. Eshdavlatov[2]✉
[1,2]Tashkent Medical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines key factors and approaches aimed at increasing educational efficiency in the context of digital transformation. It focuses on the role of innovative methods, digital technologies, psychological factors, and active learning strategies.

AIM: the main aim of the study is to identify effective mechanisms for improving educational outcomes by integrating modern technologies, pedagogical strategies, and psychological dimensions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

MATERIALS AND METHODS: the study is based on a literature review of modern pedagogical and psychological sources, analysis of international and national experiences, and the examination of innovative methods such as STEAM, PBL, and Flipped Classroom.

DISCUSSION AND RESULTS: findings show that using interactive technologies, personalized learning tools, and competency-based approaches significantly enhances students' motivation, critical thinking, and practical skills. Educator qualification, flexible curriculum design, and emotional intelligence are key contributors to educational success.

CONCLUSION: the study concludes that improving educational efficiency requires a systemic, innovative, and human-centered strategy. Modern educational models play a critical role in developing students' intellectual, social, and emotional competencies.

Keywords: educational efficiency, innovative technologies, digital learning, interactive methods, motivation, pedagogical strategies, personalization.

For citation: Xabiba B. Nurbayeva, Jonibek E. Eshdavlatov. (2025) 'Features of increasing educational efficiency', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 205–212. (In Uzbek).

Ta'lim har qanday jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotida hal qiluvchi omil sifatida e'tirof etiladi. Bu jarayon nafaqat bilim berish, balki inson kapitalini shakllantirish, innovatsion fikrlashga ega shaxslarni yetishtirish va jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qilishda strategik rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, XXI asrda ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri-bilimli, tafakkur qiluvchi, mas'uliyatli va ijodiy yondasha oladigan shaxslarni tayyorlashdir. Global raqobat muhiti, raqamli transformatsiya, ijtimoiy va texnologik o'zgarishlar sharoitida bu vazifa yanada dolzarbroq tus olmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasi ta'lim samaradorligini oshirishda kompleks, tizimli yondashuv muhim ekanligini ko'rsatmoqda. Zamonaviy ta'lim jarayoni faqat an'anaviy o'qitish metodlariga asoslanmasdan, balki faol ta'lim metodlari — muammo asosidagi o'rganish (PBL), loyiha asosidagi ta'lim, interaktiv va kolaborativ yondashuvlar orqali tashkil etilishi lozim. Bu strategiyalar talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, ularning tanqidiy va ijodiy fikrlash salohiyatini oshiradi.

Raqamli vositalar va platformalar yordamida o'quv jarayonini shaxsiylashtirish, adaptiv o'qitish tizimlarini joriy etish mumkin. Masalan, sun'iy intellekt asosidagi o'quv ilovalari individual o'quv yo'nalishlarini taklif etadi, talabaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, real vaqt rejimida fikr-mulohaza bildiradi. Bu esa o'z navbatida ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Ta'lim samaradorligi faqat kognitiv ko'nikmalarning rivojlanishi bilan belgilanmaydi. Talabaning emotsional holati, ijtimoiy muhitdagi o'rni, o'ziga bo'lgan ishonchi,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

motivatsiyasi kabi omillar ham muhim hisoblanadi. Zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlar (masalan, Vygotskiy, 1978; Goleman, 1995) ko‘rsatadiki, emotsional intellektning rivojlanishi o‘quv natijalariga bevosita ta’sir qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Xorij olimlaridan T.Anderson, J.Dron, L.Vygotsky kabilar ta’lim samaradorligi va uni ta’minlovchi omillar tadqiq etilgan. Respublikamizda

A.Abduqodirov, M.Salimova, I.Niyozova, F.Raxmonaliyevlar tomonidan ta’lim samaradorligini oshirishda individual psixologik xususiyatlarning o‘rni, ta’lim samaradorligini oshirishda uzviylik va uzluksizlikni ta’minlashda innovatsion yondashuv va uning o‘ziga xos jihatlari, dual ta'lim-professional ta'lim samaradorligini oshirish omili sifatida o‘rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Rivojlangan mamlakatlar tajribasida o‘quv dasturlarining mehnat bozori talablari bilan uyg‘unligi ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi. Ko‘nikmalarga asoslangan yondashuv (skills-based approach) orqali talabalarning nazariy bilimlari amaliy tajriba bilan mustahkamlanadi. Bu esa bitiruvchilarning bandlik darajasini oshiradi va ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni ta’minlaydi.

O‘qituvchi — ta’lim tizimining yuragi hisoblanadi. Uning metodik, texnologik va kommunikativ salohiyati qanchalik yuksak bo‘lsa, ta’lim samaradorligi shunchalik yuqori bo‘ladi. Bugungi kunda ilg‘or mamlakatlarda “lifelong learning” (umrbod ta’lim) prinsipi asosida o‘qituvchilarning malakasini uzluksiz oshirish mexanizmlari joriy etilgan. Bu tizim o‘qituvchilarning doimiy yangilikka ochiqligini, kasbiy moslashuvchanligini va ta’lim sifatiga bo‘lgan ta’sirini kuchaytiradi.

Yuqoridagi tahlil shuni ko‘rsatadiki, ta’lim samaradorligini oshirish – bu biryoqlama yondashuv emas, balki tizimli, integratsiyalashgan va barqaror strategik yondashuvni talab qiladigan murakkab jarayondir. Ilmiy asoslangan metodlar, zamonaviy texnologiyalar va inson omiliga tayangan pedagogik model orqali bu maqsadga erishish mumkin.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

1. Dastur va metodika sifatining ahamiyati.

O‘quv dasturlari talabalarning yoshiga, aqliy rivojlanishiga va bozor talablariga muvofiq bo‘lishi zarur. An’anaviy kontentga yangilik kiritish, amaliyotga yaqinlashtirish, o‘zlashtirishni soddalashtiradigan modullarga bo‘lish kabi yondashuvlar ta’lim samaradorligini oshiradi.

2. O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi.

Zamonaviy o‘qituvchi pedagogik mahorat bilan birga axborot texnologiyalaridan foydalanish, psixologik yondasha olish, kommunikativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. O‘qituvchining muntazam malaka oshirishi shart.

3. Talabalarning faolligi va motivatsiyasi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

Motivatsiyaning ikki turi bor: ichki (qiziqish, maqsad) va tashqi (baholar, mukofotlar). Motivatsiyani oshirish uchun talabalarga muvaffaqiyat hissini his qilish imkoniyatini berish, natijalarni tan olish, kreativlikni rag‘batlantirish kerak.

Zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri — talabalarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va amaliy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bu esa an’anaviy o‘qitish metodlaridan samarali innovatsion yondashuvlar va pedagogik strategiyalarga o‘tishni talab etadi.

Innovatsion yondashuv — bu ta’lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar, metodikalar va didaktik vositalar asosida tashkil etish, shuningdek, talabalarni faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga qaratilgan o‘zgarishlar tizimidir.

Bu yondashuv quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi:

Faollik va interaktivlikni ta’minlaydi;

O‘qituvchi markazidan talaba markaziga o‘tadi;

Axborot texnologiyalaridan samarali foydalaniladi;

Talab va bozor ehtiyojlariga moslashgan ko‘nikmalar shakllantiriladi.

Faol ta’lim metodlari — talabaning bilvosita emas, bevosita bilim olishini ta’minlaydi. Misollar: klaster tuzish, aqliy hujum, keys-stadi, debatlar, rolli o‘yinlar. Bu metodlar talabalarning tafakkurini, nutqini, tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

Bunga quyidagilar kiradi:

Aqliy hujum (brainstorming): Yaratilish, muammo yechimi va yangi g‘oyalarni ilgari surish.

Keys-stadi (case study): Hayotiy muammoli vaziyatlar asosida tahlil qilish.

Rolli o‘yinlar: Ijtimoiy rollar orqali voqealarni o‘zlashtirish.

Debat va muhokama: Tanqidiy fikrlash va mulohaza yuritish ko‘nikmasini shakllantirish.

Bu metodlar talabalarni faollikka undaydi, bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

Flipped Classroom modeli: Ushbu modelda talabalar darsga tayyor holatda keladi: asosiy nazariyani uyda video, maqola yoki interaktiv kontent orqali o‘rganadi. Dars davomida esa amaliy muhokamalar, loyihalar va topshiriqlar bajariladi. Bu usul darsdagi interaktivlikni oshiradi, talabalarning darsga bo‘lgan mas’uliyatini kuchaytiradi.

STEAM yondashuvi: STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) modeli talabalarni muhandislik, ilm-fan va san’at orqali ijodiy, tizimli va tanqidiy fikrlashga undaydi. Bu yondashuv orqali talabalar:

Real muammolarni aniqlash va yechishga urinishadi;

Tarmoqli fanlararo bilimlarni uyg‘unlashtirishadi;

Jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishadi;

Project-Based Learning (loyiha asosida ta’lim): Bu metodda talabalar muayyan vaqt davomida loyiha ustida ishlaydi, axborot to‘playdi, tahlil qiladi va natijada amaliy mahsulot yaratadi. Bu yondashuv:

Mustaqil izlanish ko‘nikmalarini shakllantiradi;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi;

O‘rgangan bilimlarni real hayotda qo‘llash imkonini beradi.

Zamonaviy ta’lim jarayoni tobora raqamlashtirilayotgan bir davrda innovatsion texnologiyalar ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida maydonga chiqmoqda. Bu texnologiyalar nafaqat o‘qitish usullarini yangilaydi, balki o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, bilimlarni chuqur o‘zlashtirish va real hayotda qo‘llash imkonini yaratadi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT): Multimedia vositalari, interaktiv doskalar, virtual laboratoriyalar, mobil ilovalar va onlayn platformalar o‘quv jarayonini yanada jonlantiradi va individual yondashuvni qo‘llash imkonini beradi.

Sun’iy intellekt va raqamli yordamchilar: Sun’iy intellekt asosida ishlaydigan ilovalar (masalan, Duolingo, Khan Academy, Google Classroom) talabaning o‘zlashtirish darajasini kuzatib boradi, shaxsiy takliflar beradi va ularning bilimlarini individual tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Gamifikatsiya (o‘yinga asoslangan ta’lim): O‘yin elementlaridan foydalanish orqali talabalarning motivatsiyasi oshadi. Ball, reyting, sovrinlar va bosqichli topshiriqlar talabalarni faol qatnashishga undaydi.

Zamonaviy ta’limda faqat bilim berish emas, balki o‘quvchilarda shaxsiy rivojlanish, muloqot ko‘nikmalari, ijtimoiy muvofiqlik va emotsional barqarorlikni shakllantirish ham ustuvor vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, innovatsion yondashuvlar o‘quv jarayonini faollashtirish bilan birga, o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Innovatsion metodlar talabalarning nafaqat bilim darajasiga, balki: o‘ziga bo‘lgan ishonchiga, jamoada ishlash salohiyatiga, emotsional ongiga, qaror qabul qilish ko‘nikmasiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ushbu metodlar orqali talabalarda shaxs sifatida shakllanish, o‘z fikrini erkin bildirish va muqobil yondashuvlarni baholash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Innovatsion yondashuvlar va metodlar zamonaviy ta’limning ajralmas qismi bo‘lib, talabalarning faolligini oshiradi, bilimlarni amaliyotga tadbiq etadi, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradi. Ta’limda samaradorlikka erishish uchun o‘qituvchilar ushbu yondashuvlarni chuqur o‘zlashtirishi, ulardan moslashuvchan va maqsadga yo‘naltirilgan tarzda foydalanishi zarur.

“Flipped classroom” modeli: An’anaviy modelda o‘qituvchi darsda bilim beradi, mustaqil ish uyga topshiriladi. “Flipped classroom” esa buning teskarisi: bilim berish uyda (video, maqola), darsda esa amaliyot qilinadi. Bu model faol ishtirokni, hamkorlikni va o‘zlashtirish darajasini oshiradi.

STEAM va PBL (Project-Based Learning) yondashuvlari: STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Math) yondashuvi orqali talabalar tarmoqli fikrlashni o‘rganadi. PBL esa real muammolarni loyiha shaklida yechishga undaydi. Bu yondashuvlar ijtimoiy ko‘nikmalarni, liderlikni, muammo yechish salohiyatini shakllantiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

XXI asrda raqamli transformatsiya ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirmoqda. An’anaviy dars jarayonlari o‘rnini bosqichma-bosqich raqamli texnologiyalar, onlayn platformalar, va ayniqsa sun’iy intellekt (SI) asosidagi vositalar egallab bormoqda. Bu o‘zgarishlar nafaqat ta’lim berish metodlarini, balki o‘quvchilarning o‘rganish uslublarini ham yangilamoqda.

Raqamli platformalar: Zoom, Google Classroom, Moodle, Coursera va shu kabilar orqali ta’lim jarayoni yanada moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan bo‘ladi. Talabalar o‘z sur’atida bilim oladi, o‘qituvchilar esa avtomatlashtirilgan baholashdan foydalanadi.

Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari: AI yordamida shaxsiy o‘quv yo‘llari, adaptiv testlar, xatoliklarni aniqlash tizimlari yaratilmoqda. Bu ta’limning sifatini oshiradi va o‘qituvchining yukini kamaytiradi.

Virtual haqiqat va AR texnologiyalari: VR/AR texnologiyalari yordamida real hayotdagi hodisalarni virtual muhitda ko‘rsatish, tajriba o‘tkazish imkonini beradi. Masalan, biologiya fanida odam anatomiyasini 3D formatda o‘rganish mumkin.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Zamonaviy ta’limda o‘quv jarayonining samaradorligi faqat dars mazmuni yoki o‘qitish metodlariga emas, balki psixologik-pedagogik muhit va ijtimoiy omillarga ham bevosita bog‘liqdir. Bu omillar o‘quvchilarning ruhiy holati, ijtimoiy faolligi, motivatsiyasi va shaxsiy rivojlanishiga ta’sir qiladi. Shuning uchun, ta’lim samaradorligini oshirishda ana shu tashqi va ichki omillar chuqur o‘rganilishi lozim.

Sog‘lom raqobat, o‘zaro yordam, ijtimoiy-emotsional yondashuv orqali talabalarning bilim olishga nisbatan munosabati ijobiy tus oladi. Ta’lim samaradorligi faqat maktabda emas, balki oiladagi muhit bilan ham bog‘liq. Ota-onalarning faol ishtiroki, farzandlariga rag‘bat berishi muhim ahamiyatga ega.

Ta’lim samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar:

o‘qituvchilarning innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;

talabalarda motivatsiya, mustaqil fikrlash va kreativlikni rivojlantiruvchi metodlarni keng qo‘llash;

ta’lim jarayonini differensiallashtirish, shaxsiy yondashuvga o‘tish;

o‘quv dasturlarini mehnat bozori talablari bilan moslashtirish;

raqamli vositalardan foydalanishni talaba yoshiga moslashtirib joriy etish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abduqodirov A. “Pedagogik texnologiyalar asoslari”. T.: O‘zbekiston, 2021.
2. UNESCO. Transforming Education Summit Report, 2023.
3. Anderson, T., & Dron, J. (2014). Teaching Crowds: Learning and Social Media. Athabasca University Press.
4. Salimova M. “Innovatsion ta’lim metodlari”, T.: Ilm Ziyo, 2020.
5. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.5(1)

6. Abdivalievna, A. N. (2024). PEDAGOGLARDA KASBIY KUYISHNI KELTIRIB CHIQARUVCHI PSIXOLOGIK OMILLARNI O ‘RGANILGANLIGI.
7. Аскарова, Н. А., & Сайфуллаева, З. И. (2021). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ. 17December, 2021, 30.
8. Umarkulova, Z. D., & Askarova, N. A. (2025). TIBBIYOT OLIYGOHLARI TALABALARIDA PSIXIK SALOMATLIK MUAMMOLARI VA ULARGA PSIXOLOGIK YORDAM KO’RSATISH ISHLARI. Inter education & global study, (3), 718-726.
9. Gulomjonovna, E. G., & Abdivaliyevna, A. N. (2025). In Zulfiya's work: mother's love and feminine symbol. International Journal of Pedagogics, 5(01), 107-108.
10. Askarova Nargiza Abdivaliyevna. (2024). INFLUENCE OF PSYCHOPATHIC QUALITIES OF PARENTS ON MENTAL DISORDERS IN CHILDREN. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(10), 367–371.
11. Abdivaliyevna, A. N., & Gulomjonovna, E. G. (2025). In Remembrance of Zulfiya. European International Journal of Pedagogics, 5(01), 109-111.
12. Askarova Nargiza Abdivaliyevna. (2024). INFLUENCE OF PSYCHOPATHIC QUALITIES OF PARENTS ON MENTAL DISORDERS IN CHILDREN. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(10), 367–371.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nurbayeva Xabiba Botirovna**, psixologiya fanlar bolyicha falsafa doktori, [**Нурбаева Хабиба Ботировна,** доктор психологических наук], [**Xabiba B. Nurbayeva**, doctor of philosophy in psychology]; manzil: Toshkent st. shifokorlar, 3-uy, [адрес: Ташкент улица Шифокорлар, дом 3.], [address: 3 Shifokorlar Street, Tashkent.]

✉**Eshdavlatov Jonibek Eshmamat o’g’li**, magistr [**Эшдавлатов Жонибек Эшмамат огли,** магистр,независимый исследователь], [**Jonibek E. Eshdavlatov**, master’s student]; manzil: Toshkent st. shifokorlar, 3-uy, [адрес: Ташкент улица Шифокорлар, дом 3.], [address: 3 Shifokorlar Street, Tashkent.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY FAOLIYATIDA O‘QITUVCHILIK MAXORATNING TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI

© M.O. Nurmatova[1]✉, D.N.Abdullayeva[2]✉
[1,2]Qo‘qon davlat universiteti, Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida o‘qituvchilik mahoratining tutgan o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Ta’lim tizimida yuz berayotgan islohotlar, o‘qituvchi shaxsiga qo‘yilayotgan yangi talablar, zamonaviy o‘quv-tarbiyaviy jarayonlarda pedagogik mahoratning dolzarbligi tahlil etiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘qituvchilik mahoratini shakllantirish jarayonini chuqur o‘rganish, kasbiy faoliyatda pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari va ular orqali erishiladigan ijobiy natijalarni aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda nazariy-tahliliy, tavsifiy va umumlashtiruvchi metodlar qo‘llanildi. Pedagogik ensiklopediya, zamonaviy metodik manbalar, o‘quv dasturlarining tahlili, ilg‘or tajriba va qonuniy asoslar asosida ma’lumotlar tizimlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘qituvchilik mahorati o‘qituvchi shaxsining insoniy va kasbiy fazilatlarini namoyon etuvchi asosiy mezon bo‘lib, uning pedagogik-psixologik tayyorgarligi, nutq madaniyati, ijodkorlik qobiliyati, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llay bilishi, tarbiyaviy jarayonni boshqarish ko‘nikmalarining mavjudligi bilan belgilanadi.

XULOSA: o‘qituvchilik mahoratini rivojlantirish — nafaqat kasbiy tayyorgarlikning yuksak darajasini, balki butun ta’lim sifati va natijadorligini oshiruvchi muhim omildir. Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun tizimli yondashuv, nazariy va amaliy bilimlar uyg‘unligi, pedagogik texnika va hamkorlik madaniyatining shakllantirilishi muhim strategik yo‘nalish hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: pedagog, pedagogik mahorat, o‘qituvchilar tayyorlash, o‘qituvchilik kasbi, kasbiy faoliyat.

Iqtibos uchun: Nurmatova M.O., Abdullayeva D.N. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida o‘qituvchilik maxoratning tutgan o‘rni va ahamiyati// Inter education & global study. 2025.vol.3. №5(1). B.213–218.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

© М.О. Нурматова[1]✉, М.О. Абдуллаева[2]✉
[1,2]Кокандский государственный университет, Коканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение педагогического мастерства в профессиональной деятельности будущих учителей. Освещаются актуальные аспекты подготовки педагогических кадров в условиях образовательных реформ и современные требования к личности учителя.

ЦЕЛЬ: выявить содержание и компоненты педагогического мастерства как ключевого элемента профессиональной подготовки будущих педагогов, а также определить его роль в формировании эффективной образовательной практики.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе использованы теоретико-аналитические, описательные и обобщающие методы. Анализированы педагогические и методические источники, нормативные документы и практические рекомендации, отражающие сущность педагогического мастерства.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что педагогическое мастерство отражает как личностные качества (гуманизм, эмпатия), так и профессиональные компетенции (знание предмета, педагогическая техника, коммуникативные навыки, методология воспитания), способствующие успешной реализации учебно-воспитательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие педагогического мастерства является приоритетным направлением в подготовке будущих учителей, поскольку оно определяет качество образования в целом. Системный подход, сочетание теории и практики, формирование педагогического такта и методической культуры — ключевые условия эффективной подготовки.

Ключевые слова: учитель, педагогическое мастерство, подготовка учителей, профессия учителя, профессиональная деятельность.

Для цитирования: Нурматова М.О., Абдуллаева Д.Н. Роль и значение педагогического мастерства в профессиональной деятельности будущих педагогов.// Inter education & global study.2025.vol.3. №5(1). С.213–218.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL SKILLS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS

© Madina O. Nurmatova[1]✉, Diloromxon N. Abdullayeva[2]✉
[1,2] Kokand State University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the importance of teaching skills in the professional activities of future educators. it highlights the ongoing educational reforms and new requirements placed on teachers, emphasizing the need for pedagogical excellence in modern teaching processes.

AIM: the main aim of the study is to examine the structure and components of teaching skills as a central element of teacher training and to determine its impact on the effectiveness of future educational practices.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study applied theoretical, descriptive, and generalization methods. It includes the analysis of pedagogical encyclopedias, methodological literature, curricula, and relevant legal documents, with a focus on defining the nature of pedagogical skills.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that teaching skills encompass both personal (compassion, empathy) and professional qualities (subject knowledge, pedagogical techniques, communication, and instructional strategies) necessary for conducting effective educational processes.

CONCLUSION: developing teaching skills is a critical aspect of teacher education, as it significantly influences the quality of the overall educational system. A structured approach that integrates theoretical knowledge with practical application is essential for equipping future teachers with professional excellence.

Keywords: teacher, pedagogical skills, teacher training, teaching profession, professional activity.

For citation: Madina O. Nurmatova, Diloromxon N. Abdullayeva. (2025) 'The role and importance of pedagogical skills in the professional activities of future teachers', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp.213–218. (In Uzbek).

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning iborasi bilan aytganda, "Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'rovonlik g'oyasi "virusi" tarqalishining oldini olishdir".[1] Buning uchun esa avvalo ta'lim tizimida, ayniqsa o'qituvchilar tayyorlash tizimida bir qator isloxotlar o'tkazish ehtiyojini yuzaga keltiradi.

Jumladan,"Pedagogik ensiklopediya"da ta'rif quyidagicha izohlangan: "O'z kasbining mohir ustasi bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis". Ushbu ta'rifning mohiyatidan kelib chiqib o'qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

Madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko'rsatkichi. O'z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi. Pedagogika va psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi. O'quv - tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi. Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lgan asosiy komponentlardan iborat: Pedagogik insonparvarlik talablariga bo'ysunishi. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish. Pedagogik qobiliyatga ega bo'lish. Pedagogik texnika sirlarini puxta egallash kabilar.

Barcha kasblar orasida o'qituvchilik kasbi o'zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, o'qituvchi yosh avlod qalbi kamolotining memori, yoshlarga ta'lim-

[1]2021 йил.17 август. Янги Ўзбекистон газетаси

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni g‘oyaviy siyosiy jihatdan chiniqtirib tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o‘rgatadi, yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb-hunar sirlarini puxta egallashlarida ko‘maklashadi va jamiyat uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu mas’uliyat o‘qituvchidan o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lishni, o‘quvchilarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatib, ularning qiziqishi, qobilivati, iste’dodi, e’tiqodi va amaliy ko‘nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yo‘llarini izlab topadigan kasb egasi bo‘lishni talab etadi. Buning uchun doimo o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini, ko‘nikma va malakalarini oshirib borish, ularga har tomonlama g‘amxo‘rlik qilish, zarur shart - sharoitlar yaratish, kerakli moddiy va ilmiy - metodik hamda texnik yordam ko‘rsatish, o‘qituvchilarning ijodiy tashabbuskorligini muntazam oshirib borishga ko‘maklashish lozim.

Shunga asosan, “ mahorat” kasbiy faoliyatda mahoratli o‘qituvchilarni tavyorlashga xizmat qiladi, o‘qituvchilar va tarbiyachilaming kasbiy faoliyati sirlarini, mohirligini o‘rgatuvchi va uni takomillashtirish to‘g‘risida ma’lumotlar berib boradi, o‘qituvchilarda pedagogik mahoratning mohiyat mazmunini, hozirgi zamon talablari doirasida kasbiy faoliyatini rivojlantirishning yo‘llarini, vositalarini, shakllarini o‘rganadi.

O‘qituvchilik mahorat o‘qituvchilar va tarbiyachilarga pedagogik ijodkorlik, pedagogik texnika, ta’lim - tarbiya jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkuri, tarbiyachining ma’naviy - ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarini tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq-atvorni va hissiyotni jilovlay olish xususiyatlarini o‘rgatadi va o‘z kasbini rivojlantirib boruvchi pedagogik faoliyatlar tizimi to‘g‘risida ma’lumotlar beradi. O‘qituvchilik mahorat o‘qituvchilarning pedagogik faoliyati zamirida takomillashib boradi.

Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta’lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o‘qituvchilar mehnati faoliyatidir.

Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo‘lmagan o‘qituvchi ta’lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta’minlovchi fikrga ega bo‘lmaydi. Pedagogik jarayonning vazifasi bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish bo‘lib, o‘qituvchilarning faoliyat mezonini begilab beradi. O‘qituvchilarning faoliyati pedagogik jarayonning harakat vositasidir.

Pedagogik jarayonning obyektlari bo‘lmish tarbiyalanuvchi insonga, o‘quvchi va o‘quvchilar guruhiga hamda alohida o‘quvchiga pedagogik jarayonning subyektlar — ota-onalar, o‘qituvchilar, tarbiyachilar, sinf jamoasi, pedagogik jamoa mas’uldirlar va ular jamiyat talablari asosida ta’lim va tarbiya berish faoliyatini bajaradilar.O‘qituvchining pedagogik faoliyatida ijobiy natijalarga erishishi, mehnat malakasini, ya’ni egallagan bilimlarini o‘zining hayotiy va amaliy faoliyatida nechog‘lik qo‘llay bilishi bilan belgilanadi.

O‘qituvchilarning pedagogik faoliyati samarali bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlar tizimini: bilim, bolani tushuna olish, kuzatuvchanlik, nutq malakasi, tashkilotchilik, kelajakni ko‘ra bilish, diqqatni taqsimlab olish, vaziyatni to‘g‘ri baholash,

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yuzaga kelish ehtimol bo‘lgan har xil ziddiyatlarni o‘z vaqtida bartaraf etish, o‘quvchilarni bilim olishga qiziqtirish kabilar tashkil etadi.

O‘qituvchilik kasbga doir topshiriq va vazifalarni yechish uchun o‘quv - tarbiya jarayonini boshqarish, unga rahbarlik qilishda pedagogik-psixologik ta’limot nuqtai - nazaridan yondashish ta’lim - tarbiyani milliy an’analarimiz ruhida zamonaviy metodlar asosida modellashtirish, o‘quv - tarbiyaviy jarayonda ilg‘or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish uchun o‘qituvchi mahoratining zarurligi haqidagi ma’lumotlar va ularni takomillashtirish tizimlari o‘rin olgan.

Shunga ko‘ra, o‘qituvchilik mahorat kasbga oid bilim va qobiliyatlarni o‘qituvchilarda shakllantirish, ijodkorlikni tarbiyalash, mahorat ko‘nikma va malakalarni egallashlari uchun, pedagogik texnika, pedagogik hamkorlik, pedagogik nazokat, nutq madaniyati to‘g‘risida ma’lumotlar berib boradi.

Bu maqsad bo‘lajak o‘qituvchilarning quyidagi vazifalarni muntazam bajarib borishlari orqali amalga oshiriladi:

1. Bo‘lajak o‘qituvchilar o‘qituvchilik mahoratning nazariy va metodologik asoslari bilan qurollantiriladilar.

2. O‘qituvchilik mahorat pedagogik texnika, pedagogik hamkorlik (muloqot), pedagogik nazokat, pedagogik qobiliyat, tarbiyachilik mahorati, ta’lim jarayonini boshqarish, nutq madaniyati, tarbiya texnologiyasi, pedagogik ijodkorlik, refleksiya kabi tarkibiy qismlari to‘g‘risidagi bilimlar tizimini egallaydilar.

3. Bo‘lajak o‘qituvchilar milliy urf-odat va an’analarimizda va O‘rta Osiyo mutafakkirlarining boy ijodiy meroslarida aks etgan o‘qituvchilik mahorat sirlarini mustaqil egallashga nisbatan o‘zlarida ehtiyoj va havasni rivojlantirib boradilar.

4. Egallangan pedagogik-psixologik va metodik bilimlar, ko‘nikma va malakalar to‘g‘risidagi ma’lumotlar asosida har bir bo‘lajak o‘qituvchi o‘zining shaxsiy pedagogik mahoratini shakllantiradi.

5. O‘quv-tarbiyaviy jarayonni jahon andozalariga xos so‘nggi zamonaviy metod va shakllar asosida tashkil etish va boshqarishni amalga oshirishning nazariy va amaliy asoslarini muntazam o‘zlashtiradilar.

6. O‘qituvchilar o‘z kasbiy mahoratlarini takomillashtirishlari uchun shaxsiy-ijodiy malaka oshirishning shakl, usul va vositalarini egallaydilar.

7. O‘qituvchilik mahoratining mohiyati, funksiyasi, tuzilishi to‘g‘risida o‘qituvchilar uzluksiz ma’lumotlarni o‘rganib boradilar.

8. Yuksak zamonaviy axborot texnologiyalari va portal tizimidan erkin foydalanish asosida o‘z kasbiy mahoratlarini shakllantiradilar.

Bu maqsad va vazifalarning hal etilishi o‘qituvchilar va tarbiyachilarni zamon bilan hamnafas bo‘lishga, yoshlarni tarbiyalash dardi bilan yashash va kelajakni aniq ko‘ra olishga o‘rgatadi.Har bir o‘qituvchi shaxsida mamlakatimizning dolzarb muammolarini, maqsad va vazifalarini vijdonan tasavvur qilib, aniq bajarib borishi uchun shijoat bilan o‘z imkoniyati, bilimi, tajribalarini ishga solishga o‘rgatadi hamda pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish malakalariga ega bo‘lishni tarbiyalaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘qituvchilik mahorat - o‘qituvchilarning shaxsiy (bolajonligi, xayrixohligi, insonparvarligi, mehribonligi va h.k.) va kasbiy (bilimdonligi,zukkoligi, fidoyi'ligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo.) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo‘lib, o'qituvchilarning ta’lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta’minlovchi faoliyatdir. U o‘z fanini mukammal bilgan, pedagogik-psixologik va metodik tayyorgarlikka ega bo‘lgan,o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning optimal yo‘llarini izlab topish uchun, amaliy faoliyat olib boradigan har bir o‘qituvchining kasbiy faoliyatida namoyon bo 'ladi.

I.P.Rachenko o‘qituvchilik mahoratni pedagogik san’atning bir qismi sifatida ta’riflab, shunday yozadi: “pedagogik mahorat deganda o‘qituvchining pedagogik-psixologik bilimlarni, kasbi) malaka va ko‘nikmalarni mukammal egallashi, o‘z kasbiga qiziqishi rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyasi, hayotga axloqiy-estetik munosabatda bo‘lishi, o‘z fikr-mulohazasiga ishonchi va qat’iy irodasi tushuniladi”.

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchilik mahorat egasi bo‘lish uchun o‘qituvchi o‘z o‘quv predmetini davr talablari asosida bilishi pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo‘lishi, hamda insoniylik, izlanuvchanlik va fidoyilikni o‘zida tarkib toptirishi lozim. O‘qituvchi o‘z fanini mukammal bilishi, pedagogik-psixologik va metodik tayyorgarlikka ega bo‘lgan,o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning optimal yo‘llarini izlab topish uchun, amaliy faoliyat olib boradigan har bir o‘qituvchining kasbiy faoliyatida namoyon bo 'ladi. Shunda o‘qituvchilik maxoratiga ega bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. 2021-yil 17 avgust Yangi O‘zbekiston gazetasi.
2. B.Xodjayev-Umumiy pedagogika nazariyasi va adabiyoti. Toshkent 2017 yil, “Sano-standart” nashriyoti
3. A.Xoliqov-“Pedagogik mahorat”. Toshkent 2011 yil, “Iqtisod-moliya”.
4. O‘.Yo’ldoshev- “Umumiy pedagogika” Toshkent 2017 yil, “Fan va texnologiya”
5. N.N.Azizxo’jaeva O’qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. - T.: TDPU, 2000. - 52 b

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nurmatova Madina Odiljon qizi**, katta o‘qituvchi, [**Нурматова Мадина Одилжон кизи,** старший преподаватель], [**Madina O. Nurmatova,** senior lecturer]; manzil: Farg‘ona viloyati, Qo‘qon shahri, Turkiston ko‘chasi, 28-A uy, [адрес: Ферганская область, г. Коканд, ул. Туркестанская, д. 28-а], [address: Fergana region, Kokand, Turkestan str., 28-a.].

✉**Abdullayeva Diloromxon Nomonovna**, o‘qituvchi [**Абдуллаева Дилоромхон Номоновна,** преподаватель], [**Diloromxon N. Abdullayeva,** teacher,]; manzil: Farg‘ona viloyati, Qo‘qon shahri, Turkiston ko‘chasi, 28-A uy, [адрес: Ферганская область, г. Коканд, ул. Туркестанская, д. 28-а], [address: Fergana region, Kokand, Turkestan str., 28-a.].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

UMUMTA'LIM MUASSASALARIDA ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALAR UCHUN QULAY MUHIT YARATISH

© O'.R. Odiljonov[1]✉, S.A. Mo'minov[2]✉
[1,2]O'zbekiston Respublikasi ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qulay muhit yaratish masalalari yoritilgan. Inklyuziv ta'limni ta'minlash orqali barcha bolalarga, shu jumladan, jismoniy, aqliy yoki psixologik cheklovlari bo'lgan bolalarga maktabda xavfsiz va qo'llab-quvvatlanuvchi muhitda ta'lim olish imkoniyatini yaratish muhimligi ta'kidlangan.

MAQSAD: umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun qulay, xavfsiz va samarali ta'lim muhitini yaratish mexanizmlarini aniqlash hamda rahbar va pedagog kadrlar uchun uslubiy yo'l-yo'riqlarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda milliy qonun hujjatlari, prezident farmonlari, vazirlik qarorlari va amaliy tavsiyalar tahlil qilindi. Metodik qo'llanmalar, sanitariya-gigiyena me'yorlari, SHNQ talablari va maxsus pedagogika adabiyotlari asos qilib olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko'rsatdiki, maktablarda inklyuziv muhit yaratish uchun nafaqat jismoniy infratuzilma (panduslar, taktil belgilar, sensor muhit) balki psixologik xavfsizlik, individual yondashuv va yordamchi texnologiyalar muhim rol o'ynaydi. Maxsus jihozlangan xonalar, pedagoglar uchun metodik ko'rsatmalar va har bir bolaning ehtiyojiga moslashtirilgan ta'lim muhiti ularning ta'lim jarayonidagi ishtirokini ta'minlaydi.

XULOSA: umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qulay muhit yaratish jamiyatda inklyuzivlikni kuchaytiradi, teng imkoniyatlarni ta'minlaydi hamda har bir bolaga to'liq va sifatli ta'lim olish imkonini beradi. Tavsiya etilgan chora-tadbirlar va texnik vositalar bu jarayonni samarali tashkil qilishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus pedagog, sensor muhit, yordamchi texnologiyalar, qulay muhit, moddiy-texnik jihozlar, SHNQ talablari, metodik qo'llanma, xavfsizlik, o'quv jarayoni.

Iqtibos uchun: Odiljonov O'.R, Mo'minov S.A. Umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qulay muhit yaratish.// Inter education & global study. 2025, vol.3. №5(1). B.219-226.

СОЗДАНИЕ БЛАГОПРИЯТНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

© У.Р.Одилжонов[1]✉, С.А. Муминов[2]✉
[1] Республиканский научно-методический центр развития образования Республики Узбекистан, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются вопросы создания комфортной среды для детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных учреждениях. Подчёркивается важность обеспечения инклюзивного образования, чтобы все дети, включая имеющих физические, умственные или психологические ограничения, могли чувствовать себя в школах в безопасности и получать поддержку.

ЦЕЛЬ: определить механизмы создания комфортной, безопасной и эффективной образовательной среды для детей с особыми образовательными потребностями, а также разработать методические рекомендации для руководителей и педагогических кадров.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы национальные законодательные акты, указы президента, постановления правительства, а также практические рекомендации. В качестве базы использовались методические пособия, санитарно-гигиенические нормы, требования СНиП и литература по специальной педагогике.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что для создания инклюзивной среды в школах важны не только физическая инфраструктура (пандусы, тактильные знаки, сенсорная среда), но и психологическая безопасность, индивидуальный подход и вспомогательные технологии. Специально оборудованные помещения, методические рекомендации для педагогов и адаптированная под нужды каждого ребёнка учебная среда обеспечивают его участие в учебном процессе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: создание комфортной среды для детей с особыми образовательными потребностями в школах способствует усилению инклюзивности в обществе, обеспечению равных возможностей и доступу каждого ребёнка к качественному образованию. Рекомендованные меры и технические средства способствуют эффективной реализации данного процесса.

Ключевые слова: инклюзивное образование, специальный педагог, сенсорная среда, вспомогательные технологии, комфортная среда, материально-техническое оснащение, требования СНиП, методическое пособие, безопасность, учебный процесс.

Для цитирования: Одилжонов У.Р, Муминов С.А . Создание благоприятной среды для детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных учреждениях.// Inter education & global study.2025, vol.3. №5(1). С. 219-226.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CREATING A SUPPORTIVE ENVIRONMENT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN GENERAL EDUCATION INSTITUTIONS

© O‘tkirjon R. Odiljonov[1]✉, Sulton A. Mo‘minov[2]✉
[1,2]Republican Scientific and Methodological Center for Education Development of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article addresses the issues of creating a comfortable environment for children with special educational needs in general education institutions. It emphasizes the importance of ensuring inclusive education so that all children, including those with physical, mental, or psychological limitations, feel safe and supported at school.

AIM: the main objective of the study is to identify mechanisms for creating a safe, accessible, and effective educational environment for children with special educational needs, and to develop methodological guidelines for school administrators and teaching staff.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analysis of national legislation, presidential decrees, ministerial resolutions, and practical guidelines. Methodological manuals, sanitary and hygiene standards, national construction norms (SNiP), and special pedagogy literature formed the research base.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis showed that creating an inclusive environment in schools requires more than just physical infrastructure (ramps, tactile signs, sensory environments); psychological safety, individualized approaches, and assistive technologies also play a key role. Specially equipped rooms, methodological support for teachers, and learning environments adapted to each child's needs ensure full participation in the educational process.

CONCLUSION: creating a supportive environment for children with special needs in schools strengthens inclusivity in society, ensures equal opportunities, and provides every child with full access to quality education. The proposed measures and tools contribute to the effective implementation of inclusive education.

Keywords: inclusive education, special pedagogue, sensory environment, assistive technologies, comfortable environment, material and technical equipment, SNiP requirements, methodological guide, safety, educational process.

For citation: Odiljonov O‘.R, Mo‘minov S.A. (2025) ‘Creating a supportive environment for children with special educational needs in general education institutions’, Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 219-226. (In Uzbek).

O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida” 2020-yil 15-oktabrdagi O‘RQ-641-sonli qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni, O‘zbekiston

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarga ko‘rsatilayotgan tibbiy-ijtimoiy xizmatlar sifatini yanada yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 9-avgustdagi PQ-5217-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori va Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarorlariga muvofiq, umumta’lim muassasalarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun qulay ta’lim muhitini yaratish va ularning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish vazifalari belgilab berilgan. Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun inklyuziv ta’limning tarkibiy qismlarini takomillashtirish, ta’lim jarayonlarini moslashtirish va alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun individual yondashuvlar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, yangi tahrirda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunga ham inklyuziv ta’lim haqida modda kiritilishi, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 50-moddasida “Ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim va tarbiya ta’minlanadi” jumlasining kiritilishi diqqatga sazovordir.

Shuningdek, umumta’lim muassasalarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga qulay muhit yaratish bilan jamiyatning barcha bolalari uchun teng ta’lim olish imkoniyatini ta’minlash borasidagi muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Barcha bolalar, jumladan jismoniy, aqliy, yoki psixologik cheklovlari bo‘lgan bolalar ham, maktablarda o‘zlarini xavfsiz va qo‘llab-quvvatlangan his qilishlari zarur.

Mamlakatimizda inklyuziv ta’limni ta’lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta’lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta’minlash asosida tashkil etishning huquqiy — me’yorlari ishlab chiqilgan. “Alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’limni tashkil etish maqsadida ta’lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o‘quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog‘lomlashtiruvchi sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi.

Qulay muhit – bu nafaqat maktab infratuzilmasi va jihozlarini, balki ta’lim jarayonida har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirishni o‘z ichiga olgan tushunchadir. Bunday muhitni yaratishda ta’lim muassasasining barcha jihatlari – maktab binolari, sinf xonalari, sport zallari, shuningdek, atrof-muhiti to‘liq inobatga olinishi kerak. Qulay muhit nafaqat jismoniy qulayliklarni, balki psixologik xavfsizlikni ham ta’minlashi zarur. Bu esa o‘quvchilarning erkin harakatlanishi, o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ta’lim jarayonida faol ishtirokini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Maktab ma’muriyati va pedagog kadrlarlar uchun o‘quv-uslubiy qo‘llanma tavsiya sifatida ishlab chiqilgan bo‘lib, ularga ta’lim jarayonini inklyuziv ta’lim muhitiga moslashtirishda va bolalarning to‘liq ishtirok etishi uchun zarur shart-sharoitlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yaratishda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatilgan. Mazkur qo‘llanma maktab jamoasiga inklyuziv ta’lim muhitini yaratishda amaliy maslahatlar va samarali vositalar taqdim etib, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’lim jarayonidagi faolligi va ularning rivojlanish imkoniyatlarini oshirishga ko‘maklashadi. Bundan tashqari yuqoridagi tavsiyalar bolalarning alohida ehtiyojlariga moslashtirish, jismoniy cheklovlari bo‘lgan o‘quvchilarning harakatlanishini yengillashtiruvchi vositalarni joriy etish, psixologik xavfsiz muhit yaratishga yordam beradi.

Umumta’lim muassasalarining kirish hududidan tortib, sinfxona, o‘yin maydonchalari, ma’muriy-metodik xonalar va sanitariya-gigiyena hududlarigacha bo‘lgan infratuzilmani qayta ko‘rib chiqilib, har bir bolaning jismoniy va psixologik qulayligini ta’minlash uchun zarur tavsiyalar ishlab chiqilishi zarur. Maktab hududida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning barcha ehtiyojlarini to‘liq qondirish maqsadida yordamchi texnologiyalardan foydalanish, sensor muhitni yaxshilash, xavfsizlikni ta’minlash va favqulodda vaziyatlarda bolalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar berib boriladi.

Umumta’lim muassasalarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun qulay muhit yaratishdan asosiy maqsadlari: umumta’lim muassasalarda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun qulay, xavfsiz va samarali ta’lim muhitini yaratishda rahbar va pedagog kadrlarga amaliy yordam berish; ta’lim jarayonida har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirish, jismoniy, psixologik va sensor muhitni yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar taqdim etish.

Asosiy vazifalar quyidagilaridan iborat: umumta’lim muassasalarini moddiy-texnik jihozlash bo‘yicha rahbar va pedagog kadrlarga uslubiy tavsiyalar berish, shuningdek, sinfxona, o‘yin maydonchalari, sanitariya-gigiyena hududlari va boshqa jamoat joylarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun qulayliklar yaratish; sensor (to‘siqsiz harakat) muhitni yaxshilash va xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha tegishli choralarni joriy etish; jismoniy va psixologik cheklovlari bo‘lgan bolalarni ta’lim jarayoniga faol jalb qilish uchun o‘quv jarayonini moslashtirish va individual yondashuvlar tavsiya qilish; favqulodda vaziyatlarda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amaliy choralarni taqdim etishdan iboratdir.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ishlash uchun maxsus jihozlangan xonalar ularning ta’lim jarayonini yengillashtirish va individual ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Bu xonalar maxsus pedagoglar tomonidan korreksion-pedagogik mashg‘ulotlar o‘tkazilishi uchun qulay, yorug‘ va ijobiy kayfiyat beradigan tarzda bezatilishi zarur. Har xil tashxisga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlash uchun yordamchi texnologiyalar mavjud bo‘lishi lozim. Bolalar mashg‘ulot davomida o‘zlarini erkin his qilishlari uchun mos stol va stullar, shuningdek, divan va kreslo kabi qulay mebellar mavjud bo‘lishi tavsiya etiladi. Agar bolada toliqish alomatlari kuzatilsa, dam olish uchun alohida burchak tayyorlangan bo‘lishi lozim.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga qo‘llash orqali bolalarning ta’lim dasturini yengil o‘zlashtirishlariga yordam beradi. Mashg‘ulotlar, reabilitatsiya va davolash jarayonlarini samarali tashkil etish uchun turli xil trenajyorlar va mashq qurilmalari mavjud bo‘lishi tavsiya qilinadi. Balans va motorika kabi ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun maxsus uskunalar, masalan, balans doskalar va turli maydonlar mavjud bo‘lishi lozim. Shuningdek, xonalar qo‘l yuvish uchun maxsus burchak tashkil etilishi va gigiyenik vositalar bilan ta’minlangan bo‘lishi hamda chiqindilarni tashlash uchun maxsus urnalar bo‘lishi tavsiya etiladi.

Umumta’lim muassasalarining alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga mo‘ljallangan xonalarda o‘quv qurollari va ko‘rgazmali vositalarni saqlash uchun javonlar va shkaflar bo‘lishi hamda xonalar kompyuter texnikasi, chop etish qurilmalari, shuningdek, ritmika mashg‘ulotlari uchun ovoz kuchaytirgich moslamalari bilan jihozlanishi kerak. Bunday xonalarni quyosh nuridan muhofaza qilish maqsadida pardalar o‘rnatilishi lozim. Havoni tozalash va mo‘tadillash agregatlari (konditsioner yoki ventilyatsiya tizimi) bo‘lishi tavsiya etiladi.

Shuningdek, taqdimotlar va namoyishlar uchun multimedia vositalari hamda sinf doskasi bo‘lishi kerak. O‘qituvchilar uchun qulay ish joyi (o‘qituvchi uchun stol, yumshoq stul va kompyuter texnikasi), o‘quvchilar uchun esa moslashtirilgan stol va stullar o‘rnatilishi zarur.

Ushbu shart-sharoitlar alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga qulay va samarali ta’lim muhitini yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo‘lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlari - inklyuziv shaklda ta’lim berish maktab-internatlari SHNQ 2.08.07 va SHNQ 2.07.02 talablariga muvofiq loyihalanishi lozim. Bunda maxsus maktab-internatlarida: kirish joylarida, xollarda, yo‘laklarda, o‘quv sinflarida, dam olish xonalarida, oshxonalarda va o‘quvchilar tashrif buyuradigan joylarda videokuzatuv uskunalari; ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun qo‘shimcha yoritkichlar (doska tepasida, stol ustida, zinalar va yo‘laklarda) o‘rnatilishi, zinalarning perilasi va devorlarda yo‘nalishni ko‘rsatuvchi, shuningdek sinf va xonalarga kirish joy (eshik)larida «Brayl» shriftli (bo‘rtma harfli) yozuv va belgilar; nutqida va eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga har bir o‘quvchi uchun alohida stol ustida joylashgan zamonaviy ovoz kuchaytiruvchi apparati mavjudligi, o‘quv fanlari bo‘yicha audio-video materiallari mavjudligi, alohida korreksion xona; tayanch-harakatida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun: binoga kirish qismida va ostonali eshiklarda panduslar; o‘quvchilarning yuqori qavatlariga chiqib tushishlari uchun ko‘tarish moslamalari (lift, eskalator, ko‘targich (podyomnik) va sh.k.); sport zalda davolovchi jismoniy-sog‘lomlashtirish mashqlarini bajarish uchun jihozlangan burchak hamda davolovchi maxsus bo‘rtma yo‘lakchalar; inklyuziv shaklda ta’lim berish maktab-internatlarida ta’lim berish muhiti korreksion uskunalar, ta’lim berish texnik vositalari va maxsus mebellar bilan jihozlanishi nazarda tutilishi lozim.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Inklyuziv ta’lim berish shakllari bo‘lgan boshqa ta’lim tashkilotlari va muassasalarida maxsus SHNQ (3.11.3-bandida) talablarida nazarda tutilgan chora-tadbirlar loyiha topshiriqlariga muvofiq ko‘zda tutilishi lozim.

O‘quv xonasining 10 - 15 nafar o‘quvchiga mo‘ljallangan maydoni 36 м2 dan, 15 - 30 nafar o‘quvchiga mo‘ljallangan maydoni 40 м2 dan kam bo‘lmasligi lozim.

O‘quv-to‘garak mashg‘ulotlari va uzaytirilgan kun uchun universal xonalar, maktab-internatlarda o‘yinlar uchun xonalar maydoni 30 м2 dan kam bo‘lmasligi kerak. Xonalar soni umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlari va maktab-internatlarning sig‘imidan kelib chiqib loyiha topshirig‘i asosida qabul qilinadi.

Ko‘zi ojizlarni yo‘llardagi mavjud xavfli hududlarga (masalan, alohida turuvchi ustunlar, daraxtlar, zinalar, piyodalar o‘tish joylariga) yaqinlashganligi to‘g‘risida ogohlantirish uchun yo‘l qoplamalari taktil va kontrast rangli belgilarga ega bo‘lishi lozim. Shuningdek, ko‘zi ojizlar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarining ichki va tashqi harakatlanish yo‘laklarida, shuningdek zinalar va panduslar oldida qulayliklar yaratish maqsadida ogohlantiruvchi va yo‘naltiruvchi kontrast rangli maxsus taktil yo‘l qoplamalari yotqizilishi lozim .

Shuningdek quyidagilar bo‘lishi tavsiya etiladi: eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalar binolari yaqinidagi shovqin darajasi 60 dB dan oshmasligi; qurilish obyektlari atrofidagi trotuarlar kengligi 1,5 m dan kam bo‘lmasligi, bino va inshootlar ichki yo‘laklari, qarama-qarshi yo‘nalishli yo‘llarda o‘rindiqli aravachadagi nogironligi bo‘lgan shaxs harakatlanishi uchun yo‘lning kengligi kamida 1,5 m bo‘lishi; trotuarlarning bo‘ylama nishabligi 5 foizdan oshmasligi kerak. Bino va inshootlar oldidagi trotuardan tushish qismi, shuningdek trotuarlarning har 10 — 12 m oralig‘ida joylashadigan (1,5 m dan kam bo‘lmagan) gorizontal maydoni 10 foiz bo‘ylama nishablikda bo‘lishi; harakatlanish yo‘lining ko‘ndalang qiyaligini 1-2 foiz atrofida qabul qilish; o‘rindiqli aravachadagi nogironligi bo‘lgan shaxslar harakatlanishi uchun pandusning kengligi 1,0 m dan kam bo‘lmasligi; pandus har bir marshining ko‘tarilish balandligi 0,8 m dan oshmasligi kerak. Bunda, pandusning bo‘ylama qiyaligi 1:12 nisbatda, ko‘ndalang qiyaligi esa 1:50 nisbatda bo‘lishi; panduslar cheti 0,15 - 0,20 m balandlikdagi bortlarga va 0,7 - 0,9 m balandlikda tutqichlar (maktabgacha yoshdagi bolalar uchun 0,5 m)ga ega bo‘lishi, tutqichlarning uzunligi pandus uzunligiga nisbatan 0,03 m uzunroq bo‘lishi kerak. Tutqichning aylana diametri 0,04-0,05 m ni tashkil etishi; har bir pandusning boshi va oxirida aravachaning qiyinchiliksiz burilishiga imkon beradigan, pandus kengligidan kam bo‘lmagan va uzunligi kamida 1,5 m bo‘lgan gorizontal maydoncha loyihalanishi; pandus yo‘nalishi o‘zgarsa, yo‘nalish o‘zgarishi bo‘ylab maydonchaning eni 1,5 m dan kam bo‘lmasligi, umumiy gorizontal maydonchaning bo‘yi esa ikkita marsh kengligiga teng bo‘lishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son https://lex.uz/docs/5013007 ;
2. O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida” 2020-yil 15-oktabrdagi O‘RQ-641-sonli qonuni https://lex.uz/docs/5049511 ;
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarga ko‘rsatilayotgan tibbiy-ijtimoiy xizmatlar sifatini yanada yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 9-avgustdagi PQ-5217-sonli qarori https://lex.uz/ru/docs/5569803 ;
4. O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son Qarori. https://lex.uz/docs/5044711 ;
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarori https://lex.uz/en/docs/5679836;
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘quv asbob-uskunalari va anjomlarining xavfsizligi to‘g‘risidagi umumiy texnik reglamentni tasdiqlash haqida”gi https://lex.uz/docs/3231533 ;
7. Amirsaidova Sh.M. “Maxsus pedagogika fani taraqqiyotida sharq mutafakkiri g‘oyalarining o‘rni va roli” . Ped. fan. nom dos – T., 2006;
8. D.S.Qaxarova “Inklyuziv ta’lim texnologiyasi” Toshkent. 2014;
9. “Umumta’lim muassasalarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun qulay muhit yaratish” nomli metodik qo‘llanma, O‘.Odiljonov, S.Mo‘minov, O.Xudayberganov, Toshkent 2024-yil.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Odiljonov O‘tkirjon Rustamjonovich**, bo‘limi boshlig‘i, [**Одилжонов Уткиржон Рустамжонович,** начальник отдела], [**O‘tkirjon R. Odiljonov,** Head of the Department]; manzil: Toshkent shahri Navoiy ko’chasi 30-uy , [адрес: Г. Ташкент, ул. Навои, д. 30], [address: Tashkent, Navoi St., 30.]

✉**Mo‘minov Sulton Akbar o‘g‘li** , bo‘limi bosh mutaxassisi [**Муминов Султан Акбар угли ,** главный специалист отдела], [**Sulton A. Mo‘minov,** Chief Specialist of the Department]; manzil: Toshkent shahri Navoiy ko’chasi 30-uy , [адрес: Г. Ташкент, ул. Навои, д. 30], [address: Tashkent, Navoi St., 30.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TURKISTON JADIDCHILIK MAKTABLARI O'QITISH TIZIMI

© R.I.Temirov[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Jadidchilik (arab. jadid – yangi) turkiy mamlakatlar - Turkiston, Kavkaz, Qrim, Tatariston tarixiga XIX asr oxiri XX asr boshlarida muhim ijtimoiy-siyosiy, ma'rifiy harakat sifatida kirgan. Ushbu maqolada Turkiston jadidchilik maktablari o'qitish tizimi, ta'lim shakli, metod va vositalari haqida so'z boradi.

MAQSAD: bugungi zamonaviy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda jadid adabiyoti, taraqqiyparvar ajdodlarimizning yangi usul maktablari o'qitish tizimi haqidagi bilimlarni shakllantirish, ularning kasbiy mahorat va kompitensiyalarini rivojlantrishda dasturul amal bo'lib xizmat qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda XIX asr oxiri XX asr boshlarida, Turkistonda taraqqiyparvar ajdodlarimiz tomonidan tashkil etilgan maorif tizimini o'rganish uchun bir nechta metodlar qo'llanildi: adabiyotlarni tahlil qilish, so'rovnoma o'tkazish, amaliyotga oid tadqiqotlar, statistik tahlil;

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda XIX asr oxiri XX asr boshlarida, Turkistonda taraqqiyparvar ajdodlarimiz tomonidan tashkil etilgan maorif tizimini o'rganish, ular tomonidan ta'lim sohasiga joriy qilingan metodlar, darsning shakl va vositalari haqidagi bilimlarini rivojlantirishga qaratilgan ishlar tahlil qilindi.

XULOSA: uchinchi rennesans davomchilari o'laroq bugungi kun bo'lajak o'qituvchilari yaqin o'tmishdagi Vatanimiz ta'lim tizimi, taraqqiyparvar ajdodlarimizning sohadagi boy merosini, ularning erishgan yutuqlarini bugungi ta'lim jarayoniga tatbiq etishlari mumkin.

Kalit so'zlar: Jadid, usuli savtiya, Turkiy Guliston yoxud axloq, Madrasai Oliya, Xo'jai sibyon, usuli qadim.

Iqtibos uchun: Temirov R.I. Turkiston jadidchilik maktablari o'qitish tizimi. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). B.227–233.

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ ДЖАДИДСКИХ ШКОЛ ТУРКЕСТАНА

© Р.И.Темиров[1]✉

[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Джадидизм (араб. jadid – новый) вошел в историю тюркских стран – Туркестана, Кавказа, Крыма и Татарстана – как важное общественно-политическое и просветительское движение конца XIX – начала XX вв. В статье рассматриваются система обучения, формы обучения, методы и инструменты Туркестанских джадидских школ.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в данной статье были использованы несколько методов для изучения системы образования, созданной нашими передовыми предками в Туркестане в конце XIX – начале XX вв. для будущих учителей: анализ литературы, анкетирование, практическое исследование, статистический анализ;

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: В статье анализируется работа, направленная на формирование знаний будущих учителей о системе образования, созданной нашими передовыми предками в Туркестане в конце XIX — начале XX вв., о методах, которые они внедряли в сферу образования, о формах и средствах обучения.

ВЫВОД: будучи продолжателями Третьего Возрождения, сегодняшние будущие учителя могут применить богатое наследие образовательной системы нашей родины недавнего прошлого, достижения наших прогрессивных предков и их достижения в сегодняшнем образовательном процессе.

Ключевые слова: Джадид, усули савтия, тюркский гулистан или этика, медресе Олия, Ходжай Сибион, усули кадим.

Для цитирования: Темиров Р.И. Система образования джадидских школ туркестана. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). С. 227–233.

EDUCATIONAL SYSTEM OF TURKISTAN JADID SCHOOLS

© Rahmatulla I. Temirov[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: Jadidism (Arabic: jadid – new) entered the history of the Turkic countries - Turkestan, the Caucasus, Crimea, Tatarstan - as an important socio-political and educational movement in the late 19th and early 20th centuries. This article discusses the educational system, form of education, methods and means of Jadidism schools in Turkestan.

AIM: in today's modern educational process, it serves as a practical tool for future teachers to form knowledge about modern literature, the new school system of our progressive ancestors, and to develop their professional skills and competencies.

MATERIALS AND METHODS: in this article, several methods were used to study the education system established by our progressive ancestors in Turkestan in the late 19th and early 20th centuries for future teachers: literature analysis, questionnaires, practical research, statistical analysis;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: this article analyzes the work aimed at developing the knowledge of future teachers about the educational system established by our progressive ancestors in Turkestan at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, the methods they introduced into the field of education, and the forms and means of teaching.

CONCLUSION: as the successors of the Third Renaissance, today's future teachers can apply the rich heritage of our homeland's education system of the recent past, the achievements of our progressive ancestors, and their achievements to today's educational process.

Keywords: Jadid, usuli savtiya, Turki Gulistan or ethics, Madrasa Oliya, Khojai Sibyon, usuli qadim.

For citation: Rahmatulla I. Temirov. (2025) 'Educational system of turkistan jadid schools', Inter education & global study, vol.3 (5(1)), pp. 227–233. (In Uzbek).

Jadid ma'rifatparvarlik harakati Qrimda (XIX-asrning 80-yillari) vujudga kelganligini, uning asoschisi Ismoilbek Gaspirinskiydir. U 1884 yilda bir maktab ochdi. Qirq kunda 12 o'quvchining savodini chiqaradi. Shundan so'ng, bu usul "usuli savtiya - harf - tovush", maktab "usuli jadid" (yangi usul, yangi maktab) nomi bilan shuhrat qozondi". Shu davrninng 90-yillarida esa O'rta Osiyo mamlakatlariga tarqalgan.

Jadidchilik harakatining asosiy g'oyasi avvaliga madaniyat sohasidagi harakat tarzida namoyon bo'lib, ijtimoiy hayotning taraqqiyoti uchun kurashish, turkiy tillarni rivojlantirish, shu tillarning adabiyotni shakllantirish va boyitish, dunyoviy ilmlarni chuqurroq o'zlashtirish, fan yutuqlaridan foydalanish hamda ayollar va erkaklar tengligi muammolari uchun kurashishga da'vat qilganlar. Maxmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Is'hoqxon Ibrat, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon, Usmon Nosir singari ma'rifatparvar bobolarimizni o'z davri uchun progressiv g'oyalarni shijoat bilan olg'a surib kelishgan.

Ular uchun o'z davrida yangi avlod ta'lim va tarbiyasi muammolari faqat orzu bo'lganligi, jamiyat taraqqiyotida o'zgarishlar qilish esa oson kechmasligini, ulug' maqsadlarga erishish millat madaniyati, ma'rifati, ilm-fanning rivoji bilan bog'liqligini har tomonlama teran anglaganlar. O'zlarining shaxsiy manfaatlari, huzurhalovatidan kechib, el-ulus manfaati, yurtimiz taraqqiyotini maqsad qilib amalga oshirgan ta'lim-tarbiyaviy ezgu ishlari avlodlar xotirasida o'chmas iz qoldirganliklariga hozirgi kunda guvohmiz.

Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, jadidchilik harakati a'zolarida chekinish - orqaga yo'l yo'qotilgan. Ular faoliyatlarini oddiy ma'rifatchilik va tor doiradagi madaniylashtirish ishlardan boshladilar va oqibatda bu harakat kuchli siyosiy kuchga aylanib, o'z oldiga jamiyat va uni boshqarishni qayta qurishdek vazifalarni qo'ydilar.

Jadidlar milliy davlatchilik tuzmi tarafdori bo'lib uni qurishga urindilar, yagona mustaqil Turkiston uchun kurashdilar va bu bilan milliy mustaqillik g'oyasiga asos soldilar. Sharqni uyg'onishga va harakatlanishga, ozodlik, milliy g'ururni tiklash, buyuk ajdodlari,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

boy madaniyati va mustamlaka tuzumining tazyiqi ostida unutilgan barcha qadriyatlarni tiklashga undadilar.

Jadidlar ta'limoti – o'z zamonasining progressiv ta'limoti bo'lib, u nafaqat taraqqiyparvar shaxslar, balki ilg'or fikrlovchi yoshlarni hamda barcha taraqqiyparvar ziyolilarni o'z ketidan ergashtira oldi. Jadidlarning Turkiston mustaqilligi uchun kurashida asosan quyidagi yo'nalishlar ustuvor edi: yangi usul maktablari tarmog'ini kengaytirish; qobiliyatli yoshlarni horijga o'qishga yuborish; turli ma'rifiy jamiyatlar va teatr truppalari tuzish; gazeta va jurnallar chop qilish; xalqning ijtimoiy-siyosiy ongini yuksaltirish bilan Turkistonda milliy demokratik davlat qurishni nazarda tutganlar.

Sharqona ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Ma'naviyatni shakllantirishdagi muhim omil esa mamlakat yoshlarining ta'lim-tarbiya tizimi bo'lib, uning dolzarbligini jadidlarning yetuk namoyondalaridan biri Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asaridagi quyidagi satrlar ham isbotlaydi: "Alhosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidur", "Ilm insonlarning madori hayoti, rahbari, najotidur" degan fikrlari hozir ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Shunga ko'ra, millatimiz uchun yosh avlod tarbiyasi jarayoni, jumladan, ma'naviy tarbiya nechog'liq muhim, dolzarb va u davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Davr talablariga javob bermay qolgan ta'lim-tarbiya tizimi tubdan isloh qilinishining zaruriyat ekanligi mamlakatimizning mustaqilligini dastlabki kunlaridanoq yo'lga qo'yilganligi fikrimiz isbotidir.

Jadidlar harakati namoyandalari, jumladan Abdulla Avloniyning fikricha, har bir kishi bilim olmog'i, ma'rifatni qalbiga jo qilmog'i, go'zal axloq, ma'naviy fazilatlar bilan bezanmog'i lozimki, bular oxir - oqibat milliy o'zlikni tanishga, komil inson sifatlariga erishuvga olib keladi va shunday shaxslar kamol topgan jamiyatda Vatan ravnaq topadi, xalq saodatga erishadi. Maxmudxo'ja Behbudiyning "Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdir, zamona ilmi va fanidan bebaho millat boshqalarga poymol bo'lur", degan so'zlaridan shunday xulosalarni keltirish mumkin: "Chindan ham agarki xozirgi vaqtda dunyoviy ilm-fan va texnologiyalarni chuqur o'zlashtirmasak, faqat tariximiz, olis ajdodlarimizning kashfiyotlari bilan maqtanib, ularga mahliyo bo'lib yashaydigan bo'lsak, ana shu noyob merosni asrab avaylab, yanada boyitib, unga o'z hissamizni qo'shmasak, zamon bilan ham qadam bo'lib yurmasak, buning jahon maydonida munosib o'rin egallashimiz qiyin bo'ladi" deb yozganligi bejiz emas.

Ma'rifatparvar jadid bobolarimiz millatning millatligi uning ona tili va shu tilda yaratilgan adabiyoti ekaniga alohida urg'u berganliklari uchun ham o'tgan asr boshida adabiyot ham shaklan, ham mazmunan yangilandi. Abdulla Qodiriy chinakam zamonaviy roman janriga, Maxmudxo'ja Behbudiy esa teatr dramasiga asos soldi. An'anaviy aruz o'rnini zamonaviy mavzularga mos barmoq vazni egalladi. Mumtoz adabiyotda yetakchi o'rin tutgan ishq mavzusi o'z o'rnini ma'rifat, milliy uyg'onish mavzusiga bo'shatib berdi. Abdulhamid Cho'lponning mashhur "Adabiyot yashasa – millat yashar" degan shiori millat qalbida aks sado berdi. Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" romani orqali xalqning milliy ongini uyg'otmoqchi bo'ldi, "Tariximizning eng kir, qora kunlari" – yurtni mustamlaka balosiga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

giriftor etgan keyingi “xon zamonlari” – XIX asr o‘rtasidagi mudhish tarixiy jarayonlar haqida so‘z ochib, bu ayanchli xaqiqatdan xalqqa saboq bermoqchi bo‘ldi.

Turkiston eski maktablarida XX asrning 20-yillarigacha bolalarni o‘qishga o‘rgatishning mashhur uch usuli bor: usuli tahajji, usuli maddiya, usuli savtiya o‘rgatilgan. Eski mahalliy maktablarda asosan usuli tahajji - usuli hijo metodi qo‘llangan. Bu usul eng qadimgi va eng qiyin usul bo‘lib, Ovrupoda XVIII asr oxirida undan voz kechishgan.

Usuli hijoda alifbo o‘rganish uch bosqichda olib borilgan. Birinchi bosqichda alifbo tartibi bo‘yicha harflarning nomlari o‘rgatilgan. Shundan keyin o‘qituvchi uzunligi 30 sm., eni 15 sm bo‘lgan, chiroyli randalangan taxtaning bir tomoniga 32 ta harfning alohida yozilish shaklini alifbo tartibida yozib beradi va o‘quvchi «alif, be, te, se, jim, he...» deb, harflarning nomlarini yod olgan. Alifbo o‘qishdagi bu bosqichni «taxtaxonlik» deyilib, 5 - 6 oy davom etgan.

Ikkinchi bosqich - hijo hosil qilish. Bu masalada o‘quvchilar ancha qiynalgan. Avval bir hijoni tashkil etgan harflarning nomlari aytilib, so‘ng shu harflardan yasalgan hijo o‘qilgan.

Uchinchi bosqichda so‘zlarni o‘qishga kirishilgan. Avval so‘zning birinchi hijosini tashkil etgan harflarning nomlari, keyin esa u hijoning o‘qilishi aytilgan. Shu tarzda ikkinchi, uchinchi va boshqa hijolar o‘qilgan.

Ammo avvalgi hijolar esdan chiqmasligi uchun har bir yangi hijoni o‘qish oldidan ular takrorlab borilgan. Bunda harflar alif, be, te, se, kof va hatto harakatlarning nomlari asos qilib olingan, asosiy masala - so‘zni hosil qiluvchi tovushlar o‘quvchilarga tushuntirilmagan, natijada, o‘quvchilar o‘qituvchining so‘zlarini takrorlab, harflar ifodalovchi tovushlarni tushunmagan holda ko‘p vaqtlarini zoe’ ketkazgan. Xulosa shuki, ulug‘ mutafakkirlarni tarbiyalab yetishtirgan an’anaviy mahalliy maktablar keyingi 3-4 asr davomida jahon taraqqiyotidan butunlay uzilib qoldi, ta’lim-tarbiya tizimi parokandalikka yuz tutdi.

1900-yillardan 1916 yil o‘rtalariga qadar bo‘lgan davrni o‘z ichiga oluvchi o‘zbek ma’rifatchiligining ikkinchi bosqichi "Jadidchilik harakati" deb yuritiladi. Ma’rifatparvarlikning mohiyati ham o‘zgardi. Uning mohiyati o‘zgarishi, ma’rifatparvarlik g‘oyasining Turkiyaga, tatar va ozarboyjon fikriy dunyosiga ergashish orqali namoyon bo‘ldi. Ular orqali esa g‘arbiy Ovrupo ma’rifatchiligidan ham xabardor bo‘ldi.

Ma’rifatparvarchilikning ikkinchi bosqichi ya’ni 1900-1916 yillarda jadidlar harakatida jamiyatning barcha tabaqa ilg‘or fikrli vakillari qatnashgan. Bu harakatda badavlat mulkdor kishilar Saidnosir Mirjalilov, Fayzullo Xo‘jaev, Obidjon Mahmudov, Akobir Shomansur, ziyoli-muallim va mayda savdogarlar - Behbudiy, Munavvar Qori, Avloniy, Abdusamori, Xoji Muin Shukrullo o’g’li, Siddiqiy-Ajziy, Hamza, Fitrat, Ashurali Zohiriy, ruhoniylar va mudarrislar, ulamolar -Saidahmad Vasliy, Pirmuhammad A’lom, Shorahim domla Shoinoyatov, Sharifjon Hoji, hunarmand-ishchilar - Nizomiddin Xo‘jaev, Abdulla Badriy yuksak faoliyat ko‘rsatdi. Ular ba’zi masalalarda munozarali qarama-qarshi fikrlarga ega bo‘lsalarda muhim siyosiy masalalarda yakdil edilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ismoilbek G‘aspirali yangi maktabning qanday bo‘lishi kerakligini bor ko‘rinishi bilan ifodalaydi. Rioya qilinishi kerak bo‘lgan talablar, o‘qitish qoidalari haqida ko‘rsatmalar beradi. U dastlab o‘qitish uchun dasrliklar yaratdi.

Yangi usul maktablarida quyidagilarga rioya qilinishi lozim edi: sinfda (maktabda) bolalar soni o‘ttiztadan oshmasin; bolalarni faqat ikki daf’a - yoz va qish boshlaridagina qabul qilish mumkin; har qabul necha bo‘lishidan qat’i nazar bir sinf bo‘lsin; har bir muallimda ko‘pi bilan 3-4 sinf bo‘lsin; agar maktab uch sinfdan iborat bo‘lsa, darslar ketma-ket, ma’lum uyg‘unlikda qo‘yilmog‘i lozim; 7-9 yoshlardagi bola 7-8 soat uzluksiz o‘qiy olmaydi. uning uchun 5 soat kifoya. har darsdan so‘ng 10 daqiqa tanaffus lozim; juma va bayram kunlari dam olinadi; o‘n oy o‘qishdan so‘ng yozning issiq kunlarida ta’til bo‘lishi maqsadga muvofiq; dars zeriktirmasligi lozim. besh soatda besh soat turli fandan dars boqmoq og‘ir dagildir, lekin besh soat yolg‘iz bir dars ila o‘grashmoq zehnni buzar; shogirdlari urmiya, so‘kmiya hojat yo‘qdir; har hafta nihoyatinda shogirda haftalik tazkira verilmalidir. hafta bo‘yu darslarina diqqatli o‘lub, bildigi ishorat edilib, ofarin yozilmalidir; maktabning panjaralari (terazalari) buyuk va ichi ziyoli va oydin o‘lmasina bik diqqat emalidir... sovuq xonada dars vermak, ilm o‘rgatmak og‘ir dagildir, begunoh sibyona jazo vermakdir...".

Bunday qonun-qoidalarni ishlab chiqqan G‘aspirali, ushbu maktablar uchun suv-havoday kerakli bo‘lgan darslik yaratdi. Uning bu yo‘ldagi birinchi urinishi "Xo‘jai sibyon" (Bolalar muallimi)" nomli kitobi edi. Muallif "Xo‘jai sibyon"da alifbe sobog‘i va turli foydali maslahat va hikoyalar beradi. Bu kitob "usuli jadid"da ish boshlaganlar uchun juda yaxshi va qulay qo‘llanma edi.

G‘aspirali g‘oyalari butun Rossiya tob’eligidagi musulmon xalqlari orasida qizg‘in bahs-munozaralarga sabab bo‘ldi. Uning qarashlariga tushunib, "usuli jadid"ning foydasini his qila olgan ziyolilar xuddi shu usulda o‘qitishni boshladi. Bu davrda ushbu usulda o‘qitib, mashhurlikka erishgan yirik madrasalardan biri Ufa shahrida tatar ziyolilaridan Ziyo xalfa tomonidan ta’sis etilgan "Madrasai Oliya" edi.

Madrasada har kuni besh dars o‘qilar, juma kuni dam olish hisoblangan. Soat olti yarimda qo‘ng‘iroq ovozi bilan o‘quvchilar uyg‘otilar va bomdod namozi o‘qilardi. Yettida yemakka borilib, to‘qqizda dars boshlangan. Dars xuddi shu tartibda davom ettirilgan. Madrasada diniy ilmlardan tashqari dunyoviy ilmlar sanalmish, hisob, handasa (geometriya), tarix, jug‘rofiya, ilmi ashyo (tabiiyot) kabi fanlar ham o‘qitilgan. Turkistonning bir qancha taraqqiyparvar kishilari "Madrasai Oliya"ga borib, o‘z bilimlarini oshiradi. Ular vatanga qaytgach, o‘zlari ham yangi usulda maktablar ochib, millat bolalarining savodini chiqaradi. Ushbu madrasadan bevosita va bilvosita ta’lim olib xalq orasida qolti oyda o‘qish-yozishni o‘rgatadigan maktabq, deya og‘izga tushgan bunday maktablardan Ibrat, M.Muhammadjonov, Rustambek Yusufbek o‘g‘li, Abdulqodir Shakuriy, Hamza, Avloniy maktablarini aytib o‘tish lozim.

Jadidchilik harakatining asosiy g‘oyasi avvaliga madaniyat sohasidagi harakat tarzida namoyon bo‘lib, ijtimoiy hayotning taraqqiyoti uchun kurashish, turkiy tillarni rivojlantirish, shu tillarning adabiyotni shakllantirish va boyitish, dunyoviy ilmlarni chuqurroq

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘zlashtirish, fan yutuqlaridan foydalanish hamda ayollar va erkaklar tengligi muammolari uchun kurashishga da’vat qilganlar. Turkistonda ham jadidchilik maktablarining vujudga kelishi esa fan, maorif, teatr publitsistika sohalarining rivojlanishiga yetarlicha zamin yarata oldi. Ta’lim resurslarini yangilash va boyitish: Jadid mutaffakkirlari asarlarini lotin yozuviga asoslangan o’zbek tilida tarjima qilish hamda ularni ko’p tirajda nashr ettirish. Shu bilan birga asarlarni didaktik nuqtayi nazardan tahlil qilib darsliklarga kiritish. Teatr pedagogikasini rivojlantirish: Taraqqiyparvar ajdodlarimiz tomonidan yozilgan sahna asarlari, pyesa va drammalarni sahnalashtirish, yurtimiz teatrlarida muntazam ravishda qo’yib borilishiga tizimli yondashish. Ommaviy axborot vositalari hamda zamonaviy ijtimoiy tarmoq orqali tanitish: Hujjatli filmlar yaratish ko’lamini oshirish hamda ularni rasmiy ijtimoiy tarmoq saytlari, sahifalari orqali namoyish etilishini ta’minlash;

Ushbu takliflar , bo’lajak o’qituvchilar, nafaqat bo’lajak o’qituvchilar, balki o’quvchi yoshlar ongida vatanga sadoqat va ajdodlarga hurmat kabi insoniylikning eng oliy fazilatlarini mujassam etishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Qosimov B., Dolimov U. Ma’rifat darg‘alari. Toshkent: O‘qituvchi, 1990;
2. Qosimov B. Ismoilbey G‘aspirali. “O‘zbegim” to‘plami. Toshkent: G‘afur G‘ulom, 1992;
3. Dolimov U. Turkistonda jadid maktablari. T.: Universitet, 2006.
4. O‘zbekiston tarixi: yangi nigoh. Jadidlar harakatidan milliy mustaqillikka qadar, Toshkent, 1998;
5. Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash, Toshkent, 1999;
6. Tanlangan asarlar//Xoji Muin; to’ldirilgan 2- nashr-T.:Ma’naviyat,2010 (To’plovchi va nashrga tayyorlovchilar: B.Do’stqorayev, N.Namozova)
7. Hasanboeva O., Xasanboev J., Homidov H. Pedagogika tarixi. T.:O‘qituvchi.
8. O‘rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. Toshkent: Fan, 1996.
9. Jadid ma’rifatparvarlik harakatining g‘oyaviy asoslari. Ma’sul muharrilar: B.Hasanov, N.Karimov. — Toshkent: Toshkent islom universiteti, 2016.
10. www.jadid.uz

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Temirov Rahmatulla Ismatulla o’g’li, Buxoro davlat pedagogika instituti o’qituvchisi,** Buxoro davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi, [**Темиров Рахматулла Исматулла оглы,** преподаватель Бухарского государственного педагогического института], [**Rahmatulla I. Temirov,** teacher at the Bukhara State Pedagogical Institute]; manzil: O‘zbekiston, Kogon sh., Temiryo’lchi ko'chasi, 39/38-uy [адрес: Узбекистан, ул. Темирйулчи, г. Каган,], [address: Uzbekistan, 316, Temiryo’lchi st., Kogon city] E_mail: temirovrahmatulla@gmail.com, Orcid: https://orcid.org/0009-0004-2046-5208

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

XALQ PEDAGOGIKASI FANINI MODULLI TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QITISHNING SHART-SHAROITLARI

© M.M. Raximberdiyeva[1]✉
[1]Qo‘qon davlat universiteti, Qo‘qon, O ‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: xalq pedagogikasi yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu fan modulli texnologiyalar asosida o‘qitilganda ta’lim samaradorligi oshadi, mustaqil fikrlash va tahliliy ko‘nikmalar rivojlanadi.

MAQSAD: xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalar asosida o‘qitishda zarur shart-sharoitlarni aniqlash va mazkur jarayonni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: nazariy tahlil, kuzatuv, test, suhbat, kontent tahlili, modullar mazmunini amaliy tekshirish, talabalar faoliyatini monitoring qilish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: modulli texnologiyalar asosida o‘qitish dars jarayonini bosqichma-bosqich tashkil qilishga imkon berdi. Interfaol usullar, ijodiy loyiha va minitadqiqotlar, guruhiy tahlil hamda aralash ta’lim elementlari talabalar faolligini oshirdi. Darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarda modul tuzilmasiga asoslangan mazmunning joriy etilishi o‘zlashtirishni chuqurlashtirdi.

XULOSA: xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalar asosida samarali o‘qitish uchun zarur shart-sharoitlar: modulga asoslangan o‘quv reja, elektron resurslar, interaktiv usullar, faollik va refleksiya asosida baholash tizimi, o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida hamkorlik muhiti mavjud bo‘lishi lozim.

Kalit so‘zlar: xalq pedagogikasi, modulli texnologiya, o‘quv jarayoni, ta’lim metodikasi, refleksiya.

Iqtibos uchun: Raximberdiyeva M.M. Xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalari asosida o'qitishning shart-sharoitlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.234–239.

ПРЕДПОСЫЛКИ ОБУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЕ НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА НА ОСНОВЕ МОДУЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

© М.М. Рахимбердиева[1]✉
[1] Кокандский государственный университет, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: народная педагогика имеет важное значение в формировании духовно-нравственных качеств молодёжи. Преподавание этой дисциплины с использованием модульных технологий позволяет усилить эффективность обучения и развить аналитическое мышление студентов.

ЦЕЛЬ: определить условия, необходимые для преподавания народной педагогики с использованием модульных технологий, и разработать предложения по совершенствованию учебного процесса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: применялись методы теоретического анализа, наблюдения, тестирования, интервью, контент-анализа, изучения модульных материалов и мониторинга учебной активности студентов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: модульное обучение обеспечило поэтапное освоение содержания курса. Интерактивные технологии, проектные задания, мини-исследования и элементы смешанного обучения способствовали росту мотивации. Модульная структура учебных материалов улучшила качество усвоения знаний.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: эффективное преподавание народной педагогики с использованием модульных технологий требует адаптированных учебных программ, цифровых ресурсов, интерактивных методик, системы оценки, основанной на активности и рефлексии, а также партнёрских отношений между преподавателем и студентом.

Ключевые слова: народная педагогика, модульные технологии, учебный процесс, методика обучения, рефлексия.

Для цитирования: Рахимбердиева М.М. Предпосылки обучения дисциплине народная педагогика на основе модульных технологий.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 234–239.

PREREQUISITES FOR TEACHING THE DISCIPLINE FOLK PEDAGOGY BASED ON MODULAR TECHNOLOGIES

© Maxfuzaxon M. Raximberdiyeva[1]✉
[1]Kokand State University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: folk pedagogy plays a significant role in the moral and ethical upbringing of youth. Integrating modular teaching technologies enhances educational effectiveness and fosters students' independent and critical thinking.

AIM: to identify the necessary conditions for teaching folk pedagogy through modular technologies and to develop scientifically grounded proposals for improving this process.

MATERIALS AND METHODS: the study employed theoretical analysis, observation, testing, interviews, content analysis, practical examination of modules, and monitoring of student activity.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: modular teaching allowed a structured and staged learning process. The use of interactive methods, project-based learning, mini-research, and blended learning components increased student engagement. The integration of modular structure in textbooks and manuals supported deeper learning.

CONCLUSION: effective instruction of folk pedagogy using modular technology requires curriculum design based on modules, digital tools, interactive methods, a reflection-based assessment system, and collaborative teacher-student interaction.

Keywords: folk pedagogy, modular technology, educational process, teaching methodology, reflection.

For citation: Maxfuzaxon M. Raximberdiyeva. (2025) 'Prerequisites for teaching the discipline folk pedagogy based on modular technologies', Inter education & global study, Vol.3 №5(1), pp. 234–239. (In Uzbek).

Xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalar asosida o'qitish zamonaviy ta'lim jarayonidagi ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Modulli texnologiyalar talabalar yoki o'quvchilar faoliyatini maqsadli, bosqichma-bosqich va samarali tashkil qilishga xizmat qiladi. Xalq pedagogikasi esa milliy an'analar, urf-odatlar, qadriyatlarga asoslangan holda tarbiya jarayonini boyitadi va shaxsni komil inson sifatida shakllantirishga yordam beradi. Shu bois ikki tushuncha – xalq pedagogikasi va modulli texnologiyalar – o'zaro uyg'unlashib, o'qitish mazmuni va metodikasini tubdan yaxshilashda katta ahamiyat kasb etadi.

Xalq pedagogikasi fanining maqsadi milliy qadriyatlarni, an'analarni, odob-axloq me'yorlarini ilmiy-nazariy asosda o'rganish hamda ularni ta'lim jarayonida qo'llash orqali yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashdir. Bunda xalq orasida asrlar davomida shakllangan aql-zakovat, turmush tarzi, urf-odatlar, maqol va matallar, dostonlar, ertaklar, milliy urf-odat va bayramlar, amaliy san'at namunalari, ustoz-shogird an'analari, mahalla va katta-kiçik o'rtasidagi munosabatlar kabi boy ma'naviy merosdan samarali foydalanish ko'zda tutiladi. Modulli o'qitish texnologiyalari esa nafaqat mazkur boy ma'naviy xazinani fanning ichki strukturasi bilan uyg'unlashtirish, balki uni zamon talablariga mos tarzda, bosqichma-bosqich va mustaqil o'rganish imkonini yaratadi.

Modulli texnologiyalarda dars bir nechta tarkibiy qismga bo'linadi. Har bir modulda muayyan maqsad, o'rganilishi lozim bo'lgan mavzu, zarur topshiriqlar, o'qitish metodlari, baholash vositalari, amaliy mashg'ulotlar va mustaqil ishlar belgilab beriladi. Bu usul, bir tomondan, o'quv jarayonida muayyan izchillikni ta'minlasa, ikkinchi tomondan, har bir talabaga yoki o'quvchiga individual yondashuvni ilgari suradi. Xususan, xalq pedagogikasi bo'yicha bir modulda "Odob-axloq normalari va milliy urf-odatlar" mavzusi o'rganiladigan bo'lsa, talaba avvalo bu mavzu yuzasidan nazariy bilimlarni mustaqil egallaydi, topshiriqlarni bajaradi, tadqiqot qilish, misollar topish va tahlil qilish orqali mavzu essence'iga chuqur kirib boradi. Shundan keyin modul bo'yicha amaliy mashg'ulotlar, guruhiy muhokamalar, rolli o'yinlar, ijodiy loyihalar orqali olgan bilimlarini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mustahkamlaydi. Yakuniy bosqichda esa modullararo yoki modul ichida rejalashtirilgan baholash asosida o‘quvchilar yoki talabalar egallagan mahorat darajasi, qiyinchiliklari, erishgan yutuqlari va kelgusidagi vazifalari aniqlanadi.

Xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalar asosida o‘qitishda samarali shart-sharoitlarni yaratish uchun birinchi navbatda o‘quv rejalari va dasturlarini moslashtirish zarur. Ya’ni, har bir modulning maqsad-vazifalari aniq belgilanishi, mavzular tabaqalashtirilgan holda tanlanishi, har bir mavzuga doir amaliy topshiriqlar, baholash me’yorlari, mustaqil ishlarning turi va hajmi oldindan belgilanishi kerak. Bu jarayonda xalq pedagogikasi bo‘yicha olinadigan bilimlar jamiyat hayotiga, milliy qadriyatlarga, tarix va milliy an’analarga uyg‘unlangan bo‘lishiga e’tibor berish lozim. Shuningdek, modullararo bog‘lanish ham ta’minlanishi darkor. Masalan, “Milliy o‘yinlar va tarbiya” modulida o‘yinlarning kelib chiqishi, ularning ma’naviy-didaktik ahamiyati, turli yosh toifasi uchun xos bo‘lgan o‘yin shakllari, o‘yinlar orqali tarbiyaviy maqsadlarga erishish yo‘llari o‘rganilsa, keyingi modul, “Xalq ijodiyotining o‘quv jarayonidagi o‘rni”, shuningdek folklor namunalari, maqol va matallarni turli fanlar bilan uyg‘un ravishda o‘qitish metodlarini ko‘zda tutishi mumkin. Shu tarzda moduldan modulga o‘tishda ma’naviy meros xazinasining turli qirralari tizimli ravishda o‘zlashtiriladi.

Modulli texnologiyalarning yana bir muhim xususiyati – o‘qitish jarayonining faollashtirilishi va o‘quvchi sub’ektligining ta’minlanishidir. Xalq pedagogikasi singari ko‘p qirrali, an’anaga boy fan uchun bu ayni muddaodir. Chunki o‘qituvchi darslarda asosiy diqqatni milliy an’analar, urf-odatlar, turli marosimlar, folklor ijodiyoti, maqollar, topishmoqlar, maqomlar, milliy o‘yinlar kabi boy moddiy va nomoddiy merosimizni o‘rganishga qaratgan holda, o‘quvchilarning bevosita ishtirokini ham ta’minlashi zarur. Bunda modulli yondashuvda nazarda tutilgan guruhiy muhokamalar, munozaralar, muloqot texnologiyalari, minitadqiqotlar, dala tadqiqotlari, xalq amaliy san’ati ko‘rgazmalari, ma’naviy-axloqiy an’analar bo‘yicha o‘yin shaklidagi mashg‘ulotlar kabi interaktiv usullarni qo‘llash talabalarning rivojlanishiga, mustaqil fikir yuritishiga, tanqidiy tahlil qilishiga katta yordam beradi. Talabalar nafaqat yo‘naltirilgan topshiriqlarni bajarish, balki o‘zlari izlanish olib borish, dalillar to‘plash, tadqiqotga doir kichik loyihalar ishlab chiqish orqali ham mas’uliyatni his qiladi.

Aralash (blended) ta’lim konsepsiyasidan foydalanish modulli texnologiyalarni kengaytirish va diversifikatsiya qilish uchun qulay vosita bo‘lishi mumkin. Masalan, xalq pedagogikasi bo‘yicha onlayn platformalarda maruza matnlari, video-darslar, virtual sayrlar, milliy an’analar ko‘rinishiga oid raqamli resurslar joylashtiriladi. Talabalar o‘zlari qulay vaqtda bu resurslarni o‘rganib, munosabat bildirishlari yoki muhokama forumlarida qatnashishlari mumkin. An’anaviy darslarda esa ularning faolligi, interaktiv muloqoti, o‘zlashtirgan bilimlarni amaliy qo‘llashi turli topshiriqlar orqali kuchaytiriladi. Shu orqali nazariya va amaliyot uyg‘unlashadi, talabaning o‘quv jarayoniga qiziqishi, mas’uliyati ortadi, natijada darslardan kutilgan pedagogik samara ham ko‘payadi.

Xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalar asosida o‘qitish uchun darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarining mos shaklda tayyorlangan bo‘lishi ham muhim. An’anaviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

darsliklar ko‘pincha mavzularni izchil bayon qilishga qaratilgan bo‘lib, amaliy mashg‘ulotlar, test savollari, topshiriq va muammoli vaziyatlar kam uchrashi mumkin. Modulli darslik yoki o‘quv qo‘llanma esa har bir modul doirasida nazariy ma’lumot, topshiriqlar, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi uchun savollar, baholash mezonlari, reflektsiya uchun yo‘riqnoma kabi elementlarni o‘z ichiga oladi. Bu bilan fan bo‘yicha o‘zlashtirish izchilligi mustahkamlanadi. Misol uchun, “Xalq pedagogikasi va tabiat bilan bog‘liq rasm-rusumlar” modulida ilk qismda xalqning tabiatga munosabati, an’anaviy ayyomlar, milliy bayramlarning tabiat bilan bog‘liqligi haqida qisqacha nazariy ma’lumot beriladi. Keyin “Tadqiqot o‘tkazing” shaklidagi mustaqil topshiriqlarda talabadan o‘zi yashayotgan hududdagi mahalla ahli bilan suhbatlashish, mavzuga oid dostonlar yoki ertaklarni topish, ular asosida qisqacha tahliliy qaydnoma tayyorlash so‘raladi. Oxirida test savollari, baholash kriteria va modulli faoliyat kunlugi (masalan, o‘quvchining o‘zi bajargan ishlarni o‘z ichiga olgan qaydnoma) taqdim etilishi mumkin.

Shuni ham inobatga olish kerakki, modulli texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy qilishda o‘qituvchi va talaba (yoki o‘quvchi) o‘rtasida samarali muloqot va hamkorlik muhitini yaratish eng muhim shartdir. O‘qituvchi modul dasturini ishlab chiqqan taqdirda ham, uni amaliyotga tatbiq qilish mobaynida talabalar bilan o‘zaro fikr almashishi, modullarni qayta ko‘rib chiqishi, lozim bo‘lsa, ba’zi mashg‘ulotlarni o‘zgartirishi, zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanishi zarur. Bu jarayonda talaba shunchaki tayyor bilimni o‘zlashtirib olish emas, balki yuksak darajadagi mustaqil fikrlash va ijodkorlikni namoyon etishi lozim. Qolaversa, xalq pedagogikasi fani milliy o‘zlikni anglash, milliy qadriyatlarga hurmat bilan yondashish, ijtimoiy hayotning turli jabhalarida madaniy merosimizni saqlab qolish borasida amaliy xulosa chiqarishga xizmat qilishi kerak.

Modulli texnologiyalar mazmun jihatidan xalq pedagogikasining mantiqiy tizimini yaratishga yordam beradi. Avvaliga xalq pedagogikasining nazariy asoslari, uning tarixi, mavqei, metodologiyasi, asosiy g‘oyalarini o‘z ichiga olgan modul taklif etiladi. Keyingi bosqichlarda milliy tarbiya usullari, xalq ijodi, milliy bayramlar, an’analar, xalq diplomatiyasi elementlari, turli marosimlar, milliy amaliy san’at kabi mavzular bosqichma-bosqich, uzluksiz tarzda yoritilib boriladi. Har bir modulda nazariy bilimlar, amaliy tavsiyalar, guruhiy mashg‘ulotlar va baholash instrumentlari uyg‘unlashadi. Bunday tizimli yondashuv, ayniqsa, talabalar uchun katta qulaylik yaratadi, chunki ular o‘zlarining yutuqlari yoki kamchiliklarini har bir modul yakunida baholab, keyingi bosqichda yanada puxta tayyorgarlik ko‘rish imkoniga ega bo‘ladilar.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, xalq pedagogikasi fanini modulli texnologiyalar asosida o‘qitish milliy tarbiyaning mazmunini chuqur o‘rganish, an’analarimiz va turli madaniy ko‘rinishlarni tizimli ravishda o‘zlashtirish, shuningdek, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, tahliliy salohiyatini oshirishga undashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvda o‘quv rejalari aniq maqsad, kompetensiyalar, modul vazifalari, baholash mezonlari va amaliy faoliyat turlari bo‘yicha quriladi. Dars jarayonlarining turli shakl va metodlar bilan boyitilishi, innovatsion texnologiyalardan keng foydalanish, o‘quvchilar faolligini oshirish,

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

milliy merosga nisbatan qiziqish uyg‘otish hamda shu merosni zamonaviy sharoitda munosib davom ettirishga undash – bularning barchasi modulli ta’lim samaradorligini oshiradi. Natijada xalq pedagogikasi fani an’anaviy dars sifatida emas, balki innovatsion yondashuv, mustaqil o‘qish, ijodkorlik va hamkorlik ruhidagi mashg‘ulotlar majmuasi sifatida namoyon bo‘ladi. Talaba yoki o‘quvchi bu fan doirasida nafaqat bilim, balki hayotiy tajriba, ijtimoiy munosabatlar, madaniy faoliyat va milliy g‘oyalar bilan ham yaqindan tanishadi. Kelajakda esa o‘z faoliyatida xalq pedagogikasi an’analaridan foydalana oladigan, turli ijtimoiy-madaniy sohalarda bu merosni rivojlantirishga hissa qo‘shadigan mutaxassislar shakllanadi. Shunday shart-sharoitlar yaratilgandagina xalq pedagogikasi o‘zining haqiqiy ma’nodagi ta’lim-tarbiyaviy kuchiga ega bo‘ladi va yosh avlodni har jihatdan yetuk, ma’naviy boy, bilimli, tashabbuskor va o‘z an’analariga hurmat bilan qaraydigan insonlar qilib tarbiyalaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (23.09.2020 y., yangi tahriri) // Lex.uz rasmiy hujjatlar bazasi.
2. Kadirov, S. R. Modulli ta’lim jarayonida xalq an’analari va urf-odatlaridan foydalanish: o‘quv qo‘llanma / S. R. Kadirov. – T.: Ilm ziyo, 2020. – 212 b.
3. Mamatova, G. K. Xalq ijodiyoti va ta’lim: modulli yondashuv asoslari / G. K. Mamatova. – T.: Fan, 2019. – 140 b.
4. Abduqodirov, X. A. Milliy an’analar va qadriyatlar ta’lim-tarbiya tizimida: ilmiy-uslubiy risola / X. A. Abduqodirov. – T.: O‘qituvchi, 2018. – 96 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Raximberdiyeva Maxfuzaxon Murotovna**, o‘qituvchi [**Рахимбердиева Махфузахон Муротовна**, преподаватель], [**Raximberdiyeva Maxfuzaxon Murotovna** teacher]; manzil: Farg‘ona viloyati, Qo‘qon shahri, Turon ko‘chasi, 23- uy, [адрес: Ферганская область, г. Коканд, ул. Турана, д. 23], [address: Fergana region, Kokand, Turana str., 23]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KOXLEAR IMPLANTLI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING KOMUNIKATIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING SHART-SHAROITLARI

© N.Z. Raxmonova[1]✉
[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: eshitishida muammo bo‘lgan bolalar, jumladan koxlear implantga ega maktabgacha yoshdagi bolalar uchun kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish erta pedagogik aralashuvni talab etadi. To‘g‘ri tashkil etilgan rivojlantiruvchi muhit ularning ijtimoiylashuvi va tilni o‘zlashtirish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

MAQSAD: koxlear implantli bolalarda kommunikativ ko‘nikmalarni samarali rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan pedagogik va psixologik shart-sharoitlarni aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kuzatuv, intervyu, psixodiagnostika, logopedik mashg‘ulotlar tahlili va pedagogik eksperiment metodlari qo‘llanildi. Koxlear implantli 3–6 yoshdagi bolalar bilan olib borilgan amaliy ishlar asos bo‘ldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, koxlear implantdan foydalanuvchi bolalarning kommunikativ rivojlanishi individual yondashuv, maxsus dasturlashtirilgan muhit, ota-ona hamkorligi va mutaxassislar nazorati mavjud bo‘lsa, sezilarli darajada yaxshilanadi.

XULOSA: koxlear implantli bolalarda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun kompleks va tizimli yondashuv, ko‘p sohali hamkorlik, shuningdek, erta diagnostika va individual reabilitatsiya muhim shart hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: koxlear implant, maktabgacha yosh, kommunikativ ko‘nikma, maxsus ta’lim, eshitish reabilitatsiyasi.

Iqtibos uchun: Raxmonova N.Z. Koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarning komunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishning shart-sharoitlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5 (1). B.240–245.

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ ДОШКОЛЬНИКОВ С КОХЛЕАРНЫМ ИМПЛАНТАТОМ

© Н.З. Рахмонова[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: дети дошкольного возраста с кохлеарными имплантами нуждаются в раннем педагогическом сопровождении для развития

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

коммуникативных навыков. Создание благоприятных условий оказывает существенное влияние на их речевое и социальное развитие.

ЦЕЛЬ: определить психолого-педагогические условия, способствующие эффективному развитию коммуникативных навыков у детей с кохлеарными имплантами.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись наблюдение, интервью, психодиагностика, анализ логопедических занятий и педагогический эксперимент. Исследование проводилось с детьми 3–6 лет с кохлеарными имплантами.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что при наличии индивидуального подхода, специально организованной среды, взаимодействия с родителями и контроля специалистов развитие коммуникативных умений значительно улучшается.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для успешного формирования коммуникативных навыков у детей с кохлеарными имплантами необходимо комплексное сопровождение, мультидисциплинарный подход, ранняя диагностика и индивидуальная программа реабилитации.

Ключевые слова: кохлеарный имплант, дошкольный возраст, коммуникативные навыки, специальное образование, слуховая реабилитация.

Для цитирования: Рахмонова Н.З. Условия развития коммуникативных навыков дошкольников с кохлеарным имплантатом.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5 (1). С. 240–245.

CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS OF PRESCHOOLERS WITH A COCHLEAR IMPLANT

© Nilufar Z. Raxmonova[1]✉
[1] Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: preschool children with cochlear implants require early educational intervention to support the development of communication skills. A supportive and well-structured environment plays a critical role in their language acquisition and social integration.

AIM: to identify the psychological and pedagogical conditions necessary for effectively developing communicative skills in children with cochlear implants.

MATERIALS AND METHODS: the study used observation, interviews, psychological diagnostics, speech therapy session analysis, and pedagogical experimentation. Practical work was conducted with children aged 3–6 with cochlear implants.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: findings showed that children using cochlear implants show significant improvements in communication when supported by individualized approaches, specialized environments, active parental involvement, and multidisciplinary supervision.

CONCLUSION: developing communication skills in children with cochlear implants requires a comprehensive and systematic approach, including early diagnosis, tailored rehabilitation, and cross-sector collaboration.

Keywords: cochlear implant, preschool age, communication skills, special education, auditory rehabilitation.

For citation: Nilufar Z. Raxmonova. (2025) 'Conditions for the development of communication skills of preschoolers with a cochlear implant', Inter education & global study, vol.3. №5 (1), pp. 240–245. (In Uzbek).

Koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarning komunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi maxsus pedagogika va defektologiya sohasining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi. Jismoniy yoki psixofiziologik rivojlanishida turli xil cheklovlar mavjud bo'lgan bolalar bilan ishlashda pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etish muhimdir. Ayniqsa, tinglash qobiliyati buzilgan bolalar, jumladan koxlear implant o'rnatilgan bolalar o'rtasida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish yanada puxta yondashuvni talab qiladi. Koxlear implantatsiya tashqi tovush to'lqinlarini to'g'ridan-to'g'ri ichki quloqning asab tolalariga o'tkazish funksiyasini bajaradi va chuqur eshitish nogironligi bilan tug'ilgan yoki eshitish qobiliyatini erta yoshda yo'qotgan bolalarga ancha samara beradi. Shu sababli, koxlear implantli bolalar o'z qiyinchiliklarini bartaraf etish va tengdoshlariga yaqinlashish imkoniyatiga ega bo'ladilar, ammo bu jarayon samarali bo'lishi uchun pedagogik va psixologik sharoitlarni chuqur o'rganish, to'g'ri metodikalar ishlab chiqish hamda amaliyotga tadbiq etish zarur.

Komunikativ ko'nikmalar bola nutqiy faoliyatining asosini tashkil etadi. Bunda eshitish, so'zlash, tushunish, fikr almashish, tinglab tushunish, ovoz intonatsiyasini his qilish kabi elementlar jamuljam bo'ladi. Koxlear implant o'rnatilgan bolalarda bunday ko'nikmalarni rivojlantirish o'zgacha yondashuvni talab qiladi, chunki implantatsiyadan keyin ham bola har doim ham eshitish jarayonini tabiiy ravishda idrok qila olmaydi, ayrim hollarda tovushlarning differentsiatsiyasi yoki to'g'ri talqin qilinishi buzilib turadi. Shuning uchun nutqiy reabilitatsiyaning ilk bosqichlaridanoq bolaga individual yondashuv, sistemali mashg'ulotlar, maxsus logopedik va pedagogik ko'nikmalarni joriy etish zarur bo'ladi.

Koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarga maxsus muhit yaratish, eng avvalo, ular bilan muomala jarayonida ovoz manbalarini to'g'ri kuzatish, bolaga yaqinlashib gapirish, intonatsiyalarni aniq ifodalash, harflar va tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni ko'rsatishdan boshlanishi kerak. Shuningdek, bola uchun jimlik holatidan tovushli muhitga bosqichma-bosqich o'tish jarayonini boshlab berish muhim. Dastlabki paytlarida mavhum shovqinlar, fon tovushlari (masalan, televizor shovqini, kuchli ovozli

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘yinchoqlar) bolani chalg‘itishi va uni tashvishga solishi mumkin. Shu bois birinchi navbatda bolaning e’tiborini jalb qiladigan, aniq nutqiy signallarni eshittiradigan muhit yaratilishi zarur. Bunda oiladagi barcha a’zolar va tarbiyachi-mutaxassislar hamkorligi katta ahamiyatga ega bo‘ladi, chunki bola shaxs sifatida o‘z-o‘zidan rivojlanmaydi, balki ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’sir orqali o‘sadi.

Maktabgacha ta’lim muassasalari negizida olib boriladigan reabilitatsiya jarayonida bola bilan individual ishlash metodikasi sinf yoki guruh mashg‘ulotlari bilan uyg‘unlashtiriladi. Individual yondashuvda logoped, surdopedagog va defektologlar bola bilan birma-bir ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Masalan, dastlabki mashg‘ulotlar bolaning eshitish sezgirligini, implant qabul qilayotgan tovushlarning sifatini, ularni farqlash darajasini aniqlashga qaratiladi. Bu jarayon audiometriya va qator sinov mashqlari orqali amalga oshirilib, bolaga aniq eshitish darajasi bo‘yicha mashqlar taklif etiladi. Guruh mashg‘ulotlarida esa bola tengqurlari bilan ijtimoiylashuvni o‘rganadi, har xil o‘yinlar va nutqiy topshiriqlar orqali kommunikativ ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Aralash o‘yin faoliyatidan foydalanish kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalar turli senzomotor o‘yinlari, didaktik o‘yinlar, ijodiy rolli o‘yinlar orqali nutqiy faoliyatni yanada boyitadi. Koxlear implantli bolalarga nisbatan bu o‘yinlar tovush manbasini aniqlash, mazmunli tovushlarga reaksiya qilish, so‘z va iboralarni to‘g‘ri idrok etish, oddiy dialog shakllarida qatnashish kabi maqsadlarni ko‘zda tutishi kerak. Masalan, “Kim gapirdi?”, “Qayerdan ovoz keldi?” kabi o‘yinlar orqali bola har xil tovushlar qayerdan kelayotganini aniqlashga odatlanadi. Intonatsiya, ruhiy holat ifodalari, so‘zlarga bo‘lgan munosabatni shakllantiruvchi o‘yinlarda bolaning so‘z boyligi kengayadi, shu bilan birga, eshitish orqali nutqni differentsiatsiya qilish darajasi ham oshadi. Bunday o‘yinlar mutaxassislar tomonidan doimiy nazorat qilinib, bola har bir vaziyatda qanday qiyinchilikka duch kelayotgani aniqlanadi va zarurat bo‘lsa, mashg‘ulotlar to‘g‘rilanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda oilaning ham roli beqiyosdir. Onaning, otaning yoki farzand bilan muntazam muloqot qiladigan boshqa qarindoshlarning bolaga bo‘lgan e’tiborli munosabati, u bilan muloqot qilishdagi to‘g‘ri uslublari, ovoz kuchini me’yorida ishlatish, aniq va ravon gapirish, bolaning ko‘ziga qarab gapirish kabi xatti-harakatlar koxlear implantli bolaning tili va nutqi rivojlanishida hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Uydagi tarbiyaviy sharoit mutaxassislar tomonidan taklif etiladigan dasturga mos bo‘lmog‘i lozim. Masalan, oilada bolaning yonida ortiqcha shovqin qilmaslik, uni juda ko‘p quchoqlab turish bilan pardozlash o‘rniga, doimiy ravishda muloqot muhitini shakllantirish, oddiy so‘z va gaplardan boshlagan holda asta-sekin murakkab konstruksiyalarga o‘tish, so‘z ma’nolarini izohlab berish, aniq talaffuzni namoyish etish kabilar dastlabki nutqiy mezonlarni mustahkamlab boradi.

Koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda jamoaviy yondashuv tamoyili katta ahamiyatga ega. Defektolog, logoped, surdopedagog, psixolog, tarbiyachi va ota-onalardan iborat guruhda hamkorlik amalga oshirilganda, bola uchun

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

eng maqbul ta’lim va reabilitatsiya yo‘nalishi yaratiladi. Mutaxassislar o‘zlarining kuzatuvlari, test natijalari, mashg‘ulot jarayonidagi amaliy tajribalar asosida har bir bolaning rivojlanish dinamikasini baholaydilar va tegishli chora-tadbirlar majmuasini ishlab chiqadilar. Qaysi metodik mashqlar samarali, qaysi turdagi o‘yinlar bolaning kommunikativ ko‘nikmalarini kuchaytiradi, implantning sozlanganligi yoki sozlanmaganligi yuzasidan qanday muammo borligi – mana shu savollarga javob berib, zarur o‘zgartirishlar kiritadilar. Turli me’yoriy hujjatlar va tavsiyalarga tayangan holda, maktabgacha ta’limning muayyan bo‘g‘inlari bo‘yicha dasturlar ishlab chiqiladi, unda ham individual, ham guruhiy shakllar inobatga olinadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ ko‘nikmalarning rivojlanishi, aslida, faqat so‘zlash qobiliyatini emas, balki talaffuzdagi aniqlik, nutqning semantik mazmuni, dialoglardagi ishtirok, fikrlarning izchil ifodalanishi va muayyan ijodiy yondashuvni ham o‘z ichiga oladi. Bu jarayon faqatgina tovushlarni tanish yoki qabul qilish bilan cheklanmaydi, chunki nutq bu – ijtimoiy voqelik, unda hissiyotlar, muloqot madaniyati, o‘z g‘oya va fikrlarini etkaza olish mahorati ham mujassamdir. Koxlear implantli bolalarda eshitish va nutqning shakllanishi tabiiy jarayonlarga nisbatan farqli bo‘lishi mumkinligi sababli, ularga muloqot modelini yaratib berishda metodik faoliyatda tug‘ma eshitish bilan bog‘liq jarayonlarga nisbatan juda ham ehtiyotkor va izchil yondashuv ko‘zda tutiladi. Xususan, bolaning o‘zi tovushlashga qiyin yod bo‘lgan so‘zlarni o‘zlashtirishda muayyan vaqtdan keyingina muvaffaqiyatga erishishi mumkin. Bu orada takrorlash, imitatsiya, she’rlar yoki qo‘shiqlar o‘rganish, rasmlar bilan ishlash kabi turli shakllar orqali nutq apparatini moslashtirib borish, logopedik mashqlarni doimiy takrorlash zarur.

Koxlear implantli bolalar bilan ishlashda zamonaviy texnologiyalar ham yordamga keladi. Ovozni qayta ishlash, nutq tizimini raqamli qayd qilish, tovush chastotalarini moslashtirish kabi dasturiy ilovalar yordamida bolaning implant orqali qabul qilayotgan tovush sifatiga nazorat o‘rnatish mumkin. Ayniqsa, logopedik markazlarda o‘rnatilgan maxsus audiologik uskunalar yoki interaktiv dasturlar bolaning talaffuzdagi xatolarni aniqlash, ovoz diapazonini muvofiqlashtirish va shu orqali aniq tavsiyalarni berish imkoniyatini kengaytiradi. Bunda o‘yin shaklidagi interaktiv texnologiyalar bolaga ma’qul bo‘lib, ularni zeriktirmasdan mashg‘ulotlarda faol qatnashishga undaydi. Albatta, barcha texnologik yangiliklar mutaxassis rahbarligi va nazorati ostida, bolaning yosh xususiyatlari va psixofiziologik imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda qo‘llanilishi kerak.

Koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha ishlayotgan mutaxassislar uchun uzluksiz ilmiy izlanishlar olib borish, tajriba almashish va birgalikda ilmiy metodik ishlanmalar tuzish muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir bola individual, uning taraqqiyotini o‘rganish davomida yangi muammolar yoki ilgari o‘ylab topilmagan yechimlar yuzaga chiqishi mumkin. Shuning uchun maktabgacha ta’lim hamda defektologik yo‘nalishda ilmiy-tadqiqot markazlari tomonidan olib boriladigan izlanishlar, xalqaro tajribani o‘rganish va mahalliy sharoitga moslash imkonini beruvchi dasturlardan foydalangan holda doimiy yangilanib borishi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

zarur. Qolaversa, ota-onalar va tarbiyachilarning ham ma'lum darajada bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi, bolaga ko'mak ko'rsatish bo'yicha tajribaga ega bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarning komunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish puxta rejalashtirilgan, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan, mutaxassislar jamoasi va oila o'rtasidagi hamkorlikni talab qiladigan, zamonaviy texnologik uskunalar va pedagogik yondashuvlar bilan boyitilgan jarayondir. Bunda bolaning fiziologik xususiyatlari, turli rivojlanish ko'rsatkichlari, nutqiy ehtiyojlari, ijtimoiy moslashuvi va ruhiy holati keng tahlil qilinadi. Aralash usullar, shu jumladan individual-logopedik mashg'ulotlar, guruhiy o'yinlar, oilaviy muloqot, zamonaviy audio va video texnologiyalar orqali o'qitish, muntazam audiologik tekshiruvlar va psixologik qo'llab-quvvatlash puxta uyg'unlashgan taqdirdagina bolalar nutqining rivojlanishi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlash mumkin. Shuningdek, tarbiyachilarning, defektolog va surdopedagoglarning doimiy malaka oshirishi, ota-onalarning faol ishtiroki, izchil reabilitatsiya choralari koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qulay rivojlanish muhiti yaratishning asosiy omillari sanaladi. Shu zaylda tashkil qilingan pedagogik jarayon kelajakda bolalarga maktab ta'limiga muvaffaqiyatli tayyorgarlik ko'rish, ma'naviy-ijtimoiy jihatdan rivojlanish, butunlay faol va sog'lom ijtimoiy hayotga moslashish yo'lini ochadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mahmudova, S. A. Koxlear implantli bolalar bilan defektologik mashg'ulotlar: monografiya / S. A. Mahmudova. – T.: Ilm ziyo, 2020. – 216 b.
2. Habibullayeva, N. K. Eshitish nogironligiga ega bolalarda komunikativ rivojlanish: ilmiy-uslubiy qo'llanma / N. K. Habibullayeva. – T.: O'qituvchi, 2019. – 128 b.
3. Sharipov, M. B. Surdopedagogika asoslari: o'quv qo'llanma / M. B. Sharipov. – T.: Fan, 2018. – 180 b.
4. Karimova, S. F. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasi / S. F. Karimova // Pedagogika va psixologiya tadqiqotlari to'plami. – 2020. – № 2. – B. 45–52.
5. Pal'tsev, V. A. Kokhlearnaya implantatsiya v ranney reabilitatsii detey s glubokoy utratoy slukha: uchebnoe posobie / V. A. Pal'tsev. – Moskva: Nauka, 2017. – 152 s.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Raxmonova Nilufar Zokirjonovna**, o'qituvchi [**Рахмонова Нилуфар Зокиржоновна**, преподаватель], [**Nilufar Z. Raxmonova,** teacher]; manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Bunyodkor shoh ko'chasi, 27- uy, pochta indeksi: 100070, [адрес: Г. Ташкент, Чиланзарский район, пр. Бунедкор, д. 27, почтовый индекс: 100070], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor ave., 27, postal code: 100070].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TA`LIM JARAYONIDA SUN`IY INTELEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH: DOLZARBLIGI, AHAMIYATI

© M.Sh. Salixova[1]✉, S.I. Usmanaliyeva[2]✉
[1,2]Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada raqamli transformatsiya sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi va uning ta’lim jarayonidagi o‘rni tahlil qilinadi.

MAQSAD: sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi samaradorligini oshirish, ularning oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanish darajasini aniqlash hamda talabalarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishdagi imkoniyatlarini o‘rganishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy adabiyotlar tahlili, xalqaro tajriba o‘rganilishi, TATU talabalar o‘rtasida test-so‘rovnomalar o‘tkazish orqali sun’iy intellektdan foydalanish ko‘rsatkichlari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim omil bo‘lib xizmat qilishini, ayniqsa ChatGPT kabi tizimlardan talabalarning faol foydalanayotganini ko‘rsatdi.

XULOSA: olingan natijalar sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimidagi roli ortib borayotganini, ularni ta’limga muvaffaqiyatli integratsiya qilish strategiyasini ishlab chiqish zarurligini tasdiqladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, interaktiv o‘qitish, virtual laboratoriyalar, ChatGPT, innovatsion texnologiyalar, talaba faoliyati.

Iqtibos uchun: Salixova M.Sh., Usmanaliyeva S.I. Ta`lim jarayonida sun`iy intelekt texnologiyalaridan foydalanish: dolzarbligi, ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.246–253.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ: АКТУАЛЬНОСТЬ, ЗНАЧЕНИЕ

© М.Ш. Салихова[1]✉, С.И. Усманалиева[2]✉
[1,2]Ташкентский университет информационных технологий, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается интеграция технологий искусственного интеллекта в систему образования в условиях цифровой трансформации и их роль в образовательном процессе.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: выявить эффективность применения технологий искусственного интеллекта в учебном процессе, определить уровень их использования в высших учебных заведениях и проанализировать их значение в формировании практических навыков студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в рамках исследования проведен анализ научной литературы, изучение международного опыта и анкетирование студентов Ташкентского университета информационных технологий.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что технологии ии, особенно такие как chatgpt, широко используются студентами и играют значительную роль в повышении качества образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: полученные данные подтверждают необходимость активного внедрения ИИ в систему образования и разработки соответствующих стратегий интеграции.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, интерактивное обучение, виртуальные лаборатории, ChatGPT, инновационные технологии, студенческая активность.

Для цитирования: Салихова М.Ш., Усманалиева С.И. Использование технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе: актуальность, значение.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С. 246–253.

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS: RELEVANCE, VALUE

© Muhayyo Sh. Salixova[1]✉, Sitora I. Usmanaliyeva[2]✉
[1,2]Tashkent University of Information Technology, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the integration of artificial intelligence technologies into the education system within the context of digital transformation and their role in the learning process.

AIM: The main aim of the study is to assess the effectiveness of using artificial intelligence in education, evaluate its usage level in higher education institutions, and examine its contribution to the development of students' practical skills.

MATERIALS AND METHODS: the study involved literature analysis, a review of international experience, and a survey conducted among students at Tashkent University of Information Technologies.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that AI technologies, particularly tools like ChatGPT, are widely used among students and significantly enhance educational quality.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the research confirms the growing importance of AI in the education system and highlights the need for effective strategies to integrate it into learning environments.

Keywords: artificial intelligence, digital education, interactive learning, virtual laboratories, ChatGPT, innovative technologies, student engagement.

For citation: Muhayyo Sh. Salixova, Sitora I. Usmanaliyeva. (2025) 'The use of artificial intelligence technologies in the educational process: relevance, value', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 246–253. (In Uzbek).

Zamonaviy jamiyatda barqaror taraqqiyotda ta'lim muhim o‘rin tutadi. Axborot texnologiyalarining keng qo‘llanilishi ta'lim sohasining rivojlanishiga turtki bo‘lmoqda. Ta'lim jarayoniga smart doskalar, planshetlar, dinamik vizual vositalar hamda virtual laboratoriyalarni tatbiq etish ta'limda sezilarli o‘zgarishlar ro‘y berayotganini ko‘rsatmoqda. Ma'lumotlarni tezkor olish va ulardan foydalanish zamon talabiga aylangan bugungi kunda raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim sifati oshirib borilmoqda hamda ijtimoiy jihatdan faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Ilgari esa ta'lim dasturlari asosan an'anaviy uslubda, ya'ni ma'ruzalar yirik hajmli darslik va qo‘llanmalar orqali olib borilgan.[1]

Bugungi kunda, ta'lim sohasida sun'iy intellekt intensiv ravishda o'z o'rinini egallayapti. Sun'iy intellekt ma'lumotlarni o'rganish, tahlil qilish, o'zgartirish va tasavvur qilish qobiliyatiga ega bo'lgan axborot tizimlarini yaratishda katta ro'lni o'ynaydi. Bu tizimlar, o'rganish jarayonida ma'lumotlarni tan olish, aniq maqsadlar uchun ma'lumotlarni qidirish, ma'lumotlarni tahlil qilish, va natijalarni ko'rsatish kabi vazifalarni bajarishda yordam beradi. Tabiiy va insoniy imkoniyatlarga qaraganda, sun'iy intellekt ta'lim sohasida bir nechta foydalarni olib keladi.

Sun'iy intellekt ta'lim oluvchining vaqtini tejashga va ta'limda muvaffaqiyatli rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Sun'iy intellektning imkoniyatlari keng qamrovli bo'lib, u sizni qiziqtirgan savollarga javob berishi, berilgan buyruq asosida rasm chizishi yoki turli mavzularda taqdimotlar yaratishi va xattoki, turli referat va maqolalar ham yozib bera olish imkoniyatiga ega. Uning ta'lim algoritmlari, talabalarning individual xususiyatlari va o'rganish usullari asosida moslashtiriladi, bu esa har bir talabalarning o'ziga xos ta'lim yo'lidagi qobiliyatlarini oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 17.02.2021 yildagi PQ-4996- son, Sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida [2].

Raqamli O‘zbekiston — 2030 ‖ Strategiyasiga muvofiq hamda sun‘iy intellect texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma‘lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta‘minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida:

Raqamli O‘zbekiston — 2030 ‖ Strategiyasini har tomonlama amalga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni tashkil qilish hamda iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimida sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish;

Sun‘iy intellekt sohasida fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni olib borish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning ilmiy ekotizimini shakllantirish;

sun‘iy intellekt texnologiyalari asosida boshqaruv va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish bo‘yicha innovatsion mahsulotlarni hamda ularning modellari, algoritmlari va dasturiy ta‘minotini ishlab chiqish;

sun‘iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish bo‘yicha yetakchi xorijiy innovatsion va ilmiy muassasalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va qo‘shma loyihalarni amalga oshirish.[3]

Sanoat va jamiyat asoslarini qurish bilan bir qatorda, reja ―kelajak poydevori sifatida ta‘limni isloh qilish va ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar tizimini qayta qurishni talab qiladi. Ta‘lim islohotiga kelsak, boshlang‘ich va o‘rta ta‘limdan tashqari, shuningdek, ta‘limda sun‘iy intellekt bilan bog‘liq bo‘lgan ta‘lim, boshqacha aytganda, ―matematika, ma‘lumotlar fanlari va AI ‖ ta‘limi qanday bo‘lishi kerakligi ko‘rsatilgan.

Shuningdek hozirgi kunda sun’iy intellect (SI) texnologiyalari barcha sohalarda sezilarli darajada o‘zgarishlar olib kelmoqda. Ayniqsa, ta’lim sohasida sun’iy intellektning ahamiyati tez sur`atlarda rivojlanib bormoqda bormoqda. Sun`iy intelekt ta’lim sohasini samarali tashkil etish, individual o‘qitish jarayonlarida, o‘quvchilar va o‘qituvchilarning imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o`ynamoqda. Ta‘limni joriy etishda smartdoskalar, planshetlar, dinamik vizualizatsiya va virtual labaratoriyalardan foydalanish ta‘limni sezilarli darajada o‘zgartirushini ko‘rsatib bermoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda oshib bormoqda hozirgi davrda ta‘lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta‘lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamyatga ega. Avvallari ta‘lim dasturlarini an’anaviy usuli ya’ni ma’ruzalar katta hajmli kitoblar va an`anaviy doskalar orqali amalga oshirilgan. Bu esa ta’lim sifatining hozirgi kungiday rivojlanishini taminlamagan. Bugungi kunda ta‘lim sifatini oshirishda ta‘limni raqamlashtirish amalga oshirila boshlangan. Raqamli ta’limning rivojlanishi o‘z o‘rnida hukumatning ushbu sohani qo‘llab-quvvatlashiga bog‘liq.[4] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyev raqamli bilimlar haqida quyidagicha qayd etadi: “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi”.

O‘zbekistonda esa, 2024-yil oktyabrida qabul qilingan Prezident qaroriga ko‘ra, 2030-yilgacha sun’iy intellekt asosida yaratilgan dasturiy mahsulotlar va ko‘rsatiladigan xizmatlar hajmini 1,5 milliard AQSh dollariga yetkazish, shuningdek, my.gov.uz

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

platformasida sun’iy intellekt asosida ko‘rsatilayotgan xizmatlar ulushini 10% ga yetkazish maqsadlari belgilangan. Shu bilan birga, global miqyosda sun’iy intellektdan foydalanishning o‘sishi davom etmoqda. Masalan, 2025-yilda sun’iy intellekt maktab o‘quvchilariga dars berishni boshlashi rejalashtirilgan. Bu esa texnologiyaning ta'lim sohasidagi ahamiyatini yanada oshirmoqda. Umuman olganda, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish darajasi mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi, infratuzilma va malakali ishchi kuchiga ega bo‘lishiga qarab o‘zgaradi.

Sun'iy intellekt (AI) hozirda juda mashhur atamaga aylanib ulgirgan. Bu mashinalarni va robotlarni odamlar kabi fikrlash, harakatlanish qobilyatiga ega bo`lib bormoqda. Shuningdek, hamma AI nima ekanligini, AI qanday ishlashini va uning asosiy vositalari va ilovalarini aniq bilishi kerak. Ma'lumki, mashinalar inson harakatlariga taqlid qilish, odamlar kabi gapirish va o'zaro ta'sir qilish va tinimsiz ishlash uchun dasturlashtirilgan. Shu bilan birga, AI turlarini, mashinani o'rganish, chuqur o'rganish va tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) kabi asosiy pastki maydonlarni va uning turli sohalarda qo'llanilishini va shu paytgacha erishilgan yutuqlarni bilish muhimdir. Ushbu maqola yuqoridagi barcha sohalarga bag'ishlangan va o'quvchini sun'iy intellektning muhim jihatlaridan yaxshi xabardor qilishga harakat qiladi. Sun’iy intellektning ijobiy tomonlariga keladigan bo‘lsak, u odam xatosini, vaqtini va xavfni kamaytiradi, insonlardan farqli tarzda tanaffuslar va yangilanishlarni talab qilmaydi, juda tez qaror qabul qiladi. Sun'iy intellektning eng katta afzalliklaridan biri shundaki, u xatolarni sezilarli darajada kamaytiradi va aniqlik oshiradi. Har bir qadamda sun'iy intellekt tomonidan qabul qilingan qarorlar avval to'plangan ma'lumotlar va ma'lum ma'lumotlar bilan belgilanadigan algoritmlar to'plami. To'g'ri dasturlashtirilganda, bu xatolar nolgacha kamaytirilishi mumkin. Afzalliklari bilan birga kamchiliklari ham mavjud. Inson aql-zakovatini taqlid qila oladigan mashinani yaratish qobiliyati kichik muvaffaqiyat emas. Bu juda ko'p vaqt va resurslarni talab qiladi va katta pul sarflashi mumkin. Sun'iy intellekt, shuningdek, yangilanib turish va eng so'nggi talablarga javob berish uchun eng so'nggi apparat va dasturiy ta'minotda ishlashi kerak, bu esa uni ancha qimmatga keltiradi. Bugungu kundagi eng dolzarb bo`lib borayotgan kamchiliklaridan ishsizlik, insonlarni dangasa qilishi va hissiyotsizlikga olib kelishidir.

Bugungi kunda eng keng foydalanilayotgan sun`iy intelektlar nafaqat ta`lim balki barcha sohalarda keng qo`llanilib kelinmoqda. Bularning maqsad va vazifalarini ko`rib chiqadigan bo`lsak:

Bugungi kunda talabalar o’rtasida ta’lim jarayonida sun’iy intelekt turli xil fanlar doirasida keng ko’lamda foydalanilmoqda. Biz quyidagi jadvalda (1-jadval) ularni ba’zi bir turlarini imkoniyatlarini tahlil qildik.

(1-jadval)

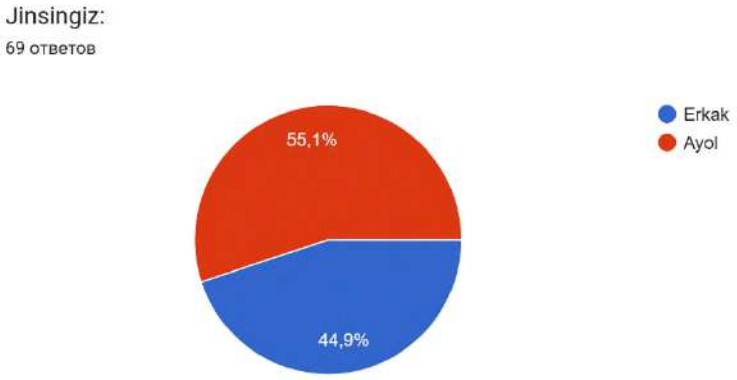
AI turlari	Funksiyalari
ChatGPT (OpenAI)	Universal, kuchli matn AI har qanday soha, savol-javob, kontent yozish, tarjima qilish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

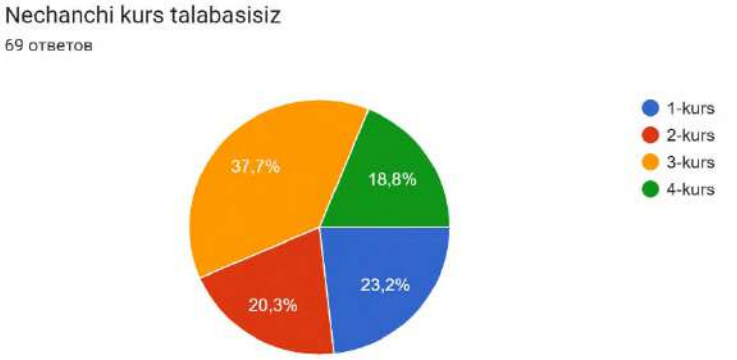
Gamma AI	Sun'iy intellekt asosida taqdimot va vizual kontent yaratish ilovasi hisoblanadi
Claude (Anthropic)	100,000 token (hatto 200+ sahifa)gacha bo'lgan matnlarni tushunadi va tahlil qiladi.
Jasper AI	Marketing kampaniyalari uchun strategik rejalashtirish va blog postlar, reklama matnlari, mahsulot tavsiflari, ijtimoiy tarmoq postlari va boshqalarni tezkor yaratish
Writesonic	AI Maqola va Blog Yozuvchisi mavjud matnlarni yangilash, stilini o'zgartirish va yangicha ifodalash.
DeepL Translator	PDF, DOCX, PPTX formatidagi hujjatlarni asl formatini saqlagan holda tarjima qilish matnlarni tez va aniq tarjima qilish imkoniyati.

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish ko`rsatgichi global ravishda va mamlakatlar orasida sezilarli farq qiladi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda SI ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ish o'rinlarining ulushi taxminan 40% ni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich iqtisodiyoti yaxshi rivojlangan davlatlarda 60% gacha yetishi mumkin.

Bugungi kunda talabalar o`rtasida keng qo`llanilib kelayotgan sun`iy intelekt haqida Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot Texnologiyalari universitetida 1-2-3-4-kurs talabari o`rtasida test-so'rovnoma savollarini ishlab chiqildi

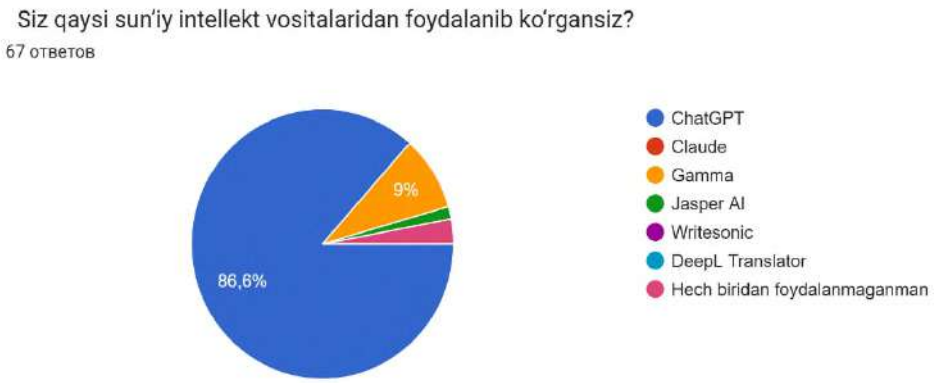
1-rasm.

2-rasm.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Test-so‘rovnoma natijasiga ko‘ra talabalar o`rasida eng ko`p foydalanilayotgan sun`iy intelektni qo‘llanishi bo‘yicha quyidagi natija oldik

Ushbu so’rovnoma orqali ko’rinib turibdiku hozirgi kunda talabalar o’rtasida eng ommabop keng foydalanilayotgan sun’iy intelekt CHatGPT 86.6% natijani ko’rsatib turibdi. ChatGPT (inglizcha: Generative Pre-trained Transformer) – OpenAI tomonidan 2022-yil noyabr oyida ishga tushirilgan chatbot. U OpenAI ning GPT-3 katta til modellari oilasi ustiga qurilgan va nazorat ostidagi mustahkamlovchi o‘rganish texnikasi bilan yaxshilangan. ChatGPT prototip sifatida 2022-yil 30-noyabrda ishga tushirilgan hamda ko‘plab bilim sohalarida batafsil javoblari va aniq javoblari bilan tezda omma e’tiborni tortdi. Uning notekis faktik aniqligi muhim kamchilik sifatida qaraladi.

Fikrimiz yakunida aytganda hozirgi vaqtda sun’iy intellect hayotimizning ajralmas qismiga aylanib bo`lgan. Lekin uning ma’lum bir kamchiliklari ham ham bordir. Sun’iy intellekt rivojlangani sari kasbiy ishlar ham asta-sekin kamayib borishi kuzatiladi. Shuningdek, sog’liqni saqlash, o’qituvchilik, advokatlik, iqtisod, favqulotda vaziyatlarga javob beruvchilar, ijtimoiy ishchilar, mijozlarga xizmat ko’rsatuvchilar faoliyatiga sezilarli darajada o’z ta’sirini o‘tkazishi ehtimoldan holi emas. Shuni unutmaslik kerak sun’iy intelekt hechqachon kreativlik ya’ni yaratuvchanlik, g’oyalarni kash etuvchi insonlarning kasbini egallay olmaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mannobjonov, B. Z., & Azimov, A. M. (2022). NEW INNOVATIONS IN GREENHOUSE CONTROL SYSTEMS & TECHNOLOGY. Экономика и социум, (7 (98)), 95-98. https://cyberleninka.ru/article/n/new-innovations-ingreenhouse-control-systems-technology
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 17.02.2021 yildagi PQ-4996-son Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida
4. Zokirjon o'g'li, M. B., & Muhammadjon o'g'li, O. O. (2022). MODELLING AND CONTROL OF MECHATRONIC AND ROBOTIC SYSTEMS. https://academicsresearch.ru/index.php/iscitspe/article/view/726

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Salixova Muhayyo Shakirovna**, katta o‘qituvchi, [**Салихова Мухайо Шакировна,** старший преподаватель], [**Muhayyo Sh. Salixova**, senior lecturer]; manzil: Toshkent 100084, Amir Temur shox ko‘chasi 108 uy, [адрес: Ташкент 100084, улица Амира Темура, дом 108], [address: Uzbekistan, 150100, Uzbekistan, Fergana region, City: Fergana, Fergana street, 86.]

✉**Usmanaliyeva Sitora Ikromjon qizi**, talaba [**Усманалиева Ситора Икрамжон кизи,** студентка], [**Sitora I. Usmanaliyeva**, student]; manzil: Toshkent 100084, Amir Temur shox ko‘chasi 108 uy, [адрес: Ташкент 100084, улица Амира Темура, дом 108], [address: Uzbekistan, 150100, Uzbekistan, Fergana region, City: Fergana, Fergana street, 86.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BADIIY NOMLAR VOSITASIDA TALABALAR LINGVISTIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA YONDASHUVLAR

© Z.I. Sanakulov[1]✉

[1]Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada badiiy onomastik birliklar asosida talabalar lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda qo‘llanilayotgan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. CEFR mezonlariga tayangan holda lingvistik kompetensiyani zamonaviy o‘qitish tamoyillari bilan uyg‘unlashtirish zarurligi asoslab beriladi.

MAQSAD: LINGVOMADANIY, kognitiv, interfaol va kontekstual yondashuvlar orqali badiiy onomastik birliklar yordamida talabalar lingvistik kompetensiyasini samarali rivojlantirish imkoniyatlarini ilmiy asoslashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda CEFR, Vygotsky, Kramsch, Ter-Minasova, Dewey, Wierzbicka kabi mutaxassislarning ishlariga asoslangan holda taqqoslash, kontent-tahlil, empirik kuzatuv va kontekstual tahlil metodlari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatadiki, badiiy onomastik birliklar madaniyat, til tizimi va tafakkur jarayonlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, talabalarda lingvistik bilimni chuqurlashtirishda samarali vosita hisoblanadi. Onomastik birliklarning madaniy semantikasi, interfaol ishlanmasi va kontekstual taqdimoti orqali til o‘rganish yanada ongli va barqaror bo‘lishi ta’minlanadi.

XULOSA: badiiy nomlar vositasida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishda qat’iy metod emas, balki lingvistik kompetensiyaga qaratilgan didaktik tamoyillarning uyg‘un qo‘llanishi samaradorlikni ta’minlaydi. Ushbu yondashuvlar til o‘rganishda individual yondashuv, madaniy integratsiya va tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy onomastika, lingvistik kompetensiya, lingvomadaniy tamoyil, kognitiv tamoyil, interfaol ta’lim, kontekstual o‘qitish, pedagogik yondashuvlar, kommunikativ qobiliyatlar, madaniyatshunoslik, o‘quv jarayoni.

Iqtibos uchun: Sanakulov Z. I. Badiiy nomlar vositasida talabalar lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishda yondashuvlari.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.254–262.

ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ЯЗЫКОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧАЩИХСЯ С ПОМОЩЬЮ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ НАЗВАНИЙ

© З.И. Санакулов[1]✉

[1]Чирчикский государственный педагогический университет, Чирчик, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются педагогические подходы к развитию лингвистической компетенции студентов на основе художественных ономастических единиц. Подчеркивается значимость соответствия этим подходам международным стандартам CEFR и современным требованиям образования.

ЦЕЛЬ: научное обоснование эффективности использования лингвокультурного, когнитивного, интерактивного и контекстуального подходов к развитию лингвистических компетенций студентов посредством анализа художественных имен.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы методы сравнительного и контент-анализа, эмпирического наблюдения и контекстуального изучения. В качестве теоретической базы использованы работы специалистов — Vygotsky, Kramsch, Ter-Minasova, Dewey, Wierzbicka.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что художественные ономастические единицы играют важную роль в развитии лингвистического мышления, культурной осведомленности и коммуникативных способностей. Их использование в интерактивной и контекстной форме способствует более глубокому и устойчивому овладению языком.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: эффективное развитие лингвистических компетенций требует не жесткой методологии, а гибкого применения дидактических принципов. Рассмотренные подходы способствуют индивидуализации обучения, развитию критического мышления и формированию межкультурной компетенции.

Ключевые слова: художественная ономастика, лингвистическая компетенция, лингвокультурный подход, когнитивный подход, интерактивное обучение, контекстное обучение, педагогические подходы, коммуникативные навыки, культурология, учебный процесс.

Для цитирования: Санакулов З.И. Подходы к развитию языковых компетенций у учащихся с помощью художественных названий.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 254–262254–262254–262254–262.

APPROACHES TO DEVELOPING LINGUISTIC COMPETENCIES OF STUDENTS THROUGH LITERARY NAMES

© Zayniddin I. Sanakulov[1]✉
[1] Chirchiq State Pedagogical University, Chirchiq, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores pedagogical approaches to developing students' linguistic competencies through literary onomastic units. It highlights the relevance of aligning these approaches with international standards like CEFR and contemporary educational practices.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the aim of the article is to scientifically substantiate the effectiveness of applying linguocultural, cognitive, interactive, and contextual teaching approaches to enhance linguistic competence through literary names.

MATERIALS AND METHODS: the study applies comparative analysis, content analysis, empirical observation, and contextual examination, drawing on the works of Vygotsky, Kramsch, Ter-Minasova, Dewey, and Wierzbicka.

DISCUSSION AND RESULTS: findings indicate that literary onomastic units serve as valuable tools in fostering linguistic knowledge, cultural awareness, and critical thinking. Their integration into interactive and context-rich learning environments supports deeper and more sustainable language acquisition.

CONCLUSION: developing linguistic competence through literary names is most effective when guided by flexible didactic principles rather than rigid methodologies. These approaches enhance student motivation, cognitive processing, and intercultural competence in language learning.

Keywords: literary onomastics, linguistic competence, linguocultural approach, cognitive approach, interactive teaching, contextual instruction, pedagogical strategies, communicative skills, cultural studies, educational process.

For citation: Zayniddin I. Sanakulov. (2025) 'Approaches to developing linguistic competencies of students through literary names', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 254–262. (In Uzbek).

Barchamizga ma'lumki, ta'lim tizimining samaradorligini ta'minlashda standartlar me'yoriy asos sanaladi. Jumladan, Davlat ta'lim standartlari (DTS) ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalariga qo'yiladigan minimal talablarni belgilovchi me'yoriy hujjat hisoblanadi. O'z ta'lim yutuqlari bilan ajralib turuvchi Yevropa ta'limini o'rganadigan bo'lsak, Yevropa Kengashi tomonidan 2001-yilda ishlab chiqilgan Umumyevropa til kompetensiyalarini baholash standarti – nem. 'Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen (GER)', ing. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) [1] – xorijiy tillarni o'rganish, o'qitish va baholash uchun umumiy standart bo'lib, u turli mamlakatlarda til bilish darajalarini bir xil mezon asosida belgilash imkonini beradi. Mazkur hujjatni batafsil o'rganish orqali uning xorijiy tillarni o'rganishda bir nechta muhim afzalliklarni taqdim etishi aniqlandi:

Umumiy standart va taqqoslash imkoniyati: CEFR barcha tillar uchun yagona mezonlar asosida baholash imkonini beradi. Masalan, nemis tilini o'rganuvchi bir shaxsning B1 darajasi fransuz yoki ingliz tilida ham xuddi shu darajaga mos keladi. Bu xalqaro miqyosda tillarni obyektiv taqqoslash va til bilish darajasini tan olish imkonini beradi.

[1] Ushbu hujjat manbalarda turlicha tarjima qilinishi kuzatialdi. Mazkur variant bizning mualliflik tarjimamiz sanaladi. Q. https://europass.europa.eu/de/what-common-european-framework-languages-cefr?utm_source=chatgpt.com

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tilni o‘rganishning aniq yo‘nalishi: CEFR tizimi chet til o‘rganuvchilarga har bir bosqichda nimalarga erishishi kerakligini aniq ko‘rsatib beradi.

Xalqaro sertifikatlar va tan olinishi: CEFR tizimi asosida Telc, Goethe-Zertifikat, IELTS, DELF, TOEFL, Cambridge English kabi xalqaro tan olingan sertifikatlar ishlab chiqilgan. Ushbu sertifikatlar dunyoning ko‘plab universitetlari, ish beruvchilari va tashkilotlari tomonidan qabul qilinadi.

Ta’lim oluvchilar va ta’lim muassasalari uchun yondashuv: CEFR nafaqat chet til o‘rganuvchilar, balki ta’lim oluvchilar va ta’lim muassasalari uchun ham samarali yondashuv bo‘lib xizmat qiladi.

Demak, mazkur standart xorijiy tillarni o‘rganishda muhim rol o‘ynaydi, chunki u xalqaro darajadagi standart, shaffof va obyektiv baholash tizimi bo‘lib xizmat qiladi. Bugungi kunda nemis, ingliz, fransuz, ispan, italyan kabi ko‘plab tillarni o‘rganishda CEFR asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. O‘zbek va xorijiy tillar standartlarini qiyosan o‘rganganimizda ulardagi umumiy jihatlar ko‘zga tashlanadi. Jumladan, “Uzluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”[2] gi qaror CEFRning bizning ta’lim tizimimizdagi anlogi desak adashmaymiz. Shuningdek, yangi qabul qilingan “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti”[3]da ham har bir fan doirasida o‘zlashtiriladigan fanlarni baholash mezonlarining ham kiritilishi, ushbu baholash tartibi (A1, A1+, A2, A2+, B1, B1+, B2, B2+, C1, C2 daraja) aynan Yevropa ta’lim tizimi CEFR baholash tizimiga mos kelishi diqqatga sazovordir.

Bugungi ta’lim tizimida talabalar lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirishda turli yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Bular orasida lingvomadaniy tamoyil, kognitiv tamoyil, interfaol ta’lim tamoyili va kontekstual o‘qitish tamoyilining o‘rni beqiyos. Mazkur maqolada badiiy onomastik birliklar asosida talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishdagi yondashuvlar, shu jumladan, pedagogik aspektdagi yondashuvlar yoritiladi. Maqsadimiz – badiiy nomlar orqali talabalar lingvistik bilim va ko‘nikmalarini qanday samarali tarzda rivojlantirishni ko‘rsatish va bu jarayonni pedagogik jihatdan asoslashdir.

Ta’limga oid standartlarni o‘rganar ekanmiz, tadqiqotimiz predmeti doirasidagi kompetensiya va lingvistik kompetensiya: ta’riflar va ularning o‘zaro bog‘liqligi tahlil etish maqsadga muvofiqdir. Ta’limga oid standartlarni o‘rganar ekanmiz, tadqiqotimiz predmeti doirasida kompetensiya va uning tarkibiy qismlarini, ayniqsa lingvistik kompetensiya komponentlarini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. CEFRga ko‘ra, kompetensiyalar shaxsning lisoniy harakatlarini amalga oshirishga imkon beruvchi deklarativ bilimlar, protsedural ko‘nikmalar va shaxsiy kompetensiyalarning yig‘indisidir. Bu ta’rif kompetensiyaning ko‘p qirrali tabiatini ochib beradi.[4]

[2] O‘zR VMning 2013-yildagi “Uzluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 124-son qarori.
[3] “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti” O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirining 2021-yil 17- dekabrdagi 406-son buyrug‘iga 1-ILOVA. https://drive.google.com/file/d/1PESxLJtLz4Nfid_KukzQh-FR5Fy7twPp/preview
[4] Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen. Europarat, 2011. –S. 21.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kompetensiya, o‘z navbatida, o‘rganilgan bilimlarni samarali qo‘llay olishni anglatadi. Masalan, grammatik qoidalarning avtomatik qo‘llanilishi yoki madaniyatdagi qadriyat va normalarga mos harakat qilish qobiliyati – bularning barchasi kompetensiyaning tarkibiy qismlaridir. Ushbu bilimlar ko‘proq implitsit (bilvosita) va eksplitsit (aniq ifodalangan) shakllarda ifodalanishi mumkin. Misol uchun, tilning grammatik qoidalari haqidagi bilim eksplitsit bo‘lsa, ma’lum bir jamiyatning odob-axloq normalariga mos harakat qilish qobiliyati ko‘proq implitsit bo‘lishi mumkin.

Xorijiy manbalarda “yordamchi kompetensiya”[5] atamasi keng tarqalgan. Bu atama, asosan, til o‘rganishda yordamchi funksiyalarni bajaradigan ko‘nikmalarni anglatadi. Masalan, eshitilgan nutqdagi so‘zlarni tez va avtomatik ravishda aniqlash qobiliyati bu turdagi kompetensiyalarga misol bo‘la oladi. CEFRda yordamchi kompetensiyalar kommunikativ yoki lingvistik faoliyat turlari sifatida tavsiflanadi. Bu faoliyatlar til vositasida muloqot qilishning turli shakllarini, jumladan, tinglash, o‘qish, gapirish va yozishni o‘z ichiga oladi.

Kompetensiyalarni quyidagi jihatlar asosida aniqlash mumkin: amalga oshish jarayoni bo‘yicha: produktiv, reseptiv, interaktiv va til vositasida muloqot qilish; nutq shakli bo‘yicha: og‘zaki, yozma; idrok turi bo‘yicha: audial (eshitish orqali qabul qilish), vizual (ko‘rish orqali qabul qilish).

Bu tasniflash tizimi, til o‘rganish jarayonida kompetensiyaning turli darajalarini yanada aniqroq tushunishga yordam beradi. Misol uchun, jamoa oldida ma’ruza qilish — bu og‘zaki produktiv kompetensiyaning bir shaklidir, matnni o‘qish esa vizual reseptiv kompetensiyaga misol bo‘ladi.

Lingvistik kompetensiya haqida turli ta’riflar mavjud. Umumiy nuqtai nazardan, lingvistik kompetensiya – bu insonning til tizimi haqida chuqur bilimga ega bo‘lishi va ushbu bilimlarni amaliyotda qo‘llash qobiliyatidir. Lingvistik kompetensiyaning muvaffaqiyatli qo‘llanilishi, til tizimining fonologik, morfologik, sintaktik va leksik jihatlarini egallash bilan birga, nutq faoliyatida ularni samarali foydalanishni ham talab qiladi.

Bizning ta’rifimiz, lingvistik kompetensiyani til tizimi, nutq faoliyati va yangi kommunikativ vaziyatlarda bilimlarni qo‘llash qobiliyatlarini o‘z ichiga olgan mukammal va integratsiyalashgan shakl sifatida ko‘radi. Bu ta’rif, o‘z ichiga deklarativ bilim, protsedural ko‘nikma va shaxsiy kompetensiyani qamrab olgan holda, lingvistik tafakkur va tilga bo‘lgan munosabatni rivojlantiradi.

Lingvistik kompetensiya ta’rifini aniqlashda, quyidagi asosiy jihatlar muhim:

Til tizimi va nutq faoliyatining uyg‘unligi: Lingvistik kompetensiya til tizimi haqida bilimga ega bo‘lishni, lekin ayni paytda bu bilimlarni amaliyotda qo‘llay olishni ham talab qiladi.

Yangi kommunikativ vaziyatlarda til bilimlarini mustaqil qo‘llash: Bu jihat kompetensiyaning amaliy qo‘llanilishiga alohida e’tibor qaratadi.

[5] Nemis tilli manbalarda ushbu tushuncha „Teilkompetenzen“ termini bilan ifodalanadi. Q. Grotjahn R., Kleppin K., Mohr I., & Ende K. DLL 6: Curriculare Vorgaben und Unterrichtsplanung. Klett Sprachen. 2014.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Til darajalarida bilimlarni amaliy qo‘llash: Grammatik, leksik va sintaktik qoidalarni samarali qo‘llay olish qobiliyati lingvistik kompetensiyaning ajralmas qismidir.

Shuningdek, lingvistik kompetensiya nafaqat til tizimi, balki uning nutq faoliyatidagi qo‘llanilishi hamda til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiya va shaxsiy fazilatlarni o‘z ichiga oladi.

Badiiy adabiyotlar orqali talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishning ahamiyati katta. O‘qituvchining didaktik-metodik tamoyillarga asoslanishi, talabaning lingvistik kompetensiyasini samarali rivojlantirish uchun muhim omildir. Zamonaviy chet tilni o‘qitish metodikasi aniq bir metodga asoslanmasdan, didaktik tamoyillarga e’tibor qaratadi. Ushbu tamoyillar o‘quv jarayonida talabalarga metodik qarorlar qabul qilishda yo‘nalish ko‘rsatadi va ta’lim oluvchining individual xususiyatlarini hisobga olishni ta’minlaydi.

Umuman adabiyot ta’limi, qolaversa, badiiy adabiyot materiallaridan dars mashg‘ulotlarida foydalanish orqali talabalarning lingvistik kopmpetensiyasini maqsadli rivojlantirish o‘qituvchidan muayyan didaktik-metodik yondashuvlarga asoslanishni taqozo etadi.

Zamonaviy chet tillarni o‘qitish metodikasi yoritilgan adabiyotlarda chet tillarni o‘qitishda muayyan bir metod ustuvor hisoblanmayotgani haqidagi ma’lumotlar uchraydi. Xususan, zamonaviy chet til didaktikasida avvallari mavjud bo‘lgan audiolingval metod yoki kommunikativ didaktika kabi didaktik-metodik umumiy konsepsiyalarning tarqalib ketishi haqida so‘z yuritiladi. H.Funk ushbu yondashuvlarning yo‘q bo‘lishini ma’lum bir o‘quv maqsadlariga faqat aniq bir metod orqali erishish mumkinligini tasdiqlovchi yetarli dalillar mavjud emasligi bilan asoslaydi.[6] Shuningdek, har qanday metodik yondashuv barcha til o‘rganuvchilar uchun bir xil natija berishini ham ilmiy jihatdan isbotlash qiyin. Shu sababli, bugungi kunda chet til o‘qitishda qat’iy metodlardan emas, balki didaktik-metodik yondashuv-tamoyillar haqida so‘z yuritiladi. Ushbu yondashuvlar ta’lim jarayonida ta’lim oluvchiga metodik qarorlar qabul qilishda yo‘nalish ko‘rsatadigan umumiy ko‘rsatmalar sifatida xizmat qiladi.

Xorijiy tadqiqotlarni ko‘zatganimizda aynan badiiy onomastik birliklar asosida talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishga qator yondashuvlar xizmat qilishining guvohi bo‘lamiz.

Til o‘rganish jarayonida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning muhim jihatlaridan biri – badiiy matnlarda qo‘llaniladigan onomastik birliklarni tahlil qilish orqali til tizimining madaniy, semantik va pragmatik jihatlarini o‘rganishdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, badiiy onomastik birliklar tilshunoslik, adabiyot va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlab, til o‘rganish jarayonini boyitadi.[7] Bunda talabalarning lingvistik

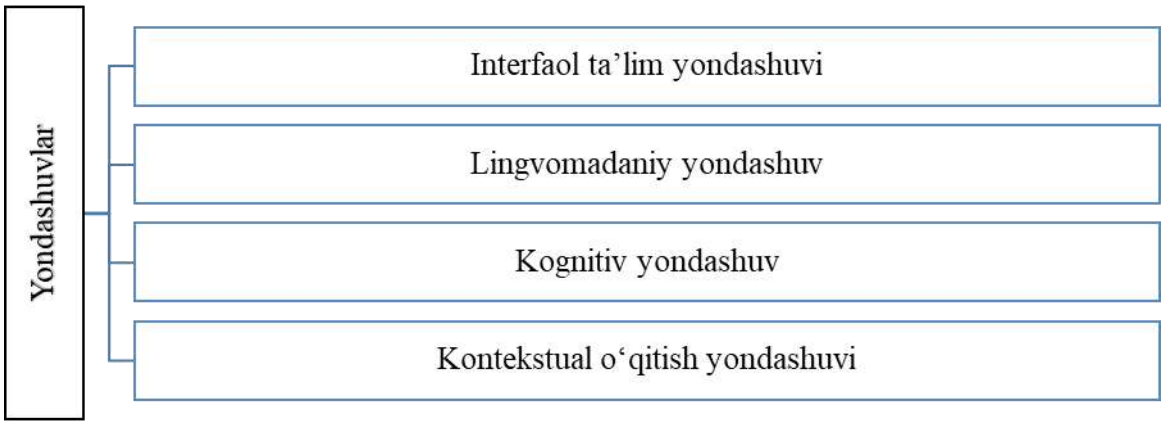
[6] Funk H. Methodische Konzepte für den DaF-Unterricht. // Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. Art. 104. – Berlin/Wien: De Gruyter. – S. 940-952.

[7] Kramsch C. Language and Culture. Oxford University Press, 1993.; Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford University Press, 1996.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kompetensiyasini rivojlantirishda muhim bo‘lgan tamoyillar ilmiy nuqtayi nazardan yoritish maqsadga muvofiqdir.

Lingvomadaniy yondashuv tilni madaniyat bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganish zarurligini nazarda tutadi. Har bir xalqning mifologiyasi, tarixiy tajribasi va mentaliteti onomastik birliklar orqali aks etadi. Badiiy adabiyotdagi joy nomlari, shaxsiy ismlar, tarixiy shaxslar va boshqa nomlash birliklari muayyan tilning madaniy kodlarini anglashga yordam berishi qator tadqiqotlarda ta’lidlanadi. Jumladan, C.Kramschga ko‘ra, tilni mukammal bilish uchun uning madaniy fonini tushunish lozim.[8] Ushbu aspekt ustida izlanishlar olib borgan S.G.Ter-Minasova lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirishda onomastik birliklarning ahamiyatini tahlil qilib, ularni lingvodidaktik vosita sifatida ishlatish zarurligini ko‘rsatgan.[9]

1-rasm. Chet tillarni o‘qitishning zamonaviy yondashuvlar

Dars jarayonida talabalarga badiiy asarlardagi ismlar va joy nomlarini berib, ularning madaniy va tarixiy ildizlarini tahlil qilish topshirig‘i berish, mashhur asarlardagi onomastik birliklar orqali tarixiy-madaniy xulosalar chiqarish samarali ekanligi tajriba-sinov ishlari davomida dalillandi. Shakesper asarlarida ingliz ismlarining tarixiy kelib chiqishini o‘rganish yoki “Boburnoma”dagi joy nomlari orqali XVI asr geografiyasini tahlil qilish bunga misol bo‘la oladi.

Kognitiv yondashuv inson tafakkuri va idrok jarayoni orqali onomastik birliklarning ma’nolarini shakllantirishga asoslangan. Onomastik birliklarni semantik jihatdan anglash va xotirada saqlashning kognitiv strategiyalari talabalarning tilni idrok etish qobiliyatini oshiradi. Tilshunos A.Vierzbicka onomastik birliklarning semantik maydonini o‘rganib, ularni inson tafakkurining modellashtirilgan qismi sifatida tavsiflaydi.[10] S.Baxtiyorov esa toponimik birliklarning lingvistik xotirani rivojlantirishda katta rol o‘ynashini ta’kidlagan.[11]

[8] Kramsch C. Language and Culture. Oxford University Press, 1993. –P.23.
[9] Ter-Minasova S.G. Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikatsiya. Slovo, 2000. –S. 85.
[10] Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford University Press, 1996.
[11] Baxtiyorov S. Toponimik birliklarning lingvistik xotirani rivojlantirishdagi o‘rni. –Toshkent: Fan, 2021. –B.351.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Interfaol ta’lim yondashuvi o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga asoslanadi. Badiiy onomastik birliklarni munozaralar, rolli o‘yinlar, loyihalar orqali tahlil qilish ularning anglash jarayonini kuchaytiradi. Bu borada to‘xtalgan L.S.Vygotsky: “O‘quv jarayoni ijtimoiy muloqot orqali amalga oshsa, undagi anglash darajasi yuqori bo‘ladi”[12] – deb ta’kidlaydi. J.Devyu esa tanqidiy tafakkurni rivojlantirish uchun interfaol metodlardan foydalanishni tavsiya qiladi.[13] Talabalarga loyihaviy topshiriqlar berish bunda qo‘l keladi. Badiiy matn ichidagi onomastik birliklar xaritasini yaratish, shaxsiy ismlar evolyutsiyasi bo‘yicha guruhli tadqiqotlar olib borish yoki rolli o‘yinlar orqali onomastik birliklarning turli davrlarda ishlatilishini o‘rganish shular jumlasidandir.

Kontekstual o‘qitish yondashuvi deganda, badiiy onomastik birliklarning ma’nosini to‘liq anglash uchun ularni kontekstda tahlil qilish zarurligi nazarda tutiladi. Matnning semantik va pragmatik jihatlarini kontekstda tahlil qilish lingvistik kompetensiyani kuchaytiradi. G.Brown., G.Yule kabi tadqiqotchilarga ko‘ra, lingvistik birliklarning faqat kontekstdan kelib chiqib anglanadi.[14] Boshqa tilshunoslar esa matnning kontekst bilan bog‘liqligini lingvistikaning muhim elementi sifatida baholaydi.[15] Buni dars jarayonida talabalarga badiiy asarlardan kontekstdagi onomastik birliklarni ajratish va ularni semantik jihatdan tahlil qilish vazifasini berish yoki film va teatr asarlarida ismlarning tarjima jarayonida qanday o‘zgarishini kuzatish kabi vazifalarni berish orqali amalga oshirish mumkinligi tadqiqotimizda xulosalandi.

Shunday qilib, badiiy onomastik birliklar orqali lingvistik kompetensiyani rivojlantirishda lingvomadaniy, kognitiv, interfaol va kontekstual tamoyillar muhim rol o‘ynaydi. Shunday bo‘lsa-da, chet til ta’limida barcha til o‘rganuvchilar yoki butun o‘quv guruhi uchun yagona va universal metod mavjud emas. Shu sababli, qat’iy metodik yondashuvlar o‘rniga, ta’lim oluvchilarga didaktik-metodik tamoyillar asosida o‘qitish strategiyalarini moslashtirish imkonini beradigan yondashuv afzal ko‘rilmoqda. Bu esa ta’lim jarayonini ko‘proq moslashuvchan, samarali va individual ehtiyojlarga mos keladigan tarzda tashkil etish imkoniyatini yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti” O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirining 2021-yil 17- dekabrdagi 406-son buyrug‘iga 1-ILOVA. https://drive.google.com/file/d/1PESxLJtLz4Nfid_KukzQh-FR5Fy7twPp/preview
2. Baxtiyorov S. Toponimik birliklarning lingvistik xotirani rivojlantirishdagi o‘rni. – Toshkent: Fan, 2021. –B.351.
3. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. Cambridge University Press, 2013. –p. 52.

[12] Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 2015.
[13] Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. D.C. Heath & Co., 2003.
[14] Brown G., Yule G. Discourse Analysis. Cambridge University Press, 2013. –p. 52.
[15] Halliday M.A.K., Hasan R. Cohesion in English. Longman, 1996.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen. Europarat, 2011. –S. 21.
5. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. D.C. Heath & Co., 2003.
6. Funk H. Methodische Konzepte für den DaF-Unterricht. // Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. Art. 104. – Berlin/Wien: De Gruyter. – S. 940-952.
7. Grotjahn R., Kleppin K., Mohr I., & Ende K. DLL 6: Curriculare Vorgaben und Unterrichtsplanung. Klett Sprachen. 2014.
8. Halliday M.A.K., Hasan R. Cohesion in English. Longman, 1996.
9. https://europass.europa.eu/de/what-common-european-framework-languages-cefr?utm_source=chatgpt.com
10. Kramsch C. Language and Culture. Oxford University Press, 1993. –P.23.
11. O‘zR VMning 2013-yildagi “Uzluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 124-son qarori.
12. Ter-Minasova S.G. Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikatsiya. Slovo, 2000. –S. 85.
13. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 2015.
14. Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford University Press, 1996.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sanakulov Zayniddin Ibodullayevich**, PhD dotsent [**Санакулов Зайниддин Ибодуллаевич**, PhD доцент], [**Zayniddin I. Sanakulov,** PhD, Associate Professor]; manzil: Chirchiq shahri, Amir Temur ko'chasi, 104-uy, [адрес: город Чирчик, улица Амира Темура, дом 104], [address: Chirchik city, Amir Temur street, house 104]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

AXLOQIY TARBIYA VA NEYROPEDAGOGIK YONDASHUVNING O‘ZARO VALENTLI BOG‘LIQLIGI

© Sh.M. Xudaykulova[1]✉
[1]O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada neyropedagogika va axloqiy tarbiya o‘rtasidagi valentli bog‘liqlik tahlil qilinadi. Neyropedagogika miya faoliyatining kognitiv va emotsional jarayonlarini o‘rganish orqali ta’lim va tarbiya samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan yondashuv sifatida yoritiladi. Axloqiy qaror qabul qilishda miyaning turli tuzilmalari, ayniqsa prefrontal korteks va limbik tizimning roli ko‘rsatib beriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – neyropedagogik yondashuv asosida axloqiy tarbiyaning samaradorligini oshirish, shuningdek, axloqiy qaror qabul qilishda miya faoliyatining ahamiyatini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda neyropedagogika, kognitiv psixologiya, axloqiy rivojlanishga oid nazariy manbalar tahlil qilindi. Miyaning tuzilmalari va funksiyalariga oid ilmiy adabiyotlar asosida axloqiy qarorlarning shakllanishi o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot davomida axloqiy qaror qabul qilishda prefrontal korteks, limbik tizim, amigdala va gippokamp faoliyatining ahamiyati ochib berildi. Emotsional va kognitiv jarayonlarning uyg‘unligi axloqiy qarashlarning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan.

XULOSA: tadqiqot natijalari neyropedagogik yondashuvning axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatdi. Shaxsning ma’naviy va axloqiy rivojlanishida miya faoliyati bilan bog‘liq pedagogik strategiyalarni qo‘llash samarali natijalar beradi.

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, neyropedagogika, kognitiv jarayonlar, emotsional intellekt, prefrontal korteks, axloqiy qaror, miyaning faoliyati.

Iqtibos uchun: Xudaykulova Sh.M. Axloqiy tarbiya va neyropedagogik yondashuvning o‘zaro valentli bog‘liqligi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.263-270.

ВАЛЕНТНАЯ ВЗАИМОСВЯЗЬ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ И НЕЙРОПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

© Ш.М. Худайкулова[1]✉
[1] Узбекско-Финский педагогический институт, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется валентная взаимосвязь между нейропедагогическим подходом и нравственным воспитанием. Раскрыта сущность нейропедагогики как интеграции нейробиологии, психологии и педагогики, направленной на повышение эффективности воспитательного процесса с учетом мозговой деятельности.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — повысить эффективность нравственного воспитания на основе нейропедагогического подхода и выявить роль мозговой активности в процессе принятия моральных решений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы теоретические источники по нейропедагогике, когнитивной психологии и теории нравственного развития. Рассмотрены структуры мозга и их функции при формировании нравственных установок.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что такие структуры мозга, как префронтальная кора, лимбическая система, амигдала и гиппокамп играют ключевую роль в процессе принятия нравственных решений. Определена важность согласованной работы эмоциональных и когнитивных процессов для формирования устойчивых нравственных взглядов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтвердили, что применение нейропедагогического подхода значительно повышает эффективность нравственного воспитания. Использование стратегий, ориентированных на развитие когнитивных функций мозга, способствует формированию морально зрелой личности.

Ключевые слова: нравственное воспитание, нейропедагогика, когнитивные процессы, эмоциональный интеллект, префронтальная кора, моральные решения, мозговая активность.

Для цитирования: Худайкулова Ш.М. Валентная взаимосвязь нравственного воспитания и нейропедагогического подхода.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С.263-270.

INTERRELATED VALENCY BETWEEN MORAL EDUCATION AND THE NEURO-PEDAGOGICAL APPROACH

© Shaxlo M. Xudaykulova[1]✉
[1] Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the interrelated valency between the neuro-pedagogical approach and moral education. Neuro-pedagogy is presented as an integration of neuroscience, psychology, and pedagogy aimed at enhancing the efficiency of educational processes through the study of brain activity.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main aim of the study is to improve the effectiveness of moral education through a neuro-pedagogical approach and to determine the significance of brain functions in moral decision-making.

MATERIALS AND METHODS: the study involves a review of theoretical sources on neuro-pedagogy, cognitive psychology, and theories of moral development. It examines brain structures and functions related to the formation of moral attitudes.

DISCUSSION AND RESULTS: the research highlights the key role of the prefrontal cortex, limbic system, amygdala, and hippocampus in moral decision-making. The integration of emotional and cognitive processes is shown to directly affect the formation of moral beliefs.

CONCLUSION: the findings confirm that the neuro-pedagogical approach significantly enhances the effectiveness of moral education. Strategies that stimulate cognitive brain functions contribute to the development of morally responsible individuals.

Keywords: moral education, neuro-pedagogy, cognitive processes, emotional intelligence, prefrontal cortex, moral decision, brain activity.

For citation: Xudaykulova Sh.M. (2025) 'Interrelated valency between moral education and the neuro-pedagogical approach, Inter education & global study, Vol.3. №5(1), pp.263-270. (In Uzbek).

Neyropedagogika – bu ta'lim va tarbiya jarayonini shaxsning miya faoliyati va kognitiv jarayonlari asosida yaxshilashga yo'naltirilgan fan sohasi hisoblanadi. Neyropedagogika neyrobiologiya, psixologiya va pedagogika sohalari o'rtasidagi integratsiya natijasida rivojlangan bo'lib, uning asosiy maqsadi o'quv jarayonida shaxsning axloqiy va intellektual rivojlanishini ta'minlashdir. Neyropedagogika miyaning rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashtirishga yo'naltirilgan.

Neyropedagogika miya faoliyatining tuzilishini, yosh bolalar va yoshlar o'rtasida kognitiv jarayonlar rivojlanishini o'rganib, ta'lim jarayonida miyaning o'ziga xos rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Bunday yondashuv, o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlilikni oshirish, o'quvchilarning shaxsiy qobiliyati va ehtiyojlariga muvofiq ravishda ta'lim berishga yordam beradi. Neyropedagogikaning asosiy maqsadi — ta'lim jarayonini miyaning rivojlanish qonuniyatlariga muvofiq yo'naltirish orqali inson ongi, xotirasi va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdir. "Neyropedagogika ta'lim jarayonini miyaning rivojlanish qonuniyatlariga asoslangan holda tashkil etishni nazarda tutadi, bu orqali o'quvchilarning individual qobiliyatlari va ehtiyojlariga muvofiq ravishda bilim berish samaradorligi oshadi".

Neyropedagogikaning asosiy prinsiplari. Neyropedagogikada bir qator muhim prinsiplar mavjud bo'lib, ular ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi:

Miyaning individual xususiyatlarini inobatga olish. Har bir insonning miyasi individual xususiyatlarga ega bo'lib, neyropedagogika ta'lim jarayonida shu xususiyatlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

inobatga olishni tavsiya qiladi. Masalan, bolalardagi ma’lumotlarni o‘zlashtirish darajasi, xotira va diqqatni jamlash qobiliyati turlicha bo‘lishi mumkin, va shuni hisobga olgan holda o‘quv jarayonini yo‘naltirish kerak.

Ta’lim jarayonida kognitiv jarayonlarni rivojlantirish. Neyropedagogikaning asosiy prinsiplaridan biri — o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishiga yordam berishdir. Bu ularda xotira, fikrlash, e’tibor va o‘z-o‘zini nazorat qilish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishni qamrab oladi. Kognitiv jarayonlar ta’limning asosi bo‘lib, ularni tarbiya jarayonida rivojlantirish shaxsning kelajakda muvaffaqiyatli bo‘lishiga yordam beradi.

Emotsional intellekt va o‘quv jarayonini uyg‘unlashtirish. Neyropedagogikada shaxsning axloqiy qarashlari va emotsional rivojlanishi muhimdir. Miyadagi emotsional jarayonlar o‘quv jarayonidagi qobiliyatlarni shakllantirishga ta’sir ko‘rsatadi, shuning uchun ta’lim jarayonini shaxsning emotsional holati bilan uyg‘unlashtirish kerak.

Interaktiv va amaliyotga asoslangan o‘qitish. Neyropedagogika, ta’lim jarayonida o‘quvchilarni interaktiv o‘qitishga, tajriba asosida bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltiradi. Masalan, holatli mashqlar, rolli o‘yinlar orqali miyaning faoliyatini rag‘batlantirish va o‘quv jarayonini samarali qilish mumkin.

Neyropedagogikaning axloqiy tarbiyadagi o‘rni. Axloqiy tarbiya va neyropedagogika o‘rtasida chuqur bog‘liqlik mavjud. Neyropedagogika yordamida insonning axloqiy rivojlanishini rag‘batlantirish, axloqiy qarashlarni miyaning rivojlanish qonuniyatlari asosida shakllantirish mumkin. Biz, tadqiqotimizda nyeyropedagogikaning axloqiy tarbiyadagi ahamiyatini aniqlashtirdik. Ular quyidagilar:

Axloqiy tushunchalarni anglash va yodda saqlash. Neyropedagogika axloqiy tushunchalarni bolalarga to‘g‘ri va chuqur tushuntirish uchun miyaning yodlash va fikrlash qobiliyatlaridan foydalanishni tavsiya qiladi. Bu orqali axloqiy me’yorlar bolalarning ongida uzoq muddatli ravishda saqlanadi va ular ularni kundalik hayotda qo‘llaydilar.

Emotsional va axloqiy sezgirlikni oshirish. Neyropedagogikada miyadagi emotsional jarayonlarni rivojlantirishga katta e’tibor beriladi. Emotsional sezgirlik axloqiy qarorlar qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi, chunki shaxs turli ijtimoiy vaziyatlarda o‘z his-tuyg‘ularini to‘g‘ri anglay olishi va boshqalarga nisbatan empatiya bilan munosabatda bo‘lishi kerak.

Axloqiy qarashlarni shakllantirishda emotsional va kognitiv jarayonlarni uyg‘unlashtirish. Axloqiy qarashlarni shakllantirishda neyropedagogika bolalarning emotsional va kognitiv jarayonlarini uyg‘unlikda rivojlantirishga urg‘u beradi. Masalan, yoshlarni turli axloqiy vaziyatlarga duch keltirib, ularning to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatini oshirish mumkin.

Ijtimoiy qobiliyatlar va mas’uliyatni shakllantirish. Neyropedagogika shaxsning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, boshqalar bilan ijtimoiy munosabatlar o‘rnatishiga yordam beradi. Axloqiy tarbiya jarayonida shaxsning jamoaviy burchni anglashi, javobgarlikni his qilish va hamjihatlik tuyg‘ulari neyropedagogikaning asosiy qoidalari bilan bog‘liq.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Axloqiy tarbiyani shaxsning psixologik rivojlanishi bilan bog‘lash. Neyropedagogika axloqiy tarbiyani shaxsning psixologik rivojlanishi, yosh xususiyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda amalga oshirishni taklif etadi. Bu orqali axloqiy tarbiya jarayonining samaradorligi oshadi, chunki ta’lim bolalarning shaxsiy xususiyatlariga mos ravishda olib boriladi.

Umuman, nyeyropedagogika axloqiy tarbiya jarayonida shaxsning miya rivojlanishi, kognitiv va emotsional jarayonlarini inobatga olish orqali yoshlarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishiga yordam beradi. Bu yondashuv axloqiy qarashlarni yanada chuqurroq va samarali tarzda shakllantirishga, shaxsning ma’naviy barkamolligi va jamiyatdagi ijtimoiy mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Miyaning kognitiv funksiyalari insonning fikrlash, anglash, yodlash va diqqatini jamlash kabi asosiy jarayonlarni qamrab oladi. Bu funksiyalar insonning dunyoqarashi va turli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Kognitiv funksiyalar yordamida shaxs axloqiy qarashlarini boyitib, ularni hayotda qo‘llash uchun asos yaratadi.

Axloqiy qaror qabul qilish jarayonida insonning fikrlash va tahlil qilish qobiliyati katta ahamiyatga ega. Kognitiv funksiyalar insonga turli vaziyatlarni chuqurroq anglash, ularni tahlil qilish va ehtimoliy oqibatlarni baholash imkonini beradi. Masalan, shaxs turli axloqiy muammolarni hal qilishda oldingi tajribalarga asoslanib, to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri qaror chiqaradi. Bu jarayonda kognitiv funksiyalar insonga axloqiy me’yorlardan foydalanib turli vaziyatlarda samarali yo‘l tutish imkonini beradi. “Axloqiy qaror qabul qilish jarayonida insonning fikrlash va tahlil qilish qobiliyati uning vaziyatlarni chuqurroq anglashi va oqibatlarni baholashga yordam beradi. Bunday jarayonda shaxs axloqiy me’yorlarga tayanib, o‘z xulq-atvorini nazorat qilish qobiliyatini rivojlantiradi”.

Xotira kognitiv funksiyalardan biri sifatida insonning oldingi tajribalarini va qadriyatlarni uzoq muddatli yodda saqlashga yordam beradi. Xotira orqali shaxs axloqiy me’yorlarni yodda saqlab, ularni turli ijtimoiy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatiga ega bo‘ladi. Axloqiy qarorlar qabul qilishda oldingi vaziyatlardan o‘rganilgan saboqlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu orqali shaxs o‘z axloqiy qarashlarini mustahkamlaydi va ularga sodiq qolishga intiladi.

Diqqatni jamlash kognitiv jarayonlardan biri bo‘lib, axloqiy qarorlar qabul qilishda e’tiborning ahamiyati katta. Diqqatni jamlay olish shaxsga turli axloqiy omillarni to‘g‘ri baholash va qaror qabul qilish jarayonida muhimdir. Masalan, biror vaziyatda axloqiy me’yorlarni saqlash uchun inson o‘zidagi his-tuyg‘ularni boshqara bilishi va to‘g‘ri yo‘l tutishi kerak bo‘ladi. Diqqatni jamlagan holda shaxs o‘z xulq-atvorini nazorat qilish va axloqiy yo‘ldan chiqmaslik imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Axloqiy qarashlarni hayotda qo‘llash shaxsning miyasining kognitiv funksiyalari orqali amalga oshadi. Axloqiy me’yorlar, adolat, halollik va boshqa qadriyatlarni tushunish va ularni hayotda qo‘llash uchun insonning fikrlash va anglash qobiliyatlari muhimdir. Kognitiv jarayonlar orqali shaxs axloqiy prinsiplarni anglab, turli vaziyatlarda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ularga sodiq qolishga intiladi. Bu, o‘z navbatida, shaxsni jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarda axloqiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantiradi. “Axloqiy qadriyatlarni hayotda qo‘llashda insonning fikrlash va anglash qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Shaxs axloqiy me’yorlarni anglagan holda ularga amal qilishga intiladi va shu orqali ijtimoiy munosabatlarda yetuk shaxs sifatida shakllanadi”.

Kognitiv funksiyalarning yordamida axloqiy qarorlar qabul qilish va qadriyatlarni hayotga tadbiq etish jarayoni samarali amalga oshadi, bu esa shaxsning ma’naviy-axloqiy rivojlanishiga katta ta’sir qiladi.

Axloqiy qaror qabul qilishda miya faoliyatining roli. Axloqiy qaror qabul qilish jarayonida miyaning bir qator funksiyalari birgalikda ishlaydi. Turli axloqiy vaziyatlarni baholash, turli ehtimoliy natijalarni taxmin qilish va to‘g‘ri qaror qabul qilish uchun insonning miyasi faol bo‘ladi. Bu jarayonda miyaning frontal bo‘limlari (osobenno prefrontal korteks) va limbik tizim kabi muhim tuzilmalar ishtirok etadi. “Axloqiy qaror qabul qilish jarayonida miyaning bir qator tuzilmalari, jumladan, prefrontal korteks va limbik tizim faoliyat ko‘rsatadi. Bu tuzilmalar insonga axloqiy vaziyatlarda baholash, ehtimoliy natijalarni ko‘ra bilish va to‘g‘ri qaror qabul qilishda yordam beradi”.

Prefrontal korteks. Prefrontal korteks axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonida markaziy ahamiyatga ega. Bu miya qismi mas’uliyatni anglash, ehtimoliy oqibatlarni baholash, emotsional jarayonlarni nazorat qilish va axloqiy me’yorlarga mos ravishda qaror qabul qilishda ishtirok etadi. Prefrontal korteks turli axloqiy va ijtimoiy holatlarda shaxsga to‘g‘ri qaror chiqarishga yordam beradi.

Limbik tizim. Limbik tizimning miyadagi his-tuyg‘ular bilan bog‘liq faoliyati emotsional jarayonlarni boshqaradi. Axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonida emotsional ta’sirlar muhim rol o‘ynaydi, chunki shaxs his-tuyg‘ularini inobatga olgan holda qaror qabul qiladi. Masalan, yordam berish yoki jabr ko‘rganlarga yordam berishda shaxsdagi empatiya tuyg‘usi limbik tizim orqali namoyon bo‘ladi.

Amigdala. Amigdala – miyaning limbik tizimida joylashgan kichik tuzilma bo‘lib, insonning his-tuyg‘ularini, ayniqsa, qo‘rquv, xavotir va agressiv reaksiyalarni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Amigdala xotira va ehsoslar bilan bog‘liq holda ishlaydi, shu sababli u insonning axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonida ham faol bo‘ladi. Masalan, turli vaziyatlarda amigdala xavf yoki qo‘rquv hislarini tezda uyg‘otib, insonning tezkor va to‘g‘ri javob berish qobiliyatini ta’minlaydi. U, shuningdek, ijtimoiy munosabatlarda boshqalarning his-tuyg‘ularini anglash va ularga munosabat bildirishga yordam beradi. Amigdala his-tuyg‘ularni, ayniqsa, qo‘rquv va xavf tuyg‘ularini boshqaradi. Axloqiy qarorlarda amigdala faoliyat ko‘rsatib, shaxsning ma’lum vaziyatdagi emotsional reaksiyasini shakllantiradi. Ba’zi hollarda miya qo‘rquv tuyg‘usini anglab, shaxsni turli nojo‘ya harakatlardan saqlaydi va to‘g‘ri axloqiy qaror qabul qilishga yordam beradi.

Gippokamp. Gippokamp – miyaning limbik tizimida joylashgan tuzilma bo‘lib, xotira va yodlash jarayonlari uchun mas’ul. U insonga uzoq muddatli xotira

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shakllantirishda va ma’lumotlarni saqlashda yordam beradi. Gippokamp joriy voqealarni va turli axborotlarni uzoq muddatli xotiraga o‘tkazish jarayonida muhim rol o‘ynaydi, shu sababli u ta’lim va tajriba orqali o‘rganilgan axloqiy qadriyatlar va xulq-atvorni mustahkamlab borishga yordam beradi. Shuningdek, gippokamp fazoviy oriyentatsiya (ya’ni, atrofdagi joylarni tanish va harakatlanish) uchun ham mas’ul bo‘lib, insonga makonda harakat qilishda yordam beradi.

Gippokamp xotira va uzoq muddatli ma’lumotlarni saqlashda muhim rol o‘ynaydi. Axloqiy qaror qabul qilishda o‘tmishdagi tajribalar, oldingi vaziyatlardan kelib chiqqan xulosalar gippokamp orqali yodda saqlanadi. Bu jarayon axloqiy tushunchalarning shaxsga yoqqan holda saqlanib qolishiga yordam beradi va ularni turli vaziyatlarda qo‘llash imkonini beradi.

Emotsional va kognitiv jarayonlar insonning axloqiy qarashlarini shakllantirishda bir-biri bilan bog‘liq holda amal qiladi. Inson turli vaziyatlarda his-tuyg‘ular va aqliy baholash asosida axloqiy qarorlar qabul qiladi, bu esa uning umumiy axloqiy qarashlariga ta’sir qiladi.

Emotsional jarayonlar. Emotsional jarayonlar insonning axloqiy qarashlarini shakllantirishda juda muhimdir. Empatiya, yordam berish, mehr-muhabbat kabi his-tuyg‘ular axloqiy qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etadi. Masalan, bolalar oilada va maktabda kattalarning his-tuyg‘ularini kuzatib, ularga qo‘llab-quvvatlovchi va hurmatli munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar. Emotsional jarayonlar bolalarning axloqiy qarashlari shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kognitiv jarayonlar. Axloqiy qarashlar insonning fikrlash jarayonida shakllanadi. Masalan, o‘quvchilar axloqiy masalalarda turli yechimlarni tahlil qilib, ularning oqibatlarini tushunish orqali to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri qaror qabul qiladilar. Kognitiv jarayonlar axloqiy qarashlarning chuqur anglanishiga yordam beradi. Kognitiv jarayonlar turli vaziyatlarda tahlil qilish, baholash va xulosa chiqarish jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi.

Emotsional va kognitiv uyg‘unlik. Axloqiy qarorlarni to‘g‘ri qabul qilish uchun emotsional va kognitiv jarayonlar uyg‘unlikda ishlashi kerak. Inson biror vaziyatda his-tuyg‘ularini nazorat qila olib, fikrlash orqali muvaffaqiyatli qaror qabul qiladi. Bu jarayonda inson turli axloqiy tamoyillarni chuqurroq tushunadi va ularga sodiq qoladi.

Xulosa qilib aytganda, axloqiy tarbiya va neyropedagogik yondashuvning o‘zaro bog‘liqligi insonning ma’naviy va axloqiy rivojlanishini miyaning kognitiv va emotsional jarayonlarini inobatga olgan holda tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega. Neyropedagogika axloqiy tarbiya jarayonida insonning his-tuyg‘ularini, xotirasini, e’tiborini va fikrlash qobiliyatlarini samarali rivojlantirishga yordam beradi. Bu yondashuv yoshlarni turli ijtimoiy vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qilishga tayyorlab, ularni ijtimoiy mas’uliyatli va axloqiy yetuk shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda neyropedagogik metodikalar va psixologik usullar orqali yoshlarda adolat, hurmat, empatiya kabi insoniy qadriyatlarni rivojlantirish imkoniyati yaratiladi, bu esa ularning jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarini mustahkamlaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayev A. Axloqiy rivojlanish va ijtimoiy mas’uliyat // Huquq va burch. 2019, №3. 52-bet.
2. Abdurahimov Z. Axloqiy tarbiyaning pedagogik asoslari. -Toshkent: Universitet nashriyoti, 2019. – S. 87.
3. Yo‘ldoshev Sh. Ma’naviy qadriyatlar va shaxs kamolotining nazariy asoslari. Monografiya. - Toshkent: Zebo prints, 2018. – B. 148.
4. Rogers C. On Becoming a Person. -Boston: Houghton Mifflin, 1997. – p. 243& Row, 1996, p. 72
5. Kohlberg L. The Philosophy of Moral Development. -San Francisco: Harper

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Shaxlo Xudaykulova Mamaniyozovna**, dotsent [**Шахло Худайкулова Маманиёзовна**, доцент,], [**Shaxlo Xudaykulova Mamaniyozovna** associate professor,]; manzil: Samarqand shahri, Spitamen shoh ko'chasi, 166-uy, [адрес: г.Самарканд, улица Спитаменшох, дом 166], [address: 166 Spitamenshokh Street, Samarkand.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

DARSDAN TASHQARI TADBIRLAR ORQALI TANQIDIY FIKRLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

© Sh.K. Tojiboyeva[1]✉

[1] Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Bugungi ta’limda nafaqat dars jarayonida, balki darsdan tashqari tadbirlarda ham tanqidiy fikrlash kompetentligini shakllantirish muhim omilga aylangan. Globallashuv va axborot oqimi sharoitida o‘quvchilarni mustaqil fikr yuritishga o‘rgatish, stereotiplarga berilmaslikka undash zarurati ortib bormoqda.

MAQSAD: Mazkur tadqiqotning maqsadi – darsdan tashqari tadbirlar orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodikani ishlab chiqish hamda uning amaliy samaradorligini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot davomida John Dewey, Jean Piaget va boshqa pedagoglarning g‘oyalari asosida tanqidiy fikrlashning nazariy tamoyillari o‘rganildi. Bahs-munozara klublari, keys-stadi, rolli o‘yinlar, metakognitiv savollar kabi metodlar tahlil qilindi va ularning didaktik xususiyatlari baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Darsdan tashqari tadbirlar norasmiy va erkin muhit yarata olishi, o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishi aniqlandi. Bahslar, guruhiy ishlar, muammoli savollar orqali o‘quvchilar tanqidiy fikrlash asoslarini o‘zlashtirgan. O‘qituvchi bu jarayonda fasilitator sifatida ishtirok etib, resurslar bilan ta’minlaydi va yo‘naltiruvchi rol o‘ynaydi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, darsdan tashqari faoliyatlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali maydon bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu metodika orqali o‘quvchilarda ijodiylik, mustaqillik, tahliliy fikrlash, jamoada ishlash ko‘nikmalari kuchayadi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, darsdan tashqari tadbirlar, metodika, kompetentlik, o‘qituvchi, interaktiv metodlar, tahlil, baholash, ta’lim samaradorligi, innovatsiya.

Iqtibos uchun: Tojiboyeva Sh.K. Darsdan tashqari tadbirlar orqali tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirish metodikasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.271–277.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ ВНЕКЛАССНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

© Ш.К. Тожибоева[1]✉

[1] Термезский университет экономики и сервиса, Термез, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В современном образовании важно развивать критическое мышление не только на уроках, но и во внеклассной деятельности. В условиях глобализации учащиеся подвержены различным информационным потокам и стереотипам, что требует формирования у них навыков самостоятельного анализа и суждения.

ЦЕЛЬ: Цель исследования — разработать методику развития компетентности критического мышления у учащихся посредством внеклассной деятельности и определить её педагогическую эффективность.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Исследование опиралось на идеи Джона Дьюи, Жана Пиаже и других ученых. Были изучены методы: дискуссионные клубы, кейс-стади, ролевые игры, метакогнитивные вопросы. Оценивались их дидактические свойства и практическое применение.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Внеклассные мероприятия создают неформальную, свободную атмосферу, способствующую формированию критического мышления. Дискуссии, проблемные вопросы и групповая работа помогли учащимся освоить основные принципы критического анализа. Учитель выступает в роли фасилитатора, предоставляя ресурсы и задавая вектор мышления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Результаты исследования подтверждают, что внеклассная деятельность является эффективным средством развития критического мышления. Методика способствует росту творческого, самостоятельного и аналитического потенциала учащихся.

Ключевые слова: критическое мышление, внеклассная деятельность, методика, компетентность, учитель, интерактивные методы, анализ, оценка, эффективность образования, инновации.

Для цитирования: Тожибоева Ш.К. Методика развития компетентности критического мышления посредством внеклассной деятельности.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С.271–277.

METHODS OF DEVELOPING CRITICAL THINKING COMPETENCE THROUGH EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

© Shohistaxon K. Tojiboyeva[1]✉
[1] Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: In modern education, the development of critical thinking should take place not only during lessons but also through extracurricular activities. Given the intense flow of information and media influence, students need guidance to form independent, reflective judgments.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: The aim of the study is to develop a methodology for enhancing critical thinking competence through extracurricular activities and to assess its pedagogical impact.

MATERIALS AND METHODS: The research is based on the pedagogical ideas of John Dewey, Jean Piaget, and others. It analyzed the use of debate clubs, case studies, role-playing games, and metacognitive questioning. The didactic features and implementation strategies of these methods were evaluated.

DISCUSSION AND RESULTS: Extracurricular activities provide a creative, informal space that supports critical thinking development. Students practiced reasoning through debates, problem-based questions, and group work. Teachers played a facilitative role by guiding and supplying relevant resources.

CONCLUSION: The findings confirm that extracurricular formats are effective platforms for fostering critical thinking. The proposed methodology strengthens student creativity, independence, teamwork, and analytical reasoning.

Keywords: critical thinking, extracurricular activities, methodology, competence, teacher, interactive methods, analysis, assessment, educational effectiveness, innovation.

For citation: Shohistaxon K. Tojiboyeva. (2025) 'Methods of developing critical thinking competence through extracurricular activities', Inter education & global study, (3), pp.271–277. (In Uzbek).

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida nafaqat dars jarayonida, balki darsdan tashqari tadbirlarda ham o'quvchilarda tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirish dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Globallashuv davrida yoshlar turli xil axborot oqimlari, ijtimoiy tarmoqlar, multimedia vositalari orqali turli tasavvurlarga ega bo'lishi, ba'zida esa asossiz xulosa yoki stereotiplarga berilishi mumkin. Shu bois tanqidiy fikrlash – o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish, o'z nuqtayi nazarini asoslash, har qanday ma'lumotni chuqur tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiruvchi muhim jarayondir. Darsdan tashqari tadbirlar – o'quvchilarni dars davomida ajratiladigan fanga oid zamindan tashqari faoliyatlarga jalb etishning turli usullaridir: to'garaklar, klub mashg'ulotlari, mushoira yoki bahs-munozaralar, ilmiy konferensiyalar, yarim rasmiy uchrashuvlar, ekskursiyalar va h.k. Ushbu tadbirlar nafaqat bilimni boyitish, balki tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun ham qulay maydon hisoblanadi. Chunki darsdan tashqari muhiti, odatda, erkinroq va norasmiy bo'lib, o'quvchilarning ijodiy fikr yuritishini rag'batlantiradi.

Mazkur maqolada darsdan tashqari tadbirlar orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirish metodikasi, uning nazariy va amaliy asoslari, metodlarning didaktik xususiyatlari hamda amalga oshirish texnologiyalari yoritib beriladi. Tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirishda o'qituvchining roli, tadbirlarni rejalashtirish va tashkil etish bosqichlari, o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish, ularni guruhlarga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘lish va bahs-munozaralarga jalb etish kabi amaliyotlar bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Shuningdek, turli olim va mutaxassislarning fikrlariga tayangan holda, darsdan tashqari tadbirlar tanqidiy fikrlashni shakllantirishning samarali vositasi ekani ilmiy va amaliy dalillar asosida ko‘rsatib o‘tiladi. Tanqidiy fikrlash – ma’lumotlarga asoslangan, izchil va tizimli tahlil qilish jarayonidir, uning natijasida shaxs o‘z qarashlarini asoslay oladi, turli manbalardan to‘plangan axborotni baholaydi, xulosalari ilmiy mantikka tayanadi. Kompetentlik (yoki kompetensiya) tushunchasi esa, shaxsning nafaqat nazariy bilimga, balki shu bilimdan amaliyotda foydalana olish qobiliyatiga ega bo‘lishini bildiradi[1].

Tanqidiy fikrlash kompetentligining asosida quyidagi tamoyillar yotadi:

- Tanqidiy savol berish: “Nima uchun?”, “Qanday asosga ko‘ra?”, “Dalil bormi?”;
- Tahliliy yondashuv: Keltirilgan ma’lumotlar, dalillar, xulosalarni izchil o‘rganish, manbani aniqlash, qiyoslash;
- Xolislik: Shaxs o‘z fikrlarini kimgadir yoqish yoki ommaviy stereotiplarga moslash uchun emas, balki vaziyatni ob’ektiv baholash asosida bildiradi;
- Mustaqillik: Birovning fikriga ko‘r-ko‘rona ergashmasdan, alohida xulosa qilish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Zamonaviy ta’lim tizimi o‘quvchilarda tayyor bilimlarni o‘zlashtirish bilangina kifoyalanib qolmasdan, balki shu bilimni amaliyotda qo‘llash, yangilik yarata olish, ijodiy va tanqidiy nuqtayi nazardan fikr yuritish malakalarini rivojlantirishni talab qiladi. Masalan, John Dewey o‘zining “Demokratiya va ta’lim” asarida tanqidiy fikrlashni demokratiyaning poydevori deb ta’kidlagan, chunki erkin fikrlovchi shaxslar jamiyatning demokratik qadriyatlarini shakllantiradi[2]. Shuningdek, Jean Piagetning bola aqliy rivojlanishiga oid nazariyalariga ko‘ra, bola o‘zaro muloqot jarayonida mustaqil izlanishga, savollar berishga, tajriba orqali xulosa chiqarishga qanchalik erkin bo‘lsa, shunchalik ongli rivojlanish darajasi yuqori bo‘ladi[3].

Ta’lim jarayonida tanqidiy fikrlash kompetentligi shakllanishi uchun, avvalo, kompetentlikning o‘zi nima ekani, uning unsurlari va metodlari to‘g‘risida aniq tasavvur bo‘lishi kerak. O‘zbekiston ta’lim tizimida kompetentlik yondashuvi tobora dolzarb ahamiyat kasb etib, o‘quvchilarda mustaqil hayotga tayyorgarlik, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish, to‘g‘ri qaror qabul qilish kabi zamon talablariga mos ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Tanqidiy fikrlash esa ana shu kompetentlik yondashuvining asosiy poydevorlaridan biri sifatida qaraladi. Darsdan tashqari tadbirlar – bu o‘quvchilarni dars davomida olingan bilim, ko‘nikma va malakalarni mustahkamlash yoki kengaytirish maqsadida uyushtiriladigan, ayni paytda maktab ta’lim rejasida rasmiy ravishda ko‘zda tutilmagan, lekin amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan turli faoliyat turlaridir. Bu tadbirlar o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirish, mustaqil izlanishga undash, jamiyatda faol ishtirok etish, turli masalalar yuzasidan fikrlarini ochiq bayon qilish kabi omillarni uyg‘otadi. Shuningdek, darsdan tashqari tadbirlar, odatda, mustaqil rejalashtirilgani sabab, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida erkin, samimiy, norasmiy muhit shakllanishiga sharoit yaratadi. Darsdan tashqari tadbirlar – bu o‘quvchilarni dars davomida olingan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bilim, ko‘nikma va malakalarni mustahkamlash yoki kengaytirish maqsadida uyushtiriladigan, ayni paytda maktab ta’lim rejasida rasmiy ravishda ko‘zda tutilmagan, lekin amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan turli faoliyat turlaridir[4]. Bu tadbirlar o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirish, mustaqil izlanishga undash, jamiyatda faol ishtirok etish, turli masalalar yuzasidan fikrlarini ochiq bayon qilish kabi omillarni uyg‘otadi. Shuningdek, darsdan tashqari tadbirlar, odatda, mustaqil rejalashtirilgani sabab, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida erkin, samimiy, norasmiy muhit shakllanishiga sharoit yaratadi.

Darsdan tashqari tadbirlarning asosiy funksiyalari:

- Tarbiyaviy funktsiya: Tadbirlar orqali o‘quvchilarda jamiyatga tegishli ma’naviy-axloqiy, madaniy qadriyatlar shakllantiriladi. Bu jarayonda tanqidiy fikrlash o‘quvchilarga “nimani, nima uchun, qaysi manba asosida, qaysi qadriyatga ko‘ra” qabul qilish yoki inkor etish bo‘yicha mustaqil fikr yuritish imkonini beradi.
- Ko‘nikma va malakani rivojlantirish funktsiyasi: Masalan, bahs-munozaralarga asoslangan klublarda o‘quvchilar muloqot qilishi, o‘z dalillarini himoya qilishi, axborotni tezkor izlash, tahlil qilish, tahrir qilish kabi amaliy harakatlarni o‘rganishi mumkin.
- Shaxsiy o‘sish funktsiyasi: Darsdan tashqari tadbirlar – ijodiy fikrlash, yetakchilikni sinash, o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirish, jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradigan muhitni yaratadi.
- Psixologik qo‘llab-quvvatlash funktsiyasi: Ba’zan dars jarayonidagi rasmiy muhitda o‘zini erkin his qila olmaydigan o‘quvchilarga darsdan tashqari tadbirlar o‘z fikrini erkin bayon etishga, tanqidiy savollar berishga imkon yaratadi.

Darsdan tashqari tadbirlarning tanqidiy fikrlashga ta’siri
Erkin muhit, norasmiy sharoit va ijodiy yondashuv orqali tashkil etiladigan tadbirlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrni rag‘batlantiradi. Chunki bu tadbirlarda “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” kabi qat’iy chegaralar emas, balki turli nuqtayi nazarlarni bahs-munozara qilinishi, savollar, qarama-qarshi dalillar ilgari surilishi, dalil-isbotga asoslanish jarayoni ustun bo‘ladi. Natijada o‘quvchilarda mustaqil xulosa qilish, biror g‘oyani haqiqiy yoki soxta ekanini aniqlash, muammoni chuqur o‘rganish zaruriyati shakllanadi.

Darsdan tashqari tadbir turlari va tanqidiy fikrlash metodikasi.

Bahs-munozara (Debate) klublari. Bahs-munozara klubi – darsdan tashqari mashg‘ulotning eng samarali shakllaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatini kengaytiradi. Yillar davomida turli davlatlarda “Debate club”lar orqali yoshlarning siyosiy, ijtimoiy, madaniy yoki iqtisodiy masalalar haqidagi fikrini kengaytirish, argument keltirish, mas’uliyatli muhokama yuritish kabilarga o‘rgatish yaxshi natija bergan[5].

Bahs-munozara klubi doirasida:

- Mavzu tanlash: O‘quvchilarni qiziqtiradigan, bahs uyg‘otadigan, zamonaviy yoki dolzarb mavzular tanlanadi.
- Guruhga bo‘lish: O‘quvchilar ma’lum bir masalani “tarafdor” va “qarshilar” sifatida guruhlarga bo‘linib muhokama qiladilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Qoidalarning belgilanishi: Har bir guruh o‘z argumentini asoslash uchun vaqt oladi, savol-javob jarayonida dalillar keltiradi, xulosani yakunida bildiradi. Bunda hurmat, etika qoidalari saqlanadi.
- Moderatorlik: O‘qituvchi yoki mas’ul shaxs munozara jarayonini boshqaradi, cheklanmagan bahsga aylanib ketmasligi uchun tartibga soladi, adolatli baholashni tashkil qiladi.

Darsdan tashqari tadbirlarda tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirishda o‘qituvchi endi “ma’lumot uzatuvchi” emas, balki fasilitator va ko‘makchi sifatida ishtirok etadi. U:

Yo‘naltiruvchi savollar: O‘qituvchi savol berish orqali o‘quvchilarni tanqidiy mulohaza qilishga undaydi: “Nima uchun bunday deb o‘ylaysiz?”, “Boshqa manba bu masalaga qanday yondashadi?”.

Muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqmaslik: O‘quvchilar xato qilganda, o‘qituvchi ularni tanbeh bilan jazolash o‘rniga, xatosini analiz qilishga va undan saboq olishga yo‘naltiradi.

Resurslar bilan ta’minlash: Qiziqarli maqolalar, roliklar, statistik ma’lumotlar, keyslarni topib berish orqali o‘quvchilarni mustaqil izlanishga ilhomlantiradi.

Faol tinglovchi va moderator: Bahs-munozaralar jarayonida nizolarni bartaraf etish, hamma o‘z fikrini so‘zlashiga imkon yaratish, nizoli vaziyatlarda tarbiyaviy yondashuv ko‘rsatish[6].

Xulosa. Darsdan tashqari tadbirlar – tanqidiy fikrlash kompetentligini rivojlantirish uchun qulay maydon. Ushbu maqolada keltirilgan nazariy va amaliy dalillar, o‘tkazilgan tajribalar natijalari shuni ko‘rsatadiki, bahs-munozara klublari, ilmiy konferensiyalar, rolli o‘yinlar, keys-stadilar va boshqa interfaol usullar o‘quvchilarda tanqidiy fikr yuritish, asosli dalillar bilan nutq so‘zlash, qaror qabul qilishda mustaqil bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. John Dewey, Jean Piaget, Paulo Freire singari olimlarning ilmiy qarashlaridan ma’lum bo‘lganidek, tanqidiy fikr – shaxsni hayotda erkin, ijodkor, mas’uliyatli, mustahkam ijtimoiy munosabatga ega bo‘lishga yetaklovchi vositadir. Darsdan tashqari mashg‘ulotlarning norasmiyligi, erkin muhiti, ijodiy formatlari o‘quvchilarni qo‘rquvsiz, ochiq fikr bildirishga, xato qilsa ham undan saboq olishga undaydi.

Mavzu doirasida amaliy tavsiyalar

1. Rejalashtirishda aniq maqsad: Har bir darsdan tashqari tadbirning asosiy mavzusi va o‘quvchilarda rivojlantirilishi kerak bo‘lgan tanqidiy fikrlash jihatini belgilash lozim.
2. Variety (Rang-baranglik): Tadbir formatlarini xilma-xil qilgan holda, o‘quvchilarning zerikmasligi va har bir mashg‘ulotda yangi ko‘nikma rivojlanishiga erishish kerak[7].
3. Har tomonlama dalil qidirish: Bir mavzuga turli nuqtayi nazarni keltirib, o‘quvchilarni dalillarni qiyoslashga o‘rgatish – tanqidiy fikrning asosi.
4. Metakognitiv savollar: “Men to‘g‘ri fikr yuritdimmi?”, “Boshqacha qarash bo‘lishi mumkinmi?”, “Agar boshqa tomondan qarasak, natija o‘zgaradimi?” kabi savollar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

orqali har bir bosqichda o‘quvchilarda o‘z fikrlarini qayta ko‘rib chiqish odatini shakllantirish.

Natijani baholash va taqdirlash: O‘quvchilarning intilishi, yangicha qarashlari, bahs chog‘ida keltirgan ijodiy yechimlari tan olinganida, ularning keyingi faoliyatga bo‘lgan motivatsiyasi yanada kuchayadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mamatmurotov, O. K. "Tanqidiy fikrlashning pedagogik aspektlari." Inter education & global study 5 (2024): 275-282.
2. DIYOROV, Sardorbek. "SIYOSATNI SHAKILLANTIRISH VA AMALGA OSHIRISHDA TA’LIM MUASSASALARI ISHTIROKI." News of the NUUz 1.1.8 (2024): 70-72.
3. Kdirbaevna, Bazarbaeva Ayjamal. "BO ‘LAJAK TARBIYACHILARNING KOGNITIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY MODELI." JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN 7.10 (2024): 1-6.
4. Baltabaev, T. "DARSDAN TASHQARI MASHG ‘ULOTLARNI O’TKAZISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI." РЕНЕССАНС В ПАРАДИГМЕ НОВАЦИЙ ОБРАЗОВАНИЯ И ТЕХНОЛОГИЙ В XXI ВЕКЕ: 151.
5. Johnson, Keith. Critical Media Studies in 21st Century Education. – New York: “Global Education Press”, 2018. – B. 56.)
6. Qizi, Yakubjonova Maftunaxon Islomjon. "FAOL TA’LIMDA KOMPETENSIYAGA YO ‘NALTIRILGAN VAZIFALARNI AMALGA OSHIRISHDA KEYS METODIDAN FOYDALANISH." Science and innovation 3.Special Issue 50 (2024): 333-336.
7. Турсунов, Маматкул Каримович. "Новые инновационные методы повышения экономической эффективности при дефиците воды в регионе." Science and Education 1.4 (2020).

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Tojiboyeva Shohistaxon Komiljonovna**, Phd dotsent [**Тожибоева Шохистахон Комилжоновна**, Phd доцент,], [**Tojiboyeva Shohistaxon Komiljonovna** Phdassociate professor,]; manzil: Termiz shahri, “Yulduz” mahallasi, “Ibn Sino” ko'chasi 38-B uy, [адрес: Город Термез, квартал” Юлдуз“, улица Ибн Сина, дом 38-б], [address: 38-b Ibn Sina Street, Yulduz quarter, Termez city]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ТЕКСТОВЫМ ЗАДАЧАМ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

© Ш.М. Тухтаева[1]✉

[1]Узбекско-Финский педагогический институт, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: формирование математической грамотности у младших школьников — одна из приоритетных задач современной системы образования. Особое значение в этом процессе имеют текстовые задачи, способствующие развитию логического мышления и умений применять знания на практике.

ЦЕЛЬ: определить эффективность использования инновационных технологий при обучении младших школьников решению текстовых задач и выявить их влияние на учебную мотивацию, самостоятельность и уровень усвоения материала.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использовались методы анализа научной литературы, педагогический эксперимент с участием третьеклассников, в ходе которого сравнивались традиционные и инновационные методики. В экспериментальной группе применялись цифровые платформы, игровые технологии и мультимедийные средства.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что ученики экспериментальной группы лучше понимали условия задач, активнее участвовали в учебном процессе и достигли более высоких показателей по всем критериям, включая самостоятельность и мотивацию.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование инновационных технологий в обучении текстовым задачам повышает эффективность математической подготовки, усиливает вовлеченность учащихся и способствует формированию у них устойчивого интереса к предмету.

Ключевые слова: текстовые задачи, начальное образование, инновационные технологии, математическая грамотность, активное обучение, цифровые ресурсы, педагогический эксперимент.

Для цитирования: Тухтаева Ш.М. Эффективность использования инновационных технологий при обучении текстовым задачам в начальной школе.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С.278–283.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA MATEMATIK MATNLI MASALALARNI O‘RGATISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© Sh.M. Tuxtayeva[1]✉
[1]O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maktab yoshidagi bolalarda matematik savodxonlikni shakllantirish zamonaviy ta’limning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, matnli masalalar mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va real hayotda bilimlarni qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

MAQSAD: boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga matematik matnli masalalarni yechishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali ularning mantiqiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va motivatsiya darajasini oshirish imkoniyatlarini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida nazariy adabiyotlar tahlili, interaktiv platformalar (LearningApps, Kahoot), multimedia vositalari va geymifikatsiya elementlari asosida tashkil etilgan pedagogik eksperiment o‘tkazildi. Eksperimentda an’anaviy va innovatsion yondashuvlar taqqoslandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tajriba natijalari innovatsion texnologiyalar qo‘llanilgan guruhda o‘quvchilarning masala matnini tushunishi, yechim rejasini tuzishi va fanni o‘zlashtirish darajasi sezilarli oshganini ko‘rsatdi. O‘quvchilar faol ishtirok eta boshladi, o‘z-o‘zini nazorat qilish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari rivojlandi.

XULOSA: boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash matnli masalalarni o‘rgatishda samarali usul bo‘lib, o‘quvchilarda nafaqat matematik bilim, balki yuqori darajadagi motivatsiya va fikrlash faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: matnli masalalar, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion texnologiyalar, matematik savodxonlik, faol o‘qitish, raqamli resurslar, pedagogik eksperiment.

Iqtibos uchun: Tuxtayeva Sh.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga matematik matnli masalalarni o‘rgatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.// Inter education & global study. 2025. vol.3. №5(1). B.278–283.

EFFECTIVENESS OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING WORD PROBLEMS IN PRIMARY SCHOOL

© Sh.M. Tuxtayeva[1]✉
[1]Uzbek-Finnish Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: developing mathematical literacy in primary school students is a key objective in modern education. Word problems are especially important as they foster logical thinking and the application of knowledge in real-life contexts.

AIM: The main aim of the study is to assess the effectiveness of using innovative technologies in teaching word problems to primary school students and to examine their impact on motivation, independence, and learning performance.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study included literature review and a pedagogical experiment with 3rd-grade students divided into control (traditional) and experimental (innovative) groups. Interactive platforms, multimedia tools, and gamification methods were used in the experimental group.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that students in the experimental group demonstrated better comprehension of problems, higher engagement, and improved academic performance. Motivation and independent thinking skills were also significantly enhanced.

CONCLUSION: Integrating innovative technologies into teaching word problems in primary education improves learning outcomes, enhances students' interest in mathematics, and supports the development of analytical and critical thinking skills.

Keywords: word problems, primary education, innovative technologies, mathematical literacy, active learning, digital resources, pedagogical experiment.

For citation: Tuxtayeva Sh.M. (2025) 'Effectiveness of using innovative technologies in teaching word problems in primary school', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp.278–283. (In Russ).

Формирование математической грамотности у младших школьников является одним из важнейших направлений развития современной системы образования. Текстовые задачи играют ключевую роль в этом процессе, поскольку требуют от учеников не только применения математических знаний, но и развития аналитических способностей, логического мышления и умения применять полученные знания в новых ситуациях.

Однако многолетняя практика обучения показывает, что ученики начальной школы испытывают существенные трудности при решении текстовых задач. Эти трудности обуславливаются как возрастными особенностями, так и недостаточностью традиционных методов обучения.

В современных условиях цифровизации образования все более актуальным становится применение инновационных технологий, способствующих повышению эффективности процесса обучения.

Особую актуальность проблема формирования навыков решения текстовых задач приобретает в условиях современного общества, где требуется умение анализировать информацию, строить логические выводы и принимать обоснованные решения. Поэтому развитие математической грамотности на ранних этапах обучения играет ключевую роль в формировании общей образовательной траектории ребенка. Разработка эффективных методов и технологий обучения текстовым задачам становится необходимым условием подготовки будущих поколений к жизни в информационном обществе.

Многие исследователи отмечают, что традиционные методы обучения математике (объяснение материала учителем и закрепление его путем

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

фронтальной работы) недостаточны для формирования глубокого понимания текстовых задач (Смирнова Н.В., 2020; Иванов С.А., 2019).

Именно недостаточная активность учащихся, отсутствие визуальной поддержки, а также низкий уровень вовлеченности приводят к трудностям в понимании текста задачи, неправильному составлению плана решения и ошибкам в выборе операций.

Инновационные технологии, такие как использование интерактивных платформ (LearninApps, Kahhot), геймификация обучения, создание видеороликов, цифровые тесты и проектная деятельность, способствует активации познавательной деятельности учеников и развитию навыков анализа.

На основе анализа отечественной и зарубежной литературы можно выделить несколько инновационных подходов к обучению математическим текстовым задачам: интерактивные технологии (использование онлайн-платформ learningapps, matific для решения задач в игровой форме); технологии геймификации (создание викторин и соревнований на платформе kahoot, что увеличивает мотивацию учащихся); мультимедийные презентации (визуализация условий задач через слайды и короткие обучающие видеоролики); проектная деятельность (разработка собственных задач учениками).

Кроме того, особой внимание уделяется формированию универсальных учебных действий: умению выделять главное в условии задачи, строить план решения, осуществлять самопроверку.

Для оценки эффективности применения инновационных технологий был организован педагогический эксперимент. В нем приняли участие учащиеся 3-х классов одной из общеобразовательных школ. Учащиеся были разделены на две группы: контрольная группа (традиционные методы); экспериментальная группа (инновационные технологии).

Эксперимент длился три месяца. В ходе эксперимента учащимся экспериментальной группы предлагались разнообразные задания, такие как: задачи на движение, иллюстрированные видеороликами; текстовые задачи с несколькими вариантами решений; интерактивные кроссворды и логические игры на тему математики.

Преподавание строилось по принципу “обучение через открытие” (discovery learning), когда учащиеся сами выводили правило или способ решения после анализа задач.

В конце были проведены диагностические контрольные работы, оценивавшие уровень решения текстовых задач, самостоятельность мышления и уровень мотивации учащихся.

Анализ трудностей учащихся

На начальном этапе эксперимента были выявлены основные трудности:

Неполное понимание условия задачи.

Ошибки при выборе математических действий.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Отсутствие четкого плана решения.

Снижение интереса к решению задач.

В контрольной группе, где обучение велось традиционными методами, эти трудности сохранялись на протяжении всего эксперимента. В экспериментальной группе наблюдались положительная динамика.

Сравнительный анализ

Применение инновационных технологий в экспериментальной группе включало:

Разбор задач с использованием интерактивных приложений.

Визуализацию условия задач через презентации и видео.

Применение игровых технологий при решении задач.

Результаты диагностики:

Показатель	Контрольная группа	Экспериментальная группа
Правильное понимание текста задачи	61%	85%
Самостоятельное составление плана решения	58%	82%
Средний балл за контрольную работу	62%	84%
Активность на уроках	средняя	высокая
Интерес к предмету	умеренный	выраженный

Классификация основных трудностей учащихся: трудности в выделении данных задачи; ошибки в установлении связей между условиями; ошибки при составлении плана решения; слабость вычислительных навыках; низкий уровень осознания результата.

Пример текстовой задачи, используемой на уроках в экспериментальной группе: “Из одного города в другой выехали два автобуса одновременно. Первый автобус ехал со скоростью 60 км/ч, а второй – 50 км/ч. Какое расстояние между городами, если они встретились через 3 часа?”

Учащиеся экспериментальной группы решали такие задачи, используя визуальные модели движения (схемы), чтобы способствовало лучшему пониманию условий.

Полученные данные свидетельствуют о положительном влиянии инновационных технологий на развитие навыков решения текстовых задач. В экспериментальной группе повысился уровень самостоятельности учащихся, улучшилась их способность логически мыслить, возросла мотивация к изучению математики.

Приведенное исследование показало, что применение инновационных технологий в процессе обучения текстовым задачам в начальной школе значительно повышает уровень математической грамотности учащихся.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Интерактивные методы, такие как использование цифровых платформ, визуализация условий задач и игровые технологии, способствуют активному вовлечению школьников в учебный процесс, развитию их аналитического и критического мышления, самостоятельности и уверенности в своих силах.

Кроме того, инновационные подходы позволяют создать условия для индивидуализации обучения, учитывать особенности восприятия каждого ученика, что в итоге способствует формированию устойчивого интереса к математике и развитию познавательной активности.

Полученные результаты подтверждают необходимость дальнейшего внедрения инновационных технологий в практику начального образования для повышения качества математической подготовки учащихся.

Будущие исследования могут быть направлены на изучение влияния конкретных цифровых инструментов на формирование различных аспектов учебной деятельности младших школьников и на разработку методических рекомендаций по их эффективному использованию.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ| ADABIYOTLAR RO‘YXATI | REFERENCES

1. Смирнова Н.В. Проблемы обучения текстовым задачам в начальной школе. – Москва: Просвещение, 2020. – 135 с.
2. Иванов С.А. Инновационные подходы в обучении математике. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 152 с.
3. Петрова Л.Н. Использование цифровых технологий в начальном образовании. – Ташкент: Фан, 2021. – 118 с.
4. Бикбаева Н.У. Математика. Учебник для 3 класса. – Ташкент: Республиканский центр образования, 2022. – 204 с.
5. Уринбаева Л.У. и др. Математика 3 класс. – Ташкент: Республиканский центр образования, 2022. – 204 с.
6. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 2000. – 287 с.
7. Джонассен Д.Х. Компьютеры как инструменты развития мышления в школе. – Москва: Академ+ия, 2004. – 312 с.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT] [AUTHORS INFO]

✉**Тухтаева Ш.М.**, студент [**Tuxtayeva Sh.M**., talaba], [**Tuxtayeva Sh.M**., student]; адрес: Самарканд ш, пр. Спитамен, 166, [manzil: Samarqand sh, Spitamen shoh ko‘chasi, 166-uy], [address: Samarkand sh., 166 Spitamen ave.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BADIIY ADABIYOT VOSITASIDA NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIALOGIK NUTQ SHAKLLARNI SHAKLLANTIRISH

© M.A. Umarova[1]✉, Z.N. Mamarajabova[2]✉
[1,2]Toshkent Kimyo xalqaro Universiteti, Toshkent, O ‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: nutqida nuqsoni bo ‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda og ‘zaki muloqotga kirishish qobiliyati cheklangan bo ‘ladi. Bu esa ularning ijtimoiylashuvi va ta’limiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko ‘rsatadi. Shu sababli badiiy adabiyot vositalaridan foydalanish orqali dialogik nutq shakllarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir.

MAQSAD: badiiy adabiyot asosida maktabgacha yoshdagi, nutqida nuqsoni bo ‘lgan bolalarda dialogik nutq shakllarini shakllantirish imkoniyatlarini o ‘rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tajriba-sinov ishlari, kuzatuv, psixologik-pedagogik tahlil, suhbat va mashg‘ulot shakllaridagi metodlardan foydalanildi. Badiiy matnlar, ertaklar va dramalar asosida tashkil etilgan darslar asosiy material bo‘ldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: badiiy adabiyotdan maqsadli foydalanish bolalarning lug‘at boyligini kengaytirish, savol-javob shaklida nutq yuritish, muloqotda ishtirok etish ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qildi. Dialogik nutq elementlari izchil rivojlanishga ega bo‘ldi.

XULOSA: badiiy adabiyot vositasida olib borilgan ishlar nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarda muloqotga kirishish faolligini oshirdi va ularning psixolingvistik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: dialogik nutq, nutq nuqsoni, maktabgacha yosh, badiiy adabiyot, muloqot.

Iqtibos uchun: Umarova M.A. Mamarajabova Z.N. Badiiy adabiyot vositasida nutqida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutq shakllarni shakllantirish. // Inter education & global study. 2025. №5 (1). B.284–288.

ФОРМИРОВАНИЕ ДИАЛОГИЧЕСКИХ ФОРМ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ СРЕДСТВАМИ ЛИТЕРАТУРЫ

© М.А. Умарова[1]✉, З.Н. Мамараджабова.[2]✉
[1,2]Ташкентский международный университет Кимё, Ташкент, Узбекистан,

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: дети дошкольного возраста с речевыми нарушениями испытывают трудности в установлении вербального контакта, что затрудняет их

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

социализацию и учебное развитие. В этой связи актуальным является использование художественной литературы для формирования диалогических форм речи.

ЦЕЛЬ: изучить возможности формирования диалогической речи у дошкольников с речевыми нарушениями средствами художественной литературы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: применялись методы наблюдения, экспериментальных занятий, психолого-педагогического анализа и беседы. В качестве основного материала использовались художественные тексты, сказки и инсценировки.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: целенаправленное использование художественной литературы способствовало обогащению словарного запаса, формированию навыков вопросно-ответной речи и участию в диалоге. Элементы диалогической речи развивались системно и устойчиво.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: работа с художественной литературой активизировала речевую деятельность детей с нарушениями речи и положительно повлияла на их психолингвистическое развитие.

Ключевые слова: диалогическая речь, речевые нарушения, дошкольный возраст, художественная литература, общение.

Для цитирования: Умарова М.А., Мамараджабова З.Н. Формирование диалогических форм речи у детей дошкольного возраста с нарушениями речи средствами литературы .// Inter education & global study.2025. №5 (1). С.284–288.

FORMATION OF DIALOGIC FORMS OF SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS BY MEANS OF LITERATURE

© Umarova M. A[1]✉, Zulfiya N. Mamarajabova[2]✉
[1,2]Tashkent International University of Kimyo, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: preschool children with speech disorders often face challenges in initiating verbal communication, which negatively affects their socialization and learning development. Therefore, using literary texts to develop dialogic speech is an important pedagogical approach.

AIM: to explore how literary works can help develop dialogic speech forms in preschool children with speech impairments.

MATERIALS AND METHODS: observation, experimental sessions, psychological-pedagogical analysis, and conversations were used. Fairy tales, stories, and dramatizations formed the core materials.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: targeted use of literature expanded children's vocabulary, reinforced question-and-answer speech forms, and improved their ability to engage in dialogue. Dialogic speech skills developed consistently.

CONCLUSION: using literature in speech development activities increased communicative engagement among children with speech impairments and supported their psycholinguistic growth.

Keywords: dialogic speech, speech impairment, preschool age, literature, communication.

For citation: Umarova M.A., Zulfiya N. Mamarajabova. (2025) 'Formation of dialogic forms of speech in preschool children with speech disorders by means of literature', Inter education & global study, №5 (1), pp.284–288. (In Uzbek).

Maktabgacha yosh davri bolaning psixofiziologik va nutqiy rivojlanishida asosiy bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bola atrofdagi olamni o‘zlashtirish, ijtimoiy tajribani egallash va muloqotga kirishish orqali shaxs sifatida shakllanadi. Ammo ayrim bolalarda nutqiy nuqsonlar mavjud bo‘lib, bu holat ularning tengdoshlar bilan erkin muloqot qilishiga, fikr bildirishiga va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga to‘sqinlik qiladi. Bunday muammolarni bartaraf etishda badiiy adabiyotdan foydalanish pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Badiiy adabiyot, ayniqsa ertaklar, bolalar adabiyoti, hikoyalar va dialoglarga boy matnlar bolada til sezgirligini rivojlantirish, eshitish va tushunish ko‘nikmalarini shakllantirishda katta rol o‘ynaydi. Ular orqali bola nafaqat so‘z boyligini oshiradi, balki muloqot madaniyatini ham egallaydi. Dialogik nutq, ya’ni ikki yoki undan ortiq shaxs o‘rtasida fikr almashish jarayoni bolada ijtimoiy tajriba hosil qilishning eng muhim omillaridan biridir. Aynan dialogik nutq shakllari orqali bola o‘z fikrini ifodalash, boshqalarni tinglash va o‘zaro tushunishga erishishni o‘rganadi.

Nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni shakllantirishda muayyan qiyinchiliklar mavjud bo‘lib, bu ularning nutqiy faolligini cheklab qo‘yadi. Ammo tajriba shuni ko‘rsatadiki, badiiy adabiyotdan maqsadli foydalanish bu muammolarni kamaytirishda ijobiy natijalar beradi. Ertaklar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar, dramalashtirilgan sahna ko‘rinishlari, hikoya qilish va suhbatlashish mashqlari bolalarning nutqiy faolligini oshiradi. Bolalar obrazlarga kirib, ularning tilida so‘zlashishga intiladilar, bu esa og‘zaki nutqni rivojlantirishga turtki beradi.

Tajriba ishlari shuni ko‘rsatadiki, badiiy adabiyot vositasida tashkil etilgan darslar bolalarda so‘z boyligini kengaytiradi, grammatik tuzilmalardan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmasini shakllantiradi hamda savol-javob shaklida muloqotga kirishishga undaydi. Bu mashg‘ulotlarda bolalarning faolligi ortadi, ular o‘z fikrini ifodalashga harakat qiladi, boshqa bolalar bilan fikr almashadi. Ayniqsa, rolga kirish orqali olib borilgan mashg‘ulotlarda bolalarning dialogik nutq faoliyati ancha faollashadi. Bola rol orqali o‘zga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nuqtai nazardan fikrlashni o‘rganadi, voqealarni tushunishga harakat qiladi, ularni og‘zaki tarzda ifodalashga intiladi.

Shuningdek, badiiy matnlar asosida tashkil etilgan savol-javob mashg‘ulotlari bolalarda mantiqiy fikrlash, izchil nutq yuritish va asosli javob qaytarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bola matnni tinglab yoki o‘qib, undan kerakli ma’lumotni ajrata oladi, bu esa uning tushunish va ifoda qilish malakalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarda bu ko‘nikmalar odatda sust rivojlangan bo‘ladi, shu bois ular bilan olib boriladigan mashg‘ulotlarda muloqotning faolligini oshirish, qiziqtirish va rag‘batlantirish muhim ahamiyatga ega. Badiiy adabiyot esa bu vazifalarni samarali tarzda bajaradi.

Bunday yondashuv nafaqat logopedik, balki tarbiyaviy va ijtimoiy jihatdan ham foydalidir. Bolaning badiiy obrazlar bilan tanishuvi, voqealarni his etib tushunishi, obrazga kirib ifodalashi uning hissiy-emotsional rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Bu orqali bola o‘zini anglaydi, boshqalarni tushunishga harakat qiladi, ijtimoiy normalarni o‘zlashtiradi. Bu esa maktabgacha ta’lim muassasalaridagi pedagogik jarayonning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, badiiy adabiyot bolalarda dialogik nutq shakllarini shakllantirishda ko‘p qirrali vosita sifatida xizmat qiladi. U til o‘rganishga asos bo‘ladi, muloqotga kirishish ehtiyojini uyg‘otadi, emotsional jarayonlarni faollashtiradi va ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi. Natijada, nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar asta-sekin og‘zaki muloqotga kirishishni o‘zlashtiradi, bu esa ularning umumiy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy adabiyot asosida olib boriladigan mashg‘ulotlar nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutq shakllarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv bolaning muloqotga kirishish faolligini oshiradi, tilni o‘zlashtirish jarayonini yengillashtiradi va uning ijtimoiy-psixologik moslashuviga ko‘maklashadi. Kelajakda bu sohadagi ilmiy-tadqiqotlar va amaliy mashg‘ulotlar logopediya faoliyatining metodik bazasini yanada boyitishi, har bir bola ehtiyojiga mos yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абрамова, Е. А. Коррекционная педагогика и психология: учебное пособие / Е. А. Абрамова. – Москва: Академия, 2020. – 312 с.
2. Журба, К. А. Развитие речи у детей дошкольного возраста с ОНР / К. А. Журба. – СПб.: Речь, 2019. – 224 с.
3. Юнусова, З. Ш. Nutq terapiyasi asoslari / Z. Sh. Yunusova. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 180 b.
4. Назарова, Л. М. Использование сказок в коррекционной работе с детьми / Л. М. Назарова // Дошкольное образование. – 2020. – №4. – С. 34–38.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Karimova, D. Maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirishda adabiy asarlarning ahamiyati // Pedagogik izlanishlar. – 2022. – №1. – B. 45–50.

6. Vygotskiy, L. S. Imaginative thinking and speech development in children / L. S. Vygotskiy. – Moscow: Pedagogika, 1991. – 236 p.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

[1]✉ **Umarova M.A**,magistrant, [2]✉ **Mamarajabova Zulfiya Narboyevna**, DSc, professor [**Умарова М.А,** магистрант, **Мамараджабова Зульфия Нарбоевна,** DSc, профессор], [**Umarova M.A,** master's student, **Mamarajabova Zulfiya Narboyevna,** DSc, professor]; [manzil: st. Shota Rustaveli, 156, 100121 Toshkent] [адрес: ул. Шота Руставели, 156, 100121 Ташкент], [address: st. Shota Rustaveli, 156, 100121 Tashkent]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MNEMONIK TEXNOLOGIYALARNI BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA QO‘LLASH IMKONIYATLARI

© O.S. Usmonova[1]✉

[1]Farg‘ona davlat universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida mnemonik texnologiyalarni qo‘llashning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari va ularning o‘quvchilarning eslab qolish, tafakkur va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Mnemonik usullar orqali o‘quvchilarda bilimni samarali o‘zlashtirish, motivatsiyani oshirish va ta’lim jarayonini interfaol va qiziqarli tashkil etish imkoniyatlari ochib beriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – boshlang‘ich ta’lim jarayonida mnemonik texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning eslab qolish darajasi, tafakkur ko‘nikmalari va o‘quv motivatsiyasini oshirishning ilmiy-amaliy asoslarini aniqlash va ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda mnemonik texnologiyalar bo‘yicha ilmiy adabiyotlar, mahalliy va xorijiy tajribalar tahlili, dars jarayonida kuzatuv va eksperimental sinovlar, o‘quvchilar va o‘qituvchilar bilan suhbatlar va so‘rovnomalar natijalari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari mnemonik texnologiyalar o‘quvchilarning eslab qolish darajasini 35% ga oshirishini, ularning darsga qiziqishini kuchaytirishini va murakkab tushunchalarni osonroq o‘zlashtirishga yordam berishini ko‘rsatdi. O‘qituvchilar mnemonik texnologiyalarni darsni jonlantirish va o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida shakllantirishda samarali vosita sifatida baholadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda mnemonik texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning eslab qolish, ijodiy va assotsiativ fikrlash, shuningdek, mustaqil izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berishini tasdiqladi. Kelgusida mnemonik metodlar asosida metodik qo‘llanmalar yaratish va o‘qituvchilar malakasini oshirish tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: mnemonik texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, eslab qolish, o‘quv motivatsiyasi, pedagogik innovatsiyalar.

Iqtibos uchun: Usmonova O.S. Mnemonik texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limda qo‘llash imkoniyatlari. // Inter education & global study. 2025. c. B.289–294.

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МНЕМОТЕХНИКИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

© О.С. Усмонова[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1] Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические основы, практические возможности и роль применения мнемонических технологий в процессе начального образования для развития запоминания, мышления и творческих способностей учеников. Анализируются пути повышения эффективности обучения, усиления мотивации и организации учебного процесса в интерактивной и увлекательной форме.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить научно-практические основы применения мнемонических технологий в начальном обучении для повышения уровня запоминания, развития мыслительных навыков и учебной мотивации учащихся, а также внедрение этих технологий в образовательный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование включало анализ научной литературы по мнемоническим технологиям, изучение отечественного и зарубежного опыта, наблюдения и экспериментальные занятия, анкетирование и беседы с учителями и учениками.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что применение мнемонических технологий повышает уровень запоминания учащихся в среднем на 35%, усиливает их интерес к учебе и способствует более легкому усвоению сложных понятий. Учителя оценили мнемонические методы как эффективный инструмент для оживления уроков и вовлечения учеников в активное участие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило, что применение мнемонических технологий в начальной школе способствует развитию памяти, ассоциативного и творческого мышления, а также самостоятельного поиска знаний. Рекомендуется разработка методических пособий и проведение курсов повышения квалификации учителей по данной тематике.

Ключевые слова: мнемонические технологии, начальное образование, запоминание, учебная мотивация, педагогические инновации.

Для цитирования: Усмонова О.С. Возможности применения мнемотехники в начальном образовании.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 289–294.

THE POSSIBILITIES OF USING MNEMONICS IN PRIMARY EDUCATION

© Odinaxon S. Usmonova[1]✉
[1]Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article explores the theoretical foundations, practical opportunities, and the role of applying mnemonic technologies in primary education to

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

enhance memory, thinking, and creativity in students. It examines ways to improve learning effectiveness, boost motivation, and organize interactive, engaging lessons.

AIM: the main objective of the study is to identify the scientific and practical foundations for applying mnemonic technologies in primary education to increase memory retention, develop thinking skills and learning motivation, and integrate these methods into the teaching process.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing scholarly literature on mnemonic technologies, reviewing domestic and international practices, conducting classroom observations and experimental sessions, and collecting feedback through surveys and interviews with teachers and students.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that using mnemonic technologies increased students' memory retention by an average of 35%, enhanced their interest in learning, and helped them better grasp complex concepts. Teachers evaluated mnemonic methods as an effective tool for enlivening lessons and fostering active student participation.

CONCLUSION: the study confirmed that applying mnemonic technologies in primary education supports the development of memory, associative and creative thinking, and independent learning skills. It is recommended to develop methodological guides and offer teacher training courses on mnemonic techniques.

Keywords: mnemonic technologies, primary education, memory retention, learning motivation, pedagogical innovations.

For citation: Odinaxon S. Usmonova. (2025) ‘The possibilities of using mnemonics in primary education’, Inter education & global study, 5(1), pp.289–294. (In Uzbek).

XXI asr — axborot, innovatsiya va texnologiyalar asri bo‘lib, bu davrda jamiyat a’zolarining tafakkuri, dunyoqarashi, ilmiy bilimlarga bo‘lgan ehtiyoji hamda ularni amalda qo‘llay olish ko‘nikmalari nihoyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ta’lim tizimining boshlang‘ich bo‘g‘inida bu ehtiyojlarni to‘g‘ri yo‘naltirish va shakllantirish kelajak avlodning poydevorini mustahkamlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining va Vazirlar Mahkamasining so‘nggi yillarda qabul qilgan qarorlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, innovatsion va interfaol metodlarning ta’limga keng joriy qilinishi ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Bu esa o‘qituvchidan nafaqat bilim berishni, balki o‘quvchilarning tafakkurini, dunyoqarashini, hayotga va ilm-fanga bo‘lgan qiziqishini shakllantirishni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, mnemonik texnologiyalar — ya’ni eslab qolish, xotirani kuchaytirish, bilimlarni mustahkamlashga qaratilgan metodik vositalar — boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda muhim pedagogik imkoniyatlar yaratadi. Mazkur texnologiyalar yordamida murakkab

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tushunchalar oddiy va esda qolarli shakllarga aylantiriladi, bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarda ilmiy tafakkur va muammoli vaziyatlarga mustaqil yondashuv ko‘nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy ta’lim tizimida axborot hajmining ortib borayotgani va o‘quvchilardan ko‘proq mustaqil fikrlash, tez eslab qolish va ilgari o‘zlashtirilgan bilimlarni samarali qo‘llay olish talab etilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu jarayonlarni yengillashtirish va samarali tashkil etish muhim vazifalardan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, mnemonik texnologiyalar o‘qitish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida e’tirof etilmoqda. Mnemonik texnologiyalar — bu axborotni ongli tarzda eslab qolishga yordam beradigan turli xil yodlash usullaridir. Ular metaforalar, qisqartmalar, assotsiatsiyalar, vizual tasvirlar va ritmik formulalardan foydalanishga asoslanadi. Ushbu maqola aynan shu texnologiyalarning boshlang‘ich ta’limga tatbiq etilish imkoniyatlarini ochib beradi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichi — bu o‘quvchining tafakkuri, eslab qolish qobiliyati va dunyoqarash asoslari shakllanadigan eng muhim davrdir. Shu bois, bu davrda ta’lim jarayonida har bir metod va yondashuv o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tanlanishi kerak. Mnemonik texnologiyalar aynan shu talablarga javob beruvchi, eslab qolish va qayta tiklash faoliyatini kuchaytirishga xizmat qiluvchi samarali vositadir.

METOD

Tadqiqot quyidagi metodlarga tayangan:

- Nazariy-metodik tahlil: Mnemonik texnologiyalar bo‘yicha ilg‘or ilmiy manbalar, xorijiy va mahalliy pedagogik tajribalar tahlil qilindi.
- Empirik kuzatuv: Boshlang‘ich sinflarda dars jarayonida mnemonik usullardan foydalanish samaradorligi o‘rganildi.
- Eksperimental tajriba: Ikki guruhda (tajriba va nazorat) dars mashg‘ulotlari tashkil etildi. Tajriba guruhida mnemonik metodlar asosida o‘qitish yo‘lga qo‘yildi.
- So‘rovnoma va suhbat: O‘quvchilar va o‘qituvchilar bilan intervyular, yozma so‘rovnomalar orqali fikrlar to‘plandi va tahlil qilindi.

Mnemonik texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limda qo‘llash quyidagi jihatlari bilan ahamiyatlidir:

- 1. Xotirani rivojlantirish va mustahkamlash

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq konkret obrazlar orqali bilimni o‘zlashtiradilar. Mnemonik metodlar esa, aynan obrazli tafakkurga asoslangan bo‘lib, yangi tushunchalarni esda qolarli shakllarda (assotsiatsiyalar, hikoyalar, rasmiy kodlashlar) taqdim etadi. Bu esa bilimlarni mustahkamlash va uzoq muddat eslab qolishga xizmat qiladi.

- 2. Murakkab ilmiy tushunchalarni oddiylashtirish

Boshlang‘ich sinf fanlarida ayrim mavzular o‘quvchilar uchun murakkab va tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Mnemonik yondashuvlar bu tushunchalarni obrazli, qiziqarli va sodda shakllarda berish orqali bolalarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg‘otadi. Masalan, tabiatshunoslik fanida "Fotosintez" jarayonini "quyosh – oshpaz, barg – oshxona, havo – ingredient" tarzida kodlash orqali tushuntirish mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- 3. Fanlararo integratsiyani kuchaytirish

Mnemonik texnologiyalar turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlashda samarali vositadir. Masalan, matematika darsida sonlar qatorini o‘rganishda musiqiy ritmlar yoki she’rlar orqali yod olish, ona tili darsida esa grammatik qoidalarni obrazlar bilan ifodalash orqali ilmiy-tabiiy fanlar bilan integratsiya qilinadi.

- 4. Ijodiy fikrlash va mustaqil izlanishni qo‘llab-quvvatlash

Mnemonik metodlar nafaqat eslab qolishga, balki o‘quvchilarning tasavvurini, ijodiy fikrlashini va muammoli vaziyatlarga mustaqil yondashuvini ham rivojlantiradi. Ular o‘zlari yangi kodlar, obrazlar, hikoyalar yaratish orqali ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadilar.

- 5. Didaktik o‘yinlar orqali samarali ta’lim

Mnemonik texnologiyalar o‘yinli metodlar bilan uyg‘unlashib, darsni jonlantiradi. O‘yin asosida berilgan mnemonik topshiriqlar o‘quvchilarda raqobat, musobaqa, faollik va jamoaviylik ruhini rivojlantiradi. Bu esa ularning darsga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi.

- 6. Individuallashtirilgan ta’lim imkoniyati

Har bir o‘quvchining o‘ziga xos eslab qolish usuli mavjud. Mnemonik metodlar turli didaktik formatlarda qo‘llanishi sababli o‘quvchilarga o‘zlariga qulay usulni tanlash imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarning individual rivojlanishiga xizmat qiladi.

NATIJALAR

Eksperimental tadqiqotlar natijasida quyidagi muhim xulosalar olindi:

- O‘quvchilarning eslab qolish ko‘rsatkichlari o‘rtacha 35% ga yuqori bo‘ldi.
- Mnemonik usullar yordamida o‘quvchilarda darsga bo‘lgan qiziqish ortdi, ularning faol ishtirokchiligi ta’minlandi.
- O‘quvchilar murakkab mavzularni obrazli va bog‘liqli tarzda yodlab olishga o‘rgandi, bu esa ularning tafakkur darajasini ijobiy rivojlantirdi.
- O‘qituvchilar mnemonik texnologiyalarni o‘quv materialini jonlantiruvchi, interaktiv va qiziqarli qiluvchi vosita sifatida baholashdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mnemonik texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limga joriy etish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini soddalashtiradi, ularning psixologik va kognitiv xususiyatlariga mos keladi. Ayniqsa, bu metodlar kichik yoshdagi bolalarda abstrakt tushunchalarni tushunish va ularni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mnemonik metodlarning samaradorligi ularning vizual, eshitish va kinestetik o‘rganish uslublariga moslashuvchanligi bilan bog‘liq. Masalan, tabiat fanlaridagi murakkab atamalarni metaforalar yoki qisqartmalar yordamida yodlash, til o‘rgatishda she’riy shakldagi yodlovlar juda samarali bo‘ldi. Bu esa o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘nikmalarini chuqurlashtirib, dars jarayonini ijodiy tusga keltiradi.

XULOSA

Boshlang‘ich ta’limda mnemonik texnologiyalarni qo‘llash nafaqat eslab qolish jarayonini samarali tashkil etadi, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, assotsiativ tafakkur, obrazli tasavvur va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ushbu

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

texnologiyalar dars jarayonining sifatini oshiradi va o‘quvchilarni faol ta’lim ishtirokchisiga aylantiradi. Kelgusida mnemonik texnologiyalar asosida metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish, o‘qituvchilarni maxsus malaka oshirish kurslari orqali bu uslublarga o‘rgatish tavsiya etiladi. Mnemonik texnologiyalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos holda qo‘llash orqali ularning ilmiy dunyoqarashi, eslab qolish qobiliyati, fikrlash doirasi va qiziqishlarini izchil rivojlantirish mumkin. Bunday texnologiyalar darslarni jonlantiradi, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi va bilimlarni ongli, mustahkam o‘zlashtirishlariga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Atkinson, R. C., & Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. In K. W. Spence & J. T. Spence (Eds.), The psychology of learning and motivation (Vol. 2, pp. 89–195). Academic Press.
2. Bellezza, F. S. (1981). Mnemonic devices: Classification, characteristics, and criteria. Review of Educational Research, 51(2), 247–275. https://doi.org/10.3102/00346543051002247
3. Mastropieri, M. A., & Scruggs, T. E. (1998). Enhancing school success with mnemonic strategies. Intervention in School and Clinic, 33(4), 201–208. https://doi.org/10.1177/105345129803300403
4. O‘zbekistan Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2020). Boshlang‘ich ta’lim metodikasi: Amaliy qo‘llanma. Toshkent: O‘qituvchi.
5. Schunk, D. H. (2012). Learning theories: An educational perspective (6th ed.). Boston, MA: Pearson.
6. Woolfolk, A. (2016). Educational Psychology (13th ed.). Pearson.
7. Yusupova, M. A. (2022). Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash usullari. Ta’lim va Innovatsiya, 3(1), 44–49

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Usmonova Odinaxon Sobirovna**, katta o‘qituvchi PhD [**Усмонова Одинахон Собировна** ,старший преподаватель PhD], [**Usmonova Odinaxon Sobirovna** senior teacher PhD]; manzil: 150100, Farg`ona shahri, Murabbiylar ko`chasi, 19-uy., [адрес: 150100, г. Фергана, ул. Мурабийлар, д. 19], [address: Murabiylar str., 19, Fergana, 150100]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA EMOTSIONAL LIDERLIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSLARI

© X.N. Qodirova[1]✉, N.O‘. Ismoilova[2]✉
[1]Toshkent amaliy fanlar universiteti, Toshkent, O‘zbekiston
[2]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlik qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan metodlar tahlil qilinadi. Rolli o‘yinlar, guruhli muhokamalar, interaktiv darslar va zamonaviy texnologiyalarning o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojiga ta’siri yoritib beriladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlik qobiliyatlarini shakllantirishda eng samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlash va baholashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda pedagogik va psixologik adabiyotlar, shuningdek, ClassDojo kabi zamonaviy platformalar tahlil qilindi. Rolli o‘yinlar, guruhli muhokamalar, simulyatsion mashg‘ulotlar va loyihaviy ta’lim asosiy metodlar sifatida qo‘llandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: amaliy tajribalar shuni ko‘rsatdiki, interaktiv yondashuvlar orqali o‘tkazilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarda hissiy ong, ijtimoiy ko‘nikmalar va akademik faollikni sezilarli darajada oshirgan. Shuningdek, liderlik fazilatlari o‘z-o‘zidan shakllana boshlagan.

XULOSA: tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda emotsional liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishda interaktiv metodlar va zamonaviy texnologiyalarning yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqlaydi. Ota-onalar bilan hamkorlik va tizimli yondashuv bu jarayonni yanada kuchaytiradi.

Kalit so‘zlar: metod, usul, rolli o‘yin, dramatizatsiya, guruhli muhokama, fikr almashish, simulyatsion mashg‘ulot, loyihaviy ta’lim, interaktiv dars.

Iqtibos uchun: Qodirova X.N, Ismoilova N.O‘. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlik qobiliyatini shakllantirishning asoslari.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.295-300.

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРСТВА У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

© Х.Н. Кодирова[1]✉, Н.О. Исмоилова[2]✉
[1] Ташкентский университет прикладных наук, Ташкент, Узбекистан
[2]Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются методы формирования эмоционального лидерства у учащихся начальных классов. Особое внимание уделяется ролевым играм, групповым дискуссиям, интерактивным урокам и использованию современных технологий для развития социально-эмоциональных навыков.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — определить и оценить наиболее эффективные педагогические подходы для формирования навыков эмоционального лидерства у младших школьников.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы педагогические и психологические источники, а также использованы современные платформы, такие как ClassDojo. В качестве основных методов применялись ролевые игры, групповые обсуждения, симуляционные занятия и проектное обучение.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: практические занятия показали, что применение интерактивных методов способствует повышению уровня эмоционального интеллекта, развитию социальных навыков и академической активности. Учащиеся начинали демонстрировать лидерские качества в естественной форме.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают высокую эффективность интерактивных методов и современных технологий в формировании эмоционального лидерства в начальной школе. Вовлечение родителей и системный подход усиливают педагогический эффект.

Ключевые слова: метод, подход, ролевая игра, драматизация, групповая дискуссия, обмен мнениями, симуляционные занятия, проектное обучение, интерактивный урок.

Для цитирования: Х.Н.Кодирова. Н.О.Исмоилова. Основы формирования навыков эмоционального лидерства у младших школьников.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С.295-300.

THE BASICS OF DEVELOPING EMOTIONAL LEADERSHIP SKILLS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

© X.N Qodirova[1]✉, N.O‘ Ismoilova[2]✉
[1] Tashkent University of Applied Sciences, Tashkent, Uzbekistan
[2]Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes methods for developing emotional leadership skills in primary school students. Particular attention is given to role-playing

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

games, group discussions, interactive lessons, and the use of modern technologies to foster social-emotional growth.

AIM: the main aim of the study is to identify and evaluate the most effective pedagogical approaches for developing emotional leadership abilities in primary school students.

MATERIALS AND METHODS: the study included the analysis of pedagogical and psychological literature, as well as modern platforms such as ClassDojo. Key methods applied were role-play, group discussions, simulation exercises, and project-based learning.

DISCUSSION AND RESULTS: practical experience showed that interactive approaches significantly improved students' emotional awareness, social skills, and academic engagement. Leadership traits emerged naturally through structured group activities.

CONCLUSION: the findings confirm the effectiveness of interactive methods and modern technology in cultivating emotional leadership among young learners. Collaboration with parents and a systemic approach further enhance the impact of these strategies.

Keywords: method, technique, role-playing, dramatization, group discussion, exchange of ideas, simulation exercises, project-based learning, interactive lesson.

For citation: X.N. Qodirova, N.O‘ Ismoilova. (2025) ‘The basics of developing emotional leadership skills in elementary school students’, Inter education & global study, 5(1), pp.295-300. (In Uzbek).

Bugungi jamiyatda insonlarning hissiy va ijtimoiy kompetensiyalariga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim davrida o‘quvchilarning emotsional intellekti va liderlik qobiliyatlarini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Emotsional liderlik o‘quvchilarning o‘z hissiyotlarini boshqarish atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish va ijtimoiy muhitda yetakchi bo‘lish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalik davrida shakllangan emotsional intellekt va liderlik qobiliyatlari kelajakda akademik va kasbiy muvaffaqiyatga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Shuning uchun, zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga alohida e’tibor qaratish zarur.

Emotsional liderlik shaxsning o‘z hissiyotlarini tushunishi, boshqarishi va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini anglatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu ko‘nikmalar juda muhim bo‘lib, ular ijtimoiy munosabatlar, o‘ziga bo‘lgan ishonch va akademik muvaffaqiyatga bevosita ta’sir qiladi. Emotsionla liderlikning shakllanishi yosh bolalar uchun nafaqat ijtimoiy muhitdaga moslashishda, balki ta’lim jarayonida faol ishtirok etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir sohani o‘rganishda, o‘rgatishda turli xil usullar, yo‘llardan foydalaniladi, fanda esa bu atama metod deyiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Metod (yun. "metodos" — bilish yoki tadqiqot yo‘li, nazariya, ta’limot) — voqelikni amaliy va nazariy egallash, o‘zlashtirish, o‘rganish, bilish uchun yo‘l yo‘riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usulidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlikni rivojlantirish uchun turli pedagogik metodlardan foydalanish mumkin. Quyidagi metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlik qobiliyatini shakllantirish uchun eng samarali hisoblanadi. Bular:

- rolli o‘yinlar va dramatizatsiya;
- guruhli mukohamalar va fikr almashish;
- interaktiv darslar va texnologik yonshashuvlar;
- simulyatsion mashg‘ulotlar va loyihaviy ta’lim;

Fikrimcha, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional lederlik qobiliyatini shakllantiriish ko‘proq amaliyot bilan bog‘liq jarayon bo‘lganligi uchun o‘quvchilar o‘zlari mustaqil ishtirok etadigan interaktiv metod, interfaol metod, aqliy hujum metod va keng qo‘llaniladigan suhbat metodlaridan foydalansak maqsadga muvofiqdir. Bu metodlarni qo‘llab mashg‘ulotlar olib borayotganizda rolli o‘yilar guruhli o‘yinlardan va o‘zaro fikr almashish usullaridan foydalanamiz, natijada guruh sardori bo‘lishni hohlamaydigan bolalar o‘zlari bilmagan holda guruh sardorii bo ‘ladi vao‘zini shu guruh haloskori yoki yetakchisi ekanlini his qilgan holda yetakchilikka doir fazilatlar shakllana boshlaydi.

1. Rolli o‘yinlar va dramatizatsiya rolli o‘yinlar va dramatizatsiya bolalarga

ijtimoiy muhitda o‘zini tutish, boshqalar bilan hamkorlik qilish va hissiy holatlarni tushunish imkonini beradi[1]. Bolalarning bu metod orqali o‘ziga bo‘lgan ishonchini orttirish, boshqalar bilan erkin muloqot qilish hamda atrofdagilarning hissiyotlarini anglashi kabi xislatlarni shakllantirish mumkin.

M.Shonazorova o‘zining maqolasida ushbu metodning asosiy jihatlarini quyidagicha keltirgan

- o‘quvchilar hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirib, turli ro‘llarni sinab ko‘rishadi.
- ular turli ijtimoiy rollarni bajarib, o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishni o‘rganishadi.
- jamoaviy muhitda o‘z fikrlarini ifoda etish va boshqalarni tushunish qobiliyatini oshiradi[2]. Masalan, “Maktab rahbari” o‘yini orqali bolalar yetakchilik mas’uliyatini his qilishadi va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishadi.

2. Guruhli muhokamalar va fikr almashish

N.Karimovaning fikriga ko‘ra, o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish va ijtimoiy tushunchalarini rivojlantirish uchun guruhli muhokamalar orqali bolalar ijtimoiy va hissiy muammolarni anglash hamda hal qilishni o‘rganadi[3]. Ushbu metod quyidagi imkoniyatlarga ega:

- o‘z fikrini erkin ifodalash;
- boshqalarning fikrini tinglash va hurmat qilish[4].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

– liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishga va uni amaliyotda shakllantirishga yordam beradi.

Masalan, “Men yetakchi bo‘lsam...” mavzusida muhokama tashkil qilinsa, bolalar yetakchilik haqida o‘z qarashlarini bildirishadi. Fikrimcha, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida qanchalik ko‘p guruhli mukohamalar tashkil qilib treninglar o‘tkazsa, shunchalik o‘quvchilarning o‘z fikrini bildirish va notanish davralarda o‘ziga ishongan holda emotsional liderlik qobiliyatlarini qiyinchiliksiz namoyon eta oladi.

3. Interaktiv darslar va texnologik yondashuvlar

ClassDoja o‘zining kitobida va internet saytlarida, axborot texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning emotsional yetakchiligini rivojlantirish bugungi kunda muhim yo‘nalish hisoblanishini yozgan[5]. Bunga misol tariqasida quyidagi ma’lumotlarni keltirgan. Masalan: ClassDojo platformasi orqali o‘quvchilar o‘z ijtimoiy va emotsional rivojlanishini kuzatish imkoniga ega bo’lishadi. Bu usul quyidagi afzalliklarga ega:

– o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi;

– o‘quvchilarda o‘ziga ishonch va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi[6].

Muallifning fikriga qo‘shimcha qiladigan bo‘lsak, interaktiv darslar va texnologik yondashuvlar o‘quvchilarda emotsional liderlik qobiliyatining shakllanishi uchun samarali usul hisoblanadi, chunki bu usulni ingliz ClassDojo o‘zining platformasida isbotlagan. Yuqoridagi metod o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini, muloqot ko‘nikmasini oshirish bilan bir qatorda o‘quvchilarga motivatsiya olishiga imkoniyat yaratuvchi usul ham hisoblanadi.

4. Simulyatsion mashg‘ulotlar va loyihaviy ta’lim

Simulyatsion mashg‘ulotlar bolalarning real hayotga yaqin sharoitlarda emotsional liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu usul quyidagicha ishlaydi:

– o‘quvchilarga turli muammoli vaziyatlar beriladi va ular qanday harakat qilish kerakligini aniqlashadi;

– jamoa bo‘lib ishlash orqali bolalar bir-biriga yordam berish, muammoni hal qilish va yetakchilik ko‘nikmalarini shakllantirishadi;

– shaxsiy va jamoaviy ma’suliyatni his qilish o‘rganiladi;

Masalan, “Maktabda do‘stlik” loyihasi orqali o‘quvchilar guruh bo‘lib muammolarni hal qilishadi va hissiy tajribalarni muhokama qilishadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, emotsional liderlik qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida quyidagi natijalarga olib keladi:

– hissiy ong darajasining oshishi – bolalar o‘z hissiyotlarini yaxshiroq tushunishadi va boshqarishadi.

– ijtimoiy ko‘nikmalarning rivojlanishi – o‘quvchilar guruh bilan ishlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini orttirishadi.

– akademik natijalarning yaxshilanishi – emotsional jihatdan barqaror bolalar darslarda faolroq ishtirok etadi va yuqori natijalarga erishadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shuningdek, tadqiqotlariga ko‘ra, emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan interaktiv metodlar bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va stressni kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlik qobiliyatini shakllantirish uchun interaktiv va innovatsion metodlarni keng qo‘llash, zamonaviy texnologiyalar va rolli o‘yinlardan keng foydalanish zarur, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, emotsional intellekt va liderlikni shakllantirish metodikasini o‘qituvchilar o‘zlashtirishi lozim. Ota-onalarni jalb qilish, bolalarning emotsional rivojlanishi uchun oilaviy muhit muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun yuqorida keltirilgan metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional liderlik qobiliyatlarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi. Shu asosda ta’lim jarayonida emotsional intellektni rivojlantirish bo‘yicha tizimli yondashuvlarni joriy etish zarur hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rahmonov, I. (2020). Pedagogik psixologiya va emotsional rivojlanish. Buxoro: Ma’rifat.
2. Shonazarova, M. (2023). Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda shaxsiy va emotsional taraqqiyotning o‘ziga xos jihatlari. Ta’lim va tarbiya jurnali, 5(2), 45-57.
3. Karimova, N. (2022). Boshlang‘ich ta’limda emotsional intellektni rivojlantirish metodlari. Toshkent: Ilmiy pedagogika nashriyoti.
4. Abdullayev, S. (2021). Yosh bolalarda liderlik qobiliyatini shakllantirish texnologiyalari. Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.
5. ClassDojo. (2023). Social-Emotional Learning Through Technology. Retrieved from www.classdojo.com.
6. Johnson, S. K. (2022). Emotional Leadership in Early Childhood Education: A Practical Guide. Oxford University Press.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **X.N.Qodirova**, katta o‘qituvchisi (PhD) [**Х.Н.Кодирова**, старший преподаватель (PhD),], [**X.N.Qodirova** Senior Lecturer (PhD)]; manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Gavxar ko'chasi, 1-uy, [адрес: г. Ташкент, Чиланзарский район, ул. Гавхара, дом 1], [address: Tashkent, Chilanzar district, Gavkhara str., 1]

✉**N.O‘.Ismoilova**, magistr [**Н.О.Исмоилова** ,магистр,], [**N.O‘.Ismoilova** master’s student,]; manzil: Toshkent sh., Chilonzor tumani, Bunyodkor ko’chasi 27 uy., [адрес: Г. Ташкент, Чиланзарский район, ул. Бунедкор, дом 27.], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor St., 27.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA DIALOGLI MULOQOTNI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

© D.S. Abdisamatova[1]✉

[1]Termiz davlatpedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya:

KIRISH: zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilar bilan faol va samarali muloqotni yo‘lga qo‘yish muhim omillardan biridir. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan olib boriladigan darslarda dialogli muloqot o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, fikrlash va fikr bildirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim bosqichida dialogli muloqotni shakllantirishning samarali usullari, ularning amaliyotdagi o‘rni va natijadorligi yoritiladi.

MAQSAD: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida dialogli muloqotni shakllantirish bo‘yicha samarali usullarni aniqlash, ularni amaliyotga joriy etish hamda bu jarayon orqali o‘quvchilarning nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

kuzatuv metodi – boshlang‘ich sinf darslarida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotni tahlil qilish uchun;

suhbat va so‘rovnoma metodi – o‘quvchilarning muloqotga munosabatini o‘rganish maqsadida;

amaliy tajriba – dialogli muloqot usullarini sinfda joriy etish va kuzatish. material sifatida esa maktabdagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirokida olib borilgan darslar, o‘quv rejalari hamda metodik qo‘llanmalardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, dialogli muloqotni yo‘lga qo‘yish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

- Savol-javob asosidagi muloqot **–** o‘quvchining mustaqil fikrlashini rag‘batlantiradi.
- Rol o‘ynash mashqlari (dialog dramasi) **–** muloqot madaniyatini rivojlantiradi.
- Juftlik va guruhli ishlash **–** o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik va tinglash ko‘nikmasini shakllantiradi. Ushbu usullarni tizimli va maqsadli qo‘llash orqali o‘quvchilarning o‘z fikrini erkin ifoda etish darajasi oshgani kuzatildi.

XULOSA: Dialogli muloqot boshlang‘ich ta’limda nafaqat til o‘rgatish, balki o‘quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ salohiyatini oshirishda ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchining to‘g‘ri yondashuvi, interfaol metodlardan foydalanishi, har bir o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlash orqali dialogli muloqot samaradorligini oshirish mumkin.

Kalit so‘zlar: dialogli muloqot, boshlang‘ich ta’lim, interfaol usullar, kommunikativ kompetensiya, savol-javob, guruhli ish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun: Abdisamatova D.S. Boshlang'ich sinflarda dialogli muloqotni shakllantirishning samarali usullari..// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.301-308.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПОСТРОЕНИЯ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

© Д.С. Абдисаматова[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан.

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: в современном образовательном процессе одним из важных факторов является установление активного и эффективного общения с учащимися. Особенно в начальных классах диалоговое общение способствует развитию речевой активности учащихся, их мышления и навыков выражения мнений. В данной статье освещаются эффективные методы формирования диалогового общения на начальной ступени образования, их практическое значение и результативность.

ЦЕЛЬ: определить эффективные методы формирования диалогового общения у учащихся начальных классов, внедрить их в практику и через данный процесс развить речевые и коммуникативные компетенции учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования были использованы следующие методы:

- Метод наблюдения — для анализа взаимодействия между учителем и учеником на уроках в начальных классах;
- Метод интервью и анкетирования — с целью изучения отношения учащихся к общению;
- Практический эксперимент — внедрение методов диалогового общения в классе и наблюдение за процессом. В качестве материала использовались уроки с участием учащихся начальных классов, учебные планы и методические пособия.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что для организации диалогового общения эффективными являются следующие методы:

- Общение на основе вопросов и ответов — стимулирует самостоятельное мышление учащихся;
- Игры на ролевое взаимодействие (диалог-драма) — развивают культуру общения;
- Работа в парах и группах — формирует навыки сотрудничества и умения слушать. Систематическое и целенаправленное применение этих методов способствовало росту уровня свободного выражения мыслей учащимися.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: диалоговое общение в начальном образовании играет важную роль не только в обучении языку, но и в развитии социальных и коммуникативных способностей учащихся. Повышение эффективности диалогового общения возможно за счет правильного подхода учителя, использования интерактивных методов и обеспечения активного участия каждого ученика.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ключевые слова: диалоговое общение, начальное образование, интерактивные методы, коммуникативная компетенция, вопрос-ответ, групповая работа.

Для цитирования: Абдисаматова Д.С. Эффективные методы построения диалогического общения в начальных классах.// Inter education & global study. 2025. №5 (1). С.301-308.

EFFECTIVE METHODS FOR BUILDING DIALOGIC COMMUNICATION IN PRIMARY GRADES

© Dildora S. Abdisamatova[1]✉
[1]Termiz State Pedagogical Institute, Termiz, Uzbekistan.

Annotation:

INTRODUCTION: in the modern educational process, establishing active and effective communication with students is one of the key factors. Especially in primary school lessons, dialogic interaction enhances students' speech activity and develops their thinking and expression skills. This article highlights effective methods for developing dialogic communication at the primary education stage, their practical application, and effectiveness.

OBJECTIVE: to identify effective methods for developing dialogic communication among primary school students, implement these methods in practice, and foster students' speech and communicative competencies through this process.

MATERIALS AND METHODS: the study employed the following methods:

- Observation method – to analyze teacher-student communication during primary school lessons;
- Interview and survey method – to explore students' attitudes toward communication;
- Practical experiment – implementing dialogic communication techniques in the classroom and monitoring the outcomes. The materials included lessons conducted with primary school students, educational plans, and methodological manuals.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study showed that the following methods are effective in establishing dialogic communication:

- Question-and-answer-based dialogue – encourages independent thinking;
- Role-playing exercises (dialogue drama) – foster communication culture;
- Pair and group work – develop cooperation and listening skills among students.

Systematic and purposeful application of these methods increased students' ability to express their thoughts freely.

CONCLUSION: dialogic communication in primary education is important not only for language acquisition but also for enhancing students' social and communicative potential. The effectiveness of dialogic communication can be increased through the teacher's appropriate approach, the use of interactive methods, and ensuring active participation of each student.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: dialogic communication, primary education, interactive methods, communicative competence, question-answer, group work.

For citation: Dildora S. Abdisamatova “Effective methods for building dialogic communication in primary grades.”, Inter education & global study, №5 (1), pp. 301-308. (In Uzbek).

Har bir o‘quvchining o‘ziga xos o‘rganish uslubi bor, shuning uchun o‘qituvchi har bir o‘quvchiga individual yondashishi kerak. Ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga qarab ta'lim jarayonini moslashtirish o‘quvchilarning samarali o‘rganishiga yordam beradi. Boshlang‘ich sinflarda o‘yinlar va turli faoliyatlar o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish, bilimlarni mustahkamlash va o‘quvchilarni qiziqtirish uchun muhimdir Muloqot boshqa birovning nuqtai nazaridan ko‘rilgan fikrlarni ifodalash qobiliyatini anglatadi; u (birinchi navbatda ochiq) savol va javoblar zanjiri bilan tavsiflanadi; u bitta dars davomida yoki darslar davomida barqaror bo‘lishi mumkin; va u "izlanish nutqi" g‘oyasiga asoslanadi, bunda o‘quvchilar umumiy bilimlarni quradilar va o‘z fikrlarini o‘zgartirishga va o‘z g‘oyalarini tanqid qilishga tayyor bo‘ladi. Muloqot “shunchaki gapirish” dan ko‘proq narsadir. Bu o‘qituvchilar va o‘quvchilarning bir-birining g‘oyalariga asoslanishini, savollar berishini va birgalikda talqin qilishni o‘z ichiga oladi.

Ona tili darslarida dialogik muloqot o‘quvchilar o‘rtasida interfaol, dinamik va mazmunli almashish muhimligini ta’kidlaydi. Bu nafaqat lingvistik kompetentsiyani, balki kognitiv, ijtimoiy va hissiy qobiliyatlarni ham oshiradi, talabalarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi. Diologli muloqotni o‘zlashtirishda ijtimoiy o‘zaro ta'sirning ahamiyatini ta'kidlaydigan sotsial-madaniy nazariyasiga asoslanib, dialogik o‘qitish maqsadli dialog orqali tanqidiy fikrlash, chuqurroq tushunish va muammolarni birgalikda hal qilishga yordam beradi. U yondashuv o‘quvchilarni bir-birlari bilan muloqotga kirishishga, o‘z fikrlari haqida mulohaza yuritishga va turli kontekstlarda g‘oyalarni samarali ifoda etish qobiliyatlarini rivojlantirishga undaydi. Dialogik muloqotni o‘z ichiga olgan holda, o‘qituvchilar faol o‘rganish, tengdoshlar bilan hamkorlik va yuqori darajadagi fikrlashni osonlashtiradigan muhitni yaratishi mumkin. Bu o‘quvchilarga turli nuqtai nazarlarni o‘rganish, ma'nolarni muhokama qilish va jamoaviy bilimlarni shakllantirish imkonini beradi. Ushbu maqolada dialogik muloqotni ona tilini o‘qitishga integratsiyalashning amaliy strategiyalari ko‘rsatilgan, bunda tilning haqiqiy, hamkorlikda va aks ettiruvchi ishlatilishini rag‘batlantiradigan usullarga e'tibor qaratiladi. Ushbu usullar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ijodkorlikni rag‘batlantirish va pirovardida o‘quvchilarning umumiy til, kommunikativ kompetentsiya va madaniy xabardorligini oshirishga qaratilgan.

Muloqot muhiti aniq, hamkorlikda ishlab chiqilgan me'yorlardan boshlanadi, ular o‘quvchilarni hurmat qilishlarini, tinglashlarini va ishtirok etishga undashlarini ta'minlaydi. Ushbu me'yorlarni o‘rnatish juda muhim, chunki ular o‘zaro hamkorlik uchun tizimli asos yaratadi va munozaralar paytida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan nizolarni minimallashtiradi. O‘qituvchilar inklyuziv va qo‘llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratish uchun faol tinglash, navbatni qabul qilish va hurmat bilan kelishmovchilik kabi me'yorlarning muhimligini ochiqchasiga etkazishlari kerak.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Birgalikda ijod qilishning roli.

Talabalarni ushbu me'yorlarni yaratishga jalb qilish ularning sinf madaniyatiga egalik qilishlariga yordam beradi. Misol uchun, o‘qituvchilar davr boshida muhokama o‘tkazishi mumkin, unda talabalar birgalikda quyidagi qoidalarni kelishib olishadi:

Xalaqit bermasdan tinglang.

“Hammaning fikrini hurmat qiling, garchi rozi bo‘lmasangiz ham.” “Jimroq sinfdoshlarni o‘z g‘oyalarini baham ko‘rishga undash.”

Ushbu hamkorlikdagi yondashuv nafaqat o‘quvchilarni me'yorlarga rioya qilish ehtimolini oshiradi, balki o‘z-o‘zini tartibga solish va tengdoshlarning javobgarligini rag‘batlantiradi.

Normlarni mustahkamlash strategiyalari.

Xulq-atvorni modellashtirish: O‘qituvchilar kutilgan xatti-harakatlarni doimiy ravishda modellashtirishlari kerak, masalan, tinglashda sabr-toqat ko‘rsatish yoki o‘quvchilarning hissalariga hurmat bilan javob berish.

Vizual eslatmalar: sinfdagi me'yorlar ro‘yxatini ko‘rsatadigan plakatlar yoki jadvallarni ko‘rsatish. Misol uchun, afishada shunday bo‘lishi mumkin: “Birma-bir gapiring” yoki “Odamlarga emas, fikrlarga e'tiroz bildiring”.

Rol o‘ynash faoliyati: Talabalar me'yorlarga rioya qilishni mashq qiladigan munozarani taqlid qiling, masalan, mavzuni muhokama qilish va hamma gapirish imkoniyatini ta'minlash.

Ro‘yxatdan o‘tish: Sinf yig‘ilishlari paytida me'yorlarga rioya qilinayotganligi va tuzatishlar kerakmi yoki yo‘qligini o‘ylab ko‘ring.

Talabalar boshqalarni xafa qilmasdan qarama-qarshi fikrlarni aytishni o‘rganishlari kerak. O‘qituvchilar quyidagi kabi jumlalarni boshlashlari mumkin:

“Men sizning fikringizni tushunaman, lekin menimcha ...”

“Bu borada boshqa nuqtai nazarni ko‘rib chiqsak bo‘ladimi?”

Ushbu iskalalarni taqdim etish orqali talabalar farqlarni konstruktiv tarzda boshqarishga ishonch hosil qiladilar.

Normlarning ta'limga ta'siri.

Me'yorlar izchil mustahkamlansa, talabalar tanqidiy fikrlash, empatiya va hamkorlik kabi asosiy dialogik qobiliyatlarni rivojlantiradilar. Bu qobiliyatlar sinfdan tashqariga chiqib, o‘quvchilarni akademik, professional va ijtimoiy muhitda samarali muloqot qilishga tayyorlaydi. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yaxshi belgilangan me'yorlarga ega bo‘lgan sinflarda yuqori darajadagi ishtirok etish, tashvishlanishning pasayishi va talabalarning umumiy faolligi yaxshilanadi

Jismoniy va ijtimoiy sozlash.

Sinf xonasining jismoniy va ijtimoiy tuzilishi o‘quvchilarning mazmunli muloqot qilish qobiliyatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Inklyuzivlik va hamkorlikni rivojlantirishda o‘tiradigan joylarni tartibga solish ayniqsa muhimdir. O‘rindiqlarni dumaloq yoki U shaklidagi tartibda joylashtirish barcha ishtirokchilarning bir-birlarini ko‘rishlari va muloqot qilishlarini ta'minlaydi, bu esa ko‘z bilan aloqa qilish va faol tinglashga yordam beradi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ushbu sozlash ierarxik to‘siqlarni minimallashtiradi va teng ishtirokni rag‘batlantiradi, jamiyat tuyg‘usini yaratadi.

Rol o‘ynash. Rol o‘ynash - bu haqiqiy hayotdagi muloqot stsenariylarini taqlid qilishning samarali usuli bo‘lib, talabalarga xavfsiz va tuzilgan muhitda til ko‘nikmalarini mashq qilish imkonini beradi. Ushbu tadbirlarda talabalar ishga da'vogar, intervyu beruvchi yoki sayohat agenti kabi muayyan rollarni o‘z zimmalariga oladilar va haqiqiy vaziyatlarni taqlid qiluvchi dialoglarda qatnashadilar. Misol uchun, sayohatni rejalashtirish stsenariysida bir talaba ta'til bo‘yicha maslahat so‘ragan mijoz rolini o‘ynashi mumkin, boshqasi esa tavsiyalar beradigan sayohat agenti sifatida ishlaydi. Ushbu sozlash talabalarga kontekstga xos lug‘atdan foydalanish, muloyim so‘rovlarni mashq qilish va muammolarni hal qilish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Rol o‘ynashning afzalliklarini oshirish uchun o‘qituvchilar mashg‘ulotdan oldin aniq ko‘rsatmalar va tegishli lug‘at bilan ta'minlashlari kerak. Ko‘rgazmali qurollar, masalan, dialog ko‘rsatmalari yoki situatsion kartalar o‘quvchilarga o‘z fikrlarini tartibga solish va javoblarini shakllantirishda qo‘shimcha yordam berishi mumkin.

Dialogik o‘yinlar. Dialogik o‘yinlar o‘yin-kulgini til o‘rganish bilan samarali birlashtirib, ularni mazmunli o‘zaro munosabatlarni rivojlantirish uchun qimmatli vositaga aylantiradi. Munozara formatlari va hamkorlikda hikoya qilish kabi tadbirlar talabalarni tanqidiy fikrlash va ijodkorlik qobiliyatiga qarshi kurashuvchi maqsadli dialoglarga jalb qiladi. Masalan, munozarada o‘quvchilarga “Maktab formasi majburiy bo‘lishi kerakmi?” kabi mavzu bo‘yicha qarama-qarshi fikrlar bildiriladi. Bu format ularni argumentlar tuzishga, faol tinglashga va ishonarli javob berishga undaydi. Boshqa tomondan, hamkorlikda hikoya qilish o‘quvchilarni navbat bilan hikoya tuzishni o‘z ichiga oladi, ular izchillik va oqimni saqlash uchun o‘z hissalarini moslashtirishni talab qiladi.

Ushbu interaktiv o‘yinlar nafaqat lingvistik ravonlikni rivojlantiradi, balki jamoada ishlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini ham oshiradi. O‘qituvchilar muayyan lug‘at yoki grammatika nuqtalarini o‘z ichiga olgan holda bunday o‘yinlarning murakkabligini yanada oshirishi mumkin. O‘yin-kulgi va qiyinchilik o‘rtasidagi muvozanatni o‘rnatgan holda, dialogik o‘yinlar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan dinamik va qiziqarli o‘quv muhitini yaratadi.

Dialogli muloqotning ahamiyati.

Dialogli muloqot o‘quv jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, u quyidagi jihatlar orqali ta’lim sifatini oshiradi:

1. Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish – O‘quvchilar og‘zaki nutq madaniyatini o‘rganadi va uni faol qo‘llay boshlaydi.
2. Ijodiy tafakkurni shakllantirish – Dialog jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrlarini mustaqil ifodalashga o‘rganadi.
3. Ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish – Guruhda ishlash, tinglash, hurmat bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmalari shakllanadi.

Samarali usullar

Boshlang‘ich sinflarda dialogli muloqotni shakllantirish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Foydalanish usuli:

- O‘quvchilarga muayyan vaziyatlar bo‘yicha rollar taqsimlanadi.
- O‘quvchilar o‘z rollari doirasida dialog quradilar.
- O‘qituvchi muloqot madaniyatini shakllantirishga e’tibor qaratadi.

Interfaol texnologiyalar

Zamonaviy interfaol texnologiyalar dialogli muloqotni rivojlantirishga katta yordam beradi. Bunda turli multimedia vositalari, masalan, video, audio va interaktiv doskalar orqali o‘quvchilarning qiziqishi orttiriladi.

Foydalanish usuli:

- Dars jarayonida interaktiv taqdimotlardan foydalanish.
- O‘quvchilarga qisqa video lavhalar orqali muhokama imkoniyatini yaratish.
- Savol-javob shaklida o‘zaro muloqotni rag‘batlantirish.

3. “Savol va javob” metodi

Bu metod orqali o‘quvchilar muloqot jarayonida faol ishtirok etib, o‘z fikrlarini erkin bayon qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Foydalanish usuli:

- O‘qituvchi muayyan mavzu bo‘yicha savollar tayyorlaydi.
- O‘quvchilar savollarga javob berib, o‘z fikrlarini bildirishadi.
- Javoblarni baholash orqali muloqotga jalb qilish rag‘batlantiriladi.

4. Kichik guruhda ishlash

Guruhda ishlash usuli orqali o‘quvchilar muloqot qobiliyatlarini oshirish bilan birga, jamoada ishlashni o‘rganadilar.

Foydalanish usuli:

- O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘linadi.
- Har bir guruhga muayyan mavzu bo‘yicha topshiriq beriladi.
- Natijalar taqdim qilinadi va umumiy muhokama o‘tkaziladi.

5. Dialog namunalarini ko‘rsatish

O‘quvchilarga namunali dialoglarni namoyish etish orqali ularning muloqot madaniyatini shakllantirish mumkin.

Foydalanish usuli: o‘qituvchi tayyor namunali dialoglarni ko‘rsatadi; o‘quvchilar ushbu dialoglardan foydalanib, o‘z nutqini takomillashtiradilar; mashg‘ulot yakunida refleksiya qilinadi; boshlang‘ich sinflarda dialogli muloqotni shakllantirish uchun rolli o‘yinlar, interfaol texnologiyalar, savol-javob usuli, kichik guruhda ishlash va namunaviy dialoglardan foydalanish kabi usullar samarali hisoblanadi. Ushbu metodlarning tizimli va to‘g‘ri qo‘llanilishi o‘quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta’lim jarayonida dialogli muloqotni keng qo‘llash orqali o‘quvchilarning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatiga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xojayev Sh. (2020). Ona tili va adabiyot o‘qitishda innovatsion metodlar. Toshkent: Fan va texnologiya.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Tursunov I. (2021). Modellashtirish metodikasi va uning ta'limdagi o'rni. Samarqand: Pedagogika nashriyoti.
3. Dovudov A. (2019). Ona tili o'qitishning metodik asoslari. Buxoro: O'qituvchi.
4. Abdullayev F. (2022). Dialogli muloqot madaniyatini rivojlantirishning metodik yondoshuvlari. Toshkent: Pedagogika.
5. J.J.Jalolov G.I.Maxamova, Sh.S.Ashurov Ona tilini o'qitish metodikasi –T.: "Fan va texnologiya", 2015, 335.
6. Bobomurodova A. Ona tili ta'limi jarayonida o_yin-topishmoqlardan foydalanish. T. : Musiqa. 2009.
7. A.G'ulomov. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. - T.: „O'qituvchi", 1992.
8. A.Zunnunov va boshq. Adabiyot o'qitish metodikasi. — T.: „O'qituvchi41, 1992.
9. Abdisamatova, D. (2024). MODELLASHTIRISH ASOSIDA ONA TILI DARSLARIDA DIOLOGLI MULOQOT MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI. *Наука и инновация*, *2*(38), 158-160.
10. Rafiyev A., G'ulomova N. Ona tili . T. , ―Sharqǁ, 2013.
11. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. T. , ―Iqtisodiyotǁ, 2012.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdisamatova Dildora Sobirovna**, o'qituvchi [**Абдисаматова Д.С.,** преподаватель], [**Dildora S.Abdisamatova,** teacher]; manzil: O'zbekiston, Termiz, I.Karimov, 228 uy [адрес: O'zbekiston, Termiz, I.Karimov, 228], [аддресс: Ўзбекистон, Термиз, И.Каримов, 228 уй].

CC BY NC ND

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

NEMIS FRAZEOLOGIK- BIRLIKLARINING MATN METODIK TAHLILI

© Z.F. Xalilova[1]✉
[1]Navoiy davlat universiteti, Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Maqolada frazeologik birliklar til boyligini oshirish bilan birga, xalqning tarixiy o‘tmishi, bugungi ijtimoiy hayoti, mafkurasi, qadriyatlari va tarbiyasini ifodalovchi muhim til vositasi sifatida tavsiflanadi.

MAQSAD: Maqolaning asosiy maqsadi — nemis tilidagi frazeologik birliklarning grammatik, morfologik va semantik xususiyatlarini tahlil qilish, ularning tayyor birikma sifatida matnda uchrash shakllarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Maqolada G.de. Broyenning “Tristan va Izolda” asari asosida frazeologik birliklarni tadqiq etish metodologiyasi, ularning matndagi funksional va semantik tahlili keltirilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Nemis tilidagi frazeologik birliklarning to‘liq, qisman yoki umuman mos kelmaslik holatlari aniqlanib, ular o‘zbek tilidagi muqobillari bilan taqqoslangan. Iboralarning nutqda faol qo‘llanishi, ularning madaniy-ma’naviy ahamiyati va tarbiyaviy kuchi tahlil qilindi.

XULOSA: Frazeologik birliklar matnda tayyor birikma sifatida uchrab, o‘quvchilarda tilni puxta o‘zlashtirish, madaniyatlararo tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ularning o‘rganilishi o‘quv materiallarining aniqligi va ifodaliligini ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, sintagma, madaniyat, muqobillik, tarixiylik, milliylik, axloqiylik, ma’naviyat.

Iqtibos uchun: Xalilova Z.F. Nemis frazeologik birliklarining matn metodik tahlili. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.309-314.

МЕТОДИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕКСТА НЕМЕЦКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

© З. Ф. Халилова[1]✉
[1] Навоийский государственный университет, Навои, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В статье фразеологические единицы рассматриваются как важное средство языка, способное не только обогатить речь, но и отразить историческое прошлое, современную социокультурную реальность, идеологию и ценности народа.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: Целью исследования является анализ грамматических, морфологических и семантических особенностей немецких фразеологизмов и определение их проявления как готовых речевых единиц.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В статье используется методология анализа фразеологических единиц, применённая Г. де Броеном в произведении «Тристан и Изольда». Приведены примеры, отражающие их культурно-языковую специфику.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Выявлены варианты полного, частичного и отсутствующего соответствия немецких фразеологизмов их эквивалентам в узбекском языке. Проанализированы примеры их активного употребления и интерпретации в учебном процессе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Фразеологизмы, функционирующие в тексте как готовые синтагмы, играют важную роль в формировании речевой культуры учащихся и способствуют формированию межкультурной компетенции.

Ключевые слова: фразеологизм, синтагма, культура, эквивалентность, историчность, национальное, нравственное, духовное.

Для цитирования: Халилова З.Ф. Методический анализ текста немецких фразеологизмов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С.309-314.

METHODICAL ANALYSIS OF THE TEXT OF GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS

© Zilola F. Xalilova[1]✉
[1]Navoi State University,Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: The article describes phraseological units as a key linguistic tool that not only enriches language, but also reflects the historical past, contemporary social life, ideology, and cultural values of a people.

AIM: The main aim of the article is to analyze the grammatical, morphological, and semantic characteristics of German phraseological units and to determine how they function as fixed expressions in texts.

MATERIALS AND METHODS: The research methodology is based on the analysis used by G. de Broyen in Tristan and Isolde. The study includes examples illustrating the cultural and linguistic significance of these units.

DISCUSSION AND RESULTS: The study identifies complete, partial, and non-equivalent correspondences of German phraseological units to their Uzbek counterparts. Examples of their active use and potential pedagogical applications are analyzed.

CONCLUSION: Phraseological units function as ready-made syntagms within texts and are essential in developing students' linguistic fluency and intercultural competence. Their study enhances expression and clarity in language acquisition.

Keywords: phraseological unit, syntagm, culture, equivalence, historicity, national, moral, spiritual.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

For citation: Xalilova Z.F. (2025) 'Methodical analysis of the text of German phraseological units', Inter education & global study, Vol.3 №5(1), pp.309-314. (In Uzbek).

Frazeologik birliklarning tabiati til egasining bilimlari, hayotiy tajribasi va mazkur tilda so'zlashuvchi xalqning madaniy-tarixiy an'analari bilan chambarchas bog'liqdir. Frazeologik birliklarning semantikasi inson va uning faoliyatini tavsiflashga qaratiladi

Frazeologik birliklar har doim subyektga qaratilgan bo'ladi, ya'ni ular olamni tasvirlash uchungina emas, balki uni talqin qilish, baholash va unga subyektiv munosabat bildirish uchun yuzaga keladi. Frazeologizm va metaforalar aynan mana shu jihati bilan boshqa atov birliklaridan ajralib turadi. Har bir xalq vakili o'z fikrini obrazli yoki his-hayajonli tarzda ifoda etish maqsadida barqaror so'z birikmalari yaratishda o'ziga yaqin yoki tanish narsa va hodisalar nomlaridan foydalanishga harakat qiladi. Masalan, "boshdan-oyoq", "to'la-to'kis", "butunlay", "tamomila" iborasi ishlatiladi. Mazkur iboraning ta'sirida turk tilida A'dan Z'ye kadar rus tilida, От А до Я iboralari paydo bo'lgan. Yoki yunon tilida "ibtido va intiho", "hayotning boshi va oxiri" ma'nosida "Alfa va Omega" iborasi qo'llaniladi. Ayni iboralarning obrazliligi mazkur tillardagi birinchi va oxirgi harflarning majoziy qo'llanilishi – bir-biriga qarshi qo'yilishi asosida vujudga kelgan. Lingvokulturologiya fanining asoschilaridan biri, Moskva frazeologik maktabining rahbari V.N.Teliyaning yozishicha, tilning frazeologik tarkibi "lingvomadaniy jamoa milliy o'zligini ko'radigan ko'zgudir". [5]

Mashhur rus tilshunosi B.A.Larinning ta'kidlashicha, "Frazeologizmlar har doim xalq dunyoqarashi, jamiyat tuzilishi va o'z davrining mafkurasini bilvosita aks ettiradi". Frazeologizmlarning semantikasida xalq madaniyati rivojining uzoq jarayoni aks etadi. [3]

Har bir tilning frazeologizmlarida xalq hayotiga mansub ijtimoiy-tarixiy voqea-hodisalar, axloqiy va ma'naviy-madaniy me'yorlar, diniy tasavvurlar, milliy an'ana va urf-odatlar, madaniy stereotiplar va arxeotiplar o'z aksini topgan bo'lib, ular avloddan-avlodga uzatiladi. F. I. Buslayevga ko'ra, frazeologizmlar o'ziga xos kichik dunyo bo'lib, ular ajdodlar tomonidan avlodlarga meros qilib qoldirilgan axloqiy qoidalar va haqqoniy fikrlarni o'z ichiga olgan qisqa, hikmatli ifodalardir. Ular millatning o'ziga xos ruhini betakror obrazlar vositasida ifodalaydigan har qanday milliy tilning jonidir. [2]

Nemis adibi G.de. Broyenning "Tristan va Izolda" asari tahlilida frazeologik birliklar o'rganilar ekan undagi ifoda, rang –tasvir, voqeqlar jarayoni muhim tarixiy ildizlarni topishga va izlashga yo'naltirilgan. O'quvchi xorijiy tilning qimmatli ahamiyati va nozik sir-sinoati yashiringan iboralarni topishga qiziqadi, madaniyat va qadriyatlarni bilvosita ahamiyatli qirralarini ajratadi.[1]

Sein Herz schlug vor Freude. Seite-22

Quvonchdan yuragi gup- gup ura boshladi.25-bet

Yurak urmoq va gup – gup ura boshlamoq;

Sein Herz schlug- inson, hayvon va jonzotlarga xos;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Man schlägt das Herz den Menschen, den Tieren und in allen Lebewesen;

Man kann sagen: vor Erregung-hayajondan, vor Liebe - sevgidan, vor Angst-qo‘rquvdan, - vor Freude xursandchilikdan;

Aus Aufregung, aus Liebe, aus Angst, aus Freude –bu so‘zlar sinonim sifatida va mavhum otlar sifatida uyushib kelib, ibora ma’nosida nutqimizda faol ishlatilishini izohlashimiz mumkin. Va yana gaplarda ibora vazifasida fikrni ochiq va to‘la-to‘kis anglashga undaydi.

-Kirish imtihonlar oldidan yuragi hayajondan gup-gup urardi.

-Qorong‘ulikda yuragi qo‘rquvdan gup- gup urib turardi.

-Uchrashuvda qizning yuragi sevgidan gup-gup urib turardi.

-Vor den Aufnahmeprüfungen klopfte sein Herz vor Aufregung.

-In der Dunkelheit hämmerte sein Herz vor Angst.

-Das Herz des Mädchens schlug während des Treffens vor Liebe.

Gaplardagi frazeologik iboralar ikkala til tabbiyligini, yaxlitligini o‘quvchida oson yetkazilishiga va tushunarlilikni qoliplab, madaniyat va tarixni ajralmas rishtalar asosida shakllanganligini ifodalovchi til vositachiligi sifatida xizmat qiladi.

Wer ihr in die Augen sieht, sagte er, dem läutern sich Herz und Gemüt, so wie die Glut das Gold. Seite- 41

Bamisoli olov oltinni tozalagani singari kuylardi u,- unig ko‘zlariga bir qarashning o‘zi kishining qalbini musaffo etadi. 42-bet

Die Glut –cho‘g‘, olovning yonib tugagandangi holati;

O‘zbek tilida olov so‘zi orqali tarjima qilinib, olov so‘zini quyidagi nemis tili iboralarda turlicha frazeologik iboralarda farqlash mumkin.

Bu frazeologik birliklarning muqobili aniqlanadi:

Verbinde Redensart und deren Bedeutung mit einer Linie:

Öl ins Feuer gießen -rasch bekannt werden;

Olovga moy sepmoq-janjalni yanada murakkablashtirmoq;

mit dem Feuer spielen- jemandem voll vertrauen;

sich wie ein Lauffeuer verbreiten -einen Streit schüren;

ein Strohfeuer sein- intensiv, aber nur von kurzer Dauer;

für jemanden die Hand ins Feuer legen -die Gefahr herausfordern;

die Kastanien aus dem Feuer holen -sich zum ersten Mal bewähren;

Feuer und Flamme sein -jemanden lauthals motivieren;

die Feuertaufe bestehen -das Gefährliche tun;

ohne Rauch kein Feuer- begeistert sein;

jemanden anfeuern -an Gerüchten ist stets etwas dran;

Feuer zählt mit Luft, Erde und Wasser zu den vier Urelementen, die von griechischen Philosophen und Gelehrten als unveränderlich beschrieben wurden. Das Feuer hat die Entwicklung des menschlichen Lebens in besonderer Weise geprägt. Solange der Mensch das Feuer unter Kontrolle hat, ist es nutzbringend: Es spendet Wärme und Licht, ermöglicht warme Nahrung. Doch schon eine kleine Unachtsamkeit im

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Umgang mit Feuer kann für den Menschen zu einer Lebensgefahr werden und schreckliche Verwüstungen anrichten. Auch wenn die Erfahrungs- und Erlebnisräume für viele Kinder immer kleiner werden, mit Feuer sind alle Kinder schon einmal in Berührung gekommen. Lagerfeuer, Feuerwehr, Silvesterraketen, Kerzenschein sind allen Kindern ein Begriff. [4]

1.Wie glücklich muß die Frau sein, die seine Liebe besitzt! Seite- 6

1.Uning muhabbatini qozona olgan ayolning ko‘nglida bir umr armon qolmaydi. 12-bet

2. Gott schenke Euch ein reiches Herz. Seite-7

2. Xudo fe’lingizni keng qilsin, to‘ram. 12 -bet

3.Heimlich warf sie ihm Blicke zu. Seite-7

3.Yashirincha u unga nigoh tashlardi.13- bet

4.Wenn auch er sie ansah, dann leuchteten ihre Augen so. Seite-7

4. Qo‘qqisidan nigohlari to‘qnashgudek bo‘lsa, ko‘zlari birdan yulduzdek chaqnab ketar; 13-bet

5.Weckte sie seine Sinne wieder und gaben ihm Kraft zur Liebe. Seite-9

5.Ular yigitga g‘oyibdan kuch - quvvat baxsh etdi.14-bet

6. Liebste Frau, antwortete Riwalin, die größte Freude, die man nur haben kann, hab ich bei Euch erlebt. Seite-10

6.-Jonginam, - dedi Rivalin, - sizning og‘ushingizda, men jannat iqbolidan bahramand bo‘ldim. 12-bet

7. Wer ihr in die Augen sieht, sagte er, dem läutern sich Herz und Gemüt, so wie die Glut das Gold. Seite- 41

7.Bamisoli olov oltinni tozalagani singari kuylardi u,- unig ko‘zlariga bir qarashning o‘zi kishining qalbini musaffo etadi.42-bet

7.Rivalin ging zu Blanscheflur, um Abschied zu nehmen. Seite-9

7.Rivalin xayrlashish uchun Blansheflur oldiga bordi.15-bet

8. Blanscheflur aber war stumm vor Schmerz. Seite-9

8.Iztirobdan Blansheflurning tili kalimaga kelmay qoldi.15- bet;

9. Ich sag Euch offen. Seite-15

9. Endi sizga ko‘nglimni ochay. 15-bet

10.Vorsichtig, wie Erfahrungen ihn gemacht. Er erfand eine Geschichte. S-18

10.Sutdan og‘zi kuygan qattiqni ham puflab ichadi. 22-bet

Iboralarni darsliklarda afsuski ko‘p uchratmaymiz. Vaholanki nutqimiz ko‘rki va sofligi, muloqotning tushunarliligi iboralar asosida ekanligi kitobxon o‘quvchi uchun muhimdir.

Xulosa

Umuman olganda, nutqimizda ko‘plab imkoniyatlar mavjud. O‘quvchilar o‘rganganlarini amalda qo‘llaydilar va hatto yangi ibora yaratadilar.

O‘quvchilarning mustaqil o‘zlashtirishi uchun so‘z boyligini oshirish bilan cheklanmay, frazemalarni bilish va tahlil etish, ajratish til egallashning tayanch ustunidir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Garchi bu ish frazeologizmlarning o‘ziga xos turi bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ular nutqda tayyor holda uchrashi va takrorlanishi o‘quvchida til o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojni oshiradi va tilni aniqligiga va muloqotni yengillashtiruvchi nutq vositasiligiga ko‘nikma hosil qiladi.

Shundagina biz so‘zma- so‘z va noto‘gri tarjimadan chekinamiz va frazeologik birliklar tilning mukammal qurilmasiligini farqlab, tayyor nutqimizdagi ibora borligini ajratib, o‘z o‘rnida nemis tilidagi muqobilligini tanlay olamiz.

Iboralar tahlili tarixiy o‘tmishni, insoniy fazilatlarni, madaniyatlar xilma-xilligini, turmush ikir –chikirlarini, hayotiy tarbiyani, inson qadr- qimmatini, tabiiy borliqni o‘z ichiga olgan hayot haqiqati ekanligini unutmasligimiz darkordir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G.de. Broyen. Tristan und Isolda,1994
2. Кондрашова И. А. Лингвистические труды Ф. И. Буслаева // Семантическая структура слова и высказывания. М., 1993;
3. Ларин Б. А. Три иностранных источника по разговорной речи Московской Руси XVI—XVII веков Отв. ред. А. С. Герд; Рец.: В. В. Колесов, Л. Я. Костючук; Санкт-Петербургский государственный университет. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. — 688 с. — 1000 экз.
4. Manfred Bisanz, Feuer und Flamme
5. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 226 с.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xalilova Zilola Farmonovna,** tayanch doktoranti [**Халилова Зилола Фармоновна,** базовый докторант], [**Khalilova Zilola Farmonovna,** basic doctoral student]; manzil: Navoiy shahar Karmana Tumani, Ma`niviyat 175, [адрес: докторант Навоийского государственного университета, Карманинский район, город Навои Духовность 175], [address: , Karmaninsky District, Navoi Dukhovnost 175]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘QITUVCHILARIDA KOMPOZITSIYAGA OID KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANIRISHNING PEDAGOGIC MAZMUNI

© M.Z. Xasanova[1]✉
[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O ‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: taszviriy san’at ta’limida kompozitsiya obrazli tafakkur, fazoviy idrok va ijodiy yondashuvni shakllantirishning muhim tarkibiy qismidir. Bo‘lajak o‘qituvchilarda ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy pedagogik metodlar orqali ta’lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

MAQSAD: bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarida kompozitsiyaga oid kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlash va samarali metodik yondashuvlarni asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda amaliy mashg‘ulotlar tahlili, kuzatuv, intervyu, portfoliolarni baholash, tajriba-sinov ishlari, ta’limiy loyihalar, refleksiya va CLIL metodidan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalariga ko‘ra, rang uyg‘unligi, makon tuzilishi, g‘oya ifodasi, estetik qarashlar va ijodiy tafakkurni shakllantirishga qaratilgan darslar kompozitsion kompetensiyani samarali rivojlantiradi. Interfaol va raqamli vositalarning qo‘llanilishi ham ushbu jarayonni kuchaytiradi.

XULOSA: kompozitsiyaga oid kompetensiyalarni shakllantirishda nazariya va amaliyotni integratsiyalash, shaxsiy yondashuv va san’atning boshqa turlari bilan integratsion mashg‘ulotlar o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi hamda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: KOMPOZITSIYA, tasviriy san’at, pedagogik mazmun, bo‘lajak o‘qituvchi, kompetensiya, ijodiy yondashuv, raqamli texnologiyalar, integratsiya.

Iqtibos uchun: Xasanova M.Z. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarida kompozitsiyaga oid kompetensiyalarini rivojlanirishning pedagogic mazmuni.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.315–320.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАЗВИТИЯ КОМПОЗИЦИОННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

© М.З. Хасанова[1]✉
[1] Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: композиция в изобразительном искусстве представляет собой важный компонент развития образного мышления, пространственного восприятия и творческой активности. Формирование данных компетенций у будущих педагогов требует современных педагогических решений и целенаправленной подготовки.

ЦЕЛЬ: определить педагогические основы развития композиционных компетенций у будущих учителей изобразительного искусства и обосновать эффективные методические подходы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: применялись методы анализа практических занятий, наблюдения, интервью, оценки портфолио, педагогического эксперимента, образовательных проектов, рефлексии, а также CLIL-метод.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что развитие композиционной компетенции эффективно осуществляется за счёт акцента на цветовую гармонию, пространственную структуру, выразительность идеи, а также вовлечения студентов в интерактивные и цифровые образовательные процессы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция теории и практики, индивидуальный подход и междисциплинарные занятия с привлечением других видов искусства способствуют формированию профессиональной готовности будущих педагогов в области композиции.

Ключевые слова: композиция, изобразительное искусство, педагогическое содержание, будущий учитель, компетенция, творческий подход, цифровые технологии, интеграция.

Для цитирования: Хасанова М.З. Педагогическое содержание развития композиционных компетенций у будущих учителей изобразительного искусства.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С.315–320.

THE PEDAGOGICAL CONTENT OF THE DEVELOPMENT OF COMPOSITIONAL COMPETENCIES AMONG FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS

© Munisa Z. Xasanova[1]✉
[1] Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in visual arts education, composition is a key factor in developing imaginative thinking, spatial perception, and creative skills. Cultivating these competencies among future teachers requires modern pedagogical strategies and a focus on practical creativity.

AIM: to explore the pedagogical foundations of developing compositional competencies in future visual arts teachers and identify effective methodological approaches.

MATERIALS AND METHODS: the study used analysis of practical classes, observation, interviews, portfolio assessment, experimental teaching, educational projects, reflective techniques, and the CLIL method.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: results showed that fostering visual perception, color harmony, spatial structure, and creative thinking — combined with interactive and digital tools — significantly contributes to enhancing compositional competence.

CONCLUSION: the integration of theory and practice, personalized teaching, and interdisciplinary collaboration with other art forms enhances the pedagogical process and the professional competence of future art educators.

Keywords: composition, visual arts, pedagogical content, future teacher, competence, creative approach, digital technology, integration.

For citation: Munisa Z. Xasanova. (2025) 'The pedagogical content of the development of compositional competencies among future teachers of fine arts', Inter education & global study, (3), pp.315–320. (In Uzbek).

Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarida kompozitsiyaga oid kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tasviriy san’at darslarining mazmuni, sifat va samaradorligi bevosita o‘qituvchining ijodiy salohiyati, badiiy idroki hamda kompozitsion tafakkur darajasi bilan chambarchas bog‘liq. Xususan, kompozitsiya tushunchasi tasviriy san’atda asar qurilishini, uning badiiy ifoda vositalari bilan uyg‘unlashuvini, ayrim detallarni yaxlit bir butun manzara sifatida namoyon etish mahoratini bildiradi. Kelajakda ushbu yo‘nalishda ishlaydigan o‘qituvchining kompozitsiyaga oid kompetensiyalari esa dars jarayonida badiiy tushunchalarni ishonchli yetkazish, o‘quvchilar ijodiga yo‘naltirilgan samarali uslub va metodlarni qo‘llash, ijodiy jarayonni mustaqil boshqarish kabi ko‘p qirrali vazifalarni puxta ado etishni ta’minlaydi.

Kompozitsion kompetensiya avvalo o‘qituvchining badiiy qarashlarini rivojlantirish, ijodiy ko‘nikma va malakalarini shakllantirish bilan uzviy bog‘liq. Kompozitsiya nafaqat rasm yoki surat chizishning texnik tomonini, balki badiiy tasavvur, fazoviy tafakkur, koloristik uyg‘unlik, syujet va mazmunni ifoda etish kabi masalalarni qamrab oladi. Buning uchun bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilari an’anaviy akademik bilimlardan tashqari, turli davr va uslublarga mansub san’at asarlarini tahlil qilish, shuningdek, mustaqil ijod qilgan holda badiiy faoliyatni barqaror olib borishlari zarur. Zamonaviy metodika esa buning uchun ko‘plab interaktiv vositalar, pedagogik texnologiyalar va mashg‘ulot shakllarini taklif etadi. Qolaversa, kompozitsiyaga oid kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning badiiy dunyoqarashi, ijodiy qobiliyatlari, mas’uliyati va estetik didi yanada takomillashib boradi.

Kompozitsiya tushunchasiga pedagogik nuqtayi nazardan yondashish bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Avvalo, bo‘lajak o‘qituvchining nazariy tayyorgarligi, ya’ni san’at nazariyasi, badiiy metodika, rangtasvir, chizmachilik, kompozitsiya asoslari va perspektiva kabi fandagi muhim yo‘nalishlardan xabardor bo‘lishi ta’minlanadi. Ular akademik bilimlarni egallash barobarida bu bilimlarni amaliyotda qo‘llash, bir mavzuni turli ko‘rinishlarda tasvirlash, murakkab syujet liniyalarini aniqlash, ranglar uyg‘unligi va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shaklning fazoviy joylashuvini izchil tahlil qilishni o‘rganadilar. Shu tariqa talabalik davrida yo‘l qo‘yilgan xatolar, o‘ziga xos ijodiy yutuqlar, uslubiy izlanishlar, nafaqat badiiy, balki metodik salohiyat ham shakllanishiga xizmat qiladi.

Kompozitsiyaga oid kompetensiyani rivojlantirishdagi navbatdagi muhim omil – amaliy ijodiy faoliyatdir. Har qanday nazariy bilim amaliy mashqlar orqali mustahkamlanmasa, badiiy idrok va ko‘nikmalar yetarlicha rivojlanmay qoladi. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchilar maxsus ustaxonalar, amaliy darslar, plein air (tabiat bag‘rida naturadan rasm chizish), studiyada ishlash yoki madaniy obidalarga yo‘lga chiqish kabi tadbirlarda ishtirok etadi. Bu davrda kompozitsion yechim topish, maketlar bilan ishlash, turli mavzuli rasmlar chizish, ijodiy topshiriqlarni bajarish kabi mashqlar amalga oshiriladi. Ular chog‘ida bo‘lajak o‘qituvchilar muayyan mavzu yoki syujetni qanday boshlash, qanday ashyolarga e’tibor qaratish, kompozitsion markaz va aksentlar qayerda bo‘lishi lozimligi, buni badiiy ifodalashda qaysi rangtasvir texnikalari ma’qul ekani haqida izchil yondashuvni shakllantiradilar. Albatta, bu jarayonda o‘qituvchining ustozligi, malakali pedagogning qo‘llab-quvvatlashi, konstruktiv tanqidiy tahlil va tavsiyalari ham katta ahamiyatga ega bo‘ladi.

Kompozitsiya – bu ob’ektlarning o‘zaro uyg‘un joylashtirilishi, muvofiqligi, tasvirlanayotgan voqealarning ketma-ketligi va asarning g‘oyaviy-ma’rifiy mazmunini ochib beruvchi samarali vositadir. Shuning uchun bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilariga nafaqat badiiy ijod, balki pedagogik kompetensiyalar ham zarur bo‘ladi. Kompozitsiyaning pedagogik mazmuni, avvalo, asarning o‘quvchilar ongiga estetik zavq bera olishidadir. Biror g‘oyani ijodiy ifodalash orqali bolalarda aynan shu g‘oyaga doir o‘ziga xos tasavvurni shakllantirish, ehtimol, ularning ijodga mehr qo‘yishiga, o‘z qobiliyatlari va didini kashf etishlariga turtki bo‘ladi. Mazkur jarayonda bo‘lajak o‘qituvchi o‘zining shaxsiy kompozitsion salohiyatidan foydalangan holda darsni tashkil etadi, turli namuna asarlarini tahlil qilish orqali o‘quvchilarga misollar ko‘rsatadi, amaliy mashqlar davomida ranglarni uyg‘un qo‘llash, shakllarni izchil chizish, asarda g‘oyaviy yagona markazni topish kabi mahoratlar bo‘yicha ko‘mak beradi.

Kompozitsiyaga oid kompetensiyalarni rivojlantirishda metodik ta’limning roli beqiyosdir. Metodik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchi darsni rejalashtirish, maqsad va vazifalarni aniq belgilash, o‘quvchilarni ijodiy faoliyatga jalb qilish, ranglar bilan ishlash metodlarini bosqichma-bosqich ko‘rsatish, ijodiy topshiriqlarni turli ko‘rinishda taqdim etish, baholash mezonlarini ishlab chiqish kabi ko‘nikmalarni puxta o‘zlashtiradi. Shu jarayonda kompozitsion jarayonning pedagogik samarasini o‘lchash ham muhim. Masalan, bo‘lajak o‘qituvchi darsdan oldin reja tuzadi: qaysi mavzuni qanday metod orqali ochish, o‘quvchilarga qanday ko‘rgazmali materiallar, asarlar namunalari, interaktiv o‘yinlar yoki ijodiy guruh mashqlari taklif qilishni aniqlab oladi. Dars jarayonida esa har bir o‘quvchining ijodiy ishi baholanib, xatolarini ko‘rsatish, sifatli maslahatlarga tayangan holda takomillashtirish, rag‘batlantirish, interfaol usullardan foydalanish orqali kompozitsion ko‘nikmalar oshiriladi. Natijada bo‘lajak o‘qituvchi o‘zi uchun darsning qaysi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jihatlari samarali kechganini, nimalarni qayta ko‘rib chiqish lozimligini tahlil qiladi va shuningdek, o‘quvchilarning qobilyatlari haqida xulosaga keladi.

Kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida estetik idrok ham muhim o‘rinni egallaydi. Kompozitsiya faqat tasviriy elementlarning joylashuvi emas, balki tomoshabinga badiiy g‘oya orqali ma’no va his-tuyg‘ularni yetkazish imkonini beradigan muhim ifoda vositasi hisoblanadi. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilari turli janr va yo‘nalishlarda asar yaratish orqali o‘z estetik qarashlarini boyitadilar. Realistik manzara, syujetli kompozitsiya, natürmort, portret, hayvonot tasviri, dekorativ kompozitsiyalar, abstrakt yo‘nalishlar – bularning har biri o‘ziga xos kompozitsion qonuniyatlarga, ifoda tillariga ega. Bunday kasbiy amaliy faoliyat davomida bo‘lajak o‘qituvchilar har bir yo‘nalishda qanday rang palitrasi ishlatilishini, shakllar uyg‘unligi va garmonik tuzilmalarning qanday yaratilishini o‘rganadilar. Shu bilan birga, bularni dars jarayonida turli yosh toifasidagi bolalarga qanday tadbiq qilish mumkinligi haqida ham fikr yuritib boradilar.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari, shu jumladan axborot-kommunikatsiya vositalari ham kompozitsion kompetensiyani rivojlantirishda faol yordamchi sifatida xizmat qiladi. Xususan, grafik dasturlar, foto va video tahrir ilovalari, 3D-modellashtirish, raqamli ravishda rasm chizish imkoniyatlari bo‘lajak o‘qituvchi oldida yangi ufqlar ochadi. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisi raqamli asbob-uskunalar yordamida turli shakllarni manipulyatsiya qilish, rang palitrasini istalgancha o‘zgartirish, asar ijrosining oraliq bosqichlarini saqlab, tahlil qilib borish, xato yoki ortiqcha chiziqlarni o‘chirish va qayta ishlash orqali badiiy jarayonni tezlashtirishi mumkin. Bu, albatta, an’anaviy chizmachilik va rassomlik tamoyillarini inkor etmaydi, ammo zamonaviy uslubiy yondashuvda o‘qituvchining raqamli savodxonligi, shu jumladan rassomchilik texnikalarini raqamli formatda targ‘ib qilish qobiliyati yangi avlod o‘quvchilari uchun juda jozibador bo‘lishi aniq. Natijada an’anaviy va zamonaviy usullar o‘rtasida izchil integratsiya paydo bo‘lib, o‘quvchilar ijodkorligi ham ortadi.

Kompozitsiyaning badiiy mazmuni bilan bog‘liq holda integratsion yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, musiqa, adabiyot, teatr, kino, fotografiya singari boshqa san’at turlari bilan hamkorlikda ishlash bo‘lajak o‘qituvchilarga tasviriy san’atni yanada kengroq panoramada tushunish imkonini beradi. Bir asarda matnning she’riy segmentlarini rang vositasida aks ettirish, yoki har qanday voqelikni bir vaqtning o‘zida ikki-uch san’at turi vositasida ifodalash orqali badiiy ko‘lamni kengaytirish, sintez san’ati bilan tanishish mumkin. Bunday mashg‘ulotlar ta’lim jarayonini dinamik va ijodiy tusga keltiradi, kompozitsiyaga oid kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘z darslarida turli san’at turlaridan ijodiy misollar keltirib, o‘quvchilarni bir nechta badiiy ifoda usulini qiyoslashga undashi, natijada esa ularning ijodiy tafakkuri boyishi mumkin.

Kompozitsiya bo‘yicha nazariy bilimlar, amaliy ijodiy faoliyat, interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar hamda integratsion yondashuvlar – bularning barchasi bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy ixtisoslashuvida alohida ahamiyat kasb etadi. Bu

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jarayonning pedagogik mazmuni esa shundaki, har bir bo‘lajak o‘qituvchi o‘z kompozitsion mahoratini takomillashtirib, kelajakda maktab, litsey, kollej yoki boshqa ta’lim muassasasidagi o‘quvchilarga to‘g‘ri yo‘naltirish, ijodiy fantaziyani shakllantirish, mazmunli asarlar yaratishga rag‘batlantirish imkoniga ega bo‘ladi. Yoki, aksincha, o‘zida kompozitsion kompetensiyaning yetarli rivojlanmaganligi bo‘lsa, dars jarayonida rang-barang metodlar yoki muqobil uslubni qo‘llay olmaydi, ijodiy topshiriqlarni qiziqarli tarzda berish, o‘quvchilarning xato va kamchiliklarini izchil tahlil qilish qiyinlashadi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarida kompozitsiyaga oid kompetensiyalarini rivojlantirish kasbiy ta’limning poydevorlaridan biridir. Bu kompetensiyalarni shakllantirish nazariy va amaliy mashg‘ulotlar, ijodiy izlanuvchanlik, raqamli texnologiyalardan foydalana bilish, innovatsion pedagogik metodlarni qo‘llash, san’atning turli janrlaridagi asarlarni tahlil qilish va muhokama qilish kabi bir qator bosqichli faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Mazkur jarayon orqali bo‘lajak o‘qituvchilar ilmiy-pedagogik jihatdan mukammal bilimlarga ega bo‘lib, ijodiy-amaliy salohiyatini boyitadilar, shuningdek, o‘quvchilarni badiiy-ma’naviy jihatdan tarbiyalash, ularda san’atga mehr uyg‘otish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda yetarli darajada kompetent shaxs sifatida shakllanadilar. Natijada tasviriy san’at darslarining sifati, o‘quvchilarning ijodiy tafakkur darajasi, milliy madaniy qadriyatlarga e’tibor kuchayishi kabi ijobiy natijalar kuzatiladi. Shu tariqa kompozitsiya asosidagi badiiy tafakkur va pedagogik salohiyat uyg‘unligi bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilari tayyorgarligida hal qiluvchi omilga aylanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Qalandarova, S. T. Tasviriy san’at metodikasi: nazariya va amaliyot / S. T. Qalandarova. – T.: O‘qituvchi, 2019. – 184 b.
2. Imomov, B. K. Kompozitsiya asoslari va ijodiy faoliyat: monografiya / B. K. Imomov. – T.: Yangi asr avlodi, 2020. – 210 b.
3. Rodchenko, A. M. Osnovy kompozitsii v izobrazitelnom iskusstve: uchebnoe posobie / A. M. Rodchenko. – Moskva: Prosveshchenie, 2018. – 156 s.
4. Bo‘ronova, G. R. Tasviriy san’at darslarida innovatsion texnologiyalar / G. R. Bo‘ronova // Pedagogik innovatsiyalar jurnali. – 2021. – № 3. – B. 47–53.
5. Kandinskiy, V. Concerning the Spiritual in Art / V. Kandinskiy. – New York: Dover Publications, 2006. – 80 p.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xasanova Munisa Ziyodillo qizi**, dotsent [**Хасанова Муниса Зиедулло қизи**,доцент], [**Xasanova Z.Munisa** associate professor,]; manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Bunyodkor shoh ko‘chasi, 27- uy, pochta indeksi: 100070, [адрес: Г. Ташкент, Чиланзарский район, пр. Бунедкор, д. 27, почтовый индекс: 100070], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor ave., 27, postal code: 100070]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

NEMIS TILINI IKKINCHI CHET TILI SIFATIDA O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN TAMOYILLAR

© O.Q. Xasanova[1]✉
[1]Farg`ona davlat universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishda qo‘llaniladigan tamoyillar, ularning lingvistik va didaktik asoslari hamda o‘quvchilarning til o‘rganish jarayonidagi rolini tahlil qilishga e’tibor qaratilgan. Til o‘rgatuvchi tamoyillar sifatida taqqoslash va muhokama qilish, tushunishni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash, til o‘rganuvchilarning qiziqishlarini inobatga olish, matnlarni maqsadli yo‘naltirish, tejamkor til o‘rganish kabi tamoyillar yoritilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishda samaradorlikni oshirishga xizmat qiladigan asosiy tamoyillarni aniqlash, ularni o‘quvchilarning til o‘rganish motivatsiyasi va natijalariga ta’sirini baholash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitish bo‘yicha ilmiy manbalar tahlili, didaktik modellarni o‘rganish, tajribali o‘qituvchilar bilan suhbatlar va dars kuzatuvlari, hamda til o‘rganuvchilar bilan muhokama va so‘rovnomalar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari taqqoslash va muhokama qilish tamoyilining o‘quvchilarda til o‘rganish jarayonini ongli va faol tashkil etishdagi ahamiyatini ko‘rsatdi. Ushbu tamoyil o‘quvchilarda til o‘rganish tajribalarini o‘zaro solishtirish, ilgari o‘zlashtirilgan bilimlar bilan bog‘lash orqali yangi tilni o‘zlashtirishni osonlashtirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shuningdek, til o‘rganuvchilarning o‘z tajribalarini baham ko‘rishi va muhokama jarayonida bir-biriga yordam berishi dars samaradorligini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishda taqqoslash va muhokama qilish tamoyilini qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, tanqidiy yondashuvini va lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishga yordam berishini tasdiqladi. Ushbu tamoyil til o‘rganish jarayonini ongli, tizimli va motivatsion asosga ega qilish imkoniyatini yaratadi.

Kalit so‘zlar: nemis tili, ikkinchi chet tili, mavjud bilimlar, bog‘lash, taqqoslash, muhokama qilish, tushunishni rag‘batlantirish, maqsadli yo‘naltirish, tejamkor til o‘rganish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun: Xasanova O.Q. Nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishda foydalaniladigan tamoyillar. // Inter education & global study. 2025. №8. B.321–326.

ПРИНЦИПЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ НЕМЕЦКОМУ КАК ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

© О.К. Хасанова[1]✉
[1] Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются принципы преподавания немецкого языка как второго иностранного языка, их лингвистические и дидактические основы, а также их роль в процессе обучения. Описаны такие принципы, как сравнение и обсуждение, стимулирование и поддержка понимания, учет интересов изучающих язык, целенаправленное использование текстов и экономичное обучение языку.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить ключевые принципы преподавания немецкого языка как второго иностранного, оценить их влияние на мотивацию и результаты обучения студентов, а также разработать практические рекомендации по их применению.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование включало анализ научной литературы по методике преподавания немецкого языка как второго иностранного, изучение дидактических моделей, интервью с опытными преподавателями, наблюдения за учебными занятиями, а также обсуждения и анкетирование учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали важность принципа сравнения и обсуждения для осознанной и активной организации учебного процесса. Данный принцип помогает учащимся сопоставлять новый язык с ранее изученными, связывать новые знания с уже существующими и таким образом облегчать процесс усвоения. Также обсуждение собственных языковых стратегий в группе положительно влияет на эффективность обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило, что применение принципа сравнения и обсуждения в преподавании немецкого языка как второго иностранного способствует развитию самостоятельного и критического мышления учащихся, а также их языковой компетенции. Этот принцип делает процесс изучения языка более осознанным, системным и мотивированным.

Ключевые слова: немецкий язык, второй иностранный язык, существующие знания, связывание, сравнение, обсуждение, стимулирование понимания, целенаправленное обучение, экономичное обучение.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Для цитирования: Хасанова О.К. Принципы, используемые при обучении немецкому как второму иностранному языку.// Inter education & global study.2025. №8. С.321–326.

PRINCIPLES USED IN TEACHING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE

© Ozodaxon Q. Xasanova[1]✉
[1]Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the principles of teaching German as a second foreign language, their linguistic and didactic foundations, and their role in the learning process. It highlights principles such as comparison and discussion, stimulation and support of understanding, consideration of learners' interests, purposeful orientation of texts, and economical language learning.

AIM: the main objective of the study is to identify the key principles of teaching German as a second foreign language, assess their impact on students' motivation and learning outcomes, and develop practical recommendations for their implementation.

MATERIALS AND METHODS: the study involved analyzing scholarly literature on teaching German as a second foreign language, reviewing didactic models, conducting interviews with experienced teachers, classroom observations, as well as discussions and surveys with learners.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that the principle of comparison and discussion plays a crucial role in organizing the learning process consciously and actively. This principle enables learners to compare the new language with previously learned languages, link new knowledge with existing knowledge, and thus facilitate acquisition. Additionally, sharing and discussing individual learning strategies within the group positively influences learning effectiveness.

CONCLUSION: the study confirmed that applying the principle of comparison and discussion in teaching German as a second foreign language fosters the development of students' independent and critical thinking, as well as their linguistic competence. This principle helps make the learning process more conscious, structured, and motivating.

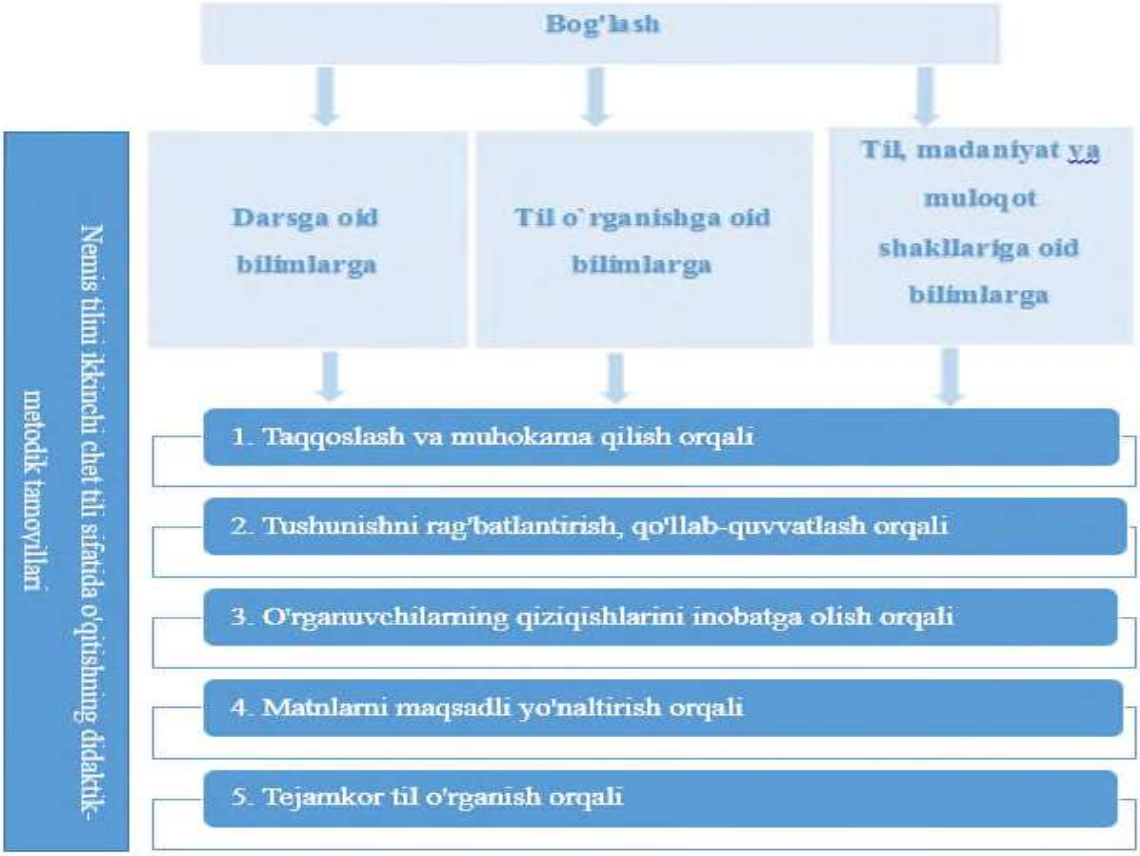
Keywords: german language, second foreign language, existing knowledge, linking, comparison, discussion, stimulation of understanding, purposeful orientation, economical language learning.

For citation: Ozodaxon Q. Xasanova. (2025) 'Principles used in teaching german as a second foreign language', Inter education & global study, (8), pp.321–326. (In Uzbek).

Inson tug'ilganidan buyon o'rganadi. O'rganish hayotning dastlabki yillaridan boshlanib, inson umrining oxiriga qadar davom etadi. Insoniyat nafaqat maktabda, yoki

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nimanidir emas, o‘zi bilgan va bilmagan holda o‘rganishda davom etadi. Insonlarning o‘rganish jarayoni davom etuvchan, rejalashtirilgan yoki rejalashtirilmagan bo‘lishi mumkin.

ASOSIY QISM

Mavjud bilimlarni va til o‘rganish tajribalarini bog‘lash uch bosqichda amalga oshiriladi. Bu uch bosqich esa nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishdagi besh tamoyilga asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularni quyidagicha tasvirladik:

Rasm № 1. Nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishning didaktik-metodik tamoyillari

Rasmdan ham ko‘rishimiz mumkinki, barcha keltirilgan besh metodik-didaktik tamoyil bog‘lashga asoslanadi. Birinchi, ikkinchi va to‘rtinchi tamoyillar juda ham konkret, uchinchi va beshinchi tamoyil esa umumiy shakllantirilgan. Agar birinchi, ikkinchi, uchinchi va to‘rtinchi tamoyillar amalga oshirilsa, uchta transfer darajasiga bog‘lanish yuzaga keladi. Beshinchi tamoyil esa hammasini qamrab oluvchi tamoyil bo‘lib, barcha tamoyillarning chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Quyida bu tamoyillarning barchasiga qisqacha to‘xtalib o‘tamiz:

1. Taqqoslash – o‘rganilayotgan tilni ona tili va boshqa o‘rganilgan chet tillar bilan taqqoslash yordamida osonroq o‘rganish.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Muhokama qilish – o‘rganilayotgan tilni guruhdoshlar bilan muhokama qilish yordamida osonroq o‘rganish.

3. Tushunishni rag‘batlantirish – til o‘rganuvchilarning o‘rganish jarayonini tushunishlarini rag‘batlantirish yordamida osonroq o‘rgatish.

4. Maqsadli yo‘naltirish - til o‘rganuvchilarning mavjud bilimlarini mmaqsadli yo‘naltirish.

5. Tejamkor til o‘rganish – o‘xshash ma’lumotlarni taqqoslash yordamida vaqtdan tejash va til o‘rganish jarayoni rejali tashkil etish.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Nemis tilini ikkinchi chet tili sifatida o‘qitishning dastlabki didaktik tamoyili tillarni o‘zaro taqqoslash va muhokama qilish tamoyili hisoblanadi. Bu tamoyil til o‘rganuvchilarning birinchi va chet tilidagi bilimlarini ongli ravishda faollashtirishni, undan darsda gapirish va yangi ma'lumotlarni eslab qolishda foydalanishni maqsad qiladi. Bu jarayonda til o‘rganuvchilar o‘qituvchi, darslikda berilgan topshiriqlar yordamida qo‘llab-quvvatlanishi mumkin.

O‘qituvchi quyidagi savollar orqali til o‘rganuvchilarini qiyoslashga undashi mumkin:

- Ushbu lingvistik tuzilma haqida nimani bilasiz?
- Nima sen o‘rgangan yoki biladigan tilga o‘xshash?
- O‘rganish jarayonida sen nimaga alohida e'tibor berishing kerak deb hisoblaysan?

Quyidagi savollar yordamida esa til o‘rganuvchilarning til o‘rganish jarayonlarini akslantirish mumkin:

- Qanday qilib sen tilni muvaffaqiyatli o‘rgangansan?
- Bularni ingliz tilida qanday o‘rgangansan?
- Senga yordam beradigan qanday vositadan foydalangansan?
- O‘rganish uchun yana biror samarali usul bormikin?

O‘qituvchi mashqlarni bajarish jarayonida yoki bajarib bo‘linganidan keyin, til o‘rganuvchilardan ularga tushunish jarayonida nima yordam berganini so‘rashi maqsadga muvofiq. Buning yordamida til o‘rganuvchilar o‘zlarining boshqa tillarni o‘rganishdagi tajribalari bilan ham bo‘lishishi mumkin. Ma’lum til o‘rganuvchi tomonidan qo‘llanilgan tushunish usuli esa, boshqa til o‘rganuvchi uchun yangilik bo‘lishi ham mumkin. O‘zaro fikr almashish, topshiriqlarni muhokama qilish o‘rganish samarasiga albatta ijobiy ta’sir etadi.

Muhimi, til o‘rganuvchilar qiyoslashlarni ongli tarzda amalga oshirishlari va qiyoslash natijasida nimaga erishilganini o‘zlari yaxshi tushunishlari lozim. Bu orqali nafaqat til o‘rganuvchilarning to‘g‘ri javoblarni topishiga, balki to‘g‘ri javob berganliliga ishonchi komil bo‘lishiga erishiladi.

Qiyoslash va muhokama qilish tamoyili til o‘rganuvchilarni o‘z o‘rganish jarayonlarining tashkilotchilari bo‘lishlariga imkon beradi. Ular tillar o‘rtasidagi o‘xshashliklarni topish uchun avval egallagan bilimlaridan foydalanishga o‘rganishadi. Bu

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

esa o‘z navbatida to‘g‘ri javobni topishga olib keladi va aynan shuning uchun ham ahamiyatli hisoblanadi. Shunday qilib til o‘rganish jarayoni ongli til o‘rganish jarayoniga aylanadi. Tillar o‘rtasidagi parallelliklar avval alohida o‘rganilgan tillarni endilikda bir tizimga bog‘lashga xizmat qiladi.

Qiyoslash va muhokama qilish tamoyili uchinchi darajali til o‘rganish didaktikasi uchun muhim ahamiyatga ega. Bunda gap til o‘rganishning kognitiv jarayon ekanligini nazarda tutadi. Tilni ongli o‘rganish qo‘llab quvvatlanadi va til bo‘yicha umumiy bilimlar davomli tarzda amalga oshiriladigan lisoniy, madaniy, strategik qiyoslashlar yordamida kengaytirib boriladi.

XULOSA

Pedagogik jihatdan qiyoslash va muhokama qilish tamoyili til o‘rganuvchilarni turli tushunchalar, g‘oyalar yoki nuqtai nazarlarni solishtirish va muhokama qilishga undaydigan ta’lim amaliyotini anglatadi. Bu tanqidiy fikrlashni, turli nuqtai nazarlarni tushunish qobiliyatini va dalillarni tahlil qilish va baholash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Gehring W. Fremdsprache Deutsch (DaF/DaZ) unterrichten: Kompetenzorientierte Methoden. – UTB, 2023. – T. 5030.
2. Legutke M. K. Deutsch Lehren Lernen–eine Einführung //KONTEXTE: Internationales Journal zur Professionalisierung in Deutsch als Fremdsprache. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 6-21.
3. Legutke M., Rotberg S. Deutsch Lehren Lernen (DLL)–das weltweite Fort-und Weiterbildungsangebot des Goethe-Instituts //Informationen Deutsch als Fremdsprache. – 2018. – T. 45. – №. 5. – C. 605-634.
4. Schwerdtfeger I. C. Der Unterricht Deutsch als Fremdsprache: Auf der Suche nach den verlorenen Emotionen //Informationen Deutsch als Fremdsprache. – 1997. – T. 24. – №. 5. – C. 587-606.
5. Ballweg S. Mehrsprachigkeit in der Familie: Einführung in den Themenschwerpunkt //Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht. – 2020. – T. 25. – №. 1.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xasanova Ozodaxon Qurvonali qizi**, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD [**Хасанова Озодахон Курвонали кизи**, доктор педагогических наук, PhD,], [**Xasanova Q.Ozodaxon** Doctor of Pedagogical Sciences, PhD]; manzil: 150100, Farg`ona shahri, Murabbiylar ko`chasi, 19-uy., [адрес: 150100, г. Фергана, ул. Мураббийлар, д. 19.], [address: Murabbiylar str., 19, Ferghana, 150100.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KOMPETENTLI YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘QITUVCHILARINING KASBIY PEDAGOGIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK SHART-SHAROITLARI

© S.M. Xo‘jayeva[1]✉
[1]Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirish masalasi tahlil qilinadi. O‘zbekiston ta’lim tizimini zamonaviylashtirish doirasida bu muammo alohida dolzarblik kasb etmoqda.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – kompetentli yondashuv tamoyillari asosida kasbiy pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik shart-sharoitlarni aniqlash, ilmiy jihatdan asoslash va ularning samaradorligini eksperimental baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda mahalliy va xorijiy adabiyotlar, J. Raven, A.V. Xutorskoy, C. Rogers, J. Piaget, L.S. Vygotskiy va boshqalarning nazariyalari asosida kompetensiyalar tahlili, faoliyatga asoslangan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar, empirik tahlil, so‘rovnoma, tajriba-sinov metodlari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijasida quyidagi olti metodik shart-sharoitlar aniqlanib, ularning samaradorligi statistik tahlillar orqali tasdiqlandi: ijodiy faollikka yo‘naltirilgan muhit yaratish; interaktiv ta’lim metodlarini qo‘llash; AKTdan foydalanishni optimallashtirish; o‘qituvchi-talaba ijodiy hamkorligini rivojlantirish; amaliyotni ijodiy vazifalar bilan boyitish; o‘quv dasturlarini takomillashtirish. Har bir shart-sharoit eksperiment va nazorat guruhlari kesimida baholab chiqildi va talabalarning ijodiy salohiyati, motivatsiyasi, AKTdan foydalanish darajasi, raqamli portfoliolar sifati kabi indikatorlar bo‘yicha ijobiy o‘sish qayd etildi.

XULOSA: olingan natijalar kompetentli yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik shart-sharoitlar bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini samarali rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati mavjud bo‘lib, oliy ta’limda kasbiy kompetentlikni shakllantirishga doir takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kasbiy ijodkorlik, tasviriy san’at, interaktiv metodlar, AKT, refleksiya, motivatsiya, metodik shart-sharoitlar, o‘quv dasturi, faoliyat yondashuvi, zamonaviy pedagogika.

Iqtibos uchun: Xo‘jayeva S.M. Kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning metodik shart-sharoitlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.327–339.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

МЕТОДИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

© С.М. Ходжаев[1]✉
[1] Ташкентский университет прикладных наук, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается проблема развития профессионального педагогического творчества будущих учителей изобразительного искусства на основе компетентностного подхода. Актуальность темы обусловлена необходимостью модернизации системы подготовки педагогических кадров в условиях обновляющегося образовательного пространства Узбекистана.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить, обосновать и экспериментально оценить методические условия, способствующие развитию педагогического творчества у будущих учителей изобразительного искусства на основе компетентностного подхода.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались труды отечественных и зарубежных ученых (Д. Равен, А.В. Хуторской, К. Роджерс, Ж. Пиаже, Л.С. Выготский и др.), анализ компетенций, деятельностный и личностно-ориентированный подходы, эмпирические методы, анкетирование, педагогический эксперимент.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: были определены и экспериментально подтверждены шесть методических условий: создание творчески активной образовательной среды; использование интерактивных методов обучения; оптимизация применения ИКТ; развитие креативного взаимодействия между преподавателем и студентом; интеграция практики с творческими задачами; совершенствование учебных программ. Для каждого из условий зафиксирован статистически значимый рост по таким показателям, как креативная активность студентов, уверенность в себе, качество цифровых портфолио, уровень мотивации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования подтверждают эффективность разработанных методических условий в формировании профессионального педагогического творчества у будущих учителей изобразительного искусства. Работа имеет как теоретическую, так и практическую значимость и может быть использована при совершенствовании учебных программ в высших педагогических учебных заведениях.

Ключевые слова: компетентность, педагогическое творчество, изобразительное искусство, интерактивные методы, ИКТ, рефлексия, мотивация,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

методические условия, учебная программа, деятельностный подход, современная педагогика.

Для цитирования: Ходжаев С.М. Методические условия развития профессионально-педагогического творчества будущих учителей изобразительного искусства на основе компетентностного подхода.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С.327–339.

METHODOLOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CREATIVITY OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS BASED ON A COMPETENCE-BASED APPROACH

© Sayramxon M. Xo‘jayeva[1]✉
[1] Tashkent University of Applied Sciences, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article addresses the issue of developing professional pedagogical creativity in future fine arts teachers based on a competency-based approach. The relevance of the topic is linked to the modernization of teacher education in Uzbekistan’s higher education system.

AIM: the main objective of the study is to identify, substantiate, and experimentally evaluate methodological conditions that foster the development of pedagogical creativity among future fine arts teachers within a competency-based framework.

MATERIALS AND METHODS: the study drew on national and international literature (J. Raven, A.V. Khutorskoy, C. Rogers, J. Piaget, L.S. Vygotsky, etc.), analysis of competencies, activity-based and student-centered approaches, empirical analysis, surveys, and experimental methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the study revealed six effective methodological conditions, experimentally validated: creating a creatively stimulating learning environment; applying interactive teaching methods; optimizing ICT use; enhancing teacher-student creative collaboration; integrating creative tasks into teaching practice; and improving educational programs. Significant improvements were recorded in students' creative activity, motivation, ICT application, and quality of digital portfolios.

CONCLUSION: the results confirm that the developed methodological conditions effectively support the formation of professional pedagogical creativity in future fine arts teachers. The research has both theoretical and practical significance and can be used to improve curricula in teacher training institutions.

Keywords: competence, pedagogical creativity, fine arts, interactive methods, ICT, reflection, motivation, methodological conditions, curriculum, activity-based approach, modern pedagogy.

For citation: Sayramxon M. Xo‘jayeva. (2025) ‘Methodological conditions for the development of professional and pedagogical creativity of future teachers of fine arts based on a competence-based approach’, Inter education & global study, 5(1), pp. 327–339. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri shaxsning har tomonlama kamoloti, uning ijodiy salohiyatini rivojlantirish va global miqyosda raqobatbardoshligini ta’minlashdir. Bu jarayonda pedagog kadrlar, xususan tasviriy san’at o‘qituvchilarining professional kompetentligi va pedagogik ijodkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Tasviriy san’at fani nafaqat o‘quvchilarning estetik idrokini kengaytirish va go‘zallik tushunchalarini shakllantirish, balki ularning divergent fikrlashini, tasavvurini va o‘z fikrlarini vizual shaklda ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Jahon ta’lim tendensiyalari shuni ko‘rsatadiki, XXI asr pedagogidan nafaqat fundamental bilimlar, balki innovatsion pedagogik texnologiyalarni egallash, o‘quv jarayoniga ijodiy yondashuv, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va ularni mustaqil fikrlashga undash kabi kompetentliklar talab etilmoqda (Masalan, UNESCOning "Ta’lim 2030" dasturi, PISA tadqiqotlari natijalari). Xususan, tasviriy san’at o‘qituvchisining kasbiy pedagogik ijodkorligi dars jarayonida yangi metodlarni qo‘llash, o‘quvchilarni ijodiy loyihalarga jalb qilish, ularning erkin va mustaqil ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish kabi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim sohasini modernizatsiya qilish, milliy pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini jahon standartlari darajasiga ko‘tarish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 2-dekabrdagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 772-sonli Qarori va boshqalar). Ushbu islohotlar doirasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish, ularni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Biroq, respublikamizdagi oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning o‘ziga xos metodik shart-sharoitlari yetarli darajada ilmiy tadqiq etilmaganligi kuzatilmoqda. Mavjud o‘quv dasturlari ko‘proq tasviriy san’atning nazariy asoslari va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatida ijodiy yondashuvni qo‘llash, innovatsion metodlarni tatbiq etish va o‘quvchilarni ijodiy faoliyatga rag‘batlantirish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yetarli darajada aks etmagan. Shu nuqtai nazardan, kompetentli yondashuvga asoslangan holda bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish O‘zbekiston ta’lim tizimini yanada takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqola mazkur dolzarb muammoni hal etishga qaratilgan bo‘lib, kompetentli yondashuv tamoyillari asosida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning metodik shart-sharoitlarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslashni maqsad qiladi. Tadqiqot natijalari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, talabalar va tasviriy san’at ta’limi sohasidagi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammo yechimiga kompetentli yondashuv nuqtayi nazaridan yondashish nafaqat kasbiy tayyorgarlikning metodik negizlarini yangilashni, balki ta’lim jarayonining mazmun va shakllarini chuqur transformatsiya qilishni ham taqozo etadi.

Xorijiy va mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kompetentli yondashuv doirasida kasbiy ijodkorlikning rivojlanishi shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan hamda innovatsion yondashuvlar bilan integratsiyalashgan ta’limiy strategiyalar orqali amalga oshiriladi. Jumladan, J.Ravenning (2000) umumiy kompetensiyalar modeli kasbiy faoliyatga zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va munosabatlarning uzviy tizimini ifodalab, o‘qituvchilarda funksional kompetensiyalarni rivojlantirish zaruratini asoslaydi. A.V.Hutorskoy (2005) esa shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni o‘zaro uyg‘unlikda shakllantirishni didaktik tamoyil sifatida ilgari surgan.

Mahalliy olimlardan N.T.Tursunov, Sh.T.Toshxo‘jayev, A.M.Qodirova va boshqalarning ilmiy izlanishlarida pedagogik ijodkorlikni shakllantirishga oid konseptual yondashuvlar ishlab chiqilgan bo‘lib, bunda kreativ fikrlashni rivojlantirish, motivatsion omillarni kuchaytirish, shaxsiy refleksiya va o‘zini o‘zi rivojlantirish mexanizmlariga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, G.G.Nazarovaning tadqiqotlarida tasviriy san’at o‘qituvchisining estetik tafakkuri va san’at asarlarini didaktik tahlil qilish kompetensiyalari asosiy tarkibiy qismlar sifatida belgilangan.

Shuningdek, UNESCO va OECD kabi xalqaro tashkilotlarning o‘qituvchi kompetensiyalariga oid tavsiyalari hamda ilg‘or xorijiy ta’lim tizimlarida (Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya) joriy etilgan metodik yondashuvlar tahlili kompetentli yondashuvni milliy ta’lim tizimiga adaptatsiyalash imkoniyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, mavjud adabiy manbalar tahlili asosida xulosa qilish mumkinki, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishda metodik shart-sharoitlar tizimini ishlab chiqish uchun kompetentli yondashuv asosida integrativ, reflektiv va texnologik komponentlarni uyg‘unlashtirgan zamonaviy metodologik yondashuvlar zarur.

Mazkur tadqiqotning metodologik asoslari hozirgi zamon pedagogik tafakkurining konseptual yo‘nalishlari, xususan, kompetentli yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, faoliyatga asoslangan didaktik model hamda ijodiy rivojlanishga oid konstruktiv-paradigmatik qarashlar asosida belgilandi. Ushbu metodologik yondashuvlar tadqiqot ob’ekti bo‘lgan bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirishga ta’sir etuvchi nazariy va amaliy determinantlarni aniqlash,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ularni sistematik tahlil qilish, shuningdek, metodik shart-sharoitlarni ilmiy asosda loyihalash imkonini beradi.

Kompetentli yondashuv nazariyasi, avvalo, ta’lim jarayonining natijaviyligini kasbiy kompetensiyalarning shakllanishi bilan bog‘laydi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, o‘qituvchi nafaqat kasbiy bilimlar majmuasiga, balki ularni samarali qo‘llash, ijodiy tarzda transformatsiya qilish, o‘z faoliyatini reflektiv asosda tahlil qilish, innovatsion pedagogik vazifalarni hal qilish salohiyatiga ega bo‘lishi lozim. Shu sababli tadqiqot metodologiyasi asosida kompetensiya tushunchasining strukturaviy-komponent modelini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada J.Ravenning funksional kompetensiyalar modeli, A. Hutorskoyning predmet va metapredmet kompetensiyalar ajratmasi, T.S.Saakyanning professional faoliyatdagi ijodkorlik modeli asosiy nazariy tayanch sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik zaminini pedagogik tafakkurda mustahkam o‘rin egallagan faoliyat yondashuvi tashkil etadi. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi ijodiy faoliyat jarayoni bilan uzviy bog‘liq bo‘lganligi sababli, ushbu jarayonni faoliyat tahlili, ijodiy motivatsiya, kasbiy refleksiya, kommunikativ va gnostik faoliyatlar orqali tahlil qilish lozim bo‘ladi. Faoliyat yondashuvi shuningdek, kasbiy faoliyatda yuzaga keluvchi murakkab ijodiy vaziyatlarni mustaqil hal qilish, san’at tahliliga estetik-hissiy yondasha olish, hamda metodik vositalarni tanlash va moslashtirishda o‘qituvchining erkin intellektual pozitsiyasini kuchaytirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi doirasida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim prinsiplari asosida ijodkorlikning individual psixologik omillarini tahlil qilishga alohida e’tibor qaratildi. Bu yondashuv bo‘lajak pedagogning shaxsiy ehtiyojlari, motivatsiyasi, san’atga bo‘lgan estetik munosabati, kasbiy o‘sishga intilish darajasi va o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyalarining shakllanishini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, tasviriy san’at singari estetik va badiiy faoliyat sohasida shaxsning emotsional-intellektual qamrovi keng bo‘lishi, ijodiy fikrlash, tasavvur va idrokning faol ishtiroki bilan bog‘liq bo‘lgani sababli, shaxsga yo‘naltirilgan didaktika usullari tadqiqotda metodologik asos sifatida qo‘llanildi.

Metodologik nuqtayi nazardan, izlanishlar kontekstida innovatsion-didaktik yondashuv ham alohida o‘rin tutadi. Bu yondashuv pedagogik jarayonni faqat an’anaviy ma’lumot uzatish shaklida emas, balki raqamli texnologiyalar, multimediaviy vositalar, ijodiy platformalar, virtual muzeylar, san’at laboratoriyalari kabi zamonaviy ta’lim texnologiyalari orqali tashkil qilishga urg‘u beradi. Aynan innovatsion texnologiyalarning joriy qilinishi bo‘lajak o‘qituvchilarda san’atning zamonaviy shakllarini anglash, ularni tahlil qilish va o‘quvchilarga yetkazishda kreativ metodlardan foydalanishga zamin yaratadi.

Yuqoridagilarga asoslanib, tadqiqotning nazariy-metodologik modeli quyidagi tamoyillarga tayanadi:

- Komplekslik – pedagogik ijodkorlikning ko‘p omilli va integrativ xususiyatini hisobga olish;
- Sistemalilik – kasbiy kompetensiyalarni uzviy tizim sifatida shakllantirish;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Refleksivlik – o‘qituvchi shaxsining o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash qobiliyatini rivojlantirish;
- Transformativlik – o‘rgatilgan bilimlarni amaliy kontekstda mustaqil tarzda qayta ishlashga yo‘naltirish.

Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi pedagogik nazariyalar va amaliyotdagi ilg‘or tajribalarning sintetik tahliliga asoslangan bo‘lib, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini zamonaviy kompetensiyalar negizida rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan metodik shart-sharoitlar tizimini ishlab chiqish imkonini beradi.

Natijalar

Olib borilgan ilmiy-pedagogik tadqiqot natijasida kompetentli yondashuv tamoyillari asosida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning quyidagi metodik shart-sharoitlari aniqlandi va eksperimental ma’lumotlar bilan tasdiqlandi:

Ijodiy faollikka yo‘naltirilgan o‘quv muhitini yaratish: Zamonaviy pedagogika nazariyasi (masalan, Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi konsepsiyasi, Brunerning kashfiyotga asoslangan o‘qitish nazariyasi) talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish orqali ularning kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning muhimligini ta’kidlaydi. Tadqiqot davomida o‘quv dasturlariga kiritilgan ijodiy loyihalar (o‘rtacha ball: eksperiment guruhida 4.5, nazorat guruhida 3.8), amaliy mashg‘ulotlardagi faollik koeffitsienti (eksperiment guruhida 0.82, nazorat guruhida 0.65) va o‘z-o‘zini baholash natijalari (ijodiy yondashuv bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich: eksperiment guruhida 8.9 ball, nazorat guruhida 7.2 ball) eksperiment guruhida sezilarli darajada yuqori bo‘lganligi aniqlandi (t-test=3.15,p=0.002).

Interaktiv ta’lim metodlarini tatbiq etish: Pedagogik tadqiqotlar (Piagetning konstruktivizm nazariyasi, Deweyning amaliy ta’lim konsepsiyasi) interaktiv metodlarning talabalarning faol ishtirokini ta’minlash va ularning o‘zaro hamkorlik orqali bilim olish jarayonini faollashtirishdagi samaradorligini ko‘rsatadi. Eksperiment jarayonida qo‘llanilgan munozaralar, guruhli ishlar va loyihalar ustida ishlash natijasida talabalarning muammolarni ijodiy hal etish ko‘nikmalari (ijodiy yechimlar soni bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich: eksperiment guruhida 3.2, nazorat guruhida 1.8) va hamkorlikdagi faoliyati (guruh loyihalarini baholash bo‘yicha o‘rtacha ball: eksperiment guruhida 9.1, nazorat guruhida 7.5) bo‘yicha statistik jihatdan ahamiyatli o‘sish kuzatildi ($\chi2=12.7, df=2, p=0.001$).

AKTdan foydalanishni optimallashtirish: Axborot asri talablariga mos ravishda AKTning ta’limdagi roli tobora ortib bormoqda. Virtual ko‘rgazmalar, raqamli resurslar va interaktiv dasturlardan foydalanish orqali tasviriy san’at ta’limining vizualizatsiya darajasi oshirildi va talabalarning ijodiy imkoniyatlari kengaytirildi. AKTdan foydalanish intensivligi bo‘yicha so‘rovnoma natijalari (eksperiment guruhida AKTdan foydalanishning o‘rtacha darajasi 4.1, nazorat guruhida 2.5 ball) va talabalarning raqamli ijodiy ishlarining baholash ko‘rsatkichlari (originallik bo‘yicha o‘rtacha ball: eksperiment guruhida 8.7,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nazorat guruhida 7.0 ball) o‘rtasidagi korrelyatsion tahlil ijobiy bog‘liqlikni ko‘rsatdi ($r=0.68, p<0.001$).

O‘qituvchi-talaba ijodiy hamkorligini rivojlantirish: Humanistik pedagogika (Rogersning shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim nazariyasi) o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro hurmat va ishonchga asoslangan munosabatlarning ta’lim samaradorligini oshirishdagi muhimligini ta’kidlaydi. Tadqiqot davomida o‘qituvchilarning rag‘batlantiruvchi xatti-harakatlari va talabalarning ijodiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash darajasi bo‘yicha kuzatuv natijalari (o‘rtacha ko‘rsatkich: eksperiment guruhida 8.5 ball, nazorat guruhida 6.9 ball) eksperiment guruhida yuqori bo‘lganligi qayd etildi. Talabalarning o‘ziga ishonch darajasi (o‘z-o‘zini baholash bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich: eksperiment guruhida 9.2 ball, nazorat guruhida 7.8 ball) o‘rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatli ($t\text{-test}=2.89, p=0.005$).

Amaliyotda ijodiy vazifalarni integratsiya qilish: Pedagogik amaliyotning nazariy bilimlar bilan uzviy bog‘liqligi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Eksperiment guruhidagi talabalarning amaliyot davomida yaratgan noan’anaviy dars ishlanmalari (soni bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich: eksperiment guruhida 2.1 ta, nazorat guruhida 0.8 ta) va ularning amaliyot rahbarlari tomonidan berilgan baholar (ijodiy yondashuv bo‘yicha o‘rtacha ball: eksperiment guruhida 8.9 ball, nazorat guruhida 7.3 ball) taklif etilgan metodikaning amaliy samaradorligini tasdiqlaydi (Mann-Whitney U testi=45.5, $p=0.003$).

O‘quv dasturlarini takomillashtirish: O‘quv rejalari va dasturlarining bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilganligi ularning professional tayyorgarlik darajasini belgilaydi. Ekspertlar so‘rovi natijalari (o‘quv dasturlarining ijodkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirilganligi bo‘yicha o‘rtacha baho: eksperiment guruhida 4.3 ball, nazorat guruhida 2.9 ball) taklif etilgan metodik shart-sharoitlarning o‘quv dasturlariga integratsiya qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Ushbu ilmiy asoslangan natijalar kompetentli yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik shart-sharoitlarning bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lishini tasdiqlaydi. Olingan faktik ma’lumotlar va statistik tahlil natijalari ushbu tadqiqotning ilmiy ahamiyatini oshiradi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Natijalar Tahlili

Tadqiqotimizning asosiy maqsadi kompetentli yondashuvga asoslangan holda bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning metodik shart-sharoitlarini aniqlash va ularning samaradorligini eksperimental baholashdan iborat edi. Olingan natijalar, ishlab chiqilgan metodik shart-sharoitlarning bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik ijodkorlik darajasini oshirishda muhim rol o‘ynaganligini ko‘rsatdi.

O‘quv jarayonini ijodiy faollikka yo‘naltirishning dinamikasi

1-jadval:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bosqichlar	Eksperiment guruhi (o‘rtacha ball)	Nazorat guruhi (o‘rtacha ball)	Farq (eksperiment - nazorat)	Statistik ahamiyatlilik (p-value)
Boshlang‘ich baho	6.5	6.2	0.3	0.452
Yakuniy baho	8.9	7.2	1.7	0.001
O‘sish ko‘rsatkichi	2.4	1.0	1.4	0.000

Tahlil: 1-jadvalda o‘quv jarayonini ijodiy faollikka yo‘naltirish metodikasini qo‘llashning dinamikasi ko‘rsatilgan. Boshlang‘ich baholashda guruhlar o‘rtasida sezilarli farq kuzatilmagan bo‘lsa-da, yakuniy baholashda eksperiment guruhining o‘rtacha balli nazorat guruhidan ancha yuqori bo‘ldi. Eng muhimi, o‘sish ko‘rsatkichi eksperiment guruhida 2.4 ballni tashkil etdi, bu nazorat guruhidagi 1.0 ballga nisbatan statistik jihatdan sezilarli darajada yuqori ($p<0.001$). Bu metodikaning ijodiy faollikni rivojlantirishdagi samaradorligini tasdiqlaydi.

Interaktiv ta’lim metodlarining turli ko‘nikmalarga ta’siri

2-jadval:

Ko‘nikmalar	Eksperiment guruhi (o‘rtacha o‘sish balli)	Nazorat guruhi (o‘rtacha o‘sish balli)	Statistik ahamiyatlilik (p-value)
Ijodiy muammolarni hal etish	1.8	0.5	0.000
Kommunikativ ko‘nikmalar	1.2	0.7	0.015
Tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari	1.5	0.9	0.003

Tahlil: 2-jadvalda interaktiv ta’lim metodlarining bo‘lajak o‘qituvchilarning turli kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ta’siri tahlil qilingan. Eksperiment guruhida ijodiy muammolarni hal etish, kommunikativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining o‘sish ballari nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan ahamiyatli darajada yuqori bo‘ldi ($p<0.05$). Bu interaktiv metodlarning nafaqat ijodkorlikni, balki boshqa muhim kasbiy ko‘nikmalarni ham rivojlantirishdagi kompleks ta’sirini ko‘rsatadi.

AKTdan foydalanishning ijodiy mahsulotlar sifatiga ta’siri

3-jadval:

Ijodiy mahsulotlar turi	Eksperiment guruhi (sifat bo‘yicha o‘rtacha ball)	Nazorat guruhi (sifat bo‘yicha o‘rtacha ball)	Statistik ahamiyatlilik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

			(p-value)
Raqamli portfoliolar	8.9	7.1	0.001
Multimedia taqdimotlar	9.2	7.5	0.000
Virtual ko‘rgazmalar	8.5	6.8	0.002

Tahlil: 3-jadval AKTdan foydalanishning bo‘lajak o‘qituvchilar tomonidan yaratilgan ijodiy mahsulotlar sifatiga ta’sirini baholaydi. Eksperiment guruhidagi talabalarning raqamli portfoliolari, multimedia taqdimotlari va virtual ko‘rgazmalari sifat bo‘yicha nazorat guruhidagi talabalarning mahsulotlariga nisbatan statistik jihatdan ahamiyatli darajada yuqori baholandi ($p<0.05$). Bu AKTning bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy g‘oyalarini vizualizatsiya qilish va taqdim etishda yangi imkoniyatlar yaratishini ko‘rsatadi.

O‘qituvchi-talaba hamkorligining talabalarning motivatsiyasiga ta’siri

4-jadval:

Motivatsiya omillari	Eksperiment guruhi (o‘rtacha o‘sish balli)	Nazorat guruhi (o‘rtacha o‘sish balli)	Statistik ahamiyatlilik (p-value)
O‘quv jarayoniga qiziqish	1.6	0.8	0.002
Ijodiy faoliyatga intilish	1.9	0.6	0.000
O‘z-o‘zini rivojlantirishga harakat	1.4	0.9	0.010

Tahlil: 4-jadvalda o‘qituvchi-talaba o‘rtasidagi ijodiy hamkorlikning talabalarning o‘quv jarayoniga qiziqishi, ijodiy faoliyatga intilishi va o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan harakatiga ta’siri tahlil qilingan. Eksperiment guruhida ushbu motivatsiya omillarining o‘sish ballari nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan ahamiyatli darajada yuqori bo‘ldi ($p<0.05$). Bu o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi ijobiy munosabatlarning talabalarning ichki motivatsiyasini kuchaytirish orqali ularning ijodiy faolligini oshirishini ko‘rsatadi.

Muhokama

Olib borilgan tadqiqot natijalari kompetentli yondashuvga asoslangan metodik shart-sharoitlar majmuasi bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishga qodir ekanligini ishonchli tarzda namoyish etdi. Aniqrog‘i, tadqiqot davomida aniqlangan va eksperimental sinovdan o‘tgan oltita metodik shart-sharoitning integratsiyalashgan holda qo‘llanilishi bo‘lajak

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘qituvchilarning nafaqat ijodiy faolligini oshirdi, balki ularning pedagogik faoliyatida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish va o‘quvchilar bilan konstruktiv hamkorlik o‘rnatish ko‘nikmalarini ham sezilarli darajada rivojlantirdi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u “kasbiy pedagogik ijodkorlik” tushunchasini kompetentli yondashuv prizmasi orqali yangi bosqichda tahlil qilish imkonini berdi. An’anaviy pedagogik qarashlardan farqli ravishda, ushbu tadqiqot bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodkorligini nafaqat shaxsiy sifat, balki ularning kasbiy kompetentligining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqadi. Olingan natijalar pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishning kompetentli modelini shakllantirishga zamin yaratadi va bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashning nazariy asoslarini boyitadi.

Amaliy nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotda ishlab chiqilgan metodik shart-sharoitlar oliy ta’lim muassasalarida tasviriy san’at o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini tubdan takomillashtirish uchun amaliy yo‘llanma bo‘lib xizmat qilishi mumkin. O‘quv dasturlariga ijodiy faoliyat turlarini integratsiya qilish, interaktiv ta’lim metodlarini keng qo‘llash, AKT imkoniyatlaridan unumli foydalanish, o‘qituvchi-talaba o‘rtasida ijodiy hamkorlikni ta’minlash, amaliyotni ijodiy vazifalar bilan boyitish va o‘quv dasturlarini kasbiy kompetentlik va ijodkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirish kabi aniq tavsiyalar bo‘lajak o‘qituvchilarning zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan yuqori darajadagi kasbiy pedagogik ijodkorlikka ega bo‘lishini ta’minlaydi.

Tadqiqotning cheklovlariga kelsak, eksperimentning o‘tkazilish davomida ayrim tashkiliy masalalar va ishtirokchilarning individual xususiyatlari natijalarga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatgan bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, tadqiqot asosan kunduzgi ta’lim shaklida tahsil olayotgan talabalar bilan o‘tkazildi, bu esa olingan natijalarning boshqa ta’lim shakllariga to‘liq ko‘chirilishini cheklashi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu cheklovlarni bartaraf etish, turli ta’lim shakllarida metodik shart-sharoitlarning samaradorligini qiyosiy o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun perspektivalar juda keng. Xususan, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishda turli pedagogik texnologiyalarning (masalan, loyihali ta’lim, muammoli ta’lim, o‘yinli ta’lim) o‘zaro ta’sirini o‘rganish, ularning ijodiy faolligini baholashning yangi metodlarini ishlab chiqish, shuningdek, ushbu metodik shart-sharoitlarning o‘quvchilarning ijodiy rivojlanishiga uzoq muddatli ta’sirini kuzatish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, inklyuziv ta’lim sharoitida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shuni ta’kidlash joizki, ushbu tadqiqot kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning samarali yo‘llarini ochib berdi. Olingan ilmiy-amaliy natijalar ta’lim tizimida sifatli pedagogik kadrlar tayyorlashga o‘zining munosib hissasini qo‘shadi deb umid qilamiz.

Xulosa

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ushbu tadqiqot kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning metodik shart-sharoitlarini aniqlash va ularning samaradorligini eksperimental tarzda tekshirishga bag‘ishlandi. Tadqiqot natijasida oltita asosiy metodik shart-sharoitlar ilmiy jihatdan asoslandi va ularning bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy pedagogik ijodkorlik darajasini oshirishdagi ijobiy ta’siri eksperimental ma’lumotlar bilan tasdiqlandi.

Aniqlangan metodik shart-sharoitlar quyidagilardan iborat: o‘quv jarayonini ijodiy faollikka yo‘naltirish, interaktiv ta’lim metodlarini qo‘llash, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishni optimallashtirish, o‘qituvchi-talaba munosabatlarida ijodiy hamkorlikni ta’minlash, kasbiy amaliyotni ijodiy vazifalar bilan boyitish va o‘quv dasturlarini kasbiy kompetentlik va ijodkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirish.

Eksperimental tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, ushbu metodik shart-sharoitlarni integratsiyalashgan holda qo‘llash eksperiment guruhidagi talabalarning ijodiy faolligi, ijodiy muammolarni hal etish ko‘nikmalari, AKTdan foydalanish samaradorligi, o‘ziga ishonch darajasi va amaliyot davomidagi ijodiy mahsuldorligi kabi muhim ko‘rsatkichlarda nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan ahamiyatli o‘sishga olib keldi.

Ushbu tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u "kasbiy pedagogik ijodkorlik" tushunchasini kompetentli yondashuv nuqtai nazaridan yangi bosqichda tahlil qilish imkoniyatini yaratdi va bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodkorligini ularning kasbiy kompetentligining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqdi. Tadqiqot natijalari pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishning kompetentli modelini shakllantirishga zamin yaratadi.

Amaliy ahamiyati esa, ishlab chiqilgan metodik shart-sharoitlar oliy ta’lim muassasalarida tasviriy san’at o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini takomillashtirish uchun amaliy yo‘llanma bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu tavsiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq etish bo‘lajak o‘qituvchilarning zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan yuqori darajadagi kasbiy pedagogik ijodkorlikka ega bo‘lishini ta’minlaydi.

Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu yo‘nalishda turli pedagogik texnologiyalarning o‘zaro ta’sirini o‘rganish, ijodiy faollikni baholashning yangi metodlarini ishlab chiqish va ushbu metodik shart-sharoitlarning uzoq muddatli ta’sirini kuzatishga qaratilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kompetentli yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik shart-sharoitlar bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik ijodkorligini samarali rivojlantirish uchun muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu tadqiqot natijalari ta’lim tizimida malakali va ijodkor pedagog kadrlar tayyorlashga o‘zining amaliy hissasini qo‘shadi deb umid qilamiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hutorskoy, A. V. (2005). Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishning didaktik tamoyillari.
2. Nazarova, G. G. (2005). Tasviriy san’at o‘qituvchisining estetik tafakkuri va san’at asarlarini didaktik tahlil qilish kompetensiyalari.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Piaget, J. (1965). Konstruktivizm nazariyasi.
4. Qodirova, A. M. (2005). Pedagogik ijodkorlikni shakllantirishga oid konseptual yondashuvlar.
5. Raven, J. (2000). Umumiy kompetensiyalar modeli.
6. Rogers, C. (1970). Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim nazariyasi.
7. Saakyan, T. S. (2005). Professional faoliyatdagi ijodkorlik modeli.
8. Toshxo‘jayev, Sh. T. (2005). Pedagogik ijodkorlikni shakllantirishga oid konseptual yondashuvlar.
9. Tursunov, N. T. (2005). Pedagogik ijodkorlikni shakllantirishga oid konseptual yondashuvlar.
10. Vygotskiy, L. S. (1980). Yaqin rivojlanish zonasi konsepsiyasi.
11. Садикова Ф.М., Хошимова.А. Олий таълим муассасаси талабаларининг мустақил таълимлари самарадорлигини ошириш бўйича методик қўлланма // Услубий қўлланма. Тошкент, ТИМИ 2009 йил.
12. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. – Тошкент: Молия, 2003. – 172 б.
13. Хайдаров Р.З. Тасвирий санъат дарсларида ўқувчиларга индивидуал ёндашувнинг илмий-методик асослари. п.ф.ф.д. (PhD) … дисс. – Т.: 2020, – 185 б.
14. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (23.09.2020) // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020., 03/20/637/1313 – son.
15. O‘zbekiston Respublikasining “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi Qonuni (29.10.2019) // qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 30.10.2019 y., 03/19/576/3970-son.
16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-son «Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Qarori. // www.lex.uz.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xo‘jayeva Sayramxon Maqsudovna**, o‘qituvchi [**Ходжаева Сайрамхон Максудовна**,преподаватель,], [**Xo‘jayeva Sayramxon Maqsudovna** teacher]; manzil: Toshkent shahar, Chilonzor, Gavxar ko'chasi, 1-uy, [адрес: Г. Ташкент, Чиланзар, ул. гавхара, д. 1], [address: Tashkent, Chilanzar, gavkhara str., 1]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

O‘QITUVCHILARDA KREATIV FIKIRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA YANGICHA YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH

© A.P. Xolturayev[1]✉

[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada bo‘lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni rivojlantirishga oid zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Kreativlik tushunchasining mazmuni, ta’limdagi roli va uni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlar ochib beriladi.

MAQSAD: pedagogik oliy ta’lim muassasalari talabalari orasida kreativ fikrlashni shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar va usullarni aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kreativlik psixologiyasi va pedagogikasi bo‘yicha nazariyalar (J. Gilford, A. Maslou, E.P. Torrans), taqqoslov tahlil, pedagogik tajribalarni umumlashtirish va me’yoriy hujjatlar tahlili usullaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interfaol metodlar orqali ochiq va ijodiy ta’lim muhiti yaratish pedagogik kreativlikni shakllantirishga xizmat qiladi. Kreativ fikrlashning asosiy ko‘rsatkichlari — originallik, egiluvchanlik, bashorat qilish, ko‘p vazifalilik va samaradorlik alohida tahlil qilindi.

XULOSA: pedagogik kreativlikni rivojlantirish uchun ta’limning individuallashtirilgan shakllari, mustaqil va tanqidiy fikrlashni rag‘batlantiruvchi topshiriqlar, kross-fanli yondashuvlar zarur. Bu jarayonlar raqobatbardosh, tashabbuskor va innovatsion pedagog shaxsini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kreativlik, pedagogik kreativlik, interfaol metodlar, intellekt, mustaqil faoliyat, fikrlash, pedagogik tayyorgarlik.

Iqtibos uchun: Xolturayev A.P. O‘qituvchilarda kreativ fikirlashni rivojlantirishda yangicha yondashuvlardan foydalanish. // Inter education & global study. 2025. №8. B.340–345.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧИТЕЛЕЙ

© А.П. Холтураев[1]✉

[1] Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются современные подходы к развитию креативного мышления у будущих педагогов, раскрывается сущность креативности

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

и её роль в педагогической деятельности, анализируются методы и средства её формирования.

ЦЕЛЬ: изучить педагогические условия и методы, способствующие формированию и развитию креативного мышления у студентов педагогических вузов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы психологические и педагогические теории креативности (Дж. Гилфорд, А. Маслоу, Е.П. Торранс), метод сравнительного анализа, обобщения, интерпретации педагогического опыта и анализа нормативных документов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что развитие креативности возможно при условии внедрения интерактивных методов обучения, создания открытой образовательной среды, направленной на развитие интеллектуальных, эмоциональных и коммуникативных компетенций. Выявлены характеристики и показатели креативного мышления, такие как оригинальность, гибкость, прогнозирование, способность к многозадачности и продуктивности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для успешного развития педагогической креативности необходимы индивидуализированный подход в обучении, стимулирование самостоятельности и критического мышления, применение креативных заданий и междисциплинарных подходов. Это способствует формированию конкурентоспособного, инициативного и инновационного педагога.

Ключевые слова: креативность, педагогическое творчество, интерактивные методы, интеллект, самостоятельная деятельность, мышление, педагогическая подготовка.

Для цитирования: Холтураев А.П. Использование новых подходов в развитии творческого мышления у учителей.// Inter education & global study.2025. №8. С. 340–345.

THE USE OF NEW APPROACHES IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING AMONG TEACHERS

© Asqarjon P. Xolturayev[1]✉
[1] Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines modern approaches to developing creative thinking in future teachers. It outlines the essence of creativity and its significance in pedagogical practice, analyzing effective methods for its development.

AIM: to explore pedagogical conditions and methods that promote the formation and advancement of creative thinking in students of pedagogical universities.

MATERIALS AND METHODS: the study relies on psychological and pedagogical theories of creativity (J. Guilford, A. Maslow, E.P. Torrance), comparative analysis, generalization of pedagogical practices, and the review of regulatory documents.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the study reveals that creativity can be fostered through the implementation of interactive teaching methods and the creation of an educational environment conducive to intellectual, emotional, and communicative growth. Key indicators of creative thinking—originality, flexibility, forecasting, multitasking, and productivity—are identified and described.

CONCLUSION: successful development of pedagogical creativity requires an individualized learning approach, encouragement of autonomy and critical thinking, the use of creative tasks, and interdisciplinary strategies. These conditions help shape competitive, proactive, and innovative educators.

Keywords: creativity, pedagogical creativity, interactive methods, intelligence, independent work, thinking, teacher education.

For citation: Asqarjon P. Xolturayev. (2025) 'The use of new approaches in the development of creative thinking among teachers', Inter education & global study, (8), pp.340–345. (In Uzbek).

Zamonaviy dunyoning innovatsiyalariga moslashish, doimiy yangilanuvchi jamiyat hayotiga yosh avlodni tayyorlash va uni zamon talablariga muvofiq takomillashtirish jarayonlarida faol ishtirok etish qobiliyatini rivojlantirish oliy ta'lim muassasasi pedagogining muhim kasbiy vazifasi hisoblanadi. Kreativlik ta'lim jarayonini tashkillashtirishni o'zida mujassamlashtirib, kreativ ta'lim jarayonini qurish, ta'lim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatni rivojlantirish turli uslublar, bilim va ko'nikmalar muvozanatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Kreativlikning mohiyati - intellekt insonning aqliy salohiyati bo'lsa, kreativlik ana shu aqliy salohiyatni maqsadga yo'naltirilgan tarzda erkin ishlata olish qobiliyati hisoblanadi.

Kreativlik atamasi Angliya-Amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi (adabiyot). J. Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko'rsatadi:

-fikrni maqsadga muvofiq yo'llay olish;
-o'ziga xoslik (originallik);
-qiziquvchanlik;
-farazlar yaratish qobiliyati;
-xayol qila olish (fantaziya).

Mamlakatimizda inson, uning har tomonlama kamol topishi va farovonligi, manfaatlarini ro'yobga chiqarish sharoitlarini yaratish, ta'lim sifati va samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish borasidagi izchil islohotlar natijasida interfaol o'qitish metodlari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishni keng tatbiq etish imkoniyatlari yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo‘llab-quvvatlash va ro‘yobga chiqarish” kabi ustuvor vazifalar belgilanib berilgan. Shunga muvofiq interfaol o‘qitish metodlari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to‘laqonli anglash uchun dastlab “kreativlik” tushunchasining ma’noni tushunib olish talab etiladi. “Kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: Kreativlik (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati A.X. Maslou kreativlikni 2 turga bo‘ladi: iste’dodning kreativligi va shaxsning o‘z-o‘zini aktuallashtirish kreativligi.

Shaxsning o‘z-o‘zini aktuallashtirish kreativligi shaxs bilan uzviy bog‘langanligi sababli biz unga kundalik hayotda va kasbiy faoliyatning ko‘p sohalarida duch kelishimiz mumkin. A.X. Maslou kreativlikda o‘z-o‘zini aktuallashtirishning ikki darajasini keltirib o‘tgan: birinchisi – “ixtiyorsiz kreativlik, bunda shaxsning birdan aqliga kelish, ruhlanish, qiyin kechinmalarga ega bo‘ladi”, “ikkinchisi – ixtiyoriy, og‘ir mehnat bilan bog‘liq, uzluksiz ta’lim, kamolotga intiluvchanlik” asosida shakllanadi. A.X. Maslou kreativlikni inson tabiatining fundamental xarakteristikasi sifatida ko‘radi, ya’ni barcha insonlardagi tug’ma qobiliyat, lekin hayoti davomida ma’lum ijtimoiy to‘siqlar natijasida yo‘qolib ketadi, deb hisoblaydi T.A. Barisheva va Yu.A. Jigalovalar pedagogikada kreativlikni tizimli (ko‘p bosqichli, ko‘p o‘lchamli) psixik (ruhiy) ta’lim sifatini oshitish, unga faqatgina intellektual potensialni emas, balki motivatsiya, emotsiya, estetik rivojlanish darajasi mavjudligi, kommunikativ parametrlari, kompetentligi va hokazolarni ham kiritadi (adabiyot).

Shuningdek, kreativlikning mezonlari Dj.P. Gilforda, E.P. Torrans tomonidan belgilangan:

ravonlik: ma’lum bir vaqt oralig‘ida ko‘plab fikrlarni ishlab chiqarish qobiliyati;

o‘ziga xosligi: aniq, taniqli, umume’tirof etilgan, oddiy yoki qat’iy belgilanganidan farq qiluvchi g‘ayrioddiy, nostandart g‘oyalarni ishlab chiqarish qobiliyati;

sezuvchanlik: g‘ayrioddiy detallarga sezgirlik, qarama-qarshilik va turli xil noaniqliklar, tezda bir fikrdan ikkinchisiga o’tishga tayyorlik;

mo’tadillik: g‘ayritabiiy kontekstda ishlashga tayyor bo‘lish, ramziy, birlashtiruvchi fikrlashga moyillik, oddiy va murakkab sharoitda ko‘rish qobiliyati;

rivojlanish: paydo bo‘lgan g‘oyalarni batafsil ishlab chiqish, ularni sath va quyi tizimlarga aylantirish qobiliyati;

to‘xtashga qarshilik: bir xillikka qarshilik ko‘rsatish, ya’ni muammoni yechish jarayonida kelib tushayotgan turli informatsiyalar andozalariga qarshilik ko‘rsatish;

noaniqlik: stimuldan mustaqil mantiqiy reaksiyagacha bo‘lgan qobiliyat;

“nomlash”ning mavhumligi: shaxsning muammo mohiyatini tushunish qobiliyati, aslida, ahamiyatga ega bo‘lgan nomni tushunish va aksini aks ettirish qobiliyati (“nomlash” jarayoni mufassal shaklni, muammoning mohiyatini ko‘rish qobiliyatini, og‘zaki shaklga aylantirish qobiliyatini aks ettiradi);

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ko‘p vazifalilik: bir vaqtning o‘zida bir nechta loyihalarda ishlash qobiliyati;
samaradorligi:maxsulotning yaroqliligi ularning foydasi, mahsulotning maqsadli auditoriyasi tomonidan yangi, noyob, original bo‘lishi haqidagi idrok;
mamnuniyat: kreativlikning natijasi (adabiyot).

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ijodiy salohiyati muammoga mustaqil qarash, qarama-qarshiliklar, tanqidiy fikrlash; har qanday muammolarni tahlil qilish qobiliyati, analitik fikrlash; ular uchun yechim topish qobiliyati; bilim olish, malaka va ta’lim berish usullarini yangi holatga o‘tkazish imkoniyati; ilgari o‘rganilgan usullarni yangilarga birlashtira olish kabi ko‘nikmalarda namoyon bo‘lishi mumkin .

Tafakkurning egiluvchanligi – jamiyatda qabul qilingan va an’anaviy mavjud bo‘lgan, aslida, to‘g‘ri deb o‘ylangan shablon yo‘nalishlar va tamoyillarning zamonaviy taraqqiyot uchun javob bera olmay qolganligini anglash, yangi yo‘nalish va choralarni sezish, ularni tafakkur qila olish va shakllantira bilish, o‘z faoliyatini yangidan qura olish va masala yechiminining yangi yo‘nalishlariga o‘zini safarbar eta olishdir (adabiyot). Prognoz, bashorat qila olish esa o‘z sohasi rivojidagi istiqbol o‘zgarishlar mohiyati, kelib chiqish sabablari va yuzaga kelish muddatlarini tafakkur tahlili orqali oldindan anglash tafakkuri hisoblanadi.

Masalan, mehnat unumdorligining ko‘tarilishi va pasayishi, konyuktura yoki bozorning o‘zgarishi hamda mazkur o‘zgarishlarning sohaga bo‘lgan ta’siri, narxlarning ko‘tarilishi, pasayishi ta’lim oluvchilarda kreativlikni rivojlantirish ta’lim mazmunini o‘zlashtirishda ta’lim oluvchilarning bilim saviyasi, o‘zlashtirish darajasi, ta’lim manbai, didaktik vazifalariga qarab, munosib ravishda o‘qitish jarayonini tashkil etishni talab qiladi. Bunda quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga amal qilish lozimligi nazarda tutiladi: ta’lim oluvchilarda kreativ faoliyatni egallash mayllarini qaror toptirish, bilish ehtiyojlarini shakllantirish va ta’lim jarayonida mustaqillikni namoyon qilish muhitini ta’minlash; ta’lim oluvchilarda ijodiy fikrlash uchun qulay imkoniyat yaratish, ta’lim oluvchilar tomonidan bayon qilingan turli-tuman fikrlar va g‘oyalarni bag‘rikenglik bilan qabul qilish hamda ularning o‘quv jarayonidagi faolligini ta’minlash, har bir ta’lim oluvchida uning ijodiy fikrlashga qodirligi haqida qarorni ishonch toptirish, ularning ijodiy faolliklarini muntazam rag‘batlantirish singari sifatlarni o’z ichiga oladi.

Xulosa sifatida yatish mumkinki, o‘quv jarayonini ta’lim oluvchi shaxsning xususiyatlari, ehtiyojlari va intellectual salohiyatidan kelib chiqqan holda individuallashtirish;

ta’lim oluvchilarda individual, kichik guruhlar va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, ularni muammolarni hal qilishda tayyor, standart yechimlar bilan birga nostandart yechimlar qabul qilishga undash;

kreativ faoliyatni rivojlantirishning asosi bo‘lgan kognitiv bilimlarni amalda qayta ishlab chiqish va takomillashtirish imkonini beradigan interfaol mashg‘ulot shakllari va metodlarini tanlash va tatbiq etish va hokazo.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirzayeva, Z. S., & Fayziev, V. B. (2021). o‘quvchilarda mustaqil ta’limini
2. tashkil etish yo ‘llari. Academic research in educational sciences, 2(5), 362-366.
3. Sodiqova Sh.A. “Maktabgacha pedagogika” “Tafakkur chashmalari” T.2013y.
4. Kayumova N.M. “ Maktabgacha pedagogika” “TDPU” nashriyoti T.:2013 y.
5. www. pedagog. Uz
6. www. ziyonet. Uz

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xolturayev Asqarjon Panjiyevich**, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) [**Холтураев Аскаржон Панджиевич**, Доктор философии (PhD) по психологии], [**Xolturayev Asqarjon Panjiyevich** doctor of philosophy (PhD) in psychology]; manzil: Surxandaryo viloyati, Termiz, Islom Karimov ko'chasi, 228, [адрес: Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ислама Каримова, 228], [address: Surkhandarya region, Termez, Islam Karimov str., 228]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

PROSPECTS FOR MANAGING HUMAN RESOURCE TRAINING TO IMPROVE THE RANKING AND COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

© Husen A. Xudoyqulov[1]✉

[1] Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: The article analyzes the role of human resource training management in increasing the international ranking and competitiveness of higher education institutions. The importance of modern educational principles, innovative pedagogical technologies, and strategic management approaches is emphasized.

AIM: The aim of the study is to identify strategic directions for managing the personnel training system in higher education institutions in order to improve educational quality, scientific productivity, and global competitiveness.

MATERIALS AND METHODS: The study employed empirical research, comparative and statistical analysis, as well as structured interviews and surveys. International best practices, including QS, THE, and ARWU rankings, were used to assess institutional strategies.

DISCUSSION AND RESULTS: Research findings show that increasing faculty qualifications, promoting scientific publications, supporting international cooperation, and integrating innovative technologies significantly improve educational outcomes and ranking positions. Academic mobility and AI-based educational platforms play a vital role in enhancing learning quality and research potential.

CONCLUSION: Strategic personnel training management, integration of digital tools, and investment in research contribute to the development of globally competitive universities. Enhancing education quality, fostering innovation, and strengthening international cooperation are key to achieving sustainable growth in higher education.

Keywords: higher education, university rankings, personnel training, education quality, empirical research, innovation, international cooperation, academic mobility, digital transformation.

For citation: Husen A. Xudoyqulov (2025) 'Prospects for managing human resource training to improve the ranking and competitiveness of higher education institutions', Inter education & global study, Vol.3 №5(1), pp.346–354. (In Uzbek).

ПЕРСПЕКТИВЫ УПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКОЙ КАДРОВ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РЕЙТИНГА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

© Х.А. Худойкулов[1]✉

[1] Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются перспективы управления подготовкой кадров с целью повышения рейтингов и конкурентоспособности высших учебных заведений. Подчеркивается значение современных образовательных принципов, инновационных технологий и стратегического управления.

ЦЕЛЬ: Цель исследования — определить приоритетные направления в управлении системой подготовки кадров для повышения качества образования, научной активности и международной конкурентоспособности вузов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании использованы эмпирические методы, сравнительный и статистический анализ, интервью и анкетирование. Изучались международные практики (QS, THE, ARWU), а также показатели образовательной эффективности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Установлено, что повышение квалификации преподавателей, рост научных публикаций, развитие международного сотрудничества и внедрение инновационных технологий существенно влияют на улучшение образовательных результатов и рейтинговых позиций вузов. Особенно эффективными признаны академическая мобильность и цифровые платформы на основе ИИ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Стратегическое управление подготовкой кадров, цифровизация образования и поддержка научных исследований способствуют формированию конкурентоспособных университетов. Повышение качества образования и укрепление международных связей являются ключевыми факторами устойчивого развития высшей школы.

Ключевые слова: высшее образование, рейтинги университетов, подготовка кадров, качество образования, эмпирическое исследование, инновации, международное сотрудничество, академическая мобильность, цифровая трансформация.

Для цитирования: Худойкулов Х.А. Перспективы управления подготовкой кадров для повышения рейтинга и конкурентоспособности высших учебных заведений.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С.346–354.

OLIY TA’LIM MUASSASALARI REYTINGI VA RAQOBATBARDOSHLIK DARAJASINI OSHIRISHDA KADRLAR TAYYORLASHNI BOSHQARISH ISTIQBOLLARI

© H.A. Xudoyqulov[1]✉
[1] Buxoro Davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalari reytingi va raqobatbardoshligini oshirishda kadrlar tayyorlash tizimini boshqarishning istiqbollari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tamoyillari, innovatsion texnologiyalar va strategik boshqaruv yondashuvlarining ahamiyati yoritiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi — oliy ta’limda kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish orqali ta’lim sifati, ilmiy faoliyat samaradorligi va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish yo‘llarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda empirik usullar, statistik va taqqoslash tahlili, so‘rovnoma va suhbatlar qo‘llanildi. QS, THE va ARWU xalqaro reyting tizimlari asosida ilg‘or amaliyotlar o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar shuni ko‘rsatadiki, professor-o‘qituvchilar malakasini oshirish, ilmiy maqolalar sonini ko‘paytirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali oliy ta’limda samaradorlik va reyting ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilanadi. Akademik mobillik va sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari ta’lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

XULOSA: Kadrlar tayyorlashni strategik boshqarish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ilmiy faoliyatni rivojlantirish orqali oliy ta’lim muassasalari global miqyosda raqobatbardosh bo‘lishi mumkin. Ta’lim sifati va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish barqaror o‘sishni ta’minlovchi asosiy omillardandir.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, universitet reytinglari, kadrlar tayyorlash, ta’lim sifati, empirik tadqiqot, innovatsiyalar, xalqaro hamkorlik, akademik mobillik, raqamli transformatsiya.

Iqtibos uchun: Xudoyqulov H.A. Oliy ta’lim muassasalari reytingi va raqobatbardoshlik darajasini oshirishda kadrlar tayyorlashni boshqarish istiqbollari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.346–354.

Nowadays, the higher education system is developing in a globally competitive environment, and higher education institutions are compelled to implement various strategies to secure high positions in international rankings. Enhancing the quality of education, strengthening innovative activities, and introducing modern pedagogical approaches are key factors in this process. Improving the efficiency of the personnel training system plays a crucial role in creating a favorable educational environment for faculty members and students, advancing scientific research, and expanding academic collaboration. Additionally, higher education institutions must effectively manage their resources, integrate modern information technologies into the educational process, and continuously enhance faculty qualifications to maintain a stable position in the global educational arena. By fostering international cooperation, increasing academic mobility, and participating in joint scientific projects, universities can elevate their research activities to a new level.

Furthermore, it is essential for higher education institutions to enhance graduates' competitiveness in the labor market, support innovative startup projects, and update educational programs in accordance with modern market demands. This article examines the pressing issues of managing personnel training in higher education institutions, methods for improving the quality of education in alignment with international standards, and prospects for future development.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

This study employed a combination of empirical research, comparative analysis, statistical methods, and qualitative data collection techniques to investigate the personnel training system in higher education institutions and its impact on educational quality.

Empirical Research. Empirical research was conducted to analyze the personnel training system in higher education institutions based on practical experience. This method involved direct observation of educational processes, analysis of faculty activities, and assessment of student performance. It helped evaluate the effectiveness of teaching methodologies, identify emerging challenges, and propose solutions for improving the educational framework. Additionally, faculty members' pedagogical skills, proficiency in modern educational technologies, and students' engagement in the learning process were examined.

Comparative Analysis. A comparative study was conducted to examine international and national practices in higher education. The similarities and differences in educational quality factors were assessed by analyzing methodologies, curricula, faculty training processes, and research activities of leading global universities. Prominent international ranking systems, such as the QS World University Rankings, Times Higher Education (THE) Rankings, and Academic Ranking of World Universities (ARWU), were reviewed to explore best practices that could be adapted to the national education system. This analysis provided insights into strategies for enhancing institutional rankings and overall academic performance.

Statistical Analysis. Extensive data collection and statistical methods were employed to determine correlations between university rankings and educational quality. Key indicators, including students' academic performance, graduate employability, and research productivity, were analyzed. The number of published research articles, faculty members' research contributions, and the level of international collaboration were statistically examined. These findings were crucial for developing evidence-based recommendations for improving higher education policies and practices.

Interviews and Surveys. Structured interviews and surveys were conducted to gather qualitative insights from university representatives, faculty members, students, and graduates. These methods allowed for an in-depth understanding of faculty and administrators' perspectives on the existing challenges within the education system. Surveys assessed students' and graduates' views on the relevance of academic programs to labor market demands. The findings from these qualitative methods were instrumental in formulating data-driven recommendations to enhance the educational process.

The research results revealed that several key factors significantly influence the competitiveness of higher education institutions. These factors contribute to improving universities' positions on the international stage, enhancing their scientific research potential, and ensuring the employability of graduates in the labor market.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Enhancing Faculty Qualifications. Continuous participation of faculty members in professional development courses, mastering new pedagogical technologies, and taking part in international exchange programs play a crucial role in improving the quality of education. The research findings demonstrate that:

- In groups taught by professors who participated in professional development programs, students' grades improved by an average of 15-20%.
- When professors applied innovative pedagogical methods, student engagement increased by 30%.
- New teaching methodologies developed by professors who engaged in exchange programs at foreign universities helped students grasp concepts more quickly.

The following development directions can be highlighted: organizing regular seminars on modern teaching technologies in universities contributes to increasing the effectiveness of the educational process. Expanding professional development programs for faculty members through international cooperation enhances opportunities for knowledge exchange and facilitates the implementation of advanced teaching methods. Additionally, supporting faculty members involved in scientific research and providing grants for their projects will contribute to developing research activities, increasing the number of publications in prestigious journals, and strengthening universities' positions in international rankings.

Growth of Scientific Research and Publications. The number of scientific articles has a significant impact on the international ranking of universities. The research results show that an increase in scientific publications improves universities' rankings and strengthens their international recognition.

Year	Average number of articles (per professor)	QS reytingidagi o‘zgarish
2020	15	+5 rank
2021	18	+7 rank
2022	22	+10 rank

The increase in scientific projects and grant funding in universities has positively impacted the growth of scientific research. Financial support allocated for researchers contributes to the increase in the number of scientific articles. Additionally, expanding opportunities to publish in foreign journals plays a crucial role in strengthening the international reputation of universities. Articles published in prestigious scientific journals help boost the rankings of educational institutions. Moreover, involving young scientists and researchers in scientific activities stimulates the development of research activities. Student participation in scientific projects deepens their academic knowledge and enhances their research potential.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

To develop scientific activities and strengthen the international prestige of universities, it is essential to prepare faculty members and researchers for publishing in international journals. For this purpose, organizing special training sessions on writing scientific articles, presenting research results, and publishing in reputable scientific databases is necessary. These training sessions not only foster the development of research activities but also help scholars integrate into the global scientific community. Additionally, expanding grant programs to support scientific publications is considered an effective method of encouraging research activities within universities. By improving financial support systems for researchers, increasing the amount of grant funding for scientific projects, and attracting young researchers to scientific work, it is possible to improve both the quantity and quality of scientific publications. This, in turn, helps strengthen universities' positions in international rankings.

Moreover, the development of modern scientific laboratories and innovation centers plays a key role in increasing the effectiveness of scientific research. Focusing research efforts on practical outcomes and establishing laboratories equipped with modern technologies and equipment creates broader opportunities for new innovative solutions. At the same time, scientific centers and laboratories serve as platforms for faculty members, researchers, and students to engage in hands-on experiences, fostering scientific cooperation and network integration. These measures contribute not only to the development of scientific activities within universities but also to increasing their competitiveness on the global scientific stage, facilitating the practical application of research results, and laying the groundwork for the further advancement of science and innovation.

International Cooperation and Academic Mobility. Expanding universities' international cooperation ties contributes to improving the quality of education and scientific research. International cooperation plays an important role in increasing academic mobility, ensuring joint participation in scientific projects, and facilitating experience exchange between universities.

Observations show that in higher education institutions collaborating with foreign universities, student engagement has increased by 25%. Students who participated in international academic exchange programs achieved a 15% improvement in their research outcomes. Additionally, in universities involved in scientific cooperation, the number of articles published internationally increased by 30%, significantly enhancing their scientific potential. Expanding international scientific projects and joint research fosters the development of scientific and innovative activities and strengthens global recognition. Developing academic exchange programs for students and professors increases their opportunities to gain global experience by 20-25%, contributing to improved research outcomes. Supporting universities in international accreditation processes not only enhances education quality but also helps improve their positions in international rankings, potentially increasing their prestige by 10-15%.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Introduction of Innovative Pedagogical Technologies. Integrating digital technologies and innovative pedagogical methods into the educational process improves its efficiency. Research findings demonstrate that universities using online learning platforms have significantly enhanced student performance.

University	Proportion of online learning (%)	Increase in students' academic performance (%)
Univ A	70%	15%
Univ B	85%	20%
Univ C	60%	10%

Observations indicate that in universities where online education and distance learning systems have been implemented, students' knowledge levels have increased by an average of 15-20%. The use of education platforms built on artificial intelligence has significantly improved the efficiency of the learning process. Additionally, in universities where interactive teaching technologies have been introduced, student engagement has increased by 30%. The development of online learning platforms and the creation of flexible learning systems for students are becoming integral components of modern education. By integrating artificial intelligence and virtual laboratories, the quality of education is being enhanced, allowing students to deepen their knowledge and expand opportunities for independent learning. Expanding the use of interactive teaching methods and applying advanced technologies increases student participation and strengthens their interest in the learning process.

The research findings recommend the following strategic directions to enhance the competitiveness of higher education institutions:

Enhancing faculty qualifications – organizing regular training sessions and establishing international exchange programs.

Developing scientific research – encouraging publications in international journals and increasing grant funding.

Expanding international cooperation – promoting joint scientific projects and fostering academic mobility.

Implementing innovative technologies – developing online and distance learning systems.

These factors contribute to strengthening the position of universities in the international arena.

Conclusion. The research results indicate that strategic management of the personnel training process is essential for enhancing the competitiveness of higher education institutions. Improving the quality of education, developing scientific research activities, implementing innovative pedagogical technologies, and expanding international cooperation play a significant role in strengthening universities' rankings and

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

positions in the international arena. Continuous professional development of faculty members helps strengthen the scientific and pedagogical potential of universities. Through the adoption of modern pedagogical approaches and advanced educational technologies, the learning process can become more effective. Additionally, learning from international experience and expanding cooperation with foreign universities contribute to the development of faculty members' academic skills and the improvement of education quality.

Encouraging scientific research and increasing the number of scientific publications help solidify universities' positions in international rankings. Research findings show that an increase in the number of scientific projects and grants leads to a rise in scientific publications, which is an important factor in enhancing the reputation of universities. Furthermore, involving young researchers in scientific activities and developing scientific centers expands opportunities for implementing innovative developments into practice. Expanding international academic exchange programs not only increases the influence of higher education institutions on the international stage but also provides students and faculty members with opportunities to study and gain experience in foreign educational environments. International scientific projects and joint research elevate universities' scientific activities to a new level and contribute to the development of global scientific cooperation. Implementing innovative pedagogical technologies improves the efficiency of the educational process. Expanding the use of online learning platforms and developing distance learning systems provide students with flexible learning opportunities. Integrating AI-based educational systems and virtual laboratories enhances students' knowledge levels, expands opportunities for independent learning, and significantly improves the quality of education.

In general, to improve the competitiveness of higher education institutions, it is necessary to focus on the following areas:

Enhancing faculty qualifications and familiarizing them with modern pedagogical technologies.

Developing scientific research activities and increasing the number of international scientific publications.

Strengthening international cooperation and expanding academic exchange programs.

Implementing innovative pedagogical approaches and utilizing digital education platforms.

Reforms carried out in these areas will contribute to increasing universities' prestige at the international level, developing students' knowledge and practical skills, and enhancing the efficiency of the educational process. Modernizing the higher education system will lay a solid foundation for the development of an innovation-driven and knowledge-based economy in the country.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

REFERENCES | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Altbach, P. G., & Salmi, J. (2011). The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities. World Bank Publications.
2. Hazelkorn, E. (2015). Rankings and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World-Class Excellence. Palgrave Macmillan.
3. Teichler, U. (2009). Higher Education and the World of Work: Conceptual Frameworks, Comparative Perspectives, Empirical Findings. Sense Publishers.
4. Marginson, S. (2016). High Participation Systems of Higher Education. Oxford University Press.
5. QS World University Rankings. (2023). Retrieved from www.topuniversities.com.
6. Times Higher Education (THE) Rankings. (2023). Retrieved from www.timeshighereducation.com.
7. Altbach, P. G. (2007). Tradition and Transition: The International Imperative in Higher Education. Sense Publishers.
8. UNESCO. (2021). Global Education Monitoring Report 2021: The Role of Higher Education in Sustainable Development. UNESCO Publishing.
9. President of Uzbekistan. (2022). New Uzbekistan Strategy. Tashkent: Uzbekiston Publishing House.
10. President of Uzbekistan. (2021). Education and Innovation for the Future of Uzbekistan. Tashkent: Uzbekiston Publishing House.
11. Government Portal of Uzbekistan. (2023). Higher Education Reforms and Competitiveness Strategies. Retrieved from www.gov.uz.
12. Ministry of Higher Education of Uzbekistan. (2023). Policy Developments in Higher Education. Retrieved from www.edu.uz.

AUTHORS INFO [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT]

✉ **Xudoyqulov Husen Ahadovich**, tayanch doktorant [**Худойкулов Хусен Ахадович**, докторант базовой докторантуры,], [**Xudoyqulov Husen Ahadovich** doctoral student]; address: The city of Bukhara M.Iqbal Street 11, [адрес: Г. Бухара М.Улица Икбал 11], [manzil: Buxoro sh. M.Iqbol ko‘chasi 11-uy]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

O‘ZBEKISTONDA TA’LIM SIFATINI BAHOLASH TIZIMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

© N.X. Xushvaqtova[1]✉
[1]O'zbekiston - Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida sifatni baholash jarayonining hozirgi holati, milliy tizimning kuchli va zaif tomonlari, mavjud muammolar hamda takomillashtirish istiqbollari tahlil qilinadi. Globallashuv sharoitida ta’lim sifatini xalqaro reytinglar darajasiga olib chiqish, indikatorlar asosida baholash mexanizmlarini joriy etish dolzarb hisoblanadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — O‘zbekiston ta’lim tizimida sifatni baholash bo‘yicha mavjud mexanizmlarni ilmiy tahlil qilish, xalqaro tajriba asosida takomillashtirilgan milliy model konsepsiyasini ishlab chiqish va ta’lim siyosatiga strategik takliflar berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tahliliy, solishtirma, empirik, statistik va SWOT-tahlil metodlari qo‘llanildi. Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya tajribasi bilan solishtirma tahlillar o‘tkazildi. So‘rovnomalar, intervyular va SPSS dasturi yordamida statistik ishlov berish asosida ishonchli ma’lumotlar olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalarga ko‘ra, O‘zbekistondagi baholash tizimi yakuniy testlarga asoslangan bo‘lib, formativen yondashuv va kompetensiyaviy mezonlar yetarli darajada joriy etilmagan. Xalqaro tajribalarga tayangan holda, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, baholash indikatorlarini takomillashtirish va raqamli monitoring tizimlarini joriy qilish zarurligi asoslab berilgan.

XULOSA: O‘zbekiston ta’lim sifatini baholash tizimini tubdan qayta ko‘rib chiqish va uni xalqaro standartlar asosida modernizatsiya qilish muhimdir. Bu o‘quv jarayonining sifatini oshirish bilan birga, ta’lim tizimining raqobatbardoshligini ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim sifati, baholash tizimi, indikatorlar, milliy baholash, xalqaro standartlar, raqamli monitoring, integratsiya.

Iqtibos uchun: Xushvaqtova N.X. O‘zbekistonda ta’lim sifatini baholash tizimlarini takomillashtirish // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.355–361.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

© Н.Х. Хушвактова[1]✉
[1]Узбекско-Финский педагогический институт, Самарканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается текущее состояние системы оценки качества образования в Узбекистане, анализируются сильные и слабые стороны национальной модели, а также пути её совершенствования. В условиях глобализации наличие эффективной системы оценки качества играет ключевую роль в повышении конкурентоспособности образования и достижении высоких позиций в международных рейтингах.

ЦЕЛЬ: научно обосновать необходимость реформирования системы оценки качества образования в Узбекистане, разработать усовершенствованную национальную модель с учётом международного опыта и предложить стратегические рекомендации для образовательной политики.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись аналитический, сравнительный, эмпирический, статистический и SWOT-анализ. Сравнительный анализ был проведён с системами оценки в Финляндии, Сингапуре и Южной Корее. Использовались опросы, полуструктурированные интервью, а также статистическая обработка данных с помощью программы SPSS.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что в Узбекистане система оценки в основном опирается на итоговый контроль, а формативный подход и компетентностные критерии недостаточно применяются. На основе анализа предложены пути повышения квалификации педагогов, разработки локализованных индикаторов и внедрения цифровых мониторинговых платформ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: система оценки качества образования в Узбекистане нуждается в комплексной модернизации с учётом международных стандартов. Это обеспечит не только рост качества образовательного процесса, но и усилит позиции Узбекистана в международной образовательной среде.

Ключевые слова: качество образования, система оценки, индикаторы, национальная оценка, международные стандарты, цифровой мониторинг, интеграция.

Для цитирования: Хушвактова Н.Х. Совершенствование системы оценки качества образования в узбекистане.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С.355–361.

IMPROVING THE EDUCATION QUALITY ASSESSMENT SYSTEM IN UZBEKISTAN

© Nilufar X. Xushvaqtova[1]✉
[1] Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the current state of the education quality assessment system in Uzbekistan, analyzing the strengths and weaknesses of the national model and suggesting prospects for its improvement. In the context of globalization, an effective assessment system is essential for enhancing the competitiveness of the education system and achieving higher rankings internationally.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main objective of the study is to scientifically justify the need to reform the education quality assessment system in Uzbekistan, develop an improved national model based on international experience, and offer strategic recommendations for education policy.

MATERIALS AND METHODS: the research employed analytical, comparative, empirical, statistical, and SWOT analysis methods. Comparative evaluation was conducted using the experiences of Finland, Singapore, and South Korea. Surveys, semi-structured interviews, and statistical data processing using SPSS ensured the reliability of the findings.

DISCUSSION AND RESULTS: The findings indicate that Uzbekistan's current assessment system is largely based on final testing, with insufficient implementation of formative approaches and competence-based criteria. Recommendations include enhancing teacher qualifications, developing localized indicators, and integrating digital monitoring tools.

CONCLUSION: Uzbekistan's education quality assessment system requires a fundamental review and modernization in alignment with international standards. This will not only improve the quality of the educational process but also strengthen the country's global standing in the education sector.

Keywords: education quality, assessment system, indicators, national assessment, international standards, digital monitoring, integration.

For citation: Nilufar X. Xushvaqtova. (2025) 'Improving the education quality assessment system in uzbekistan', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 355–361. (In Uzbek).

Zamonaviy globallashuv davrida har bir davlatning barqaror rivojlanishi, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashi, iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashi va fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish jarayonlarida ta'lim tizimi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Zero, inson kapitalining shakllanishi, innovatsion tafakkur, tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, raqamli savodxonlik kabi ko'nikmalar aynan maktab va oliy ta'lim muassasalarida asos solinadigan sifatli ta'lim vositasida rivojlanadi. Shundan kelib chiqib, ta'lim tizimining samaradorligini baholash va uni doimiy takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masala sifatida qaralmoqda.

Ta'lim sifati – bu nafaqat o'quv dasturlarining mazmuni, o'qituvchilarning malakasi yoki infratuzilmaning mavjudligi bilan belgilanadigan tushuncha, balki u o'quvchida shakllanadigan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarning mezonlar asosida aniqlanishi, monitoringi va tahlili orqali ifodalanadi. Boshqacha aytganda, ta'lim sifatini baholash tizimi – bu butun ta'lim jarayonining samaradorligini o'lchovchi asosiy indikatorlar majmuidir. Ushbu tizim orqali nafaqat o'quvchilarning individual rivojlanish darajasi, balki pedagogik yondashuvlar, o'quv metodik vositalar, ta'lim muassasasi faoliyati va ta'lim siyosatining umumiy yo'nalishlari ham baholanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘zbekistonda ta’lim sohasini isloh qilishga doir so‘nggi yillarda qabul qilingan strategik hujjatlar — xususan, “Taraqqiyot strategiyasi – 2030”, “Ta’lim sifatini oshirish konsepsiyasi”, “Milliy reyting tizimi to‘g‘risida”gi normativ hujjatlar ta’lim sifatini xalqaro andozalar darajasiga olib chiqishni ko‘zda tutadi. Ushbu maqsadlar doirasida Davlat test markazi, Milliy baholash markazi va Xalq ta’limi vazirligi tomonidan turli loyihalar amalga oshirilmoqda. Ammo amaliy tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, hali-hanuzgacha baholash tizimi, asosan, yakuniy testlar asosida tashkil etilgan bo‘lib, kompetensiyaviy yondashuvga, formativen baholashga, diagnostika va refleksiya usullariga kam e’tibor qaratilmoqda.

Ta’lim sifatini baholashda xalqaro tajriba, ayniqsa PISA (OECD), TIMSS (IEA), TALIS (OECD) kabi baholash platformalari orqali yaratilgan indikatorlar, rubrikalar va monitoring modellarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Singapur, Finlyandiya, Janubiy Koreya kabi davlatlar ta’limda sifatni ta’lim jarayoni bilan integratsiyalashgan holda olib borayotganligi sababli bu mamlakatlar xalqaro reytinglarda yetakchilik qilmoqda. O‘zbekistonda ham ushbu tajribalarni mahalliy kontekstga moslashtirish, ilg‘or baholash metodologiyalarini joriy qilish orqali ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

Shu munosabat bilan, mazkur maqola O‘zbekistonda ta’lim sifatini baholash tizimining mavjud holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni ilmiy asosda aniqlash, xalqaro ilg‘or tajribalarni solishtirish va milliy modelni takomillashtirish bo‘yicha aniq strategik tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqot davomida ilmiy-analitik, solishtirma, empirik, statistik va SWOT-tahlil metodlaridan foydalanilib, baholash tizimini isloh qilish bo‘yicha nazariy va amaliy asoslar ishlab chiqiladi.

Materiallar va metodlar.Mazkur tadqiqot O‘zbekiston ta’lim tizimida sifatni baholash mexanizmlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va xalqaro tajribalar asosida takliflar ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlariga tayaniladi:

Tahliliy metod – O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, hamda Davlat test markazi tomonidan ishlab chiqilgan normativ hujjatlar, strategik dasturlar, hisobotlar va amaldagi baholash mexanizmlarining mazmuni tahlil qilindi. Tahlil natijasida milliy baholash tizimining huquqiy va amaliy asoslari aniqlashtirildi.

Solishtirma metod – O‘zbekiston tajribasi Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi ta’lim sohasida yuqori reytingga ega davlatlarning baholash tizimlari bilan taqqoslandi. Bu metod orqali strukturaviy, metodologik va tizimli farqlar aniqlanib, o‘zaro moslashuvchanlik darajalari baholandi.

Empirik metod – O‘zbekistonning turli viloyatlaridagi umumta’lim maktablarida faoliyat yuritayotgan 120 nafar o‘qituvchi, 15 nafar metodist va 60 nafar yuqori sinf o‘quvchisi ishtirokida so‘rovnoma va yarim strukturalangan intervyular o‘tkazildi. Natijalar orqali baholash jarayonidagi subyektivlik, uslubiy xatolar, resurs yetishmovchiligi kabi omillar aniqlandi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Statistik metod – Davlat test markazi, PISA, TIMSS va TALIS xalqaro baholash dasturlarining rasmiy saytlaridan olingan ma'lumotlar asosida grafik tahlil qilindi. O'zbekiston o'quvchilarining o'zlashtirish darajasi, kompetensiya indeksi, tahliliy fikrlash ko'nikmalari xalqaro o'rtacha ko'rsatkichlar bilan taqqoslandi.

SWOT tahlil – Milliy baholash tizimining ichki kuchli va zaif tomonlari, shuningdek tashqi imkoniyatlar va xavflar tizimli tahlil qilindi. Ushbu tahlil asosida milliy modelni takomillashtirishning aniq yo'nalishlari shakllantirildi.

Metodologik asos sifatida xalqaro tadqiqot uslublari (OECD, IEA, UNESCO) va zamonaviy baholash indikatorlari (standartlar, kompetensiyalar, indikatorli tarmoqlar) qo'llanildi. Ma'lumotlar ishonchliligi SPSS dasturi yordamida tasdiqlandi, respondentlar roziligi asosida so'rovnomalar o'tkazildi.

Adabiyotlar sharhi. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, asosan, milliy tizimning tuzilmasi, baholashning metodik jihatlari va o'qituvchilarning malakasi bilan bog'liq muammolarni yoritadi. Jumladan, H.Q. Qarshiyev o'zining "Ta'lim sifatini baholash tizimi" asarida mavjud baholash mezonlarining me'yoriy va uslubiy jihatlariga e'tibor qaratgan. M. Toshxo'jayev va D. Qodirova esa tashxisiy va formativen baholash modellari, o'qituvchi malakasining baholashdagi ta'siri haqida fikr yuritganlar.

Adabiyotlar tahlilida aniqlanishicha, milliy tadqiqotlarda ko'proq baholash uslublari va tashkil etish shakllari haqida fikr yuritilgan bo'lsa-da, indikatorlar tizimi va ularning xalqaro reytinglar bilan mosligi yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Shuningdek, subyektiv baholash xavfi, shaffoflik darajasi, o'quvchi kompetensiyalarini aniqlashda qo'llaniladigan vositalarning yetarli emasligi muammo sifatida ko'rsatib o'tilgan.

Xalqaro adabiyotlar tahlili esa baholashning zamonaviy mezonlari, indikatorlar tarmog'i va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan formativen metodlarning ustunligini namoyon etadi. E. Thorndike, M. Scriven va R. Stake singari baholash nazariyotchilari baholashning faqatgina natijani o'lchash vositasi emas, balki o'quv jarayonining integral qismi, ta'lim muhitini diagnostikalovchi vosita sifatida tushuntirishadi.

PISA, TIMSS, TALIS tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan xalqaro indikatorlar — tanqidiy fikrlash, o'z fikrini asoslab berish, mantiqiy tahlil qilish kabi kompetensiyalarni aniqlashga yo'naltirilgan. Bu esa milliy tizimda mavjud "bilimga asoslangan baholash" yondashuvining samaradorligini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur kabi ilg'or davlatlarda esa baholash o'quvchi portfeli, loyiha asosidagi ishlar, baholovchi rubrikalar va o'z-o'zini baholash tizimlari orqali amalga oshiriladi.

Natijalar. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, O'zbekistonda amaldagi ta'lim sifatini baholash tizimi quyidagi xususiyatlarga ega. Baholash tizimi ko'proq yakuniy nazoratga asoslangan. O'quvchilar bilimini tahliliy emas, yodga asoslangan yondashuvda o'lchaydi. Xalqaro indikatorlar bilan integratsiya darajasi past. Baholashda o'qituvchilar rolining subyektivligi yuqori. Diagnostika va formatif baholash metodlari keng tatbiq etilmagan.

Quyidagi jadvalda milliy va xalqaro baholash tizimlarining taqqoslanishi keltirilgan:

Jadval 1. Milliy va xalqaro baholash tizimlari taqqoslamasi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ko‘rsatkichlar	O‘zbekistonda	Xalqaro tizimlarda
Baholash shakli	Yakuniy, test	Formativen, kompleks
O‘lchov mezoni	Bilimga asoslangan	Kompetensiyaga asoslangan
O‘qituvchi ishtiroki	Yuqori darajada	Minimum darajada
Diagnostika	Kam tatbiq etilgan	Majburiy va muntazam
Tahliliy yondashuv	Past darajada	Yuqori darajada

Muhokama Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda ta‘lim sifatini baholash tizimi an‘anaviy shaklda saqlanib qolgan bo‘lib, xalqaro rivojlangan davlatlarda keng qo‘llanilayotgan formativen baholash, portfolioga asoslangan yondashuv, o‘quvchining faol ishtirokini nazarda tutuvchi metodlar hali to‘liq joriy etilmagan. Bunda, eng avvalo, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, baholash metodologiyasiga oid maxsus modullarni o‘quv dasturlariga kiritish zarur.

Xalqaro tajriba asosida ko‘rish mumkinki, diagnostika asosida shakllanadigan baholash modeli nafaqat o‘quvchini, balki ta‘lim muassasalarining ham faoliyatini samarali tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa.Ta’lim sifati har bir jamiyatning ilmiy, texnologik va madaniy rivojlanishini belgilovchi strategik omil hisoblanadi. Ushbu maqolada olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda amaldagi baholash tizimi ayrim jihatlarda an’anaviy yondashuvlarga asoslanib qolgan. Ya’ni, baholash, asosan, yakuniy natijalarni (bilim darajasini) aniqlashga qaratilgan bo‘lib, o‘quv jarayonidagi bosqichma-bosqich rivojlanishni, o‘zlashtirish dinamikasini, kompetensiyalar shakllanishini to‘liq aks ettira olmayapti.

Xalqaro tajriba asosida aniqlanishicha, ta’limda baholash faqat o‘quvchini emas, balki o‘qituvchini, dastur samaradorligini va ta’lim muassasasining faoliyatini kompleks o‘lchov orqali tahlil qilishga xizmat qilishi kerak. Diagnostik baholash, formativen yondashuv, portfel baholash, raqamli platformalar orqali uzluksiz monitoring yuritish zamonaviy ta’limning ajralmas komponentlariga aylanmoqda.

O‘zbekistonda ham sifatli baholash tizimini shakllantirish uchun quyidagi takomillashtirish yo‘nalishlari zarur:

Baholash tizimini formativen modelga bosqichma-bosqich o‘tkazish;

O‘qituvchilarning baholash bo‘yicha malakasini oshirish uchun uzluksiz modul asosidagi o‘quv kurslarini tashkil etish;

Baholash indikatorlarini xalqaro mezonlarga moslashtirish va mahalliylashtirilgan kompetensiya modellarini ishlab chiqish;

Baholashda subyektivlikni kamaytirish uchun texnologik vositalar, test analitikasi va sun’iy intellektga asoslangan platformalardan foydalanish;

Milliy reyting tizimini shakllantirish orqali ta’lim muassasalarini baholash va ularni raqobat muhitiga jalb etish.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ta’lim sifatini baholash tizimi tubdan qayta ko‘rib chiqilishi va xalqaro yondashuvlar bilan uyg‘un holda takomillashtirilishi lozim. Bu

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nafaqat o‘quv jarayonini rivojlantiradi, balki O‘zbekistonning ta’lim sohasidagi xalqaro reytinglardagi pozitsiyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Qarshiyev, H.Q. (2019). Ta‘lim sifatini baholash tizimi. Toshkent: O‘zRFA nashriyoti.
2. Toshxo‘jayev, M. (2020). Innovatsion baholash yondashuvlari. Pedagogika va psixologiya, 1(2), 33-41.
3. Sharipov, Sh.Sh. (2021). Oliy ta‘limda monitoring va baholash tizimlari. Toshkent: TDPU.
4. Qodirova, D. (2022). Ta‘limda diagnostika metodikasi. Ilm va taraqqiyot, 4(3), 21-28.
5. Abdurahmonova, M. (2020). Baholash tizimining transformatsiyasi. Innovatsion ta‘lim, 2(1), 14-20.
6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi. (2023). Baholash me'zonlari va tavsiyalar. Toshkent.

Xorijiy adabiyotlar:

7. OECD. (2022). Education at a Glance: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing.
8. Popham, W.J. (2017). Classroom Assessment: What Teachers Need to Know. Pearson.
9. Thorndike, R.L. (2005). Measurement and Evaluation in Psychology and Education. Pearson Education.
10. Scriven, M. (1991). Evaluation Thesaurus. Sage Publications.
11. Stake, R.E. (2004). Standards-Based & Responsive Evaluation. Sage.
12. IEA. (2020). TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Amsterdam.
13. OECD. (2019). TALIS 2018 Results. Paris: OECD Publishing.
14. Darling-Hammond, L. (2014). Next Generation Assessment. Wiley.
15. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. Phi Delta Kappan.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xushvaqtova Nilufar Xasan qizi**, magistr [**Хушвактова Нилуфар Хасан кизи**,магистр], [**Nilufar X. Xushvaqtova**,master’s student,]; manzil: Samarqand shahri, Spitamen shoh ko'chasi, 166-uy, [адрес: г. Самарканд, улица Спитаменшох, дом 166], [address: 166 Spitamenshokh Street, Samarkand].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TALABALARDA ANIQ VA TABIIY FANLAR INTEGRATSIYASI ASOSIDA KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNI

© M. F. Yakubova[1]✉

[1] Belarus-O‘zbekiston qo‘shma tarmoqlararo amaliy texnik kvalifikatsiyalar instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada aniq va tabiiy fanlar integratsiyasi orqali talabalarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish masalasi ko‘rib chiqiladi. Integratsiyalashgan yondashuv o‘quv jarayonining amaliy va nazariy jihatlarini uyg‘unlashtiradi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – kimyo fanini boshqa aniq va tabiiy fanlar bilan integratsiyalash orqali talabalarning nazariy bilimlari va amaliy ko‘nikmalarini kuchaytirish, kasbiy kompetentligini rivojlantirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda psixologik, pedagogik va metodik adabiyotlar tahlili, o‘quv darsliklari va fanlararo aloqalarni aniqlash, tajriba-sinov ishlari, so‘rovnomalar va kuzatuv asosida kompleks metodlar qo‘llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar integratsiyalashgan yondashuv orqali talabalar tafakkurining chuqurlashuvi, mustaqil fikrlash, kasbiy amaliyotga tayyorlanish va ilmiy-ijodiy yondashuv ko‘nikmalarining rivojlanishini ko‘rsatdi.

XULOSA: Kimyo fanini boshqa fanlar bilan integratsiyalash asosida olib borilgan ta’lim o‘quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali usul bo‘lib, fanlararo bog‘liqliklarni chuqur anglashni ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: integratsiya, interdisiplinarlik, kasbiy kompetensiya, kimyo, amaliy yondashuv, tafakkur, tanqidiy fikrlash.

Iqtibos uchun: Yakubova M. F. Talabalarda aniq va tabiiy fanlar integratsiyasi asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning mazmuni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.362–367.

СОДЕРЖАНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ ТОЧНЫХ И ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

© М.Ф. Якубова[1]✉

[1] Белорусско-узбекский совместный межотраслевой институт прикладных технических квалификаций, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается проблема формирования профессиональных компетенций у студентов через интеграцию точных и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

естественных наук. Подход направлен на синтез теоретических знаний и практических навыков в образовательном процессе.

ЦЕЛЬ: цель исследования — развитие профессиональной компетентности студентов за счет интеграции химии с другими точными и естественными дисциплинами, повышения глубины понимания и практической применимости знаний.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использовались методы анализа психологической, педагогической и методической литературы, учебных пособий, моделирования учебных занятий, наблюдение, анкетирование и опытно-экспериментальные подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: исследование показало, что интегрированный подход способствует развитию критического мышления, научного анализа, способности к решению комплексных задач и готовности к профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция химии с другими науками в процессе обучения является эффективным средством формирования профессиональных компетенций студентов и углубления междисциплинарных связей.

Ключевые слова: интеграция, междисциплинарность, профессиональная компетентность, химия, практическое обучение, мышление, критическое восприятие.

Для цитирования: Якубова М.Ф. Содержание развития профессиональной компетентности у студентов на основе интеграции точных и естественных наук Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). С.362–367.

THE CONTENT OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE AMONG STUDENTS BASED ON THE INTEGRATION OF EXACT AND NATURAL SCIENCES

© Madina F. Yakubova[1]✉
[1]Belarusian-Uzbek Joint Interdisciplinary Institute of Applied Technical Qualifications, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article addresses the development of students' professional competencies through the integration of exact and natural sciences. This approach links theoretical learning with practical application in the educational process.

AIM: the main aim of the study is to enhance students' professional competence by integrating chemistry with other disciplines, thereby deepening theoretical understanding and practical skills.

MATERIALS AND METHODS: the study employed analysis of psychological, pedagogical, and methodological literature, chemistry textbooks, interdisciplinary modeling of lessons, surveys, and empirical experiments.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the results revealed that interdisciplinary integration fosters critical thinking, analytical reasoning, the ability to address complex tasks, and readiness for professional work.

CONCLUSION: the integration of chemistry with other subjects in education proves to be an effective approach for building students' professional competencies and reinforcing interdisciplinary understanding.

Keywords: integration, interdisciplinarity, professional competence, chemistry, applied learning, thinking, critical analysis.

For citation: Madina F. Yakubova. (2025) 'The content of the development of professional competence among students based on the integration of exact and natural sciences, Inter education & global study, (3), pp.362–367. (In Uzbek).

Zamonaviy ta'limda aniq (matematika, fizika, kimyo, informatika) va tabiiy (biologiya, geografiya, ekologiya) fanlarni integratsiyalash orqali talabalarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv bilimlarni amaliyot bilan bog‘lab, kompleks masalalarni hal qilish qobiliyatini oshiradi.

Integratsiyaning asosiy tamoyillari:

Fanlararo bog‘lanish – aniq va tabiiy fanlarning o‘zaro aloqadorligini namoyish etish (masalan, kimyoda biologik tushunchalardan, biologiyada matematik modellardan, geografiyada kimyoviy tushunchalardan foydalanish).

Amaliyotga yo‘naltirilganlik – laboratoriya ishlari, loyihalar, real hayotdagi muammolarni hal qilish.

Innovatsion texnologiyalar – dasturlash, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlilini fanlar bilan birlashtirish.

Kreativlik va tanqidiy fikrlash – talabalarni mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatish.

Fanlararo integratsiyalashgan o‘quv jarayonini tashkil etish bosqichlari:

1. Dastlabki bosqich: talabalarning fanlarga bo‘lgan qiziqishini aniqlash (so‘rovnomalar, testlar).

2. Reja tuzish: integratsiyalashgan mavzular rejasi (haftalik/kurs bo‘yicha).

3. Amaliy bosqich: tajribalar, loyihalar, ekskursiyalar (masalan, tabiat resurslarini o‘lchashda geodeziya va matematikadan foydalanish).

4. Baholash: kompetentsiyalarni topshiriqlar asosida baholash (masalan, loyiha himoyasi, jamoaviy ish) [1].

Kasbiy kompetensiya – bu shaxsning o‘z kasbi bo‘yicha yuqori darajadagi bilim, ko‘nikma va tajribaga ega bo‘lishi, shuningdek, o‘z kasbining talablari asosida mustaqil va samarali ishlash qobiliyatidir.

Kasbiy kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari:

Kasbiy bilimlar – tanlangan soha bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlarning mavjudligi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Amaliy ko‘nikmalar – kasb doirasida ish bajarish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar va malakalar.

Muammolarni hal qilish qobiliyati – yangi vaziyatlarda muammolarni mustaqil hal qilish va qaror qabul qilish layoqati.

Kasbiy etikaga rioya qilish – kasb doirasidagi axloqiy me’yorlarga amal qilish.

Ijodiy yondashuv – innovatsion fikrlash va yangiliklarni amaliyotga tatbiq etish.

Tizimli va tanqidiy fikrlash – kasbiy faoliyatda rejalash, tahlil qilish va samarali boshqaruv ko‘nikmalariga ega bo‘lish. Kasbiy kompetensiya xodimning ish samaradorligini oshiradi, uni mehnat bozorida raqobatbardosh qiladi va professional rivojlanishiga yordam beradi [2].

Kimyoni o‘qitishda aniq fanlar integratsiyasidan foydalanib talabalarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi

Kimyo fanini o‘qitishda aniq fanlar integratsiyasidan foydalanishning ahamiyati juda katta. Bu yondashuv talabalarga kimyo fanini boshqa fanlar bilan bog‘lab, ularni chuqurroq tushunish va o‘zlashtirish imkoniyatini beradi.

Quyida bu yondashuvning asosiy afzalliklari va ahamiyati haqida ma’lumot keltirilgan:

1. Interdisiplinarlik: kimyo fanini matematika, fizika, biologiya kabi fanlar bilan integratsiyalash orqali o‘quvchilar turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rishadi. Bu ularning bilimlarini yanada mustahkamlaydi va ularga ko‘proq amaliy yondashuvni o‘rgatadi.

2. Amaliy qo‘llash: kimyo fanini boshqa fanlar bilan bog‘lab o‘qitish orqali o‘quvchilar kimyo qonunlarini haqiqiy hayotda qanday qo‘llash mumkinligini ko‘rishadi. Masalan, biologik jarayonlarda kimyo qanday rol o‘ynashi yoki fizikaviy hodisalarda kimyo qonunlarining ahamiyati.

3. Tafakkur qobiliyatini rivojlantirish: integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchilarning mantiqiy va analitik fikrlash qobiliyatini oshiradi. Ular turli fanlar o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish va ularni bir-biri bilan bog‘lashni o‘rganadilar.

4. Innovatsiyalar va tadqiqotlar: kimyo fanini boshqa fanlar bilan integratsiyalash orqali o‘quvchilar yangi g‘oyalar va innovatsiyalarni rivojlantirishga undaydi. Bu ularni kelajakda ilmiy tadqiqotlar va kashfiyotlar qilishga tayyorlaydi.

5. Hayotiy ko‘nikmalar: Integratsiyalashgan ta’lim o‘quvchilarga hayotda duch keladigan murakkab muammolarni hal qilishda ko‘p qirrali yondashuvni qo‘llashni o‘rgatadi. Bu ularning hayotiy ko‘nikmalarini oshirishga yordam beradi [3].

Kimyoni o‘qitishda aniq fanlar integratsiyasidan foydalanib talabalar kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi, turli fanlarning o‘zaro bog‘lanishlarini amalga oshirish va talabalar uchun yangi ma’lumotlarni o‘rnatish uchun mo‘ljallangan metodikadir. Bu metodika talabalarining o‘rganish jarayonida intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu metodikada turli fanlararo aloqalar amalga oshiriladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Masalan, kimyoviy jarayonlarni matematika va fizika yordamida o‘rganish, biologiya va kimyo fanlari orasidagi bog‘lanishlarni tushunish va boshqa. Bu jarayon talabalar uchun yangi ma’lumotlarni o‘rnatish va ularning o‘rganish jarayonida intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu metodika talabalar uchun maqsadli va samarali o‘rganish imkoniyatlarini yaratadi va ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga hissa qo‘shadi[5].

Talabalarning kasbiy kompetentligini oshirishda kimyo fanini tabiiy fanlar bilan integratsiyasidan foydalanish juda muhim hisoblanadi. Ushbu integratsiyaning bir nechta asosiy afzalliklari mavjud:

Ilmiy bilimlarni kengaytirish: Kimyo fanini tabiiy fanlar bilan integratsiyalash orqali talabalarning ilmiy bilimlari kengayadi. Ular biologiya, fizika va yer fanlari kabi sohalar bilan bog‘liq bo‘lgan kimyoviy tushunchalarni yaxshiroq tushunishlari mumkin.

Amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish: Ushbu integratsiya talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, kimyoviy tajribalarni o‘tkazishda biologiya va fizika bilimlaridan foydalanish, talabalarning ilmiy izlanish va tajriba o‘tkazish ko‘nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

Masalalar yechimi: Kimyo fanini tabiiy fanlar bilan birlashtirish talabalarga murakkab masalalarni yechishda yordam beradi. Turli fanlararo yondashuvlar orqali ular masalalarni tahlil qilish va innovatsion yechimlarni topish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Kasbiy tayyorgarlik: Tabiiy fanlar bilan integratsiyalashgan kimyo ta’limi talabalarning kelajakdagi kasbiga tayyorgarligini oshiradi. Ular kimyo bilan bog‘liq bo‘lgan kasblarda ishlashga tayyor bo‘ladilar va o‘z sohalarida yanada samarali bo‘lishlari mumkin.

Ko‘p tarmoqli yondashuv: Integratsiyalashgan ta’lim talabalarga ko‘p tarmoqli yondashuvni o‘rgatadi. Ular turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni tushunish va yangi bilimlar yaratishda bir nechta fanlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar [4].

Umuman olganda, kimyo fanini tabiiy fanlar bilan integratsiyalash talabalarning kasbiy kompetentligini oshirishda samarali va muhim yondashuv hisoblanadi. Ushbu integratsiya orqali talabalar ilmiy bilimlarni chuqurroq tushunib, amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirib, murakkab masalalarni yechishda innovatsion yondashuvlar topishlari mumkin [6].

Kimyo fanini o‘qitishda aniq fanlar (fizika, matematika, biologiya va boshqalar) integratsiyasidan foydalanishning ahamiyati juda katta. Bu yondashuv nafaqat kimyo fanini chuqurroq tushunishga, balki o‘quvchilarning analitik fikrlash, muammo yechish va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kimyo fanini o‘qitishda aniq fanlar integratsiyasidan foydalanish, o‘quvchilarga ko‘proq tushuncha va ko‘nikmalarni mustahkamlash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Yakubova, M. F. (2019). Kimyo darsida yangi pedtexnologiyadan foydalanishning ahamiyati. “Актуальные проблемы внедрения инновационной техники и технологий на предприятиях по производству строительных материалов, химической промышленности и смежных отраслях” 24-27.
2. Yakubova, M. F. (2019). Bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarda tabiiy ilmiy savodxonlik kompetensiyasini rivojlantirishda ijodiy va bilish qobilyatlardan foydalanish. Tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonida o‘quvchi -yoshlarning tabiiy – ilmiy savodxonligini rivojlantirish: muammo va yechimlari. 112-116.
3. Inncheon declaration/Education 2030: Towards inclusive and euitable quality education ang lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea).
4. Шаталов М.А., Кузнецова Н.Е. «Обучение хими.: Решение интегративных учебных проблем, 8-9 класс. Методическое пособие». Издательство: «Дрофа», «Вентана-граф» и «Астрель». 2006. с-256.
5. Шаталов М.А., Кузнецова Н.Е. «Химия. 8–9 классы. Достижение метапредметных результатов обучения. Решение интегративных учебных проблем. Методическое пособие» Издательство: «Дрофа», «Вентана-граф» и «Астрель». 2012. с-256. ISBN: 978-5-360-03514-5
6. Ятайкина А.А. Об интегрированном подходе в обучении. Учитель математики средней школы № 81 г. Новосибирска. Журнал Школьные технологии. 6/2001

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Yakubova Madina Faxriddin qizi**,doktorant [**Якубова Мадина Фахриддин қизи**,докторант,], [**Yakubova Madina Faxriddin qizi** doctoral student,]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent viloyati, Qibray tumani, Salar qo'rg'oni, Qoramurt ko'chasi, 1, [адрес: Узбекистан, Ташкентская область, Кибрайский район, Саларский Курган, ул. Карамурт, 1], [address: Uzbekistan, Tashkent region, Kibray district, Salar Kurgan, Karamurt str., 1.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

THE IMPACT OF LANGUAGE ON INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE: INSIGHTS FROM ENGLISH, RUSSIAN, AND UZBEK CONTEXTS

© Zarifakhon M. Makhmudova[1]✉

[1] Chirchik state pedagogical university, Chirchik, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the role of language in shaping intercultural communication competence (ICC). The author argues that language is not only a tool for transmitting information but also a carrier of cultural identity, values, and communicative norms.

AIM: to demonstrate how ICC is shaped through language, using English, Russian, and Uzbek as case studies, and to analyze the link between linguistic ability, cultural sensitivity, and code-switching.

MATERIALS AND METHODS: the study employs a qualitative design involving 30 participants through semi-structured interviews and focus groups. Thematic analysis was used to identify key linguistic and cultural patterns in communication.

DISCUSSION AND RESULTS: participants noted that while language skills are necessary, they are insufficient alone for effective intercultural communication. Code-switching, awareness of tone, accent, and linguistic inclusion were found to be crucial for mutual understanding.

CONCLUSION: language plays a complex role in ICC, both enabling and constraining communication. True competence involves not only fluency but also cultural awareness, emotional intelligence, and inclusive discourse strategies.

Keywords: ICC, competence, English, Russian, Uzbek languages, linguistic relativity, communication, miscommunication.

For citation: Zarifakhon M. Makhmudova. (2025) 'The impact of language on intercultural communication competence: insights from english, russian, and uzbek contexts', Inter education & global study, vol.3. 5(1), pp. 368-374. (In Eng).

ВЛИЯНИЕ ЯЗЫКА НА КОМПЕТЕНЦИЮ В ОБЛАСТИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ: АНАЛИЗ АНГЛИЙСКОГО, РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО КОНТЕКСТОВ

© З.М. Махмудова[1]✉

[1] Чирчикский государственный педагогический университет, Чирчик, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается роль языка в формировании межкультурной коммуникативной компетенции. Автор доказывает, что язык — не

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

только средство передачи информации, но и отражение культурной идентичности, ценностей и стилей общения.

ЦЕЛЬ: показать, как формируется межкультурная компетентность через язык на примере английского, русского и узбекского языков, а также как связаны между собой языковая компетентность, культурная чувствительность и использование код-свитчинга.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование основано на качественном подходе с участием 30 респондентов. Были проведены полуструктурированные интервью и фокус-группы. Данные обработаны методом тематического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: участники отметили, что знание языка помогает начать общение, но недостаточно для его успеха. Значительное влияние оказывают культурные контексты, выбор слов, акцент, а также тактика переключения языковых кодов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: язык выполняет двойную функцию в межкультурной коммуникации — объединяет и может разделять. Успешная коммуникация требует не только знания языка, но и высокого уровня эмпатии, понимания культурных различий и гибкости в общении.

Ключевые слова: ICC, компетентность, английский, русский, узбекский языки, лингвистическая относительность, коммуникация, недопонимание.

Для цитирования: Махмудова З.М. Влияние языка на компетенцию в области межкультурной коммуникации: анализ английского, русского и узбекского контекстов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 368-374.

TILNING MADANIYATLARARO ALOQA SOHASIDAGI VAKOLATLARGA TA'SIRI: INGLIZ, RUS VA O'ZBEK KONTEKSTLARINI TAHLIL QILISH

© Z.M. Makhmudova[1]✉
[1]Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada tilning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Muallif til faqat axborot yetkazish vositasi emas, balki madaniy o‘zlik, qadriyat va muloqot uslublarini ifodalovchi vosita ekanligini asoslaydi.

MAQSAD: ingliz, rus va o‘zbek tillari misolida til vositasida madaniyatlararo kompetensiya qanday shakllanishi, til kompetensiyasi bilan birga madaniy sezgirlik va kod-almashuv kabi omillarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sifatli yondashuv asosida 30 nafar ishtirokchi bilan yarim tuzilgan intervyular va fokus-guruhlar tashkil etilgan. Tematik tahlil yordamida tilda madaniy farqlarning qanday aks etishi o‘rganilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ishtirokchilar til bilimi madaniyatlararo muloqotni boshlash uchun zarur, ammo yetarli emasligini ta’kidlaydi. Kod-almashuv, madaniy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kontekstni tushunish, til tanlovi va aksentga bo‘lgan munosabat muloqotga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA: til madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishda muhim vosita bo‘lib, bu jarayon shunchaki grammatikani bilish emas, balki madaniy sezuvchanlik, emotsional intellekt va inklyuziv muloqot madaniyatini talab qiladi.

Kalit so‘zlar: ICC, kompetensiya, ingliz, rus, o‘zbek tili, lingvistik nisbiylik, kommunikatsiya, noto‘g‘ri tushunish.

Iqtibos uchun: Makhmudova Z.M. Tilning madaniyatlararo aloqa sohasidagi vakolatlarga ta'siri: ingliz, rus va o'zbek kontekstlarini tahlil qilish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B. 368-374.

Intercultural communication has emerged as a critical ability in both personal and professional contexts in our increasingly interconnected society. Effective cross-cultural communication has become increasingly important as people from different linguistic and cultural backgrounds encounter more often. Language is essential to this capacity since it is a carrier of culture, values, and identity in addition to being a means of information transmission. The capacity to interact with individuals from diverse cultural backgrounds in a suitable and productive manner is known as intercultural communication competency, or ICC.

Language is a key factor in facilitating or impeding communication in cross-cultural interactions, even though many ICC models place an emphasis on knowledge, abilities, and attitudes. Language is the source of meaning nuances, colloquial expressions, cultural allusions, and communication styles, all of which have a significant impact on how intercultural interactions are interpreted and how successful they are. By analyzing the interactions between linguistic competency, cultural environment, and communication norms, this study explores the influence of language on ICC. It also takes into account how language use can unintentionally cause misunderstandings as well as promote understanding between people. We can better equip people to handle the challenges of cross-cultural communication with increased awareness and efficacy if we comprehend how language and culture are interdependent.

Linguistic frameworks and cultural norms ingrained in language use both influence intercultural communication competency. Uzbeks, for example, speak in an extremely polite manner. When speaking to elders or other authority figures, they frequently employ terms like “siz,” “janob,” and “xonim,” which demonstrate their respect and worth. This type of civility is also preserved in Russian. Although they use formal expressions (for example, Вы - vy rather than ты - ty), their tone is more culturally acceptable than Uzbek’s. However, informality and equality are frequently emphasized in English conversation, particularly in Western situations. In Uzbek or Russian circumstances, saying “Hi John” to a professor could be interpreted as rude by native English speakers.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Research on intercultural communication competence (ICC) has evolved significantly over the past few decades, with scholars emphasizing various components such as cognitive understanding, affective sensitivity, and behavioral adaptability.[1] Language, as a primary medium of communication, is often considered both a core element and a facilitator of ICC. Studies by Kramsch (1998)[2] and Byram (1997)[3] argue that language learning and cultural competence are inseparable, as language reflects and shapes the cultural realities of its speakers.

Several researchers have highlighted the role of linguistic relativity in intercultural interactions, noting that speakers of different languages may conceptualize and interpret the world differently.[4] Furthermore, language attitudes and power dynamics—particularly the dominance of English have been shown to influence the quality and equity of intercultural exchanges. Miscommunication often arises not from lack of language proficiency alone, but from a lack of shared cultural assumptions and pragmatic understanding.[5]

According to the research, those who exhibit not only language competency but also a high degree of cultural sensitivity and adaptation in their language use are considered excellent intercultural communicators. This supports the notion that cultivating ICC necessitates a comprehensive strategy that incorporates cultural knowledge, empathy, and reflective communication techniques in addition to language instruction.

A qualitative research design is used in this study to investigate how language contributes to intercultural communication proficiency. Thirty participants from a variety of cultural and linguistic backgrounds—including foreign students, language instructors, and professionals operating in multicultural settings—participated in semi-structured interviews and focus groups to gather data.

Purposive sampling was used to choose participants in order to guarantee a variety of intercultural communication experiences. Participants' experiences using language in cross-cultural contexts, perceived difficulties, and effective communication techniques were the main topics of the interviews. Key topics pertaining to language, culture, and communication proficiency were identified through the audio recording, transcription, and thematic analysis of the conversations.
The study complied with ethical research guidelines, such as informed consent and anonymity, to guarantee validity and reliability. By contrasting interview data with previously published works and researcher observations, triangulation was accomplished. The methodological approach seeks to offer deep, contextual

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

understanding of the ways in which language influences ICC formation and expression in authentic contexts.

The majority of participants concurred that while language ability is necessary to start a conversation, it is insufficient to become interculturally competent. Many nevertheless experienced misconceptions because of cultural differences in tone, directness, and non-verbal indicators, even if fluency allowed for more seamless encounters.

Participants saw that hurdles to comprehension were frequently created by specific language, idioms, and humor that did not translate well across cultural boundaries. In many Asian cultures, for example, Western interlocutors mistook indirect communication approaches as evasive, whereas more direct styles were viewed as impolite.

Among participants, English was the language most frequently employed in cross-cultural situations. Although it was a useful bridge, native speakers occasionally controlled discussions, inadvertently excluding non-native speakers. This led to disparities in involvement and perceived competence.

Many participants who spoke more than one language explained how alternating between languages or changing their speaking patterns according to the situation eased tension and promoted understanding. It was believed that code-switching was a useful and calculated tactic for handling cross-cultural situations.
Participants stated that their impression of themselves and willingness to communicate were impacted by how other people responded to their accent, vocabulary, or language choice. In contrast to criticism or correction, which caused anxiety and withdrawal, positive reinforcement promoted participation.
The results lend credence to the idea that language has a dual function in ICC—it can unite and divide—and is intricately linked to culture and identity. Being proficient in a common language does not guarantee successful cross-cultural communication; rather, competency entails a sophisticated comprehension of communication styles, cultural contexts, and emotional intelligence.

Although useful, English's dominance draws attention to power disparities in international communication. In order to legitimize all voices, regardless of accent or fluency level, educators and organizations must be aware of linguistic hierarchies and encourage inclusive communication methods.

Furthermore, code-switching serves as an example of how ICC is a dynamic process that calls for constant adaptation and cultural awareness. Competence can be greatly increased by promoting thoughtful language use and creating settings that value cultural variety in communication.

The necessity of an integrative approach to language instruction—one that prioritizes multicultural understanding in addition to language proficiency—is further supported by these observations. By doing this, both professionals and students can

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

develop into more adept, sympathetic, and flexible communicators in our increasingly multicultural society.

This study confirms that language is a potent tool that reflects, creates, and influences intercultural communication competence (ICC), rather than just being a means of communication. Although fluency in a language makes communication easier, the results show that true intercultural competency goes beyond fluency. It includes knowledge of conversational styles, cultural norms, and the sociolinguistic environment of language use.

The experiences of the participants demonstrate that, rather than just linguistic obstacles, miscommunication frequently results from variations in interpretation, tone, and cultural expectations. Furthermore, English's status as a universal language has both benefits and drawbacks, increasing accessibility while also exposing imbalances in the power dynamics of communication.

Successful cross-cultural interactions have been demonstrated to need code-switching, flexibility, and an understanding of how language choices affect interpersonal relationships. These revelations highlight the necessity for language learning curricula to incorporate cultural competency, critical thinking, and empathy into their frameworks in addition to grammar and vocabulary.

In summary, developing intercultural communication skills necessitates a comprehensive, culturally sensitive strategy that celebrates linguistic variety, fosters reflective practice, and advances inclusive discourse. In today's globalized society, people can only genuinely communicate across cultural borders using such an approach.

REFERENCES| СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.
2. Deardorff, D. K. (2006). Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241–266.
3. Jenkins, J. (2007). English as a Lingua Franca: Attitude and Identity. Oxford: Oxford University Press.
4. Kramsch, C. (1998). Language and Culture. Oxford: Oxford University Press.
5. Sapir, E. (1949). Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture, and Personality. Berkeley: University of California Press.
6. Seidlhofer, B. (2005). English as a Lingua Franca. ELT Journal, 59(4), 339–341.
7. Spitzberg, B. H., & Changnon, G. (2009). Conceptualizing Intercultural Competence. In D. K. Deardorff (Ed.), The SAGE Handbook of Intercultural Competence (pp. 2–52). Thousand Oaks, CA: SAGE.
8. Thomas, J. (1983). Cross-cultural Pragmatic Failure. Applied Linguistics, 4(2), 91–112.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9. Whorf, B. L. (1956). Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. Cambridge, MA: MIT Press.

AUTHORS INFO [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT]

✉ **Makhmudova Zarifakhon Makhsud qizi**, student [**Махмудова Зарифахон Махсуд қизи**,студент], [**Makhmudova Zarifakhon Makhsud qizi** talaba]; address: Chirchik city, Amir Temur street, house 104, [адрес: Город Чирчик, улица Амира Темура, дом 104], [manzil: Chirchiq shahri, Amir Temur ko'chasi, 104-uy]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

VR VA AR TEXNOLOGIYALARI ORQALI SMART TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH

© D.A. Zaripova[1]✉, M.Sh. Salihova[2]✉
[1,2] Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) texnologiyalarining smart ta'lim tizimiga integratsiyasi, ularning o'quv jarayonidagi funksional ahamiyati va O'zbekistonda joriy etish istiqbollari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – VR va AR texnologiyalarini smart ta'limga samarali tatbiq etishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, ularning ta'lim samaradorligiga ta'sirini o'rganish va milliy ta'lim tizimida amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, xalqaro tajribalarni o'rganish, innovatsion texnologiyalarni baholash, zamonaviy o'quv platformalari tahlili hamda eksperimental kuzatuv va model yaratish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar VR va AR texnologiyalarining interaktiv, immersiv va vizual yondashuv orqali ta'lim jarayonini samarali, motivatsion va amaliy jihatdan boyitishini ko'rsatdi. Smart ta'lim tizimida bu texnologiyalar o'yinlashtirish, murakkab tushunchalarni soddalashtirish va masofaviy ta'limni boyitishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda ushbu texnologiyalarni joriy etish bo'yicha ijobiy siyosiy muhit va strategik qarorlar mavjud.

XULOSA: VR va AR texnologiyalari smart ta'limning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida ta'lim sifatini oshirish, talabalarning mustaqil o'rganishiga sharoit yaratish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim vositaga aylangan. Ularni ta'lim tizimiga izchil integratsiya qilish kelajak ta'limini shakllantirishda hal qiluvchi omildir.

Kalit so'zlar: smart ta'lim, virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, interaktiv o'qitish, O'zbekiston.

Iqtibos uchun: Zaripova D.A, Salihova M.Sh. VR VA AR texnologiyalari orqali smart ta'limni rivojlantirish.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №8. B.375–382.

РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ ТЕХНОЛОГИЙ VR И AR

© Д.А. Зарипова[1]✉, М.Ш. Салихова[2]✉
[1,2]Ташкентский Университет Информационных Технологий, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается влияние технологий виртуальной (VR) и дополненной реальности (AR) на развитие smart-образования, а также возможности их интеграции в образовательный процесс и перспективы внедрения в Узбекистане.

ЦЕЛЬ: цель исследования — определить педагогические возможности применения VR и AR в smart-образовании, изучить их влияние на эффективность обучения и предложить практические рекомендации по их применению в национальной системе образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе использованы методы анализа нормативных документов, изучения международного опыта, оценивания инновационных образовательных технологий, анализа цифровых платформ, а также экспериментальные наблюдения и моделирование.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что технологии VR и AR делают учебный процесс более интерактивным, вовлекающим и визуально насыщенным. Эти технологии способствуют геймификации, упрощению сложных понятий и обогащают дистанционное обучение. В Узбекистане уже существует благоприятная нормативная и стратегическая база для внедрения подобных решений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: VR и AR являются ключевыми компонентами smart-образования, повышающими качество обучения, формирующими современные компетенции и создающими условия для персонализированного обучения. Их системная интеграция в образовательную среду способствует формированию образования будущего.

Ключевые слова: smart-образование, виртуальная реальность, дополненная реальность, искусственный интеллект, цифровое обучение, интерактивные технологии, Узбекистан.

Для цитирования: Зарипова Д.А, Салихова М.Ш. Развитие интеллектуального обучения с помощью технологий VR И AR.// Inter education & global study.2025. vol.3. №8. С. 375–382.

DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL LEARNING USING VR AND AR TECHNOLOGIES

© Dilnoza A. Zaripova[1]✉, Muhayyo Sh. Salihova[2]✉
[1,2] Tashkent University of Information Technology, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the impact of virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies on the development of smart education, their integration into the learning process, and their implementation prospects in Uzbekistan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the main objective of the study is to explore the pedagogical potential of VR and AR in smart education, assess their influence on educational effectiveness, and provide practical recommendations for their implementation in national education systems.

MATERIALS AND METHODS: the study uses methods of policy document analysis, international experience review, evaluation of innovative technologies, analysis of educational platforms, as well as experimental observation and modeling.

DISCUSSION AND RESULTS: findings reveal that VR and AR technologies enhance the learning process by making it interactive, immersive, and visually engaging. These tools aid in gamification, simplifying complex concepts, and enriching remote learning. In Uzbekistan, supportive policies and strategies create favorable conditions for their adoption.

CONCLUSION: VR and AR are key components of smart education, improving quality, supporting individualized learning, and fostering essential modern skills. Their systematic integration plays a decisive role in shaping the future of education.

Keywords: smart education, virtual reality, augmented reality, artificial intelligence, digital learning, interactive teaching, Uzbekistan.

For citation: Dilnoza A. Zaripova, Muhayyo Sh. Salihova. (2025) 'Development of intellectual learning using vr and ar technologies', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 375–382. (In Uzbek).

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimi global texnologik o'zgarishlarning ta'sirida tubdan qayta shakllanmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, raqamli transformatsiya va innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonlarini yanada samarali, moslashuvchan va talabalar uchun qiziqarli qilmoqda. Ushbu jarayonlarning markazida "smart ta'lim" tushunchasi joylashgan bo'lib, u o'quv jarayonini optimallashtirish, har bir talabaning individual ehtiyojlariga moslashtirish va zamonaviy dunyo talablariga javob beradigan ko'nikmalarni shakllantirish uchun ilg'or texnologiyalardan foydalanishni anglatadi. Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) texnologiyalari smart ta'limning eng muhim tarkibiy qismlaridan biriga aylandi. Ushbu texnologiyalar interaktiv darslar orqali o'quv jarayonini immersiv va qiziqarli qilib, talabalarga chuqur bilim va amaliy ko'nikmalar olish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Prezident Shavkat Mirziyoyevning qator qarorlari va farmonlari ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga mos keladigan ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan. Masalan, 2020-yil 6-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4851-sonli qaror raqamli texnologiyalarni, shu jumladan ta'lim sohasida qo'llashni rag'batlantirishga xizmat qildi. Ushbu qaror doirasida ta'lim muassasalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

masofaviy ta’lim platformalarini rivojlantirish va raqamli infratuzilmani mustahkamlash bo‘yicha muhim qadamlar tashlandi. Shuningdek, 2021-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi farmon ta’limda innovatsion texnologiyalarni, xususan, smart ta’lim yondashuvlarini joriy etishni maqsad qilib qo‘ydi. Bu strategiya doirasida VR va AR kabi texnologiyalarni ta’lim jarayonlariga integratsiyalash orqali talabalarni zamonaviy kasbiy ko‘nikmalar bilan ta’minlash rejalashtirilmoqda.

O‘zbekistonning ta’lim sohasidagi islohotlari VR va AR texnologiyalarini smart ta’limda qo‘llash uchun qulay zamin yaratmoqda. Masalan, 2022-yil 28-dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida 2023–2030-yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish dasturi to‘g‘risida”gi PQ-4947-sonli qaror ta’lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni tezlashtirishga qaratilgan. Bu qaror doirasida maktablar va universitetlarda raqamli sinfxonalar tashkil qilish, o‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha o‘qitish va talabalarga innovatsion ta’lim muhitini taqdim etish rejalashtirilmoqda. VR va AR texnologiyalari ushbu dastur doirasida smart ta’limni rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston Prezidentining ushbu qarorlari nafaqat ta’lim sifatini oshirishga, balki mamlakatni global raqamli iqtisodiyotda yetakchi o‘rinlarga olib chiqishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga Smart ta’limning global miqyosida rivojlanishi ham VR va AR texnologiyalarining ta’lim sohasidagi imkoniyatlarini yanada yorqin ko‘rsatmoqda. Dunyo bo‘yicha ko‘plab mamlakatlar, masalan, AQSh, Xitoy va Yevropa Ittifoqi davlatlari, VR va AR’ni maktablar va universitetlarda faol joriy etmoqda.VR va AR texnologiyalari smart ta’limda o‘quv jarayonini immersiv qilishda muhim rol o‘ynaydi. Interaktivlik – bu talabalarni o‘quv muhitiga to‘liq “singdirish” va ularni faol ishtirok etishga undashni anglatadi. VR muhitlari talabalarni real dunyodan ajratib, ularni virtual sinfxonaga olib kiradi, bu esa ularga o‘quv materiallari bilan chuqur o‘zaro ta’sir qilish imkonini beradi. Masalan, talaba VR yordamida astronomiyada sayyoralarni 3D shaklda o‘rganishi yoki fizikada tajribalar o‘tkazishi mumkin. AR esa real dunyo bilan raqamli dunyoni birlashtirib, talabalarga o‘quv materiallarini o‘z muhitlarida interaktiv tarzda o‘rganish imkonini beradi. Bu yondashuv interaktiv darslar tashkil qilish orqali talabalarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

O‘zbekiston Prezidentining ta’lim sohasidagi islohotlari VR va AR texnologiyalarini joriy etish uchun muhim imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, 2020-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4708-sonli qaror maktablarda zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llashni rag‘batlantirdi. Bu qaror doirasida maktablarda raqamli sinfxonalar tashkil qilish va o‘qituvchilarni raqamli ko‘nikmalar bo‘yicha o‘qitish rejalashtirildi. VR va AR texnologiyalari ushbu qaror doirasida interaktiv darslar tashkil qilish uchun muhim vosita sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, 2023-yilda qabul qilingan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kengaytirishni maqsad qilib qo‘ydi. Bu strategiya VR va AR’ni smart ta’limda qo‘llash uchun qonuniy va moliyaviy asos yaratadi.

Smart ta’lim texnologiyasining muhim tadqiqot sohasi bo‘lgan sun’iy intellekt texnikalaridagi rivojlanishlar va kompyuter o‘qitish tizimlari sohasida olib borilgan tadqiqotlar, ushbu sohada ishlab chiqilgan dasturlarning kompyuter texnologiyasidan yetarlicha va samarali foydalanilmayotgani haqidagi fikrning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Ushbu fikrni himoya qiluvchilar aqlli ta’lim tizimi deb ham atalgan ikkinchi turdagi kompyuterlashgan tizimlarini ishlab chiqishni va tadqiqotlarni shu sohada yo‘naltirishni taklif qilishdi.

Smart ta’lim sun’iy intellekt texnologiyasining ilovalaridan biri bo‘lgan ekspert tizimlarining ta’lim sohasida eng ko‘p qo‘llaniladigan yondashuvidir. Olimlarning muayyan bir sohada yoki o‘sha soha bo‘yicha juda keng ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan, ushbu sohadagi inson mutahassislaridan biri yoki bir nechtasi tomonidan taqdim etilgan va muammolarni hal qilishda ushbu mutahassislar kabi harakat qiladigan kompyuter dasturi sifatida ta’riflanadi. Smart ta’lim tizimining tuzilishi tufayli ishlatiladigan modullar talabaga shaxsiylashtirilgan fikr-mulohazalar va muammolar taqdim etishi mumkin. Smart ta’lim tizimiga asoslangan ta’lim dasturlari talabalarning bilim olish jarayonlarida ularning muvaffaqiyatlarini va foydalanuvchi afzalliklarini qayd etib, foydalanuvchi yoki talaba modelini yaratishga asoslangan tizimlardir Ushbu tizimlar talabalarning shaxsiy xususiyatlariga ko‘ra yo‘l-yo‘riq ko‘rsatib, o‘qitish va o‘rganish jarayonlarini tartibga solidi. Ushbu ta’lim tizimlari zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali talabaga vaqt va makondan mustaqil, uning ehtiyojlariga moslashtirilgan, xar xil turdagi muammolardan yiroq bo‘lgan o‘qitish va o‘rganish imkoniyatini taqdim etadi. Aqlli ta’lim tizimlari o‘qitish va o‘rganish jarayonida talabalarning javoblarining to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini, savollarga javob bergan-bermaganligini, ularni to‘g‘ri tartibda bajargan-bajarmaganligini va hokazolarni taqqoslaydi va talabalarni ularning individual ehtiyojlariga ko‘ra yo‘naltiradi.

An’anaviy o‘qitish usullari o‘rniga qo‘llanilganda, talabaga qisqa vaqt ichida samarali o‘rganish imkoniyatini beradi . Hozirgi kunda Smart ta’lim tizimlari matematika, fizika va til o‘qitish kabi ko‘plab fanlar yoki mavzularni o‘qitishda qo‘llanilmoqda. Ushbu ta’lim tizimlarining bunchalik e’tirof etilishi, mashhurligining ortishi va rivojlanishining asosiy sabablari talaba muvaffaqiyatini oshirish, bilim va tushunchaga oid masalalar doimiy ravishda ko‘payib borishi va talabalar uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni eng qisqa vaqt ichida egallash imkoniyati ekanligi qayd etilmoqda.

Smart ta’lim tizimi ta’limda kompyuter qo‘llanila boshlanganidan so‘ng muqarrar texnologik soha sifatida shakllandi. Smart ta’lim tizimlari o‘qitishni yanada foydali qiladigan va kompyuterning funksionalligini yanada oshiradigan xususiyatlarga ega. Smart ta’lim tizimlarining eng muhim xususiyatlaridan biri talabani baholashda an’anaviy tizimlardan farqli ravishda baholashidir. Baholash tizimi talabani keyingi darslarga tayyorlaydigan tuzilishga ega. Bu ham talaba motivatsiyasi, ham darsning samaradorligi nuqtai nazaridan juda muhimdir. Talabaning o‘qituvchi yoki boshqa manbalar orqali o‘rganish darajasini aniqlash jarayoni baholash sifatida ta’riflanadi. Faqat to‘g‘ri yoki

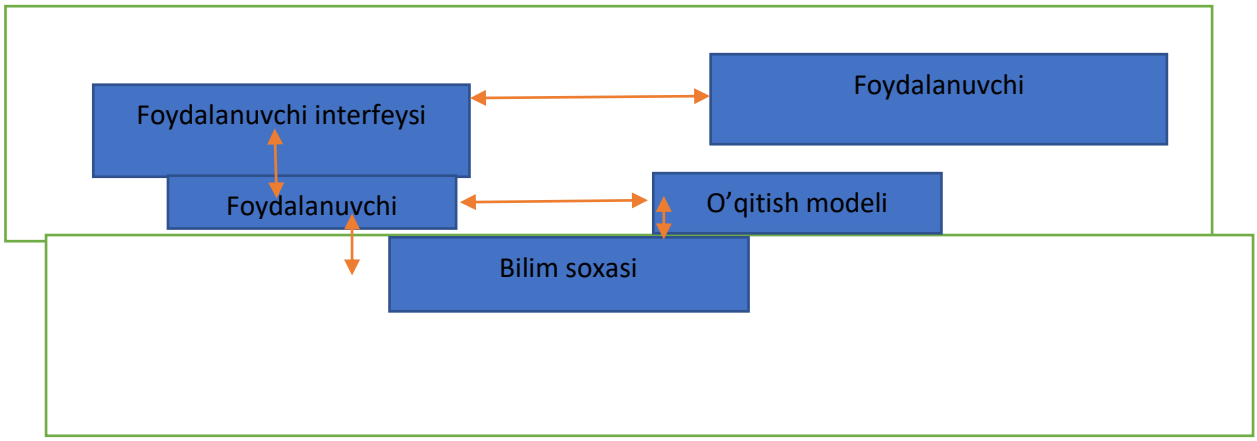
ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

noto‘g‘riga qaratilgan baholash juda sathiy bo‘lib, talabaning rivojlanishiga mos kelmaydi. Buning o‘rniga aqlli ta’lim tizimlariga o‘rnatilgan baholash tizimi talabaning rivojlanishiga parallel ravishda ishlaydi. Ishlab chiqilgan tizim talaba psixologiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, talabaga ijobiy fikr-mulohazalar beradigan, uni motivatsiya qiladigan, ovoz, tasvir, video kabi multimedia elementlari bilan bezatilgan baholash tizimi talaba muvaffaqiyati uchun yanada foydali bo‘ladi.

Smart ta’limning tarkibiy qisimlari.

Zamonaviy o‘quv texnologiyalari sarlavhasi ostida ko‘rib chiqiladigan Aqlli Ta’lim Tizimlari ning qisqa va aniq ta’rifi quyidagicha bo‘lishi mumkin: nima o‘rgatishni, kimga o‘rgatishni va qanday o‘rgatishni biladigan, sun’iy intellektning birgalikda shakllantirilgan texnikalaridan foydalanib ishlab chiqilgan kompyuter dasturlari. Smart ta’lim ko‘p ma’lumotni o‘z ichiga olgan va murakkab mavzularni o‘qitishda inson o‘qituvchisini taqlid qila oladigan va barcha talabalar uchun individual o‘qitish imkoniyatini taqdim etadigan dasturiy ta’minot tizimlaridir. 1973 yilda Hartley va Sleeman tomonidan taklif qilingan va ushbu rasmda ko‘rsatilgan tuzilishga ko‘ra, aqlli ta’lim tizimlari o‘quv mazmuni, talaba xatti-harakatlari va o‘qitish yondashuvlarining har biri alohida modelda ifodalangan uchta tarkibiy qismdan iborat. Keyinchalik bu tuzilishga to‘rtinchi tarkibiy qism sifatida foydalanuvchi interfeysi modeli qo‘shildi. Ushbu tarkibiy qismlar bir-biri bilan o‘zaro aloqada bo‘ladi. Bu tarkibiy qismlar quyida keltirilganidek nomlanadi

- Bilim sohasi
- Foydalanuvchi
- O‘qitish modeli
- Foydalanuvchi interfeysi

O‘zbekistonda ham bunday tajribalarni joriy etish uchun Prezident qarorlari alohida zamin yaratmoqda, ammo bu jarayonni tezlashtirish uchun qo‘shimcha investitsiyalar va o‘qituvchilar tayyorgarligi talab etiladi. Bulardan biri Smart ta’lim hisoblanib kelmoqda, Smart ta’limning kelajagi VR va AR texnologiyalarining rivojlanishiga bog‘liq. 2025-yilda ushbu texnologiyalar yanada arzon va qulay bo‘lishi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kutilmoqda, bu esa ularning ta'lim muassasalarida keng tarqalishiga yordam beradi. O'zbekiston Prezidentining ta'lim sohasidagi islohotlari, xususan, raqamli texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan qarorlari ushbu jarayonni tezlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi ta'lim sohasida VR va AR kabi texnologiyalarni keng qo'llashni maqsad qilib qo'ydi. Bu strategiya doirasida maktablar va universitetlarda raqamli sinfxonalar tashkil qilish, o'qituvchilarni zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo'yicha o'qitish va talabalarga innovatsion ta'lim muhitini taqdim etish rejalashtirilmoqda.

O'zbekistonning oliy ta'lim muassasalarida smart ta'limni joriy etish bo'yicha faol ishlar olib borilmoqda. Toshkent axborot texnologiyalari universiteti (TATU), Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti kabi muassasalar onlayn kurslar va masofaviy ta'lim dasturlarini joriy etmoqda. Masalan, TATU'da sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahliliga asoslangan ta'lim dasturlari sinovdan o'tkazilmoqda, hamda smart ta'limning rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Masalan, "Najot Ta'lim", "IT Park" va boshqa ta'lim markazlari zamonaviy texnologiyalarga asoslangan kurslar (masalan, dasturlash, sun'iy intellekt, dizayn) taklif qilmoqda. Bu markazlar yoshlarni global mehnat bozoriga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Smart ta'limda VR va AR'ning qo'llanilishi 2010-yillardan boshlandi. Google Cardboard (2014) va Oculus Rift (2016) kabi arzon VR qurilmalari ta'lim muassasalarida qo'llanila boshlandi. AR'ning ta'limdagi qo'llanilishi Google Expeditions va Merge Cube kabi ilovalar orqali kengaydi. Bugungi kunda bu texnologiyalar smart ta'limda muhim vosita sifatida foydalanilmoqda. Smart ta'limning maqsadi – o'quv jarayonini samarali va talabalar uchun qiziqarli qilish. VR va AR bu maqsadni amalga oshirishda quyidagi yo'llar bilan qo'llaniladi:

1. Interaktiv Darslar: VR talabalarga virtual sinfxonalar yoki laboratoriyalarda ishlash imkonini beradi. Masalan, ClassVR platformasi talabalarga fizika yoki biologiya bo'yicha virtual tajribalar o'tkazish imkonini beradi. AR esa real muhitda interaktiv topshiriqlarni taqdim etadi, masalan, Google Expeditions talabalarga 3D modellar orqali mavzularni o'rganish imkonini beradi.
2. Murakkab Tushunchalarni Soddalashtirish: VR va AR 3D vizualizatsiya orqali murakkab tushunchalarni soddalashtiradi. zSpace platformasi talabalarga kimyoviy moddalarni virtual muhitda o'rganish imkonini beradi, Merge Cube esa biologiya yoki astronomiya mavzularini 3D modellar orqali taqdim etadi.
3. O'yinlashtirilgan O'quv Jarayoni: VR va AR o'yin elementlarini qo'llash orqali talabalarni darsga jalb qiladi. CodeMonkey platformasi VR yordamida dasturlashni o'yin shaklida o'rgatadi, Quiver ilovasi esa AR yordamida o'quv materiallarini o'yin shaklida taqdim etadi.
4. Masofaviy Ta'limni Boyitish: VR platformalari (Engage VR) talabalarni virtual sinfxonada birlashtirib, masofaviy darslarni interaktiv qiladi. AR ilovalari masofaviy darslarda 3D modellar orqali mavzularni tushuntirish imkonini beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xulosa qilib aytganda, VR va AR texnologiyalari smart ta'limni rivojlantirishda ko'plab afzalliklarni taqdim etadi. Ular interaktiv darslar orqali amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, murakkab tushunchalarni soddalashtiradi, o'yinlashtirish orqali motivatsiyani oshiradi, masofaviy ta'limni boyitadi, shaxsiy yondashuvni ta'minlaydi va xavfsiz tajriba maydonini yaratadi. Ushbu afzalliklar barcha fanlarning talabalar uchun yanada qiziqarli va samarali qiladi. O'zbekistonda VR va AR'ni ta'lim tizimiga joriy qilish talabalarni zamonaviy IT sohasiga tayyorlashda muhim qadam bo'ladi. Bu texnologiyalarni bugundan qo'llash kelajak ta'limini shakllantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. PQ-4851-sonli Qaror, 2020-yil, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy qarori
2. Popenici, S.A. & Kerr, S. (2017). Artificial Intelligence in Higher Education: The State of Play and New Challenges.
3. Chassignol, M., Khoroshavin, A., Klimova, A., & Bilyatdinova, A. (2018). Artificial Intelligence trends in education.
4. Google Expeditions, Merge Cube – https://edu.google.com/products/vr-ar/
5. O'zbekiston Respublikasi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi
6. Ferhat Bahçeci, and Mehmet Gürol. "A model proposal on applications of intelligent tutoring systems in the education." DergiPark (Istanbul University), 1Mar.2010,dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaeng/issue/19862/212846, https://doi.org/10.12739/nwsaes.v5i2.5000067080. Accessed 2 May 2025.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Zaripova Dilnoza Anvarovna**,dotsent, [**Зарипова Дилноза Анваровна,** доцент], [**Zaripova Dilnoza Anvarovna** associate professor]; manzil: Toshkent 100084, Amir Temur shox ko'chasi 108 uy, [адрес: Ташкент 100084, улица Амира Темура, дом 108], [address: 108 Amir Temur Street, Tashkent, 100084]

✉**Salihova Muhayyo Shakirovna,** katta o'qituvchi [**Салихова Мухайо Шакировна,** старший преподаватель], [**Salihova Muhayyo Shakirovna,** senior lecturer]; manzil: Toshkent 100084, Amir Temur shox ko'chasi 108 uy, [адрес: Ташкент 100084, улица Амира Темура, дом 108], [address: 108 Amir Temur Street, Tashkent, 100084]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TIBBIYOT YO‘NALISHI TALABALARIDA TIBBIY TERMINLARNI O‘QITISHDA XORIJIY TILLARNING AHAMIYATI

© F.A. Achilova[1]✉, Y.A. Achilova[2]✉
[1,2]Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O ‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy tibbiyot ta’limida xorijiy tillar, ayniqsa ingliz tilini chuqur o‘zlashtirish, nafaqat ilmiy-nazariy bilimlar, balki kasbiy kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tibbiy terminologiyani o‘rganish talabalarni global ilmiy manbalar bilan ishlashga va xalqaro maydonda faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

MAQSAD: tibbiyot yo‘nalishi talabalarida tibbiy terminlarni o‘qitishda xorijiy tillarning o‘rni va ahamiyatini aniqlash, hamda bu jarayonda samarali pedagogik va lingvistik metodlarni asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda lingvistik-pedagogik tahlil, kuzatuv, testlar, so‘rovnomalar, amaliy darslar va CLIL metodiga asoslangan tajribaviy usullar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: xorijiy tillarni, ayniqsa ingliz tilini o‘rgatish orqali talabalar murakkab tibbiy terminlarni etimologik jihatdan anglaydi, xalqaro ilmiy adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘ladi, va klinik kommunikatsiyada erkin fikr bildirishga qodir bo‘ladi.

XULOSA: tibbiy terminlarni xorijiy til vositasida o‘rganish zamonaviy tibbiy ta’limning ajralmas qismidir. Bu yondashuv talabalarda kasbiy kompetensiya, muloqot madaniyati va global sog‘liqni saqlash tizimiga integratsiya ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Kalit so‘zlar: tibbiy terminologiya, xorijiy til, ingliz tili, tibbiyot ta’limi, kasbiy kompetensiya, CLIL, kommunikativ yondashuv.

Iqtibos uchun: Achilova F.A., Achilova Y.A Tibbiyot yo‘nalishi talabalarida tibbiy terminlarni o‘qitishda xorijiy tillarning ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.383–388.

ВАЖНОСТЬ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ОБУЧЕНИИ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ

© Ф.А. Ачилова[1]✉, Ю.А. Ачилова[2]✉
[1,2]Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в современном медицинском образовании знание иностранных языков, особенно английского, является ключевым фактором в формировании научной, лингвистической и профессиональной компетенции студентов. Изучение медицинской терминологии способствует расширению научного кругозора и подготовке к международной профессиональной деятельности.

ЦЕЛЬ: выявить значение и роль иностранных языков в преподавании медицинской терминологии студентам медицинских вузов, а также обосновать эффективные педагогические и методические подходы в этом процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование включало лингвистико-педагогический анализ, наблюдение, анкетирование, тестирование, изучение практических занятий и применение метода CLIL в обучении.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: изучение медицинских терминов с опорой на иностранный язык позволяет студентам понимать этимологию терминов, уверенно пользоваться профессиональной лексикой в устной и письменной форме, анализировать международные источники и участвовать в научных дискуссиях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция иностранных языков в преподавание медицинской терминологии усиливает профессиональную подготовку студентов, способствует развитию коммуникативных навыков и интеграции в мировое медицинское сообщество.

Ключевые слова: медицинская терминология, иностранный язык, английский, медицинское образование, профессиональная компетентность, CLIL, коммуникативный подход

Для цитирования: Ачилова Ф.А., Ачилова Ю.А Важность иностранных языков в обучении медицинской терминологии студентов-медиков.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С. 383–388.

THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGES IN TEACHING MEDICAL TERMINOLOGY TO MEDICAL STUDENTS

© Feruza A. Achilova[1]✉, Yulduz A. Achilova[2]✉
[1,2]Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in modern medical education, knowledge of foreign languages—especially English—plays a critical role in developing students' scientific, linguistic, and professional competencies. Learning medical terminology enhances access to international sources and prepares students for global professional engagement.

AIM: to determine the role and importance of foreign languages in teaching medical terminology to students of medical faculties, and to substantiate effective pedagogical and linguistic approaches.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study applied linguistic-pedagogical analysis, observation, surveys, testing, practical class analysis, and the use of CLIL methodology in medical education.

DISCUSSION AND RESULTS: teaching medical terminology through foreign languages allows students to understand term etymology, use terminology confidently in both spoken and written forms, and engage with international academic sources and discussions.

CONCLUSION: integrating foreign languages into medical terminology teaching is a strategic component of modern medical education, contributing to professional competency, communicative competence, and integration into global health systems.

Keywords: medical terminology, foreign language, English, medical education, professional competence, CLIL, communicative approach.

For citation: Achilova F.A., Achilova Y.A (2025) 'The importance of foreign languages in teaching medical terminology to medical students', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 383–388. (In Uzbek).

Tibbiyot sohasi zamon talablariga mos holda jadal taraqqiy etayotgan yo'nalishlardan biri bo'lib, bu rivojlanish jarayonida xorijiy tillarning, xususan, tibbiy terminologiyani egallashdagi o'rni tobora ortib bormoqda. Tibbiyot bilim yurti yoki oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar tibbiy terminlarni puxta o'zlashtirish orqali nafaqat ilmiy-nazariy saviyasini oshirib oladilar, balki kelajakda o'z kasbiy faoliyatida ham samarali natijaga erishadilar. Ma'lumki, tibbiy atamalar, diagnozlar, kasalliklar nomlari, dorivor preparatlar va jarrohlik usullari hamda ularga oid fanlar asosan xorijiy tillardan kelib chiqqan bo'lib, yunon, lotin va ba'zan ingliz tilidagi terminlarga so'zsiz duch kelish mumkin. Shunday ekan, tibbiy terminlarni o'rganish jarayonini xorijiy tillar bilan uzviy bog'lash tibbiyot yo'nalishi talabalarida puxta bilim va mustahkam amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning zarur shartlaridan biridir.

Tibbiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarda xorijiy tillarni o'rganish muhimligi, avvalo, ularning kelajakda xalqaro miqyosda faoliyat ko'rsatishi, xorijiy ilmiy manbalarni erkin o'qishi va o'zaro tajriba almashish imkonini yaratish bilan izohlanadi. Chunki zamonaviy tibbiyot fani chet el ilmiy adabiyoti, maqolalari, tadqiqotlari va o'quv qo'llanmalari bilan yaqindan tanishishni talab qiladi. Xorijiy ilmiy bazalar, masalan, PubMed, ScienceDirect, ResearchGate kabi platformalarda chop etilgan ko'plab maqolalar va tadqiqotlar ingliz tilida e'lon qilinadi. Bularni tahlil qilish, undan amaliyotda foydalanish yoki ilmiy ishlar yozishda nazardan kechirish uchun xorijiy til bilish talab etiladi. Bu jarayonda keltirilgan atamalar, diagnozlar, eponimlar, kasallik ta'riflari, davolash uslublari asosan lotincha yoki yunoncha ildizlarga ega bo'ladi. Shuningdek, so'nggi o'n yilliklarda, ilm-fan ommaviy ravishda ingliz tiliga e'tibor qaratgani bois, terminologiya bazasi tubdan yangilanib, murakkab nevrologik yoki biotibbiyot sohalariga doir terminlar ham aynan ingliz tilida ifodalanmoqda.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tibbiy terminlarni xorijiy tillar yordamida o‘rganish sabablari, avvalo, talabalarning mantiqiy fikrlash doirasini kengaytirishga, atamaning etimologik ildizini tushunish orqali uning keng qamrovli ma’nosini idrok etishga xizmat qiladi. Masalan, “gastroenterology” yoki “cardiomyopathy” kabi atamalarni o‘zbek tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilishdan ko‘ra, ularning asl kelib chiqishi, lotinchadagi koren so‘zlari, oldqo‘shimcha va qo‘shimchalar mazmunini anglash anchayin samaraliroq bo‘ladi. Shunda talaba atamaning qismlarini mustaqil tushunib, o‘zi bilmagan boshqa shunga o‘xshash atamalarga ham mantiqiy yo‘l bilan yondashishni o‘rganadi. Xususan, “gastro” (lot. “qorin”, “oshqozon”) hamda “entero” (lot. “ichak”), “logy” (lot. “o‘rganish”) komponentlari orqali ushbu terminning oshqozon va ichak kasalliklarini o‘rganish bilan bog‘liqligini bilib oladi. Bu esa murakkab terminlarni eslab qolish, anglash va amaliy hayotda qo‘llashni osonlashtiradi.

Yana bir muhim jihat, xorijiy tillarni o‘rganish orqali talabalar turli xorijiy adabiyotlarda keladigan nomenklatura, klinik terminlar, anatomiya bo‘limlari, dorivor moddalar nomlari, apparatlar va asbob-uskunalar ta’riflariga duch kelganda qiynalmaydi. Chunki ular tilni bilish bilan birga, terminologik asos va sharhlarni ham puxta tushunishga harakat qiladilar. Masalan, zamonaviy tibbiy apparatlar, dori vositalarining aksariyati xalqaro patent nomlarga yoki kimyoviy formulasiga, ba’zida esa tilshunoslik nuqtayi nazaridan xalqaro standartlarga asoslanib nomlanadi. O‘quv jarayonida ana shu nomenklatura bilan erta bosqichdayoq tanishish talabaga tibbiyot kasbida chuqurroq bilim egallashga, internatura yoki rezidenturada esa chigal terminlar bilan ishlashda qulaylik yaratadi.

Bundan tashqari, xorijiy tillarni bilish tibbiyot sohasida o‘qitish-uslubiy jarayonni yanada takomillashtiradi. Bugungi kunda xorijda chop etilgan zamonaviy o‘quv qo‘llanmalari, elektron darsliklar, onlayn platformalar, masofaviy kurslar tibbiyot talabalari orasida mashhur bo‘lib, aynan ingliz, nemis, fransuz yoki rus tilidagi resurslar sifatida taklif qilinadi. Talabalar xorijiy tillarni yaxshi o‘zlashtirgan holda mazkur manbalardan mustaqil ravishda foydalanishi, virtual laboratoriyalar yoki interaktiv testlardan o‘tishi, jahon miqyosidagi professorlar, tibbiyot darg‘alari bilan onlayn muloqot qilishi, vebinar va konferensiyalarda qatnashishi mumkin. Bu imkoniyatlar, o‘z navbatida, bo‘lajak shifokorning dunyo tibbiy ilg‘or tajribasidan xabardor bo‘lib borishiga, har qanday klinik masalani hal etishda eng zamonaviy yondashuvlarni qo‘llashga undaydi.

Tibbiy terminlarni xorijiy tillar yordamida o‘rganish, shuningdek, tibbiyotda kommunikativ kompetentlikni shakllantiradi. Bunda nafaqat yozma tekst bilan ishlash, balki og‘zaki muloqot – kasallik ta’rifini ingliz tilida tushuntirish, xorijiy professorlar bilan ilmiy masalada suhbatlashish yoki konferensiya ma’ruzasi qilishi gibi vazifalar ham talabalar oldida turgan muhim maqsadlardan hisoblanadi. Masalan, xalqaro kongresslarda, ilmiy seminarlarda o‘z loyihasini taqdim etish yoki klinik tadqiqotlar bo‘yicha o‘z fikrini izhor qilish, turli xalqaro jurnallarda maqola chop ettirish talabalardan xorijiy tilni, ayniqsa ingliz tilini yuqori darajada bilishni talab qiladi. Natijada bunday talabalar klinik tashxis va davolash jarayonlarida ham xorijiy ilmiy manbalarga suyanib,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bemorlar holatini oqilona baholaydigan, har qanday yangilikni egallashga tez moslashadigan professional kadr sifatida shakllanadilar.

Albatta, tibbiy terminlarni xorijiy tillar orqali o‘rganishda muayyan pedagogik yondashuvlar mavjud. An’anaviy usullar ta’lim jarayonida grammatik shaklga urg‘u berish, terminlarni yodlash, matnlarni o‘qib tarjima qilish kabi amaliyotga tayansa, zamonaviy metodlar interaktiv mashqlar, rolli o‘yinlar, davolash jarayonlarini dramatizatsiya qilish, videofilmlarni tahlil qilish kabi uslublarni ilgari suradi. Bundan tashqari, “CLIL” (Content and Language Integrated Learning) metodini keltirish mumkin; bu metod bo‘yicha tibbiy fanlar xorijiy til orqali o‘qitiladi yoki aksincha, xorijiy til darsi chog‘ida aynan tibbiy terminlar integratsiyalashadi. Natijada o‘quvchi yoki talaba o‘ziga qiziqarli bo‘lgan kasbiy sohadagi matn bilan ishlash, mavzuli lug‘atlarni yodlab borish, tibbiy atamalarni amaliy muhitda qo‘llash, o‘zi mustaqil tarzda leksik bazasini kengaytirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ushbu metodika, ayniqsa, xorijiy tilni bilish darajasini tez ko‘tarishga, qiziqish uyg‘otishga va real kasbiy amaliyotga yaqinlashtirishga yordam beradi.

Shu o‘rinda eslatib o‘tish kerakki, tibbiy terminlarni xorijiy tillar orqali puxta o‘rganish samaradorligi o‘quv dasturlari va uslubiy qo‘llanmalarining to‘g‘ri tuzilishiga ham bog‘liq. Yaxshi tayyorlangan dasturda lotin va yunon ildizlari, oldqo‘shimcha va qo‘shimchalar, kimyoviy nomenklatura, har xil terminologik so‘zlashuv shakllari, turli tibbiy maxsus mavzular – farmakologiya, jarrohlik, terapiya, ginekologiya, stomatologiya, pediatriya kabi bo‘limlarga oid leksika bosqichma-bosqich o‘rgatiladi. Boshlang‘ich bosqichdan murakkab bosqichgacha mantiqiy ravishda reja qilinib, talabalarning ilg‘or tajriba va qobiliyati e’tiborga olinadi. Shunda talaba lug‘aviy boylikni taqozo etadigan turli kasbiy matnlarni o‘qish, o‘rganish va tahlil qilish orqali doimiy ravishda rivojlanib boradi. Dasturiy mashg‘ulotlarda test topshiriqlari, turli rol-o‘yin mashqlari, simulatsion klinik intervyular, internat tadbirlari, vebinarlar ham nazarda tutilishi talabalarda ta’limga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Xorijiy tillar orqali tibbiy terminlarni o‘rganish – ayni paytda, o‘qituvchi, talaba va umumiy ta’lim muhiti uchun ham ma’naviy, ham amaliy, ham axborot texnologiyalari bilan integratsiyalashgan jarayon bo‘lishi zarur. Bunda til o‘qitish, kasbiy leksika va umumiy ilmiy saviya rivojlanishi birdaniga amalga oshadi. Masalan, ingliz tili darsida tibbiy terminlarni o‘rganish chog‘ida, matnni lug‘at bilan boyitish bilan bir qatorda, o‘quvchilar bemor holatini, tashxis va davolash yo‘nalishini tushuntirish, turli klinik vaziyatlarni model qilish kabi mashqlarni bajara oladilar. Shuningdek, o‘quvchilar onlayn platformalar, mobil ilovalar yordamida mustaqil ishlaydi, tibbiyot sohasiga oid interaktiv lug‘atlar va test ilovalaridan foydalangan holda o‘z bilim darajasini belgilashadi. Bu esa aynan kommunikativ va kasbiy yondashuvga asoslangan ta’lim berish jarayonidir.

Xulosa qilish mumkinki, tibbiyot yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun xorijiy tillarni o‘qitish tibbiy terminologiyani o‘zlashtirishda beqiyos ahamiyatga ega. Xorijiy tillarni egallash, avvalo, ilm-fan yangiliklaridan boxabar bo‘lish, tibbiy adabiyotlarni bemalol o‘qish, xalqaro ilmiy konferensiya va ma’ruzalarda ishtirok etish, eng muhimi –

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bemor bilan ishlashda zarur bo‘lgan aniq atamalar, tavsiflar, diagnostik ko‘rsatkichlar va dorivor moddalar bilan bog‘liq murakkab jarayonlarga to‘g‘ri yondashish uchun qulay poydevor yaratadi. Tibbiy terminlarni xorijiy tillar orqali o‘rganish orqali talabalarda logic fikrlash, mantiqiy izlanish, lingvistik qobiliyatlar, ijtimoiy psixologik savodxonlik, o‘zaro muloqot texnikasi ham rivoj topadi. Ayniqsa, hozirgi globallashuv sharoitida, chet tillarni bilish – bu kelajakdagi professional faoliyatning ajralmas qismi bo‘lib, bo‘lajak shifokorlar, hamshiralar yoki boshqa tibbiy kadrlar ilmiy-ijodiy potentsialini yuzaga chiqarish, jahon tibbiy hamjamiyatiga integratsiyalashuvni tezlashtirish, eng muhimkasalliklarni boshqarish bo‘yicha ilg‘or tajriba almashish va xorijiy bemorlar bilan ham aloqada bo‘lish imkonini beradi. Shuning uchun tibbiy ta’lim jarayonida xorijiy tillarga e’tibor qaratish, kasbiy terminologik bazani shakllantirish ijobiy samara beruvchi, pirovardida sog‘liqni saqlash tizimini rivojlantiruvchi strategik g‘oyadir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Obidova, Sh. A. Xorijiy tilda tibbiy terminlarni o‘qitish metodikasi: monografiya / Sh. A. Obidova. – T.: Ilm ziyo, 2019. – 164 b.
2. Aynazarova, M. T. Tibbiyotda lingvistik kompetensiya va terminologiya asoslari / M. T. Aynazarova // Tibbiyot va ta’lim jurnali. – 2020. – № 4. – B. 25–31.
3. Mahmudov, H. O. Professional tibbiy chet tili: o‘quv qo‘llanma / H. O. Mahmudov. – T.: Yangi asr avlodi, 2021. – 188 b.
4. Urdang, G. Mosby’s Medical Dictionary / G. Urdang (ed.). – 11th ed. – St. Louis: Mosby, 2020. – 2000 p.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Achilova Feruza Axtamovna**, katta o'qituvchi, [**Ачилова Феруза Ахтамовна**, старший преподаватель], [**Achilova Feruza Axtamovn** Senior lecturer]; manzil: Samarqand shahri, Amir Temur ko'chasi, [адрес: г. Самарканд, ул. Амира Темура,], [address: Samarkand, Amir Temur St.,]

✉**Achilova Yulduz Axtamovna**, o'qituvchi, [**Ачилова Юлдуз Ахтамовна**, преподаватель], [**Achilova Yulduz Axtamovn** teacher]; manzil: Samarqand, 140104, Bustonsaroy 93, [адрес: Самарканд, 140104, Бустонсарой 93], [address: Samarkand, 140104, Uzbekistan, Bustonsaroy 93]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

© М.А. Кучкарова[1]✉, З.М. Сидикова[2]✉
[1,2]Ферганский государственный университет, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются особенности критического мышления младших школьников в возрасте 6–10 лет, включая когнитивные и эмоциональные аспекты.

ЦЕЛЬ: определить ключевые характеристики критического мышления в младшем школьном возрасте, проанализировать возрастную динамику его формирования и выявить педагогические условия, способствующие его развитию.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы теоретический анализ трудов Л.С. Выготского, Дж. Дьюи и Р. Пола, сравнительный анализ когнитивных проявлений в возрастных группах 6–7 и 9–10 лет, а также обобщение педагогического опыта.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что критическое мышление у младших школьников характеризуется конкретным восприятием, высокой эмоциональной вовлечённостью и ограниченной рефлексией. К 9–10 годам дети демонстрируют способность к аргументации и постановке сложных вопросов. Выявлены факторы, влияющие на развитие — образовательная среда, социальное окружение и информационная перегрузка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для эффективного формирования критического мышления необходимо применение интерактивных методов обучения и повышение педагогической компетентности в области развития аналитических способностей у детей.

Ключевые слова: критическое мышление, младшие школьники, когнитивное развитие, интерактивные методы, образовательная среда, информационная перегрузка, возрастные особенности.

Для цитирования: Кучкарова М.А, Сидикова З.М. Критическое мышление младших школьников и его особенности.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С.389-397.

BOSHLANG'ICH MAKTAB O‘QUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASHI VA UNING XUSUSIYATLARI

© M.A. Kuchkarova[1]✉, Z.M. Sidikova[2]✉
[1,2]Farg’ona davlat universiteti, Farg’ona, O‘zbekiston

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotatsiya

KIRISH: maqolada 6–10 yoshli kichik maktab yoshidagi bolalarda tanqidiy fikrlashning xususiyatlari, ularning kognitiv va emotsional rivojlanishi kontekstida tahlil qilinadi.

MAQSAD: tanqidiy fikrlashning asosiy xususiyatlarini aniqlash, yoshga oid dinamikasini o‘rganish va uni rivojlantirishga yordam beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni belgilash.

MATERIALLAR VA METODLAR: L.S. Vygotskiy, J. Dyuи, R. Pol kabi olimlarning nazariy qarashlari, 6–7 va 9–10 yoshli bolalar misolida taqqosloviy tahlil hamda ilg‘or pedagogik tajriba umumlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: kichik yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlash aniq fikrlash, emotsional ta’sirchanlik va cheklangan refleksiya bilan xarakterlanadi. 9–10 yoshga kelib, bolalarda mustaqil savol berish va fikr yuritish qobiliyati shakllanadi. Rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar: ta’lim muhiti, ijtimoiy muhit va axborot ortig‘i.

XULOSA: tanqidiy fikrlashni shakllantirish uchun interfaol o‘qitish metodlari va bolalarda tahliliy salohiyatni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar zarur.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, kichik maktab o‘quvchilari, kognitiv rivojlanish, interfaol metodlar, ta’lim muhiti, axborot bosimi, yoshga oid xususiyatlar.

Iqtibos uchun: Kuchkarova M.A, Sidikova Z.M. Boshlang'ich maktab o‘quvchilarining tanqidiy fikrlashi va uning xususiyatlari. // Inter education & global study. 2025, vol.3. №5(1). B.389-397.

CRITICAL THINKING OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS AND ITS FEATURES

© Mahmuda A. Kuchkarova[1]✉, Zulfiya M. Sidiqova[2]✉
[1,2]Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the features of critical thinking in primary school children aged 6–10, considering their cognitive and emotional development.

AIM: To identify the main characteristics of critical thinking in early school age, analyze its age-related dynamics, and determine the pedagogical conditions contributing to its development.

MATERIALS AND METHODS: the study involved theoretical analysis (Vygotsky, Dewey, Paul), comparative evaluation of cognitive behavior in two age groups (6–7 and 9–10), and a synthesis of practical teaching methods.

DISCUSSION AND RESULTS: critical thinking in children is marked by concrete reasoning, emotional sensitivity, and limited reflection. By age 9–10, children begin forming arguments and asking complex questions. Influencing factors include the educational environment, social context, and information overload.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the development of critical thinking requires interactive learning strategies and pedagogical training focused on fostering analytical skills in children.

Keywords: critical thinking, primary schoolchildren, cognitive development, interactive methods, educational environment, information overload, age-related traits.

For citation: Mahmuda A. Kuchkarova, Zulfiya M. Sidiqova. (2025) 'Critical thinking of primary school students and its features', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp.389-397. (In Russ).

Критическое мышление — это способность анализировать информацию, оценивать ее достоверность, делать выводы и принимать обоснованные решения. В современном мире, где дети сталкиваются с проблемами потока данных, развитие критического мышления становится одной из важнейших задач образования. Особенно важно это на этапе младшего школьного возраста (6–10 лет), когда закладываются основы когнитивных навыков, определения личности и отношения к обучению. Младшие школьники обладают особенностями восприятия и мышления, которые необходимо учитывать при разработке образовательных подходов.

Обратить внимание на особенности критического мышления младших школьников, указать факторы, влияющие на его развитие, и предложить практические рекомендации для педагогов и родителей. Актуальность темы обусловлена тем, что раннее развитие критического мышления способствует формированию самостоятельности, креативности и устойчивости к манипуляциям в будущем.

Для изучения особенностей критического мышления младших школьников и их возрастной динамики в данной статье были применены три основных метода исследования. Каждое из них выбиралось с учетом специфики темы и направлено на обеспечение всестороннего анализа проблем. Ниже представлено подробное описание каждого метода, включая их цели, подходы и особенности применения.

Теоретический анализ литературы

Этот метод заключается в систематическом изучении научных работ отечественных и зарубежных авторов, посвященных процессам развития, образования и образования у детей младшего школьного возраста (6–10 лет). Основное внимание уделялось труду таким наблюдениям, как Л.С. Выготский, Дж. Дьюи и Р. Пол, эти концепции являются фундаментальными для понимания когнитивного развития и критического мышления.

Выявить теоретические основы критического мышления и определить, как формирование возрастных особенностей младших школьников влияет на этот процесс.

Были проанализированы ключевые идеи Выготского о переходе от наглядно-образного к словесно-логическому мышлению, концепция Дьюи о «мышлении

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

через исследование» (рефлексивное мышление) и модель Пола о стадиях развития критического мышления. Также рассматриваются современные исследования, связывающие когнитивные способности детей с образовательной точки зрения.

Анализ проводится посредством обобщения идей из первоисточников и их адаптации к контексту младшего школьного возраста. Например, теория Выготского помогла объяснить, почему дети этого возраста лучше воспринимают конкретные примеры, а Дьюи подсказал, как проблемные ситуации могут стимулировать аналитические навыки.

Теоретический анализ позволяет создать научные основы для выводов, опираясь на проверенные концепции, а не на сопротивление.

Направлен на исследование уровней и характера проявления критического мышления у детей младшего школьного возраста с учетом их возрастной дифференциации — 6–7 лет (начало обучения в школе) и 9–10 лет (завершение начальной школы).

Определить динамику развития критического мышления в зависимости от возраста и особенностей когнитивных возможностей детей на разных этапах начального образования.

Сравнение проводилось на основе анализа типичных когнитивных задач, с трудностями детей в определенных возрастных группах. Например, для 6–7-летних детей характерны задания по различению простых фактов и вымыслов (например, «Может ли собака говорить?»), тогда как 9–10-летние могут решить задачи, требующие обоснования (например, «Почему важно сортировать мусор?»).

Метод основан на качественных характеристиках, таких как возможность задавать вопросы, аргументировать свои мысли и анализировать информацию. Данные для анализа были взяты из общеобразовательных принципов педагогов и описаний в научных публикациях.

Сравнительный анализ позволяет проследить эволюцию критического мышления в рамках одного эпохального периода, что важно для понимания его постепенного формирования и разработки соответствующих образовательных стратегий.

Обобщение педагогического опыта. Этот метод сбора и анализа практически основан на формационной практике, демонстрирующей успешное развитие критического мышления у младших школьников с использованием интерактивных методов обучения.

Выявить действенные подходы и инструменты, которые являются педагогическими ориентирами для стимулирования аналитических способностей детей, и оценить их применимость в данных условиях.

Рассматриваются такие методы, как дискуссии (например, обсуждение моральных дилемм из сказок), проблемные задачи (например, «Как помочь герою рассказа решить проблему?») и проектная деятельность (например, создание

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

группового проекта «Мой экологический город»). Анализировался на описаниях из педагогических журналов, методических пособий и открытых уроков.

Особое внимание уделялось иногда, когда дети проявляли инициативу, задавали вопросы или предлагали нестандартные решения. Например, в ходе обсуждения младшие школьники учились аргументировать свою точку зрения, а в проектной деятельности — планировать и оценивать результаты.

Обобщение опыта, связанного с теоретическими выводами, показывает, как те или иные методы способствуют развитию критического мышления в классе. Это также дало возможность предложить рекомендации для педагогов на основе оригинальных кейсов.

Все методы взаимодополняли друг друга: теоретический анализ оснований, сравнительный анализ, выявленный динамик, обобщение опыта, связанное с историей. Исследование основано на качественном подходе, так как количественные данные (например, тестирование) требуют проведения отдельного эмпирического эксперимента.

Результаты: особенности критического мышления младших школьников

Критическое мышление у детей 6–10 лет характеризуется рядом отличительных черт, обусловливающих их когнитивное и эмоциональное развитие. Эти особенности выявлены на основе теоретического анализа и обобщения данных.

Согласно теории Л.С. Выготского, в младшем школьном возрасте доминирует наглядно-образное мышление, постепенно переходящее к словесно-логическому. Это показано в том, что дети лучше воспринимают и анализируют информацию, подкреплённую примерами или визуальными образами, чем абстрактные понятия. Например, младшему школьнику легче объяснить причину дождя через рассказ о круговороте воды с картинками, чем через теоретическое без объяснения оснований на наглядности.

Младшие школьники склонны принимать решения, основываясь на эмоциях, а не на рациональной оценке. Это может затруднить объективный анализ фактов. Например, отказ может отклонить истинное утверждение, если оно связано с неприятным для него опытом, или, напротив, принять ошибочное мнение из сочувствия к человеку, его высказавшему. Такая ситуация требует от педагогов внимания к эмоциональному контексту обучения.

Навыки самоанализа и оценки хороших выводов у младших школьников развиваются медленно и постепенно. Дети редко задумываются о том, почему они пришли к этому или иному мнению, и обязательно в направляющих наблюдениях взрослых (например, «Как ты это понял?» или «Почему ты так считаешь?»). Поддержка со стороны учителей и родителей играет ключевую роль в развитии этих способностей.

Естественная тяга к познанию, характерная для детей этого возраста, создает благоприятную основу для формирования критического мышления. Младшие

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

школьники активно задают вопросы («Почему небо голубое?») и продолжают проявлять интерес к окружающему миру, что можно использовать в качестве отправной точки для учебного анализа и рассуждения. Эта черта делает их чувствительными к методам, стимулирующим независимое исследование.

Факторы, влияющие на развитие критического мышления:

Образовательная среда. Использование открытых вопросов (например, «Почему ты так думаешь?») и проблемных условий для развития аналитических способностей младших школьников. Такие подходы касаются детей к рассуждению и обоснованию своих мыслей.

Социальное окружение. Поддержка родителей и учителей, а также поощрение самостоятельности и инициатив, играющих ключевую роль в критическом мышлении. Активное участие взрослых способствует мотивации ребенка к анализу и независимым результатам.

Информационная. Перегрузка чрезмерное воздействие гаджетов и неструктурированной информации может блокировать возможность анализа. Отсутствие фильтра данных затрудняет развитие критических оценок у детей.

Возрастная динамика: развитие критического мышления у младших школьников обеспечивает выраженную эволюцию в зависимости от возраста, что подтверждается сравнительным анализом когнитивных возможностей детей 6–7 и 9–10 лет.

На этапе 6–7 лет, соответствующего начального школьного обучения, критическое мышление проявляется в элементарных формах. Дети способны различать и вымысел на базовом уровне, например, определять, что правда не может говорить, или распознавать явные несоответствия животных в рассказах. Однако их аналитические способности ограничены опытом и минимальной рефлексией, что соответствует переходу от наглядно-образного к словесно-логическому мышлению, описанному Л.С. Выготским.

К 9–10 годам, на завершающем этапе начальной школы, критическое мышление достигает более высокого уровня. Дети начинают задавать глубокие вопросы, выходящие за рамки простого любопытства, например: «Почему консервативные явления?» или «Как проверить, правда ли это?». Они также предпринимают попытку обосновывать свои мнения, основываясь на доступных фактах или личном опыте, хотя эти попытки часто остаются несистематичными и требуют поддержки взрослых для формирования логической структуры.

Таким образом, возрастная динамика отражает постепенное усложнение когнитивных процессов: от базового различия фактов и вымыслов в 6–7 лет до зарождения аналитической зависимости и аргументации в 9–10 лет.

Обсуждение. Полученные результаты показывают, что критическое мышление у младших школьников находится на начальной стадии формирования и определены их когнитивными и эмоциональными особенностями. Конкретность мышления, эмоциональная вовлечённость, ограниченная рефлексия и высокая

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

любознательность, выявленные в ходе анализа, указывают на необходимость адаптации подхода к возрастным характеристикам детей 6–10 лет. Эти выводы согласуются с положениями теории Л.С. Выготского о постепенном переходе от наглядно-образного к словесно-логическому мышлению, а также с идеями Дж. Дьюи предусматривают активные исследования для развития аналитических способностей.

Важным аспектом являются методы, влияющие на обучение средствам критического мышления. Традиционные подходы, такие как изучение материала и выполнение репродуктивных заданий, ограничивают возможности детей к самостоятельному анализу и рассуждению. Механическое воздействие информации не стимулирует постановку вопросов или не учитывает факты, которые препятствуют развитию критического мышления. Напротив, интерактивные методы — организованные обсуждения, решение задач с несколькими вариантами ответа и групповая работа — способствуют его прогрессу. Например, в ходе обсуждения дети учатся выслушивать разные точки зрения и аргументировать свою позицию, а при определении проблемных задач отрабатывают навыки поиска альтернативных решений. Групповая деятельность, в свою очередь, формирует умение сотрудничать и внимательно оценивать коллективные результаты.

Сравнение с исследованиями Дж. Дьюи подчёркивает эффективность анимации детей в исследовательской деятельности. Проектные задания, такие как создание моделей экологически чистого города, позволяют младшим школьникам анализировать причинно-следственные связи и принимать обоснованные решения. Однако эмоциональная зависимость со стороны авторитетных взрослых остается значимым барьером: дети склонны некритично принимать мнение учителя или родителя, что требует от педагогов использования открытых вопросов вместо директивных указаний. Это подтверждает вывод о необходимости подготовки педагогов к созданию условий для самостоятельного мышления.

Полученные данные также указывают на влияние перегрузки информации. Неструктурированный поток информации из гаджетов может перезагружать когнитивные ресурсы детей, снижая их способность к фильтрации и анализу. В этом четвертом обучении базовым навыкам критическая оценка данных (например, различение рекламы и фактов) становится необходимым дополнением к образовательному процессу.

Таким образом, развитие критического мышления у младших школьников требует отказа от традиционных репродуктивных методов в использовании интерактивных подходов, учитывающих возрастные особенности. Для подтверждения этих выводов проводится проведение эмпирических исследований с использованием тестов критического мышления, которые позволяют количественно оценить эффективность предложенных стратегий.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Сравнение результатов исследований Дж. Дьюи подтверждает, что активное вовлечение младших школьников в процесс исследования значительно влияет на их аналитические способности и самостоятельность. Дьюи в своей концепции рефлексивного мышления подчёркивал, что обучение посредством практического решения проблем стимулирует развитие критического уровня. В младшем школьном возрасте это проявляется, например, в проектной деятельности: создание группового проекта, такого как «План спасения реки», требует от детей анализа экологических проблем, определения решений и оценки их эффективности. Такие задачи позволяют формировать возможности причинно-следственного мышления и независимости в выводах, что возраст соответствует переходу динамики к более сложным формам рассуждений к 9–10 годам.

Тем не менее, эмоциональная зависимость младших школьников от взрослых остается основной проблемой. Дети этого возраста, особенно на этапе 6–7 лет, склонны некритично воспринимать мнение учителя или родителя как единственное верное, что ограничивает развитие самостоятельного анализа. Например, если педагог утверждает, что «всегда необходимо следовать правилам», рост может не учитывать установление требуемой гибкости из-за уверенности в авторитете. Данное обстоятельство, связанное с эмоциональной вовлечённостью и недостаточной рефлексией, требует пересмотра педагогических подходов.

Данный барьер подчёркивает уровень формирования у педагогов навыков открытого доступа, стимулирующих вопросы вместо предоставления готовых ответов. Вопросы типа «Как ты думаешь, почему это произошло?» или «Что будет, если сделать иначе?» обращают детей к самостоятельному размышлению и снижают отношение к внешним мнениям. Такой подход не только развивает критическое мышление, но и соответствует идее Дьюи о необходимости активного участия учащихся в образовательном процессе. Таким образом, подготовка педагогов к применению исследовательских методов и диалогических техник становится важнейшим условием для преодоления эмоциональных барьеров и формирования аналитических способностей у младших школьников.

Практические рекомендации: применять игровые формы обучения, такие как победные и ролевые игры, для развития навыков анализа и аргументации у младших школьников; стимулировать детей к выражению собственных мнений с соблюдением обоснования своих суждений; ограничивать влияние неструктурированной информации, обучать базовым навыкам фильтрации данных, включая различение рекламы и фактических данных.

Проведенное исследование показало, что критическое мышление у младших школьников находится на начальной стадии развития и отличается своеобразностью, эмоциональной вовлечённостью, ограниченной рефлексией и высокой любознательностью. Возрастная динамика свидетельствует о прогрессе: в 6–7 лет дети существуют правду и вымысел, а к 9–10 годам начинают задавать глубокие вопросы и обосновывать обсуждения. Ключевыми факторами развития

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

выступают образовательная среда, социальное окружение и уровень информационной нагрузки. Традиционные методы обучения подавляют критическое мышление, как интерактивные тогда подходы — дискуссии, проблемные задачи, проекты — обеспечивают его формирование. Эмоциональная зависимость от значимости взрослых требует от педагогов доступа к открытым вопросам вместо директивных указаний. Используйте игровые формы, поощряйте аргументацию и обучайте фильтрации данных. Для подтверждения выводов необходимы дальнейшие эмпирические исследования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ| ADABIYOTLAR RO‘YXATI | REFERENCES

1. Выготский, Л.С. (1982). Мышление и речь . Москва: Педагогика.
2. Дьюи, Дж. (2002). Демократия и образование . Перевод с англ. Москва: Педагогика-Пресс.
3. Пол, Р., Элдер, Л. (2016). Критическое мышление: инструменты для оценки информации и принятия решений . Перевод с англ. Москва: Альпина Паблишер.
4. Зайцева, Т.В. (2018). Развитие критического мышления у младших школьников в процессе обучения. Педагогический вестник , 3(45), 12–18.
5. Иванова, Е.А. (2020). Возрастные особенности когнитивного развития детей 6–10 лет. Современное образование , 2(38), 25–31.
6. Фишер, Р. (2005). Обучение детей мышлению . Лондон: Нельсон Торнс.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT] [AUTHORS INFO]

✉**Кучкарова Махмуда Адхамжоновна**, доцент [**Kuchkarova Mahmuda Adhamjonovna**], [**Mahmuda A. Kuchkarova,** associate professor]; адрес: 150100, г. Фергана, ул. Мурабийлар, д. 19, [manzil: 150100, Farg’ona shahri, Murabbiylar ko`chasi, 19-uy], [address: Murabiylar str., 19, Ferghana, 150100]

✉**Сидикова Зулфия Муроджон кизи**, преподаватель [**Sidiqova Zulfiya Murodjon qizi**, o‘qituvchi], [**Zulfiya M. Sidiqova,** teacher,]; адрес: 150100, г. Фергана, ул. Мурабийлар, д. 19, [manzil: 150100, Farg`ona shahri, Murabbiylar ko`chasi, 19-uy], [address: Murabiylar str., 19, Ferghana, 150100].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

AMFIBIYALARNI O‘QITISHDA VIZUAL MATERIALLAR ORQALI O‘QUVCHILARNING TUSHUNISHINI YAXSHILASH

© A. Barotov[1]✉, M. Sharipova[2]✉

[1,2]Buxoro davlat pedagogika institute, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada amfibiyalar sinfi vakillarini o‘qitish jarayonida vizual materiallar: rasmlar, diagrammalar, video darsliklar orqali o‘quvchilarni mavzuga qiziqtirish yo‘llari tasniflangan. Mazkur sinfni o‘rganishning ahamiyati, hayotimizda mavjud o‘rni kabilar tahlilga tortilgan. Bu o‘qitish tizimini joriy etishda o‘quvchilar motivatsiyasini oshirish orqali dars o‘tish metodlari ilgari surilgan. Maqolada tahlil etilgan muammo yuzasidan vizual materiallar orqali pedagogik yondashuv yechimlari keltirib o‘tilgan. Shuningdek, virtual va to‘ldirilgan reallik o‘quvchilarga an’anaviy ta’lim muhitida amalga oshirilishi murakkab bo‘lgan innovatsion yondashuvni joriy etish imkoniyati, muammo va yechimlar ko‘rsatilgan.

MAQSAD: o‘quvchilarga vizual materiallar orqali dars o’tish qay darajada afzal ekanligi hamda ularni dars jarayoniga qo’llash orqali erishiladigan yutuqlar haqida ma’lumot berish.

MATERIALLAR VA METODLAR. ushbu maqolada amfibiyalar sinfi vakillarini o‘qitish jarayonida virtual va kengaytirilgan reallik metodalrini qo‘llash orqali o‘quvchilarning dars jarayoniga bo‘lgan motivatsiya hamda qiziqishlarini oshirish metodlari ko’rib chiqilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. VR va AR o‘qituvchilarning o‘quv muhiti bilan o‘zaro aloqalari haqidagi ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish orqali o‘qitish samaradorligini baholash uchun ham qo‘llanishi mumkin. Bunday texnologiyalar o‘qituvchilarning o‘quvchilar va kontent bilan qanchalik tez-tez va qanday aloqada bo‘lishini kuzatib borishi, sifatli fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin. Darhaqiqiat, VR va AR orqali nafaqat, dars o‘tish balki, professional ta’limda hamkorlikda ishlab, o‘qituvchilar o‘zaro malaka oshirishlari va dars jarayoniga yangi bilimlarni tadbiq etishlari ham mumkin [4].

XULOSA: hozirgi globallashuv jarayonida vizual materiallar orqali ta’lim tizimi sifatini oshirish uchun avvalo muvaffaqiyatli kadrlar tayyorlash, infratuzilmani yangilash talab etiladi. Ushbu qadamlar orqali sezilarli darajada an’anaviy ta’lim tizimi yangilanadi, o‘quvchilarning dars jarayoniga qarashlari o‘zgaradi va buning natijasida ilg‘or kadrlar yetishib chiqishi ta’minlanadi.

Kalit so‘zlar: virtual reallik, kengaytirilgan reallik, simulyatsiya, urbanizatsiya, vizual materiallar, flora, fauna, individual ta’lim, virtual laboratoriya.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun: Barotov A., Sharipova M. Amfibiyalarni o‘qitishda vizual materiallar orqali o‘quvchilarning tushunishini yaxshilash. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). B.398-403.

УЛУЧШЕНИЕ ПОНИМАНИЯ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ АМФИБИЙ С ПОМОЩЬЮ ВИЗУАЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ

© А. Баротов[1]✉, М. Шарипова[2]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье классифицированы способы вовлечения учащихся в изучение предмета с помощью наглядных материалов: картинок, схем и видеоуроков при обучении представителей класса земноводных. Анализируется важность изучения этого предмета и его место в нашей жизни. При внедрении этой системы обучения пропагандировались методы обучения, повышающие мотивацию учащихся. В статье представлены педагогические подходы к проблеме, анализируемые с помощью наглядных материалов. Виртуальная и дополненная реальность также предоставляют студентам возможности, задачи и решения для внедрения инновационных подходов, которые трудно реализовать в традиционной образовательной среде.

ЦЕЛЬ: информировать студентов о преимуществах обучения с помощью наглядных материалов и о пользе, которую можно получить, используя их в процессе обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. в данной статье рассматриваются методы повышения мотивации и интереса учащихся к процессу обучения путем использования методов виртуальной и дополненной реальности в процессе обучения представителей класса земноводных.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ. VR и AR также могут использоваться для оценки эффективности преподавания путем сбора и анализа данных о взаимодействии учителей с учебной средой. Такие технологии могут отслеживать, как часто и как учителя взаимодействуют с учениками и контентом, и предоставлять качественную обратную связь. Действительно, VR и AR могут не только улучшить преподавание, но и позволить учителям сотрудничать в профессиональном обучении, улучшать свои навыки и применять новые знания в процессе обучения [4].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в современных условиях глобализации для повышения качества системы образования посредством наглядных материалов необходимы, прежде всего, успешная подготовка кадров и обновление инфраструктуры. Эти шаги позволят существенно обновить традиционную систему образования, изменить взгляды учащихся на процесс обучения и, как следствие, обеспечить формирование передовой личности.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ключевые слова: виртуальная реальность, дополненная реальность, моделирование, урбанизация, визуальные материалы, флора, фауна, индивидуальное обучение, виртуальная лаборатория.

Для цитирования: Баротов А., Шарипова М.. Улучшение понимания учащихся при обучении амфибий с помощью визуальных материалов. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). С.398-403.

ENHANCING STUDENTS' UNDERSTANDING OF AMPHIBIANS THROUGH VISUAL MATERIALS IN EDUCATION

© Avazbek Barotov[1]✉, Mexriniso Sharipova[2]✉
[1,2]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article classifies ways to interest students in the subject through visual materials: pictures, diagrams, video tutorials in the process of teaching representatives of the amphibian class. The importance of studying this class, its place in our lives, etc. are analyzed. Methods of conducting lessons by increasing student motivation in the implementation of this teaching system are put forward. The article presents solutions to the problem analyzed using a pedagogical approach using visual materials. It also shows the possibilities, problems and solutions for introducing an innovative approach to students in virtual and augmented reality, which is difficult to implement in a traditional educational environment.

AIM: to inform students about the advantages of teaching through visual materials and the benefits that can be achieved by using them in the learning process.

MATERIALS AND METHODS. this article examines methods for increasing students' motivation and interest in the learning process by using virtual and augmented reality methods in the process of teaching representatives of the amphibian class.

DISCUSSION AND RESULTS: VR and AR can also be used to assess teaching effectiveness by collecting and analyzing data about teachers' interactions with the learning environment. Such technologies can track how often and how teachers interact with students and content, and provide quality feedback. Indeed, VR and AR can not only enhance teaching, but also enable teachers to collaborate in professional learning, improve their skills, and apply new knowledge to the teaching process [4].

CONCLUSION: in order to improve the quality of the education system through visual materials, first of all, successful training of personnel and updating of infrastructure are required. These steps will significantly update the traditional education system, change the students' views on the learning process, and as a result, ensure the formation of advanced personality.

Keywords: virtual reality, augmented reality, simulation, urbanization, visual materials, flora, fauna, individual education, virtual laboratory.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

For citation: Avazbek Barotov, Mexriniso Sharipova. (2025) 'Enhancing students' understanding of amphibians through visual materials in education', Inter education & global study, vol.3 (5(1)), pp.398-403. (In Uzbek).

Amfibiyalar – ularning ekologiyasi, fiziologiyasi va evolyutsiyasi biologiya fanining ajralmas muhim qismi hisoblanadi. Bu sinf vakillari o'ziga xos hayot tarzi va evolyutsion tarixiga ega bo'lib, o'quvchilarga bu turdagi ma'lumotlarni samarali yetkazish uchun vizual materiallar, ya'ni rasmlar, videolar, diagrammalar va animatsiyalar kabivositalardan foydalanish muhimdir.

Vizual yordamlar o'quvchilarga amfibiyalar haqidagi murakkab konsepsiyalarni tushunishga yordam beradi, chunki ular ko'rish orqali ko'proq ma'lumot olishadi. Bugungi globallashgan davrda urbanizatsiya, ya'ni shaharlashuv jarayoni keskin oshib bormoqda. Bu o'z navbatida flora va fauna dunyosiga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi, ular uchun oziq yetarli bo'lmaydi, ko'payish uchun sharoitlar sust va bu sababli o'quvchilar amfibiyalarni tabiatda uchratib kuzatish imkoni bo'lmaydi. Bu jarayonda bizga pedagogik mahorat yordamga keladi.

Dunyo miqyosida ta'lim jarayoniga individual va shaxsga yo'naltirilgan ta'limni joriy etish, ularning didaktik asoslarini o'rganib, yangi usul, vositalarni ishlab chiqish metodikasini metodologik asoslarini takomollashtirish, o'quvchilardagi ijodiy bilish faoliyatining reproduktiv va produktiv darajalarini modellashtirish yuzasidan ilmiy – amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Mazkur ilmiy tadqiqotlar natijasida o'quvchi- yoshlarning erkin , mustaqil fikrlash, atrofdagi voqe'likka ongli munosabatda bo'lish, dars jarayonida axborot texnologiyalardan foydalanishning moddiy- texnika bazasi yaratildi [1].

Hozirgi davrda fan-texnika taraqqiyotining o'ta rivojlanishi axborot oqimining keskin ko'payishiga olib keldi. Axborot olinadigan manbalar turli-tuman va xilma-xil. Taraqqiyot tufayli ular yanada takomillashib, yangi-yangi turlari vujudga kelmoqda [5].

Yurtimiz pedagog olimi Habib Abdullayev ta'lim sohasida innovatsion dars uslublarini joriy qilgan holda shunday deydi: "Zamonaviy o'qituvchi innovatsiyalarni faqat bilmasligi emas, balki uni amalda tadbiq eta olishi bilan boshqalardan ajralib turadi".

Albert Eynshteyn shunday ta'rif keltiradi: "Agar men biror narsani tushuntirish uchun faqat so'zlardan foydalansam, bu tushunish qiyin bo'lishi mumkin. Lekin vizual yordamlar, fikrlarni tezroq va aniqroq ifodalashga yordam beradi".

Paulo Freire: "Ta'limda tasvirlar va vizual materiallar orqali o'qish va o'rganish jarayonini yanada jonlantirish, insonning ma'naviy va aqliy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi". Yuqorida keltirilgan iqtiboslar ta'limda vizual materiallarning nafaqat ma'lumotlarini tez va samarali yetkazishda, balki o'quvchilarning eslab qolish, tushunish va ijodiy fikrlash jarayonini yaxshilashda ham qanday ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Vizual materiallarning afzalliklari:

- Oson o'zlashtitish: rasmlar, diagrammalar va videolar orqali amfibiyalarning morfologiyasi, hayotiy sikllari va ekologik roli yanada tushunarli bo'ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Interaktivlik: vizual yordamlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi, bu esa bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Misol uchun, interaktiv diagrammalar yordamida oziqlanish, ko‘payish va ichki organlari tizimlarini o‘rganishlari mumkin.

- Eslashni kuchaytirish: vizual materiallar yodlash jarayonini osonlashtiradi, chunki o‘quvchilar ko‘rganlarini eslab qolishlari ancha osonroq bo‘ladi.

Amfibiyalarni o‘qitishda vizual materiallarning turlari:

a) rasmlar va fotosuratlar: amfibiyalarning turli turlarini va ularning yashash muhitlarini ko‘rsatish uchun foydalidir

b) animatsiyalar : hayot siklini tushuntirishda, masalan, qurbaqa va salamandraning rivojlanishini vizual tarzda ko‘rsatish samarali bo‘ladi

c) videolar: amfibiyalarning tabiiy tanlashini, ko‘payish jarayonidan tortib, oziq izlab ov qilish jarayonlarigacha, qishki uyquga ketish holatida ham yaqqol tushuntirish uchun vositadir

d) virtual laboratoriyalar: hzoirgi kunda o‘qitish jarayoning muhim qismiga aylanib ulgurgan ushbu vizual vosita amfibiyalarning anatomiya va fiziologiyasini jonli tarzda tushunishga imkon beradi

Virtual reallik (VR) – bu foydalanuvchiga to‘liq simulyatsiyalangan biron bir dunyo yoki muhitni tajriba qilish imkonini beruvchi texnologiya. Bu orqali o‘quvchilar amfibiyalar sinfi vakillarini 3D grafika va ovoz orqali bevosita kuzatish va o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar va o‘z navbatida yangi bir dunyoga kirib qolgandek chuqurroq tushuncha va ko‘nikma oladilar. Bu ta’limda laboratoriya mashg‘ulotlarini yanada qiziqarli va tushunarli o‘tkazish imkonini beradi.

Kengaytirilgan reallik (AR) – bu real dunyoni virtual elemntlar bilan boyitish texnologiyasidir. AR dan foydalanib, kompyuter tomonidan yasalgan tasvirlar, ma’lumotlar yoki obyektlar ko‘rsatiladi.

Bu ikki texnologiya orqali o‘quvchilar dumlilar va dumsizlar bilan interaktiv tarzda tanishishlari mumkin bo‘ladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual materiallar yordamida ta’lim berish o‘quvchilarning tushunish darajasini 30-50% ga oshiradi; talabalar turli o‘lchovlar bo‘yicha yaxshi natija ko‘rsatadilar, masalan, testlar va amaliy mashg‘ulotlarda.

VR ning ta’limda muvaffaqiyatli qo‘llanishiga misol sifatida o‘qituvchilarga ta’lim oluvchilar bilan real ssenariylarda o‘zaro muloqot qilish, turli xil o‘qitish usullari va turli xil o‘qitish yondashuvlarini qo‘llash imkonini beradigan virtual sinflardan foydalanish mumkin.[2]

Kengaytirilgan reallik (AR). AR atrofimizdagi dunyoga raqamli elementlarni qo‘shib, an’anaviy faoliyatni yanada qiziqarli va tushunarli qilish orqali boyitadi. Bunday texnologiyalar o‘quv materiali bilan interaktiv o‘zaro ta’sir qilish orqali murakkab va mavhum tushunchalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, masalan, fanni o‘rganayotganda sinfda murakkab molekulyar tuzilmalarni ko‘rish mumkin, bu ma’lumotni vizual idrok etishni yaxshilaydi va materialni tushunishni osonlashtiradi [3].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Samaradorlikni baholash. VR va AR o‘qituvchilarning o‘quv muhiti bilan o‘zaro aloqalari haqidagi ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish orqali o‘qitish samaradorligini baholash uchun ham qo‘llanishi mumkin. Bunday texnologiyalar o‘qituvchilarning o‘quvchilar va kontent bilan qanchalik tez-tez va qanday aloqada bo‘lishini kuzatib borishi, sifatli fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin. Darhaqiqiat, VR va AR orqali nafaqat, dars o‘tish balki, professional ta’limda hamkorlikda ishlab, o‘qituvchilar o‘zaro malaka oshirishlari va dars jarayoniga yangi bilimlarni tadbiq etishlari ham mumkin [4].

Amfibiyalarni o‘qitishda vizual materiallar yordamida ilmiy tushunchalrni yanada samarali va qiziqarli tarzda yetkazish mumkin bunday yordamlar o‘quvchilarga o‘zlashtirishni osonlashtiradi va ularni mavzu bilan yanada chuqurroq tanishtirishga zamin yaratadi hamda o‘rganishni yanada interaktiv, va har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtiradi. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, hozirgi globallashuv jarayonida vizual materiallar orqali ta’lim tizimi sifatini oshirish uchun avvalo muvaffaqiyatli kadrlar tayyorlash, infratuzilmani yangilash talab etiladi. Ushbu qadamlar orqali sezilarli darajada an’anaviy ta’lim tizimi yangilanadi, o‘quvchilarning dars jarayoniga qarashlari o‘zgaradi va buning natijasida ilg‘or kadrlar yetishib chiqishi ta’minlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Jonson P (2023). VR yordamida o‘qituvchilarni tayyorlashda innovatsion amaliyotlar. Ta’lim innovatsion hisobotlari markazi, 9 (1), – B. 89-102
2. M.Saidova. Ta’limda multimedia texnologiyalaridan foydalanish. Buxoro 2022. – B. 292.
3. Rahmatjonov A. (2025) Malaka oshirish jarayonida virtual to‘ldirilgan reallik texnologiyalarining o‘rni. Ta’lim, fan va innovatsiya, №2 . – B. 53-56.
4. Tursunov, A.A.(2019). Vizual vositalar orqali ta’lim samaradorligini oshirish. Ta’lim, fan va innovatsiyalar jurnali, 4(2), 45-52
5. Tojiboyeva D., Yo‘ldoshev A. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. – T.: Aloqachi. – B. 568.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sharipova Mexriniso Jamshid qizi**, 1- bosqich magistri, [**Шарипова Мехринисо Джамшид кызы**, магистр 1 ступени], [**Sharipova Mekhriniso Jamshid qizi**, 1st stage master]; manzil: Buxoro shahar Sheyxon 302, [adress: Bukhara, Seyxon 302] E- mail: Anisa.Sharipova0804.@gmail.com

✉**Avazbek Barotov,** Biologiya kafedrasi dotsenti, (PhD), [**Баротов Авазбек,** доцент кафедры биологии, кандидат биологических наук (PhD)], [**Avazbek Barotov,** Associate Professor, PhD in Biology, Department of Biology]; manzil: Buxoro viloyati, Buxoro shahri, Piridastgir ko‘chasi, 2-uy, [адрес: Бухарская область, г. Бухара, ул. Пиридастгир, д. 2], [address: Bukhara region, Bukhara, Piridastgir str., 2.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

IJTIMOIY PEDAGOGIK AMALIYOT JARAYONIDA TALABALARDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

© Xushnazarova M. N[1]✉

[1]Qo‘qon davlat pedagogika instituti, Qo‘qon,O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ijtimoiy pedagogik amaliyot jarayonida talabalar shaxsida pedagogik-psixologik sifatlarni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari yoritiladi. Aksiologik munosabatlarning ahamiyati, talabaning ijtimoiy faol rol egallashi va jamiyatga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi masalalari ta’limiy qadriyatlar kontekstida ko‘rib chiqiladi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi — ijtimoiy pedagogik amaliyot doirasida talabalar shaxsida shakllanuvchi pedagogik-psixologik sifatlar, qadriyatlar tizimi va aksiologik munosabatlarning tarkibini ochib berish, ularning kasbiy kompetentlik shakllanishidagi rolini tahlil qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda pedagogik aksiologiya, qadriyatlar nazariyasi, ijtimoiy psixologiya bo‘yicha adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, empirik kuzatuv, tahlil, solishtirma metodlar qo‘llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqotda pedagogik-psixologik sifatlar sifatida kuzatuvchanlik, empatiya, o‘z fikrini himoya qilish, ijtimoiy munosabatlarda faol bo‘lish, muloqotga kirishuvchanlik kabi jihatlar alohida ko‘rsatildi. Talabalarda aksiologik munosabatlarni rivojlantirish orqali qadriyatli faoliyatga tayyorlash, kasbiy kompetentlikni mustahkamlash mumkinligi ilmiy asoslandi.

XULOSA: ijtimoiy pedagogik amaliyot nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki talabalarni qadriyatlarga asoslangan holda kasbiy shaxs sifatida shakllantirish vositasidir. Aksiologik yondashuv asosida shakllantirilgan ta’limiy faoliyat ularning shaxsiy va kasbiy o‘sishiga ta’sir etadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy pedagogik amaliyot, pedagogik-psixologik sifatlar, aksiologik munosabat, qadriyatlar tizimi, faoliyat motivlari, ta’limni insonparvarlashtirish, kasbiy kompetentlik.

Iqtibos uchun: Xushnazarova M.N. Ijtimoiy pedagogik amaliyot jarayonida talabalarda pedagogik-psixologik sifatlarni shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.404-411.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

© М.Н. Хушназарова[1]✉

[1] Кокандский государственный педагогический институт, г. Коканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются особенности формирования педагогико-психологических качеств у студентов в процессе социально-педагогической практики. Акцент сделан на развитие аксиологических отношений, ценностной ориентации личности, её социальной активности и позитивного влияния на общество.

ЦЕЛЬ: цель исследования — раскрыть состав и роль педагогико-психологических качеств, формирующихся в процессе социально-педагогической практики, а также проанализировать влияние ценностной системы и аксиологического подхода на профессиональную компетентность студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы труды по педагогической аксиологии, теории ценностей, социальной психологии, нормативно-правовые документы, а также методы наблюдения, анализа и сравнительного изучения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в исследовании выделены ключевые качества: наблюдательность, эмпатия, умение защищать мнение, коммуникативность и социальная активность. Доказано, что развитие аксиологических отношений способствует формированию ценностно-ориентированной профессиональной деятельности и укреплению профессиональной компетентности студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: социально-педагогическая практика является не только средством закрепления знаний, но и важным этапом формирования личности будущего педагога. Аксиологический подход обеспечивает комплексное развитие личностного и профессионального потенциала студентов.

Ключевые слова: социально-педагогическая практика, педагогико-психологические качества, аксиологические отношения, система ценностей, мотивы деятельности, гуманизация образования, профессиональная компетентность.

Для цитирования: Хушназарова М.Н. Особенности формирования педагогико-психологических качеств у учащихся в процессе социально-педагогической практики.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С.404-411.

PECULIARITIES OF FORMATION OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL QUALITIES IN STUDENTS IN THE PROCESS OF SOCIAL PEDAGOGICAL PRACTICE

© Ma’mura N. Xushnazarova[1]✉
[1]Kokand State Pedagogical Institute, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the peculiarities of forming pedagogical and psychological qualities in students during social pedagogical practice. Special emphasis

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

is placed on the development of axiological relationships, the value system, and the importance of socially active individuals positively impacting society.

AIM: The aim of the study is to identify key pedagogical-psychological qualities formed during practice, to analyze the role of axiological relationships and value-based behavior in the development of professional competence.

MATERIALS AND METHODS: the research employed literature on pedagogical axiology, value theory, social psychology, legal documents, and methods of observation, comparative analysis, and reflection.

DISCUSSION AND RESULTS: key qualities such as attentiveness, empathy, opinion defense, and social engagement were highlighted. The study found that developing axiological relationships leads to value-based professional activity and strengthens students' pedagogical competence.

CONCLUSION: social pedagogical practice not only reinforces theoretical knowledge but also serves as a foundation for shaping the professional identity of future teachers. An axiological approach contributes to the holistic development of personal and professional qualities.

Keywords: social pedagogical practice, pedagogical-psychological qualities, axiological attitude, value system, motives of activity, humanization of education, professional competence.

For citation: Ma'mura N. Xushnazarova. (2025) 'Peculiarities of formation of pedagogical-psychological qualities in students in the process of social pedagogical practice', Inter education & global study, 5(1), pp.404-411. (In Uzbek).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi RF-60-son Farmoni, 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi RQ-2909-son Qarori, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 17 sentyabrdagi "Ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 736-son, 2019 yil 31 dekabrdagi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya kontseptsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 1059-son Qarorlari hamda mazkur faoliyatga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarning amaldagi ijrosiga muayyan darajada xizmat qiladi.

Ijtimoiy pedagogik amaliyot uchun nazariy bilimlar bilan bir qatorda talabalarda quyidagi pedagogik-psixologik sifatlarning shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi:

- kasbiy kuzatuvchanlik;
- ziddiyatli holatlarda o'zini, xatti-harakatlarini boshqara olish qobiliyati;
- o'z atrofiga insonlarni jamlash va ularning ishonchiga kira olish qobiliyati;
- insonlar hayotiga e'tiborli bo'lish va ularning xatti-harakatlarini kuzata olishi;
- o'z fikrini himoya qila olish;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

– voqea-hodisalarning hayoliy obrazini xotirasida fikran qayta tiklash;
– qarama-qarshi ma'lumotlardan to‘g’ri xulosa chiqara olish uquvining mavjudligi;
– insonning tashqi ko‘rinishi va xatti-harakatlarini esda saqlab qolish;
– begona insonlar bilan tez aloqa o‘rnata olish qobiliyati.

Aksiologik munosabatlarni rivojlantirish shaxsning o‘zi yashab turgan jamiyatda ijtimoiy faol rolni egallashi va bir vaqtning o‘zida jamiyatga ijobiy ta'sir qilishi nuqtai nazaridan muhim. Shu asosda jamiyatda va shaxslarda qadriyatlarning o‘rni ortib boradi. Ijtimoiy hayotda qadriyatlar yo‘qolib ketmaydi, balki shaxs uchun uning ahamiyati kamayib, ular uchun me'yoriy doira vazifasini o‘tamay qo‘yadi. Aksiologik munosabatlar o‘zini tutish, kompetentlik va faoliyatda o‘z aksini ko‘rsatadi. Ta'lim va tarbiya jarayonida qadriyatlarga asoslangan holda jamiyatda o‘zini tutish, qadriyatli kompetentsiyalarni rivojlantirish va qadriyatli faoliyat ko‘rsatishni maqsad qiladi. Ta'lim oluvshilarda erkinlik, fuqarolik, ijtimoiy va demokratik qadriyatlarni anglashi va ularni tan olishi ta'lim tizimiga jamiyat tomonidan qo‘yilgan ijtimoiy buyurtmalarning mazmunini tashkil etadi.[1] Aslida jamiyatda qadriyatlarga bo‘lgan ehtiyoj oshib bormoqda. Ayniqsa, insonlar o‘rtasidagi masofalashish jarayonlari raqamlashtirish hisobiga yana kun tartibiga chiqib bormoqda.[2] Aksiologik munosabatlar hayotning barcha jabhalarini qamrab oladi, jismoniy, psixologik va ijtimoiy haqiqatdan ustun turadi.

Olima Z.Taylanova fikricha, aksiologik yondoshuv barqaror xususiyat kasb etishi inson faoliyatining maqsadi va motivlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi “qadriyatli yo‘nalganlik” atamasi bilan ifoda etiladi.[3] Aksiologik yondoshuv vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarni ijtimoiy pedagogik amaliyotga tayyorlash murakkab o‘quv jarayoni sifatida talabaning ijtimoiylashuvi, ta'lim va tarbiya jarayonida uning atrof-muhit, tengdoshlar, jamoalar va albatta jamiyat bilan faol ishtirokida sodir bo‘ladi. Shaxslararo munosabatlar, “namuna andozalar”dan o‘rganish, ya'ni qadriyatlarni o‘zida aks ettirgan va namunali axloqi, munosabati bilan o‘rnak bo‘ladigan shaxslardan o‘rganishdir. Bunday munosabatlar mazmuni va sifati shaxsda qadriyatlar tizimini shakllanishida katta tajriba vazifasini bajaradi. Qadriyatlar rasmiy, norasmiy ta'lim jarayonida shakllanadi. Talabalarda aksiologik munosabatlarni rivojlantirish nafaqat kundalik hayotiy vaziyatlarda, balki ta'limiy vaziyatlarda ham pedagogik qadriyatlarni o‘rganish, tahlil qilish va solishtirish orqali shakllantirib boriladi. Pedagogik qadriyatlar ta'lim sohasidagi mavjud ijtimoiy dunyoqarash va o‘qituvchi faoliyati o‘rtasidagi vositachi va bog'lovchi bo‘g'in vazifasini bajaradigan kognitiv faoliyat ko‘rsatuvshi tizim vazifasini bajaruvshi va pedagogik faoliyatni tartibga soluvchi me'yorlardir. Bu pedagogik qadriyatlarning

[1] Tegeler J., Märtin R. Leitlinien für die Wertebildung von Kindern und Jugendlichen // Bertelsmann Stiftung, 2017. – P. 9. (85)
[2] Walton J., Sullivan N. Men of Prayer: Spirituality of Men With Prostate Cancer: A Grounded Theory Study // Journal of holistic nursing, Vol. 22 No. 2, June 2004. – P.137. (133-151)
[3] Taylanova SH.Z. Pedagogika oliy ta‘lim muassasalari talabalarida qadriyatlar tizimini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish: ped. fan. dok. ... diss. avtoref... – Samarқand, 2019. – 13 b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sub'ektivlik darajasi o'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishining ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik aksiologiya inson va ta'limni qadriyat deb e'tirof etgan holda ta'limiy qadriyatlarni muhokama etuvshi hamda ta'limga aksiologik yondashuvni amalga oshiruvshi pedagogik bilimlar sohasidir.[4] N.A.Astoshova ilmiy maqolasida pedagogik aksiologiyaning funktsiyalari uning o'ziga xosliklarini belgilashga imkon beradi va ular quyidagilardan iborat bo'lishini ta'kidlaydi:

– mazmunli muvofiqlik (ta'limning mazmunli va protsessual jihatlarini birlashtirganligi sababli intellektual tashabbusni rag'batlantiradi) – fikriy jarayon, ob'ektni aktuallashtirish, aniq dalil va isbotlarni belgilash, axborotni tanqidiy mushohada etish, ma'no-mazmunini tushunish, shaxsiy fikrning o'sishi;

– baholovshi – pedagogik jarayon ishtirokchilarida borliq va ma'naviy hodisalarni adekvat baholashni rivojlantirishni aks ettiradi;

– yo'naltirish funktsiyasi – "qadriyatlar ierarxiyasi"ning ma'lum parametrlari asosida shaxsiy, kasbiy tavsifning muhim qoidalarini aniqlash imkoniyatlari bilan bog'liq;

– me'yoriy (normativli) – pedagogning aksiosferasining tarkibiy qismlari, o'zida qadriyat tarzini aks ettiruvchi ularning o'zaro munosabatlari tizimini "qonuniylashtiradi";

– boshqaruvchilik – insonparvar mazmunga ega milliy va umuminsoniy qadriyatlar oqimidagi tizim sub'ektlari, ta'lim tizimi rivojlanishini yo'naltiradi, ta'lim sohasidagi o'zaro zaruriy harakatni hosil qiladi;

– nazorat qiluvshi – madaniy-tarixiylik kontekstida qadriyatning rivoji, shaxsda qadriyatga yo'nalganlikni shakllantirish imkonini beradi.[5]

Ijtimoiy hayot sharoitlarining o'zgarishi, jamiyat va shaxs ehtiyojlarining rivojlanishi bilan pedagogik qadriyatlar ham o'zgaradi. Pedagogika tarixida o'zgarishlarning izlanish-tasviriy, keyinchalik muammoli-ta'limiy sxolastik nazariyalarining o'zgarishi kuzatiladi. Demokratik tendentsiyalarning kuchayishi ta'limning noan'anaviy shakllari va usullarining rivojlanishiga olib keladi. Pedagogik qadriyatlarning sub'ektiv idrok qilinishi va belgilanishi o'qituvchining shaxsiyati, boyligi, uning kasbiy faoliyatining yo'nalishi bilan belgilanadi. Pedagogik qadriyatlar ularning mavjudligi darajasida farq qiladi. Shu asosda ijtimoiy, guruhiy va shaxsiy pedagogik qadriyatlarni ajratish mumkin. V.A.Slastyonin pedagogik qadriyatlarni quyidagicha tasnif etadi:

1. Maqsadli qadriyatlar: shaxsiy "men" va kasbiy "men" yig'indisidagi bo'lajak o'qituvchining shaxsiy kontseptsiyasi. Pedagog pedagogik faoliyat maqsadlarini amalga oshirish yo'llarini qidirar ekan, o'zini va o'zgalarni rivojlantirish yo'lidagi o'z kasbiy

[4] Mardonov SH., Xodjaev B., Taylanova SH., Xojimuҳamedova D. Pedagogik aksiologiya. O'quv qo'llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – B. 3-4 (184) bet.

[5] Astashova N.A. Aksiologicheskoe obrazovanie sovremennogo uchitelya: metodologiya, kontseptsiya, modeli i texnologii razvitiya. – Moskva, 2001. – 123 s. (498)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

strategiyasini tanlab oladi. Binobarin, maqsadli qadriyatlar davlatning ta'lim siyosatini va pedagogika ilmining rivojlanish darajasini aks ettiradi.

2. Vositali qadriyatlar: Pedagogik muloqot, texnika va texnologiya, monitoring, innovatika, intuitsiya tizimi. Vositali qadriyatlar maqsadli qadriyatlarga erishishda vosita bo'lib xizmat qiladi (mehnat natijalarining jamiyatda tan olinishi, shaxsning qiziqishlari va qobiliyatlarini pedagogik faoliyat tavsifiga muvofiqligi, kasbiy o'sish va b.).

3. Munosabatli qadriyatlar: Pedagogik jarayon ishtirokchilarining munosabati, kasbiy-pedagogik faoliyatga munosabat.

4. Sifat qadriyatlari: shaxsning xulq-atvor, faoliyatga doir xilma-xil sifatlari.

5. Bilishga oid qadriyatlar. O'qituvchilik kasbining bilishga doir qadriyatlari nazariy darajada o'quvchilarning o'qituvchilik kasbiga doir qadriyatlarni e'tirof etishi va qabul qilishi bilan bog'liq.

Pedagogik qadriyatlar jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy aloqalarga bog'liq. Ana shu jihatni hisobga olib, Z.I.Ravkin pedagogik qadriyatlarni 4 guruhga ajratib tasniflaydi. Bular quyidagilar:

1. Ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar.
2. Intellektual qadriyatlar.
3. Axloqiy qadriyatlar.
4. Kasbiy-pedagogik faoliyatga doir qadriyatlar.

Birinshi guruhdagi qadriyatlar ta'limning hamma uchun erkin, ochiq, bepul, ijtimoiy kelib chiqishi, irqi, jinsi, qarashlaridan qat'iy nazar bilim olishdagi teng huquqliligi, ota-onalar va ularning o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan ta'lim muassasasini erkin tanlash imkoniyatini aks ettiradi.

Ikkinshi guruh qadriyatlariga shaxsni bilish, o'rganishga ehtiyoj, bilishga faollik va qiziqish, ijodiy faoliyat kabilar kiradi.

Ushinshi guruhga ta'lim oluvchining burch va shaxsiy majburiyatlari, Pedagogik jarayonda sub'ekt bo'lishliligi, axloqiy rag'batlar va motivlar kiradi.

To'rtinshi guruh qadriyatlarga pedagogik faoliyatga mas'uliyatlilik, pedagogik mahorat, tadqiqotchilik faoliyati, faoliyatga innovativ yondashuv, kummunikativ qobiliyat kabilar kiradi.[6]

Olim Sh.Q.Mardonov va boshqalar[7] ta'limiy qadriyatlarning bir necha guruhga tasnif etadi: global kontseptual qadriyatlar; aniq ta'limiy qadriyatlar; ta'limning individual-shaxsiy xarakterdagi qadriyatlari; innovatsion pedagogik texnologiyalar – umumbashariy (global)-kontseptual ta'limiy qadriyatlar; shaxsni shakllantirish; ta'limning demokratik va gumanitar yo'nalganligi; insonparvarlik, shaxs dunyoqarashini shakllantirish.

[6] Ravkin Z.I. i.dr. Obrazovanie: idealq i tsennosti (istoriko-teoreticheskiy aspekt). Uchebnoe posobie dlya gumanitarnqx fakulg'tetov pedagogicheskix universitetov i institutov po kursu "Filosofiya i istoriya obrazovaniya" (aksiologicheskiy aspekt) // Institut teorii obrazovaniya i pedagogiki RAO, 1995. – 45 str. (631)

[7] Mardonov SH., Xodjaev B., Taylanova SH., Xojimuҳamedova D. Pedagogik aksiologiya. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – 110 b. (184)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Talabalarda oliy ta’lim muassasalari ta’lim-tarbiya jarayonida, ijtimoiy pedagogik amaliyot doirasida, guruh yig’ilishlari, individual suhbatlarda ta’limning individual-shaxsiy xarakterdagi qadriyatlari singdirilib boriladi. Talabalarda pedagoglik kasbining ijtimoiy ahamiyati, pedagogning jamiyatdagi nufuzi, jamiyat tomonidan e’tirof etilishi, o‘z yaqinlari tomonidan tan olinishi, ijtimoiy hayotda insonlarning muloqotga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishga mas’ullilik singdirilib boriladi.

Pedagog sifatida o‘z individualligini doimiy taraqqiy ettirib borishi orqali o‘z ustida ishlashi, pedagog kasbining hissiyotga boyligi, hissiyot va reallik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash, ijtimoiy himoyaga muhtoj insonlarga yordam bera olish imkoniyati, davlat tomonidan faoliyatining kafolatlanganligi, ijodiy va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlari, ya’ni pragmatik qadriyatlar singdirilib boriladi. O‘qituvchi faoliyatining nufuzini, davlat oldidagi mas’ulliligi, ijtimoiy ahamiyatini, o‘z qobiliyatini namoyon qilish imkoniyati, ta’lim oluvchilar oldida mas’uliyatni o‘z ichiga oluvshi qadriyatlar shaxsiy qadriyatlar sifatida tavsiflanib, ta’lim oluvchilarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Pedagogik aksiologiyaning shakllanish va rivojlanishi jarayonida ta’lim va tarbiyaga asosiy qadriyat sifatida qarash, qadriyatli fikrlashdan kelib chiqadigan individual rivojlanish, shaxsiy erkinlik, burch, majburiyat kabi qadriyatlarni anglab olinishi va qadriyatga aylanishiga erishildi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Tegeler J., Märtin R. Leitlinien für die Wertebildung von Kindern und Jugendlichen // Bertelsmann Stiftung, 2017. – P. 9. (85)
2. Walton J., Sullivan N. Men of Prayer: Spirituality of Men With Prostate Cancer: A Grounded Theory Study // Journal of holistic nursing, Vol. 22 No. 2, June 2004. – P.137. (133-151)
3. Ravkin Z.I. i.dr. Obrazovanie: idealq i tsennosti (istoriko-teoreticheskiy aspekt). Uchebnoe posobie dlya gumanitarnqx fakulg’tetov pedagogicheskix universitetov i institutov po kursu “Filosofiya i istoriya obrazovaniya” (aksiologicheskiy aspekt) // Institut teorii obrazovaniya i pedagogiki RAO, 1995. – 45 str. (631)
4. Mardonov SH., Xodjaev B., Taylanova SH., Xojimuhamedova D. Pedagogik aksiologiya. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – 110 b. (184)
5. M.N.Xushnazarova. Volontyorlik faoliyatining ijtimoiy –pedagogik muammolari. Science problems .UZ.Ijtimoiy- gumanitar fanlarning dolzarb muammolari.№ 12 /2 (3)- 2023 . 311-315
6. M.N.Xushnazarova. Volontyorlik (ko‘ngillilik) faoliyatining innovatsiyon shakllari va ularning pedagogik tahlili. O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari.2024.(1/4) ISSN 2181-7324,229-232
7. M.N.Xushnazarova. Oliy ta’lim talabalari orasida volontyorlikning mikro darajadagi omillariga e’tibor qaratish. NamDU ilmiy axborotnomasi . 2023 yil 12-con.792-796.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

8. M.N.Xushnazarova.The need to use the experience of foreign countries regarding the improvement oft he pedagogical conceptual mechanism of volunteer activities. Journal of Advanced Zoology.Volume 44.issue-2 Year 2023 Page 3765-3771.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xushnazarova Ma'mura Nodirovna**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent [**Хушназарова Маъмура Нодировна**, доктор философии в педагогических науках (PhD), доцент], [**Xushnazarova Ma'mura Nodirovna** PhD in pedagogical sciences, associate professor,]; manzil: Qo'qon shahar, Turon ko'chasi, 23-uy, [адрес: Г. Коканд, ул. Турана, д. 23], [address: Kokand, Turana str., 23]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

O'ZBEKISTON NAQQOSHLIK SAN'ATIDA NAQQOSHLIK MAKTABLARINING O'RNI

© M.L. Muxitdinova[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada O'zbekiston xalq amaliy bezak san'atining yuksak namunasi hisoblangan naqqoshlik san'ati, uning kelib chiqish tarixi va rivojlanish bosqichlari, shuningdek, yurtimizdagi naqqoshlik maktablarining o'rni haqida fikr yuritilgan.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi – O'zbekiston hududida shakllangan va faoliyat yuritgan naqqoshlik maktablarining uslubiy xususiyatlarini o'rganish, ularning xalq san'ati taraqqiyotidagi ahamiyatini ochib berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarixiy manbalar, san'atshunoslik adabiyotlari, muzey kolleksiyalari, amaliy san'at asarlari tahlili hamda bevosita usta naqqoshlarning ishlari o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: maqolada Toshkent, Xiva, Buxoro, Samarqand kabi tarixiy shaharlar maktablarining o'ziga xos naqsh kompozitsiyalari, ranglar uyg'unligi va dekorativ funksiyalari tahlil qilinadi. Toshkent maktabi murakkab girih naqshlari va yashil gamma ustunligi bilan ajralib turadi, Xiva maktabi esa spiralsimon islimiy naqshlarga boyligi bilan. Naqqoshlik orqali san'at nafaqat estetik, balki g'oyaviy-ma'naviy yuklamani ham olgan. Mustaqillik yillarida maktablarning jonlanishi, zamonaviy ustalarning ijodi va yosh avlodni tarbiyalashdagi roli ochib berilgan.

XULOSA: tadqiqot naqqoshlik san'ati maktablarining milliy san'atdagi betakror o'rnini, ular orqali xalqning estetik qarashlari, madaniy qadriyatlari va tarixiy merosining aksini ko'rsatdi. Maktablarning uslubiy xususiyatlarini saqlash va yosh avlodga yetkazish milliy san'atimizning uzviy taraqqiyoti uchun muhim omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: naqqoshlik, xalq amaliy bezak san'ati, naqsh elementlari, islimiy naqsh, girih naqsh, naqqoshlik maktablari, dekorativ san'at, kompozitsiya, milliy meros.

Iqtibos uchun: Muxitdinova M.L. O'zbekiston naqqoshlik san'atida naqqoshlik maktablarining o'rni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.412-418.

РОЛЬ ШКОЛ ВЫШИВКИ В ВЫШИВАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ УЗБЕКИСТАНА

© М.Л. Мухитдинова[1]✉
[1] Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается нащипная роспись как важнейшее направление народного прикладного искусства Узбекистана, её истоки, особенности, стилистика и значение на протяжении истории. Особое внимание уделено развитию и характеристике региональных школ нащипной росписи.

ЦЕЛЬ: раскрыть художественные особенности и культурную значимость нащипной росписи в Узбекистане, а также охарактеризовать роль традиционных школ (Ташкент, Хива, Бухара, Самарканд) в формировании национального художественного вкуса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы методы сравнительного анализа, изучение историко-культурных источников, произведений мастеров, музейных экспонатов и искусствоведческой литературы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлены особенности цветовой гаммы, орнаментальных форм и композиционной структуры нащипных узоров каждой школы. Подчёркнута преемственность художественных традиций, сохранённая благодаря мастерам и их ученикам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: нащипная роспись не только выполняет декоративную функцию, но и является важным компонентом воспитания художественного вкуса молодёжи и сохранения культурного наследия. Развитие кружков и музейных программ способствует её популяризации.

Ключевые слова: нащипная роспись, декоративное искусство, народное творчество, орнамент, школы росписи, исламский узор, гирих, мастера, узбекская культура.

Для цитирования: Мухитдинова М.Л. Роль школ вышивки в вышивальном искусстве Узбекистана.// Inter education & global study.2025. Vol.3. №5(1). С.412-418.

THE ROLE OF EMBROIDERY SCHOOLS IN THE EMBROIDERY ART OF UZBEKISTAN

© Ma’mura L. Muxitdinova[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines decorative painting (naqqoshlik) as one of the key elements of Uzbekistan’s folk applied arts, focusing on its origins, historical development, and the regional stylistic schools. Particular attention is paid to the cultural role of painting schools in shaping national visual traditions.

AIM: to explore the artistic and cultural significance of Uzbek decorative painting and to describe the contribution of traditional regional schools (Tashkent, Khiva, Bukhara, Samarkand) in preserving national identity through art.

MATERIALS AND METHODS: the research methodology includes comparative analysis, the study of historical and cultural sources, expert artworks, museum collections, and academic literature.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the study identifies the unique color palettes, ornamental elements, and compositional principles of each regional school. It also highlights the importance of artistic continuity passed down through generations of craftsmen and apprentices.

CONCLUSION: decorative painting in Uzbekistan serves not only as an aesthetic practice but also as a means of preserving cultural heritage and educating youth in artistic values. The revival of workshops and museum exhibitions plays a key role in sustaining this tradition.

Keywords: decorative painting, folk applied art, ornament, Islamic patterns, girikh, painting schools, cultural heritage, masters, Uzbek art.

For citation: Ma'mura L. Muxitdinova. (2025) 'The role of embroidery schools in the embroidery art of Uzbekistan', Inter education & global study, (3), pp.412-418. (In Uzbek).

O'zbek xalqining ko'p asrlik tarixida halq amaliy bezak san'ati madaniy merosimizning asosiy qismini tashlik etadi. O'zbek diyorida vujudga kelib, gullab yashnagan amaliy san'at turlari bemisl va betakrorligi bilan dunyoga mashhur.

Islom talablariga buysunish oqibatida jonivorlar, parrandalar va odamlarni tasvirlash yo'qolib borib naqqoshlik rivoj topdi. Arab yozuvi o'zlashtirildi. Natijada naqshlar bilan unvonli yozuv (epigrafika) uslubi paydo bo'ldi. Arab yozuvi naqshlar bilan birga chizildi. Arab yozuvi ham bezak, ham duo-afsunlar vazifasini bajardi. Naqqoshlik xalq-amaliy bezak san'atning bir turi sifatida qadimdan o'zbek madaniyatining muhim bo'lagi hisoblanadi. Ko'p asrlar mobaynida uning badiiy an'analari vujudga keldi va rivojlandi. Naqshlarda san'atning boshqa hamma turlaridan farqli ravishda avlodlarning chambarchas bog'liqligini, milliy an'analarning davomiyligini ko'rish mumkin. Naqqoshlik an'analari san'atning ana shu turini o'rganish metodlari sifatida ham bobodan otaga, otadan o'g'ilga o'tib kelgan. Ana shu davomiylik tufayli naqqoshlik san'ati hozirgacha saqlanib kelmoqda. Naqshning eng yaxshi namunalari boy ijodiy fantaziya orqali birlashtirilgan shakllarning maqsadga muvofiqligi va go'zalligi bilan farqlanadi. Bunda xalq ustalarining atrof muhitga qarashlaridagi tafovut aks etadi. Naqshdagi chizgilar o'yini musiqadagi ohang singari, qo'shiq va ertak kabi "xalq hayotiy tajribasining katta umumlashmasidan" tarkib topgandir.

Naqqoshlik san'ati endilikda dekorativ funksiyani bajaribgina qolmay, balki shu bilan birga, kishilarning g'oyaviy va falsafiy tushunchalarni ham ifodalay boshladi. IX-X asrlarda Turonda naqqoshlik san'ati jadal rivojlandi. Me'morchilikda g'isht qadab naqsh solish yuksak darajada taraqqiy etdi. Binolarning ichki tomonlariga ganch, yog'och o'ymakorligini qo'llash yuksak rivoj topdi. Ayniqsa, maqbaralarning peshtoqlari devor va ravoqlari ganch naqshlar bilan juda nafis bezatilgan.

Yaqin o'tmishda o'zbek amaliy bezak san'atining eng rivojlangan naqqoshlik, ganchkorlik, tosh va suyak o'ymakorligi, kandakorlik, pichoqchilik, bo'yrachilik, zargarlik, kashtachilik, zardo'zlik, gilamdo'zlik, kigizchilik, savatchilik kabi turlarining o'ziga xos

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bajarish texnologiyalari, haqiqiy milliy nomlari, ularga xos atamalar, bu san'atlarga xos maktablar, uslublar hamda shu sohalarda nom qozongan ustalarning xizmatlari butun jahonga dong'i ketgan.

Badiiy naqqoshlik ranglarning uyg'unligida va o'ziga xos kompozitsiyalarda go'zallik yaratish san'atidir. Naqqosh usta o'z ishida ranglarning tabiiy jilosidan va uyg'unligidan, bejirim shakldan, material fakturasidan mohirlik bilan foydalanib yorqin ifodalikka erishadi. O'zbekistonning an'anaviy me'morchiligida naqqoshlik asosan shiftlarni, saroy ustunlarini, masjidlar, maktablar, boylarning uylari, yog'ochdan yasalgan buyumlarni bezashda qo'llangan. Nozik o'simliksimon-geometrik naqshdagi o'zaro singib ketgan novdalar, shoxlar va hashamatli tasvirlangan gullarning ritmik harakati, o'zbek ustalarining ishlaridagi islimi va girih naqshlarining klassik motivlari shiftlarning shakliga moslangan. Naqsh ko'proq interyerlarni va yopiq ayvon, peshayvonlarni bezashga xizmat qiladi.

1920–1980 yillarga qadar o‘ymakor yog‘ochning funksional maqsadi torayganiga qaramay, ushbu hunarmandchilikda mavjud bo‘lgan mahalliy maktablar an'analarining rivojlanishi davom etmoqda.Xiva, Samarqand, Toshkent, Qo‘qon, Marg‘ilon, Andijon, Farg‘ona, Shahrisabz kabi yog‘och o‘ymakorligi markazlari saqlanib qolgan. Bu maktablarlar ustalari uy-ro‘zg‘or buyumlari — o‘ymakor kursilar, xontaxtalar, lavxlar, turli xil quti va boshqalarni ishlab chiqarishni davom ettiradilar.

Y. Raufov. Xontaxta. 1954 y. Toshkent.
O‘z. DSM.KP 13668. Inv. № 574.e

Me'morlikda yog‘och elementlarni o‘yma naqshlar bilan bezash an'anasi ham saqlanib qolgan. O‘zbekiston muzey kolleksiyalarida shu davr mobaynida o‘zbek hunarmandlari yasagan o‘yma eshik va ustunlar namoyish etilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Badiiy naqqoshlik san'ati hozirgi kunda keng tus olmoqda. Matbuot, radio, televideniya, kino orqali kishilar ana shu san'at namunalari va uning xalq ustalari bilan tanishmoqdalar. Bu san'atkorlar orasida O.Qosimjonov, Y.Raufov, A.Boltayev, S.Norqo'ziyev, A.Azimov, A.Isayev, B.Abdullayev, T.To'xtaho'jayev, J.Xakimov, Z.Bositxonov, M.To'rayev, T.Ahmedov, K.Karimov, A.Ilhomov va boshqalar bor. Xalq ustalarimizning, ulardan ta'lim olgan shogirdlarning ishlarini Toshkentdagi amaliy san'at muzeyida, ko'rgazma zallarida, badiiy salonlarda, shuningdek, turar-joy va jamoat binolarida, masalan, Toshkent Davlat sirki, Alisher Navoiy nomidagi opera va balet teatri, Milliy akademik drama teatri, Temuriylar tarixi muzeyi, Oliy Majlis va Shahar hokimiyati binolari, metro stansiyalari, mehmonxonalar, kabi ma'muriy va maishiy inshootlarda ko'rish mumkin. Hozirgi vaqtda maktablarda va maktabdan tashqari muassasalarda to'garaklar tarmog'ini iloji boricha kengaytirish vazifasi qo'yilmoqda. Xalq naqqoshlik san'atini o'rganish o'quvchilarda badiiy didni, mehnatsevarlikni rivojlantirishga va qator foydali bilim hamda malakalarni tarkib toptirishga xizmat qiladi. Ularning ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va o'stirishga yordam beradi.

Naqqoshlik maktablari. Xonliklar davrida xalq amaliy san'ati ustalari Xiva, Qo'qon, Buxoro, Samarqand kabi shaharlarga yig'ila boshladilar. Ko'pincha Farg'ona va Buxoro naqqoshlari Samarqandga, Qo'qon, Marg'ilon ustalari Toshkentga kelib ko'pgina binolarni bezar edilar. Bu esa naqqoshlik maktablarining yanada rivojlanishiga, o'ziga xos kompozitsiyalarning yaratilishiga, ranglar majmuasini yanada boyitishda juda katta rol o'ynaydi. Lekin bu naqshlar bir-biriga o'xshasada, har bir naqqoshlik maktabi o'zining alohida kompozitsiyasi, ish uslubi, rang koloriti bilan ajralib turadi.

Toshkent naqqoshlik maktabi. Toshkent naqshlari o'zining nafisligi va ranglarning bir-biriga asta-sekin o'tishi, aniq bir koloritga qat'iy rioya qilinishi, geometrik va o'simliksimon naqshlarning ko'p ishlatilishi bilan ajralib turadi. Naqshlar ko'pincha yashil gammada ishlanadi. Islimiy naqshlarda oygul, paxta, bofta, uch barg, shukufta, bargli gul va boshqa elementlar aniq stillashtirtlgan murakkab girih naqshlari ham keng qo'llanilgan.

Naqqosh ustalardan Olimjon Qosimjonov, Yoqubjon Raufov, Jalil Xakimov, Toir To'xtaxo'jayev, Zokir Bositxonov, Maxmud To'rayev, Anvar Ilhomov, Komil Karimov va boshqalar Toshkent naqqoshlik maktabi asoschilaridirlar. Y.Raufov tojik naqqoshlik maktabining an'analarini saqlagan holda ajoyib kompozitsiyalar yaratgan. Ijodkor o'zbek-tojik naqshlarining boy madaniy merosidan mohirona foydalanib, ko'pgina islimiy va geometrik naqsh kompozitsiyalarini yaratdi. Uning naqshlari ranglarining yorqinligi hamda bir-biriga uyg'unligi bilan ajralib turadi. U o'z kompozitsiyalarida yangi-yangi elementlarni kashf etgan. Yo.Raufov naqshlarni bo'rttirib, kundal texnikasidan ham foydalandi. T.To'xtaxo'jayev murakkab uslubdagi naqsh kompozitsiyalarini tuza olgan. Ustaning oltinsimon-jigarrang koloritdagi naqshi Toshkent naqqoshlik maktabining rivojlanishida qo'yilgan yangi bir qadam bo'ldi.

O'zbek naqqoshlik maktabini rivojlantirishda samarali hissa qo'shgan Olimjon Qosimjonovning talantli shogirdi, naqqoshlik bo'yicha o'ziga xos maktab yaratgan, juda ko'p shogirdlarning ustozi - O'zbekiston xalq rassomi Jalil Xakimovdir. Ota-bobolarimizni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qadimdan yaratib kelgan naqshlarini qayta tiklashda ustaning xizmatlari kattadir. J.Xakimovning naqshlarini e'tibor berib ko'zatsak, undagi naqshlar elementlarga boyligi, aniq, rovonligi, yorqin yashil koloritda bo'lishi bilan ajralib turadi. U gulli girih kompozitsiyalarini juda ko'p ishlagan. J.Xakimov o'zbek milliy naqqoshlik san'ati an'analarini puxta egallagan, uni samarali davom ettirgan san'atkordir. Usta naqshlagan xontaxta, kursi, quticha va boshqa buyumlar dunyoning ko'pgina davlatlarida yuqori baholangan. Uning ijodi Sharq an'analari ruhida rivojlandi, tarixda o'chmas iz qoldirdi.

Xiva naqqoshlik maktabi. Xiva naqshi Samarqand, Toshkent, Farg'ona, Buxoro naqshidan tubdan farq qiladi. Xiva naqshida asosan zangori va yashil ranglar juda ko'p ishlatilgan. Islimiy naqsh kompozitsiyasida novda, marg'ula, shukufta, barg, no'xat, gul, oddiy oyguldan tashkil topadi. Ko'pincha yuldo'z hosil qiluvchi girihlar ishlatilib, orasi spiralsimon islimiy naqsh bilan boyitilgan. Xiva naqshlari umuman madoxilli naqshlar asosida to'ziladi. Islimiy naqsh esa spiralsimon mayda qilib ishlanadi. Xiva naqqoshlik maktabining yorqin namoyandalari Abdulla Boltayev, Ro'zimat Masharipov, Odamboy Yoqubov, Eshmurod Sapayev va boshqalar.

Buxoro va Samarqand naqqoshlik maktablari. Buxoro naqshi kompozitsiyalarining murakkabligi va jozibadorligi bilan ajralib turadi. Buxoro naqshlarida murakkab girihlar aniq va puxta o'lchamda ishlatilishi, o'simliksimon naqshlarning yaproq, meva, gul barglar ritmiga alohida e'tibor berilishi bilan farqlanadi.

Qo'li gul ustalarimiz tomonidan mustaqillik yillarida qayta barpo etilgan al Buxoriy, Motrudiy qadamjolari kabi boshqa tarixiy majmualar tahsinga sazovordir. Samarqand naqshlari ko'p jihatlari bilan Toshkent, Farg'ona naqshlariga o'xshab ketadi. Samarqand naqshlarida zangori, yashil rang tuslari ko'plab qo'llaniladigan naqsh kompozitsiyalaridan o'simliksimon murakkab girih turlari alohida joziba kashf etadi.

Samarqand naqsh turlarida yedirma-pardoz usullari keng qo'llaniladi. Bu naqqoshlik maktabi nomoyondalari usta Rahmon, usta Jamoliddin, 15 usta Sharif, usta Aminjon, usta Mahmud Muhammad Avaz Samarqandiy XVII asr, Usta Abduzohid (1852 -1917), Latipov Abdug'ani (1971) o'z naqsh kompozitsiyalari bilan xalq hurmatiga sazovor bo'lishdilar.

Amir Temur maqbarasi *(1403y.)* Maqbara devorlari havorang, zangori va oq sirli koshinlar, geometrik shakldagi naqshlar bilan bezalgan. Maqbara qurilishi Amir Temurning nabirasi Mirzo Ulug'bek davrida ham davom ettirilgan. Uning davrida qabrlarning turgan joyi o'ymakor marmar panjara bilan o'raglan. Uning buyrug'i bilan 1424 –yili maqbaraning sharq tomonida to'rt qubbali galareya qurildi.

Ushbu galareyadan maqbaraga kirish mumkin. Maqbara interyerining asosi havorang, devorlariga esa naqshlar berilgan. Maqbaraning tashqi gumbazi qovurg'ali baland doira asos poyasiga o'rnatilgan. Ulug'bek madrasasi *(1417-1420 y.),* Ulug'bek rasadxonasi (1424 – 1428 y.) Sherdor madrasasi (1619 -1635y.),Tillakori madrasasasi(1646-1660 y.).

Ko'k gumbaz madrasasi taxminan *(XVI asr o'rtalarida),* Qozizoda Rumiy maqbarasi *(1437 y.)* Shohi Zinda ansambli *(XI asr.)* Bezakdor koshinlar maqbaraning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

pastki qismidan to gumbazning ustigacha ishlangan. Maqbaralardagi naqshlar o'simliklar shoxlariga o'xshash turli tasvirlarni eslatdi. Devoniy yozuvi, ba'zan esa ko'fiy shaklidagi yozuvlar naqshlar tasviriga uyg'unlashib ketadi. Shirinbeka oqa va Tuman oqa maqbaralarining gumbazdagi tuynuklaridan yorug'lik tushib turadi.

Bezaklari birmuncha ochiq rangda bo'lib, Maqbaralar devorlaridagi rasmlar naqsh shaklida tushirilgan. Tuman og'a masjidi koshinkor qilib ishlangan. Bibixonim Jome' Masjidi (1404 y) devorlaridagi bezaklar ham rangli koshinlar bilan naqshlangan.

Samarqand naqshlari Toshkent, Farg'ona naqshlariga o'xshab ketadi. Samarqand naqshlari o'ta guldorligi, barg va gullarining o'ta harakatchanligi, jonliligi bilan farq qiladi. Naqshlar avval zangori, keyin esa yashil rang gammasida ishlangan.

Usta Rahmonqul, usta Jamoliddin, usta Abdo'zoxid, usta Sharif, usta Alimjon, usta Boqi, keyinchalik usta Jalol va Bolta Jalilovlar kabi naqqoshlar Samarqand naqqoshlik maktabini yaratilishiga asos soldilar va uning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shdilar.

Bugungi kunda mustaqil respublikamizda xalqimizning asrlar bo'yi yaratgan ijodiy mehnati natijasida yaratgan amaliy bezak san'atini ko'z qorachig'iday saqlash, qadrlash, ulardan amaliy foydalanish, ular orqali yoshlar estetik didini o'stirish hamda yuksak madaniyatli kishilar qilib tarbiyalashga keng imkoniyatlar ochildi. Al-Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Imom Buxoriy, Bahovuddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Kamoliddin Behzod, Zahiriddin Bobur kabi jahonga mashhur olim, shoir va musavvirlar go'zallikka intilishga chaqirganlar. Bobomiz Amir Temur hunar va ilm egalari, yirik mutaxassis olimlar yordamiga tayanib matematika, geometriya, me'morchilik, astronomiya, adabiyot, tilshunoslik, tarix, musiqa, tasviriy san'at va xattotlik kabi sohalarni rivojlantirishga katta ahamiyat berdi. Shaharlarning har tomonlama chiroyli va ulug'vor qilishga intilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. A.A.Hakimov. O'zbekiston san'at tarixi. Qadimgi davr, o'rta asrlar, hozirgi zamon.- Toshkent: Zilol buloq, 2022.
2. K.M.G'ulomov. Amaliy san'at. -T: Iqtisod-moliya, 2008.
3. S.S.Bulatov va M.Ashirov. Amaliy san'at atamalar lug'ati. -Toshkent: Enseklopediya bosh red., 1991.
4. S.S.Bulatov, L.Dadashev. Naqsh alifbosi. –T.: Cho'lpon, 1999.
5. Q.Q .Qosimov. Naqqoshlik. –T.: O'qituvchi, 1990.
6. M.Muxitdinova. Badiiy bezash ishlarida amaliy san`atning o`rni. Kasb hunar ta`limi/ Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma`rifiy jurnal. № 1, 2023.43-45 b.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Muxitdinova Ma'mura Latib-qizi**, doktorant [**Мухитдинова Мамура Латиб қизи**,докторант], [**Muxitdinova L.Ma'mura** doctoral student,]; manzil: 160107, Bobur shox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, ул. Бабуршох, д. 161], [address: 161 Bobur shokh St., 160107.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

“QALBINISO” XOR TO‘PLAMI: ADABIY-MUSIQIY MEROS UYG‘UNLIGI

© N.S. Sharafiyeva[1]✉

[1]O‘zbekiston davlat konservatoriyasi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

O‘zbek adabiyoti va musiqasi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik asrlar davomida milliy ruhni, ma’naviyatni, estetik tafakkurni shakllantirib kelmoqda. Ayniqsa, mumtoz adabiyot namoyandasi bo‘lgan shoiralarning g‘azallari musiqiy asar sifatida talqin etilganda, u o‘zbek musiqasining nozik va betakror ifoda vositalariga tayanadi. “Qalbiniso” xor to‘plami ushbu uyg‘unlikning zamonaviy namunasi bo‘lib, adabiyot va musiqaning pedagogik birlikda faol ishlash imkoniyatlarini ochib beradi.

MAQSAD: ushbu maqolaning maqsadi “Qalbiniso” xor to‘plami asosida o‘zbek ayol shoiralarining she’riy merosini xor fakturasi orqali musiqiy shaklga solish jarayonini yoritish, uning estetik, tarbiyaviy va ijrochilik jihatlarini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida quyidagi metodlar qo‘llanildi: adabiy tahlil – shoiralarning asarlaridagi badiiy g‘oyalarni o‘rganish; musiqiy tahlil – xor fakturasi va ohangdorlik uslublarini tahlil qilish; pedagogik yondashuv – to‘plamning o‘quv jarayonidagi ahamiyatini aniqlash; tarixiy-kontekstual izlanish – shoiralarning hayoti va asarlari bilan bog‘liq tarixiy manbalarni solishtirish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: “Qalbiniso” to‘plamida xalq kuylariga asoslangan xor asarlarining badiiy ishlanishi kuzatiladi. Jumladan: Uvaysiy g‘azallarida tasavvufiy motivlar ko‘p bo‘lib, ular musiqada minor ohanglar, sekin temp, shakldagi statik faktura bilan ifodalangan. Nodira she’rlari esa dramatik-lirik ohangda qayta ishlanib, xor fakturasida turfa dinamik o‘zgarishlar, orkestral modulatsiyalar orqali jonlantirilgan. Mahzuna va Anbar Otinning asarlari esa qisqa, ammo yuksak emotsional kuchga ega bo‘lib, kam ovozli xorlar uchun qulay fakturalar bilan ifodalangan. To‘plamdagi asarlar xor o‘quvchilari uchun o‘zbek mumtoz adabiyotining ohanglaridan bahramand bo‘lish va milliy ifoda vositalarini ijroda qo‘llash imkonini yaratadi.

XULOSA: “Qalbiniso” xor to‘plami — adabiy va musiqiy uyg‘unlik asosida yaratilgan yuksak badiiy manbadir. To‘plam xor san’ati va adabiy estetikani birlashtirgan holda, yoshlar tarbiyasida, ayniqsa, musiqa ta’limi tizimida o‘quv material sifatida katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Undagi asarlar xor fakturasi, ohang va ritmda milliylik va zamonaviylikni uyg‘unlashtirgan, musiqiy tafakkur va intonatsion madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Qalbiniso, Uvaysiy, Nodira, xor fakturasi, ayol shoiralar, xalq kuylarining moslashtirilishi, musiqiy va adabiy uyg‘unlik, pedagogik ahamiyat.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun Sharafiyeva N.S. “Qalbiniso” xor to‘plami: adabiy-musiqiy meros uyg‘unligi. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). B.419-424.

ХОРОВОЙ СБОРНИК «КАЛБИНИСО»: СИНТЕЗ ЛИТЕРАТУРНО-МУЗЫКАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ

© Н.С. Шарафиева[1]✉
[1]Государственная консерватория Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: взаимосвязь узбекской литературы и музыки на протяжении веков способствовала формированию национального духа, духовности и эстетического мышления. Особенно ярко это проявляется при музыкальной интерпретации газелей поэтесс-классиков, в которых находят отражение тончайшие выразительные средства узбекской музыкальной традиции. Хоровой сборник «Калбинисо» является современным примером такого синтеза и открывает новые возможности интеграции литературы и музыки в педагогической практике.

ЦЕЛЬ: анализ процесса музыкализации поэтического наследия узбекских поэтесс на основе хорового сборника «Калбинисо» через призму хоровой фактуры, а также изучение его эстетического, воспитательного и исполнительского значения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования были использованы следующие методы: литературный анализ — исследование художественно-идеевого содержания произведений поэтесс; музыкальный анализ — изучение хоровой фактуры и мелодико-ритмических особенностей произведений; педагогический подход — определение образовательной значимости сборника в учебном процессе; Историко-контекстуальный анализ — сопоставление историко-культурного контекста жизни и творчества поэтесс.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: В сборнике «Калбинисо» представлены произведения, основанные на народных мелодиях, адаптированных для хорового исполнения. В частности: в газелях Увайсий преобладают суфийские мотивы, выраженные в музыкальной форме посредством минорных ладов, медленного темпа и статичной фактуры. Произведения на стихи Нодиры обработаны в драматически-лирическом ключе с использованием богатых динамических переходов и оркестровых модуляций. Газели Махзуны и Анбар Отин отличаются краткостью и высокой эмоциональной насыщенностью, что позволило выразить их содержание через простую и доступную фактуру для малых хоровых составов. Таким образом, сборник «Калбинисо» предоставляет хоровым исполнителям возможность соприкоснуться с богатством узбекской классической поэзии и освоить выразительные средства национальной музыкальной речи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: хоровой сборник «Калбинисо» является ярким образцом художественного единства литературы и музыки. Интеграция классической поэзии в хоровое искусство способствует воспитанию эстетического вкуса, развитию интонационного мышления и формированию национального самосознания у

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

учащихся. Его произведения гармонично соединяют традиции и современность, а также представляют собой ценный методический материал для системы музыкального образования.

Ключевые слова: Калбинисо, Увайсий, Нодира, хоровая фактура, поэтессы, адаптация народных мелодий, музыкально-литературный синтез, педагогическое значение.

Для цитирования: Шарафиева Н.С. Хоровой сборник «Калбинисо»: синтез литературно-музыкального наследия. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №5(1). С. 419-424.

"QALBINISO" CHORAL COLLECTION: THE SYNTHESIS OF LITERARY-MUSICAL HERITAGE

© Nayira S. Sharafiyeva[1]✉
[1]Uzbek State Conservatory, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the interrelationship between Uzbek literature and music has, for centuries, contributed to the development of national spirit, spirituality, and aesthetic thinking. This connection is particularly evident in the musical interpretation of classical ghazals written by female poets, where the most refined expressive means of Uzbek musical tradition are reflected. The Qalbiniso choral collection serves as a contemporary example of such a synthesis and opens new opportunities for integrating literature and music into pedagogical practice.

AIM: the aim of this article is to analyze the process of musicalization of the poetic legacy of Uzbek female poets through the lens of choral texture, using the Qalbiniso collection as a case study. The article also explores its aesthetic, educational, and performative dimensions.

MATERIALS AND METHODS: the research was conducted using the following methods: literary analysis — to examine the artistic and ideological content of the poets' works; musical analysis — to study the choral texture and melodic-rhythmic features of the compositions; pedagogical approach — to identify the educational value of the collection in music curricula; historical-contextual analysis — to contextualize the lives and works of the poets within their historical and cultural settings.

DISCUSSION AND RESULTS: the Qalbiniso collection includes works based on folk melodies adapted for choral performance. Notably: the ghazals of Uvaysiy emphasize Sufi themes, expressed musically through minor modes, slow tempo, and static texture. The poems by Nodira are arranged in a dramatic-lyrical manner, featuring rich dynamic transitions and orchestral modulations. The ghazals of Mahzuna and Anbar Otin are brief but emotionally charged, rendered in simple and accessible textures suitable for small choral ensembles. Thus, Qalbiniso offers choral performers a meaningful opportunity to engage with the richness of classical Uzbek poetry and to develop expressive tools rooted in national musical traditions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the Qalbiniso choral collection is a vivid example of the artistic unity between literature and music. The integration of classical poetry into choral art fosters the cultivation of aesthetic sensitivity, the development of intonational thinking, and the reinforcement of national identity in students. Its compositions combine traditional and modern elements and serve as valuable methodological material for the system of music education.

Key words: Qalbiniso, Uvaysiy, Nodira, choral texture, female poets, adaptation of folk melodies, musical-literary synthesis, pedagogical significance.

For citation: Nayira S. Sharafiyeva. (2025) '**"**Qalbiniso" choral collection: the synthesis of literary-musical heritage**'**, Inter education & global study, vol.3 (5(1)), pp. 419-424. (In Uzbek).

"Qalbiniso" xor to'plamining badiiy manbasi o'zbek mumtoz adabiyotining eng nufuzli va ma'naviy jihatdan chuqur qatlamlariga asoslanadi. Xususan, bu to'plamda Jahon otin Uvaysiy, Mohlaroyim Nodira, Mahzuna va Anbar Otin kabi tarixiy-madaniy salmog'i yuksak bo'lgan shoiralarning poetik merosi asos qilib olingan. Ushbu shoiralar o'z davrida o'zbek adabiyoti va ijtimoiy-ma'naviy hayotida o'ziga xos o'rin egallagan, jamiyatda ayol shaxsining intellektual va ruhiy yetuklik darajasini belgilab bergan ilhom manbaiga aylangan. Ularning asarlarida ifoda etilgan sevgi va sadoqat, ilm va ma'rifat, vatanparvarlik, sabr-toqat, tasavvufiy tafakkur kabi g'oyalar, nafaqat adabiy, balki pedagogik va estetik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan mavzulardir. Bu mavzular hozirgi davrda xor musiqasi vositasida yangicha badiiy ifoda shakliga ega bo'lmoqda.

Shoiralarning poetik uslubi va ruhiy-falsafiy izlanishlari, musiqiy shaklga o'girilganda, matn va musiqaning o'zaro uyg'unligida yangi semantik qatlamlarni yaratadi. Bu esa "Qalbiniso" to'plamini nafaqat musiqiy ijro uchun, balki madaniy-pedagogik kontekstda ayollar ijodkorligi orqali uzatilayotgan milliy identitet, axloqiy qadriyatlar va ruhiy uyg'onish g'oyalarining zamonaviy talqinida ko'rishga imkon beradi. Ayniqsa, xor san'ati orqali ayol shoiralar obrazining musiqiy shakllanishi o'zbek madaniyatidagi ayol fenomini — uning ruhiy qudrati, go'zallikni his etish darajasi va ma'naviy tafakkurining badiiy talqinini kengaytiradi. Bunday yondashuv, musiqiy san'atda ayol ijodiy merosining sahnaviy hayotga olib chiqilishi, uning yangi shakl va texnikalar orqali ifoda topishi, xor ijrochiligi doirasida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini aks ettiradi.

Demak, "Qalbiniso" xor to'plami tarixiy-adabiy kontekstdan ilhomlangan holda, ayollar ijodi va uning musiqiy talqini orqali o'zbek musiqa san'atida ayollar ma'naviy uyg'onishining sahnaviy-estetik timsoli sifatida maydonga chiqadi. Bu holat to'plamning nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi hamda zamonaviy xor ijodiyotining mazmunan boyishiga xizmat qiladi.

"Qalbiniso" xor to'plamidagi barcha asarlar xor ijrosi uchun moslashtirilgan bo'lib, ularning yaratilishida kompozitor Nayira Sharafiyeva tomonidan shoiralar poetikasining intonatsion tuzilmalari o'zbek xalq kuylarining lad-melodik asoslari bilan chuqur uyg'unlashtirilgan. Mazkur uyg'unlik musiqiy va matniy qatlamlar orasida ichki stilistik va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

semantik uzviylikni ta’minlaydi. Bu esa xor ijrochiligining milliylikka asoslangan badiiy modelini yaratadi. Asarlarning fakturaviy qurilmasi asosan gomofon-gorizontal prinsip asosida barpo qilingan. Bunday faktura yondashuvi xor ovozlarining harakatida yagonalik va ritmik-melodik uyg‘unlikni saqlagan holda, poetik matnni tushunarli, ravon va intonatsion aniq tarzda talqin qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, ayrim g‘azallarda kompozitsion mazmunning emotsional zo‘raviysi, poetik qatlamning ko‘pma’noliligi va tasviriy kuchi sababli xor fakturasida polifonik qatlamlar ham joriy etilgan. Bu holat xor fakturasining boyishi, ovozlararo dinamikaning kuchayishi va dramatik ekspressiyaning oshishiga xizmat qiladi.

Asosiy musiqiy-kompozitsion ishlanmalarga quyidagicha ilmiy tahlil berish mumkin:

Uvaysiy g‘azallari — sufiya tafakkurining tasviriy kuchini aks ettiruvchi falsafiy mazmunga ega bo‘lib, ularda statik ohanglar fonida ichki ovozlar modulatsiyalangan harakat orqali ruhiy ekspressiyani kuchaytiradi. Bu musiqiy shakl tasavvufiy mazmunning ichki tafakkuriy dinamikasini ifodalovchi badiiy vosita sifatida talqin qilinadi.

Nodira she’rlari — keng vokal diapazonga ega bo‘lgan dramatik-lirik kuylanish xarakteriga moslashtirilgan bo‘lib, dostoniy uslubga xos orkestral tuzilma va dinamik kuchlanmalar bilan boyitilgan. Bu yondashuv xor ifodasida dramatizm, lirik elegiya va ayol ruhi timsolini ifodalashda kompozitorlik mahoratini ko‘rsatadi. Mahzuna va Anbar Otin g‘azallarida esa soddaligi bilan ajralib turadigan vokal frazalar asosida shakllangan tembr ifodaviyligi orqali ruhiy intensivlik yaratilgan. Bu asarlar kam ovozli xorlar uchun mos bo‘lib, ularning emotsional ta’sir kuchi soddalikka tayanadi.

Shunday qilib, “Qalbiniso” to‘plamida xor fakturasi nafaqat musiqiy estetik vosita sifatida, balki ilmiy-pedagogik resurs sifatida ham muhim rol o‘ynaydi. Xususan, xor fakturasining tuzilishi xor texnikasi, ovozlararo muvofiqlik, vokal muvozanat, dramatik holatni musiqa vositasida yaratish, timbr bo‘yoqlari va intonatsion shakllanishni tahlil qilish imkonini beradi. Bu jihatlar to‘plamni xor tahlili fanida ham, ijro texnikasi bo‘yicha o‘quv kurslarida ham qo‘llashga imkon yaratadi. Natijada, to‘plam xor o‘rgatuvchi o‘qituvchilar va talabalarning musiqiy didini shakllantirish, analitik fikrlashini rivojlantirish va milliy musiqiy ongini chuqurlashtirishda samarali vosita sifatida e’tirof etiladi.

“Qalbiniso” xor to‘plami hozirgi zamon musiqa ta’limi tizimida o‘quv-metodik qo‘llanma sifatida alohida o‘rin egallaydi. Xususan, xor pedagogikasi, milliy musiqa tafakkuri, vokal-intonatsion ko‘nikmalarni shakllantirish va musiqiy ongni rivojlantirish borasida ushbu to‘plam muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Undagi asarlar xor o‘rganuvchilar — maktab, litsey, kollej, ixtisoslashgan san’at maktablari va oliy ta’lim muassasalaridagi talabalar uchun xor texnikasini amaliy asosda o‘zlashtirishda yuqori darajadagi amaliy vositadir.

Birinchidan, to‘plam xor o‘quvchilari uchun o‘zbek adabiyoti va xalq og‘zaki ijodining musiqiy talqini bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shoiralar g‘azallaridagi poetik obrazlarni musiqiy ifoda orqali tahlil qilish o‘quvchilarda estetik tafakkur, obrazli mushohada va badiiy tafsir qilish layoqatini oshiradi. Bu esa umumiy badiiy dunyoqarashni kengaytiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ikkinchidan, xor asarlarining milliy lad-melodik asoslarga qurilgani o‘quvchilarning intonatsion madaniyatini, milliy ohang va tembr sezuvchanligini rivojlantiradi. Asarlar tuzilmasida uchraydigan gomofonik, epizodik polifonik va tembr asosli fakturalar o‘quvchilarda ovoz muvozanati, tizlik, nafasni boshqarish, fraza shakllantirish va registrlar bo‘yicha intonatsion uyg‘unlikni rivojlantiradi.

Uchinchidan, to‘plam o‘rgatuvchi pedagoglar uchun ham metodik jihatdan ahamiyatlidir. Har bir asar pedagog uchun xalq kuylariga asoslangan xor muhitini shakllantirish, ayol shoiralar poetikasini xor musiqasiga moslashtirish va bu orqali tarbiyaviy hamda estetik yondashuvlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv xor rahbarining tahliliy, dramaturgik va texnik yechimlarni mustaqil ishlab chiqish layoqatini mustahkamlaydi.

Nihoyat, to‘plam o‘quvchilar va yosh ijrochilar uchun milliy identitet, musiqiy g‘urur, badiiy merosga hurmat kabi tushunchalarni amaliy musiqiy faoliyat jarayonida shakllantirish imkonini beradi. Ayniqsa, o‘zbek ayol shoiralari ijodining musiqiy talqini orqali yoshlar ongida milliylik va zamonaviylik uyg‘unligi, estetik ifoda va ichki ruhiy uyg‘onish timsollari paydo bo‘ladi. Shu bois, “Qalbiniso” xor to‘plami nafaqat didaktik qo‘llanma, balki yoshlar tarbiyasida musiqiy vosita sifatida ham o‘ta muhim o‘rin egallaydi.

Quyida “Qalbiniso” xor to‘plami asosida yozilgan ilmiy maqola uchun foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati taqdim etiladi. Bu ro‘yxat xor pedagogikasi, milliy musiqa tafakkuri, ayol shoiralar ijodi va xor fakturasi bo‘yicha dolzarb, nufuzli manbalarni o‘z ichiga oladi. Ro‘yxat GOST talablariga mos rasmiylashtirilgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Хакимова А. Х. Хор фактураси эволюцияси. – Тошкент: Консерватория нашри, 2021. – 112 б.
2. Янов-Яновская Н. С. Узбекская музыка и XX век. – Ташкент: Главная редакция энциклопедий, 2000. – 326 с.
3. Abdullayeva O. Bastakorlik san’ati. – T.: O‘zR Davlat konservatoriyasi, 2016. – 168 b.
4. Kadirova S. Xorshunoslik. – Toshkent: “San’at”, 2019. – 184 b.
5. Шамахмудова Б. Ш. Хор луғати (ўқув қўлланма). – Тошкент: “San’at”, 2017.–145 б.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sharafiyeva Nayira Saxobov**na, O‘zbekiston davlat konservatoriyasi “Akademik xor dirijyorligi” kafedrasi professor, [**Шарафиева Найира Сахобовна**, профессор кафедры академического хорового дирижирования Государственной консерватории Узбекистана, [**Nayira Sh. Saxobovna**, Professor of the Department of Academic Choral Conducting, Uzbekistan State Conservatory, Manzil: O‘zbekiston, Toshkent shahri, B.Zokirov ko‘chasi, 1-uy, O‘zbekiston davlat konservatoriyasi [адрес: Узбекистан, г. Ташкент, проспект Б.Зокиров, д. 1, Государственная консерватория Узбекистана], [address: Uzbekistan, Tashkent city, 1 B.Zokirov Avenue, Uzbekistan State Conservatory].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

DARVISH ALI CHANGIY

© R.M. Abdullayev[1]✉
[1]O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada musiqashunos olim Darvish Ali Changiyning hayoti va ijodi, uning “O‘n ikki maqom” tizimida tutgan o‘rni, chang cholg‘usi va uning tarixiy ahamiyati, shuningdek, olimning bastakorlik, shoirlik va ijrochilik sohalaridagi boy merosi tahlil qilinadi. Darvish Ali Changiyning san’at tarixi va musiqa nazariyasiga qo‘shgan hissasi teran yoritilgan.

MAQSAD: Darvish Ali Changiyning musiqa ilmi va nazariyasidagi xizmatlarini, uning ijodiy merosini o‘rganish va baholash orqali Sharq musiqa madaniyatida tutgan o‘rnini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Darvish Ali Changiyning asarlari, qo‘lyozmalar, zamondosh olimlar va shogirdlarining fikrlari, tarixiy manbalar tahlil qilindi, musiqa nazariyasidagi qarashlari va amaliy ijrosi chuqur o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Darvish Ali Changiy o‘z asarlari, “Tuhfat-us-surur” va maqom tahlillari orqali nafaqat Buxoroda, balki butun Sharqda musiqa madaniyatini rivojlantirgan. Uning ijodiy uslubi, chang soziga bag‘ishlangan asarlari, maqomlarning tuzilishi va nomlanishi haqidagi tahlillari zamonasida ham, bugungi kunda ham katta ahamiyatga ega.

XULOSA: Darvish Ali Changiyning musiqashunoslik va ijodiy merosi milliy musiqa merosimizning ajralmas qismi hisoblanadi. Uning xizmatlari zamonaviy musiqa tahlillari va tadqiqotlarida ham ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, yosh avlod uchun ilhom manbai hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Darvish Ali Changiy, musiqashunos olim, O‘n ikki maqom, chang cholg‘usi, Tuhfat-us-surur, Sharq musiqasi, maqomlar tarixi.

Iqtibos uchun: Abdullayev R.M. Darvish ali changiy.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B.425-431.

ДАРВИШ АЛИ ЧАНГИ

© Р.М. Абдуллаев[1]✉
[1]Государственный институт искусств и культуры Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется жизнь и творчество музыковеда Дарвиша Али Чанги, его вклад в систему «Двенадцати макомов», значение чанга как музыкального инструмента, а также его богатое наследие как композитора, поэта и исполнителя. Особое внимание уделено роли Чанги в истории искусства и музыкальной теории.

ЦЕЛЬ: изучить и оценить вклад Дарвиша Али Чанги в музыкальную науку и теорию, определить его место в восточной музыкальной культуре через анализ его творческого наследия.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён анализ работ Дарвиша Али Чанги, рукописей, мнений современников и учеников, исторических источников, подробно изучены его взгляды в музыкальной теории и практическом исполнении.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что Дарвиш Али Чанги своими трудами, включая «Тухфат-ус-сурур» и разбор макомов, способствовал развитию музыкальной культуры не только в Бухаре, но и во всём Востоке. Его творческий стиль, произведения, посвящённые чангу, а также исследования по структуре и наименованию макомов имеют значительное значение как тогда, так и сегодня.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: музыковедческое и творческое наследие Дарвиша Али Чанги является неотъемлемой частью национального музыкального наследия. Его вклад имеет научное и практическое значение для современных музыкальных исследований и служит источником вдохновения для молодого поколения.

Ключевые слова: Дарвиш Али Чанги, музыковед, Двенадцать макомов, чанг, Тухфат-ус-сурур, восточная музыка, история макомов.

Для цитирования: Абдуллаев Р.М. Дарвиш Али Чанги.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С. 425-431.

DARVISH ALI CHANGI

© Rustam M. Abdullayev[1]✉
[1] State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the life and work of musicologist Darvish Ali Changi, his contribution to the "Twelve Maqoms" system, the significance of the chang instrument, as well as his rich heritage as a composer, poet, and performer. Special attention is given to Changi's role in the history of art and music theory.

AIM: the main aim of this article is to study and evaluate Darvish Ali Changi's contributions to music science and theory, and to determine his place in Eastern musical culture through the analysis of his creative legacy.

MATERIALS AND METHODS: the study involved an analysis of Darvish Ali Changi's works, manuscripts, opinions of contemporaries and students, and historical

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sources, with a detailed examination of his views in musical theory and practical performance.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis showed that through his works, including “Tuhfat-us-surur” and maqom analyses, Darvish Ali Changi contributed to the development of musical culture not only in Bukhara but throughout the East. His creative style, works dedicated to the chang instrument, and research on the structure and naming of maqoms are significant both in his time and today.

CONCLUSION: Darvish Ali Changi’s musicological and creative heritage is an integral part of the national musical legacy. His contributions hold both scientific and practical importance for contemporary musical research and serve as a source of inspiration for the younger generation.

Keywords: Darvish Ali Changi, musicologist, Twelve Maqoms, chang, Tuhfat-us-surur, Eastern music, history of maqoms.

For citation: Rustam M. Abdullayev. (2025) ‘Darvish Ali Changi’, Inter education & global study, (8), pp.425-431. (In Uzbek).

Har qanday sohada aql ko‘zi bilan ish ko‘rish, ilm ahllarining suhbatlarida qatnashish va ana shu olingan yangiliklarni aql elagidan o‘tkazish ezgu ishlarni bulog‘i sanalgani kabi Mirzaoliy Changiy ham ko‘p ulug‘larning muloqotidan bahramand bo‘lgan va ular bilan hamnafas bo‘lgan olim, sozanda edi. U chang cholg‘usining mohir ijrochisi, ana shu cholg‘uga bag‘ishlab ko‘plab asarlar yaratgan musiqashunos olimdir. Mirzaoliy Changiy yaratgan “Naqsh”, “Amal”, “Peshrav”, “Savt”, “Rexta” kabi asarlari Movarounnahrdan tortib Xurosongacha mashhur bo‘lgan.

Musiqashunos olim Habibiy Changiy, Mahmudi Changiy kabi o‘nlab shogirdlarga ustozlik qilgan murabbiy hamdir. Buyuk san’atkorning mashhur o‘g‘li Davresh Ali Changiy otasi haqida shunday degan: “Otam musiqaning nazariy va amaliy ilmini chuqur egallagan, ayniqsa, chang sozining mohir ijrochisi edi”. [1.B.24]

Ha, haqiqatan Mirzaoliy Changiy o‘z davrining buyuk sozandasi, musiqashunos olimi edi. U yaratgan kuylar Sharq xalqlarining ma’naviy mulkiga aylangandi.

Biz yuqorida “Sozlarning kelinchagi” hisoblanmish chang cholg‘usi ijrochisi haqida qisqacha so‘z yuritgan edik. Shu o‘rinda changning kelib chiqish tarixiga ham bir nazar solsak, menimcha, foydadan xoli bo‘lmaydi.

Chang cholg‘usining ovozi o‘zga sozlarga qaraganda nafis, odam qalbini titroqlarga soluvchi xususiyati bilan ajralib turadi. Tarixiy manbalarda chang cholg‘usi Mesopotamiyadan Xitoygacha bo‘lgan muzofotlar xalqlari orasida keng tarqalgani yozilgan. Abu Nasr Forobiy o‘z asarida changni samarqandlik Xulays Ibn Ahvas tomonidan So‘g‘d elida ixtiro qilinganligi haqida ma’lumot beradi. O‘sha davrda yaratilgan changning ko‘rinishi haqida aniq ma’lumot yo‘q. Uni arfaga o‘xshash ko‘rinishda bo‘lganligini miniatyuralardagi tasvirlarda ko‘rish mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Hofiz Darvish Ali Changiy “Tuhfat-uc-surur” asarida turli davr musiqashunos va sozandalari haqida qimmatli ma’lumotlar keltirib, o‘rta asrlarda yashab, ijod qilgan, davrining mashhur changchisi sifatida xalqning e’tirofiga sazovor bo‘lgan Mavlono Zaynobiddin Rumiy nomini alohida bir hurmat bilan tilga oladi, uni chang va ud sozida mohir sozanda bo‘lganligini hikoya qiladi.

Darvish Ali chang sozini “Sozlarning kelinchagi” deb tan oladi va uning ovozini har qanday odamga ta’sir kuchining beqiyosligini ta’kidlab, xasta-bemorlarni davolovchi sozligini ham ta’kidlab rivoyat keltiradi: “O‘tgan zamonlarda bir shoh og‘ir xastalikka uchrab, bedavo dardga chalinibdi. Ko‘p tabiblarni chaqiribdi, ammo davo topolmabdi. Kunlarning birida shohning huzuriga bir tabib kelib, chang sozida kuy tinglashni so‘rabdi. Tabibning tavsiyasi ila shoh uch oy mobaynida chang sadosi ila kuy tinglab, dardidan forig‘ bo‘libdi”. [2.B.12]

Rivoyatdan ko‘rinib turibdi-ki, changdan taralgan kuy inson ruhiyatini ko‘tarib, jismiga malham kabi ta’sir qilar ekan. Agar shunday ta’sir bo‘lmaganda, bu rivoyat dunyoga kelmagan bo‘lur edi.

Darvish Ali Changiy XVII asrda Buxoroda, nafaqat Buxoroda, balki Sharq xalqlari orasida ma’lum va mashhur bo‘lgan musiqashunos olim, chang sozining mashhur ijrochisi, shirin ovozi ila xalqning mehr-muhabbatiga sazovor bo‘lgan xonanda sifatida tanilgan inson edi.

Iste’dod sohiblari ko‘plab sohalarda o‘z iste’dodini namoyon etgani kabi, Darvish Ali Changiy shoir sifatida ham shuhrat qozongan. U ilk ilmni Buxoro va Samarqanddagi madrasalarda oldi.

Yoshligidan Mirmasti, Mavlono Hasan Kavkabiy, Amir Fathi Toshkandiy kabi ustozlaridan qonun, nay, g‘ijjak, ruhafzo, chang kabi sozlarni chalishni o‘rganib, zamonasining mashhur sozandasiga aylandi. Har bir sozandaning soz chalish uslubi bo‘lganidek, Darvish Ali Changiyning ham alohida uslubi bo‘lib, bu uslub tez orada xalqning mehr-muhabbati, olqishiga sazovor bo‘ldi.

U birmuncha vaqtlar Andijon, Samarqand, Toshkentda bo‘ldi, bu shaharlardagi iste’dodli san’atkorlar suhbatidan bahramand bo‘ldi. To‘y-hashamlarda xalqning qalbiga chuqur kirib bordi. San’at ahlining qismati, buguni, kelajagi xalq bilan birgalikda bo‘lganligi bois, Darvish Ali Changiy qismati ham bundan mustasno emasdi.

1611-1642 yillarda Imomqulixon Ashtarxoniy saroyida xizmat qilgan davrlarda Xoqoniy taxallusi bilan she’rlar yoza boshladi.

Darvish Ali Changiy “O‘n ikki maqom” falakning o‘n ikki burjiga qiyoslab yaratilganligini bir she’rida shunday keltiradi:

“Rost” Hamal burjida oylab maqom,
“Isfahon”dek Savrga aylab xirom.
“Iroq” ila keldi Javzoga etib firoq,
“Ko‘chak” u “Xarchang”ni aylab ittifoq.

Gar “Buzurg” Asadda bo‘lsa nihon,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

“Hijozu” Sumbuladan o‘qib xushxon –
“Buslik” keldi Mezonga “Navo” birla,
“Ushshoq”la ahd tuzdi Aqrabla pinhon.

“Husayniy”dek Qavsga damsoz bo‘ldi,
“Zangula” Jaddiga jo‘ravoz bo‘ldi.
“Navo” bo‘ldi Davl bilan sozgar,
To “Rahoviy”la hamovoz bo‘ldi.

Darvish Ali Changiy zamonida maqomlar o‘n ikkita bo‘lsa-da, undan oldin Yetti maqomdan iborat bo‘lgani haqida dalillar asosida isbotladi. U davrlar o‘tishi bilan Abduqodir Noyi, Kavkabiy Buxoriylarning mehnati ila “O‘n ikki maqom” tizimi dunyoga kelganligini ta’kidlaydi.

Ilk yetti maqom “Rost”, “Ushshoq”, “Navo”, “Hijoz”, “Iroq”, “Husayniy”, “Buslik” bo‘lsa, ularga “Rahoviy”, “Isfaxon”, “Buzruk”, “Ko‘chak”, “Zangula” maqomlari kelib qo‘shilgandi.

Chang chalishda benazir Darvish Ali kuylar bastalashda ham nihoyatda mohir bastakor edi. U tomonidan bastalangan “Peshrav”, “Amal”, “Qavl”, “Saj’”, “Kor”, “Savt”, va “Muhammas”, “Miatayn”, “Sumbula” kuylari o‘z davridan boshlab, hozirgacha mashhur jozibali kuylari sifatida xalqning e’tiboriga sazovor bo‘ldi.

Otasi Mirzaoliy Changiy yordamida dunyoga kelgan “Tuhfat-us-surur” asari unga juda katta shuhrat keltirdi. Chunki bu kitob “O‘n ikki maqom” asosida ijod qilingan bo‘lib, olim asarida musiqaning paydo bo‘lishi va uni rivojlanishi haqida chuqur falsafiy mulohazalar qilib, biz o‘qimagan musiqa olami haqida atroflicha fikr-mulohazalar bildiradi. Olim, bastakor, shoir Changiy Sharq xalqlari allomalari, ularning san’atga qo‘shgan hissalariga ham yuqori baho berib, Sharofiddin Ali Yazdiy, Abdulmo‘min Sofiuddin al-Urmaviy, Husrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, Abdulloh Marvarid, Kamoliddin Binoiy, Kavkabiy Buxoriylar ijodini ham chuqur tahlil qildi.

Mirzaolim Changiy o‘z kitobining 8-12-boblarida Firdavsiy, Rudakiy, Hiloliy, Navoiy, Mushfiqiylarning musiqaga bag‘ishlab yaratgan asarlarini yuqori baholab, allomalarimizning buyuk xizmatlari oldida ta’zim qiladi.

Ajdodlarimiz qoldirib ketgan “O‘n ikki maqom”ni ta’rif va tahlil qilishda Darvish Ali Changiyning xizmatlari buyukdir. U “O‘n ikki maqom”ning aytimlarini o‘zga nom bilan yuritilishini ham ta’kidlab, “Husayniy” maqomi “Zarxash” deb atalganligini, “Ko‘chak” – “Zerofqand”, “Xuro”, “Zangula” – “Nahovand”, “Rost” – “Ummuladvor”, “Hijoz” – “Nigoriy”, “Buslik” – “Chakoviy”, “Ushshoq” – “Tarona” deb nomlanganiligini tilga oladi va maqom sho‘balarini kunning qaysi vaqtida ijro qilinishini ham belgilab bergan.

San’atshunos olimning ana shu fikrlaridan kelib chiqib, uni san’at tarixi haqida chuqur bilimli bo‘lish barobarida yana san’at haqida alohida ilmga, boy fikrga, mushohadalarga ega bo‘lganligini anglasa bo‘ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Buyuk musiqashunos, Sharq musiqa ilmining asoschisi Abu Nasr Forobiyning nomini butun Osiyo qit'asi mamlakatlarida bilmaydigan, unga hurmat bilan munosabatda bo'lmaydigan odamning o'zi yo'q edi. Buvayhiylar vaziri "Shon-shavkatli Ismoil ibn Abbod ibn Abbos olimga yaqinlashish maqsadida Abu Nasr Forobiyni o'z huzuriga kelishini so'ragan, hatto sovg'a- salomlar yuborgan. Lekin Forobiy sovg'alarni qabul qilish u yoqda tursin, hech narsasiga qo'l tegizmay, ortiga qaytarib yuborgan". [3.B.28]

Ana shunday buyuk inson haqida Changiy bir mehr-muhabbat bilan so'zlab, olimning musiqa san'tidagi o'rnini alohida bir ixlos bilan ta'riflaydi.

Bunday o'ylab qaraganda, bu rivoyat shundan dalolat beradiki, san'at birovning noniga ko'z olaytirish, birovning haqiga xiyonat qilish bilan shug'ullangan kimsalarga bu olamda o'rin yo'qligini eslatib turadi.

Darvish Ali Changiy ta'rifidagi barcha ulug' zotlarning nihoyatda pok, insofli, diyonatli, o'zgalarga shafqat qo'lini cho'zgan, yomondan hazar qilgan, yaxshilarga yondashgan odamlar bo'lganligini his qilib, qonimizda naqadar ulug' odamlarning qoni borligidan g'ururlanib ketadi va ularday bo'lishga intiladi, kishi.

Musiqa qalbning iqrori, hamrohi, hamdardi ekanligi xususida ko'plab buyuk odamlarning fikr-o'ylarida haqiqat yashaydi. Chunki musiqa barcha millatlar yuragiga tarjimasiz kirib boradigan, vujudning malhami, jismning quvvatidir. Uni tinglagan sog'u bemor odam birday hissiyotni boshidan kechiradi. Birday xayollarga some' bo'ladi. Jismingizdagi charchoqlarni chiqarib, o'y-xayollaringizni nurafshon aylaydi. Ana shu buyuk qudratni sezgan Darvish Ali Changiy musiqaning qudratli kuch ekanligini chuqur anglagan olim, hofiz, bastakor edi. Shu bilan bir qatorda, tanbur, rubob, chang, nay, barbat, qonun, ud, qobuz, rud, setor, samtur, musiqor, nayonbon, g'ijjak, shamoma, chag'ona, ruhafzo, kungura, arg'anun, ishratangez kabi musiqa cholg'ulariga pardalar bog'lab, ularga ipak va simlar torlar o'tkazib, sozlarni odam qalbiga ta'sir kuchini o'tkazuvchi ohangdorligini oshiruvchi "sozlar qiroli" ham edi.

Butun umrini, ijodini san'atga bag'ishlagan bu ulug' zot musiqa cholg'ulari tarixini, ularning qaysi xalq, millatlarga mansubligini ham chuqur o'rgangan ilm sohibi ham edi.

Ulug' bastakor, shoir, xonanda va sozandalarimiz ijodi bir ummonki, uni o'rganish, tadqiq qilish yurtning fozil odamlarining burchi deb hisoblaymiz. Uyning poydevorini qo'ymasdan turib, devorini tiklash mumkin bo'lmagani kabi, tariximizni o'rganmasdan turib kelajakni qurib ham bo'lmaydi.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Тўраев Ф. "Бухоро муғаннийлари" – Тошкент: "Фан" нашриёти, 2009.
2. Дарвиш Али Чангий. Қўлёзма, инв.р. 449. ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти
3. Исматуллоҳ Мўъжазий. "Мусиқа тарихи". Жаҳон адабиёти журнали.
4. Исломов Д. "Мозийдан садо" – Тошкент: "Экстремум пресс" нашриёти, 2015 й.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Исломов Д. “Шарқ мусиқаси тарихидан” – Тошкент: “Фан ва технологиялар” нашриёти, 2017 й.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Абдуллаев Рустам Мамражабович**, профессор в.б [**Абдуллаев Рустам Мамражабович**, профессор в.б,], [**Rustam M. Abdullayev,** professor v.b.]; manzil: Toshkent shahri, Mirzo Ulug‘bek tumani, Yalong‘och mavzesi, 127A- uy, pochta indeksi: 100164, [адрес: Город Ташкент, Мирзо - Улугбекский район, улица голая, дом 127а, почтовый индекс: 100164], [address: Tashkent city, Mirzo - Ulugbek district, 127a Golaya Street, postal code: 100164]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KOPING-STRATEGIYA FRUSTRATSION VAZIYATLARNI OLDINI OLISHNING OMILI SIFATIDA

© H.F. Aliboev[1]✉

[1]Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada koping-strategiya tushunchasi va uning frustratsion holatlarni yengishda tutgan o‘rni nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, koping-strategiyalar klassifikatsiyasi, psixologik mohiyati, stress holatlariga moslashuv va kognitiv yondashuvlar yoritilgan.

MAQSAD: shaxsning muammoli vaziyatlarga nisbatan individual kurash strategiyalarini aniqlash, koping-strategiyalarning psixologik salohiyatini baholash hamda stressdan xalos bo‘lishdagi rolini aniqlashtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda L. Lazarus, S.K. Nartova-Bochaver, G. Selye, Z.X. Sierralta kabi olimlarning ilmiy ishlari, nazariy tahlil, empirik kuzatuv, holatlarni baholash va kognitiv-psixologik tahlil usullari qo‘llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: koping-strategiyalar stressli holatlarni yengishda samarali vosita bo‘lib, shaxsning intellektual va emotsional resurslariga tayanadi. Ular orqali inson salbiy kechinmalardan xalos bo‘lishi, moslashuvchanlikni oshirishi mumkin. Rivojlangan strategiyalar psixologik salomatlikning asosi bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA: koping-strategiyalarni rivojlantirish shaxsning stressga qarshi barqarorligini ta’minlab, psixologik xavfsizlik va ijtimoiy moslashuv darajasini oshiradi. Ushbu yondashuv psixologik yordam tizimida muhim metod sifatida qo‘llanishi lozim.

Kalit so‘zlar: koping-strategiya, stress, yengish, psixologik moslashuv, kognitiv jarayonlar, resurslar, emotsional salomatlik.

Iqtibos uchun: Aliboev H.F. Koping-strategiya frustratsion vaziyatlarni oldini olishning omili sifatida. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.432–437.

КОПИНГ-СТРАТЕГИЯ КАК ФАКТОР ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ФРУСТРАЦИОННЫХ СИТУАЦИЙ

© Х.З. Алибоев[1]✉

[1] Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматривается сущность копинг-стратегий и их роль в преодолении фрустрационных состояний. Раскрываются психологическая природа копинг-подходов, их классификация, механизмы адаптации к стрессу и когнитивные аспекты поведения.

ЦЕЛЬ: определить индивидуальные стратегии совладания с трудными ситуациями и оценить эффективность копинг-подходов в обеспечении психологического равновесия и устойчивости к стрессу.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы труды Л. Лазаруса, С.К. Нартовой-Бочавер, Г. Селье, З.Х. Сиерральта; применены методы теоретического анализа, наблюдения, оценки ситуаций и когнитивно-психологического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: копинг-стратегии способствуют преодолению стрессовых состояний за счёт активации интеллектуальных и эмоциональных ресурсов личности. Развитие таких стратегий повышает уровень психологической устойчивости.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие копинг-стратегий необходимо для повышения стрессоустойчивости и социальной адаптации, а также может использоваться как действенный метод в системе психологической поддержки.

Ключевые слова: копинг-стратегия, стресс, преодоление, психологическая адаптация, когнитивные процессы, ресурсы, эмоциональное здоровье.

Для цитирования: Алибоев Х.З. Копинг-стратегия как фактор предотвращения фрустрационных ситуаций.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 432–437.

COPING STRATEGY AS A FACTOR IN PREVENTING FRUSTRATING SITUATIONS

© Himaydin F. Aliboev[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the concept of coping strategies and their role in overcoming frustration. It explores the psychological essence of coping, their classification, mechanisms of adaptation to stress, and cognitive aspects.

AIM: to identify personal coping strategies in stressful situations and evaluate their effectiveness in maintaining psychological resilience and emotional balance.

MATERIALS AND METHODS: the study is based on the works of R. Lazarus, S.K. Nartova-Bochaver, H. Selye, and Z.X. Sierralta, and uses theoretical analysis, empirical observation, situational assessment, and cognitive-psychological methods.

DISCUSSION AND RESULTS: coping strategies help individuals overcome stress by activating their intellectual and emotional resources. Well-developed strategies improve emotional well-being and psychological resilience.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: enhancing coping strategies contributes to stress resistance and social adaptation, and should be integrated into psychological support practices.

Keywords: coping strategy, stress, resilience, psychological adaptation, cognitive processes, resources, emotional well-being.

For citation: Himaydin F. Aliboev. (2025) 'Coping strategy as a factor in preventing frustrating situations', Inter education & global study, 5(1), pp.432–437. (In Uzbek).

Ma'lumki, Inson tug'ilgandan umrining oxiriga qadar, tashqi ta'sirlar va murakkab sharoitlar qurshovida bo'ladi. Va ana shu tashqi ta'sir va hayotiy qiyinchiliklar inson organizmida "yengib o'tish strategiyalari" paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Ya'ni, har bir inson hayot yo'li davomida o'ziga xos strategiyalarni o'zlashtira boradi. Vaqt o'tib, ushbu o'zlashtirilgan strategiyalar uning faoliyat samaradorligini belgilovchi omillar turiga aylanadi. Kimdir hayotda muvaffaqqiyatli kimdir esa, hayotda muvaffaqqiyatsiz kunlarni boshdan kechiradi. Garchi, muvaffaqqiyatsizlik va murakkab sharoitlar har bir inson doimiy hayot sharti sifatida bo'lsada, biroq uni yengib o'tish yoki unga taslim bo'lishda insonlar farqlanadilar. Shu bois, o'tgan asrda psixologiya faniga koping -strategiya tushunchasi kirib keldi. Ayniqsa, zamonaviy tadqiqotchilar bu masalaga ko'proq e'tibor qaratishni ta'kidlamoqdalar. Koping-strategiya muammosiga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarning tahlilidan shu narsa ma'lum bo'ldiki, hayotiy mavjud vaziyatlarning noaniqligi, inson uchun haqiqiy vaziyatli ko'rinishda bo'lib, inson ushbu vaziyatlarda yechim topishga harakat qiladi. Ba'zilar tezda buning uddasidan chiqsa, ba'zilar muammoning yechimiga yo'l topa olmaydi. Chunki, ularda hayotiy resurslar ya'ni intellekt, ko'nikma va malaka, sog'liq va shart-sharoitlar yetishmaydi. Boshqalarda esa, ushbu resusrlar mavjud bo'lgani bois, ular stressli vaziyatlar va qiyin holatlardan tezda chiqib keta oladilar.

S.K. Nartova – Bochaverning yozishicha, koping-strategiya (ingliz tilidan olingan bo'lib - har qanday vaziyatni boshqarish, yengish, chiqib ketish yo'lini topa olish qobiliyatidir). Keng ma'noda aytganda, qiyin hayotiy vaziyatlardan chiqishning zaruriy usulidan foydalanishdir[1,20 -30].

Ushbu tushunchaning muallifi R.Lazarus sanaladi. Muallif mazkur muammoni bolalarda tadqiq etgan bo'lib, ularning rivojlanish jarayonida o'zlashtiradigan yengish strategiyalari bilan o'rgangan. Ya'ni koping -strategiya bu - insonning atrof-muhit va odamlarning o'zaro ta'siriga va talablariga mos keladigan kognitiv xatti-harakatlari hisoblanadi[2,]. Demak, har bir shaxs stressli vaziyatlarga ixtiyoriy va ixtiyorsiz munosabatda bo'ladi. Ixtiyorsiz reaksiyalar - bu ongli nazoratni talab qilmaydigan, optimal o'rganish orqali qayta-qayta va samarali o'rganiladigan va nerv sistemasi va temperament bilan bog'liq bo'lgan reaksiyalardir [2,819].

Xorij tadqiqotchisi P.Kennedeyning aytishicha, insonlar odatda stressni yengishning 3 usulidan foydalanadilar [3, 41-51]:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

– Vaziyatni baholash;
– Muammoga e'tibor qaratish;
– Hissiyotlarga e'tibor qaratish.

Yuqoridagi mulohazaga muvofiq, inson vaziyatdan chiqish yo'lini - ko'proq, o'z fikrini, qadriyatlarini va maqsadlarini o'zgartirish orqali topadi, masalan, hazil tuyg'usi orqali ko'proq bunga erishadi. Bunda yangi ko'nikmalarni o'rganish va ma'lumot qidirish juda muhimdir. Stressli vaziyatlarda tuyg'ularga e'tibor qaratish - bu his-tuyg'ularni nazorat qilish, salbiy his-tuyg'ulardan xolos bo'lish, zavq va dam olish usullarini muntazam ravishda qo'llash qobiliyatidir. Odamlar ushbu uch usulni turli vaqt ichida o'zlashtirish uchun, bir necha mexanizmlardan foydalanadilar. Erkaklar muammoga aqliy yo'nalsalar, ayollar esa, hissiy jihatdan yo'naladilar. Shuning uchun, tajribasiz erkaklar hayotda ko'proq yuqotishlarni va zo'riqishlarni boshdan kechiradi. Shuning uchun, ko'pchilik tadqiqotchilar nazarida kurashish ongli va ixtiyoriy harakat sifatida ta'riflanadi.

Umuman olganda, inson yengish strategiyasidan foydalanib, o'z idrokini buzadi yoki vaziyatni inkor etadi. Yengish strategiyasida inson xato qilishi mumkin, bir tomondan uning harakatlari haqiqatga yaqinlashishi uchun, uni shaxs qattiq nazorat qiladi. Bunday holatda muammo yechim topadimi yoki yo'qmi, u inson tomonidan muammo deb tan olinadi.

L.Yu.Subbotining qayd etishicha, himoya mexanizmida inson haqiqatni "tekshirmaydi" balki, o'zidagi salbiy his-tuyg'ularni siqib chiqarish uchun, o'z holatini mustaqil ravishda o'zgartiradi. Demak, himoya mexanizmi, salbiy his-tuyg'ularni kamaytirish, muammolarni hal qilish yoki muammo bilan bog'liq hodisalarni o'z ichiga oladi. Ya'ni vaziyatni inkor etish, xavfni bostirish, muammoni ratsional hal etish va boshqalar[4, 76]. Boshqacha aytganda - bu muammoni idrok etish yoki u bilan bog'liq his-tuyg'ularga qaratilgan kurash strategiyasidir. Z. X.Sierraltaning fikricha, insonga tegishli yengish strategiyalarining uch guruhi ajratiladi[5, 13]:

– Strategiyalarning birinchi guruhi – bu ijtimoiy yordamni izlashni o'z ichiga olib, u boshqa odamlardan yordam kutish yoki kimgadir suyanish bilan xarakterlanadi;
– Ikkinchi guruhga esa, stress bilan kurashish strategiyasi bo'lib, unda inson qiyin vaziyatdan chiqib ketishning eng maqbul usullarini qidiradi;
– Uchinchi guruhga stressni kamaytirish maqsadida inson ichki va tashqi voqelikni to'liq idrok etishga harakat qiladi. Va vaziyatni o'zgartirishga urinadi, u haqda ma'lumotlar to'playdi. Va oxir-oqibat muammodan xolos bo'ladi.

Kanadalik vrach G.Selening fikricha, stress - bu organizmning kuchli ta'sirlarga bo'lgan reaksiyasidir, tabiatiga ko'ra stress reaksiyasi - organizmning zararli omillar ta'sirida barqarorlikka yerishish usuli ham sanaladi. Shu bois, normal sog'lom tanada noqulay omillarga qarshi kurashish mexanizmi mavjud. Biroq, o'z vaqtida e'tibor qilinmasa noqulay omil ta'sirida organizm o'lishi mumkin. Bu mexanizm stress reaksiyasi yoki umumiy moslashish sindromi deb ataladi [6,44]. Ushbu fikrlardan shu ma'lum bo'ladiki, koping - strategiya qobiliyati bu – psixikaning stressli vaziyatlarga qarshi kurashish tajribasi yoki zo'riqishlardan xolos bo'lish strategiyasi hisoblanadi. Demak,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ushbu masalada stress muammosiga ham e'tibor qaratish o'rinli sanaladi. Bundan tashqari, A.N.Deminning ta'kidicha, stressorlar - stress reaksiyasini keltirib chiqaradigan tashqi va ichki muhit omillari, jumladan[7,44]:

– Atrof muhitning zararli kuchaytiruvchilari (fizik va kimyoviy, omillar);

– Turli kasalliklarda fiziologik jarayonlarning buzilishi, shu jumladan tanadagi infeksiya (yuqumli kasalliklar);

– Vaqt yo'qligida ishlash, ma'lumotni tezda qayta ishlash zarurati;

– O'zining va boshqalarning hayotiga xavf tug'diradigan vaqtda ishlash;

– Hayot uchun xavfni sezish;

– Ko'nikkan turmush tarzidan mahrum bo'lish, ajralish;

– Individual guruhiy bosim, turli ta'qiblar;

– Voqe'alarni nazorat qilishning yetishmasligi;

– Hayotda maqsadning yo'qligi;

– Tashqi ta'sirlarning yo'qligi (rag'batlantirish) va boshqalar. Mazkur stressogen omillar inson organizmiga salbiy ta'sir etib, unda charchoq, uyqusizlik, depressiya, bezovtalik, umidsizlik kabi kechinmalarni paydo etadi. Ayniqsa, surunkali stresslar o'ta xavfli salbiy oqibatlarga olib kelish mumkin.

Bundan tashqari, stress jismoniy (jismoniy, kimyoviy, biologik omillar) va hissiy (salbiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan psixologik omillar) ga ham bo'linadi. Stress belgilari ijtimoiy mavqe' va ish turidan qat'i nazar, barcha odamlar tomonidan boshdan kechiriladi. Tadqiqotchilar stresli vaziyatlarni yengishning asosiy strategiyalari sifatida, sog'lom e'tiqod, qo'llab-quvvatlash, oqilona harakat, ijobiy his-tuyg'ularni ko'rsatish, moslashuvchanlik va hazilkash bo'lishni samaraliroq deb topdilar. Ya'ni hayotda barcha insonlar kerak bo'lsa barcha kasb egalari shunday strategiyalarga ega bo'lsalar, har qanday stress yoki zo'riqishlar oldida ilojsiz qolmaydilar. Bundan tashqari, shunday strategiyalar borki ular insonni muvaffaqqiyatsizlikka va umidsizlikka olib keladi. Ya'ni dushmanlik, qaror qabul qila olmaslik, fantaziyadan voz kechish, o'zini o'zi ayblash, vaziyatga shunchaki yuzaki qarash, doimiy e'tiborsizlik, chidamsizlik va boshqalar.

Kulgining salbiy his-tuyg'ularga qarshi kurashish strategiyasi sifatidagi ta'sirini chuqur o'rganish N. Kuper va R. Martin tomonidan olib borilgan. Mualliflarning aytishicha, stressning yuqori darajasi kamdan-kam kuladigan odamlarda uchrasa, ko'p kuladigan odamlarda stresslarning kuchayishi kuzatilmaydi yoki ular yengil boshdan kechiriladi. Bundan tashqari, ko'p kuladigan erkaklarda stressning kuchayishi ijobiy ta'sirning paydo bo'lishiga asos bo'lgan[8,74]. Stressli yoki qiyin vaziyatda psixologik sog'lomlikning muhim sharti sifatida, ikki turdagi kurash strategiyalari farqlanadi. Ya'ni muammoga yo'naltirilgan, uni faol hal qilishga intilish bo'lsa, ikkinchisi undan qochish, ya'ni muammoli vaziyatni tark etish. Birinchisi, ikkinchisidan ko'ra ko'proq psixologik salomatlikka va stressorga muvaffaqiyatli moslashishga bog'liqdir. Bundan tashqari, kurashdan qochish giyohvand moddalarni iste'mol qilish va alkogolizmga berilib ketish bilan xarakterlanadi.

Xulosa qilib aytganda koping-strategik xulq (yengib o'tuvchi xulq-atvor usullari) muammosini psixologik dolzarb kechinma sifatida o'rganish nafaqat fan uchun balki

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jamiyat uchun ham o‘ta ahamiyatli sanaladi. Chunki, jamiyat va insoniyat uchun salbiy illatlar sanalgan alkogolizm, giyohvandlik, mayda bezorilik, o‘g‘irlik, o‘z joniga qasd qilish (suitsid), kabilarning asl sababi ko‘pincha, insondagi aql-idrokning pastligi, emotsional intellektning kam rivojlanganligi hamda sotsial intellektning yetishlmasligi, bardoshlilikning shakllanmaganligi kabilar bilan uzviy bog‘liqdir. Shu bois, ushbu masalani kengroq o‘rganish, uni omma ongiga tadbiq etish hamda uni psixologik ilmlar tarkibiga olib kirish zarurati kabilar, amalga oshirilishi kutilayotgan o‘ta dolzarb ishlar turkmidan biridir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Нартова - Бочавер С.К.«Coping behavior» в системе понятий психологии личности. // Психологический журнал, 1997. № 5. С.20 – 30.
2. Lazarus R. S. Progress on a cognitive motivational-relational theory of emotion // American psychologist. 1991. V. 46 P. 819-837.
3. Kennedy P., Duff I, Evans, M. and Beedie. Coping effectiveness training reduces depression and anxiety following traumatic spinal cord injuries // British Journal of Clinical Psychology. - 2003. - Vol. 42. - Part 1. - P. 41 - 51.
4. Субботина Л. Ю. Психологическая защита: учебное пособие для вузов / Л. Ю. Субботина. - М.: Изд-во Юрайт, 2020. - 195 с.
5. Сиерральта З. Х. Особенности психических ресурсов личности в раннем юношеском возрасте: Копинг-стратегии, защитные механизмы, социальный интеллект и общий интеллект: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Сиерральта Зуньига Хорхе Бернардо. 19. 00. 04. - СПб., 2000. - 18 с.
6. Селье Г.Стресс без дистресса: монография / Г.Селье.-М.: вт. Изд. Образования. 2011. – 124 с.
7. Демин А. Н. Личность в кризисе занятости: стратегии и механизмы преодоления кризиса: автореф. дис. ... докт. психол. наук. Демин Андрей Николаевич: 19. 00. 01. - Краснодар. 2005. - 49 с.
8. Kuper N., Martin R. Stress, coping, and the meaning of work// Monat A. and Richard S. Lazarus. Stress and Coping, N. - Y., 1991. - P.140.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Aliboev Himaydin Fayzulla o‘g‘li**, tadqiqotchi[**Алибоев Химайдин Файзулла ўғли**, исследователь,], [**Aliboev F. Himaydin** researcher,]; manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Bunyodkor shoh ko‘chasi, 27- uy, [адрес: Г. Ташкент, Чиланзарский район, пр. Бунедкор, д. 27], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor ave., 27]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

XODIMLAR FAOLIYATINI PSIXOLOGIK BOSHQARISH USLUBLARI

© N.A. Alimirzayev[1]✉
[1]Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ishlab chiqarish korxonalarida muhandis xodimlar faoliyatini psixologik boshqarishning dolzarbligi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdagi o‘rni yoritilgan. Psixologik boshqaruvning ahamiyati zamonaviy iqtisodiy sharoitlar fonida asoslab berilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — muhandis xodimlar faoliyatini samarali tashkil etishda psixologik boshqaruv uslublari, ayniqsa motivatsiyaning nazariy asoslari va amaliy qo‘llanilish imkoniyatlarini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda avtoritar, demokratik, liberal va partisipativ rahbarlik uslublari, Maslou ehtiyojlar piramidasi asosidagi motivatsion strategiyalar, ilmiy maqolalar va amaliy kuzatuvlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari psixologik boshqaruvda demokratik va partisipativ uslublar muhandis xodimlarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Shuningdek, ehtiyojlarga asoslangan motivatsiya orqali ish unumdorligini barqaror usulda oshirish mumkinligi aniqlandi.

XULOSA: muhandis xodimlar faoliyatini psixologik boshqarishda motivatsion yondashuvlarni qo‘llash orqali samaradorlikka erishish mumkin. Ehtiyojlarning to‘g‘ri aniqlanishi va tashqi motivatorlar bilan uyg‘unlashtirish xodimlarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi.

Kalit so‘zlar: motivatsiya, psixologik boshqaruv, ehtiyojlar piramidasi, ichki va tashqi motivatsiya, rahbarlik uslublari, muhandis xodimlar.

Iqtibos uchun: Alimirzayev N.A. Xodimlar faoliyatini psixologik boshqarish uslublari. // Inter education & global study. 2025. vol.3. №5(1). B.438–444.

СТИЛИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПЕРСОНАЛА

© Н.А. Алимирзаев[1]✉
[1]Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается актуальность психологического управления деятельностью инженерных работников в условиях производственных предприятий и его влияние на эффективность трудового процесса.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: определить эффективные методы психологического управления инженерными кадрами, включая мотивационные подходы, основанные на теории потребностей и поведенческой психологии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Исследование базировалось на анализе управленческих стилей (авторитарный, демократический, либеральный, партисипативный), а также на применении мотивационных теорий, таких как пирамида потребностей Маслоу, и изучении психологических факторов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выводы показали, что демократический и партисипативный стили управления положительно влияют на мотивацию и производительность сотрудников. Эффективное использование внешней и внутренней мотивации способствует стабильности трудовой деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: психологическое управление, основанное на мотивационных стратегиях, позволяет повысить эффективность работы инженерных сотрудников. Правильное определение потребностей и применение стимулирующих факторов усиливает внутреннюю мотивацию.

Ключевые слова: мотивация, психологическое управление, пирамида потребностей, внутренняя и внешняя мотивация, стили руководства, инженерные сотрудники.

Для цитирования: Алимирзаев Н.Д. Стили психологического управления деятельностью персонала.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С. 438–444.

STYLES OF PSYCHOLOGICAL MANAGEMENT OF PERSONNEL ACTIVITIES

© Nodirbek A. Alimirzayev [1]✉
[1] Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the relevance of psychological management of engineers in production enterprises and its role in enhancing work efficiency in modern economic contexts.

AIM: The main aim of the study is to identify effective psychological management strategies for engineering personnel, focusing on motivational theories and their practical application based on need hierarchy.

MATERIALS AND METHODS: the research analyzed authoritarian, democratic, liberal, and participative leadership styles, as well as motivational strategies rooted in Maslow's hierarchy of needs, supported by scientific literature and empirical observations.

DISCUSSION AND RESULTS: the results show that democratic and participative management styles contribute significantly to increasing employee motivation. Motivation strategies based on needs are effective in improving job performance and maintaining staff engagement.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: applying motivational approaches in psychological management enhances the effectiveness of engineering staff. Identifying current needs and using external motivators appropriately strengthens intrinsic motivation and leads to sustained productivity.

Keywords: motivation, psychological management, hierarchy of needs, intrinsic and extrinsic motivation, leadership styles, engineering staff.

For citation: Nodirbek A. Alimirzayev. (2025) 'Styles of psychological management of personnel activities', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp. 438–444. (In Uzbek).

XXI asr texnologiyalar asrida yashar ekanmiz dunyo bo'ylab yangidan-yangi texnikalar yaratilib ishlab chiqarish jarayoniga tatbiq qilinmoqda. Bu albatta muhandis xodimlar faoliyatini yanada takomillashtirishni talab qiladi. Ha bir davlat iqtisodiy rivojlanishi uchun albatta eksport hajmini ko'tarishi zarur hisoblandi. Bu o'z navbatida ishlab chiqarish jarayonini ko'paytirish orqali amalga oshiriladi. Ishlab chiqarishni ko'paytirish uchun korxona va tashkilotlarni ko'paytirish va yangi texnikalarni joriy etish orqali amalga oshiriladi. Buning uchun har bir davlat o'z iqtisodiyotini rivojlantirish uchun turli kompaniyalar investitsiyani olib kirishga imkoniyat eshiklarini ochishga to'g'ri keladi. Shu o'rinda bizning mamlakatimiz rahbari SH. M. Mirziyoyev ham mamlakatimiz rivoji uchun investitsiyalarga keng imkoniyat eshiklarini ochdi va natijada yurtimizda ishlab chiqarish salohiyati oshib bormoqda. Davlatimiz rahbarini Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi " asarida : "Mamlakat miqiyosida hududlarning raqobatbardoshlik darajasini oshirish, ularning iqtisodiyotini yanada diversifikatsiya qilish, ishbilarmonlik muhiti sifatini yaxshilash, tadbirkorlikni doimiy qo'llab-quvatlash va jadal rivojlantirish masalalari ham Yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasining tarkibiy qismi bo'lib qoladi".[1] Ushbu asar orqali ham bu maqolamizni bugungi kunning dolzarb mavzusi ekanligini sezishimiz mumkin.

Ishlab chiqarish korxonalari ko'payib borar ekan texnika bilan ishlashda va ish koeffitsiyentini oshirib boruvchi muhandis xodimlarga talab ortib boradi. Ularni boshqarish uslublariga bo'lgan sifatli boshqaruv usulublarini qo'llash talabi ham tobora oshib boradi. Sifatli boshqaruv uslubi ishlab chiqarish va muhandis ishchilar uchun qanday foyda beradi? Mehnatni to'g'ri tashkil qilishdan tashqari, ishchi muhandislarni mehnat faoliyatiga bo'lgan sog'lom rag'batni oshiradi, ishga bo'lgan munosabatini yaxshilaydi, ish koeffitsiyentini oshiradi va ishchilarni ishlab chiqarish korxonasida bo'ladigan faoliyati davomiyligini saqlab qoladi. Bu esa o'z navbatida ishlab chiqarish korxonasida malakali ishchilarni saqlab qoladi va korxonani ish faoliyatini uzaytiradi va iqtisodiy o'sishiga olib keladi.

Muhandis xodimlar faoliyatini boshqarish uslublari haqida ma'lumotlar berishdan oldin, muhandis kim? Degan savolga javob berib o'tsam. Muhandis yoki injener yoki

[1] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'dirilgan ikkinchi nashr –T.: "O'zbekiston" nashiryoti, 2022. 250-b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

texnolog – bu texnikaning muayyan bir sohasiga ixtisoslashgan mutaxassis hisoblanadi. Texnika turlari ko‘p bo‘ganligi uchun muhandis kasb doirasi ham keng hisoblandi. Yevropada dastlab harbiy mashinalarni boshqargan kishilar ijener deb nomlangan.[2] Texnika turlaridan kelib chiqib muhandis kasb egalarini bir necha turlarga ajratish mumkin. Muhandislikning mexanik-muhandis, gidrotexnik-muhandis, kon muhandisi, harbiy muhandis, loyihalovchi muhandis, fizik-muhandis, texnolog-muhandis, quruvchi-muhandis, irrigator-muhandis va boshqa turlari bor.[3] Ishlab chiqarish jarayoni bevosita texnika va uni boshqaruvchi muhandis xodimlar orqali amalga oshiriladi. Ammo ishlab chiqarish qanchalik katta bo’lsa, undagi texnika va uni boshqaruvchni muhandis ishchilar soni ham shunchalik ko’p bo’ladi. Muhandis xodimlar faoliyatini samarali boshqarish uchun ikki tashkiliy ishlarni olib borish maqsadga muvofiq keladi. Ulardan birinchisi mehnatni to’g’ri tashkil qilish ya’ni ishlab chiqarish obyekti, texnik qurilmalar, va ishlab chiqarish muhiti (harorat, namlik, yorug’lik, bosim va h.) ishchi xodimlarni jismoniy va ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko’rsatmasligi lozim. Ikkinchisi bu psixologik tashkiliy uslubiga e’tibor qaratish muhim hisoblandi. Ishlab chiqarish jarayonida ishchilarga qulay sharoit yaratilgani bilan ish koeffitsiyenti oshib qolmaydi. Ish koeffitsiyentini oshirish uchun psixologik boshqaruv usulublariga alohida ahamiyat qaratish muhim hisoblanadi.

Psixologik boshqaruv qanday amalga oshiriladi? Avvalo ilmiy adabiyotlarda to’rt xil usulda boshqaruv uslublarini targ’ib qilishgan. Liderlarni psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda bu to’rt uslub – avtoritar, demokratik, liberal va partisipativ boshqaruv uslublaridir.[4] Boshqaruv uslublariga qisqacha to’xtalib o’tamiz. Avtoritar rahbar barcha ko‘rsatmalarni ishchanlik ruhida, aniq-ravshan, keskin ohangda xodimlarga yetkazadi. Muloqot jarayonida ham xodimlarga nisbatan do‘q-po‘pisa, keskin ta’kidlash kabi qat’iy ohanglardan foydalanadi. Uning asosiy maqsadlaridan biri — nima yo‘l bilan bo‘lsa-da, o‘z hukmini o‘tkazish. Demokratik rahbar, aksincha, bo‘ysunuvchilarga mustaqillik ya’ni erk berish tarafdori. Ishda topshiriqlar berganda ishchilarning shaxsiy qobiliyatlarini hisobga olgan holda taqsimlaydi. Bunda u xodimlarning shaxsiy moyilliklarini ham hisobga oladi. Buyruq yoki topshiriqlar odatda taklif ma’nosida beriladi. Liberal (loqayd) uslub. Bu uslubda ishlaydigan rahbarning kayfiyatini, ishga munosabatini, ishdan mamnun yoki mamnun emasligini bilish qiyin. Unda ta’qiqlash, po‘pisa bo‘lmaydi, uning o‘rniga ko‘pincha ishning oxirgi oqibati bilan tanishish bilan cheklanadi. Partisipa-tivlik - bu uslub rahbarning xodimlari bilan muntazam fikr almashuvi, xodimlarning tashkiliy qarorlar qabul qilishga jalb etil-ganligi, rahbar o’z burch va huquqlarining ma’lum qismini xodim zimmasiga o’tkazishi, tashkilot vazifalarini rejalashtirish va amalga oshirishda xodimlarni jalb etish, mustaqil qaror qabul qila olish huquqiga ega bo’lgan maxsus guruhlar tuzish kabi vazifalarni amalga oshiradi.

[2] https://qomus.info/oz/encyclopedia/m/muhandis/.
[3] https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Muhandis
[4] Hayitov O.E., Djalalova S.M. Boshqaruv psixologiyasi: O’quv qo’llanma. Oliy o’quv yurtlari magistratura bosqichi talabalari uchun // Prof. *V.M.Karimov*aning umumiy tahriri ostida. – T.: TDIU, 2008. – 184 b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Yuqoridagi boshqaruv uslublarini tahlil qilar ekanmiz, bundan xulosaga kelishimiz mumkinki, bu rahbarlik uslublaridir. Bularning uslublarida to'g'ri hamda noto'g'ri rahbarga xos xarakter xususiyatni ko'rishimiz mumkin. Ammo samarali boshqaruvda rahbardan yana bir muhim bilim talab qilinadi. Bu qanday bilib ekan? deb o'ylashingiz mumkin. Bunda har bir xodimni motivatsiyaga olib keluvchi uslublarni ko'ra olishi talab etiladi. Mativatsiya - bu motivlar yig'indisidan tashkil topgan bo'lib, shaxsni yoki xodimni faol harakat qilishga undaydigan kuchdir. Demak, xulosa qilishimiz mumkin, har bir harakatning tub zamirida anglangan hamda anglanmagan motivlar yotadi. Motivlarni bir nechta turlari bo'yicha ma'lumotlar berib o'tmoqchiman. Motivlar: ichki va tashqi, ijobiy va salbiy, barqaror va beqaror turlari mavjud. Ichki motiv- shaxs o'z-o'zini anglash, orzular qilish va maqsad qo'yish, hamda hukm chiqarish va qaror qabul qilish bilan yuzaga keladi. Tashqi motvatsiya esa shaxsda tashqi taassurotlar ta'sirida yuzaga keladi. Bunga korxona tomonidan yaxshi ishlagan ishchilar martabasini ko'tarish, pul mukofotlari, turizm sayohatlari va boshqa ko'plab imtiyozlarni misol qilishimiz mumkin.

Ijobiy motivatsiya odam o'z maqsadiga erishish sari oldinga siljishiga yordam beradigan ijobiy his-tuyg'ularni qabul qilganda yuzga keladi. Ijobiya motivga maqtov, xizmatning jamoatchilik tomonidan tan olinishi, moddiy rag'batlantirish, yoqimli suhbatlar va h motivlarni ijobiy motivlarga kiritishimiz mumkin. Salbiy motivatsiya - bu salbiy tajribalardan qochishdir. Bu ishni tezlashtirish uchun ham rag'bat bo'lishi mumkin. Biroq, bu faqat kuchli qisqa muddatli stress holatlarida sodir bo'ladi. Masalan, o'z vaqtida bajarilmagan ish uchun tanbeh berish. Xodimning belgilangan muddatlarni o'tkazib yubormasligiga olib kelishi mumkin. Biroq, uzoq va muntazam salbiy ta'sir bilan, odam tushkunlikni his qiladi, bu esa uni aksincha, depressiyaga olib kelishi mumkin. Barqaror motivatsiya insonning asosiy fiziologik ehtiyojlarini qamrab oladi va doimiydir. Beqaror motivatsiya (motivni boshlanish va yakunlanish vaqti bo'ladi) esa shaxsning ehtiyojlariga bog'liq. Misol uchun kon muhandislik mutaxassisligini egallashni maqsad qilgan talaba oliy o'quv yurtini shu yo'nalishi bo'yicha 4 yil o'qib egallashi mumkin. Bunda motivni boshlanish va yakunlanishi mavjud.

Muhandis xodimlar faoliyatini psixologik boshqaruvini tashkil qilishda, xodimlarni faol harakatga undashda va o'zaro sog'lom raqobatni yuzga keltishda motivatsion boshqa uslublardan foydalanishi lozim. Ammo shaxslarda motivni yuzaga keltiradigan kuch bu uning ehtiyojlaridir. Ehtiyojlarni yuzaga keltiruvchi bir nechta nazariyalar bor. Ulardan amerikalik psixolog Avraam Maslouning ''Ehtiyojlar piramidasi''ga to'xtalib o'tmoqchiman. Maslou ehtiyojlarning muhimlik darajasini kamayish tartibida taqsimladi. Ehtiyojlarning bunday tizimlanishini Maslou toki inson sodda narsalarga muhtoj bo'lar ekan, yuqori darajadagi ehtiyojlarni boshdan kechira olmasligi bilan izohladi.[5] Piramidaning asos qismida birlamchi bo'lib fiziologiya (ochlik, chanqoqlik va shunga o'xshash ehtiyojlarni qondirish) joylashgan. Buni har bir insonda ko'rishimiz mumkin va bu doimiydir ya'ni odamlar doim yaxshi ovqatlanishga, ro'zg'orida ko'plab maxsulotlar

[5] https://uz.wikipedia.org/wiki/Maslouning_ehtiyojlar_piramidasi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo'lishini xohlaydilar. Bir palla yuqorida - xavfsizlikka bo'lgan ehtiyojlar mavjud. Qachon inson o'zini xavfsiz his qiladi? Albatta doimiy yashash uchun uy-joyning mavjudligi va birlamchi ehtiryojlarni qondirishdagi moddiy imkoniyati bo'lsagina.

Undan yuqori - mehr va muhabbat zinasi, shuningdek, har qanday ijtimoiy guruhga mansublik ehtiyoji o'z o'rnilarini egallab turibdi. Keyingi pallada hurmat va ijobiy baholash zarurati bo'lib, har qanday shaxs oilasida va mehnat jamoasida hurmat qilishlariga ehtijoy sezadi. Maslou keyingi pallaga kognitiv ehtiyojlarni qo'ygan (bilimga chanqoqlik, iloji boricha ko'proq ma'lumotni qabul qilish istagi). Piramidaning oxirgi bosqichi, eng yuqorisi, ichki potentsialni ochib berish istagi (bu o'z-o'zini namoyon qilish). Shuni ta'kidlash kerakki, har bir ehtiyojni to'liq qondirish shart emas, keyingi bosqichga o'tish uchun insonga qisman to'yinganlik hissi yetarli. Motivlarni yuzaga keltirishda ishchi xodimlarda ayni damda qaysi ehtiyojini qodirishga xohish kuchli ekanligini aniqlab olishimiz va tashqi motivlar uchun ta'sir omillarni tashkillashimiz orqali muhandis xodimlar faoliyatida psixologik boshqaruv samaradorligiga erishishmiz mumkin.

Tashqi motiv bilan ichki motiv bir-biri bilan uzviy bog'langan holda shaxsni faol harakatga undaydi. Tashkilot rahbari tominidan ishchi xodimlarda ichki motivni yuzaga kelishi uchun tashqi qo'zg'atuvchi omillarni (pul mukofati, sayohat, va boshqa rag'batlar) tashkillashtirishi talab etiladi. Bunda xodimlar guruhini asosiy ehtiyojlarini aniqlab olish muhim hisoblanadi.

Muhandis xodimlar faoliyatini psixologik boshqarishda adabiyotlar tahlilini o'rganish orqali rahbarlik boshqaruv turlaridan avtoritar va lebiral uslub foyda bermasligini, demokratik va partisipativ uslubda boshqarish samaraliligini anglashimiz mumkin. Rahbarlarlik boshqaruvida motivatsiya turlaridan oqilona foydalanib ish koeffitsiyentini oshira olimiz, ishchi xodimlarda motivatsiyani yuzaga keltirish uchun ehtijoylarini aniqlab olimiz muhimligini bilib oldik. Motivlarni yuzga keltirishda ishchi xodimlarda ayni damda qaysi ehtiyojini qondirishga xohish kuchli ekanligini aniqlab olishimiz va tashqi motivlar uchun tasir omillarni tashkillashimiz orqali muhandis xodimlar faoliyatini psixologik boshqaruvda samaradorlikka erishishmiz mumkin. Tashqi motiv bilan ichki motiv bir-biri bilan uzviy bog'langan holda shaxsni faol harakatga undashini. Tashkilot rahbari tominidan ishchi xodimlarda ichki motivni yuzaga kelishi uchun tashqi qo'zg'atuvchi omillarni (pul mukofati, sayohat, va boshqa rag'batlar) tashkillashtirishi talab etilishini xulosa qilib chiqardik.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'dirilgan ikkinchi nashr –T.: "O'zbekiston" nashiryoti, 2022. 250-b.
2. Hayitov O.E., Djalalova S.M. Boshqaruv psixologiyasi: O'quv qo'llanma. Oliy o'quv yurtlari magistratura bosqichi talabalari uchun // Prof. V.M.Karimovaning umumiy tahriri ostida. – T.: TDIU, 2008. – 184 b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. V.M. Karimova, O.E. Hayitov, N.Sh. Umarova. Sotsial psixologiya: darslik: Mas'ul muharrir V.M. Karimova; O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti. – Chirchiq: 2020. – 225 b.
4. Мелибаева, Р. Н., & Рахматжон, Н. З. (2023). ГРУППОВАЯ И СООБЩЕСТВЕННАЯ ПСИХОЛОГИЯ. IMRAS, 6(7), 138-144.
5. Melibaeva, R. N. (2024). TIBBIY TA'LIMDA PSIXOLOGIK FANLARNI O'QITISh MUAMMOLARI. Academic research in educational sciences, (1), 163-169.
6. Abdivalievna, A. N. (2024). PEDAGOGLARDA KASBIY KUYISHNI KELTIRIB CHIQARUVCHI PSIXOLOGIK OMILLARNI O 'RGANILGANLIGI.
7. Аскарова, Н. А., & Сайфуллаева, З. И. (2021). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ. 17December, 2021, 30.
8. Umarkulova, Z. D., & Askarova, N. A. (2025). TIBBIYOT OLIYGOHLARI TALABALARIDA PSIXIK SALOMATLIK MUAMMOLARI VA ULARGA PSIXOLOGIK YORDAM KO'RSATISH ISHLARI. Inter education & global study, (3), 718-726.
9. Абдуллаев, А., & Аскарова, Н. А. (2025). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ В РАБОТЕ ХИРУРГА: ВЛИЯНИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПАЦИЕНТА. Academic research in educational sciences, (Conference), 113-117.
10. Abdivalievna, A. N., & Nuriddinovna, I. N. (2022). PSYCHOLOGICAL FEATURES OF EMOTIONAL STRESS IN MEDICAL STUDENTS. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 1(4), 255–257.
11. Askarova Nargiza Abdivalievna, & Boymurodova Xolisa Rahmonqul qizi. (2023). Factors of Psychosomatic Diseases in School Children. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices, 1(1), 65–67.
12. https://qomus.info/oz/encyclopedia/m/muhandis/.
13. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Muhandis
14. https://uz.wikipedia.org/wiki/Maslouning_ehtiyojlar_piramidasi

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Alimirzayev Nodirbek Avazbek o'g'li**, o'qituvchi [**Алимирзаев Нодирбек Авазбек огли**,преподаватель], [**Nodirbek A. Alimirzayev**, teacher]; manzil: Toshkent tibbiyot akademiyasi 100109, Toshkent, O'zbekiston, Farabi ko'chasi, 2, [адрес: Ташкентская медицинская академия 100109, Ташкент, Узбекистан, ул. Фараби, 2], [address: Tashkent Medical Academy 100109, Tashkent, Uzbekistan Farabi street 2].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

YOSHLAR IJTIMOIY PSIXOLOGIK MOSLASHUVINING KONSEPTUAL NEGIZLARI

© K.M. Irisbayeva[1]✉
[1]Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti" Namangan Filiali, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: globallashuv va tezkor ijtimoiy o‘zgarishlar sharoitida yoshlarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi ularning shaxsiy rivoji, barqarorlik va jamiyatdagi faol ishtirokini ta’minlovchi asosiy omilga aylanmoqda. Bu jarayonni ilmiy asosda o‘rganish zarurati ortib bormoqda.

MAQSAD: yoshlarning ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayonining mazmuni, shakllanish omillari va mexanizmlarini aniqlash, hamda uning konseptual asoslarini nazariy jihatdan asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy adabiyotlar tahlili, psixologik diagnostika, so‘rovnoma, suhbat, eksperiment va statistik tahlil kabi usullar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar yoshlarning moslashuv darajasi shaxsiy motivatsiya, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, kommunikativ kompetensiya va emotsional barqarorlik bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Moslashuvning kognitiv, affektiv va ijtimoiy komponentlarini o‘z ichiga olgan konseptual model ishlab chiqildi.

XULOSA: ijtimoiy-psixologik moslashuv — ko‘p qirrali va murakkab jarayon bo‘lib, uning samarali shakllanishi tizimli yondashuv, psixopedagogik qo‘llab-quvvatlash va individual rivojlanishga yo‘naltirilgan strategiyalarni talab etadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-psixologik moslashuv, yoshlar, konseptual asoslar, psixologik barqarorlik, moslashuv strategiyalari.

Iqtibos uchun: Irisbayeva K.M. Yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuvining konseptual negizlari. // Inter education & global study. 2025. №5 (1). B.445–450.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ МОЛОДЕЖИ

© К.М. Ирисбаева[1]✉
[1]Ташкентский Международный Университет Кимё Наманганский Филиал, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях глобализации и стремительных социальных изменений социально-психологическая адаптация молодежи становится важнейшим фактором личностного развития, устойчивости и активного участия в

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

жизни общества. Научное осмысление этого процесса приобретает всё большую актуальность.

ЦЕЛЬ: определить содержание, факторы и механизмы социально-психологической адаптации молодежи, а также обосновать её концептуальные основы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использовались методы анализа научной литературы, психологической диагностики, анкетирования, интервью, эксперимента и статистической обработки данных.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлена прямая связь между уровнем адаптации молодежи и такими факторами, как личностная мотивация, социальная поддержка, коммуникативная компетентность и эмоциональная устойчивость. Разработана концептуальная модель, включающая когнитивный, аффективный и социальный компоненты.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: социально-психологическая адаптация молодежи — это многокомпонентный и комплексный процесс, требующий системного подхода, психолого-педагогической поддержки и индивидуально ориентированных стратегий развития.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, молодежь, концептуальные основы, психологическая устойчивость, стратегии адаптации.

Для цитирования: Ирисбаева К.М. Концептуальные основы социально-психологической адаптации молодежи.// Inter education & global study.2025. №5 (1). С. 445–450.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF YOUTH

© Kunduz M. Irisbayeva[1]✉
[1]Kimyo International University In Tashkent. Namangan Branch, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in the era of globalization and rapid social change, the socio-psychological adaptation of youth has become a key factor for personal growth, resilience, and active participation in society. Conceptual understanding of this process is increasingly important.

AIM: to determine the content, factors, and mechanisms of youth socio-psychological adaptation, and to scientifically justify its conceptual foundations.

MATERIALS AND METHODS: the study employed literature analysis, psychological diagnostics, surveys, interviews, experiments, and statistical data processing.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the findings showed that youth adaptation is closely linked to personal motivation, social support, communicative competence, and emotional stability. A conceptual model was developed that includes cognitive, affective, and social components.

CONCLUSION: socio-psychological adaptation of youth is a complex and multidimensional process that requires a systematic approach, psycho-pedagogical support, and individually tailored development strategies.

Keywords: socio-psychological adaptation, youth, conceptual foundations, psychological resilience, adaptation strategies.

For citation: Irisbayeva K.M. (2025) 'Conceptual foundations of socio-psychological adaptation of youth, Inter education & global study, 5(1), pp. 445–450. (In Uzbek).

Yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuvi zamonaviy jamiyatning dolzarb masalalaridan biri sifatida ko'rib chiqiladi. Yoshlarning jamiyatda munosib o'rin egallashi, ularda o'ziga xos dunyoqarash, ma'naviy qadriyatlar, mehnat ko'nikmalari, shaxsiy talablar va ijtimoiy moslashuv xususiyatlarining rivojlanishi bevosita ularning psixologik salohiyati, oilaviy tarbiya, muhit, ta'lim va madaniy meros bilan uzviy bog'liqdir. Ijtimoiy psixologik moslashuv jarayoni insonning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy ta'sir doirasiga tushib, o'z shaxsiy xususiyatlarini tarbiya qilish va atrof-muhit talablariga mos tarzda o'z xulq-atvorini o'zgartirish bilan tavsiflanadi. Mazkur masalani ilmiy jihatdan konseptual tahlil qilish, unga bo'lgan pedagogik va psixologik yondashuvlarni aniqlash hamda muammolarga samarali yechim topishda katta ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy psixologik moslashuv tushunchasi.Ijtimoiy psixologik moslashuv shaxsning jamiyatda samarali faoliyat yuritishi, guruhlar yoki ijtimoiy institutlarga muvaffaqiyatli qo'shilishi, ma'naviy-axloqiy nuqtayi nazardan moslashishi va o'zini namoyon etishi jarayonini anglatadi. Bu jarayon, avvalo, shaxsning psixologik holati, xulq-atvori, kommunikatsion qobiliyatlari, emotsional barqarorligi, ijtimoiy muhitga integratsiyasi kabi omillarni o'z ichiga oladi. Yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuvi shaxslararo munosabatlar, oiladagi tarbiya, maktab va oliy ta'lim muassasalarida olingan ijtimoiy-psixologik bilim va tajriba, mahalla va boshqa ijtimoiy institutlarning hamkorligi ta'siri ostida shakllanadi. Shuning uchun yoshlarning ijtimoiy psixologik moslashuvida har bir bo'g'inning o'ziga xos o'rni va vazifasi mavjud.

Yoshlik davri xususiyatlari. Yoshlar davri (taxminan 15–25 yosh oralig'i) – shaxsning eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri bo'lib, inson bu davrda ijtimoiy rol va maqomini faol ravishda qidirishga, o'zligini anglashga, mustaqil qaror qabul qilishga, kelajakda kasb-hunar tanlashga, jamiyatdagi mavqeini belgilashga intiladi. Bundan tashqari, shaxsda bu davrda hissiy o'zgaruvchanlik, o'ziga bo'lgan e'tiborning kuchayishi, ijtimoiy muhitga integratsiyalashish ehtiyoji ortadi. Shu boisdan ijtimoiy psixologik moslashuv juda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Albatta, yoshlar turli ijtimoiy guruhlar,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

turmush sharoiti, madaniy an'analari, oilaviy tarbiya va ma'rifiy darajaga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega. Lekin ularning barchasiga xos bo'lgan bir jihat – jamiyatda munosib o'rin topish, o'z hayotiy maqsadlari va rejalari uchun yo'naltirilgan faoliyatni boshlash va atrof-muhit bilan uyg'un yashashga intilishdir.

Ijtimoiy psixologik moslashuvning konseptual negizlari

Yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuviga doir konseptual yondashuvda quyidagi muhim omillarni ko'rib chiqish lozim:

1. Shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik. Ijtimoiy psixologik moslashuv – bu ikki tomonlama jarayon: shaxs jamiyatga moslashadi, jamiyat esa shaxsning rivojlanishi va o'zini namoyon qilishiga imkon beradi. Bu o'zaro aloqada ham shaxsning individualligini saqlashi, ham jamiyat talablariga muvofiq harakat qilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

2. Madaniy meros va milliy qadriyatlar. O'zbekiston misolida madaniy meros, milliy an'ana va qadriyatlarga tayanish ijtimoiy psixologik moslashuvda asosiy manbalardan biridir. Chunki yoshlar oilaviy tarbiya, maktab va mahalla muhitida an'anaviy urf-odatlar, odob-axloq qoidalarini o'zlashtirish orqali ijtimoiy hayotga moslashadilar. Milliy qadriyatlar yoshlarning xulq-atvor me'yorlarini belgilashda, jamiyatga qanchalik bog'liqligini his etishida muhim o'rin tutadi.

3. Shaxsiy xususiyatlar, psixologik barqarorlik. Har bir yoshning xarakteri, temperament tipi, stressga chidamliligi, kommunikativ ko'nikmalari, emotsional intellekt darajasi ijtimoiy psixologik moslashuv jarayoniga ta'sir etadi. Shuning uchun individual yondashuv, psixodiagnostika va psixokorreksiya vositalaridan foydalanish yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuvini samarali boshqarish imkonini beradi.

4. Xavf-xatarlar va muammoli vaziyatlar. Yoshlar davrida ijtimoiy moslashuvga tahdid qilishi mumkin bo'lgan omillar – ishsizlik, o'qishda yoki ishda muvaffaqiyatsizlik, oiladagi nizolar, ijtimoiy tazyiq, salbiy ma'naviy muhit va b. bo'lishi mumkin. Shuningdek, giyohvandlik, jinoyatchilik, ekstremistik guruhlar ta'siri kabi xavflar ham mavjud. Bu muammolar va xavf-xatarlarni bartaraf etish, oldini olish uchun profilaktik chora-tadbirlar, ijtimoiy-psixologik yordam xizmatlari kerak bo'ladi.

5. Ta'lim va tarbiya tizimining o'rni. Maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalari yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuvida asosiy institutsional rolni o'ynaydi. Dars jarayonida ijtimoiy-psixologik fanlar, ma'naviyat soatlarining tashkil etilishi, turli to'garaklar, klublar, musobaqalar, loyihalar, ijodiy guruhlar orqali yoshlar o'z iste'dodlarini ro'yobga chiqarish bilan birga, turli vaziyatlarda odob-axloq normalarini egallashadi, atrof-muhit bilan muloqot madaniyatini rivojlantiradilar.

Ijtimoiy psixologik moslashuvning bosqichlari

Yoshlarning ijtimoiy psixologik moslashuvi, shartli ravishda, bir necha bosqichda amalga oshishi mumkin. Dastlabki bosqich – adaptatsiya bosqichi bo'lib, unda yosh shaxs ijtimoiy muhitga kirib boradi, atrofdagilar bilan dastlabki aloqa o'rnatadi, jamoa qoidalarini o'rganadi. Keyingi bosqich – o'z o'rnini topish (identifikatsiya) bosqichi bo'lib, bu yerda shaxs muhit ichida o'z individual jihatlarini kashf etadi, qaysidir ijtimoiy rolni bajarishga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

harakat qiladi, o‘zligini namoyon etish yo‘llarini izlaydi. So‘ngra integratsiya bosqichi kelib, shaxs jamoada mustahkam o‘rin egallaydi, o‘z qarashlari va imkoniyatlarini jamiyat talablariga mos ravishda birlashtiradi, hamkorlik, ijtimoiy hamjihatlik, o‘zaro yordam va musobaqalashuv jarayonlarida ishtirok etadi. Nihoyat, mukammal moslashuv bosqichiga erishilgach, yoshlar jamiyatda o‘z o‘rnini puxta topgan, undagi ijtimoiy rollariga mos ravishda barqaror faoliyat ko‘rsatadigan, mavqe va mas’uliyatini anglagan komil shaxs sifatida shakllanadi.

Ijtimoiy psixologik moslashuvni ta’minlaydigan sharoitlar

1. Oila muhiti. Oilada mehr-oqibat, o‘zaro hurmat va ishonch, psixologik xotirjamlik hukm surishi yoshlar xarakteri va ijtimoiy layoqatini mustahkamlaydi. Oilada moddiy qiyinchiliklar yoki nizolar bo‘lganda, bu farzandning ruhiy holatiga ta’sir ko‘rsatishi, moslashuv jarayonini buzishi mumkin.

2. Maktab va mahalla. Pedagog va mahalla faollari hamkorligida yoshlarning qiziqishlari, iste’dodi, ma’naviy axborot bilan ishlash ko‘nikmalari rivojlanadi. O‘qituvchi va mahalla faollari o‘rtasidagi hamkorlik tadbirlari, suhbatlar, turli ijtimoiy loyihalar yoshlar ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

3. Davlat siyosati va qonunchilik asoslari. Yoshlar siyosati, ijtimoiy himoya, ta’limni rivojlantirish, bandlik masalalari, ijtimoiy kafolatlar kabi jihatlar davlat tomonidan tartibga solinishi va amaliy yordam ko‘rsatilishi lozim. Yoshlar uchun yaratilgan imkoniyatlar, subsidiya, stipendiyalar, kreditlar, grantlar, turli kasb-hunar o‘rganish kurslari ijtimoiy moslashuvga katta hissa qo‘shadi.

4. Psixologik xizmatlar va markazlar. Ijtimoiy-psixologik moslashuvni yengillashtirishda professional psixologlarning, maslahatchilarning o‘rni juda katta. Maktab, litsey, kollej va oliy o‘quv yurtlarida amaliy psixolog xizmatining mavjudligi, yoshlar bilan individual yoki guruhiy mashg‘ulotlar o‘tkazish, stressni boshqarish, emotsional intellektni rivojlantirish, muammoli vaziyatlarni hal qilishda ko‘mak berish ijtimoiy psixologik moslashuvga ijobiy ta’sir qiladi.

Inqirozli holatlar va moslashuv mexanizmlari

Ijtimoiy psixologik moslashuv jarayonida yoshlar turli inqirozli (krizis) bosqichlarni ham boshdan kechirishlari mumkin. Masalan, shaxsiy qadr-qimmat, kelajak hayot maqsadlari, mustaqil qaror qabul qilish mas’uliyati, jamiyatning turli bosimlari, moddiy qiyinchiliklar tufayli xavotir, tushkunlik yoki agressiv xatti-harakat kuzatilishi mumkin. Bunday holatlar ayniqsa, o‘spirinlik yoki ilk yoshlik davrida keskin namoyon bo‘ladi. Ushbu inqirozlarni yengish uchun kommunikatsiya, xulq-atvor strategiyalari, o‘z-o‘zini boshqarish, motivatsiya, ijtimoiy moslashuv mexanizmlaridan foydalanish lozim. Mutaxassislar bilan ma’ruza va seminarlar, psixologik treninglar, amaliy mashg‘ulotlar, jamoaviy loyihalar, sport yoki ijodiy to‘garaklarda ishtirok etish singari usullar inqirozli vaziyatlardan chiqishda yordam beradi.

Xulosa

Yoshlar ijtimoiy psixologik moslashuvining konseptual negizlari – bu shaxs va jamiyat o‘rtasidagi samarali hamkorlik, oilaviy va ijtimoiy institutlarning uyg‘un faoliyati, milliy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qadriyatlar hamda madaniy merosni inobatga olgan holda, yoshlar shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan tizimdir. Moslashuv jarayonining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan oila, ta’lim muassasalari, mahalla va davlat siyosati orqali ta’minlanishi, shuningdek, o‘smir va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ilg‘or intilishlarini rag‘batlantirish bilan bog‘liq. Shaxsiy xususiyatlar, psixologik barqarorlik, muloqot madaniyati, ijtimoiy himoyalanganlik, amaliy ko‘nikmalar ham yoshlarning moslashuv darajasiga bevosita ta’sir qiladi. Shunday ekan, yoshlarda ijtimoiy psixologik moslashuvni shakllantirish, avvalo, jamiyatdagi ma’naviy-psixologik muhitni yaxshilash, tarbiya va ta’limning integratsiyalashgan usullaridan foydalanish, shuningdek, davlat va jamoatchilik institutlari tomonidan uyushqoqlik bilan olib boriladigan profilaktik ishlarni kuchaytirishni talab etadi. Natijada yoshlar jamiyatda o‘z mavqeini puxta topgan, intellektual, ijtimoiy-ma’naviy va psixologik salohiyatga ega yetuk shaxslar bo‘lib yetishadilar.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni (05.07.2017 y., PF–5106) // Lex.uz rasmiy hujjatlar bazasi.
2. Raximova, M. S. Yoshlar ijtimoiy moslashuvi va uning psixologik asoslari: monografiya / M. S. Raximova. – T.: Fan va texnologiya, 2021. – 168 b.
3. Ergashev, I. A. Jamiyat va shaxs: ijtimoiy-psixologik uyg‘unlik tamoyillari / I. A. Ergashev. – T.: O‘qituvchi, 2019. – 132 b.
4. Xabibullayeva, G. A. Yoshlar siyosati va ijtimoiy moslashuv muammolari / G. A. Xabibullayeva // Pedagogika va psixologiya tadqiqotlari jurnali. – 2020. – № 3. – B. 45–52.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Irisbayeva Kunduz Mamadinovna**, katta o'qituvchi [**Ирисбаева Кундуз Мамадиновна**,старший преподаватель,], [**Irisbayeva Kunduz Mamadinovna** Senior lecturer,]; manzil: 160100, Namangan viloyati, Namangan, Chortoq ko'chasi, 75A, [адрес: 160100, Наманганская область, Наманган, ул. Чорток, 75а], [address: 75a Chortok St., Namangan region, 160100]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

IJTIMOIY TARMOQLARDAGI AXBOROTLARNI KONSTRUKTIV TUSHUNISHDA KOGNITIV USLUBLARNING O'RNI

© A.M. Jabbor[1]✉
[1]TMC, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda axborotlarni konstruktiv tushunishda kognitiv uslublarning psixologik mohiyati va ahamiyati tahlil qilinadi. Shaxsga xos bilish faoliyati va axborotni qabul qilishdagi kognitiv xususiyatlar ochib beriladi.

MAQSAD: ijtimoiy tarmoq axborotlarini tahlil qilishda kognitiv uslublarning rolini aniqlash, ularning shaxsning ongli munosabati va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ta'sirini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda zamonaviy psixologik adabiyotlar, kognitiv nazariyalar (Dj. Kelli, M.A. Xolodnaya), shaxs konstruktlari, uslubiy taqqoslash, empirik tahlil va psixodiagnostik yondashuvlardan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: kognitiv uslublar shaxsning ijtimoiy tarmoqlardagi axborotni tanqidiy va konstruktiv tushunishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Kognitiv murakkablik, refleksivlik, egiluvchanlik kabi uslublar ijtimoiy axborotni chuqur tahlil qilishga yordam beradi. Tadqiqotda kognitiv uslublarning turli tarmoqlarda qanday namoyon bo'lishi misollar orqali yoritilgan.

XULOSA: kognitiv uslublar shaxsning raqamli axborot muhitida ongli ishtirokini ta'minlaydi, axborotni saralash va baholash qobiliyatini oshiradi. Ularning rivoji psixologik barqarorlik va ijtimoiy moslashuv uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tarmoq, axborot, konstruktiv tushunish, kognitiv uslub, axborotni tahlil qilish, psixologik moslashuv.

Iqtibos uchun: Jabbor A.M. Ijtimoiy tarmoqlardagi axborotlarni konstruktiv tushunishda kognitiv uslublarning o'rni. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.451-456.

РОЛЬ КОГНИТИВНЫХ МЕТОДОВ В КОНСТРУКТИВНОМ ПОНИМАНИИ ИНФОРМАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

© А.М. Жаббор[1]✉
[1] ТМС, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется психологическая сущность и значение когнитивных стилей в конструктивном понимании информации в социальных сетях.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Раскрываются особенности познавательной активности личности и восприятия информации.

ЦЕЛЬ: определить роль когнитивных стилей в анализе информации в социальных сетях и изучить их влияние на осознанное отношение личности и способность к критическому мышлению.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы современные психологические источники, когнитивные теории (Дж. Келли, М.А. Холодная), концепция личностных конструктов, сравнительный анализ, эмпирические данные и психодиагностический подход.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: когнитивные стили играют важную роль в конструктивном и критическом восприятии информации в социальных сетях. Такие стили, как когнитивная сложность, рефлексивность, гибкость, способствуют глубокому анализу информации. Приведены примеры проявления когнитивных стилей в различных платформах.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: когнитивные стили обеспечивают осознанное участие личности в цифровой информационной среде, улучшают способность к отбору и оценке информации. Их развитие способствует психологической устойчивости и социальной адаптации.

Ключевые слова: социальная сеть, информация, конструктивное понимание, когнитивный стиль, анализ информации, психологическая адаптация.

Для цитирования: Жаббор А.М. Роль когнитивных методов в конструктивном понимании информации в социальных сетях.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 451-456.

THE ROLE OF COGNITIVE METHODS IN CONSTRUCTIVE UNDERSTANDING OF INFORMATION IN SOCIAL NETWORKS

© Alisher M. Jabbor[1]✉
[1] TMC,Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the psychological essence and significance of cognitive styles in the constructive understanding of information in social networks. It explores the individual's cognitive activity and information processing characteristics.

AIM: to determine the role of cognitive styles in analyzing social network information and to examine their influence on conscious perception and critical thinking skills.

MATERIALS AND METHODS: the study is based on contemporary psychological literature, cognitive theories (G. Kelly, M.A. Kholodnaya), personal construct theory, comparative analysis, empirical data, and psychodiagnostic approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: cognitive styles play a key role in the constructive and critical comprehension of information in social networks. Styles such as cognitive

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

complexity, reflectiveness, and flexibility facilitate in-depth analysis. The paper provides examples of how these styles manifest across various platforms.

CONCLUSION: cognitive styles promote conscious participation in the digital information environment and enhance one's ability to filter and evaluate content. Their development contributes to psychological stability and social adaptation.

Keywords: social network, information, constructive understanding, cognitive style, information analysis, psychological adaptation.

For citation: Alisher M. Jabbor. (2025) 'The role of cognitive methods in constructive understanding of information in social networks', Inter education & global study, 5(1), pp. 451-456. (In Uzbek).

Ijtimoiy tarmoqlardagi axborotni tushunish – bu zamonaviy insonning raqamli hayotidagi eng muhim kognitiv faoliyatlaridan biridir. Ijtimoiy tarmoqlar (Facebook, Instagram, Telegram, TikTok va boshqalar) zamonaviy axborot oqimining asosiy manbaiga aylangan bo'lib, bu platformalarda har kuni millionlab postlar, yangiliklar, videolar va foydalanuvchi fikrlari tarqalmoqda. Bunday muhitda har qanday axborotni faqat ko'rish emas, balki uni tanqidiy tahlil qilish, baholash, haqiqatga yaqinligini aniqlash va undan to'g'ri xulosa chiqarish zarur bo'ladi. Axborotni tushunish bu yerda faqat matn mazmunini anglash emas, balki axborotning emotsional konteksti, niyati, manbasi, tarqatilish uslubi va ijtimoiy ta'sirini ham ko'zdan kechirishni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, algoritmlar orqali foydalanuvchilarga shaxsiylashtirilgan axborotlar taqdim etilishi, ular ongida yolg'on yoki biryoqlama fikrlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu bois ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan har qanday kontentni tushunishda insonda raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash, emotsional barqarorlik va faktlarni tekshirish ko'nikmalari mavjud bo'lishi zarur. Bu jarayon orqali foydalanuvchi faqat iste'molchi emas, balki faol, ongli va mas'uliyatli axborot ishtirokchisiga aylanadi.

Shaxsning bilish faoliyati bilan bog'liq individual aqliy taraqqiyotini o'rganish orqali uning mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi kognitiv psixologiya yo'nalishi yosh va so'ngi yondashuv bo'lishiga qaramay, uning ildizlari uzoq davrlarga borib taqaladi. So'ngi vaqtlarda kognitiv yo'nalish tobora mustaqil ilmiy yo'nalish maqomiga yega bo'lib, mazkur sohaga oid tadqiqotlarning ko'lami kengayib, chuqurlashib bormoqda. Chunki insonning bilish jarayonlari, olamni qay tarzda idrok va tasavvur yetishi, unda shaxsning idividual va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarining shakllanish jarayoni bilan bog'liq masalalar shu sohadagi izlanuvchilarni avvaldan qiziqtirib kelgan. Jamiyat rivojlanib borgan sari shaxsning dunyoqarashi, tafakkuri, aqliy-intellektual sifatlari, idroki va tasavvurlari ham tadrijiy ravishda o'zgarib boradi. Bu borada psixologik tadqiqotlarda kognitiv yondashuvning o'rganilishi, uning tadqiqi va zamonaviy psixologiyada tutgan o'rnini tahlil etish nuqtai-nazaridan to'xtalib o'tish mumkin. Shaxsga doir kognitiv nazariya gumanistik maktab vakillari qarashlariga yaqin bo'lsada, muhim tafovutlarga ega ekanligini ko'rish mumkin. Kognitiv nazariya asoschisi sifatida amerikalik psixolog Dj.Kelli (1905-1967) tilga olinadi. Uning fikriga ko'ra shaxs faqat bir narsani-hayotda nima ro'y bergani va ro'y

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

berishi mumkinligini bilishni istaydi deb ta'kidlaydi. Shaxs taraqqiyotining asosiy manbai, Kelli fikriga ko'ra, ijtimoiy muhit sanaladi. Kognitiv nazariya inson xulqiga intellektual jarayonlar ta'siriga alohida urg'u qo'yadi. Mazkur qarashda har bir odam bzlajak hodisalarni oldindan bilish imkoniyatini beradigan ashyolar tabiati to'g'risidagi farazlarini tekshiruchi olimga qiyoslanadi. Har qanday hodisa ko'rkarra talqin etilish imkoniyatiga ega. Ushbu yo'nalishdagi asosiy tushuncha "konstrukt" tushunchasidir (ing.construct-qurmoq). Bu tushuncha ma'lum bilish jarayonlar xususiyatlarini (idrok, xotira, tafakkur, nutq) qamrab oladi. Konstruktlar sharofati tufayli odam nafaqat olamni anglaydi, balki shaxslararo munosabatlarni ham o'rnatadi. Mazkur munosabatlar negizida yotgan konstruktlar shaxsga doir konstruktlar deb nomlanadi. Konstrukt-bu odam o'zini va o'zgalarni idrok etish usulini belgilaydigan o'ziga xos klassifikator ya'ni qolipdir. [1]

Kognitiv yondashuvning ustivor unsuri shaxsga doir konstruktlardir. U o'z navbatida ikki darajalidir:

1. Ustivor konstruktlar bloki-konstrukt tizimi yuqorisida joylashgan 50 ga yaqin asosiy konstruktlar. Shaxs ushbu konstruktlardan boshqalar bilan o'zaro ta'sirga kirish maqsadida ko'p foydalanadi ya'ni ong markazida turadi.
2. Periferik konstruktlar bloki-qolgan barcha konstruktlarni tashkil qiladi. Ushbu konstruktlar individual hosilalar bo'lgani bois bir necha yuzlabdan bir necha minglabgacha bo'lishi mumkin.

Shaxs xususiyatlari mazkur ikki blok konstruktlarning birgalikdagi ishlash natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Shaxslarning ikki toifasi farqlanadi: kognitiv murakkab shaxs (ko'plab konstruktlarga ega shaxs) va kognitiv sodda shaxs (oz miqdordagi konstruktlarga ega shaxs). Kognitiv jihatdan murakkab shaxs kognitiv sodda shaxslardan quyidagi sifatlari bilan ajralib turadi:

1) Psixik salomatligi ancha yaxshi;
2) Stresslarni samarali bartaraf etadi;
3) O'ziga bergan bahosi yetarli darajada baland;
4) Yangi vaziyatlarga tez moslashadi. [2]

So'ngi vaqtlarda konitiv uslublarning psixologik tadqiqotlarda qo'llanilishi va uslublar orqali shaxsning konstruktlarini qay darajada rivojlanganligini va bilish faoliyatining psixologik mexanizmlari keng yoki torligini aniqlash mumkin. Psixologik tadqiqotlarda kognitiv uslublarning o'ndan ortiq turlari qo'llaniladi. Kognitiv uslublarni hozirgi davrgacha fundamental jihatdan o'rgangan psixolog M.A.Xolodnaya sanaladi. M.A.Xolodnaya kognitiv uslublarning fenomenologik asoslarini tadqiq etgan. Shulardan bir nechtasini keltirib o'tamiz:

- Maydonga tobe-maydondan ozod. Bu kognitiv uslub qism va butun effektini o'rganish orqali Uitkin tomonidan ishlab chiqilgan. Maydondan ozod uslub har bir voqelikning ichki qonuniyatlarini ko'ra oladigan va murakkab qismlarni tez va oson hal qila oladigan shaxslar sanaladi. Maydonga tobe uslub vaziyatni tashqi tomondan baholay oladigan va murakkab qismlarni qiyinchiliklar bilan bajara oladigan mexanizm sanaladi. G.Uitkin maydonga tobe va maydondan ozod uslublarni ichki va tashqi motivlar bilan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bog‘lab tushuntirgan. Maydondan ozod shaxslar boshqalarga qaraganda rivojlangan kognitiv tuzilmalarga ega shaxslar sanaladi. Maydonga tobe shaxslar biror bir masalani bajarishda atrofdagi insonlarning ko‘magiga muhtoj bo‘ladilar. Shuning uchun G.Uitkin kognitiv jihatdan ozod shaxsni intellektual kompetentlik bilan, kognitiv jig‘atdan tobe shaxsni ijtimoiy kompetentlik bilan bog‘lagan.[3]

Kognitiv rigid-kognitiv egiluvchan. Bu kognitiv uslub shaxs biror bir faoliyatni ikkinchi bir faoliyatga o‘zgartirishda kechadigan to‘siqlar bilan alohida xarakterlanadi. Rigid kognitiv shaxs bilish faoliyatidan tezlik bilan boshqa faoliyatga o‘tganda qiyinchiliklarga duch kelsa, konitiv egiluvchan shaxs faoliyatni oson va qiyinchiliklarsiz boshqa faoliyatga ko‘chirishi bilan belgilanadi. [4]

Kognitiv reflektiv-kognitiv impulsiv. Bu kognitiv uslubdagi insonlar mavhum va noaniq vaziyatlarda tezkor yoki sekinlik bilan qarorlarni qabul qilishda ko‘zga tashlanadi. Kognitiv impulsiv shaxslar qarorlar yoki masalalarni to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligiga qarab o‘tirmasdan qabul qiladilar. Kognitiv reflektiv shaxslar har bir masalalarni vazminlik bilan o‘ylab ko‘radilar va oxirgi qarorlarni nazorat ostiga olgan holda amalga oshiradilar.

Kognitiv sodda-kognitiv murakkab. Bu kognitiv uslublar shaxs olamning idrok etilayotgan hodisalarni talqin qilishiga qarab farqlanadi. Dj.Kellining shaxs konstruktlari nazariyasida kognitiv sodda va murakkab shaxslar tiplariga kiradigan shaxslar insonlarni har xil tushunushlarini keltirib o‘tgan. Biror narsa haqida ma’lumot olmoqchi bo‘lsa, insonning tasavvurlari oldingi tasavvurga qaraganda o‘zgarib turishi mumkin. Kognitiv sodda va murakkab shaxslar boshqalarni to‘g‘ri tushuna olishi, muloqotchanligi va intellektual topshiriqlarni bajara olishi bilan alohida harakterlanadi.

Psixologik tadqiqotlarda kognitiv uslublarning turli hil yo‘nalishlarda amalga oshirilgan ilmiy va amaliy tadqiqotlari kognitiv uslublarning o‘rnini yanada boyitishga xizmat qiladi. Kognitiv uslublarning turli hil jihatlarini quyidagi tadqiqotlarda ko‘rish mumkin: L.A.Jerdevaning “maktabgacha yoshdagi bolalarda xavotirlanish darajasining refleksiv-impulsiv xususiyatlari” mavzusidagi tadqiqotlari va xavotirlanishni keltirib chiqaruvchi ta’lim jarayonidagi qiyinchiliklarga impulsiv uslublarning ta’siri va bunga qarshi bolalarda refleksivlikni shakllantirish omilining aloqadorligini tadqiq etishi [5], S.A.Pecherskayaning “O‘quv jarayonida kognitiv uslublarning o‘quvchilar munosabatlariga ta’siri” mavzusidagi ishida o‘quvchilar o‘rtasida shaxslararo munosabatlarni yo‘lga qo‘yishda uslublar ta’sirining o‘rni ochib berilganligi [6], V.Yu.Xiskayaning “Oliy ta’limda birinchi bosqich talabalarining moslashuv jarayonida kognitiv uslublarning o‘zaro aloqalari” mavzusidagi ishida talaba ta’lim jarayoniga to‘laqonli moslashib ketishida kognitiv uslublarni o‘stirishga alohida ahamiyat qaratishi [7], N.V.Sherbakovaning “Siyosiy liderlarda kognitiv uslublarni aniqlashda psixolingvistik yondashuv” mavzusidagi tadqiqotlarida siyosiy liderlikni o‘stirishda tilning ichki qonuniyatlarini bilishi va uslublarning til bilan bog‘liq xususiyatlarini o‘zaro integratsiyalashuvining tadqiqi va Ye.L.Korobovaning “Shizofreniya kasalligi va kognitiv uslublar” doirasida amalga oshirilgan amaliy tadqiqot ishida shizofreniya kasalligiga

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

chalingan bemorlar kognitiv uslublari o‘rganilgan va qaysi uslublarning ta’siri natijasida shizofreniya kasalligiga sabab bo‘luvchi omillarning tahlili keltirib o‘tilgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, psixologik tadqiqotlarda kognitiv uslublarning asosiy yo‘nalishlari psixologiya sohasida amalga oshiriladigan tadqiqotlarning izchilligi va ko‘lamini ta’minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, kognitiv uslublarning ko‘rinishlarini bugungi davrdagi ahamiyati shaxsning psixologik xususiyatlarini o‘stirishga, igsonlarni bir-biridan farqlash imkoniyatini hosil qilishga, ta’lim jarayonidagi qiyinchiliklarni oldini olishga, kognitiv uslublar shakllanganligiga qarab kasbiy saralash ishlarini yo‘lga qo‘yishga va turli hildagi ma’lumotlarni to‘g‘ri tushunishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Русалов В,М. Когнитивная теория личности, Психология. Учебник для гуманитарных ВУЗов. – СПб.: Питер, 2003. – 656 с.
2. Дружинина В.Н. Психология. Учебник для гуманитарных ВУЗов. – СПб.: Питер, 2003. – 656 с.
3. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-еизд. – СПб.: Питер.2004. – 384 с.
4. Холодная М.А., Кострикина И.С. Особенности когнитивных стилей импульсивностъ/рефлективность и ригидность/гибкостъ познавательного контроля у лиц с высокими и сверхпороговыми значениями IQ//Психологический журнал, 2002.-№ 6. – С.72-82.
5. Жердева Людмила Алексеевна. Особенности проявлений когнитивного стиля “импульсивность-рефлексивность” у тревожных школьников: 19.00.13 Жердева, Людмила Алексеевна Особенности проявлений когнитивного стиля "импульсивность-рефлексивность у тревожных школьников (Младший школьный и подростковый возраста): Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 Москва, 2005 164 с.
6. Печерская Светлана Александровна. Влияние соотношения когнитивных стилей учителя и учащихся на эффективность учебного процесса: Дис ... канд. психол. наук: 19.00.07: Сочи, 1997.- 168 с.
7. Хицкая Виктория Юрьевна. Учет когнитивных стилей как средство адаптации студентов первого курса к обучению в вузе: Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 : Москва, 2002.- 135 с.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Jabbor Alisher Musirmon o’g’li**, dotsent PhD [**Джаббор Алишер Мусирмон ўғли**, доцент PhD], [**Jabbor M.Alisher** associate professor PhD,]; manzil: Toshkent, Yakkasaroy tumani, 41b-uy., [адрес: Ташкент, Яккасарайский район, дом 41B.], [address: 41B Yakkasarai district, Tashkent.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3.

Original paper

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INTEREST AND MOTIVATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES AMONG FUTURE DOCTORS

© M.A. Boboeva[1]✉
[1]Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: today, the implementation of a mentor-doctor system involving experienced specialists accountable for the quality of medical training is gaining relevance. This model helps to strengthen students' intrinsic motivation and supports their professional self-development.

AIM: the main aim of this study is to identify the psychological features of forming interest and motivation for professional activity among future doctors, as well as to analyze the development of clinical thinking and responsible self-awareness in medical students.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on the analysis of theoretical works by both Russian and international scholars, including A. Maslow, V.M. Zaitseva, and A.D. Donika. The study reviews motivation theories, professional self-determination, personality traits, and clinical education methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the results show that professional motivation in medical students is influenced by internal and external motivators, cognitive development, emotional stability, and practical exposure to real clinical settings. The use of personality-centered and practice-oriented teaching enhances students' responsibility and professional orientation.

CONCLUSION: professional motivation is a key factor in the effectiveness of medical students' educational activities. Clinical-based education supports the formation of self-reliant, critically thinking future doctors and promotes social and personal adaptation to the medical profession.

Keywords: education, interest, motivation, student, medicine, doctor, preparation, attraction, emotions.

For citation: M.A. Boboeva. (2025) 'Psychological features of interest and motivation for professional activities among future doctors', Inter education & global study, vol.3. (5(1)), pp.457–463. (In Eng).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРЕСА И МОТИВАЦИИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

© М.А.Бобоева[1]✉
[1] Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в настоящее время становится актуальным внедрение института врачей-наставников из числа опытных и квалифицированных врачей, несущих ответственность за качество подготовки студентов, что способствует развитию их профессионального самосознания.

ЦЕЛЬ: изучить психологические особенности формирования интереса и мотивации к профессиональной деятельности среди студентов медицинских вузов, а также выявить факторы, влияющие на развитие клинического мышления.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе проанализированы труды отечественных и зарубежных ученых (А. Маслоу, В.М. Зайцева, А.Д. Доника и др.), рассмотрены теоретические и практико-ориентированные подходы к профессиональной мотивации, формированию субъектности, коммуникативной направленности, клинического мышления.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что профессиональная мотивация студентов-медиков формируется под влиянием когнитивных, социальных, гуманистических и эмоциональных факторов. Особую роль играют практические занятия в клинической среде, взаимодействие с пациентами, а также использование методов субъектного и личностно-ориентированного обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: профессиональная мотивация будущих врачей является ключевым фактором успешной образовательной деятельности. Образовательный процесс, приближенный к реальной медицинской практике, способствует становлению будущих врачей как ответственных и компетентных специалистов.

Ключевые слова: образование, интерес, мотивация, студент, медицина, врач, подготовка, влечение, эмоции.

Для цитирования: М.А.Бобоева. Психологические особенности интереса и мотивации к профессиональной деятельности у будущих врачей.// Inter education & global study.2025. vol.3. №5(1). С. 457–463.

KELAJAKDAGI SHIFOKORLAR ORASIDA KASBIY FAOLIYATGA QIZIQISH VA MOTIVATSIYANING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

© M.A. Boboeva[1]✉
[1]Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: hozirgi kunda tibbiy oliy ta’lim muassasalarida malakali va tajribali shifokorlar orasidan “shifokor-mentor” institutini joriy etish orqali ta’lim sifatini oshirish dolzarb vazifalardan biridir. Bu yondashuv talabalarda o‘z kasbiy shaxsiy rivojlanishlariga rag‘bat uyg‘otadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – tibbiyot yo‘nalishidagi talabalar orasida kasbiy faoliyatga bo‘lgan qiziqish va motivatsiyaning shakllanishi va rivojlanishining

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3.

psixologik xususiyatlarini aniqlash, shuningdek, ularning klinik tafakkurini shakllantirishdagi omillarni aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda rus va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, xususan A. Maslou, V.M. Zaytseva, A.D. Donika, Rean A.A. va boshqalarning nazariy qarashlari asosida ta'limda motivatsiya va kasbiy yo'naltirilganlik muammolari tahlil qilindi. Klinik tayyorgarlik, o'zini anglash, kasbiy o'zlashtirishga doir yondashuvlar o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tibbiyot talabalari orasida kasbiy motivatsiyaning shakllanishi bir qator omillar bilan bog'liq: ichki va tashqi motivlar, o'z-o'zini anglash, o'z faoliyatini tahlil qilish qobiliyati, klinik sharoitlarda bevosita amaliyot olib borish orqali mustahkamlanadi. Ta'limda sub'ektiv, amaliy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar samarali ekani aniqlandi.

XULOSA: kasbiy motivatsiya tibbiyot oliygohlarida talabalarning o'quv faoliyatining samaradorligini ta'minlovchi muhim omildir. Klinik muhitda olib boriladigan o'qitish talabalarda mustaqil fikrlovchi va mas'uliyatli shifokor sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, qiziqish, motivatsiya, tibbiyot, shifokor, tayyorgarlik, his-tuyg'ular, kasbiy o'sish.

Iqtibos uchun: M.A. Boboeva. Kelajakdagi shifokorlar orasida kasbiy faoliyatga qiziqish va motivatsiyaning psixologik xususiyatlari.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №5(1). B. 457–463.

Currently, the introduction of a new principle of training specialists by organizing the Institute of Doctors-Educators from among experienced and qualified doctors who bear material and moral responsibility for the quality of training of a particular specialist will be relevant. Only doctors who have undergone special training in pedagogy and psychology can have the right to get the title of "doctor mentor". The title of mentor is an additional factor in students' motivation to constant personal professional self -education.

Motives are what encourages and directs human activities. Psychologists believe that a number of reasons that cause the student's activity can act as a motive, namely: interest, attraction, emotions that attracts the goal, the possibility of communication, obtaining recognition. Without motives, any activity, including educational, will never be effective. According to the theory of motivation A. Oil, a person is motivated in his life with the needs from paramount to high -level. First of all, a person seeks to satisfy the primary physiological needs. Only after the implementation of the basic physiological motivations does the need to satisfy more conscious needs appear: knowledge, understanding, self -actualization. In the future, these professional motivations form clinical thinking. The awareness of his role and responsibility in resolving life issues leads to the development of a wide range of psychological reactions: confusion, stress, depression, rejection of incompetence in his professional sphere, fear of possible failure

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3.

in it. Such a response is associated with both the lack of academic knowledge and the non -systematization of knowledge, and the inability of the practical use of the existing theoretical base.

The relevance of studying the motivation for choosing a doctor's profession is due to the fact that the professionalization, the formation of a professional specialist begins from the moment of choosing a profession. The motivation for choosing a profession directs and regulates behavior, determines the degree of activity and personal interest of students in learning. Values are a guideline of professional and social activity, facing the achievement of humanistic goals important for society (personal, professional, universal). The word "motivation" is used in modern psychology in a double sense: as a system of factors that determine behavior, and as a characteristic of a process that stimulates and maintains behavioral activity at a certain level. More often the first meaning of the concept is used, and motivation, respectively, is understood as a set of causes of a psychological nature explaining the behavior of a person.

In the works of O. S. Grebenyuk, A. A. Reana and others, the determining role of motivation in ensuring the success of students' educational activities is emphasized. Turning to the analysis of the problem of motivation, it is necessary to note the ambiguity of the interpretation of its definition of K. Madsen, X. Hekhausen and others, which determines many approaches to the allocation of its structural components (A. N. Leontyev, V. G. Leontiev, etc.) of the mechanisms (V.K. Vilunas, E.P. Ilyin, etc.). The private type of motivation, which determines the orientation of the personality of students to master professional activity, is their professional motivation F. Herzberg, V.I. Kovaleva, V.D. Shadrikova and others.Traditionally, in Russian science, the development of professional motivation of students was studied in the context of studying educational motivation, the ratio of cognitive and professional motivation, and professional self - realization. At the same time, the objects of the study were: the motivational sphere of the personality of L.I. Bozhovich, R.I. Tsvetkova and others. Educational and professional motives N.V. Komusova, M.G. Rogov et al. Professional orientation L.A. Heads and P.A. Shavir and others. Psychological and pedagogical conditions for the development of professional motivation of students in the process of learning at the university (H.A. Bakshaeva, A.A. Verbushkoy, P.I. Meshkov, etc.).

The presence of a significant number of works devoted to the problem of medical education is due to the high level of social significance of medical activity, the difficulty of mastering it (V.A. Averin, L.P. Urvantsev, V.A. Utryev, etc.). However, despite the fact that in the studies the analysis of the problems of the professionally important qualities of students of the Medical Academy (because Bugaeva, A.P. Vasilkov, etc.), their personal characteristics (S.A. Liger, T.V. Rumyantseva, etc.), the development of professional motivation of medical students, have not been studied, is quite widely presented. The study of various aspects of the phenomenon of the motivation of future doctors is carried out in the context of determining the features of their educational motivation (V.I. Meshkov, V.I. Shkurkin, etc.), the required-motivational sphere (H.H. Demidenko, I.V.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3.

Korovin, etc.), professional orientation (N.Yu. Yesenkova, etc.), and the requirements of the communicative orientation (S.A. Somova), motives for choosing medical activities (V.M.Zaitseva), etc.

According to V.M. Zaitseva is the dominant significance of the factor of medical and professional motivation is characteristic of students with a strong nervous system, while the communicative-dietitian orientation is of the greatest significance for students with a weak nervous system. For the motivational sphere of students with a weak nervous system, the number of connections between motifs and their great tightness is characteristic compared to students with a strong nervous system. The degree of severity of students of a medical university educational and professionally important personal properties was revealed, their relationship with the success of learning was determined, as well as with the structure of motives for choosing a medical specialty and medical activity as the conditions of self -development and self -realization of the individual.

According to A.D.Donika, the success of professional medical activity is largely determined by the medical and psychological determinism of the PZK complex, the priority value in which are individually typological and personal characteristics of a specialist. Most medical students at all stages of training at the university basic morphofunctional indicators correspond to gradations “below the average”. The state of the psycho -emotional sphere of students is characterized by a low level of motivation of achievements, a high hostility index, emotional instability, a high level of personal and reactive anxiety.Our works determine all the tasks of training the future doctor of a specialist: prepare the student for the right personal representation of himself as a specialist, to adjust the algorithm of the behavior of a person with knowledge and skills in the chosen profession; form the optimal psychological climate of communication with patients and work colleagues; immerse students in the atmosphere of intellectual activity, which is extremely close to the professional practical work of a doctor in the recognition of diseases and the treatment of patients; create a dynamically changing picture, depending on the correct and erroneous actions and solutions; carry a responsible educational function; the ability to conduct differential diagnosis in the shortest way, over the minimum period of time and prescribe the optimal tactics of treatment with the simplest and most affordable methods of treatment.

An important point in this approach to the formation of a student’s clinical thinking is direct access to the patient and the continuity of observation. This creates a psychological atmosphere of trust, the development of creative abilities and clinical thinking of the future specialist doctor. The analysis showed that the use of this type of training creates the greatest motivation for activating the conscious social and personal adaptation of the future doctor. Despite the need for a great self -discipline of students, with this version of work, most of them expresses a desire to work according to this methodology as the most effective model of self -learning, which allows you to prepare an independent, thinking doctor of a specialist.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3.

The professional motivation of future doctors is considered by us as a process of forming motives that determine the desire of students to master medical activity and determine their activity to restructure the individual in accordance with the requirements of medical activity. The professional formation of medical students in the process of studying at the university is carried out in the direction of the transition from educational activities aimed at mastering medical information, to quasi-professional activity that model and forms a system of medical skills, and then to educational and professional activities implemented through the use of a clinical training method. In this regard, students' educational activities are motivated and determined by a combination of cognitive, utilitarian, general social motives, self -improvement and self -affirmation, including professional motives. Particular importance in the formation of the personality of the future doctor is acquired by social, humanistic motifs, motives of self -realization.

A necessary condition for ensuring the success of their educational activity is also the optimal level of motivation for achieving success, determining their activity, perseverance in achieving educational goals, as well as the formation of self -regulation processes that ensure the setting of goals (educational and professional), the development of a program for their implementation, determining the criteria for the effectiveness of educational activity. The main purpose of the training of future doctors should be not only the process of gaining knowledge and practical skills, but also a socially personal adaptation to professional activity, which requires personified teaching methods using available forms of problem, developing and collective learning with a possible increase in the terms of training. The rational training of doctors is training in the conditions of clinical bases, where clinical and professional and pedagogical activities are directly carried out by university teachers, which in the graduation period is academically and pedagogically justified. Practical medical experience, along with the pedagogical training of these specialists, allows us to adjust the motivation for the choice of specialty by future professional doctors.

Professional motivation for future doctors is a factor that ensures the effectiveness of their learning activities at the university. The development of professional motivation of future doctors will be successful if this process is aimed at bringing the structure of their professional motivation in accordance with the characteristics of educational and medical activity, the assessment of its formation will be carried out on the basis of internal and external criteria, as well as the levels of its development. In the process of professional training of future doctors, the features of the professional motivation of students of doctors of various training courses will be taken into account, as well as its types are highlighted. In the educational process of the medical university, a comprehensive program will be implemented, based on the application of technologies and principles of subjective, practical-oriented, personality-oriented approaches.

REFERENCES | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO‘YXATI

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3.

1. Гребенюк О. С. Основы педагогики индивидуальности. Калининград: Янтарный сказ, 2000. 572 с.
2. А.Д.Доника. Комплексный анализ формирования профессионально значимых качеств у студентов медиков. автореф. дис. канд. пед. наук., Волгоград – 2005.
3. В.М. Зайцева. Взаимосвязь индивидуально -психологических особенностей личности студентов и мотивов в выборе врачебной специальности. автореф. дис. канд. пед. наук., Москва - 2004
4. А.Маслоу Мотивация и личность. 3-е изд. / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – С. 352. 5. Немов, Р.С. Психология: в 3 т. – М., 2013. – Т. 1. Общие основы психологии.
5. Орлов Ю. М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза. М., 2013. 597 с.
6. Пчелина, И.В. Профессиональная ориентация в подготовке врачей: учебно-методич. пособ. / И.В. Пчелина, В.Г. Дьяченко. – Хабаровск, 2004.
7. Реан А. А. Психология и педагогика. СПб.: Питер, 2002. 432 с
8. Соловьева С. Л. Индивидуальные психологические особенности личности врача. СПб.: ГОУ ВПО, 2001. 55 с.
9. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. СПб.: Питер, 2003. 860 с.
10. Аскарова, Н. А., & Сайфуллаева, З. И. (2021). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ. 17December, 2021, 30.
11. Umarkulova, Z. D., & Askarova, N. A. (2025). Tibbiyot oliygohlari talabalarida psixik salomatlik muammolari va ularga psixologik yordam ko‘rsatish ishlari. Inter education & global study, (3), 718-726.
12. Абдуллаев, А., & Аскарова, Н. А. (2025). Психологические факторы в работе хирурга: влияние на профессиональную деятельность и пациента. Academic research in educational sciences, (Conference), 113-117.
13. Abdivalievna, A. N., & Nuriddinovna, I. N. (2022). Psychological features of emotional stress in medical students. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 1(4), 255–257.
14. Askarova Nargiza Abdivalievna, & Boymurodova Xolisa Rahmonqul qizi. (2023). Factors of Psychosomatic Diseases in School Children. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices, 1(1), 65–67.

AUTHORS INFO [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT]

✉**M.A. Boboeva**, teacher [**М.А.Бобоева**,преподаватель], [**M.A. Boboeva** o‘qituvchi]; address: Tashkent Medical Academy 100109, Tashkent, Uzbekistan Farabi street 2, [адрес: Ташкентская медицинская академия 100109, Ташкент, Узбекистан, ул. Фараби, 2], [manzil: Toshkent tibbiyot akademiyasi 100109, Toshkent, O‘zbekiston, Farabi ko‘chasi, 2].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

XORIJIY TILLARNI O‘ZLASHTIRGAN TALABALARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINING TARKIBIY QISMLARI

© M.G. Miliyeva[1]✉

[1]O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada xorijiy tilni egallagan talabalar o‘ziga xos psixologik xususiyatlari hamda ingliz tilini o‘rganish jarayonida shakllanadigan kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari tahlil qilingan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi – xorijiy tillarni o‘zlashtirgan talabalar psixologik xususiyatlarini aniqlash hamda ularda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish omillarini ko‘rsatishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida psixolog olimlarning ilmiy qarashlari, xorijiy tillarni o‘qitishning samaradorligi, kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari haqidagi adabiyotlar, ilmiy maqolalar va tadqiqot ishlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, xorijiy tilni o‘rganayotgan talabalar til kompetensiyasining lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv, strategik, ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy tarkibiy qismlarini o‘zlashtirish orqali kommunikativ salohiyatlarini oshiradilar. Bu jarayonga ta’lim metodikasi, psixologik xususiyatlar va ijtimoiy omillar sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari xorijiy tilni o‘zlashtirishda kommunikativ kompetensiya tarkibiy qismlarini shakllantirish, psixologik omillarni hisobga olgan holda ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: xorijiy til, kommunikativ kompetensiya, psixologik xususiyatlar, ta’lim metodikasi, lingvistik komponent, sotsiolingvistika, madaniyatlararo muloqot.

Iqtibos uchun: Miliyeva M.G. Xorijiy tillarni o‘zlashtirgan talabalarning kommunikativ kompetensiyasining tarkibiy qismlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.464–470.

КОМПОНЕНТЫ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ, ВЛАДЕЮЩИХ ИНОСТРАННЫМИ ЯЗЫКАМИ

© М.Г. Милиева[1]✉

[1] Узбекский государственный университет мировых языков, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются психологические особенности студентов, владеющих иностранными языками, а также компоненты

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

коммуникативной компетенции, формирующиеся в процессе изучения английского языка.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить психологические характеристики студентов, изучающих иностранные языки, и определить ключевые компоненты, способствующие формированию коммуникативной компетенции.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы научные труды и публикации психологов и педагогов, посвящённые особенностям изучения иностранных языков, а также структуре коммуникативной компетенции.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что в процессе обучения иностранному языку формируются такие компоненты коммуникативной компетенции, как лингвистическая, социолингвистическая, дискурсивная, стратегическая, социокультурная и социальная компетенции. Эффективность усвоения зависит от индивидуальных психологических особенностей студентов, методов преподавания и образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование подтвердило важность формирования структурных компонентов коммуникативной компетенции в процессе изучения иностранного языка с учетом психологических факторов и педагогических условий.

Ключевые слова: иностранный язык, коммуникативная компетенция, психологические особенности, методика обучения, лингвистическая компетенция, социолингвистика, межкультурная коммуникация.

Для цитирования: Милиева М.Г. Компоненты коммуникативной компетенции студентов, владеющих иностранными языками.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С. 464–470.

COMPONENTS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE SPEAKERS STUDENTS

© Muattar G. Miliyeva[1]✉
[1]Uzbek State University of World Languages, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the psychological characteristics of students who have acquired foreign languages and explores the components of communicative competence developed during the process of learning English.

AIM: the main aim of the study is to identify the psychological traits of students mastering foreign languages and to determine the key factors that contribute to the development of their communicative competence.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature and research works by psychologists and educators focusing on foreign language acquisition and the structural components of communicative competence.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that students learning foreign languages develop several components of communicative competence, including linguistic, sociolinguistic, discourse, strategic, socio-cultural, and social competencies. These developments are influenced by teaching methods, psychological characteristics, and socio-educational factors.

CONCLUSION: the study confirmed that forming structural components of communicative competence is essential for effective language acquisition and that considering psychological and pedagogical factors enhances the learning process.

Keywords: foreign language, communicative competence, psychological traits, teaching methodology, linguistic component, sociolinguistics, intercultural communication.

For citation: Muattar G. Miliyeva. (2025) 'Components of communicative competence of foreign language speakers' students', Inter education & global study, 5(1), pp. 464–470. (In Uzbek).

Bugungi kunda xorijiy tillarini o'rganish bir necha yillar oldingiga nisbatan butunlay farq qilmoqda. Xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan talab doirasi esa har qachongidan ham yuqori. Ayniqsa, ingliz tili xalqaro tijorat, ilm-fan va texnologiya tiliga aylanib, bugungi kunda ushbu tilning nufuzi boshqa tillarga qaraganda balandroq ekanligi hech birimizga sir emas. Shu sababdan, respublikamiz ta'lim tizimida ingliz tilini samarali o'qitish, talaba yoshlarni xorijiy til savodxonligini oshirish borasida bir qancha islohotlar amalga oshrilib kelinmoqda. Ulardan biri ustoz-shogird munosabatlari ajdodlarimizning azaliy an'analaridan biri hisoblanadi va ushbu ananadan yosh avlodni tizimli kamolotga yetqazishda foydalanib kelingan. Xususan xorij tillarini o'qitish sohasida bu munosabatlarning nechog'li muhim va dolzarbliligini ko'rish mushkul emas.

Bilamizki, talaba yoshlar xorijiy tillarni o'rganish istagida ma'lum bir motivatsiya mavjudligini. Dastlab, talaba yoshlarga maktab ta'limidagi ingliz tili o'qituvchisi xorijiy tillarni o'rganishga qiziqtira olgan bo'lishi mumkin, lekin keyinchalik o'quvchi shaxs kasb tanlash jarayonlarida albatta, qaysidir xorijiy tillarga o'z munosabatini bildiradi.

Har qanday chet tillarini o'rganayotgan talaba yoshlarni fikrlash doirasi o'zgarib borishi haqida aytib o'tadi, to'g'ri talaba yoshlar fikrlashi kengayib borishi, uning ijodkorligini oshirish maqsadga muvofiqdir. Biroq o'z millatimiz qadriyatlaridan voz kechmagan holda bu jihatlarni an'anaviy metodlar bilan uyg'unlashtirish juda o'rinlidir. Buning isboti sifatida ko'rishimiz mumkinki, Professor Jamol Jalolov fikrlariga ko'ra, chet tili o'qitish metodi deyilganda, chet tili o'rgatishning amaliy, umumta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta'minlovchi muallim va o'quvchi faoliyatining majmuasi tushuniladi[37].

Psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni tasdiqladiki, tillarni o'rganish miyaning eng murakkab, "ijro etuvchi" funksiyalari uchun javob beradigan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sohalarini rivojlantiradi. Bular, masalan, turli vazifalarni almashtirish, rejalashtirish, fikr yuritish, muammolarni hal qilish, axborotni filtrlashkabi jarayonlar asoslab o‘tilmoqda. Shu jumladan, chet tilini o‘rganish inson xotira va tafakkurni rivojlantiradi, insonning ichki dunyosini boyib borishini ta’minlaydi, ona tilining milliy madaniyati va xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi hamda stereotiplar yo‘q qiladi degan ilmiy fikrlarni ilgari suradi.

G.A.Guseinovaning “Chet tilini o‘rganish uchun psixologik shartlari” ilmiy maqolasida zamonaviy dunyoda chet tillari tobora muhim ahamiyat kasb etishi, ularni o‘rganish madaniyatlararo muloqotni muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy shartlaridan biriga aylanib borishi va lingvistik o‘ziga xoslikni shakllantirish vositasi sifatida ishlaydi deb ta’kidlab o‘tgan. Xorijiy tillarini o‘rganish jarayoni va uning samaradorligini oshirish uchun tegishli shart-sharoitlar shaxsning psixologik xususiyatlari katta ta’sir ko‘rsatadi [1].

G.N.Gabdraxmanova, V.N.Buzina, E.F.Vanderlik, E.P.Ilin, E.K.Feshchenko ingliz tilini o‘rganishga oid ilmiy tadqiqotlarida, xorijiy tillarini o‘rganish nafaqat o‘qituvchi faoliyatining uslubi va mazmuniga bog‘liq, balki talabalarining shaxsiy psixologik xususiyatlariga, shuningdek ularni o‘rganish jarayoniga ta’sir qiluvchi ijtimoiy-psixologik omillarga ham bog‘liq - degan ilmiy fikrlarini berib o‘tgan [2].

I.A.Zimnaya o‘z tadqiqotida “...Chet tilini o‘qitishga shaxsiy-faollik yondashuvi kitobida muhokama qilingan, shubhasiz, bugungi kunda chet tilini o‘qitish psixologiyasining asosini tashkil etuvchi asosiy muammolarni tanlashni ham belgilab berdi” [2].

I.A.Zimnaya va J.C.Vigotskiylar ilmiy ishlarida, xorijiy tilning o‘quv predmeti sifatida o‘ziga xos xususiyatlari va uni o‘zlashtirish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlarini ona tilini o‘zlashtirish jarayoni bilan taqqoslaganda tahlil qilib, “ona tili, birinchi navbatda, shaxsning ijtimoiy tajribasi va shundan keyingina ushbu funksiyani bajarish bilan birga o‘z fikrlarini ifoda etish vositasidir” deb ta’kidlaydi [3].

N.V.Evdoksina “Texnika oliy ta’lim muassasalarida talabalarning psixologik xususiyatlari” nomli ilmiy maqolasida texnika sohasidagi talabalarda o‘ziga ishonchni, kasbiy kompentenlikning va boshqada kognitiv jarayonlarning rivojlanishi haqida ilmiy xulosalar bergan [3].

Ta’lim muassasalarida talaba yoshlarga ingliz tilini o‘qitishning asosiy maqsadi chet tilida muloqot qilishga tayyorlashdir. Pedagoglar talaba yoshlarni har tomonlama xorij tillarni o‘zlashtirishga yordam qiladi, shu bilan birga talabalarda psixologik o‘ziga xoslik rivojlanib borishiga ham imkon yaratiladi. Ta’lim jarayonida ingliz tilini o‘rganayotgan talabalarda o‘qitish metodikasida quyidagi kommunikativ kompetensiyaning quyidagi tarkibiy qismlari ajratiladi:

Lingvistik kompetensiya: matn grammatik qoidalardan foydalangan holda mazmunli bayon qilish uchun birlashtirilgan leksik birliklardan iborat (masalan, matndan yangi so‘zlarni yozish, lug‘at tuzish matn uchun);

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Muloqot holati va muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy rollariga qarab adekvat lingvistik shakl va vositalardan foydalanish qobiliyatini aks ettiruvchi sotsiolingvistik kompetensiya (masalan, yangi so‘zlar bilan iboralar yoki jumlalar yaratish, ma’nosiga mos keladigan so‘zlarni kiritish);

Diskursiv kompetensiya, ya’ni yaxlit, izchil va mantiqiy bayonotlarni tushunish va qurish qobiliyati (masalan, muammoli masalalar bo‘yicha o‘z fikringizni bildirish, qisqa xabarlar berish);

Strategik kompetensiya, ya’ni aloqa amalga oshmasa, qo‘llaniladigan og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan vositalar.

Ijtimoiy-madaniy kompetensiya, ya’ni ona tilida so‘zlashuvchilarning madaniy xususiyatlarini, ularning odatlari, an’analari, xulq-atvor me’yorlarini bilish, ularni tushunish va muloqot jarayonida foydalanish qobiliyati;

Ijtimoiy kompetensiya: boshqalar bilan muloqot qilish, talabalar muammo bo‘yicha o‘z fikrlarini bildirishdan qo‘rqmasliklari uchun qulay muhit yaratish qobiliyati [3].

V.V.Ryjov o‘z ilmiy tadqiqotlarida “Chet tilini bilish til qobiliyatining psixologik omillarini har tomonlama hisobga olishga asoslanishi kerakligini o‘rgangan. Bu omillarning o‘zini kengroq tushunishdan kelib chiqish va ularni shaxsiy xususiyatlarning yaxlit tizimida izlash muhimdir. Ushbu muammolarni hal qilishning mavjud yondashuvlarida bir nechta omillar guruhlari aniqlanadi [3].

1.Ta’lim jarayonining tuzilishi, chet tilini o‘qitish metodikasi va o‘qituvchining shaxsiyati bilan bog‘liq bo‘lgan umumiy pedagogik va uslubiy qo‘llanmalarga bog‘liqligi;

2.Ijtimoiy-psixologik jihatdan o‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning tabiati, o‘quv guruhi ichidagi muloqot, ta’lim o‘zaro ta’sirining psixologik iqlimi va uni boshqarish.

3. Individual psixologik jihatdan kognitiv psixik jarayonlar tizimi, motivatsiya va mavzuga munosabat, muloqot qobiliyatlari va malakalari, ayrim umumiy shaxsiy xususiyatlarni hisobga olish zarurdir [4].

T.M Shepelenkoning tadqiqoti talabalarda ikkinchi tilni o‘rganish jarayoni ba’zida paydo bo‘ladigan turli xil psixologik to‘siqlari haqidagi va uni bartaraf etish strategiyalarini aniqlashga qaratilgan. Talabalar chet tilini o‘zlashtirish samaradorligi o‘qituvchining o‘quv materialini taqdim etish va faollashtirishda to‘g‘ri metodikadan foydalanish qobiliyatiga ham bog‘liq ekanligini aytib o‘tgan [6].

Ye.I.Chaplina tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda talabalarga chet tilini o‘rgatishda yuzaga keladigan psixologik to‘siqlarni bartaraf etish strategiyalarining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish lozim deb ta’kidlab o‘tgan [5].

V.I.Repina ilmiy tadqiqotlarida talabalarning chet tilidagi muloqotdagi to‘siqlarni aniqlash, ilmiy asoslash va tajriba tayyorgarligini shakllantirish uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratish lozim deb ta’kidlab o‘tgan [3].

A.E.Kenjaboev, J.A.Kenjaboevlarning “Xorijiy tillarni o‘rgatishda pedagogik texnologiyalar” ilmiy maqolasida boshlang‘ich sinflarda xorijiy tillarni o‘qitishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati va qo‘llanishi haqida fikr yuritilgan. Ta’lim jarayonida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

interfaol usullar va uni amalga oshirishda o‘qituvchida mavjud bo‘lishi kerak bo‘lgan kompetensiya haqida tavsiyalar berilgan[6].

Xulosa. Tadqiqotlardan olingan asosiy xulosalar shundan iboratki, xorijiy tillarni o‘zlashtirgan talabalarning o‘ziga xos psixologik xususiyatlari ta’lim olish jarayonlarida, chet tiliga bo‘lgan munosabatlarda va o‘qituvchilar olib borgan mashg‘ulotlarda o‘ziga xos tarzda rivojlanib boradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Гусаенова Г.А. Чет тилини ўрганиш учун психологик шартлари// Образование и воспитани. 2020. №3(29) С 84-85.
2. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе, М.: Просвещение, 1991. - 222с.
3. Miliyeva Muattar Gaffarovna. Talabalarda xorijiy tillarni o‘qitishning muvaffaqiyatini belgilovchi psixologik omillar. PhD dissertatsiyasi 2024. https://library.ziyonet.uz/book/131325
4. Милиева Муаттар Гаффаровна О психолингвистике и нейролингвистике билингвизма // Вопросы науки и образования. 2018. №8 (20). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/o-psiholingvistike-i-neyrolingvistike-bilingvizma (дата обращения: 21.05.2024).
5. Miliyeva Muattar Gaffarovna. (2023). Influence of Bilinguism on Socio-Cognitive Personal Development. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 19, 61–64. Retrieved from https://www.zienjournals.com/index.php/zjssh/article/view/3765
6. Muattar Gaffarovna Milieva General characteristics of training as a multifunctional method // Academic research in educational sciences. 2023. №TMA Conference. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/general-characteristics-of-training-as-a-multifunctional-method (дата обращения: 21.05.2024).
7. Милиева Муаттар Гаффаровна Исторические предпосылки психолингвистики // Вопросы науки и образования. 2018. №6 (18). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-predposylki-psiholingvistiki (дата обращения: 21.05.2024).
8. Милиева Муаттар Гаффаровна Психолингвистические аспекты восприятия устной речи (зависимость восприятия от речевых характеристик говорящего) // European research. 2018. №1 (35). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/psiholingvisticheskie-aspekty-vospriyatiya-ustnoy-rechi-zavisimost-vospriyatiya-ot-rechevyh-harakteristik-govoryaschego (дата обращения: 21.05.2024).
9. Абиева, Ю., & Милиева, М. (2024). Технологические компоненты системы формирования нравственной культуры учителя. Наука и инновации, 1(1), 59–62. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/ilm-fan-va-innovatsiya/article/view/32710

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

10. Милиева, М. (2023). Psixologiyada motivatsiya muammosiga yondashuvlar . Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 132–134. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/digitalization-modern-education/article/view/24702
11. Anjim Karamaddinovna Shamshetova, Pokiza Shamsiyevna Isamova, & Muattar Gaffarovna Milieva. (2023). ECOLOGICAL CRISES AND POPULATION PSYCHOLOGY. International Journal of Pedagogics, 3(05), 4–10. https://doi.org/10.37547/ijp/Volume03Issue05-02
12. Muattar Gaffarovna Miliyeva, 2024. THE POWER OF BODY LANGUAGE. HOW TO LEARN TO SPEAK BODY LANGUAGE. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. 4, 11 (Nov. 2024), 32–37. DOI:https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume04Issue11-06.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Miliyeva Muattar Gaffarovna**, pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti v.b. [**Милиева Муаттар Гаффаровна**, и.о. доцент кафедры педагогики и психологии], [**Miliyeva Muattar Gaffarovna** acting associate professor of the department of pedagogy and psychology,]; manzil: Toshkent shahri. Kichik halqa yo`li ko`chasi G9-A 21-uy, [адрес: Город Ташкент. Малая Кольцевая улица G9-a 21], [address: The city of Tashkent. Malaya Koltsevaya Street G9-a 21]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

PSIXOLOGIK STRESS VA UNING INSON ORGANIZMIGA TA'SIRI

© N.Sh. Urinova[1]✉

[1] Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti, Farg 'ona, O 'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: raqamli texnologiyalar tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan hozirgi davrda chet tillarini, jumladan nemis tilini o'qitishda sun'iy intellekt (SI) va zamonaviy informatsion texnologiyalar (ZIT) imkoniyatlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.

MAQSAD: sun'iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta'lim shaklida samarali o'qitish metodikasini ishlab chiqish va baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tajriba-sinov mashg'ulotlari, onlayn platformalar, sun'iy intellektga asoslangan o'quv dasturlar, testlar, kuzatuv, so'rovnoma va pedagogik tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: sun'iy intellekt asosida qurilgan mashg'ulotlar interaktivlikni oshirib, talabalar mustaqil ishlashini kuchaytirdi.

XULOSA: sun'iy intellekt va zamonaviy texnologiyalarni nemis tilini o'qitishda aralash shaklda qo'llash ta'lim sifatini oshiradi, talabalarda tilni mustaqil o'rganish malakasini rivojlantiradi va ta'lim samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, informatsion texnologiyalar, aralash ta'lim, nemis tili, metodika, raqamli ta'lim.

Iqtibos uchun: Urinova N. Sh Psixologik stress va uning inson organizmiga ta'siri.// Inter education & global study. 2025. №5(1). B.471–476.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ СТРЕСС И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

© Н.Ш. Уринова[1]✉

[1]Ферганский медицинский институт общественного здравоохранения, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях стремительного развития цифровых технологий актуальной становится интеграция искусственного интеллекта (ИИ) и современных информационных систем в процесс обучения иностранным языкам, в частности немецкому языку.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ЦЕЛЬ: разработка и оценка методики преподавания немецкого языка в смешанном формате с использованием ИИ и современных цифровых технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались экспериментальные занятия, онлайн-платформы, ИИ-программы, тестирование, анкетирование, педагогическое наблюдение и анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: применение ИИ повысило интерактивность занятий и усилило самостоятельность обучающихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция ИИ и цифровых технологий в преподавание немецкого языка в смешанном формате значительно повышает качество обучения и способствует развитию самостоятельности у студентов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, информационные технологии, смешанное обучение, немецкий язык, методика, цифровое образование.

Для цитирования: Уринова Н.Ш. Психологический стресс и его влияние на организм человека// Inter education & global study.2025. №5 (1). С. 471–476.

PSYCHOLOGICAL STRESS AND ITS EFFECT ON THE HUMAN ORGANISM

© Nodira Sh. Urinova[1]✉
[1] Fergana Public Health Medical Institute, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in today's rapidly evolving digital environment, integrating artificial intelligence (AI) and modern information technologies into foreign language teaching, particularly German, has become a pressing educational trend.

AIM: to develop and evaluate a methodology for teaching German through a blended learning model that incorporates AI and modern digital technologies.

MATERIALS AND METHODS: the study employed experimental lessons, online platforms, AI-based applications, tests, surveys, observation, and pedagogical analysis.

DISCUSSION AND RESULTS:AI-supported sessions increased interactivity and student autonomy.

CONCLUSION: blending AI and digital tools into German language instruction significantly improves educational outcomes, supports independent learning, and enhances overall teaching quality.

Keywords: artificial intelligence, information technology, blended learning, German language, methodology, digital education.

For citation: Nodira Sh. Urinova. (2025) 'Psychological stress and its effect on the human organism', Inter education & global study, №5(1), pp.471–476. (In Uzbek).

Sun'iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta'lim shaklida o'qitish metodikasi bugungi kunda chet tillarni o'rganish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jarayonida eng dolzarb masalalardan biri sifatida qaralmoqda. Ta'lim sohasida sodir bo'layotgan globallashuv, raqamli axborot almashinuvi va innovatsion texnologiyalarning keskin rivojlanishi sababli, chet tillarini o'rganuvchilarga qo'yiladigan talablar ham o'zgarib bormoqda. Xususan, nemis tili ham jahon miqyosida yetakchi kommunikatsion vositalardan biriga aylanishi bilan birga, uni o'rgatuvchi pedagoglarda yangicha metodik yondashuvlar, ta'lim dasturlariga zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish kabi mas'uliyatli vazifalarni yuzaga keltiradi. Aralash (blended) ta'lim shakli an'anaviy auditoriya darslarini onlayn darslar yoki masofaviy metodlar bilan uyg'unlashtirib, talabalar faolligini oshirish, o'quv jarayonini moslashuvchan qilish, individuallashtirilgan yondashuvni ta'minlash hamda o'quv jarayonini raqamli texnologiyalar bilan boyitish imkonini beradi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari ko'plab sohalar singari ta'lim jarayoniga ham jadal sur'atlarda kirib kelmoqda. Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan o'qitish platformalari, ma'lumotni tahlil qilish va qayta ishlash tizimlari, suhbatbotlar, ovoz tanish dasturlari, matnni avtomatik tarjima qilish ilovalari ta'lim jarayonini samarali boshqarish va ko'maklashishda katta ahamiyat kasb etadi. Nemis tili kurslarida bu kabi zamonaviy AI vositalaridan foydalanish til o'rganuvchilarning nutqiy ko'nikmalarini tezroq rivojlantirish, so'z boyligini kengaytirish, talaffuzni to'g'rilash hamda alohida topshiriqlarni individuallashtirib berish imkoniyatini yaratadi. Masalan, nemis tiliga xos fonetik xatoliklarni aniqlash va ularni real vaqt rejimida to'g'rilash orqali talabalar o'zlari ustida faol ishlay boshlaydi. Bu esa qo'shimcha pedagogik kuch va vaqt tejalishiga xizmat qiladi hamda tinglovchining mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini mustahkamlaydi.

Aralash ta'lim modelining afzalliklaridan biri shundaki, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro hamkorlik turli shakllarda kechadi. An'anaviy darslarda bevosita muloqot qilish, talaffuz, grammatik tahlil, nutqiy mashqlarni birgalikda bajarish alohida o'rin tutadi. Shu bilan birga, onlayn platformalar va sun'iy intellekt vositalari yordamida talabalar mustaqil ravishda mashq bajarishi, topshiriqlarni bajarish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelganda avtomatik tahlil tizimlari yoki chatbotlardan ko'mak olishi mumkin. Bu yondashuv pedagogning vaqtini tejab, dars jarayonini ko'proq ijodiy faoliyat va interaktiv muhokamalar bilan boyitish uchun zamin yaratadi. Shuningdek, o'qituvchi sun'iy intellekt bazasida to'plangan natijalarni tahlil qilib, har bir talabaga mos yondashuvni topishi, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilashi va o'qitish strategiyasini qayta ko'rib chiqishi mumkin bo'ladi.

Aralash ta'lim shakli ko'p hollarda "flipped classroom" (teskari sinf) tamoyili bilan uyg'unlashadi. Bu degani, talabalar darsga kelishdan oldin onlayn platformada mavzuni o'zlashtirib, nazariy materiallar bilan tanishadi, sun'iy intellekt tomonidan taklif etilgan mashqlarni bajaradi. Auditoriya mashg'ulotlari esa o'qituvchi ko'magida, asosan, qiyin masalalarni muhokama qilish, suhbatlar, nutqiy o'yinlar, erkin muloqot va ijodiy topshiriqlarga ajratiladi. Natijada dars vaqti an'anaviy "ma'ruza – tinglash" shaklidan samarali mashq va tahlilga ko'proq yo'naltiriladi. Bu jarayonda nemis tili o'qituvchisi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘zining yordamchisi sifatida sun’iy intellekt dasturlaridan foydalanib, talabalarning ta’lim faoliyatini izchil nazorat qilish, baholash va kerakli tavsiyalarni berish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Sun’iy intellekt vositalarining nemis tili aralash ta’limida qo‘llanilishi o‘quvchilar yoki talabalar kuzatishlari lozim bo‘lgan talaffuz me’yorlarini audio yoki video misollar yordamida baholashi va real vaqt rejimida izoh berishi mumkin. Dastlabki bosqichlarda bu xitob va intonatsiya xatoliklarini aniqlashga yordam bersa, keyinchalik grammatik tuzilmalarning to‘g‘ri qo‘llanilishi, leksik xatoliklar yoki so‘z birikmalaridagi nojo‘ya qo‘llanishlarni ham avtomatik tarzda ko‘rsatib beradi. Misol uchun, dasturga yozma matn kiritilganda, u grammar-check funktsiyasi orqali xatolarni aniqlaydi va to‘g‘rilash bo‘yicha maslahatlar beradi. Shu bilan birga, AI bazasida mavjud bo‘lgan keng so‘z zaxirasi talabalar orfografik va sintaktik ko‘nikmalarini mustahkamlashi, sinonimlar yoki aniq jumla tuzish qoidalarini o‘rganishi uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Aralash ta’limda nemis tilini o‘rganish jarayonidagi yana bir ahamiyatli jihat – bu talabalar mustaqilligini oshirishdir. An’anaviy darslarda ko‘p hollarda o‘qituvchi markazda turadi va o‘quvchilar ko‘rsatmalarni bajaruvi sifatida qatnashadi. Onlayn platformalarda esa har bir talaba o‘z shaxsiy tezligi va qobiliyatlariga mos ravishda topshiriqlarni bajaradi, bunday topshiriqlar sun’iy intellekt tomonidan moslashtirilgan bo‘lishi mumkin. Natijada talabalar o‘z oqsoqliklarini, bilimsizliklarining qaysi nuqtada ekanini samarali tahlil qila oladilar va shu orqali kelajakda ustida ishlashlari lozim bo‘lgan masalalarni aniqlab oladilar. Bu jarayon o‘qituvchiga ham katta qulaylik tug‘diradi, chunki AI platformalaridagi tahlil funksiyalari har bir talabaning bilim darajasini konkret raqamlar va indekslar bilan ko‘rsatib, qayta aloqa berib boradi.

Sun’iy intellektdan foydalanishda e’tibor berilishi lozim bo‘lgan ayrim xavflar va cheklovlar ham mavjud. Avvalo, AI dasturlarining aniq natijalar berishi ularning ma’lumotlar bazasi yangilanib turishiga, modeli qanday ma’lumotlarda o‘qitilganiga bog‘liq. Shuningdek, sun’iy intellektning gapirish yoki nutqni tushunishdagi ayrim murakkabliklari, odatiy bo‘lmagan talaffuz, dialekt va sheva xususiyatlarini to‘g‘ri anglamaslik ehtimoli ham bor. Shu sababli o‘qituvchi AI vositalaridan foydalanayotganda ularning cheklovlarini to‘g‘ri idrok qilishi, talabalarga zaruriy izohlar berishi, hamisha inson omili, ya’ni ularning o‘zi dastur ko‘magi bilan berilgan natijani tekshirishlari va to‘ldirishlari zarurligini eslatib turishi lozim. Sun’iy intellekt vositalaridan to‘liq va hech qanday cheklovsiz foydalana olmaslik, ayniqsa, ayrim texnik talablarga bog‘liq bo‘lganida, o‘qituvchi hayotiy tajriba, ijodiy yondashuv va o‘zining kommunikatsion salohiyatini ustuvor qo‘llashi kerak. Bu sun’iy intellekt bilan pedagogning mahoratini uyg‘unlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy informatsion texnologiyalar ham aralash ta’limni takomillashtirish uchun keng imkoniyatlarni ochib beradi. Videokonferensiya platformalari, masalan, Zoom, Google Meet, Microsoft Teams yoki maxsus ta’lim portallari yordamida masofaviy darslar o‘tkazish, auditoriya mashg‘ulotlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lanish, virtual doska va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

interaktiv materiallar taqdimoti orqali hamkorlikda ishlash sifatini oshirish mumkin. Maxsus veb-ilovalar, mobil dasturlar yoki LMS (Learning Management System) tizimlari yordamida har bir talabaga interaktiv testlar, o‘yinlar, ko‘nikma baholash modulini yaratish yoki uy vazifalarini boshqarish qulaylashadi. Bu esa o‘quv jarayonining har bir bosqichida tayanch bilimlarni mustahkamlash, natijalarni kuzatish va tahlil qilish imkonini taqdim etadi. Shuningdek, baholash jarayoni tezlashadi va aniqroq bo‘ladi, chunki talabalar test yoki topshiriqni o‘tkazib yubora olmaydilar: system avvaldan belgilangan muddatlarda avtomatik ravishda natijalarni yig‘ib, o‘qituvchiga tayyor hisobotni ko‘rsatib beradi.

Nemis tili darslarida sun’iy intellektni qo‘llab aralash ta’lim shaklini joriy qilishning katta pedagogik samara berishi bevosita metodik yondashuvlarni to‘g‘ri tanlashga ham bog‘liq. Metodik jarayonda oldinma-ketinlik, maqsadlarning aniq belgilanishi, talabaning bilim darajasi va yosh xususiyatlari inobatga olinishi, talabalarga topshiriq berish usullari, rag‘batlantirish va baholash ko‘rsatkichlari muhimmiyat kasb etadi. Masalan, muayyan dars mavzusini kirish qismida AI yordamida tayyorlangan qisqa videorolikdan foydalanish talabalar e’tiborini jalb qiladi, keyin esa shu rolikdagi til unsurlariga doir mashqlar bilan mustahkamlash mumkin. Bunday amaliyot “kommunikativ yondashuv”ni kuchaytiradi, chunki talabalar real hayotga yaqin bo‘lgan nutqiy vaziyatlarni o‘rganishadi. Shu bilan birga, onlayn platformada sun’iy intellekt bilan suhbat yoki testdan o‘tish orqali mavzuni mustahkamlashadi. Auditoriya mashg‘ulotida esa o‘qituvchi olingan natijalar asosida qiyin o‘rinlarga diqqatni qaratadi, muhokama, rolli o‘yinlar, jamoaviy ishlar orqali til ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Aralash ta’limda samaradorlikni ta’minlash uchun motivatsiyani yuqori darajada ushlab turish lozim. Talabalarda bilim olish istagining shakllanishida AI va zamonaviy texnologiyalarning jozibadorligi muhim o‘rin tutadi. Interaktiv darslar, o‘yin elementlari, gamifikatsiya, reyting va bosqichma-bosqich mukofotlash tizimlari talabani faol ishtirok etishga undaydi, o‘zlarini sinab ko‘rish va rivojlanishdan zavq olish hissini uyg‘otadi. Shuningdek, xatoni tushunish va uni to‘g‘rilash imkoniyatining tezligi ham ta’lim sifati uchun muhim. O‘quvchilar yo‘l qo‘ygan xatolari bo‘yicha darhol ma’lumot olishgani sayin, ular o‘z kamchiliklarini tuzatishga shay bo‘lishadi va bu jarayonda o‘qituvchining qat’iy nazorati va qurbi e’tiboridan chetda qolmaydi. Sun’iy intellekt va informatsion texnologiyalar bu fikrni hayotga tatbiq qilishda katta yordamchi rol o‘ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt va zamonaviy informatsion texnologiyalar integratsiyasi asosida nemis tilini aralash ta’lim shaklida o‘qitish metodikasi bugungi zamon talablari bilan uyg‘un keladigan, yuqori samaraga ega bo‘lgan yondashuvdir. Bu modelda o‘qituvchi doimo markazda bo‘lib qoladi, chunki aynan u o‘qitish jarayonining maqsad va vazifalarini aniqlaydi, metodik ta’minot va pedagogik yondashuvni tanlaydi, texnologik vositalar bilan ishlashda talabalarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. Shu bilan birga, aralash ta’lim texnologiyalari talaba mustaqilligini ta’minlash, real vaqt rejimida qayta aloqani olib borish, baholashning shaffof va tezkor shakllarini taklif etish, individual

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuvni amalga oshirish, nutqiy va lingvistik ko‘nikmalarni qisqa muddatda rivojlantirish imkonini beradi. Sun’iy intellektning rivojlanishi va tezkor informatsion muhitning shakllanishi bilan bog‘liq globallashuv jarayonlari, albatta, ta’lim tizimini o‘zgarishga majbur qilmoqda. Ushbu jarayonni ijobiy tomonga yo‘naltirish, ayniqsa chet tillarni o‘qitishda zamonaviy konsepsiyalarni tatbiq etish orqali, biz talabalarimizga yuqori darajadagi kommunikatsion, lingvistik va raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini baxsh etishimiz mumkin. Aralash ta’lim modelida sun’iy intellekt bilan uyg‘unlashgan pedagogika nafaqat hozirgi kunda, balki kelajakda ham samarali va istiqbolli yondashuv sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. **Abdullayeva, N. A.** Chet tillarini aralash ta’lim shaklida o‘qitish metodlari: monografiya / N. A. Abdullayeva. – T.: Yangi asr avlodi, 2020. – 208 b.
2. **Karimov, O. T.** Sun’iy intellekt: nazariya va amaliyot / O. T. Karimov. – T.: Ilm ziyo, 2019. – 180 b.
3. **Mamatov, U. R.** Raqamli ta’lim platformalarida nemis tilini o‘qitish texnologiyalari / U. R. Mamatov // Oliy ta’limda innovatsion yondashuvlar jurnali. – 2021. – № 2. – B. 37–44.
4. **Dunyo, F. B.** Blended learning koncepti va uning chet tillarini o‘qitish jarayonidagi o‘rni / F. B. Dunyo // Pedagogika va psixologiya ilmiy jurnali. – 2022. – № 4. – B. 56–61.
5. **Hofmann, J.** Blended Learning: Proven Best Practices for Launching Successful Blended Training Initiatives / J. Hofmann. – USA: HRD Press, 2018. – 244 p.
6. **Pavlova, T. V.** Ispol’zovanie iskusstvennogo intellekta pri izuchenii inostrannykh yazykov / T. V. Pavlova, R. K. Sidorov // Vysshee obrazovanie segodnya. – 2020. – № 1. – S. 25–31.
7. **Schmidt, M.** Künstliche Intelligenz im Fremdsprachenunterricht: Lehr- und Arbeitsbuch / M. Schmidt. – Berlin: Springer, 2019. – 296 S.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Urinova Nodira Shavkatovna**, o‘qituvchi,[**Уринова Нодира Шавкатовна,** преподаватель], [**Nodira Sh.Urinova**,teacher]; manzil: O‘zbekiston, Farg‘ona sh, Yangi Turon, 2-a uy [адрес: Узбекистан, г. Фергана, ул. Янги Туран, 2-а), 27], [address: Uzbekistan, Fergana city, Yangi Turan, 2-a]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA SHAXSIY O‘SISH VA O‘ZINI O‘ZI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

© U.Y. Elmurodov[1]✉

[1] Samarqand davlat universiteti Kattaqo‘rg‘on filiali, Kattaqo‘rg‘on, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimida shaxsiy o‘sish va o‘zini o‘zi rivojlantirish jarayonining psixologik omillari va ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni tahlil qilinadi.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi – uzluksiz ta’limda o‘zini o‘zi rivojlantirishni ta’minlovchi psixologik omillarni (motivatsiya, moslashuvchanlik, metakognitiv qobiliyatlar) aniqlash, shuningdek, stressni boshqarish va innovatsion yondashuvlardan foydalanish orqali shaxsiy o‘sishni rag‘batlantirish usullarini o‘rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda uzluksiz ta’lim, shaxsiy o‘sish, psixologik bar’yerlar, motivatsiya va innovatsion ta’lim texnologiyalariga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar uzluksiz ta’lim jarayonida ichki va tashqi motivatsiyani uyg‘unlashtirish, stressni boshqarish, innovatsion o‘qitish yondashuvlarini qo‘llash orqali talabalarning o‘zini o‘zi rivojlantirish darajasini sezilarli darajada oshirish mumkinligini ko‘rsatdi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, psixologik omillar va zamonaviy ta’lim yondashuvlaridan foydalangan holda uzluksiz ta’lim jarayonida shaxsning raqobatbardoshligini va o‘zini o‘zi rivojlantirish salohiyatini oshirish mumkin.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, shaxsiy o‘sish, o‘zini o‘zi rivojlantirish, psixologik omillar, motivatsiya, stressni boshqarish, innovatsion o‘qitish, metakognitiv qobiliyatlar.

Iqtibos uchun: Elmurodov U.Y. Uzluksiz ta’lim tizimida shaxsiy o‘sish va o‘zini o‘zi rivojlantirishning psixologik omillari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №5(1). B.477–483.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ЛИЧНОСТНОГО РОСТА И САМОРАЗВИТИЯ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

© У.Ю. Элмуродов[1]✉

[1] Самаркандский государственный университет Каттакурганский филиал, Каттакурган, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: В статье анализируются психологические факторы, влияющие на личностный рост и саморазвитие в системе непрерывного образования, а также их роль в образовательном процессе.

ЦЕЛЬ: Основная цель исследования — выявить ключевые психологические факторы, обеспечивающие эффективность саморазвития в условиях непрерывного образования, и определить возможности управления стрессом и использования инновационных подходов для стимуляции личностного роста.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании был проведен анализ научной литературы, касающейся непрерывного образования, личностного роста, психологических барьеров, мотивации и инновационного обучения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты показали, что сочетание внутренней и внешней мотивации, управление стрессом и внедрение инновационных педагогических технологий способствует значительному росту саморазвития обучающихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Результаты исследования подтвердили, что учет психологических факторов и применение современных методов обучения в системе непрерывного образования значительно повышают конкурентоспособность личности и эффективность образовательного процесса.

Ключевые слова: непрерывное образование, личностный рост, саморазвитие, психологические факторы, мотивация, управление стрессом, инновационное обучение, метакогнитивные способности.

Для цитирования: Элмуродов У.Ю. Психологические факторы личностного роста и саморазвития в системе непрерывного образования.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №5(1). С.477–483.

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PERSONAL GROWTH AND SELF-DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF CONTINUING EDUCATION

© Ulug‘bek Y. Elmurodov[1]✉
[1]Samarkand State University Kattakurgan Branch, Kattakurgan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: The article analyzes psychological factors affecting personal growth and self-development within the continuous education system and their role in the learning process.

AIM: The main aim of the study is to identify key psychological factors (motivation, adaptability, metacognitive abilities) that enhance self-development in continuous education, and to examine how stress management and innovative approaches can support personal growth.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: The study involved analyzing academic literature related to continuous education, personal development, psychological barriers, motivation, and innovative teaching strategies.

DISCUSSION AND RESULTS: The results demonstrated that combining intrinsic and extrinsic motivation, managing stress effectively, and applying modern teaching approaches significantly improves students' self-development.

CONCLUSION: The findings confirmed that addressing psychological factors and integrating innovative methods in the continuous education process can enhance individual competitiveness and promote effective self-development.

Keywords: continuous education, personal growth, self-development, psychological factors, motivation, stress management, innovative teaching, metacognitive abilities.

For citation: Ulug'bek Y. Elmurodov. (2025) «Psychological factors of personal growth and self-development in the system of continuing education», Inter education & global study, (5(1)), pp.477–483. (In Uzbek).

Rivojlanib borayotgan mustaqil O'zbekistonimizda uzluksiz ta'lim - o'zaro mantiqiy izchillik asosida bog'langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va birbirini taqozo etuvchi bosqichlardan iborat yaxlit ta'lim tizim sifatida amalga oshirilmoqda O'zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash tizimining asosi, ta'lim sohasida davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biri. 1997-yil 29 avgustda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida alohida tamoyil sifatida qayd etilgan. Uzluksiz ta'lim milliy modelning asosiy tarkibiy kismlaridan biri (qarang Ta'limning milliy modeli), O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiytexnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor sohadir. Uzluksiz ta'lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun zarur shartsharoitlar yaratadi. Uzluksiz ta'lim tizimining faoliyat olib borishi davlat ta'lim standartlari asosida, turli darajalardagi ta'lim dasturlarining izchilligi asosida ta'minlanadi va maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasbhunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'limni o'z ichiga oladi.

Shaxsiy o'sish va uzluksiz ta'lim bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lib, insonning butun umri davomida intellektual, psixologik va kasbiy jihatdan rivojlanishiga asos bo'ladi. Quyida ularning asosiy bog'liqlik jihatlari tahlil qilinadi:

1. Uzluksiz ta'lim – shaxsiy o'sishning asosi uzluksiz ta'lim insonning hayot davomida yangi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Doimiy o'rganish jarayoni insonning tafakkurini rivojlantiradi va moslashuvchanligini oshiradi. Zamonaviy jamiyatda shaxsiy o'sish ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liq bo'lib, raqobatbardoshlik va muvaffaqiyat garovidir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Shaxsiy o‘sish jarayonida uzluksiz ta’limning psixologik omillari Motivatsiya – insonning o‘qishga bo‘lgan ichki va tashqi qiziqishi ta’lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. O‘zini anglash va refleksiya – inson o‘z kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilish orqali rivojlanish yo‘lini belgilaydi. Moslashuvchanlik – yangi bilimlar va texnologiyalarga moslashish shaxsiy va kasbiy o‘sish uchun muhimdir. Metakognitiv qobiliyatlar – o‘z fikrlash jarayonini nazorat qilish va samarali ta’lim strategiyalaridan foydalanish.

3. Uzluksiz ta’limning shaxsiy o‘sishga ta’siri Kasbiy rivojlanish – yangi bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish orqali mutaxassis sifatida takomillashish. Shaxsiy taraqqiyot – hayotiy maqsadlar va qadriyatlarni aniqlash, ijtimoiy va emotsional intellektni rivojlantirish. Yangi imkoniyatlar yaratish – o‘z ustida ishlash orqali yangi kasbiy yo‘nalishlarni egallash va shaxsiy hayot sifatini oshirish.

4. Innovatsion yondashuvlar va shaxsiy o‘sish Masofaviy ta’lim va onlayn kurslar – har qanday joyda va istalgan vaqtda bilim olish imkoniyati. Gamifikatsiya va interfaol ta’lim – qiziqarli va samarali o‘rganish jarayoni orqali bilimlarni chuqur o‘zlashtirish. Mentorlik va coaching – tajribali mutaxassislardan maslahat olish va shaxsiy o‘sish jarayonini tezlashtirish.

Shaxsiy o‘sish va uzluksiz ta’lim bir-birini to‘ldiradigan jarayonlardir. Inson doimiy ravishda o‘zini rivojlantirib, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallab borsa, u nafaqat kasbiy jihatdan, balki shaxs sifatida ham yuksaladi. Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun hayot davomida o‘qish va o‘z ustida ishlash muhim ahamiyatga ega.

Doimiy o‘qib-o‘rganish shaxsning uzluksiz rivojlanishining asosiy omillaridan biridir. Motivatsiya esa bu jarayonda yetakchi rol o‘ynaydi. Kishi qanchalik kuchli ichki yoki tashqi motivatsiyaga ega bo‘lsa, uning o‘rganish va rivojlanish jarayoni shunchalik samarali kechadi.

Ta’lim tizimida o’quvchi va talabalar tomonidan o‘zlashtirish ko’rsatkichini hamda bilim darajasini rivojlantirishi uchun avvalo o’qituvchilar tomonidan o’qib o’rganishga motivatsiya berish zarur xisoblanadi. O‘qib-o‘rganishga motivatsiya turlari 1. Ichki motivatsiya ichki motivatsiya insonning o‘z shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlari asosida shakllanadi. Bu turdagi motivatsiya quyidagilarga asoslanadi: O‘zini o‘zi rivojlantirish istagi – yangi bilim va ko‘nikmalar egallash orqali o‘zini takomillashtirish. Qiziqish va zavq olish – o‘rganish jarayonidan ma’naviy qoniqish olish. Shaxsiy maqsadlar – hayotda muhim bo‘lgan bilim va tajriba orttirish. 2. Tashqi motivatsiya tashqi motivatsiya insonni atrof-muhit omillari orqali rag‘batlantirish natijasida shakllanadi. Bunga quyidagilar kiradi: Kasbiy o‘sish – lavozim yoki ish haqi oshishi uchun yangi bilimlarni egallash. Jamiyat talablari – zamonaviy dunyoda raqobatbardosh bo‘lish uchun doimiy o‘qib-o‘rganish zarurati. Tashqi rag‘batlantirish vositalari – mukofotlar, sertifikatlar, ijtimoiy maqom va boshqalar. 2. Motivatsiyani oshirish omillari Doimiy o‘qib-o‘rganish motivatsiyasini kuchaytirish uchun quyidagi psixologik va pedagogik usullardan foydalanish mumkin: Maqsad qo‘yish va rejalashtirish – inson o‘z oldiga aniq va erishish mumkin bo‘lgan maqsadlarni qo‘yganda, uning motivatsiyasi ortadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘rganish jarayonini qiziqarli qilish – interfaol metodlar, gamifikatsiya, muammoli ta’lim metodlari motivatsiyani oshiradi. Muvaffaqiyatni baholash va mukofotlash – kichik yutuqlarni nishonlash o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqni oshiradi. O‘qitish muhitini qulaylashtirish – ijobiy psixologik muhit, qo‘llab-quvvatlovchi ustoz va murabbiylar muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy o‘rganish va tarmoq tuzish – bilim olish jarayonida tajriba almashish va guruhiy ishlash motivatsiyani oshiradi. Doimiy o‘rganishga to‘sqinlik qiluvchi psixologik omillar Ba’zi shaxslar o‘z bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga motivatsiya topishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bunga quyidagilar sabab bo‘lishi mumkin: O‘ziga bo‘lgan ishonchsizlik – yangi bilimlarni o‘zlashtirishga bo‘lgan ishonchsizlik. Stress va charchoq – haddan tashqari bosim motivatsiyaning pasayishiga olib keladi. Noto‘g‘ri ta’lim usullari – o‘rganish jarayonida monotonlik va qiziqarsizlik paydo bo‘lishi. Doimiy o‘qib-o‘rganishga bo‘lgan motivatsiya insonning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ichki va tashqi motivatsiyalarni uyg‘unlashtirish, o‘rganish jarayonini qiziqarli qilish hamda ijobiy psixologik muhit yaratish motivatsiyani oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, to‘g‘ri maqsad qo‘yish va rejalashtirish orqali o‘qib-o‘rganish jarayoni samarali kechadi.

Shaxsning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishi uchun psixologik bar’yerlarni yengish, stressni samarali boshqarish va innovatsion yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jihatlar insonning o‘zini o‘zi rivojlantirishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, uning intellektual va psixologik taraqqiyotini qo‘llab-quvvatlaydi

Ta’lim jarayonida psixologik bar’yerlarni yengish Psixologik bar’yerlar – bu shaxsning ta’lim jarayonidagi rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi ichki va tashqi omillar majmuidir. Ularni quyidagi toifalarga ajratish mumkin:1. Ichki psixologik bar’yerlar O‘ziga ishonchsizlik – inson o‘zining qobiliyatlari va bilim olish salohiyatiga shubha qilishi. Qo‘rquv va xavotir – noto‘g‘ri javob berish yoki xatoga yo‘l qo‘yishdan qo‘rqish. Motivatsiya yetishmovchiligi – o‘qishga bo‘lgan qiziqishning pastligi yoki maqsadsizlik. 2. Tashqi psixologik bar’yerlar O‘qitish uslubining mos kelmasligi – ta’lim metodlarining shaxsning individual o‘rganish uslubiga mos kelmasligi. Ijtimoiy bosim – oila, jamiyat yoki muhitning shaxsga qo‘ygan ortiqcha talab va bosimi. Qulay ta’lim sharoitining yetishmasligi – ta’lim muhitining stress va charchoqni keltirib chiqarishi. 3. Psixologik bar’yerlarni yengish yo‘llari O‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirish – kichik maqsadlarga erishish orqali o‘z qobiliyatiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash. Ijobiy fikrlash va refleksiya – o‘z tajribasini tahlil qilish va o‘rganish jarayoniga nisbatan ijobiy munosabat shakllantirish. Moslashuvchan ta’lim metodlaridan foydalanish – individual ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish.

Stressni boshqarish va ta’lim jarayoniga ta’siri Ta’lim jarayonida stress shaxsning o‘zini rivojlantirishiga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Stress boshqaruvining samarali usullari quyidagilardan iborat: Stressni keltirib chiqaruvchi omillar O‘qish jarayonidagi yuqori talablar va ortiqcha yuklama. Ish va o‘qish o‘rtasidagi muvozanatning buzilishi. O‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi kommunikatsiya muammolari. Stressni boshqarish usullari Tanaffuslar va vaqtni samarali boshqarish – haddan tashqari yuklamadan qochish uchun rejalashtirish. Jismoniy va aqliy mashqlar – yoga, meditatsiya va nafas

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mashqlari orqali stressni kamaytirish. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash – do‘stlar, o‘qituvchilar yoki psixologlarning yordami.

Innovatsion ta’lim yondashuvlari orqali o‘zini o‘zi rivojlantirish Innovatsion ta’lim yondashuvlari ta’lim samaradorligini oshirish va shaxsning o‘zini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Innovatsion yondashuvlarning afzalliklari O‘quvchilarning o‘rganish jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshirish. Mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish. Ta’lim jarayonining moslashuvchan va shaxsiy ehtiyojlarga mos bo‘lishi. Asosiy innovatsion yondashuvlar Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) – ta’lim jarayonini o‘yin elementlari orqali qiziqarli va samarali qilish. Interfaol texnologiyalar – virtual reallik (VR), sun’iy intellekt va masofaviy ta’lim platformalaridan foydalanish. Flipped learning (teskari dars usuli) – o‘quvchilar oldindan tayyorgarlik ko‘rib, dars davomida amaliy mashg‘ulotlarga ko‘proq e’tibor berishadi. Ijtimoiy o‘rganish (Social Learning) – guruhda ishlash va bilim almashish orqali o‘rganish jarayonini kuchaytirish.

Psixologik bar’yerlarni yengish, stressni boshqarish va innovatsion ta’lim yondashuvlaridan foydalanish shaxsning o‘zini o‘zi rivojlantirishida muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilar o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirish, stressni kamaytirish va zamonaviy ta’lim usullaridan foydalanish orqali o‘z bilim va ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishlari mumkin.

Xulosa o’rnida shuni takidlash joyizki uzluksiz ta’lim va shaxsiy o‘sish bir-biriga uzviy bog‘liq bo‘lib, insonning intellektual, kasbiy va psixologik rivojlanishiga xizmat qiladi. Ta’lim jarayonida uchraydigan psixologik bar’yerlarni yengish, stressni boshqarish va innovatsion ta’lim yondashuvlaridan foydalanish insonning o‘zini o‘zi rivojlantirish jarayonini jadallashtiradi. Motivatsiyaning ichki va tashqi omillarini uyg‘unlashtirish, interfaol va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish hamda moslashuvchan ta’lim usullarini joriy etish shaxsning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Shu sababli, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olib, zamonaviy va innovatsion yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni. – 1997 yil, 29 avgust.
3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent: Sharq, 1997.
4. Nasimov S. “Psixologik bar’yerlarni yengish va ta’lim jarayoniga ta’siri”. – Samarqand, 2022.
5. Elmurodov U. “Innovatsion ta’lim texnologiyalari va shaxsiy o‘sish”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
6. Vygotsky L. S. “Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes”. – Harvard University Press, 1978.
7. Bandura A. “Social Learning Theory”. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1977.
8. Dewey J. “Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education”. – Macmillan, 1916.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9. Schunk D. H. “Learning Theories: An Educational Perspective”. – Pearson, 2020.
10. UNESCO. “The Future of Education: Learning to Become”. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Elmurodov Ulug‘bek Yusup o‘g‘li**, dotsent PhD [**Элмуродов Улугбек Юсуф ўғли**, доцент PhD,], [**Elmurodov Y .Ulug‘bek** associate professor PhD,]; manzil: Samarqand viloyati, Kattaqo‘rg‘on shahri, Amir Temur ko‘chasi, 27-uy, [адрес: Самаркандская область, г. Каттакурган, ул. Амира Темура, д. 27], [address: Samarkand region, Kattakurgan, Amir Temur str., 27]

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:
Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Mamurova D.I.
31.05.2025

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт
Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:
Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Мамурова Д.И.
31.05.2025

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Mamurova D.I.
31.05.2025

2992-9024
ISSN

